

ДЕРЖАВНА НАВЧАЛЬНО-НАУКОВА УСТАНОВА
"АКАДЕМІЯ ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ"

ФІСКАЛЬНА ТА МОНЕТАРНА БЕЗПЕКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ

МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
31 жовтня 2023 року

НАЦІОНАЛЬНИЙ
ФОНД ДОСЛІДЖЕНЬ
УКРАЇНИ

**ВІДДІЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ
НАН УКРАЇНИ**

**МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ
УКРАЇНИ**

**ДЕРЖАВНА НАВЧАЛЬНО-НАУКОВА УСТАНОВА
“АКАДЕМІЯ ФІНАНСОВОГО УПРАВЛІННЯ”
МІЖНАРОДНИЙ КОНСОРЦІУМ З УПРАВЛІННЯ
ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ (США)**

ФІСКАЛЬНА ТА МОНЕТАРНА БЕЗПЕКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ

**МАТЕРІАЛИ
МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
31 ЖОВТНЯ 2023 РОКУ**

На виконання постанови
Кабінету Міністрів України
від 23.09.2014 № 473 (із змінами,
внесеними згідно з постановою КМУ
№ 924 від 01.09.2021)

На виконання проєкту 2020.01/0546
ДННУ “Академія фінансового
управління” за грантової підтримки
Національного фонду досліджень
України

Київ
ДННУ “Академія фінансового управління”
2023

УДК 336.2+336.74]:338.23(477)

Ф89

ЕЛЕКТРОННЕ ВИДАННЯ КОМБІНОВАНОГО ВИКОРИСТУВАННЯ

Організаційний комітет:

Елла Лібанова, Тетяна Єфименко, Валерій Геєць Джейсон Вінніцкі (*ствоголови оргкомітету*); Беата Глінковська-Краузе, Девід Грем, Сергій Конопльов, Гарабед Мінасян (*іноземні члени оргкомітету*); Олександр Амоша, Олег Білорус, Андрій Ватульов, Сергій Гасанов, Андрій Гриценко, Богдан Данилишин, Тетяна Затонацька, Сергій Кораблін, Андрій Крисоватий, Василь Кудряшов, Людмила Ловінська, Дмитро Лук'яненко, Олександр Любіч, Ігор Лютий, Яна Олійник, Азер Худієв (*члени оргкомітету*); Сергій Бартош, Олександр Іващенко, Мар'я Кучерява, Максим Савостьяненко, Наталія Ухналь, Володимир Шандиба (*секретаріат оргкомітету*)

*Рекомендовано до друку Вченою радою Державної навчально-наукової установи "Академія фінансового управління"
(Протокол № 17 від 19 грудня 2023 р.)*

*Конференцію проведено на виконання проекту 2020.01/0546
ДННУ "Академія фінансового управління" за грантової підтримки
Національного фонду досліджень України*

Ф89 **Фіскальна та монетарна безпека національної економіки в умовах глобальних викликів і загроз** [Електронний ресурс] : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 31 жовт. 2023 р. Київ : ДННУ "Акад. фін. управління", 2023. 458 с.
ISBN 978-617-7509-18-8

Для представників наукової спільноти, працівників органів державного управління, викладачів, фахівців у галузі фінансів, студентів та аспірантів закладів вищої освіти.

УДК 336.2+336.74]:338.23(477)

ISBN 978-617-7509-18-8

© ДННУ "Академія фінансового управління", 2023

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Тетяна ЄФІМЕНКО

ДНУ “Академія фінансового управління” Міністерства фінансів України, президент, академік НАН України, д.е.н., професор, член Ради директорів Міжнародного консорціуму з управління державними фінансами (ICGFM), керівник проекту 2020.01/0546..... 11

Елла ЛІБАНОВА

Відділення економіки НАН України, академік-секретар, Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, директор, академік НАН України, д.е.н., професор 14

Валерій ГЕЄЦЬ

ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, директор, академік НАН України, д.е.н., професор..... 15

Олександр АМОША

ДУ “Інститут економіки промисловості НАН України”, почесний директор, академік НАН України, д.е.н., професор 17

Джейсон ВІННІЦКІ

Міжнародний консорціум з управління державними фінансами (ICGFM), директор програми фінансових та консультаційних послуг Millennium Challenge Corporation (США)..... 18

Дмитро ЛУК’ЯНЕНКО

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, ректор, член-кореспондент НАПН України, д.е.н., професор..... 21

Сергій КОНОПЛЬОВ

Гарвардський університет, Школа управління імені Джона Ф. Кеннеді, к.політ.н. (США)..... 22

Ігор ЛЮТИЙ

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, завідувач кафедри фінансів, д.е.н., професор..... 24

Андрій ВАТУЛЬОВ

Верховна Рада України, Комітет з питань бюджету, керівник секретаріату, к.е.н., доцент..... 26

Девід ГРЕМ

Університет Шеффілд Халлам, кафедра менеджменту сфери послуг, доктор, доцент (Сполучене Королівство)..... 29

Руфат ГУЛІЄВ

Мілл Меджліс Азербайджану, депутат, Комітет з економічної політики, промисловості та підприємництва, завідувач кафедри економічної теорії та економіки сфер обслуговування Азербайджанського технічного університету, д.е.н., професор, (Азербайджан) 30

1. ФІСКАЛЬНІ ТА МОНЕТАРНІ НАСЛІДКИ ПАНДЕМІЇ COVID-19 ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ, ЇЇ БЕЗПЕКИ. УРОКИ ДЛЯ СЬОГОДЕННЯ ТА НА МАЙБУТНЄ

Олександр АМОША, Данило ЧЕРЕВАТСЬКИЙ, Володимир ПАЛАНТА
Прогнозування економіко-енергетичних показників розвитку національної економіки 32

Станіслав АРЖЕВІТІН, Андрій ДУБАС
Координація дій Національного банку України і Міністерства фінансів України щодо відновлення економічного зростання 36

Роберт БАЛАКІН
Макрофінансова допомога ЄС як чинник підтримання фіскальної стійкості України в умовах пандемії COVID-19 та у постковідний період 41

Олег БІЛОРУС
Системи колективної безпеки і нові глобальні економічні стратегії безпечного та ефективного співрозвитку країн 47

Геннадій БОРТНІКОВ
Вплив пандемії коронавірусу на готівковий обіг: глобальні тенденції 52

Sergii GASANOV
The fiscal position of Ukraine under internal and external shocks 56

Олександр ДЗЮБЛЮК
Зростання ролі фіскальних і монетарних інструментів регулювання економіки у процесі подолання наслідків пандемічної кризи 61

Тетяна ЄФІМЕНКО
Фіскальні важелі економічної стійкості в умовах надзвичайних ситуацій 66

Лілія КОРІТНИК
Оцінка виконання ключових показників фінансового плану суб'єктів державного сектору економіки в умовах невизначеності 71

Ігор ЛЮТИЙ
Розбудова системи публічних фінансів як умова бюджетної безпеки України 77

Ніна ПЕТРУХА, Сергій ПЕТРУХА
Фіскальні та монетарні наслідки нової аграрної політики: безпекові вимірники 81

Анастасія СВИРИДОВСЬКА

Порівняння динаміки показників зведеного бюджету України та ЄС: особливості впливу пандемії COVID-19 86

Наталія УХНАЛЬ, Олександр ІВАЩЕНКО

Зміцнення фіскальної безпеки України в умовах проявів непередбачуваних явищ 90

Віктор МАРКУС

Альтернативні інвестиції як джерело наповнення бюджетів територіальних громад 95

**2. АНТИКРИЗОВА ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ФІСКАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ У ПЕРІОДИ ГЛОБАЛЬНОЇ
ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ, ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО
ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Богдана БОГДАН

Окремі тенденції податкової політики України через введення воєнного стану... 101

Тетяна БОГДАН

Стан державного боргу України під час воєнного стану та нагальні заходи зі стабілізації фінансово-боргової ситуації 107

Євген БУБАИК

Питання монетарного стимулювання економічного розвитку в малих відкритих економіках 114

Андрій БУРЯЧЕНКО

Проблеми управління фінансовими ресурсами територіальних громад..... 119

Володимир ВАЛІГУРА, Тетяна ВАЛІГУРА

Трансформація системи оподаткування в Україні: тенденції, проблеми, перспективи 123

Роман ГОЛОВІН

Тіньове господарювання на Землі та тіньовий обіг продукції рослинництва: причини та шляхи вирішення 129

Андрій ГРИЦЕНКО

Монетарно-фіскальне таргетування як інструмент забезпечення резиліентності і безпеки соціально-економічної динаміки 133

Михайло ДИБА, Юлія ГЕРНЕГО, Михайло ДИБА

Роль податкових стимулів для активізації венчурних інвесторів в Україні 139

Тетяна ДМИТРЕНКО

Оцінка макрофінансових ризиків щодо діяльності з криптоактивами..... 144

Tetiana ZATONATSKA, Tomasz WOŁOWIEC Public finance governance under uncertainty: modern aspects	148
Dmytro ZATONATSKIY, Olga ANISIMOVA Public investment projects during crisis	153
Владислав ЗИМОВЕЦЬ Тінізація фінансів бізнесу в Україні: фактори, тенденції і прояви	156
Юрій ІВАНОВ, В'ячеслав ЛАПТЄВ Детермінанти преференційної податкової політики повоєнного відновлення економіки України	160
Влада КАРПОВА Тенденції та проблеми преференційної політики в адмініструванні податку на майно	165
Катерина КЛИМЕНКО Окремі аспекти виконання структурних маяків МВФ Україною в умовах дії воєнного стану	169
Тетяна КОЩУК, Олександр ЯВОРСЬКИЙ Сучасна акцизна політика ЄС у сфері тютюнових виробів	175
Андрій КРИСОВАТИЙ Вектори диджиталізації та стабілізації фіскального простору сучасних публічних фінансів України	181
Василь КУДРЯШОВ Управління фіскальною позицією в період відновлення України	187
Володимир КУЛИК Оцінка фіскальної безпеки національної економіки в умовах невизначеності та ризику	192
Людмила ЛОВІНСЬКА Обґрунтування формування переліку оціночних показників для надання державної фінансової допомоги підприємствам	199
Олексій ЛЮБЧЕНКО Погляд на окремі потенціали забезпечення фіскальної стійкості	205
Олексій НАЙДЕНКО Пропозиції щодо змін при застосуванні пільг з податку на продукти енергії та електроенергію в Україні	211
Світлана НАУМЕНКОВА, Світлана МІЩЕНКО Оцінювання потенційних фіскальних ризиків проектів державно-приватного партнерства	217
Людмила ОЛЕЙНИКОВА Удосконалення управління змінами у сфері протидії розмиванню податкової бази з урахуванням складових загроз фінансовій безпеці	223

Yana OLIINYK, Maria KUCHERIAVA

Issues of disclosure of information on government assistance to enterprises in financial reporting..... 230

Лариса РАЙНОВА, Алла СОКОЛОВСЬКА

Імплементация зарубіжного досвіду податкового стимулювання інвестиційної діяльності в контексті повоєнного відновлення економіки України..... 234

Максим САВОСТЬЯНЕНКО

Вплив діяльності Світового банку на економічний розвиток України у призмі воєнного часу..... 239

Тимур ХМЕЛОВСЬКИЙ

Питання взаємодії монетарної та фіскальної політик в умовах глобальних викликів..... 245

Костянтин ШВАБІЙ, Тетяна КОЩУК

Недоліки чинної в Україні системи оподаткування доходів фізичних осіб..... 251

Вікторія ШЛИКОВА

Фіскальні стимули застосування енергоефективних технологій домогосподарствами: досвід країн світу 257

Сергій БАРТОШ

Забезпечення надходжень місцевих бюджетів України в контексті викликів пандемії і воєнного стану 262

Андрій АНДРЕЄВ, Ілля ДЕМИДЬОНОК

Антикризова фіскальна політика в контексті відновлення критичної інфраструктури 267

Богдан ГУДЕНКО, Олександр ГУДЕНКО

Фінансове забезпечення сил безпеки та оборони: нові виміри макроекономічної та фіскальної стійкості..... 272

Олександр ЗОЗУЛЯ

Ризик-орієнтований підхід до управління корпоративними правами державних підприємств в умовах війни..... 278

Максим ІВАНИЦЬКИЙ

Державно-приватне партнерство в енергетичному секторі: проблеми та перспективи 285

Михайло ЛИЦЕНКО

Фіскальні ризики від втрати майна державних підприємств в умовах воєнного стану 291

Володимир ОМЕНЮК

Оцінка сучасного стану та перспектив розвитку аграрного сектору України в умовах повоєнного відновлення 296

Геннадій ПЕТРУСЕВИЧ Механізм державно-приватного партнерства в довгостроковому портфельному інвестуванні у повоєнний час відновлення економіки України	300
Сергій СИДОРЕНКО Фіскальна політика України щодо операцій з інтелектуальною власністю.....	305
Володимир СТАРИК Інституційно-правові засади забезпечення безпеки на ринку небанківських фінансових послуг	309
Вікторія ХАУСТОВА Антикризовий досвід фіскальної підтримки розвитку відновлюваної енергетики країнами ЄС	314
Євгеній ШАЛДЕНКО Удосконалення системи оподаткування України через впровадження ефективних інноваційних рішень.....	319
Андрій ШВАГЕР Інституціональне забезпечення аудиту звітності про сталий розвиток	322
Володимир ШУМАН Фіскальні імперативи грантової підтримки наукових досліджень і розробок.....	327

3. ТРАНСФОРМАЦІЇ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОНЕТАРНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

Олена БЕРЕСЛАВСЬКА Сучасні пріоритети монетарної політики центральних банків	330
Іван БОГДАН Роль нейтральної ставки в прийнятті рішень монетарної політики.....	335
Анатолій ДРОБЯЗКО, Олександр БОРЩУК Трансформація монетарної політики у 2023 році для відновлення економічного зростання	340
Андрій ЄРЕМЕНКО Нематеріальні активи як основна домінанта у вартості підприємства	345
Володимир КИРИЛЕНКО Інвестиційна складова економічної безпеки України в умовах воєнного стану.....	350

Сергій КОРАБАЛІН Монетарні та курсові режими: сучасна практика і тенденції.....	354
Ольга КУЗЬМІНСЬКА Класифікація індикаторів економічної безпеки держави	359
Олександр ЛЮБІЧ Рішення центральних банків Південної Азії щодо монетарної політики в умовах пандемії коронавірусу	365
Андрій СВИСТУН Антикризова підтримка державою фінансової стійкості та функціональності банків у Західній і Східній Європі під час пандемії коронавірусу	369
Василь СТОЛЯРОВ Антикризові програми фонду розвитку підприємництва в умовах пандемії коронавірусу.....	374
Дмитро ХОХІЧ Формування передумов для повернення до інфляційного таргетування в повоєнний період.....	379
Євген ДРАЧКО-ЄРМОЛЕНКО Кредитування клієнтів українськими ощадними банками в умовах пандемії коронавірусу.....	383
Сергій КАВУНЕНКО, Володимир МАЛЬКО Пандемія коронавірусу як фактор прискорення цифровізації банківських послуг	388
Олег МАКАРЕНКО Стійкість накопичувальної пенсійної системи як складова забезпечення монетарної безпеки країни	393
Микола СІНЬКОВСЬКИЙ Фінансове забезпечення розвитку цифрової інфраструктури в умовах воєнного стану	398
Олексій ШВИДКИЙ Трансформація державної фіскальної політики України в контексті впровадження концепції індустрії 4.0.....	403
Тетяна ШЕВКУН Трансформація пенсійної системи України як елемент фінансової стабільності національної економіки в умовах глобальних викликів	407

4. КООРДИНАЦІЯ ФІСКАЛЬНОЇ ТА МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ У КОНТЕКСТІ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Beata GLINKOWSKA-KRAUZE, Iegor CHEBOTAROV Concepts of corporate governance – similarities and differences.....	412
Garabed MINASSIAN Real versus nominal convergence in the EU.....	417
Володимир ЛЕВІН Базовий дохід як стратегічний напрям довгострокового розвитку України....	422
Володимир МІЩЕНКО Вдосконалення механізмів координації монетарної та бюджетно- податкової політики.....	426
Олександр ШАРОВ Координація фіскальної та монетарної політики в країнах з висхідною економікою: досвід для України.....	432
Олена ЩЕРБАКОВА Фіскальна політика як інструмент пом'якшення наслідків змін клімату.....	436
Артем КУЧЕРЯВИЙ Регулювання обігу криптовалют: міжнародний досвід.....	442
Roman MIAKOTA, Mariia TARASENKO Effectiveness of fiscal and monetary policy coordination in the conditions of the new financial and economic reality.....	447
Євген СЛЮСАРЕНКО Системні підходи щодо управління проблемними активами банків.....	452

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

Тетяна Єфименко
ДННУ “Академія фінансового управління” Міністерства фінансів
України, президент, академік НАН України, доктор економічних наук,
професор, член Ради директорів Міжнародного консорціуму
з управління державними фінансами (ICGFM),
керівник проекту № 2020.01/0546

Шановні колеги, учасники Міжнародної науково-практичної конференції

ФІСКАЛЬНА ТА МОНЕТАРНА БЕЗПЕКА НАЦІОНАЛЬНОЇ
ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ!

Щиро вітаю всіх присутніх та всіх, хто приєднався до конференції у режимі онлайн!

Наша конференція відбувається в тяжкі часи підступної воєнної агресії проти України, проти української нації. І те, що ми сьогодні працюємо тут, є можливим завдяки героїзму наших захисників і захисниць, які часто ціною життя відстоюють незалежність і свободу Батьківщини. Пропоную вшанувати пам'ять загиблих героїв хвилиною мовчання.

В Україні завершено дію карантину та режиму надзвичайної ситуації у зв'язку з пандемією. Коронавірус став для українців важким випробуванням. За період пандемії уряд відпрацював механізми реагування, які стали в пригоді під час повномасштабної війни. Усі рішення весь цей час були спрямовані на те, щоб зберегти життя людей. Медики останніми роками самовіддано боролися з пандемією та зробили все, щоб мінімізувати її наслідки. Нині озброєні новими методами та підходами керівники, фахівці, громадянське суспільство відповідають на нові виклики.

Серед членів Оргкомітету, учасників конференції – вчені, фахівці, експерти та консультанти з інших країн, за що ми їм щиро вдячні:

пан **Джейсон Вінніцкі** – Міжнародний консорціум з управління державними фінансами (ICGFM), директор програми фінансових та консультаційних послуг Millennium Challenge Corporation (США).;

пан **Сергій Конопльов** – Гарвардський університет, Школа управління імені Джона Ф. Кеннеді, доктор політичних наук (США);

пан **Руфат Атакиши огли Гулієв** – депутат Міллі Меджлису Азербайджану, член Комітету з економічної політики, промисловості та підприємництва, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри «Економічна теорія та економіка сфер обслуговування» Азербайджанського Технічного Університету (Азербайджан);

пані **Беата Глінковська-Краузе** – доктор габілітований, професор, Лодзинський університет, кафедра менеджменту (Польща);

пан **Девід Грем** – доктор, Університет Шеффілд Халлам, кафедра менеджменту (Сполучене Королівство);

пан **Гарабед Мінасян** – Болгарська академія наук, Інститут економіки, доктор економічних наук, професор (Болгарія);

пан **Адалат Джалал огли Мурадов** – доктор економічних наук, професор, ректор Азербайджанського державного економічного університету (Азербайджан);

пан **Томаш Воловець** – професор габілітований, доктор філософії, директор Інституту державного управління, менеджменту та бізнесу, факультет управління та соціальних наук, Університет економіки та інновацій у Любліні (Польща).

Конференція проводиться на виконання постанови Кабінету Міністрів України від 23.09.2014 № 473 (зі змінами, внесеними згідно з постановою Уряду № 924 від 01.09.2021), а також на виконання проекту 2020.01/0546 ДННУ “Академія фінансового управління” за грантової підтримки Національного фонду досліджень України. Зазначена постанова була ініційована Міністерством фінансів України та Національною академією наук України й передбачає забезпечення НАН України організаційно-методичного керівництва і координації наукової діяльності Академії фінансового управління стосовно розвитку, інтеграції, науково-організаційної координації та підвищення ефективності фундаментальних і прикладних наукових досліджень з найважливіших питань міжнародних фінансів і світової економіки з метою створення інноваційних знань у сфері державних і міжнародних фінансів, *розвитку системи управління державними фінансами в умовах євроінтеграційних процесів, розроблення пропозицій щодо внесення відповідних змін до законодавства*. Академія організовує та проводить прикладні наукові дослідження у сфері державних і міжнародних фінансів разом з установами НАН України з *урахуванням завдань, виконання яких покладено на Міністерство фінансів України*.

Це дало змогу істотно посилити практичну спрямованість наукових досліджень, забезпечити їх зв'язок з конкретними напрямками вдосконалення управління державними фінансами, зміцнити і значно розширити співробітництво з провідними інститутами НАН України економічного профілю задля спільного вирішення найактуальніших проблем фіскальної та монетарної політики в умовах євроінтеграційних прагнень України, розроблення конкретних рекомендацій щодо протидії загрозам фінансовій безпеці країни у період воєнного стану та забезпечення відновлення національної економіки у повоєнний час.

Із великим задоволенням та вдячністю зазначу, що в роботі конференції беруть участь керівники Відділення економіки, його провідних інститутів:

Елла Лібанова – академік-секретар Відділення економіки НАН України, директор Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, академік НАН України, доктор економічних наук, професор;

Валерій Гець – директор ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”, академік НАН України, доктор економічних наук, професор.

Плідна конференція та обговорення проблем в Україні дозволять нам посилити реформи, а також сприятимуть зміцненню стійкості світової економіки та протидії наслідкам гібридного геополітичного протистояння та фрагментації.

Елла Лібанова
Відділення економіки НАН України, академік-секретар,
Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи
НАН України, директор, академік НАН України,
доктор економічних наук, професор

Шановні колеги! Пропозиція виступити на конференції є свідченням того, що врешті-решт всі зрозуміли, що є головною рушійною силою економіки, що є запорукою її безпеки і в цілому національної безпеки України. Війна повністю перевернула наші підходи, і це ми, нарешті, визнали.

Говорячи про національну безпеку економіки України у воєнні часи, я хочу звернути вашу увагу, зокрема або навіть передусім, на її резиліентність. Тобто на її здатність стояти під ударами ворога, витримати їх і не втратити можливість працювати. Насправді, як видається, принаймні з того аналізу, котрий я провела, то найкраще з цим впоралися два сектори. Загалом сфера послуг, причому не стільки побутових, як соціальних. Нещодавно були проведені дослідження Центром Разумкова, за даними яких визначено, що переважна більшість опитаних зазначили, що якість і доступність освітніх, медичних, публічних послуг загалом, якщо знизилася, то дуже незначно, а 20 % відзначають покращання якості цих послуг. І другий блок, що, безумовно, довів свою резиліентність, – це малий бізнес, причому той, який переважно спеціалізується все-таки на наданні послуг (на виробництві також, але передусім на наданні послуг). Найбільший тягар припав на великі промислові підприємства, які зазнали вагомих втрат. Виникає питання, що можна зробити для того, щоб підтримати наш малий бізнес і що робити з фінансуванням соціального сектору. За рахунок власних доходів вирішувати такі проблеми досить проблематично, а з урахуванням ситуації, яка складається у США (що є найбільшим нашим фінансовим донором), постають серйозні проблеми. На це треба звернути особливу увагу. Якщо руйнується соціальний сектор, то країна не може вистояти, скільки б зброї їй не надавали. І ми маємо це враховувати. Ще одна річ, на котру я хотіла звернути увагу. Сьогодні мною отримана інформація про працевлаштування українських мігрантів у різних країнах ЄС. У Польщі працевлаштовано 65 % наших жінок, які можуть працювати. Тобто в них немає грудних дітей, вони можуть працювати, вони є працездатного віку. Відсутні дані по Німеччині, де найбільше мігрантів. Значною є кількість мігрантів у Чехії (51 %), Британії (61 %). Наші громадяни дуже швидко адаптуються, інтегруються в закордонні суспільства. Ми маємо щось робити, треба створювати умови для їх повернення. А ці можливості, значною мірою, будуть залежати від тих інструментів, фіскальних передусім, які ми зможемо їм запропонувати для підтримки їхньої економічної активності. Треба зазначити також, що релокація в західних областях України вимірюється вісьма сотнями підприємств, тоді як у Польщі – тисячами.

Запрошую надсилати пропозиції та рекомендації щодо вирішення зазначених проблем. Дякую всім за увагу!

Валерій Геєць
ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”,
директор, академік НАН України,
доктор економічних наук, професор

Шановні колеги. Сьогодні ми маємо нагоду поспілкуватися й обмінятися думками з найболючіших питань.

Не буду робити професійне повідомлення на тему, яка винесена сьогодні в заголовок, оскільки в цій аудиторії здивувати чимось дуже важко. Але хочу наголосити на окремих питаннях, які лежать у фундаменті всього того, про що ми зараз говоримо: про гроші, про кредити, про фінанси і так далі.

Ми протягом цього року в Інституті закінчили надзвичайно велике дослідження, пов'язане зі світовою економікою та її ресурсною базою. Хочу звернути вашу увагу на те, що майбутні 10–20 років будуть визначатися тенденціями розвитку провідних країн. Нами здійснено аналіз ресурсної бази тих із них, які визначають тенденції розвитку глобальної економіки. Україна володіє надзвичайно значним ресурсним потенціалом у так званих критичних мінерально-сировинних ресурсах. Але насамперед мова має йти про науково-технічні перспективи. Для цього ми виокремили ті напрями досліджень, які в майбутньому періоді можуть перерости в так звані макротехнології. Макротехнологія у світі вважається такою, якщо вона охоплює ринок у 100 і більше мільярдів доларів. Оскільки відбувається певна девальвація, можна говорити і про порівняно більшу частину. Якщо виокремити та оцінити перспективи їхнього впливу, то найближчі 10–20 років країни, які сьогодні перебувають у лідерах, можуть мінятися своїми місцями, скажімо, за певними параметрами, за обсягами економіки (Китай і США) і так далі, але лідерські позиції їх залишаться. А людський потенціал буде властивим відповідним чином біднішим і найбіднішим країнам, де населення зростатиме з високими динамічними характеристиками. Це означає, що оскільки бідніші й найбідніші країни не мають у загальному плані перспектив увійти до групи тих лідерів або змінити ситуацію за відповідними напрямками, то людський потенціал перетворюється на загрозу, яка відповідним чином формує серйозні міграційні потоки у світі.

Це буде означати, що порівняно слабкий світ, менш розвинутий, до якого належать бідніші й найбідніші країни, з одного боку, залишиться під впливом людського потенціалу, який буде масово мігрувати в інші країни, більш розвинуті, з вищим ступенем достатку. А з іншого боку, всяяка допомога таким країнам, яка може надходити, на превеликий жаль, не буде спрацьовувати, і ці країни залишаться саме такими.

Що ж для них залишається, враховуючи, що перспективи науково-технічного прогресу порівняно слабкі? Для них залишаються два ключових питання. Пошук інституційного і регуляторного середовища, яке дасть можливість рухатися в напрямі наближення до таких проривів. А оскільки наша країна за рів-

нем життя сьогодні належать до найбідніших країн (у європейських масштабах), зрозуміло, що зазначене повною мірою стосується й України.

Не буду далі розкривати деталі нашого дослідження, оскільки це не є предметом дискусії, але основні висновки зрозумілі. Ми взяли два роки, 2021 і 2022, і оцінили можливість збільшення доходів, податку на доходи фізичних осіб та військового збору завдяки зменшенню виплат зарплат у конвертах. За різними сценаріями, у 2021 р. вони досягають від 35 до 70 млрд грн, а у 2022 р. – від 42 до 84 млрд грн. Оцінка збільшення надходжень ПДВ завдяки зменшенню податкового розриву: 2021 р. – від 60 до 160 млрд, 2022 р. – від 86 до 170–180 млрд грн. Разом це становить суму від 140 до 276 млрд грн. Якщо це перекласти на 2023 р., то можна підвищити щонайменше на 140–280 млрд грн відповідні надходження або на 8–16 % загальних доходів зведеного бюджету. І це тільки по цих двох напрямках. Якщо перевести у валюту, це приблизно понад 7 млрд дол. США. Власне кажучи, не торкаючись інших складових, які дають змогу виокремлювати ці речі, ми можемо говорити про те, що в Україні вже сьогодні є надзвичайно серйозний фінансовий потенціал, який, з одного боку, може скорочувати її екзогенну залежність, а з другого – підвищувати внутрішню потенційну ресурсну базу.

Можна визначити напрями, за якими доцільно вкладати ресурси, і такі, де потрібне скорочення вкладень. Тобто ми можемо сьогодні говорити про значний фінансовий потенціал, що є в країні. Його можна використовувати для вирішення розглянутих проблемних питань.

Додам, що аналіз, який ми сьогодні проводимо в частині використання наших надзвичайно важливих критичних ресурсів (за європейськими стандартами), котрі є в Україні, свідчить про те, що їх використання (з урахуванням технологічних надбань), а також інституційна та ресурсна база для цього також існують. Питання полягає в тому, як їх акумулювати, включити відповідним чином до системи регуляторних рішень й реалізувати відповідним чином на практиці.

Дякую за увагу.

Олександр Амоша
ДУ “Інститут економіки промисловості НАН” України,
почесний директор, академік НАН України,
доктор економічних наук, професор

Шановні колеги! Хочу сказати, що Інститут економіки промисловості має певні розробки стосовно тематики сьогоденної конференції, але об'єкт нашого дослідження – це промисловість.

Роботи Інституту стосуються фінансових аспектів розвитку промисловості в умовах четвертої промислової революції, мова йде і про смарт-промисловість, про її становлення та багато інших аспектів. Ми співпрацювали з Академією фінансового управління, коли йшлося про розвиток та удосконалення податкової політики, тощо.

І мені б хотілося, з одного боку, привітати всіх учасників з цією знаменною подією – проведенням конференції, а з іншого боку, приділити особливу увагу тим аспектам, які будуть потрібні нам для того, щоб опанувати інноваційний аспект нашого розвитку – це насамперед повоєнне відновлення промисловості. Я думаю, що у нас стосовно цієї тематики є що сказати, і я до цього вас закликаю.

Дякую за увагу.

Джейсон Вінніцкі

**Міжнародний консорціум з управління державними фінансами
(ICGFM), директор програми фінансових та консультаційних послуг
Millennium Challenge Corporation (США)**

My name is Jason Wynnycky and I'm a director at the Millennium Challenge Corporation – a US foreign assistance agency based in Washington, DC, but which operates in countries, developing countries across the globe.

I'm also a member and actually a board member along with my esteemed colleague Tetiana Iefymenko with the International Consortium for Government Financial Management based here in Washington DC but with membership in dozens of countries and with participants from dozens of countries across the globe interested in topics in and related to public financial management.

So I want to give you a few brief comments as you begin this conference and to offer my perspective both in my position currently, but more broadly from my experiences and kind of viewpoint as an American, but also what has really kind of touch point.

Many countries across the globe besides the USA have reacted to a number of the challenges over these past several years. Security challenges and threats to the national economy have been numerous lately and taking it from the United States perspective, we've had a lot of challenges both internally and externally over the past several years.

The COVID-19 pandemic impacted worldwide, not only the US, throughout Europe, Ukraine, Asia, South America, but the entire globe. The one thing we've learned as a part of that was in order to confront those challenges such as a pandemic - having your financial and your monetary resources available at quick access and disposal is key to trying to overcome these challenges such as the pandemic. The United States were outside of the shock of what was going on. Their reaction was to mobilize resources as quickly as possible to address all the different facets of the pandemic.

One outcome of that, which is probably not been spoken of at the time, is that it pressures on the supply chain. And the supply chain meaning whether that were resources and goods and commodities and scarce resources that were normally sourced from overseas or through complex procurement processes or otherwise really had to be reexamined to quickly and effectively fight the pandemic and try to come with some type of solutions in terms of vaccines and getting other supplies to the entire population which ultimately was distributed worldwide.

The United States learned the constraints to those resources and then whether that's the actual monetary resources to deal with the pandemic, but also the constraints to the fiscal space. And other competing interests really had to be relooked in order to mobilize those resources to kind of overcome the pandemic.

We saw a lot of examples how the United States became much more attuned to the necessities of keeping that supply chain, those financial and other resources

available at quick disposal in order to address the pandemic. So, that was a lesson learned from the US perspective that no longer than a decade ago or even earlier the global economy would be the default resource in terms of being able to get the necessary resources for this kind of challenge that we had to think more strategically in terms of what those resources were at our immediate availability.

And it's really continues to rethinking about how we structure our financial, monetary, supply chain and other resources in order to combat a pandemic or other challenge in the future.

Now, just when we thought everything was challenging with the pandemic, then fast forward to 2022 and with the war in Ukraine. The invasion from Russia into Ukraine has really highlighted and sensitized not only the United States but elsewhere in terms of how important it is to have those necessary resources again, whether it's monetary process, having the fiscal space to address these critical security challenges and we have had to rethink of how we manage those resources.

Resources are finite, but we have restructured things and continue to look to see how we can potentially continue our support to Ukraine both monetarily and through military support and other assistance as needed to basically counter the threat that Ukraine continues to have on its own soil.

Thus, the compounding of beginning with a pandemic to wars, active hot wars in Europe have really sensitized the psyche here to ensure that all those things in terms of monetary and fiscal policy and things are flexible but fine-tuned to the point that we can mobilize the resources necessary to react.

So again, the lesson learned there, is learning to kind of fine tune of having the availability resources and freeing up that fiscal space to adjust to these crises.

And as we see not only in Ukraine but now in the Middle East in the last several weeks that the impact of war, of having a potential World War in multiple continents with ramifications for the entire planet constrain these resources and really hone in on the importance of getting it right in terms of how we manage those resources, how we manage the fiscal space and get ourselves positioned and ready for the next crises and to manage the ones that are currently ongoing.

If looking at it from the Ukrainian perspective and as an American it's really understanding what are the ways that we can streamline or the organization and the governments can streamline their processes to be able to be reactive and proactive to all these crises.

Ukraine has shown resilience but also learned lessons in terms of how they should be managing their own resources. As it is obvious now the resources from the international community to support Ukraine are not infinite they're finite. So, the United States has rethought how and what resources are needed more at their quick disposal, i.e. nationalized or cutting the supply chain. It's not reliant on partners through the global economy that may not be cooperative in the future for whether they're broad commodities or very finite resources that things need to adjust in terms of process in order to be able to meet those challenges.

The emphasis is needed in the future that whatever Ukraine can do through both the local and the national governments and on the oblast level as well, whatever can be done to tighten the processes and a more efficient system of checks and balances will free up that fiscal and monetary space in order to be more reactive and proactive to the challenges at hand.

Дмитро Лук'яненко
Київський національний економічний університет імені Вадима
Гетьмана, ректор, член-кореспондент НАПН України,
доктор економічних наук, професор

Щиро всіх вітаю.

Насамперед хочу висловити подяку від імені університету організаторам цієї вкрай актуальної конференції які змогли об'єднати зусилля багатьох наукових і освітніх установ, у тому числі нашого університету.

Зараз це, у принципі, велика рідкість, коли в такому солідному складі збираються колеги в режимі офлайн і онлайн.

Зрозуміло, що в наш час кожен учений-громадянин думає насамперед про безпекові проблеми, які стосуються і особистості, і сім'ї, і колективу, і держави, і глобальної економічної системи в цілому.

Очевидно, що в ринковій економії саме від фінансових і монетарних компонентів економічної безпеки складається те, що ми називаємо якщо не сталістю, то як мінімум стабільністю розвитку. Ми знаємо, як фінансові інструменти можуть, з одного боку, динамізувати глобальну економіку, акселерувати її науково-технологічні, ресурсні, виробничі і розподільчі відносини, а з другого – негативно вплинути на будь-які економіки світу, навіть такі, що є усталено конкурентоспроможними та ефективно функціонують у нормальному режимі у трансформаційних періодах. Що вже говорити про економіки, які перебувають в кризових і особливо воєнних умовах.

Учені університету працюють у колі фундаментальної безпекової проблематики, розуміючи важливість фіскальної та монетарної політик, відповідних стабілізаційних інструментів. Разом із тим від цього форуму ми очікуємо філософії розуміння й алгоритмів відповідей не тільки на традиційні питання, а й на новітні виклики і загрози, які генеруються у цифровому фінансовому ландшафті та всезростаючому кіберпросторі. Чого варті, зокрема, феномени блокчейну і криптовалюта за умов нездатності національних і глобальних регулятивних інститутів адекватно реагувати на наддинамічні революційні зміни у глобальних бізнес-процесах:

Звісно, ми не залишаємось осторонь ключових трендів глобальної інформатизації із домінуванням цифрового імперативу економічного розвитку, проявів політичної нестабільності і фінансової турбулентності. Безпекові проблеми реалізації національної фіскальної і монетарної політик знаходять належне відображення в тематиці наукових досліджень, оновлюваних освітньо-професійних програмах нашого університету.

Впевнений, що творча консолідація академічної і університетської науки згенерує нові міждисциплінарні дискусії, інтелектуально взаємозбагатить наші колективи.

Сергій Конопльов
Гарвардський університет, Школа управління
імені Джона Ф. Кеннеді, кандидат політичних наук (США)

First of all, in the part of thanks I would like to mention that we're at the executive education at the Harvard Kennedy School have a long-time working relationship with the Financial Academy of Ukraine, started around 10 years ago when Tetiana Iefymenko attended one of the executive programs at Harvard University. It was public Financial Management program, one of the leading programs at Harvard School for the public finance experts.

The representatives of the Academy participated not only in the events in Cambridge, but also in several conferences in Europe that we held there. And just an example, based on these years of work, one of the leading Harvard professors, Robert Lawrence, became the pro bono advisor to the Ministry of Finance of Ukraine. And I think it's a good sign of the good and fruitful cooperation.

Under the current conditions of martial law and the future post-war reconstruction in Ukraine, it is extremely necessary to strengthen the resilience of the components of the fiscal and monetary space to exogenous shocks.

At the beginning of the war, the transition from a flexible exchange rate policy to a fixed one was quite justified, as it made it possible to maintain stability in the foreign exchange market (FX). But the fixing of the official exchange rate has led to the risk of the money market falling apart into segments with the possibility of collecting speculative rents.

Unprecedented measures are being taken in Ukraine in the sphere of interaction of independent fiscal and monetary regulators to prevent the economy from falling into a spiral of degradation. As the result, after more than a year of swift rise of a discount rate the National Bank started a gradual shift to softening the monetary policy.

World economy has shown resilience to the string of negative shocks—pandemic, war, climate events, and a cost-of-living crisis — and the recovery from these shocks continues. But it is slow and uneven. As the head of IMF stated - trillions of dollars of global output have been lost compared to global pre-pandemic trends.

Of the major economies, only the US has fully recovered after pandemic. The Eurozone is still around 2 percent below trend, while China and other emerging markets and developing economies are around 5 percent below trend, with low-income countries hit even harder.

In medium term perspective global growth is projected to slow significantly amid high inflation, tight monetary policy, and more restrictive credit conditions. The possibility of more widespread bank turmoil and tighter monetary policy could result in even weaker global growth and lead to financial dislocations in the most vulnerable emerging market and developing economies (EMDEs).

Worthy of attention are the opinions of experts regarding the fact that comprehensive policy action is needed to foster macroeconomic and financial

stability. Among many developing economies (EMDEs), and especially in low-income countries, bolstering fiscal sustainability will require generating higher revenues, making spending more efficient, and improving debt management practices. Continued international cooperation is also necessary to tackle climate change, support populations affected by crises and hunger, and provide debt relief where needed.

IMF raised growth estimates for Ukraine's economy but says risks remain high. Nevertheless, World Bank expects Ukraine's GDP to grow. The Global Economic Prospects report says the main risk is the economic upheaval resulting from the war.

So, we see that the mission of Ukraine Strategic Public Finance Governance is to strengthen the financial capacity of the Government to respond in a timely and adequate manner to global challenges and threats through coordinated and purposeful participation in international programs and events that correlate with tackling planetary problems, using both national and attracted financial resources; expansion of fiscal space to ensure national priorities of sustainable resilient development.

Ukraine is facing a challenge to implement political reforms required to join the European Union (EU), including reinforcing the rule of law, fighting corruption, and countering money laundering. In June 2023, Ukraine started the process of joining the Organization for Economic Co-operation and Development. In addition, the country stepped up its cooperation with international financial institutions. Cooperation with international partners and organizations is especially important for development of the mechanisms and the strategy for Ukraine's reconstruction, and should be based on the principles of accountability and transparency. Ukraine's commitments toward its partners require to increase the anti-corruption efforts in Ukraine.

To support the country's development agenda, without any doubt, the National Revenue Strategy (NRS) have to be developed and adopted promptly. Main challenges and threats in the field of fiscal security for Ukraine are the following: **First.** Low level of expenditure provision of the consolidated budget by tax revenues since the beginning of Russian invasion into Ukraine. Due to the stagnation of the economy and the need for sufficient financing of the National Armed Forces to defeat the aggressor, domestic revenues cover budget expenditures at no more than 50% (percent). **Second.** A significant deficit of the national general budget which causes the growth of public debt. **Third.** Loss of budget revenues as a result of tax evasion schemes, erosion of its base. **Fourth.** Inconsistency of legal regulation of relations in the tax sphere. **Fifth.** Functioning of the pension system under conditions of high demographic burden. **Sixth.** The spread of the phenomena of legalization (laundering) of proceeds from crime.

Thus, the activities of the Academy should be oriented towards the scientific support of further reforms, especially in the post-war period. Without a doubt, the continuation of the Academy's cooperation with the Harvard Kennedy School will have long-term prospects.

Ігор Лютий
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
завідувач кафедри фінансів,
доктор економічних наук, професор

Шановні колеги! Насамперед хочу подякувати за можливість взяти участь у роботі конференції, яка присвячена актуальним питанням фінансової безпеки, фінансової політики, реалізації тих завдань, які стоять сьогодні перед фінансовою системою в період війни на території України. У вигляді тез я хотів би доповісти свою проблематику, а саме – необхідність розбудови системи публічних фінансів як умови бюджетної безпеки України.

На сьогодні перед фінансовою системою держави стоять дві основні проблеми, а саме: де і як знайти необхідний фінансовий ресурс – це одна проблема. І друга проблема – як ефективно, з позиції пріоритетів, з позиції ситуації, яка склалася в країні, використати цей ресурс, виходячи з пріоритетності забезпечення Збройних Сил України, забезпечення фінансування сектору оборони і безпеки держави і, в кінцевому результаті, здобуття перемоги та забезпечення незалежності нашої держави.

Питання розбудови і переходу до системи публічних фінансів держави, з одного боку, відповідає загальносвітовим тенденціям демократизації суспільства і пріоритетності ролі людини в суспільстві. А з іншого боку, тим перетворенням у технологіях і переходу на цифрову економіку, інформаційну економіку, яка убезпечує фінансові потоки від впливу людського чинника. На нашу думку, існуюча парадигма системи публічних фінансів, котру спочатку ми визначали як державні фінанси, потім до структури публічних фінансів додали, крім державних фінансів, муніципальні, фінанси територіальних громад, фінанси громадських організацій, вона не відповідає реаліям сьогодення.

Та економічна фінансова криза, причиною якої стала війна, дає можливість нам переосмислити ці процеси і по-новому розглянути необхідність формування системи публічних фінансів на принципах прозорості й відкритості, добросовісності, посилення державного фінансового контролю та моніторингу, а також зростання ролі громадянського суспільства і громадських організацій в управлінні фінансовими потоками.

Це новий підхід, який дає змогу акумулювати в структурі системи публічних фінансів держави всі інші суб'єкти, а саме державні фінанси, фінанси територіальних громад, фінанси бізнесу і персональні фінанси, тобто фінанси кожного громадянина.

Саме такий підхід окреслює необхідність визначення серцевини фінансової системи держави, персональних фінансів. Особливе значення цього процесу полягає в тому, що він відповідає процесам демократизації суспільства і тому вибору, який має визначити Україна як європейська країна, що відповідає цивілізаційним принципам формування свого суспільства.

В основі цих процесів є також інше завдання – завдання ефективного використання фінансових потоків. І це завдання вирішується з позиції передусім боротьби з корупцією. Аналіз проекту Державного бюджету України на 2024 р. визначає перш за все залежність державного бюджету від фінансової допомоги наших політичних партнерів з-за кордону. Ми майже вичерпали ресурс внутрішніх державних запозичень, як показує динаміка використання ринку ОВДП, цей ресурс мінімізований, і в кінцевому результаті фінансування дефіциту державного бюджету залежить від того, наскільки буде надходити фінансова допомога Євросоюзу, США, інших країн, а також міжнародних фінансових інститутів. Сьогоднішні дебати у парламенті США, у Євросоюзі визначають основні проблеми надання такої фінансової допомоги, які пов'язані насамперед зі скандалами в Україні щодо використання грошових коштів.

Зрозуміло, коли ми будемо прозору фінансову систему, яка базується на звітності, доброчесності, контролю на всіх рівнях, вона – ця система – дає змогу розв'язати ті проблеми, які визначені нашими політичними партнерами й доведені до керівництва України. І однією зі складових цих проблем є саме розбудова системи публічних фінансів.

Враховуючи необхідність і можливість цих перетворень, ми говоримо про те, що війна – це криза. У період кризи менш безболісно змінювати адміністративну, законодавчу, економічну, фінансову систему. Люди зрозуміють, що соціум розуміє і підтримує всі ці зміни. Зрозуміло, якщо порушено економічні, фінансові зв'язки, то налагоджувати їх на якісно новій фінансовій основі, основі, яка законодавчо закріплена, адміністративно підтримується, простіше.

Тому на сьогодні, я думаю, ми стоїмо на етапі переосмислення побудови і функціонування фінансової системи з позиції переходу до системи публічних фінансів.

Дякую за увагу.

Андрій Ватульов
Комітету з питань бюджету Верховної Ради України,
керівник секретаріату,
кандидат економічних наук, доцент

Шановні пані та панове!

Я дуже радий, що маю можливість привітати учасників Міжнародної науково-практичної конференції “Фіскальна та монетарна безпека національної економіки в умовах глобальних викликів і загроз”. Вважаю, що багаторічне співробітництво Державної навчально-наукової установи “Академія фінансового управління” з Бюджетним комітетом Верховної Ради України дає змогу, з одного боку, реалізувати вітчизняний науково-інтелектуальний потенціал в діяльності законодавчої влади, а з другого боку – більш чітко зорієнтувати на прями прикладних наукових досліджень на вирішення конкретних завдань, пов’язаних із протидією викликам та загрозам, факторам небезпеки у сфері державних фінансів у період воєнного стану та повоєнного відновлення. Таким чином, ми разом будемо шукати оптимальні управлінські рішення в умовах зростання турбулентності економічного середовища.

Для початку зазначу, що у світовій практиці неконтрольовані дисбаланси у фіскальному просторі є реальною загрозою фінансовій безпеці країни в контексті нової економічної реальності та ризиків поширення кризових явищ в умовах невизначеності та сучасної геополітичної конфліктогенності.

Стійкість державних фінансів забезпечує політичний курс на: обмеження стрімкого зростання процентних ставок; гарантований захист вразливих верств населення від наслідків високих цін на продовольство та енергоносії; підтримку необхідного обсягу видатків на оборону тощо. Я хотів би підкреслити, що взаємодія цих ризиків і заходів досить складна в коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі.

Катастрофічні втрати економіки України під час війни не зрівняються з наслідками для будь-якої іншої держави: серйозний економічний спад у минулому році є прямим наслідком повномасштабного вторгнення агресора, руйнування інфраструктури та масової міграції.

У цьому році все ще триває війна, яка продовжує завдавати величезних людських та економічних збитків. Руйнування Каховської дамби вже має значні соціальні та екологічні наслідки. Зберігається висока невизначеність щодо найближчих подій, і постійна підтримка міжнародних партнерів залишається важливою. Тому впровадження стратегічних підходів до управління державними фінансами стало вирішальним.

За міжнародної допомоги управління державними фінансами в Україні удосконалюється з метою підтримання власної стійкості, фінансового забезпечення Збройних Сил, вирішення гострих соціальних проблем, а також відновлення економіки в післявоєнний період.

Ми бачимо, що місією стратегічного управління державними фінансами України є:

- зміцнення фінансової спроможності влади своєчасно та адекватно реагувати на глобальні виклики та загрози через скоординовану та цілеспрямовану участь у міжнародних програмах і заходах, які корелюють із вирішенням глобальних проблем;

- ефективного використання як національних, так і залучених фінансових ресурсів;

- розширення фіскального простору для забезпечення національних пріоритетів стійкого розвитку.

Україна стикається з проблемою впровадження політичних реформ, необхідних для вступу до Європейського Союзу. У червні цього року Україна розпочала процес приєднання до Організації економічного співробітництва та розвитку. Крім того, країна активізувала співпрацю з міжнародними фінансовими інституціями. Співробітництво з міжнародними партнерами та організаціями є особливо важливим для розроблення механізмів та стратегії відбудови України і має базуватися на принципах підзвітності й прозорості.

Всі ці підходи та принципи повною мірою будуть реалізовані в бюджеті 2024 року.

Головним пріоритетом є сектор безпеки і оборони, як і в поточному та минулому роках.

В Україні діють програми зовнішнього фінансування з МВФ, країнами Європейського Союзу, Світовим банком та іншими зацікавленими сторонами.

Україна зобов'язалася виконати майже 20 структурних показників, щоб продовжувати отримувати фінансову підтримку. Наступним пріоритетом є підтримка зовнішнього фінансування з метою інвестувати в реформи, що сприяють зростанню. У середовищі з крихкими середньостроковими перспективами важливими є насамперед внутрішні реформи. Це означає:

- по-перше, інвестувати в охорону здоров'я, освіту та цифрову інфраструктуру – життєво важливу для того, щоб нові технології працювали на користь людей;

- по-друге, проводити розумну економічну політику для створення буферів проти шоків і підтримки економічної та фінансової стабільності.

І не менш важливо інвестувати в міжнародну співпрацю. Це означає відсіч силам фрагментації – Європейський Союз є прикладом і захисником переваг співпраці. Водночас МВФ як наш партнер підтримує ці зусилля.

Бюджет на наступний рік буде спрямований на виплату заробітної плати медикам і вчителям, а також на соціальні виплати. У планах – двоетапне підвищення мінімальної зарплати, індексація пенсій, субсидії, підтримка внутрішньо переміщених осіб та інші виплати.

Крім того, у бюджеті будуть виділені кошти на відновлення та реконструкцію України, особливо критичної інфраструктури, такої як енергетичний сек-

тор. Росія і далі націлюватиметься на цивільну інфраструктуру, що робить необхідним швидке відновлення. Тож плануються як поточні проекти, так і нові ініціативи.

Впевнений, що, незважаючи на тенденції посилення глобальних потрясінь, що виникають на основі криз у національному діловому просторі, економічні результати в Україні будуть переважно позитивними.

Сподіваюсь, за результатами нашої міжнародної конференції на адресу різних гілок влади, у т. ч. Верховної Ради України, буде надано практичні рекомендації стосовно управління змінами у сфері державних фінансів.

Бажаю всім учасникам конференції і в подальшому спрямовувати свій науковий потенціал на впровадження в Україні, що є кандидатом у члени Європейського Союзу, найкращої світової практики протидії загрозам та викликам, забезпечення фіскальної та монетарної безпеки держави.

Девід Грем
Університет Шеффілд Халлам, кафедра менеджменту сфери
послуг, доктор, доцент (Сполучене Королівство)

Our global, new normal is a return to basics, food energy security problems. Our globalized world was thought to be on a trajectory to solve these risks are being amplified by the persistent health and economic overhang of a global pandemic, a war in Europe, the Middle East, and sanctions that impact a globally integrated economy and an escalating technological arms race underpinned by industrial competition and enhanced state intervention.

Longer term structural changes to geopolitical dynamics, with a diffusion of power across countries of differing political and economic systems are coinciding with a more rapidly changing economic landscape, ushering in a low growth, low investment and low co operation era and a potential decline in human development after decades of progress.

The result is a global risk landscape that feeds wholly new and eerily familiar. There is a return of older risks that are understood historically, but experienced by few in the current generations of business leaders and public policy makers.

In addition, they are relatively new developments in the global risk landscape. These include widespread historical high levels of public and in some cases private sector debt. The evermore rapid pace of technological development and its unprecedented intertwining with the critical functioning of societies and the growing pressure of climate change impacts and ambitions in an ever short time frame for transition. Together these are converging to shape a unique, uncertain, and turbulent 2020s.

Руфат Гулієв
Мілі Меджлісу Азербайджану, депутат,
член Комітету з економічної політики, промисловості та
підприємництва, завідувач кафедри економічної теорії та економіки
сфер обслуговування Азербайджанського технічного університету,
доктор економічних наук, професор (Азербайджан)

Щиро вітаю всіх учасників міжнародної конференції у Києві!

Дякую організаторам за те, що запросили мене на цю конференцію.

У зв'язку з тематикою та напрямками роботи конференції хочу навести приклад того, як ми побудували свою фінансову систему в Азербайджані. Я думаю, це буде цікаво для поважних професорів, які нас слухають. Сьогодні я хочу розкрити деякі аспекти фінансової ситуації в Азербайджані. Країна має золотовалютних резервів на більше ніж 60 млрд дол. США. У нас великий борг – приблизно 8 млрд дол. Тобто ми своїми золотовалютними резервами можемо вісім разів перекрыти наші борги. Щодо курсу валюти, то після 2015 р. він стабільний. Це рішення Уряду Азербайджану, ми його виконуємо. Зрозуміло, що у нас є валютна виручка. Ми вважаємо, що валютний паритет має зберігатися в якомусь коридорі. Вже протягом 8–9 років валютний курс є стабільним, тобто, наприклад, один долар – 1,7 маната. Чому я на цьому наголошую? Таку систему ми побудували на основі рішення глави держави. Ми зараз ідемо на те, щоб трансформувати зарубіжні кредити, міжнародні кредити в локальні, тобто кредит держави. І це нам вдається. Ми практично 10 % уже трансформували. Тобто поступово знижуємо тягар міжнародних кредитів, у т. ч. кредитів МВФ, інших фінансових центрів. На це є політична воля, для цього є фінансові можливості. І ми працюємо в цьому напрямі. Захист національних фінансових інтересів дуже важливий. Намагаємось не допускати посилення позицій зарубіжних банків. У нас зарубіжні банки максимально можуть володіти до 10 % акцій місцевих банків. Вважаю, це правильна позиція Уряду Азербайджану. Тому що ми всі прекрасно знаємо: чим швидше йде глобалізація, тим стрімкіше настає ризик обвалення фінансових ринків. Ця біда поширилася по всьому світу, в т. ч. певну шкоду вона завдала і фінансовій системі Азербайджану. Я завжди відкритий і готовий обговорювати ці проблеми. Якщо в подальшому будуть певні думки, можемо обмінятися інформацією. Це було б дуже цікаво. І наприкінці хочу сказати, що Україна особисто для мене – це друга батьківщина. Київський національний університет імені Тараса Шевченка – це альма-матер для сотень і тисяч азербайджанців. Ми пишаємося, що є випускниками цього навчального закладу. Азербайджан займає особливу позицію відносно України. Вчора, до речі, з Азербайджану надійшла черго-

ва гуманітарна допомога. Ми є стратегічними партнерами, насамперед у галузі енергетики. Ми завжди любили, любимо і будемо любити Україну, завжди будемо допомагати. Ми, шановні друзі, брати і сестри, завжди будемо разом, дай Бог миру Україні!

1

ФІСКАЛЬНІ ТА МОНЕТАРНІ НАСЛІДКИ ПАНДЕМІЇ COVID-19 ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ, ЇЇ БЕЗПЕКИ. УРОКИ ДЛЯ СЬОГОДЕННЯ ТА НА МАЙБУТНЄ

УДК 338.2

Олександр Іванович Амоша

доктор економічних наук, професор,
академік НАН України,

Інститут економіки промисловості НАН України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0189-3819>

Данило Юрійович Череватський

доктор економічних наук, старший науковий співробітник,
Інститут економіки промисловості НАН України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4038-6393>

Володимир Паланта

компанія GreenCert GmbH, Австрія

ПРОГНОЗУВАННЯ ЕКОНОМІКО-ЕНЕРГЕТИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ¹

Анотація. На підставі узагальнення закономірностей споживання первинних енергетичних ресурсів відповідно до економічного зростання національних економік запропоновано для органів державної влади залежності, які дають змогу визначити потрібний обсяг забезпечення економіки України енергетичними ресурсами стосовно будь-яких сценаріїв макроекономічного розвитку.

Ключові слова: економіка, енергетичне забезпечення, ВВП, прогнозування, паливно-енергетичні ресурси.

¹ Матеріал підготовлено за результатами дослідження, виконаного в рамках наукового проєкту “Формування засад національно укоріненої стійкості та безпеки економічного розвитку України в умовах гібридної системи “мир-війна” (державний реєстраційний № 0123U100965).

Oleksandr Amosha

Dr. Sc. (Economics), Professor,
Academician of the NAS of Ukraine,
Institute of Industrial Economics of the NAS of Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0189-3819>

Danylo Cherevatskyi

Dr. Sc. (Economics),
Institute of Industrial Economics of the NAS of Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4038-6393>

Volodymyr Palanta

GreenCert GmbH, Austria

FORECASTING OF THE ECONOMIC AND ENERGY INDICATORS OF THE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

Abstract. Based on the generalization of the patterns of consumption of primary energy resources in accordance with the economic growth of national economies, dependences are proposed for state authorities that make it possible to determine the required amount of energy resources for the economy of Ukraine in relation to any macroeconomic development scenarios.

Keywords: economy, energy supply, GDP, forecasting, fuel and energy resources.

Фінансова безпека економіки держави тісно пов'язана з енергоресурсним забезпеченням національного господарства, нарощуванням його потенціалу та валового внутрішнього продукту (ВВП), і, відповідно, забезпечення позитивної динаміки наповнення та використання бюджету. Тому вивчення взаємозалежності двох змінних – виробництва ВВП та споживання первинних енергетичних ресурсів (ПЕР) – є важливим науково-практичним питанням і вельми поширеною темою досліджень відносно того, скільки економіці потрібно і яких ПЕР. До складу ПЕР відносять вугілля, нафту, природний газ, гідро- та атомну енергію, енергію з відновлюваних джерел.

Багаторічна дискусія про взаємозв'язок економіки та сукупного енергоспоживання, що налічує тисячі публікацій, так і не дала остаточних результатів. Деякі аналітики на підставі показників 30 країн ОЕСР і 78 країн не-членів ОЕСР дійшли висновку про те, що зв'язки показників енергоспоживання до ВВП, є характерними для високо розвинутих країн (членів ОЕСР) і не властиві економікам, що розвиваються. Група ж фахівців із Міжнародного валютного фонду дійшла протилежного висновку, а саме: у країнах ОЕСР економічне зростання може підтримуватися без залучення додаткових енергетичних ресурсів (питома витрата ПЕР протягом досить

довгого періоду часу зберігається практично незмінною), а в країнах, які не є членами ОЕСР, еластичність зростання енергоспоживання близька одиниці – на кожен відсоток збільшення ВВП на одну особу вони відповідають 1 % душевого зростання витрат ПЕР.

Має свої особливості в цьому співвідношенні і Україна, яка у 1990 р., за даними ВР, споживала 11,42 ЕДж або 272,8 млн т н.е. (1 Ексаджоуль = 10^{18} Дж = 2,39 млн т нафтового еквіваленту), у 2019 р. витратила 3,4 ЕДж, тобто в 3,4 раза менше, тоді як виробництво ВВП по національному господарству за даними Світового банку, зменшилося лише в 1,5 раза – з 817 млрд дол. (у перерахунку на міжнародний долар 2017 р. за паритетом купівельної спроможності) до 538 млрд дол.

Наведені невизначеності можуть нести ризики помилок у сфері прогнозування енергетичного забезпечення економічного розвитку національних економік. За думкою відомого міжнародного експерта І. Озтурка, замість звичних, базованих на наборі загальних змінних для різних країн і різних інтервалів часу, потрібні нові науково-практичні підходи.

Саме як новий підхід автори цієї доповіді використали закони класичної механіки і довели, що співвідношення економічних та енергетичних характеристик національних господарств є закономірним: кожній макроекономіці властива своя функціональна, а не стохастична, залежність енергоспоживання від динаміки економічного зростання.

У моделі макроекономіка асоціюється з матеріальною точкою, що здійснює певний шлях в економічному просторі: аналогія з автомобілем, якому, щоб пройти зазначений шлях необхідно витратити певний обсяг палива. І тоді знання властивої саме цій економіці залежності дає можливість прогнозувати будь-які економіко-енергетичні сценарії її руху. Для цього було запропоновано порядок розрахунку величини кумулятивних стандартизованих ВВП та спожитих ПЕР і обчислено динаміку загальних показників економіко-енергетичного розвитку України протягом 2000–2019 рр.

За формулами, які отримано графо-аналітичним способом, функція споживання ПЕР в Україні змінялася рівногайно з уповільненням $0,028$ од./рік², тоді як макроекономіка зростала рівноприскорено з показником $0,002$ од./рік², тобто змінялася достатньо уповільнено, майже лінійно.

Порівняння виробленого ВВП в Україні протягом 2020–2022 р. і показників 2020 та 2021 р. стосовно споживання ПЕР з фактичними даними, розрахованими на базі інформації за 2000–2019 рр. показує невелику похибку (2,6; 8,0 %), що дає підстави для таких висновків:

1) виконане дослідження довело, що макроекономіці властива функціональна, а не стохастична залежність енергоспоживання від обсягів виробленого ВВП. Розроблені методичні положення щодо прогнозування енер-

го-економічних показників розвитку національних господарств, є достовірними, що доведено на прикладі макроекономіки України;

2) регресійна модель річного споживання ПЕР відповідно до річних показників ВВП продемонструвала задовільну збіжність (похибка менше 10 %) з фактичними даними, незважаючи на суттєві складнощі функціонування вітчизняного господарчого комплексу;

3) є всі підстави рекомендувати приведені методичні положення розрахунку економіко-енергетичних параметрів для практичного використання в діяльності державних органів управління економікою;

4) маючи програму дій на конкретний період та відповідні прогностичні оцінки, можна достатньо впевнено спрогнозувати потреби в паливно-енергетичних ресурсах та намітити необхідні дії з їх забезпечення.

УДК 338.23:336.74

Станіслав Михайлович Аржевітіндоктор економічних наук, професор,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4419-886X>**Андрій Богданович Дубас**аспірант,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-0815-036X>

КООРДИНАЦІЯ ДІЙ НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ І МІНІСТЕРСТВА ФІНАНСІВ УКРАЇНИ ЩОДО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Анотація. Розглянуто роль монетарної (грошово-кредитної) та фіскальної (бюджетно-податкової) політик у досягненні стабільності та економічного зростання. Автори висвітлюють їх координацію для забезпечення макроекономічної стабільності й цінової стійкості. Зокрема, обґрунтовано напрями взаємодії між Урядом і центральним банком, а також наголошено на важливості обміну інформацією в контексті ефективного управління економікою, особливо в умовах воєнного стану.

Ключові слова: монетарна політика, фіскальна політика, координація монетарно-фіскальної політики, економічний розвиток, воєнний стан.

Stanislav ArzhevitinDr. Sc. (Economics), Professor,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4419-886X>**Andriy Dubas**Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-0815-036X>

COORDINATION OF ACTIONS OF THE NATIONAL BANK OF UKRAINE AND THE MINISTRY OF FINANCE OF UKRAINE REGARDING THE RESTORATION OF ECONOMIC GROWTH

Abstract. The role of monetary and fiscal policies in achieving stability and economic growth is considered. The authors highlight its coordination to ensure macroeconomic stability and price stability. In particular, the directions of interaction between the government and the central bank are substantiated, and the importance of information exchange in the context of effective economic management, especially in the conditions of martial law, is emphasized.

Keywords: monetary policy, fiscal policy, coordination of monetary and fiscal policy, economic development, martial law.

Грошово-кредитна (монетарна) політика повинна забезпечувати стабільність національної валюти, помірний рівень інфляції, прийнятні для економічних суб'єктів процентні ставки, достатність кредитних ресурсів у економіці, необхідний обсяг золотовалютних резервів. Фіскальна (бюджетно-податкова) політика покликана встановлювати рівень податків і зборів, величину бюджетних витрат, забезпечувати єдність міжбюджетних відносин, визначати масштаби суспільного сектору, а також величину державного боргу. Зазначені напрями регулювання формально відрізняються один від одного, проте на економічне зростання, валютні курси, інфляцію, процентні ставки, а також розмір бюджетного дефіциту впливають елементи як фіскальної, так і грошово-кредитної політики в сукупності.

Використання інструментарію бюджетно-податкової політики у поєднанні з інструментарієм грошово-кредитної політики має винятково важливе значення для розроблення та реалізації єдиної загальнодержавної макроекономічної політики держави, сприяння зростанню суспільного добробуту та досягнення макроекономічної стабільності. Головними напрямками координації фіскальної та монетарної політик є: забезпечення адекватної боргової політики; фінансування дефіциту державного бюджету; таргетування або зниження рівня інфляції (цінова стабільність); управління дефіцитом платіжного балансу; стимулювання економічного зростання

У жовтні 2019 р. Національний банк України (НБУ) та Уряд підписали Меморандум про взаємодію для досягнення стійкого економічного зростання та цінової стабільності. Ефективна координація економічної, фіскальної і монетарної політики є винятково важливою для забезпечення цінової стабільності. В Україні така координація між Урядом та центральним банком відбувалася через проведення регулярних консультацій на рівні керівництва й фахівців державних інституцій, зокрема щодо:

- стратегічних питань проведення монетарної та фіскальної політики з точки зору забезпечення цінової і фінансової стабільності під час засідань Ради з фінансової стабільності;
- аналізу поточної економічної ситуації, макроекономічних прогнозів, досягнення цілей щодо інфляції, розвитку фінансових ринків, прогнозування ліквідності тощо;
- обговорення питань параметрів фіскальної політики та стійкості державного боргу, зокрема під час підготовки Бюджетної декларації та складання проєкту Державного бюджету України.

Крім того, координація політики здійснювалася завдяки регулярному обміну інформацією. По-перше, НБУ регулярно інформував Уряд та громадськість щодо власного макроекономічного прогнозу, досягнення цілей з інфляції, факторів розвитку інфляційних процесів і заходів, спрямованих на досягнення цих цілей. По-друге, Кабінет Міністрів завчасно повідомляв центральний банк про заплановані зміни адміністративно регульованих цін та тарифів, а також надавав прогноз динаміки коштів на рахунках Уряду й плани щодо здійснення державних запозичень.

У період воєнного стану питання взаємодії НБУ та Уряду постає вкрай гостро. Сьогодні НБУ не повинен, так би мовити, мурувати стіни навколо своєї незалежності, передбачаючи наполегливі звернення урядових інституцій, а натомість має проводити політику з попередження кризи державних фінансів і спільно з Урядом вживати всі необхідні дії для допомоги українській армії та фінансування військових потреб, координувати реалізацію державних програм, спрямованих на активізацію кредитування, економічної активності в країні та структурної перебудови економіки.

На сьогодні Україна має низьку частку обсягу кредитування у ВВП країни (bank credit to GDP ratio) – 28,2 %, тоді як, наприклад, Польща – 74 %, Угорщина – 95,7, Чехія – 85,8 %. Цей показник, окрім причин, пов'язаних з війною, зумовлений високою обліковою ставкою, високою дохідністю депозитних сертифікатів та ОВДП, високою вартістю кредитів рефінансування, високим податковим навантаженням банків.

Зміни, що можуть відновити кредитування, – стимулювання та продовження діючих державних програм кредитування, метою яких є розвиток підприємництва; перегляд дохідності депозитних сертифікатів та ОВДП; надання банкам, портфель яких містить достатню кількість кредитів у рамках програм підтримки бізнесу; надання кредитів на умовах рефінансування за пільговою ставкою (наприклад, базова – 27 %, стимулююча – 5 %); кредитування галузей, котрі створюють найбільшу додану вартість продукту чи послуг та орієнтовані на створення робочих місць (глибинна переробка, аграрний сектор, будівництво житла для населення), – основоположний вектор спрямування банківської ліквідності.

В оновлених Основних засадах грошово-кредитної політики на період воєнного стану від 15.04.2022 було виокремлено напрями взаємодії НБУ та Уряду [1]:

- з огляду на необхідність забезпечення належної відсічі широкомасштабній збройній агресії росії та безперервного функціонування системи державних фінансів в умовах воєнного стану НБУ може надавати підтримку державному бюджету шляхом купівлі цінних паперів Уряду на первинному ринку;

- Національний банк підтримуватиме тісну взаємодію з Урядом для сприяння залученню необхідного зовнішнього фінансування від міжнародних організацій та країн-партнерів, зокрема спрямованого на розв'язання проблем у гуманітарній сфері, відбудову знищеної інфраструктури, відновлення/трансформацію економіки України;
- разом з Урядом НБУ докладатиме всіх зусиль для виконання цілей, критеріїв та заходів із реформування економіки й фінансової системи, передбачених співпрацею з МВФ, іншими міжнародними фінансовими організаціями та інституціями ЄС;

Національний банк спільно з Урядом зосередить зусилля на посиленні економічного тиску на країну-агресора, зокрема через відповідні дії та надання аргументів міжнародним партнерам, провідним державним органам інших країн і комерційним корпораціям щодо запровадження нових фінансових санкцій, спрямованих на повну ізоляцію росії від глобальної економіки та світової фінансової системи;

Національний банк також закликатиме міжнародні фінансові установи до припинення співпраці з країною-агресором та її відсторонення від практичної участі у процесі прийняття рішень у міжурядових організаціях.

До вдалих прикладів співпраці НБУ і Міністерства фінансів у 2022–2023 рр. належать:

- викуп НБУ військових держоблігацій;
- сприяння НБУ спрощеному доступу нерезидентів до державних цінних паперів України;
- відкриття спеціальних рахунків (мультивалютних) для збору коштів на підтримку ЗСУ;
- розширення переліку транскордонних переказів для волонтерів;
- координація дій НБУ і Уряду щодо визначення переліку товарів критичного імпорту;
- пільгове кредитування бізнесу і населення;
- створення мотивації для придбання банками ОВДП (бенчмаркетинг).

Цей перелік можна продовжувати.

Такий досвід скоординованих дій варто винести на рівень усіх державних регуляторів фінансових ринків. І насамперед доповнити та вдосконалити повноваження та діяльність Ради з фінансової стабільності, створеної Указом Президента України у 2015 р. На черговому засіданні 19 липня 2023 р. Рада схвалила оновлену Стратегію розвитку фінансового сектору України, розроблення якої передбачено Меморандумом про економічну та фінансову політику між Україною та Міжнародним валютним фондом [2]. Стратегічними цілями оновленої стратегії визначено: макроекономічну й фінансову стабільність, орієнтацію фінансової системи на відновлення

країни, сучасні фінансові послуги, інституційну спроможність регуляторів та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Список використаних джерел

1. Основні засади грошово-кредитної політики на період воєнного стану : схв. рішенням Ради Національного банку України від 15.04.2022. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MPG-ml_2022.pdf?v=5.

2. Стратегія розвитку фінансового сектору України / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/strategiya-rozvitku-finansovogo-sektoru-ukrayini>.

УДК 336.1

Роберт Леонідович Балакін

кандидат економічних наук, доцент,
ДННУ “Академія фінансового управління”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6431-6635>

МАКРОФІНАНСОВА ДОПОМОГА ЄС ЯК ЧИННИК ПІДТРИМАННЯ ФІСКАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ COVID-19 ТА У ПОСТКОВІДНИЙ ПЕРІОД¹

Анотація. Аналізуються якісні та кількісні аспекти фінансової допомоги ЄС під час пандемії COVID-19, що надається в рамках спільного плану дій держав-членів з метою протидії наслідкам пандемії COVID-19 у короткостроковому та середньостроковому періодах. Показано вплив фінансової допомоги ЄС на пом'якшення макроекономічних ризиків та підтримання фінансової стійкості України.

Ключові слова: макрофінансова допомога, фінансова стійкість, державний бюджет, платіжний баланс, COVID-19, Фонд ЄС для фінансування України (Ukraine Facility).

Robert Balakin

Ph. D. (Economics), Associate Professor,
SESE “The Academy of Financial Management”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6431-6635>

EU MACRO-FINANCIAL AID AS A FACTOR IN SUPPORTING UKRAINE'S FISCAL SUSTAINABILITY IN THE CONTEXT OF THE COVID-19 PANDEMIC AND IN THE POST-COVID PERIOD

Abstract. The qualitative and quantitative aspects of EU financial assistance during the COVID-19 pandemic, which is provided within the framework of the joint action plan of the member states to counter the consequences of the COVID-19 pandemic in the short and medium term, are analyzed. The impact of EU financial aid on mitigating macroeconomic risks and maintaining Ukraine's fiscal stability is shown.

Keywords: macro-financial assistance, fiscal stability, state budget, balance of payments, COVID-19, EU Fund for financing Ukraine (Ukraine Facility).

Пандемія COVID-19 є серйозною надзвичайною ситуацією у сфері охорони здоров'я громадян і суспільства всіх країн світу. Європейська комісія

¹ Матеріал підготовлено в рамках проекту, що виконується за грантової підтримки Національного фонду досліджень України (реєстраційний номер: 2020.01/0546).

як головний виконавчий орган ЄС розробила план спільних дій держав-членів для всеосяжної протидії наслідкам пандемії COVID-19. Складовою такого плану постало надання фінансової підтримки країнам-партнерам в рамках Європейської політики сусідства. Україна також стала отримувачем фінансової допомоги ЄС під час пандемії та у постковідний період.

Європейський Парламент та Рада ЄС у травні 2020 р. ухвалили рішення про надання макрофінансової фінансової допомоги третім країнам у контексті пандемії COVID-19. Макрофінансова допомога (МФД) – це форма фінансової допомоги, яку ЄС надає країнам-партнерам, які переживають кризу платіжного балансу. Така допомога набуває форми середньострокових/довгострокових позик чи грантів, або їх поєднання, і доступна лише для країн, які отримують виплати за програмою Міжнародного валютного фонду.

Правовою основою макрофінансової допомоги третім країнам, окрім країн, що розвиваються, є ст. 212 Договору про функціонування ЄС. Положення ч. 1 ст. 212 Договору встановлюють, що Союз здійснює заходи економічного, фінансового та технічного співробітництва, включаючи допомогу, зокрема фінансову допомогу, з третіми країнами, крім країн, що розвиваються. Такі заходи повинні узгоджуватися з політикою розвитку ЄС та здійснюватися в рамках принципів і цілей його зовнішньої діяльності. Діяльність Союзу та держав-членів доповнює та посилює одна одну [1]. Стаття 213 Договору може бути застосована як правова основа, коли третя країна потребує термінової фінансової допомоги.

МФД має винятковий характер і мобілізується в кожному конкретному випадку для допомоги країнам, які мають серйозні труднощі з платіжним балансом. Мета програми полягає у відновленні стабільної зовнішньої фінансової позиції країни-отримувача, одночасно заохочуючи економічні зміни та структурні реформи. МФД призначена суто як доповнення до фінансування Міжнародного валютного фонду (МВФ). Як правило, кошти МФД виплачуються центральним банкам країн-бенефіціарів і загалом можуть використовуватися так, як уряд вважає за потрібне: для поповнення валютних резервів, проведення інтервенцій на валютному ринку, прямої бюджетної підтримки тощо. На відміну від інших форм фінансової підтримки з макроекономічними цілями від ЄС, таких як Інструмент передвступної допомоги (Instrument for Pre-accession assistance), Європейський інструмент сусідства та партнерства (European Neighbourhood and Partnership Instrument) або Європейський фонд розвитку (European Development Fund), МФД є заходом екстреної допомоги, який не призначений для надання регулярних фінансових підтримка економічного та соціального розвитку.

Під час пандемії COVID-19 22 квітня 2020 р. Комісія прийняла пропозицію щодо пакета фінансових заходів у розмірі 3 млрд євро для 10 країн –

партнерів політики розширення та сусідства, щоб допомогти їм обмежити економічні наслідки пандемії коронавірусу [2]. Рішення було ухвалено Європейським парламентом і Радою 25 травня 2020 р. Україні на заходи боротьби з пандемією та подолання її наслідків було виділено 600 млн євро [3]. У 2014–2018 рр. загалом 4,4 млрд євро було надано Україні у формі низькопроцентних позик у рамках чотирьох програм МФД, що є найбільшим обсягом макрофінансової допомоги ЄС, який будь-коли надавався країні, що не входить до ЄС, за такий короткий період часу [4]. Зазначимо, що 610 млн євро за МФА I та 1000 млн євро за МФА II, були надані як низькопроцентні позики для підтримки бюджету. Повна підтримка становила 1,6 млрд євро, або 2,2 млрд дол США [5, с. vii].

Європейський Союз разом продемонстрував безпрецедентну єдність у засудженні дій Росії та наданні підтримки Україні. ЄС, держави – члени спільноти та європейські фінансові інституції разом надали широкомасштабну підтримку Україні та її народу на суму 70 млрд євро до травня 2023 р. Це включає 38 млрд євро фінансової, бюджетної та гуманітарної допомоги, 15 млрд євро на військову підтримку, зокрема через Європейський фонд миру, і 17 млрд євро, наданих ЄС та державами-членами для допомоги українським біженцям. Крім того, Європейські шляхи солідарності, створені в травні 2022 р., на кінець травня 2023 р. вже забезпечили 31 млрд євро експортних надходжень в Україну. Країни – члени ЄС також надали тимчасовий захист приблизно 4 млн людей, які втекли з країни з початку війни [6]. Це свідчить про непохитну рішучість Союзу допомагати Україні стільки, скільки потрібно.

ЄС скасував митні тарифи в рамках поглибленої та всеосяжної зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) і включив Україну до Програми єдиного ринку ЄС для підтримки малих та середніх підприємств. Для прискорення інтеграції України в єдиний ринок прийнято переглянутий план першочергових дій для посилення імплементації ПВЗВТ між ЄС та Україною у 2023–2024 рр.

У 2023 р. ЄС відкрив Україні можливість подавати спільні з державами-членами ЄС проекти для розвитку пунктів перетину кордону в рамках Фонду з'єднання Європи (Connecting Europe Facility, CEF). Фонд є ключовим інструментом спільного фінансування держав ЄС для сприяння зростанню, зайнятості та конкурентоспроможності шляхом цілеспрямованих інвестицій у інфраструктуру на європейському рівні. Відповідно до Регламенту (ЄС) 2021/1153 метою діяльності Фонду є прискорення інвестицій у сферу транс'європейських мереж і залучення фінансування як з державного, так і з приватного секторів, а також змішаного фінансування, підвищуючи правову визначеність і дотримуючись принципу технологічної нейтральності. Важлива мета CEF – посилення синергії та взаємодоповнюва-

ності між транспортним, енергетичним і цифровим секторами. Фінансування з боку Фонду покращує енергетичну безпеку Європи, одночасно даючи змогу ширше використовувати відновлювані джерела енергії, а також сприяє транскордонній взаємодії між державами, бізнесом та громадянами [7]. Кошти Фонду використовуються через робочі програми, які ухвалює Єврокомісія. Багаторічні робочі програми мають містити розклад конкурсів пропозицій, їх теми та індикативний бюджет, а також перспективну структуру, що охоплює весь період програмування.

За рахунок ресурсів Фонду з'єднання Європи фінансуються ключові проекти у секторах транспорту, цифрової та енергетичної інфраструктури. Загальний бюджет Фонду впродовж 2021–2027 рр. становить 33,71 млрд євро. Бюджети кожного сектору такі: транспорт – 25,81 млрд євро (у т. ч. 11,29 млрд євро для країн, що отримують кошти з Фонду згуртування ЄС), зокрема на адаптацію транс'європейської транспортної мережі (TEN-T) до завдань оборони подвійного призначення (військова мобільність); енергетика – 5,84 млрд; цифрова інфраструктура – 2,07 млрд євро [7].

Протягом 2021–2027 рр. щонайменше 60 % бюджету Фонду з'єднання Європи буде спрямовано на фінансування проектів та програм з адаптації до змін клімату. Для завершення будівництва об'єктів транспортної інфраструктури у менш розвинутих країнах ЄС, які мають право на фінансування з Фонду згуртування, значна частина коштів цього фонду (25,3 %) скеровується до Фонду з'єднання Європи. Фонд згуртування надає підтримку державам – членам ЄС із валовим національним доходом на одну особу нижче 90 % середнього показника ЄС-27 для зміцнення економічної, соціальної та територіальної згуртованості Спільноти.

На період 2021–2027 рр. фінансування програм і проектів з Фонду згуртування поширюється на Болгарію, Чехію, Естонію, Грецію, Хорватію, Кіпр, Латвію, Литву, Угорщину, Мальту, Польщу, Португалію, Румунію, Словаччину та Словенію. Очікується, що 37 % загальних фінансових коштів Фонду згуртування буде спрямовано на досягнення кліматичних цілей. Також Фонд проводитиме фінансування проектів транс'європейської транспортної мережі, зокрема розроблення й впровадження стійкої до змін клімату, інтелектуальної, безпечної, сталої та інтермодальної транспортної інфраструктури. Для цих заходів 85 % бюджетних ресурсів має бути виділено на дії в базовій мережі та 15 % на дії у всеосяжній мережі [7]. Підкреслимо, що Україна є партнером ЄС у будівництві об'єктів транспортної інфраструктури саме в базовій мережі (core network).

Використання фінансових інструментів у рамках Фонду охоплює борговий інструмент CEF та інструмент власного капіталу CEF. Метою цих інструментів є полегшення доступу до проектного та корпоративного фінан-

сування інфраструктурних проєктів у секторах транспорту, енергетики та цифровізації, подолання провалів ринку та створення ефекту левериджу за допомогою фінансування Європейського Союзу.

Борговий інструмент CEF був запущений у 2015 р. спільно Європейською комісією та Європейським інвестиційним банком (ЄІБ), і зараз його впроваджує ЄІБ. Мета боргового інструменту CEF – запропонувати альтернативу традиційному грантовому фінансуванню, пропонуючи конкурентоспроможні фінансові продукти для пріоритетних інвестицій у транспорт, енергетику та телекомунікації. Борговий інструмент CEF базується на портфелях, розроблених раніше в рамках пілотної фази Ініціативи проєктних облігацій (PFI) та інструментів Гарантії позики для TEN-T (LGTT), таким чином пропонуючи можливість мати єдиний багатогалузевий інструмент, який може ще більше посилити ефект левериджу бюджетних коштів ЄС.

Фонд з'єднання Європи відкритий для участі країн-кандидатів та потенційних кандидатів відповідно до загальних принципів, загальних положень та умов участі цих країн у програмах Союзу, встановлених у відповідних рамкових угодах та рішеннях Ради асоціації або в подібних угодах та відповідно до конкретних умов співпраці, які викладені в угодах між ЄС і цими країнами (ст. 5.1(в) Регламенту 2021/1153 Європейського парламенту та Ради від 7 липня 2021 р.) [7]. Відповідно до ст. 10 Регламенту 2021/1153 до 3 % фінансового пакета орієнтовно розподіляється на програми транскордонного співробітництва між бенефіціарами та державами-членами відповідно до їхніх потреб і пріоритетів. Ставка співфінансування Союзу на рівні кожного пріоритету не повинна перевищувати 85 % прийнятних витрат програми транскордонного співробітництва. Рівень його попереднього фінансування з державами-членами може становити 50 % від перших трьох бюджетних зобов'язань перед початком реалізації програми співробітництва.

Загалом Україна має зобов'язання від донорів надати до 42,5 млрд дол. США макрофінансової підтримки у 2023 р. для фінансування дефіциту державного бюджету України. Проте гроші, які готові виділяти на швидке відновлення, становлять лише третину від необхідного (3,87 млрд замість 14,1 млрд дол). Залучене фінансування в розмірі 3,87 млрд дол США розподіляється за пріоритетними галузями, а саме: енергетична підтримка – 837 млн дол. США, гуманітарне розмінування – 169 млн, відновлення пошкодженого житла – 25 млн, допомога приватному сектору – 206 млн, відновлення критичної інфраструктури – 2,6 млрд дол. США [8].

Як бачимо, макрофінансова допомога виявилася критично важливою для запобігання глибшому економічному спаду та, зрештою, проклала шлях до фінансово-економічної стабілізації України, зокрема шляхом сприяння важливим структурним реформам у сфері управління державни-

ми фінансами, боротьби з корупцією, енергетичної політики, реструктуризації фінансового сектору та соціальної політики. Програми МФД як прямо, так і опосередковано допомогли підвищити стійкість державного боргу України завдяки більш тривалому терміну погашення та нижчим процентним ставкам МФД. Ці операції стали каталізатором додаткової двосторонньої донорської підтримки та підвищили довіру інвесторів. МФД також мала позитивний соціальний вплив в Україні шляхом зміцнення мережі соціального захисту, і в більш загальному плані, стримуючи кризу і таким чином запобігаючи більшому зростанню безробіття та більшій втраті доходів домогосподарств.

Список використаних джерел

1. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT>.
2. European Commission. Proposal for a Decision of the European Parliament and of the Council on providing Macro-Financial Assistance to enlargement and neighbourhood partners in the context of the COVID-19 pandemic crisis. 2020. April 22. COM(2020) 163 final. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020PC0163>.
3. Decision (EU) 2020/701 of the European Parliament and of the Council of 25 May 2020 on providing macro-financial assistance to enlargement and neighbourhood partners in the context of the COVID-19 pandemic. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32020D0701&from=EN>.
4. Report from the commission to the European Parliament and the council on the implementation of macro-financial assistance to third countries in 2018. COM(2019) 324 final. 2019. July 8. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1562748580656&uri=COM:2019:324:FIN>.
5. Ex-post evaluation of Macro Financial Assistance Operations I & II to Ukraine : Final Report. 2017. November. 90 p. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2018-08/evaluation_of_mfa_i_and_ii_to_ukraine_-_final_report_ecfin.pdf.
6. European Commission. Staff Working Document. SWD(2018) 390 final. 66 p. 2018. URL: https://commission.europa.eu/system/files/2018-08/swd_2018_390_f1_staff_working_paper_en_v2_p1_986433.pdf.
7. Regulation (EU) 2021/1153 of the European Parliament and of the Council of 7 July 2021 establishing the Connecting Europe Facility and repealing Regulations (EU) No 1316/2013 and (EU) No 283/2014. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/1153>.
8. Сергій Марченко: 3,87 млрд доларів США було залучено від міжнародних партнерів на швидке відновлення цього річч. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/sergii_marchenko_usd_387_billion_was_raised_from_international_partners_for_rapid_recovery_this_year-4103.

УДК 336.1

Олег Григорович Білорус
академік НАН України,
доктор економічних наук, професор,
ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0731-5649>

СИСТЕМИ КОЛЕКТИВНОЇ БЕЗПЕКИ І НОВІ ГЛОБАЛЬНІ ЕКОНОМІЧНІ СТРАТЕГІЇ БЕЗПЕЧНОГО ТА ЕФЕКТИВНОГО СПІВРОЗВИТКУ КРАЇН¹

Анотація. Дослідження актуальних аспектів національної та міжнародної безпеки в контексті сучасних глобальних викликів вказує на необхідність розроблення нових стратегій співрозвитку країн. Україна вже здійснила певні зрушення в цьому напрямі, визначаючи національну безпеку як міру реального рівня прав і свобод громадян. Наголошено на необхідності колективної безпеки та ефективних міжнародних стратегій для уникнення глобальних конфліктів та забезпечення сприятливих умов для співрозвитку країн.

Ключові слова: безпека економічного розвитку, національна економіка, інтеграція, глобалізація, міжнародні системи безпеки.

Oleh Bilorus
Dr. Sc. (Economics), Professor,
Academician of the National Academy of Sciences of Ukraine,
SI “Institute of Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0731-5649>

COLLECTIVE SECURITY SYSTEMS AND NEW GLOBAL ECONOMIC STRATEGIES FOR SAFE AND EFFECTIVE CO-DEVELOPMENT OF COUNTRIES

Abstract. The study of current aspects of national and international security in the context of modern global challenges indicates the need to develop new strategies for the co-development of countries. Ukraine has already made certain moves in this direction, defining national security as a measure of the real level of rights and freedoms of citizens. The need for collective security and effective international strategies to avoid global conflicts and ensure favorable conditions for the co-development of countries is emphasized.

Keywords: security of economic development, national economy, integration, globalization, international security systems.

¹ Матеріал підготовлено в рамках проекту, що виконується за грантової підтримки Національного фонду досліджень України (реєстраційний номер: 2020.01/0546).

Глобалізація стала головним законом розвитку. Для одних країн вона несе нові можливості, для інших – великі загрози. Така доля чекає нації і країни, які з тих чи інших причин не включились у процеси модернізації інтелектуально-інформаційного типу і не забезпечили собі високий рівень міжнародної конкурентоспроможності в процесі розвитку. До таких країн належать Україна і всі нові незалежні держави – складові колишнього СРСР. Відродження і безпечний розвиток чи деградація і втрата стратегічних перспектив – саме так історія поставила запитання перед цими країнами.

Дезінтеграція і загроза незворотного відставання країн – окремих частин колишньої надрозвинutoї наддержави – має своєю головною причиною якісно новий характер і небачене прискорення глобального технологічного і суспільного прогресу. Багато країн не можуть за рівнем своєї конкурентоспроможності прямо включатись у глобальні схеми інтеграції. Така штучна інтеграція була б для них небезпечною.

Макроінтеграція цих країн не проведена і на локальному, національному рівні. Їхня економіка дезінтегрована. Таким чином, безпечний розвиток цих країн повинен послідовно включати етапи і рівні інтеграції – мікроінтеграцію (рівень корпорацій), внутрішню (локальну) макроінтеграцію, регіональну інтеграцію, міжрегіональну інтеграцію, глобальну макроінтеграцію. Головне завдання цих країн – участь у регіональній інтеграції і вихід на світові ринки в складі регіонів – інтегрованих і конкуренто-спроможних систем, які є здатними реалізувати індивідуальні переваги окремих країн, окремих секторів їх економіки. Альтернатива цій стратегії – стратегія індивідуальної інтеграції, яка через недостатній рівень конкурентоспроможності й обмежені ресурси неминуче набуває стихійного, насильницького і руйнівного для такої країни характеру.

У XXI ст., за прогнозами багатьох дослідників, зникнуть ідеологічні причини конфліктів і воєн. Наступні можливі війни, очевидно, можуть бути “війнами цивілізацій”. Зростання чи спад впливу кожної з цих цивілізацій залежатимуть від комбінації і еволюції іманентних їм критичних сил – економічних (глобалізація, інтеграція, транснаціоналізація), етнічних, державних, соціальних, гуманітарних. Очевидно, слід шукати завершеного комплексу передумов, факторів і механізмів уникнення конфронтацій і розвитку співробітництва. Економічна співпраця – дуже важливий, але не єдиний напрям [1].

Сучасні глобальні трансформаційні процеси відбуваються в специфічних умовах перехідного періоду і в навколишньому політичному середовищі, коли міжнародна безпека і стабільність ще не гарантовані. В той же час глобальні транс-формації, бодай на їх початковій фазі, є реальним процесом, а еволюція системи міжнародних відносин, незважаючи на всі усклад-

нення, в цілому носить позитивний характер. Стали очевидними значні глобальні й регіональні зміни в структурі міжнародних відносин. З достатнім моральним правом вже можна говорити про завершення “холодної війни” і принципово нову глобальну ситуацію. Дозволимо собі також стверджувати про наявну можливість нових позитивних зрушень у структурах міжнародної політики.

Разом з тим геополітична ситуація ще більше ускладнилася. У деяких провідних країнах виникли стратегічні ілюзії однополярності та їх “абсолютного лідерства”. В інших провідних країнах панують політичні ідеї реставрації імперії і наддержави. Реальна політична дійсність об’єктивного переходу від біполярності до багатополярності, від “холодної війни” до перспективи миру і нового світового порядку несе в собі нові глобальні загрози.

Найбільшою з них, як зазначалося, є не пряме повернення до нової глобальної “холодної війни”, а сповзання в довгу фазу “холодного миру”, яка може на десятиріччя заблокувати трансформаційні процеси перехідного періоду в нових незалежних країнах. Це підриватиме міжнародну безпеку і загрожуватиме глобальним конфліктом.

Тому сьогодні необхідно мати нові критерії, нові виміри міжнародної безпеки, нові співвідношення глобальних, регіональних і локальних проблем у міжнародній політиці й дипломатії. Слід, очевидно, по-новому підійти до розуміння нових можливих елементів стабільності і до стратегії стримування та її майбутнього. Але головним завданням є пошук нових прийнятних концепцій міжнародної безпеки як у теоретичному, так і в прикладному планах.

Суперництво і змагання держав, особливо великих, у різних сферах світової політики і економіки не зупиняться і не ліквідуються. Змагання і суперництво відбуваються за політичний вплив, за частку ринків, за технологічне лідерство, за реалізацію національних інтересів і цінностей. Зняття з порядку денного загрози світового панування однієї наддержави на певний період супроводжується розв’язанням нових конфліктів, які можуть перерости в регіональні, міжрегіональні й глобальні. Питання на майбутнє стоїть так: чи виникне після розпаду СРСР інша держава, яка буде нести в собі нову глобальну загрозу? Чи не виникне нова глобальна загроза в іншій формі, наприклад, глобальне поширення ядерної зброї, ядерний тероризм, ядерний апокаліпсис?

Світова спільнота виробила основні захисні механізми проти загроз: досягнення і підтримки балансу і розстановки сил; колективної безпеки; військових блоків і союзів. Основна ідея тут не є новою: вирішувати глобальні проблеми без воєн. Ціна політики національної і міжнародної безпеки для провідних країн світу зросла до крайньої, граничної міри, за межами якої економічне перенавантаження стає більшою, якщо не найбільшою загрозою.

Серед сучасних стратегічних елементів стабільності, уникнення військових конфліктів і воєн важливого значення набуває фактор порівняльної економічної оцінки, економічних результатів воєн і “ціни війни”. Економічні втрати від воєн і гонки озброєнь є колосальними. Порівняно з ними економічні вигоди від воєн – мізерні. Але чи стане цей фактор новим елементом глобальної стабільності? Повинен, врешті-решт, стати, бо в результаті “холодної війни” стало зрозуміло, що ядерна війна може стати кінцем цивілізації. Це має стати базою стратегії взаємного ядерного стримування.

Є ще один важливий стратегічний результат взаємного стримування. Це – деідеологізація міжнародних відносин.

Вивчаючи і просуваючи вперед розроблення сучасних концепцій міжнародної безпеки, ми повинні приділяти особливу увагу питанням теорії національної і міжнародної безпеки. В Україні досягнуто певних зрушень у цьому напрямі.

Досліджуючи категорію національної безпеки та її властивості, ми дійшли висновку, що національна безпека певної країни – це міра реального рівня прав і свобод громадян держави. Вона піддається не лише якісному аналізу, а й кількісному виразу, спроби якого зроблені нами вперше.

Уперше зі створенням Ліги Націй у першій третині ХХ ст. було реалізовано історичну спробу “гарантування миру й безпеки” для всіх країн шляхом співробітництва народів і держав. Створення ООН у 1945 р. було другим кроком на цьому шляху. Звідси походить розуміння того, що міжнародна безпека може бути розглянута як метаструктура національної безпеки. Тут людство має величезні резерви. Сучасна епоха відкриває новий етап у їх реалізації.

Досліджуючи проблеми міжнародної безпеки, ми повинні приділити особливу увагу такому фактору, яким є міжнародні конфлікти, до котрих сьогодні залучається дедалі більше країн. Деякі дослідники вже сформулювали ідею, що форма можливої третьої світової війни зміниться з глобальної ядерної біполярної сутички на перманентні збройні конфлікти, що охоплюють весь світ. Ці конфлікти будуть ще виснажливішими. Не погоджуючись із тим, що загроза ядерної війни вже остаточно зникла, ми разом з тим вважаємо, що саме міжнародні конфлікти нині загрожують існуванню людства.

Руйнівний потенціал конфліктів зростає з часом, зростає і швидкість нарощування руйнівного потенціалу. Доходимо висновку, що людство стало тепер перед вибором: або технічний прогрес, або попередження міжнародних конфліктів. Тобто без дійової системи попередження конфліктів технічний прогрес може стати найбільшою загрозою існуванню людства. Але технічний прогрес є об'єктивно безальтернативним. Немає вибору і відносно міжнародних конфліктів. Глобальна миротворчість стає найваж-

ливішим завданням, очевидно будуть потрібні відповідні міждержавно-наддержавні структури. У перспективі посилюватиметься роль недержавних міжнародних структур. Настав час створити таку міжнародну систему, яка могла б попереджати, контролювати і керувати ліквідацією міжнародних конфліктів, аби також забезпечити реальне роззброєння, без рецидивів гонки озброєнь.

Слід вважати закономірним, щоб за зростання масштабів глобальної інтеграції і міжнародного співробітництва загальні витрати на озброєння скорочувались. Це ще не стало реальним фактом. Тому в національних та міжнародних концепціях стратегії безпеки все важливішим є принцип оборонної достатності, який може гарантувати взаємну безпеку. В поєднанні з принципом колективної безпеки оборонний потенціал кожної країни реально зростає. Закладення підвалин майбутньої системи регіональної і глобальної колективної безпеки вимагає узгодження політик держав в усіх сферах, особливо в економіці. А це вимагає максимальної інтернаціоналізації національних політик і стратегій. Очевидно, що для цього потрібні великомасштабні міжнародні наукові обґрунтування й дослідження, їх раціональна координація.

Спираючись на комплексний, інтегрований підхід, ми вважаємо, що національна безпека країни, як політика і як стратегія, повинна інтегрувати, комплексувати, синтезувати всі інші напрями політики держави. Глибина синтезу і комплексності окремих національних політик визначає ступінь ефективності політики національної безпеки. Таким чином, наше тлумачення категорій національної і міжнародної безпеки є розширеними, комплексними і порівняльно-ступеневими. Виходячи з поняття міжнародної безпеки як глобальної стратегічної перспективи, у наших дослідженнях ми прагнемо поглибити розгляд таких її складових напрямів як економічний і ресурсний, технологічний, екологічний, інформаційний, соціальний і гуманітарний.

В усякому разі не слід вважати, що вже сьогодні ми маємо принаймні мінімальну основу для створення глобальної системи безпеки. Це справа майбутнього. Щоправда, будь-які спроби конструювання глобальної системи безпеки, здатної одночасно реагувати на велику кількість конфліктів, нереальні. Об'єктом глобальної системи безпеки повинні бути загрози, які ставлять під сумнів саме існування людства. Глобальна система безпеки повинна бути стрижнем, навколо якого формуються регіональні і субрегіональні системи безпеки.

Список використаних джерел

1. Глобалізація і безпека розвитку: монографія / керівник авт. колективу і наук. ред. О.Г. Білорус. Київ : КНЕУ, 2001. 736 с.

УДК 336.7

Геннадій Петрович Бортніков

кандидат економічних наук,

ДННУ “Академія фінансового управління”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8388-6721>

ВПЛИВ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ НА ГОТІВКОВИЙ ОБІГ: ГЛОБАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ¹

Анотація. Проаналізовано динаміку готівкових грошей в умовах пандемії коронавірусу в Україні та світі з метою визначення загальних і специфічних зрушень у грошовій масі. Виявлено дві суперечливі тенденції – збільшення використання готівки домогосподарствами факторів та активізація безготівкових розрахунків і дистанційного управління рахунками. Після скасування режиму соціальної ізоляції “платіжні” звички споживачів не відновились повною мірою, по суті, в умовах карантину відбулася зміна платіжної поведінки населення.

Ключові слова: гроші, готівка, безготівкові розрахунки, COVID-19, платіжна поведінка.

Gennadiy Bortnikov

Ph. D. (Economics),

SESE “The Academy of Financial Management”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8388-6721>

IMPACT OF THE CORONAVIRUS PANDEMIC ON CASH CIRCULATION: GLOBAL TRENDS

Abstract. The dynamics of cash circulation in the conditions of the coronavirus pandemic in Ukraine and in the world were analyzed in order to determine general and specific changes in the money supply. Two contradictory trends have been identified - the increase in the use of cash by factor households and the activation of cashless payments and remote account management. After the abolition of the social isolation regime, the “payment” habits of consumers did not fully recover; in fact, there was a change in the payment behavior of the population, initially under the conditions of quarantine.

Keywords: money, cash, cashless payments, COVID-19, payment behavior.

В умовах карантину, що був запроваджений в усіх країнах світу майже синхронно і з безпрецедентною суворістю, були підстави очікувати змін у

¹ Матеріал підготовлено в рамках проекту, що виконується за грантової підтримки Національного фонду досліджень України (реєстраційний номер: 2020.01/0546).

поведінці домогосподарств в проведення платежів і торговців, що приймають готівку. По-перше, вимушена соціальна ізоляція підштовхнула людей до активного використання платіжних інструментів, особливо для купівлі товарів і послуг через Інтернет. По-друге, виникли побоювання пересічних громадян щодо загрози зараження через банкноти і монети. По-третє, особливо на початковій фазі, пандемія коронавірусу сприймалась як глобальна катастрофа, з панікою серед населення і прагненням тримати значно більший, ніж звично, запас готівки у гаманцях. По-четверте, скоротились певні видатки через відстрочення запланованих подорожей, розваг, відмови (або заборони) від відвідування закладів харчування.

Ці суперечливі тенденції мають глобальний характер. Зокрема, дослідження Європейського центрального банку у 2020 р. виявило, що близько 40 % респондентів обмежили використання готівки, а 38 % із них заявили, що головним стимулом до зміни їхньої платіжної поведінки була можливість інфікування через поводження з банкнотами [1]. Варто зазначити, що традиційно споживачі у Скандинавських країнах віддають використанню електронних засобів, тоді як у Німеччині готівка більш популярна.

Вилучення готівки з обігу й осідання її у вигляді заощаджень у гаманцях викликає потребу у друкуванні додаткової кількості банкнот для забезпечення безперерйного функціонування ринку. Не слід забувати, що дохід від сеньйоражу на емісії готівки (банкнот і монет) залишається суттєвою статтею доходу центрального банку (монетного двору).

Таблиця

Динаміка грошових агрегатів М0 і М1 в Україні, %

Період		Приріст агрегату М0	Частка М0 у М1
2020 р.	I кв.	1,3	51,1
	II кв.	15,2	51,6
	III кв.	6,0	51,1
	IV кв.	8,6	49,1
2021 р.	I кв.	-0,6	49,1
	II кв.	5,6	48,0
	III кв.	0,5	47,2
	IV кв.	6,8	45,3

Примітки. М0 – готівкові кошти в обігу поза банками; М1 – М0 та залишки коштів на поточних і ощадних рахунках у банках.

Розраховано за: [2].

Таблиця показує, що у II кварталі суттєво збільшився обсяг готівки в обігу поза банками, ця тенденція зберіглася у III і IV кварталах. Шок був

особливо помітний у березні – квітні 2020 р. Незначний спад у I кв. 2021 року можна пояснити сезонністю. Також частка готівки у агрегаті M1 була особливо високою у 2020 р. Певною мірою коливання агрегату M0 відображає мінливість рівня захворювань і перегляд режиму обмежувальних заходів у 2020–2021 рр.

Популярності готівки сприяли заходи центральних банків щодо дезінфекції банкнот, а також комунікаційна політика державних відомств та самого центрального банку. Водночас мережа роздрібних торговців навіть відмовлялась приймати готівку, але це підривало сам статус готівкових грошей як законного засобу платежу.

Пандемія коронавірусу прискорила перехід суспільства до цифрових платежів у всьому світі, включаючи цифрові валюти центральних банків, як визнав Банк міжнародних розрахунків. Зокрема, було відзначено, що готівка в обігу досягла максимуму за десятиліття через різке зростання попиту на банкноти високої вартості, що свідчить про те, що готівка дедалі більше використовувалась як засіб збереження вартості, а не для здійснення платежів [3].

Також глобальне дослідження 2022 р. виявило, що пандемія викликала коротко- та довгочасні зміни у платіжній поведінці. На ранній стадії пандемії різко зросли використання готівки, а після продовження карантинних заходів, обмеження поїздок і подорожей зросли як обсяги готівки в обігу, так і кількість дистанційних платежів і завантажень платіжних додатків. Країни з високим рівнем абонентів мобільного зв'язку серед населення демонстрували менш виражені зміни під час гострої фази пандемії [4].

У країнах з політикою нульових облікових (ключових) ставок та гранично низька дохідність депозитів створили додатковий стимул для домогосподарств у попиті на готівку. Для України це мало віддалений ефект: одним із засобів збереження вартості була купівля іноземної валюти.

Висновки. В умовах системного стресу готівкові гроші почали відігравати свою роль збереження вартості (нагромадження), але їхня функція як засобу платежу ослабла на користь безготівкових грошей, а також через загальне покупок товарів і послуг домогосподарствами. Пандемія та відповідні обмеження змінили платіжну поведінку населення, але після нормалізації готівка продовжує сприйматись як фізичний доказ достатку. Окремі зміни у платіжній поведінці після завершення активної фази пандемії не закріпились для певних категорій населення.

Дистанційне управління рахунками, безконтактні платежі продовжують виштовхувати готівку з обороту. Також слід коректно ставитись до звички деяких верств населення більше довіряти готівці (наприклад, люди похилого віку), тому торговці мають поважати право споживачів розрачу-

ватися готівкою. Без цього в суспільстві може виникнути дискримінація людей, які не можуть, не бажають або не вміють користуватися цифровими каналами.

Центральні банки мають готуватися до подібних явищ, і не стільки у плані створення запасів банкнот, скільки в забезпеченні ефективної комунікації з громадськістю.

Національний банк України має запровадити регулярне обстеження домогосподарств і торгових мереж, дрібних торговців на предмет використання готівки у платежах за товари.

Список використаних джерел

1. Study on the payment attitudes of consumers in the euro area / European Central Bank. 2020. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/other/ecb.spacereport202012~bb2038bbb6.en.pdf>.
2. Огляд депозитних корпорацій / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sdds>.
3. Covid-19 accelerated the digitalisation of payments. 2021. December 9. URL: https://www.bis.org/statistics/payment_stats/commentary2112.htm.
4. Auer R., Cornelli G., Frost J. The pandemic, cash and retail payment behaviour: insights from the future of payments database. *BIS Working Papers*. 2022. No. 1055. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.4352370>.

Sergii Gasanov

Honored Economist of Ukraine, Professor,
Director of the Research Financial Institute,
SESE “The Academy of Financial Management”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7454-0419>

THE FISCAL POSITION OF UKRAINE UNDER INTERNAL AND EXTERNAL SHOCKS

Abstract. The author’s definition of the term “fiscal position” is formulated. The author reveals the regulatory and methodological foundations of the fiscal position analysis contained in the acts of the European Union, the System of National Accounts 2008, the European Accounts ESA 2010, international standards of public finance and public sector statistics, studies by the IMF, OECD, European Commission, Eurostat, etc. Some proposals for implementing fiscal position indicators in Ukraine’s regulatory acts on public finance management are presented.

Keywords: fiscal position, fiscal policy, internal and external shocks, COVID-19, martial law, general government deficit, gross general government debt, post-war recovery.

Сергій Гасанов

заслужений економіст України, професор,
директор Науково-дослідного фінансового інституту,
ДННУ “Академія фінансового управління”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7454-0419>

ФІСКАЛЬНА ПОЗИЦІЯ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВНУТРІШНІХ І ЗОВНІШНІХ ШОКІВ¹

Анотація. Сформульовано авторське визначення терміна “фіскальна позиція”. Розкриваються нормативні та методологічні засади аналізу фіскальної позиції, що містяться в актах Європейського Союзу, Системі національних рахунків 2008, Європейських рахунках ESA 2010, міжнародних стандартах статистики державних фінансів та державного сектору, дослідженнях МВФ, ОЕСР, Єврокомісії, Евростату тощо. Наведено пропозиції щодо імплементації деяких індикаторів фіскальної позиції в нормативні акти з питань управління державними фінансами України.

Ключові слова: фіскальна позиція, фіскальна політика, внутрішні та зовнішні шоки, COVID-19, воєнний стан, дефіцит сектору загального державного управління, валовий державний борг, післявоєнне відновлення.

¹ Матеріал підготовлено в рамках проекту, що виконується за грантової підтримки Національного фонду досліджень України (реєстраційний номер: 2020.01/0546).

The term “*Fiscal Position*” (“*Fiscal Stance*”) has long been established not only in the international scientific literature on public finance, economic, fiscal, and monetary policies, but also in the regulatory, analytical, forecasting, and statistical materials of the European Union (EU), the International Monetary Fund (IMF), the Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD), the World Bank Group, in studies by foreign research centers, universities, governmental and non-governmental organizations, well-known economists from different countries, as well as in the practice of drafting national budgets, the EU budget, relevant legislation, etc.

We consider the fiscal position *as a system of interrelated fiscal indicators* that allow us to assess certain quantitative and qualitative characteristics of the fiscal policy implemented (or planned to be implemented) by the government in accordance with its powers and functions defined by the current legislation within the relevant constitutional norms and the approved national fiscal framework.

In other words, the fiscal position cannot be reduced to the budget deficit and public debt (in absolute terms and as a percentage of gross domestic product (GDP)).

A well-founded “set” of fiscal indicators that are measurable on a constant and reliable information basis, internationally comparable, methodologically consistent, included in national and international standards for the dissemination of statistical data, and used to compile multi-year series of data – all this is of exceptional importance for analysts and developers of fiscal policy, representatives of fiscal authorities for strategic and current management decisions.

Ukraine is a candidate for EU membership. Preparing for negotiations with EU member states and institutions will soon begin. Politicians, government officials, and specialists in Ukrainian ministries and agencies, especially those in the economic and financial sector, should be well aware of the amount of work that needs to be done to ensure that the fiscal and monetary authorities are able to operate in a realistic manner under the new EU legislation, standards, and procedures.

The list and content of indicators of Ukraine’s fiscal position should be urgently brought in line with EU standards. However, looking at the actual state of affairs, we conclude that the urgency and severity of this problem are not yet fully realized.

The Budget and Tax Codes of Ukraine, other laws of Ukraine, acts of the Cabinet of Ministers of Ukraine, the Ministry of Finance of Ukraine, the Ministry of Economy of Ukraine, the State Tax Service of Ukraine, the State Statistics Service of Ukraine do not use the term “Fiscal Position” at all.

It is clear that the point is not in the term itself, but in the specific fiscal indicators that “decipher” its real structure and economic content.

The analysis of fiscal position indicators allows us to characterize the specifics of the fiscal policy that has been implemented in the past, is being implemented in the current period, or will be implemented at some point in the future.

Using appropriate indicators, it is important to understand the nature of fiscal policy – whether it is pro-cyclical or counter-cyclical.

Either it is discrete or automatic (under certain conditions, so-called automatic stabilizers are available).

Is fiscal policy conducive to increasing aggregate demand and stimulating employment and economic growth, or is it restrictive and aimed at so-called fiscal consolidation?

Is fiscal policy focused on the short term, or does it pursue medium- or long-term goals (to the extent possible)?

Do fiscal rules help to maintain fiscal discipline, or do they significantly reduce the government's ability to respond more flexibly, quickly, targeted, and effectively to changes, including internal and external shocks?

What are the budget priorities – a perfectly balanced (deficit-free) budget, a limited deficit (maximum permissible) budget, or a moderate surplus (taking into account medium-term goals and frameworks)?

What is the relationship between budget deficits or surpluses and public debt in the medium term?

How do the levels of budget deficit and public debt ratios affect inflation, interest rates, yields on government securities, public debt service costs, and their share of budget revenues?

What criteria and fiscal indicators should be used to assess the debt sustainability of the general government sector or the public sector as a whole?

Are there differences between debt and fiscal sustainability and public finance sustainability, and what are they?

To what extent can and should fiscal targeting (a system of *Medium-term Budget Objectives*) be introduced?

What needs to be done to ensure that medium-term budget planning is not merely a formal exercise (a technical procedure that has received “political recognition” from European partners), but *becomes a real functional tool for result-oriented fiscal policy*?

A related question arises: how do understand the goals, content, and mechanisms of the so-called *fiscal adjustment*, i.e. the procedure for amending the medium-term goals of national budget policy, regulated at the supranational level (European Union) and national levels of member states, in order to bring the *real* values of fiscal indicators of the budget deficit and public debt (relative to GDP) in a given country closer to the statutory quantitative targets of 3 and 60 percent of GDP? For the purpose of such fiscal adjustment, the EU established

the so-called *Excessive Deficit Procedure*, which over time has become very complex and, as it turned out as a result of the global COVID-19 pandemic shock, inefficient bureaucratic system that was unable to respond quickly, flexibly and adequately to the completely unexpected fiscal, monetary and other challenges of fighting COVID-19.

As a result, the proposals of the European Commission, the IMF, and well-known scientists and practitioners to significantly reform the economic and fiscal management system in the European Union in such a way as to take into account the lessons of the COVID-19 pandemic for the future are being considered.

The global situation is significantly complicated not only by the fact that the consequences of the pandemic shock will be (in the opinion of many well-known experts) long-term and unpredictable, both in the medical aspect and in the economic, financial, social, institutional, and other aspects.

The shock of the pandemic is compounded by the shock of Russia's massive military actions against Ukraine, incalculable human, industrial, energy, environmental, economic, financial, and social losses of the Ukrainian people. It is already clear that Russia's war against Ukraine has global negative consequences and risks for most European countries and other international partners of Ukraine.

At the same time, the threats of abrupt climate change are increasing on all continents. Preventing or at least mitigating such changes requires huge investments. Meanwhile, in the context of large-scale military operations, slow economic recovery, significant geopolitical uncertainty, inter-country disagreements (even within the European Union), the spread of political adventurism, populism and irresponsibility, global challenges and threats to Ukraine's national interests, economic and financial security, including fiscal and monetary security, are increasing. The national economy cannot really work in the absence of professionalism, competence, sufficient knowledge, and responsibility at all levels of government. In fact, up to 50% of the state budget revenues come from outside through grants. We have to acknowledge the high level of fiscal and debt risks. Fiscal and monetary indicators alone, without progress in the real economy, will not be able to demonstrate readiness for EU accession. In this case, even positive political decisions in the future should be supported by real economic growth, a reduction in unemployment, and rapid approximation (taking into account the actual situation) to the fundamental principles of EU budget legislation.

One of the most important indicators of the fiscal position in the European Union is the level (ratio) of public debt to GDP. But to what extent does Ukraine's practice comply with the relevant international, including European, standards of public debt statistics? At first glance, it seems that there can be no problems here. In order to receive IMF loans, Ukraine provides the Fund's technical mis-

sions with relevant statistical information, including data on the volume and ratios of public debt to GDP.

In the European Union, the rule of law is the unshakable starting point for all practical actions, including supranational fiscal coordination, and national fiscal management in accordance with EU law, which takes precedence over the national level.

Accordingly, a meaningful comprehensive definition of public debt, which combines legal, economic, and statistical components, is enshrined in the Treaty on the Functioning of the European Union, Protocol No. 12 [1-2].

In Ukraine, the definition of public debt is contained in part one of Article 2 of the Budget Code of Ukraine [3]. A comparative analysis of the implementation of international public debt standards in the EU and Ukrainian legislation has shown that the introduction of international public debt standards into the domestic public finance management system requires amendments to national legislation. To this end, a draft Law of Ukraine “On Amendments to Part One of Article 2 of the Budget Code of Ukraine (regarding public debt)” has been developed [4].

References

1. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. Retrieved from eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT.
2. Council Regulation (EC) No 479/2009 of 25 May 2009 on the application of the Protocol on the excessive deficit procedure annexed to the Treaty establishing the European Community (Codified version). Retrieved from eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32009R0479.
3. Verkhovna Rada of Ukraine. (2010). *Budget Code of Ukraine* (Act No. 2456-VI, July 7). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> [in Ukrainian].
4. Gasanov, S. (2023). International standards of public debt statistics and their implementation in the public finance management system of Ukraine (end). *Finance of Ukraine*, 1, 26-47. DOI: 10.33763/finukr2023.01.026 [in Ukrainian].

УДК 336.71

Олександр Валерійович Дзюблюк

доктор економічних наук, професор,
Західноукраїнський національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4967-823X>

ЗРОСТАННЯ РОЛІ ФІСКАЛЬНИХ І МОНЕТАРНИХ ІНСТРУМЕНТІВ РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ У ПРОЦЕСІ ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ПАНДЕМІЧНОЇ КРИЗИ

Анотація. Аналізується роль грошово-кредитної і фіскальної політики як головних засобів впливу на економіку в умовах розгортання пандемічної кризи. Розглядаються негативні наслідки пандемії для світової економіки, основні виклики, що постають перед державною економічною політикою в цей період, а також місце грошово-кредитної і фіскальної політики у системі регулятивних заходів.

Ключові слова: грошово-кредитна політика, фіскальна політика, пандемічна криза, центральний банк, монетарне регулювання, процентна ставка, нетрадиційні інструменти, кредитування, реальний сектор.

Oleksandr Dziubliuk

Dr. Sc. (Economics), Professor,
West Ukrainian National University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4967-823X>

INCREASING THE ROLE OF FISCAL AND MONETARY INSTRUMENTS OF ECONOMIC REGULATION IN THE PROCESS OF OVERCOMING THE CONSEQUENCES OF THE PANDEMIC CRISIS

Abstract. The role of monetary fiscal policy as the main means of influencing the economy in the context of the pandemic crisis is analyzed. The negative consequences of the pandemic for the world economy, the main challenges facing the state economic policy in this period, as well as the place of monetary and fiscal policy in the system of regulatory measures are considered.

Keywords: monetary policy, fiscal policy, pandemic crisis, central bank, monetary regulation, interest rate, non-traditional instruments, crediting, real sector.

Грошово-кредитна і фіскальна політика держави в умовах розгортання фінансово-економічних криз різних масштабів, причин і походження завжди виступали чи не найбільш важливими інструментами впливу на реальний сектор економіки через монетарну і фіскальну сферу, а відтак, ставили, по суті, фундамент усієї антикризової архітектури в рамках відпо-

відної державної економічної політики. Незаперечним є факт важливості грошово-кредитної політики і фінансової політики як головних важелів впливу держави на економіку за умов, коли потрібне оперативне реагування на ситуації, пов'язані із розгортанням кризових явищ унаслідок дії внутрішніх чи зовнішніх шоків.

Таким зовнішнім шоком для міжнародної економіки та національних господарств різних країн слід вважати пандемію коронавірусу, вплив якої на світові і внутрішні ринки матиме довгостроковий негативний характер, позначаючись практично на всіх економічних і соціальних аспектах життя суспільства. Зумовлені пандемією коронавірусу процеси змусили уряди більшості країн вжити масштабних заходів щодо обмеження мобільності громадян і підприємницької активності, що, у свою чергу, не могло не спричинити глибоку економічну кризу неринкового характеру, адже внаслідок карантинних обмежень були порушені міжнародні ланцюги постачання і виробництва продукції, що призвело до збою в господарській діяльності у глобальних масштабах, зумовлюючи зупинки виробництва, скорочення графіку роботи або звільнення робочої сили. А в умовах, коли пропозиція і попит на товари і послуги стали визначатися не лише ринковими механізмами, але і обмеженнями держави, це суттєво вплинуло на модель поведінки економічних агентів, знижуючи платоспроможність домогосподарств і прибутки бізнесу та скорочуючи пропозицію товарів і послуг на ринку.

У цих умовах саме монетарне і фінансове регулювання як ключові важелі передачі імпульсів державного впливу на реальний сектор стало одним із найважливіших напрямів стабілізації економічної ситуації, стимулювання господарської активності і платоспроможного попиту, а також ефективного донесення відповідних пакетів урядової допомоги до їхніх одержувачів – підприємств і домашніх господарств. Адже глобалізаційні процеси, поглиблення інтеграції національних господарств у світову економіку і міжнародний розподіл праці, розширення торговельних і фінансових зв'язків між країнами стали факторами багаторазового посилення негативного впливу пандемії на діяльність усіх без винятку економічних агентів, що зумовило одну з найбільших рецесій світової економіки за останні десятиліття. За таких обставин фактично перед усіма країнами світу з особливою гостротою постала проблема оперативного розроблення й реалізації адекватної стратегії протидії кризовим явищам в економіці, зумовленим пандемією.

Загалом практика реалізації антикризових заходів державної економічної політики щодо усунення наслідків шоків, подолання рецесії і полегшення стану бізнесу і домогосподарств охоплює два найважливіші напрями

впливу – фіскальний і монетарний. При цьому фіскальна антикризова політика передбачає збільшення бюджетних витрат, включаючи гарантії, прямі виплати за різними пакетами допомог, зменшення або відстрочку щодо стягнення податків, зборів та інших обов'язкових платежів. Що ж до монетарної політики, то вона передбачає реалізацію таких монетарних заходів економічної підтримки, які спрямовані на надання додаткової ліквідності інститутам фінансового ринку, пом'якшення нормативних вимог до банківських установ, а також сприяння нарощуванню обсягів кредитування реального сектору.

Це означає, що всі антикризові заходи і фіскальної, і грошово-кредитної політики, хоча і ґрунтуються на використанні різних інструментів, однак загалом спрямовані на збільшення сукупного попиту в економіці, запобігання банкрутствам підприємств, підвищення рівня життя населення, забезпечення високого рівня зайнятості та збільшення обсягів інвестицій. Утім, особливістю рецесії, зумовленої коронавірусною кризою, є те, що більшість країн змушені були вдаватися передусім до безпрецедентних фіскальних заходів стимулювання, серед яких значна роль належить прямим виплатам, що здійснюються безпосередньо населенню, малому і середньому бізнесу, а також підприємствам, діяльність яких найбільш постраждала від пандемії.

Поясненням важливості фіскальної політики як ключового інструменту регулювання економіки у процесі подолання наслідків пандемічної кризи можуть виступати два фактори. По-перше, досвід, набутий у процесі реалізації державної антикризової політики під час попередніх шоків, чітко вказує на те, що наслідкам економічного спаду, викликаного падінням сукупного попиту, можна протистояти через масоване збільшення державних витрат, а відтак, уряди багатьох країн почали спрямовувати свої зусилля передусім на збільшення грошового забезпечення домогосподарств і бізнесу. По-друге, можливості реалізації грошово-кредитної політики упродовж останнього періоду були значно обмежені наднизькими процентними ставками на ринку, що змушувало центральні банки як вдаватися до нетрадиційних монетарних інструментів у ролі антикризових заходів, зокрема у вигляді кількісних пом'якшень через масоване придбання активів.

Ці обставини, однак, не нівелюють важливості монетарних засобів регулювання економіки у всій системі державної економічної політики, що має на меті подолання згубних наслідків пандемічної кризи. Головне спрямування грошово-кредитної політики центральних банків у період розгортання пандемічної кризи полягало у підтриманні домашніх господарств і бізнесів шляхом масованих вливань ліквідності через фінансові ринки або

навіть безпосередньо у реальний сектор, заради чого було активізовано кількісні пом'якшення, запроваджено цілий ряд спеціалізованих програм фінансування, знижені процентні ставки, задіяні операції репо та послаблені нормативні вимоги до банківських установ з тим, щоб полегшити надходження грошових коштів в економіку. При цьому слід відзначити превалювання серед інструментів монетарного регулювання нетрадиційних засобів впливу у зв'язку із низькою ефективністю традиційної процентної політики.

Так, додатковий викуп державних цінних паперів у процесі реалізації кількісного пом'якшення було доповнено придбанням корпоративних облігацій, а такі засоби регулювання як пом'якшення вимог до забезпечення кредитів, буферів капіталу і ліквідності з метою надання банкам додаткових фінансових ресурсів супроводжувалися безпрецедентними за масштабами програмами щодо безпосереднього кредитування центральними банками реального сектору. Аналогічним чином відбувалося і переосмислення процентної політики, адже тривале зменшення процентних ставок відповідало умовам стабільності цін і високому рівню завантаженості виробничих потужностей, однак низькі ставки створювали об'єктивну межу їх подальшого скорочення у разі, якщо треба буде протистояти спаду. Саме тому останніми роками Федеральна резервна система США та інші центральні банки почали переглядати монетарну стратегію з метою посилити її адаптивність до мінливого економічного середовища та спрямовували свої зусилля передусім на стимулювання економічного зростання, коли жорсткі вимоги щодо роботи фінансових інститутів відходять на другий план, поступаючись місцем необхідності підтримання платоспроможності домогосподарств і бізнесу за рахунок масованих вливань коштів.

А враховуючи негативні тенденції щодо відновлення світової економіки у найближчій перспективі, можна припустити, що масштаби таких грошових вливань унаслідок реалізації відповідних заходів фіскальної і монетарної політики і надалі зростатимуть. Адже ті дисбаланси, які склалися ще до початку пандемічної кризи, можуть не лише посилюватися, але також з'являється і загроза появи нових. Це вочевидь змушуватиме уряди і центральні банки активно вдаватися до нетрадиційних засобів регулювання економічних процесів та підтримки вже не лише фінансового сектору, а й домогосподарств і бізнесу, поступово звужуючи роль ринкових механізмів регулювання та підвищуючи значення державного втручання в економіку фіскальними і монетарними засобами. Зрозуміло, у нинішній ситуації таке втручання цілком виправдане, а відтак, правильною слід вважати саме стимулюючу фіскальну і грошово-кредитну політику, спрямовану на подолання економічних наслідків пандемічної кризи шляхом активної бюджет-

ної і кредитної підтримки домашніх господарств і бізнесу. Очевидно, що в умовах всеосяжного економічного спаду вжиті урядами й центральними банками стимулюючі заходи мають бути спрямовані на створення додаткового попиту, що забезпечуватиме не лише підтримання зайнятості та розширення пропозиції на ринку праці, а й допомогу суб'єктам господарювання шляхом надання їм необхідної ліквідності, унаслідок чого відновлюється неперервність ділового циклу та економічне зростання.

Список використаних джерел

1. Global Economic Prospects – 2021 / The World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>.
2. World Economic Outlook, April 2020: The Great Lockdown / International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/World-Economic-Outlook-April-2020-The-Great-Lockdown-49306>.
3. Дзюблук О.В. Зростання ролі грошово-кредитної політики у регулюванні економічних процесів в умовах пандемічної кризи. *Банківська справа*. 2021. № 1. С. 3–26.

УДК 336.1

Тетяна Іванівна Єфименко

академік НАН України, доктор економічних наук, професор,
заслужений економіст України,

ДННУ “Академія фінансового управління”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9163-3959>

ФІСКАЛЬНІ ВАЖЕЛІ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ¹

Анотація. Реальності сучасного світу такі, що стійкість національної економіки варто розглядати в тісному взаємозв'язку із заходами щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки. Велике значення має використання прозорих правозастосовних механізмів, норм адміністрування обов'язкових платежів, диверсифікації баз оподаткування, міжнародних стандартів фіскальних правил. **Ключові слова:** фіскальна безпека, реформи оподаткування; європейські стандарти.

Tetiana Iefymenko

Dr. Sc. (Economics), Professor, Academician of the NAS of Ukraine,
SESE “The Academy of Financial Management”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9163-3959>

FISCAL LEVERS OF ECONOMIC RESILIENCE IN EMERGENCY SITUATIONS

Abstract. The reality of the modern world demands to consider the resilience of the national economy in close connection with measures to ensure financial and economic security. Implementation of transparent law enforcement mechanisms, norms for the administration of mandatory payments, diversification of tax bases, and international standards for fiscal rules are of crucial importance.

Keywords: fiscal security, taxation reforms, European standards.

В умовах надзвичайних ситуацій критично важливим стає посилення здатності всіх складових соціально-економічних систем (СЕС) протистояти глобальним и регіональним загрозам дестабілізації: агресивним збройним вторгненням, тероризму, організованій злочинності, техногенним, природним стихійним лихам, руйнівним змінам клімату, епідеміям та інфекційним захворюванням, соціальним потрясінням тощо.

¹ Матеріал підготовлено в рамках проекту, що виконується за грантової підтримки Національного фонду досліджень України (реєстраційний номер: 2020.01/0546).

Особливості державного управління, як правило, тісно пов'язані зі специфічними рисами територіального розвитку та менталітету населення, пріоритетами національних інтересів, ступенем залученості країни до суперечностей світових процесів інтеграції, фрагментарності, невизначеності, а також з наявністю та ефективним використанням власного ресурсного потенціалу.

В Україні в умовах воєнного стану злагоджена діяльність усіх гілок влади дала змогу не допустити незворотних наслідків макроекономічної та фінансової дестабілізації. Також про досить розумний рівень інфляції свідчить порівняння показників зростання цін у 2022–2023 рр., наприклад, із сусідніми країнами Євросоюзу, де немає війни. Подальшому підвищенню резиліентності вітчизняної економіки сприятимуть використання геополітичних переваг, а також підтримка конкурентоспроможності інноваційного потенціалу робочої сили, суспільних інституцій з їх відтворення, виробничого потенціалу ланок регіональної спеціалізації (промислових, агропереробних, соціокультурних), у т. ч. у формуванні, активізації транскордонних систем господарювання, логістики і транзитів [1].

У період воєнного стану та повоєнної відбудови надзвичайно важливо здійснювати постійний моніторинг різних сфер саморегулювання, а також контроль за діловою активністю сектору загального державного управління. Це стосується загроз дестабілізації за відсутності обмежень на надання кредитних гарантій суб'єктам різних форм власності тощо. Екзогенні ризики виникають у результаті подій, що перебувають поза державним контролем. Наприклад, для зменшення руйнівних наслідків через збройну агресію чи стихійні лиха в рамках стратегічної політики держави варто використовувати такі пом'якшувальні інструменти, як накопичення буферних засобів, страхування тощо. Постійної уваги, об'єктивної оцінки вимагають: безперервні (такі, що регулярно викликають відхилення від прогнозів, глобальні наслідки кризових явищ), і дискретні (наприклад, повені, спричинені зміною клімату) ризики; забезпечення особистої безпеки, надійність перевезень та постачання продуктів харчування, захист проти перебоїв у енергопостачанні. Велике значення має використання прозорих правозастосовних механізмів, норм адміністрування обов'язкових платежів, диверсифікації баз оподаткування, міжнародних стандартів фіскальних правил. У зв'язку з цим особливого значення набуває підтримка на належному рівні інституційної безпеки: унормованості, усвідомленості як еволюційних процесів, так і революційних трансформацій, різноманіття важелів впливу на конкурентоспроможність соціально-економічних систем (СЕС), інноваційність робочої сили, наявності потенціалу саморегулювання, управління змінами без шкоди “для основних цінностей соціуму, його інституцій та сфер життєдіяльності” [1].

Спад вітчизняної економіки за результатами 2022 р. дорівнював 29,1 %. У поточному році відбулося покращання економічної ситуації: інфляція знизилася більше ніж на 10 в. п. Міністр фінансів України підкреслив, що Україна утримується від монетарного фінансування, водночас прогноз зростання ВВП поліпшено до 3,2 %. Запорукою перемоги є забезпечення видатків бюджету на Збройні Сили України тільки за рахунок податків та внутрішніх запозичень [6]. Водночас перед нашою країною і далі постають серйозні виклики, залишаються істотні потреби в грошово-кредитному ресурсі, попри системну підтримку МВФ, інше офіційне зовнішнє фінансування у період війни, а також задекларовані наміри у повоєнному відновленні, Фіскальна стійкість держави є ключовою ланкою системи соціально-економічної стабільності країни, що справляє вплив впливає на решту її складових (промислово, енергетичну, продовольчу тощо). Дефіцитні державні бюджети без урахування інституційної складової розвитку відіграють роль катализатора споживчої моделі економіки, спричиняють зростання інфляції, збільшення обсягів імпорту, погіршення стану поточного балансу. Тому одним із пріоритетів нині є розроблення проекту Національної стратегії доходів на 2024–2030 роки [2].

Суспільство усвідомлює необхідність нових та зміни існуючих пріоритетів, у т. ч. у сфері антикризового налагодження управління державними фінансами. Тому синергія спільної діяльності міжнародних організацій прискорить рух наших країн до спільних стратегічних цілей трансформації світової економіки. Відповідно до Меморандуму про економічну та фінансову політику між МВФ та Україною [3], Національна стратегія доходів на 2024–2030 роки (далі – Стратегія) залишатиметься основою для вітчизняної податкової політики та реформ адміністрування. Основним її напрямом є стабільне збільшення доходів таким чином, щоб сприяти інклюзивному зростанню за рахунок приватного сектору, а також забезпечувати справедливий податковий тягар для всіх суб'єктів економіки.

З цією метою в коротко- та середньостроковій перспективі буде впроваджено політичні й законодавчі заходи, які пов'язуватимуть податкові та інші стимули з потенційними національними вигодами і, наскільки це можливо, усунуть усі зайві податкові пільги та канікули. Намір полягає в тому, щоб реалізувати напрями реформи доходів, які є ретельно спланованими та базуються на фактичних даних. Одна з основних цілей Стратегії – збільшення дохідної бази. Серед іншого, шляхом стимулювання формалізації великого неформального сектору, буде вжито цілеспрямовані заходи щодо мікро-, малих та середніх підприємств.

Стратегія орієнтована на успішне впровадження реформ управління державними фінансами за підтримки низки партнерів з розвитку, таких як

Міжнародний валютний фонд, Європейський Союз, Світовий банк та інші установи. Українська влада чітко задекларувала наміри щодо зміцнення фіскальної стійкості:

- утримуватись від прийняття рішень, які б зменшували податкові надходження, розмивали базу оподаткування або підривали довіру до державних фінансів;
- забезпечувати повне відображення дивідендів державних підприємств;
- здійснювати контроль за простроченими податковими зобов'язаннями, у т. ч. з боку державних підприємств, а також із відшкодування ПДВ;
- посилювати заходи контролю та адміністрування з метою збільшення прозорості й обмеження можливості ухилення від оподаткування, зокрема через мінімізацію розмивання бази ПДФО через спрощену систему третьої групи, подальше впровадження автоматичного обміну інформації для цілей оподаткування тощо;
- гарантувати належне управління та прозорість (аудит) коштів спеціального фонду з ліквідації наслідків російської агресії.

У рамках післявоєнної реконструкції вирішення проблем управління фіскальними змінами для розумного, сталого та інклюзивного економічного зростання видається ключовим. З цією метою, застосовуватимуться заходи протидії відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом, для підвищення рівня дотримання податкового законодавства та боротьби з податковими злочинами. Стратегічним напрямом рекомендацій FATF (Група з розробки фінансових заходів проти відмивання грошей) [4] є розвиток міжнародного співробітництва. Подібно до відмивання грошей інтернаціональні схеми часто використовуються для ухилення від сплати податків і агресивного планування. Мається на увазі навмисне зменшення оподаткованого доходу та багатства. Тому в діяльності податкових органів потрібно вжити заходи стосовно ефективного обміну інформацією фінансової розвідки для виявлення ухилень від сплати податків.

Загальні перспективи удосконалення фіскального регулювання у період повоєнного економічного відновлення України передбачають:

- проведення реформ, які зміцнять державні фінанси та зосередять увагу на стратегічних пріоритетах ЄС, включаючи зелений і цифровий перехід і розвиток обороноздатності;
- прозорість витрачання коштів на відбудову України;
- оновлення системи фіскальних правил;
- стримування державних витрат і обмеження державного боргу;
- поетапне впровадження середньострокового бюджетного планування;
- покращання управління фіскальними ризиками;
- підвищення ролі результатних показників у складі цільових показників бюджетних програм.

На Україну та її народ в статусі кандидата в ЄС, чекають не менш важкі випробування, ніж під час воєнного стану та періоду післявоєнної відбудови. Рух до наступного етапу розвитку буде здійснюватися через науково-технічну революцію, у ході якої впроваджуватимуться інновації. Забезпечуватиметься інтеграція цифрових технологій у практику управління.

Ключовими пріоритетами національної податкової політики є: *по-перше*, забезпечення антикризової фіскальної бази в умовах поширення глобальних та національних ризиків невизначеності, крихкості державного устрою в період воєнного стану та повоєнного відновлення; *по-друге*, підвищення рівня податкових та митних послуг до європейських стандартів; *по-третє*, реформи оподаткування для післявоєнної реконструкції та інвестицій; реформування спрощеної системи оподаткування.

Також важливим у діяльності усіх гілок влади є зміцнення національного інституційного простору в контексті перспектив детінізації економіки України. Маються на увазі: підхід до боротьби з відмиванням грошей, що ґрунтується на оцінці ризику; імплементація стандартів FATF; запобігання та протидія агресивному податковому плануванню, ухиленню від сплати податків через незареєстровані операції; боротьба з торгівлею нелегально ввезеними в країну товарами, неформальною зайнятістю, опортуністичною поведінкою. Необхідно впроваджувати: непрямі методи визначення об'єкта оподаткування та відповідних податкових зобов'язань; комплекс заходів, спрямованих на отримання детальної та достовірної інформації щодо діяльності платника з джерел, відмінних від документів звітності та бухгалтерського обліку суб'єктів підприємництва.

Список використаних джерел

1. Bogush L. Sustainability as a priority of socio-economic development of Ukraine. Mechanism of an Economic Regulation. 2022. No. 3-4 (97-98). P 71–77. URL: <https://doi.org/10.32782/mer.2022.97-98.13>.
2. Єфименко Т. І. Євроінтеграційний вектор трансформації інститутів державного фінансування в контексті посилення резиліентності національної економіки. *Світові тенденції та перспективи розвитку фінансової системи України* : матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конференції, 25-26 травня 2023 р. Київ : Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2023. С. 19–22.
3. Лист про наміри та Меморандум про економічну і фінансову політику від 19 червня 2023 року. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Lol_MEFP_Ukraine_2023-06-19_.pdf.
4. Рекомендації FATF. Міжнародні стандарти боротьби з відмиванням коштів, фінансуванням тероризму і розповсюдженням зброї масового знищення / FATF. 2018. URL: <https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/books/5%20round%20FATF.pdf>.

УДК 336.1

Лілія Петрівна Коритник

доктор економічних наук,

ДННУ “Академія фінансового управління”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7241-9324>

ОЦІНКА ВИКОНАННЯ КЛЮЧОВИХ ПОКАЗНИКІВ ФІНАНСОВОГО ПЛАНУ СУБ’ЄКТІВ ДЕРЖАВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ¹

Анотація. Період економічної невизначеності спричинив глобалізацію фіскальних ризиків, що відзначається суттєвим зниженням надходжень до бюджету. Найбільш вразливим видом доходів до наслідків пандемії COVID-19 виявилися надходження частини чистого прибутку державних підприємств та дивіденди на державну частку. За період поширення карантинних заходів відбулося суттєве зменшення чистого доходу та зниження фінансового результату переважної більшості суб’єктів господарювання державного сектору економіки.

Ключові слова: державні підприємства, планування, фіскальні ризики, звітність, управління.

Liliia Korytnyk

Dr. Sc. (Economics),

SESE “The Academy of Financial Management”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7241-9324>

ASSESSMENT OF THE IMPLEMENTATION OF KEY INDICATORS OF THE FINANCIAL PLAN OF PUBLIC SECTOR ENTITIES UNDER CONDITIONS OF UNCERTAINTY

Abstract. The period of economic uncertainty has led to the globalization of fiscal risks, which is marked by a significant decline in budget revenues. The most vulnerable type of revenue to the effects of the COVID-19 pandemic was the net profit of state-owned enterprises and dividends on state-owned shares. During the period of quarantine measures, there was a significant decrease in net income and a decline in the financial result of the vast majority of public sector entities.

Keywords: state-owned enterprises, planning, fiscal risks, reporting, management.

В умовах пандемії COVID-19, що зумовила зміну пріоритетів та непередбачуваність подій, державні підприємства, як і решта суб’єктів господа-

¹ Матеріал підготовлено в рамках проекту, що виконується за грантової підтримки Національного фонду досліджень України (реєстраційний номер: 2020.01/0546).

рювання, піддалися впливу негативних факторів економічного, соціального та екологічного характеру, що спричинило погіршення їх економічних показників та фінансового стану в цілому.

Діяльність суб'єктів державного сектору економіки є потенційним джерелом суттєвих фіскальних ризиків внаслідок впливу результатів господарювання на всі етапи бюджетного процесу, що може спровокувати прямі втрати державного бюджету через: зниження обсягів платежів на користь держави; надання додаткової державної підтримки; виникнення значних обсягів гарантованих державою кредитів та інших зобов'язань. Разом з тим надзвичайно вагомими фіскальними ризиками, що пов'язані з діяльністю державних підприємств та мають негативний вплив на наповнення дохідної частини державного бюджету, можуть бути і зменшення сплати частини чистого прибутку та дивідендів на частку держави (порівняно із запланованим обсягом на відповідний період).

У 2020 р. відбулося перевиконання запланованих показників за доходами від сплати частини чистого прибутку та дивідендів. Фактичні надходження від сплати суб'єктами господарювання частини чистого прибутку та дивідендів у 2020 р. збільшилися на 24,5 млрд грн, тобто зросли більше ніж у 1,5 раза порівняно з 2019 р. Зокрема, НАК “Нафтогаз України” сплатив у 39,6 млрд грн, а від ПАТ КБ “Приватбанк” надійшло 24,5 млрд грн. Доходи бюджету від вказаних платників становлять 90,4 % річної суми неподаткових надходжень. Однак доходи в розмірі 39,6 млрд грн дивідендів, що сплачені НАК “Нафтогаз України”, не мали системного характеру та були пов'язані з отриманням компенсації в розмірі 2,9 млрд дол США від ВАТ “Газпром” за результатами задоволення вимог судового рішення. Це зумовило перевиконання плану від затвердженого показника на рік (зі змінами) щодо надходження дивідендів (доходу), нарахованого на акції (частки). Надходження частини чистого прибутку (доходу) державних унітарних підприємств та їх об'єднань становить 80,4 % затвердженого планового показника на рік (зі змінами).

За результатами 2021 р. доходи від частини чистого прибутку та дивідендів зменшилися на 59,5 %, або на 42,1 млрд грн, що пов'язано з несплатою дивідендів від НАК “Нафтогаз України”.

На 2022 р. було заплановано надходження до державного бюджету у вигляді частини чистого прибутку та дивідендів у сумі 48,6 млрд грн, що на 68,8 %, або на 19,8 млрд грн більше від фактичних даних 2021 р. Однак виконання за доходами у вигляді частини чистого прибутку та дивідендів становило 46,9 млрд грн, що свідчить про 5 % відхилення надходжень від планового значення. Вочевидь, особливого значення набуває питання планування витрат державних підприємств та вироблення дієвих механізмів

управління фіскальними ризиками задля нівелювання негативного впливу пандемії COVID-19 на виконання показників доходної частини бюджету.

Питання управління фіскальними ризиками задля цілей національної економічної безпеки посідає провідне місце на всіх етапах бюджетного процесу. Так, відповідно до ст. 32 Бюджетного кодексу України (БКУ) “з метою мінімізації впливу фіскальних ризиків на показники державного бюджету у плановому бюджетному періоді Міністерство фінансів України здійснює управління фіскальними ризиками шляхом їх виявлення, оцінки, моніторингу та розроблення заходів з їх мінімізації” [1]. Відповідно до п.12 ст. 38 БКУ [1] інформація про фіскальні ризики та їхній можливий вплив на виконання показників державного бюджету у плановому бюджетному періоді є невід’ємним додатком до матеріалів, які додаються до проекту закону про Державний бюджет України.

Фінансовий план є однією із ключових інформаційних основ для управління фіскальними ризиками. Як зазначається в Методиці оцінювання фіскальних ризиків [2], планування та оцінка впливу діяльності суб’єктів господарювання державного сектору на показники державного бюджету здійснюється, зокрема, і за даними фінансової звітності державних підприємств, достовірність, об’єктивність та релевантність якої забезпечується даними бухгалтерського обліку (фінансового та управлінського). Проект фінансового плану державного підприємства наповнюється інформацією та доповнюється документами різного змістовного наповнення, що відображають реальний фінансово-економічний стан суб’єкта в динаміці та перспективні показники.

Ретроспективна та перспективна інформація для формування фінансового плану суб’єкта господарювання державного сектору економіки продукується лише в системі бухгалтерського обліку, який забезпечує ідентифікацію та систематизацію даних щодо видів податків та обсягів здійснених платежів; розміру дебіторської заборгованості; кредитної політики підприємства; даних про персонал та витрати на оплату праці; доходу та собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг); адміністративних витрат та витрат на збут; елементів операційних витрат; фінансового результату. Вочевидь, ефективність і якість планування як функції управління залежить від достовірності, об’єктивності та релевантності даних бухгалтерського обліку (фінансового та управлінського), показники якого наповнюють рядки форм фінансової, бюджетної, податкової та статистичної звітності.

Одними з найважливіших індикаторів та якісних фінансових показників діяльності державного підприємства в структурі фінансового плану державного підприємства та звіту про його виконання є чистий дохід, ва-

ловий прибуток, ЕВІТДА та чистий фінансовий результат, що надають інформацію для порівняльного аналізу прибутковості та зіставлення з іншими учасниками державного сектору економіки (таблиця).

Таблиця

Динаміка ключових показників фінансового плану суб'єктів державного сектора в період невизначеності, зумовленої пандемією COVID-19,

тис. грн

№ з/п	Суб'єкт державного сектору	Чистий дохід	Валовий прибуток	ЕВІТДА	Чистий фінансовий результат
1	<i>АТ "НАК "Нафтогаз України"</i>				
	2019 р.	178 349 399	31 041 345	31 108 132	50 658 211
	2020 р.	121 058 717	-827 014	-757 976	-18 001 701
2	<i>ДП "НАЕК "Енергоатом"</i>				
	2019 р.	48 846 595	11 569 338	19 602 198	3 773 641
	2020 р.	45 648 563	6 837 155	4 102 206	-4 845 208
3	<i>ДП "Міжнародний аеропорт "Бориспіль"</i>				
	2019 р.	4 476 477	2 267 257	2 436 203	1 532 861
	2020 р.	2 070 843	-421 282	-164 972	-1 482 213
4	<i>ДП "Антонов"</i>				
	2019 р.	5 998 663	1 588 676	1 119 156	447 983
	2020 р.	7 513 302	2 894 456	1 548 111	1 071 816
5	<i>АТ "ТУРБОАТОМ"</i>				
	2019 р.	2 822 845	996 714	734 178	314 065
	2020 р.	1 465 531	287 375	223 628	226 534

Складено за: [3].

Як свідчать дані таблиці, за період поширення пандемії COVID-19 відбулося суттєве зменшення чистого доходу та зниження фінансового результату переважної більшості досліджених суб'єктів господарювання державного сектору економіки. Так, валовий збиток АТ "НАК "Нафтогаз України" у 2020 р. становив 0,83 млрд грн, ЕВІТДА, відповідно, -0,76 млрд грн (переважно за рахунок амортизації основних засобів), а чистий фінансовий результат – -18 млрд грн. Погіршення показників прибутковості відбулося і в ДП "НАЕК "Енергоатом", і в ДП "Міжнародний аеропорт "Бориспіль", і в АТ "ТУРБОАТОМ".

Позитивну динаміку мають показники ДП "Антонов": ЕВІТДА – 1,5 млрд грн проти 1,1 млрд у 2019 р.; чистий дохід у 2020 році становив 7,5 млрд грн проти 6 млрд грн в 2019 р. Це зумовлено підвищенням рівня дер-

жавних замовлень в авіаційній сфері. Крім того, на прибутки підприємства, на відміну від інших суб'єктів державного сектору, період COVID-19 мав позитивний вплив за рахунок значного збільшення попиту на міжнародні вантажні авіаційні перевезення.

Важливим аспектом в оцінці фіскальних ризиків та виявленні їхнього потенційного впливу на планові показники й рівень виконання державного бюджету, є відсутність затверджених у визначені терміни та за встановленими законодавством процедурами фінансових планів державних підприємств. Так, відповідно до Господарського кодексу України, "суб'єкти управління об'єктами державної власності та Кабінет Міністрів України до 1 вересня (крім підприємств електроенергетики, фінансові плани яких затверджуються до 31 грудня) мають затверджувати фінансові плани підприємств на наступний плановий рік" [4]. За даними Міністерства фінансів України, із 38 очікуваних фінансових планів на 2020 р. затверджено лише один фінансовий план для ПрАТ "УкрГідроенерго", із 37 фінансових планів на 2021 р. станом на 01.09.2020 не було затверджено жодного. На 01.09.2021 із потенційних 35 фінансових планів на 2022 р. також жодного не було затверджено.

Нині, згідно із Законом України "Про захист інтересів суб'єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни", зокрема і державні підприємства не зобов'язані подавати фінансові, бухгалтерські, аудиторські звіти та будь-які інші документи, подання котрих передбачено нормами чинного законодавства.

Як зазначається в аналітичних матеріалах Міністерства фінансів, "з огляду на вказане та відсутність в умовах воєнного стану повного доступу до звітної інформації усіх державних компаній, ускладнилось і здійснення оцінки фіскальних ризиків, пов'язаних з їх діяльністю. Наразі за таких умов можна лише оперувати певними оцінками щодо загального фінансового стану окремих державних компаній, кардинальних змін, що відбулись в умовах їх функціонування, та впливу на їх фінансові результати. Невиправданим в умовах війни є і процес моделювання результатів діяльності у середньостроковій перспективі. Через невизначеність щодо тривалості та характеру розвитку війни, реальних наслідків війни в далекосяжній перспективі, а також можливість відновлення воєнних дій до моменту створення якісно нової надійно функціонуючої колективної системи безпеки, в Україні існуватимуть надвисокі фіскальні ризики, зокрема пов'язані з діяльністю державних компаній" [5].

Таким чином, пандемія COVID-19 справила негативний вплив на ключові фінансові показники діяльності суб'єктів державного сектору, що суттєво вплинуло на обсяги виплат на користь держави (сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів), що формує фіскальні ризики та впли-

ває на виконання дохідної частини бюджету країни та безпеку національної економіки загалом. Однією з ключових інформаційних основ для управління фіскальними ризиками є фінансовий план державних підприємств. Джерелами інформації для планування як на загальнодержавному, так на і мікрорівні є, зокрема, дані фінансової звітності суб'єктів господарювання державного сектору економіки. Ретроспективна та перспективна інформація для формування фінансового плану державних підприємств продукується в системі бухгалтерського обліку, який забезпечує ідентифікацію та систематизацію даних щодо видів податків та обсягів здійснених платежів.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
2. Про затвердження Методики оцінювання фіскальних ризиків, пов'язаних з діяльністю суб'єктів господарювання державного сектору економіки : постанова Кабінету Міністрів України від 11.01.2018 № 7. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/7-2018-%D0%BF#Text>.
3. Державні підприємства в Україні: ефективність бізнес-моделей : аналітичні матеріали / Український інститут майбутнього. 2021. URL: <https://uifuture.org/publications/derzhavni-pidpryyemstva-v-ukrayini-efektyvnist-biznes-modelej/>.
4. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
5. Інформація про фіскальні ризики (включаючи умовні зобов'язання і квазіфіскальні операції) та їх вплив на державний бюджет у 2023 році. Презентація / Міністерство фінансів України. 2023. URL: <https://mof.gov.ua/uk/budget-policy>.

УДК 336.1

Ігор Олексійович Лютий

доктор економічних наук, професор,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3561-2432>

РОЗБУДОВА СИСТЕМИ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ ЯК УМОВА БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Анотація. Аргументовано необхідність переосмислення термінології, вводячи новий підхід до системи публічних фінансів держави як нового етапу взаємодії зі суспільством, базованого на демократичних принципах та верховенстві закону. Висвітлено роль діалогу влади та суспільства у розбудові демократичних механізмів та відповідальності владних структур перед громадянами, що сприяє формуванню довіри та демократичному розвитку в Україні.

Ключові слова: публічні фінанси, бюджетна безпека України, демократизації суспільства, фінансова система.

Igor Lyutiy

Dr. Sc. (Economics), Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3561-2432>

STRUCTURE OF THE PUBLIC FINANCE SYSTEM AS A CONDITION FOR THE BUDGET SECURITY OF UKRAINE

Abstract. The author argues for the need to rethink the terminology, introducing a new approach to the system of public finances of the state as a new stage of interaction with society, based on democratic principles and the rule of law. The role of dialogue between the government and society in the development of democratic mechanisms and the responsibility of power structures to citizens, which contributes to the formation of trust and democratic development in Ukraine, is highlighted.

Keywords: public finances, budget security of Ukraine, democratization of society, financial system.

Формування системи публічних фінансів держави відповідає загально-світовим процесам демократизації суспільства та реалізує через відповідну політику уряду, законодавчу та соціально-економічну системи держави її сучасні функції, що визначаються в Конституції країни та реалізують інтереси кожного громадянина. Ці процеси є закономірністю для цивілізаційного розвитку більшості країн світу, а їх рівень реалізації визначає демократичність еволюційного процесу для кожної країни. На думку М. Фрід-

мана, існують лише два шляхи координації економічної діяльності мільйонів індивідуумів. Перший – централізоване керівництво, пов'язане з примусом та тоталітарною державою, а другий – добровільна співпраця індивідуумів в умовах ринкової економіки та демократичного суспільства.

На нашу думку, сучасна парадигма системи публічних фінансів базується на концепції демократизації суспільства та верховенстві права, а, відповідно, рівності всіх громадян перед законом. Економічною базою є беззаперечність приватної власності як умова матеріалізації економічних інтересів кожного індивідуума та ринкова конкуренція як механізм досягнення еволюції й прогресу в суспільстві. Особливе місце при цьому посідає держава, яка конституційно повинна забезпечити цей процес через функціонування інститутів державної влади. Тому на зміну існуючому положенню, що публічні фінанси це державні фінанси, а згодом, державні та місцеві фінанси, фінанси громадських організацій ми обґрунтовуємо позицію щодо системи публічних фінансів держави як нової якості у взаємовідносинах між державою і суспільством, що базується на принципах демократизації та верховенства закону через публічність функціонування фінансової системи держави на всіх рівнях її суб'єктів.

Столітні процеси демократизації суспільства, що відобразились в еволюції законодавчих систем держави, з одного боку, та інформаційні технології, котрі забезпечують рух фінансових потоків в умовах сучасної цифрової економіки є запорукою розбудови системи публічних фінансів держави на наступних принципах: 1) прозорості і відкритості; 2) добросовісності; 3) державного контролю і фінансового моніторингу; 4) громадського контролю. Наведені принципи повинні реалізовуватись на всіх етапах руху фінансових потоків (бюджетування) для всіх форм фінансових активів незалежно від форми власності та суб'єкта її реалізації. При цьому держава повинна забезпечити політичні, адміністративно-інституційні, медіа та інформаційні умови функціонування, а також відповідний правовий супровід щодо дотримання чинного законодавства.

Процеси демократизації суспільства, верховенство права та зростання ролі громадянського суспільства у всіх сферах життєдіяльності є нова якість функціонування фінансової системи держави. Реалізація цих закономірностей цивілізаційного розвитку дає нам можливість сьогодні обґрунтувати нові теоретико-методологічні засади, а відповідно, визначити підходи щодо суб'єктів у структурі системи публічних фінансів. До них можна віднести: державні фінанси, фінанси територіальних громад, фінанси суб'єктів бізнесу, персональні фінанси, фінанси громадських організацій, а рівень інтеграції національних фінансових систем дозволяє включити в цю структуру і міжнародні фінанси. При цьому рівень демократії в

країні, що визначається конституційними правами і свободами кожного громадянина, непорушність права приватної власності в ринковій економіці як умова реалізації економічних інтересів кожним індивідумом дають змогу обґрунтувати, що саме персональні фінанси стають серцевиною фінансової системи держави.

Названі принципи функціонування системи публічних фінансів держави, їх реалізація на рівні кожного із суб'єктів фінансової системи базуються насамперед на чинному законодавстві та наявній адміністративно-інституційній фінансовій системі. Досконалість і відповідність даної системи демократичним засадам, добросовісність і професіоналізм апарату чиновників багато в чому визначають реалізацію принципів системи публічних фінансів держави, а відповідно, ефективність її функціонування в цілому як з позицій державних, так і індивідуальних інтересів.

Розглядаючи взаємозалежність розбудови системи публічних фінансів держави в контексті бюджетної безпеки, необхідно підкреслити пряму залежність цих процесів на всіх рівнях реалізації бюджетного процесу як по горизонталі, так і по вертикалі. Дотримання бюджетного законодавства на етапах визначення пріоритетів бюджетної стратегії, реалізації бюджетного процесу, контролю з боку державних інститутів і громадських організацій за цільовим характером та ефективністю використання бюджетних коштів, з одного боку визначає рівень публічності й прозорості фінансової системи держави, а з другого – дає змогу забезпечити ефективність функціонування як фінансової системи в цілому, так і її окремих складових.

Проблеми корупції, лобіювання інтересів окремих фінансово-олігархічних груп досягли в Україні величезних масштабів, що стало одним з основних чинників бюджетної безпеки держави. Так, розглядаючи індикатори бюджетної безпеки в умовах війни з РФ, необхідно констатувати, що не тільки нестача надходжень до державного бюджету, значний дефіцит державного бюджету, рівень державного боргу є основними проблемами сьогодення. На думку багатьох вітчизняних економістів, а також зарубіжних експертів і політиків, основною проблемою є нецільовий характер та корупційні схеми при розподілі та використанні бюджетних коштів. Дана проблема є однією з основних на шляху євроінтеграції України та в отриманні, так необхідної сьогодні фінансової допомоги від США, Євросоюзу та інших країн-партнерів.

На сьогодні, очевидно, що ідеологія Перемоги, забезпечення незалежності та суверенітету України, європейський вибір та євроатлантична інтеграція повинні стати основою єдності українського суспільства, довіри громадян до інститутів влади. Але іншою складовою таких процесів, не менш важливою, є спроможність і дієвість влади у боротьбі з корупцією,

реформування існуючої державної і фінансової системи на принципах прозорості, доброчесності, державного та громадського контролю. Дієві кроки в напрямі таких реформ допоможуть підвищити ділову активність бізнесу, фізичних та юридичних осіб, зреалізувати інвестиційний потенціал і грошові ресурси на вирішення пріоритетних завдань як під час війни, так і у період повоєнного відновлення України.

Наявність значних обсягів грошових коштів на депозитних рахунках фізичних та юридичних осіб у банках України в гривневому, а особливо в доларовому еквіваленті дає змогу констатувати значні потенційні інвестиційні ресурси, що можуть бути реалізовані за наявності відповідних правових, інституційних чинників та довіри до дій уряду. Суттєвим важелем активізації економіки та бюджетних надходжень є фінансні та монетарні інструменти, але їх дієвість повинна супроводжуватись відповідним правовим забезпеченням та врахуванням особливості функціонування суб'єктів фінансової діяльності в період війни.

Окремою складовою бюджетної безпеки держави в умовах реалізації системи публічних фінансів є запровадження інформаційних цифрових технологій у фінансовій системі держави. Саме це допоможе мінімізувати вплив людського чинника, а відповідно, його корупційну складову. Прозорість і відкритість цих процесів, зрозумілість для кожного дають змогу реалізувати інвестиційну активність всіх суб'єктів фінансової системи.

Важливою складовою процесу розбудови системи публічних фінансів держави є діалог влади, керівників її інститутів з суспільством, звітність за своїми зобов'язаннями, а також персональна відповідальність державних чиновників за ті правопорушення, які мають місце. Інформованість громадянського суспільства щодо таких фактів є основою демократії в країні та довіри до влади. Саме ці кроки повинні утворити основні напрями тих реформ в Україні, що забезпечують Перемогу та входження в європейський цивілізаційний простір.

УДК 330.3

Ніна Миколаївна Петруха

кандидат економічних наук, доцент,
Київський національний університет будівництва і архітектури
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3805-2215>

Сергій Валерійович Петруха

кандидат економічних наук, доцент,
Київський національний університет будівництва і архітектури
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8859-0724>

ФІСКАЛЬНІ ТА МОНЕТАРНІ НАСЛІДКИ НОВОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ: БЕЗПЕКОВІ ВИМІРНИКИ

Анотація. Розкрито особливості діяльності аграрного сектору економіки в умовах правового режиму воєнного часу. Виявлено та обґрунтовано новий, мілітарно забарвлений напрям розвитку аграрного сектору економіки, ідентифіковано вплив фіскальних та монетарних ризиків на поглиблення мілітарі-кризи в секторі. Сформовано методологічне обличчя нової аграрної політики та запропоновано напрями її розвитку.

Ключові слова: фіскальна політики, монетарна політики, аграрна політика, продовольство, аграрний сектор економіки, Спільна сільськогосподарська політика, Європейський зелений курс.

Nina Petrukha

Ph. D. (Economics), Associate Professor,
Kyiv National University of Construction and Architecture
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-3805-2215>

Serhii Petrukha

Ph. D. (Economics), Associate Professor,
Kyiv National University of Construction and Architecture
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8859-0724>

FISCAL AND MONETARY CONSEQUENCES OF THE NEW AGRICULTURAL POLICY: SECURITY MEASUREMENTS

Abstract. The peculiarities of the activity of the agrarian sector of the economy in the conditions of the wartime legal regime are revealed. The new military-tinged development direction of the agrarian sector of the economy has been identified and substantiated, the impact of fiscal and monetary risks on the deepening of the military crisis in the sector has been identified. The methodological face of the new agrarian policy was formed and directions of its development were proposed.

Keywords: fiscal policy, monetary policy, agricultural policy, food, agricultural sector of the economy, the Common Agricultural Policy, the European Green Deal.

Аграрний сектор економіки, не до кінця оговтавшись від COVID-кризи, на початку 2022 р. внаслідок неспровокованої агресії рф отримав нову мілітарно забарвлену кризу, серцевину якої утворюють наслідки (у всіх формах їх прояву) повномасштабного вторгнення в Україну, зміни клімату, екстремальні кліматичні явища, спад світової економіки, непрогнозовані міжкраїнні конфлікти. Апогеєм цієї кризи стали фіскальні та монетарні дисбаланси, втрата макроекономічної стабільності, які поряд з експортною логістикою, девальвацією гривні та збільшенням цін на матеріально-технічні ресурси призвели до тотальної збитковості рослинницької галузі [1], принаймні для господарств, які продукують зернову й олійну групу сільгосппродукції.

Фіскальна та монетарна нестабільність у першій половині 2022 р. разом із прискоренням процесів нарощення масштабів нерівності, енергетичною проблемою другої половини 2022 р. – початку 2023 р. лише загострили мілітарі-кризу в аграрному секторі, поставивши питання щодо фізичної й економічної доступності продовольства, спроможності сектору забезпечити у визначених межах продовольчий суверенітет держави, відповідні фізіологічні потреби сил безпеки і оборони. І тут ідеться не виключно про виробництво традиційного набору продуктів харчування, звичного для наших воїнів у побутових умовах, а про спроможність продукувати в достатній кількості продовольство, яке зручно споживати у воєнно-польових умовах, під час блекаутів, забезпечувати потреби людей, що перебувають у бомбосховищах, – особливо це питання актуальне для прифронтових територій та зон, на яких можливе ведення бойових дій.

Станом на середину 2022 р. Індекс доступності продовольства (розраховується як відношення середньої заробітної плати до ціни кошика продуктів харчування [10]) знизився до 6,5 в. п., що на 47,6 % нижче довоєнного значення [6]. Тобто якщо до широкомасштабного вторгнення рф в Україну середньостатистичний українець мав економічну можливість придбати масу продуктів харчування, еквівалентну потребі (запасу) на 12,4 міс., то в червні 2022 р. така можливість скоротилась майже на половину і становила 6,5 міс. Така тенденція зумовлена фіскальними та монетарними наслідками збройного вторгнення рф на територію України:

– у грудні 2022 р. споживча інфляція в річному вимірі становила 26,6 % та практично набула статичних параметрів, притаманних національній економіці в листопаді (26,5 %) та жовтні (26,6 %) [4]. При цьому за рік після повномасштабного вторгнення рф в Україну ціни на продовольство зросли на 31,5 % та до червня цього року продовжували зростати випереджаючими темпами порівняно з 2021 р. темпами [1];

– знизилась якість життя не лише вразливих верств населення, а й значної частини населення України загалом. Так, за даними опитування [5],

яке було проведене у жовтні 2022 р., 78 % громадян заявили про зменшення доходу від початку повномасштабного вторгнення, і лише 2 % вказали, що їхній дохід збільшився. Тобто логічно припустити, що крива Лоренца в період правового режиму воєнного стану набуває тенденції до зростання кількості найбільш бідної частини населення, яке має низький сукупний дохід. Нагадаємо, що і до широкомасштабного вторгнення рф Україна перебувала серед групи країн з найнижчим індексом Джині порівняно з країнами Європейського континенту (індекс у 2021 р. становив 0,244, тоді як у Австрії – 0,274, у Бельгії – 0,262, в Естонії – 0,305, у Польщі – 0,281, у Франції – 0,292, у Чехії – 0,248 [11]), а панівна мілітарі-криза лише загострює проблему. Первинним доказом цього є збільшення кількості українців, які економлять на продуктах харчування 8];

– загострилися фіскальні ризики в аграрному секторі, що проявляються як у формі недоотримання доходів бюджету, так і в додаткових його видатках. Сума недоотриманих доходів, а відповідно, і не сплачених податків з них за результатами роботи аграрного сектору у 2022 р. становила 4 млрд дол США, кількість дрібних сільгоспвиробників скоротилася майже на 80 %, 84 % підприємств призупинили свою діяльність на прифронтових територіях [7]. До цієї невтішної картини слід додати додаткові витрати бюджету на стабілізацію макроекономічної ситуації, зокрема у формі підтримки аграрного сектору за програмою надання мікробюджетних грантів, які отримали 2300 суб'єктів господарювання на загальну суму 542,7 млн грн, спеціальної бюджетної дотації за утримання великої рогатої худоби та бюджетної субсидії на 1 га – 1645,5 млн грн.

Однак, незважаючи на загострення фіскальних та монетарних наслідків, аграрний сектор як і вся економіка України не лише вистояли, а й набули позитивних ознак зростання. За оцінками МВФ [12] і Світового банку [13], у 2023 р. зростання ВВП варіюватиметься від 2 до 3,5 %, що забезпечуватиметься через подолання енергетичної кризи, локалізацію ЗСУ зони активних бойових дій та створення стійких підвалин зовнішньої допомоги за результатами перших трьох кварталів поточного року. Але це не системні процеси, які здатні сприяти стійкому відновленню (реконструкції) національної економіки, а епізодичне антикризове регулювання. До цього в аграрному секторі слід додати намагання якомога швидше сконструювати нову аграрну політику, якою опікується відповідна робоча група Національної ради з відновлення України від наслідків війни. Цією робочою групою був сформований розділ “Нова аграрна політика” до Плану відновлення України, який був презентований під час Конференції з питань реформ в Україні (URC 2022) у Лугано (Швейцарія) у липні 2022 р. Головна ідея під час розроблення нової аграрної політики поляга-

ла в економічній трансформації аграрного сектору та розвитку аграрної інфраструктури на засадах апроксимації Європейського зеленого курсу і Спільної сільськогосподарської політики до засад регулювання діяльності сектору.

Подальша доля вже напрацьованих матеріалів робочою групою нам не відома, але, виходячи із загальної логіки, вони були необхідні, щоб оприлюднити на високому рівні заподіяні агресією РФ втрати та зацікавити міжнародних партнерів інвестувати у відновлення аграрного сектору в цілому та в окремі вже розроблені проекти зокрема. Вже на Конференції з відновлення в Лондоні цього року Україна презентувала 18 проектів у сфері сільгоспвиробництва та переробки сільгоспсировини загальною вартістю 700 млн дол. США [3].

Офіційних статистичних даних щодо прогресу залучення іноземних інвестицій у відновлення аграрного сектору поки немає, але якщо скорочення капітальних інвестицій в економіку України за підсумками 2022 р. становило майже 40 % то в сільське господарство лише 26,5 %, і це при тому, що з України за оцінками ООН [14] виїхало близько 5 млн осіб, які споживали різні групи продовольства. Якщо підрахувати втрати сектору, виходячи з витрат у середньому за місяць одним домогосподарством, які наводить Держстат за 2021 р. [9], то за період воєнного стану цифра набуває приголомшливого значення і становить 373,41 млрд грн.

Підсумовуючи викладене та враховуючи євроінтеграційні прагнення України під час розроблення нової аграрної політики та задля пом'якшення тиску на аграрний сектор фіскальних і монетарних наслідків, необхідно:

по-перше, забезпечити стійкість міжтрансмісійних каналів реалізації положень Української доктрини [2], зокрема в частині цілепокладань трансформації за 10 років – нова зовнішня політика, нова економіка, нові відносини між державою та суспільством, розвиток всіх наших територій, освіта і наука, культура як передумова і підсумок трансформації;

по-друге, обґрунтовувати нову аграрну політику постулатами, оприлюдненими Єврокомісією у Звіті про розширення [15], зокрема щодо Європейського зеленого курсу у всіх формах його прояву;

по-третє, відійти від розроблення кон'юнктурних секторальних документів, а спрямувати зусилля на формування Стратегічного плану реалізації Спільної сільськогосподарської політики до 2027 р. При цьому слід вивчити досвід проведення Королівством Бельгія подібного стратегування для окремих територій – Фландрії та Валлонії.

Список використаних джерел

1. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>.

2. Доктрина України-переможниці: яскраво і вчасно / Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3729669-doktrina-ukrainiperemoznici-askravo-i-vcasno.html>.

3. Інвестиційні можливості в Україні представлено на URC Marketplace в Лондоні / Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=c9c4c8cd-f9a2-458f-92d8-64bbb0198f1c&title=InvestitsiiniMozhливostiV>.

4. Коментар Національного банку щодо рівня інфляції у 2022 році / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/komentar-natsionalnogo-banku-schodo-rivnya-inflyatsiyi-u-2022-rotsi>.

5. Міграція та соціально-політичні настрої під час повномасштабної війни росії проти України – дванадцята хвиля дослідження / Gradus. URL: https://gradus.app/documents/317/Gradus_EU_wave_12_UA.pdf.

6. Огляд продовольчої безпеки та політики в Україні / Центр досліджень продовольства та землекористування при Київській школі економіки. URL: https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/Food_security_and_policy_review_issue%204_ukrainian.pdf.

7. Особливості підтримки сільськогосподарських товаровиробників в умовах воєнного стану : Рекомендації комітетських слухань Комітету Верховної Ради України з питань аграрної та земельної політики. URL: <https://komagropolit.rada.gov.ua/documents/sluhannja/74788.html>.

8. Споживацькі настрої українців після повномасштабного вторгнення / Deloitte. URL: <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/ua/Documents/consumer-business/Deloitte-Survey-2022-Consumer-sentiment-during-the-war.pdf>.

9. Структура сукупних витрат (за результатами вибіркового обстеження умов життя домогосподарств). URL: <https://gusrv.gov.ua/statinform/vitrat/vitrat.htm>.

10. Building Blocks for Diet-related Food Security Analysis / International Dietary Data Expansion Project. URL: <https://index.nutrition.tufts.edu/data4diets>.

11. Gini index / The World Bank. URL: <https://data.worldbank.org/indicator/SI.POV.GINI>.

12. Global economic outlook. URL: https://www.eiu.com/n/campaigns/global-economic-outlook-sept-2023/?utm_source=google&utm_medium=paid-search&utm_campaign=sept-23-global-outlook-wp&gclid=EAIAIQobChMItpG0u7a2ggMV9ZiDBx0zAQIIEAAYASAAEgJRivD_BwE.

13. Sluggish Growth, Rising Risks: Europe and Central Asia Economic Update. URL: <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/europe-and-central-asia-economic-update>.

14. Ukraine emergency: Emergency Appeal / UNHCR global website. URL: <https://www.unhcr.org/emergencies/ukraine-emergency>.

15. Ukraine 2023 Report / European Commission. URL: https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_699%20Ukraine%20report.pdf.

УДК 336.22

Анастасія Олександрівна Свиридовська
ДННУ “Академія фінансового управління”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1112-5584>

ПОРІВНЯННЯ ДИНАМІКИ ПОКАЗНИКІВ ЗВЕДЕНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ ТА ЄС: ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ПАНДЕМІЇ COVID-19¹

Анотація. Проведено порівняльний аналіз доходів та видатків зведеного бюджету України та країн Європейського Союзу з використанням даних бази МВФ. Розглянуто структуру доходів та видатків, а також частку центрального уряду у секторі загальнодержавного управління. Особлива увага приділяється наявності соціальних фондів у бюджеті та їх впливу на розподіл бюджетних ресурсів.

Ключові слова: фінанси, воєнний стан, державний бюджет.

Anastasiia Svyrydovska
SESE “The Academy of Financial Management”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1112-5584>

ANALYSIS OF THE DYNAMICS OF INDICATORS OF THE CONSOLIDATED BUDGET OF UKRAINE AND FEATURES OF THE IMPACT OF THE COVID-19 PANDEMIC

Abstract. A comparative analysis of revenues and expenditures of the consolidated budget of Ukraine and the countries of the European Union (EU) was conducted using data from the IMF database. The study examines the structure of revenues and expenditures, as well as the share of the central government in the general government sector. Special attention is paid to the presence of social funds in the budget and their influence on the distribution of budget resources.

Keywords: finance, martial law, state budget.

З метою аналізу доходів та видатків зведеного бюджету України та країн ЄС нами була обрана саме база МВФ через наявність у ній статистики по Україні, що робить дані максимально зручними для порівняння.

Для зіставлення бюджетних показників між Україною та країнами Європейського Союзу слід урахувати наявність соціальних фондів, які включаються до бюджету сектору загальнодержавного управління. Такі фонди

¹ Матеріал підготовлено в рамках проекту, що виконується за грантової підтримки Національного фонду досліджень України (реєстраційний номер: 2020.01/0546).

становлять значну частку бюджетних витрат у більшості країн ЄС, і їх наявність часто впливає на загальний розподіл бюджетних ресурсів. Тому нами були використані зіставні дані з бази МВФ по Україні та країнах ЄС без соціальних фондів.

Аналітичний огляд починаємо з структури доходів за секторми. Загалом середня частка центрального уряду в секторі загальнодержавного управління Європейського Союзу становила близько 47 %. Є чіткі відмінності між країнами в частці центрального уряду. Деякі країни, такі як Мальта та Норвегія, мають високу частку центрального уряду близько 99 і 89 % відповідно, що означає, що практично всі державні витрати контролюються центральним урядом. Водночас у таких країнах, як Швейцарія та Німеччина, частка центрального уряду менше, близько 31 і 28,52% відповідно, що означає більшу автономію регіональних та місцевих урядів.

Загалом протягом 2012–2021 рр. частка центрального уряду у загальному уряді знизилася для більшості країн Європейського Союзу. Це може вказувати на тенденцію до більшої децентралізації та передачі окремих повноважень місцевим та регіональним урядам.

Частка центрального уряду є важливим показником для оцінки рівня централізації державного управління та визначення міри, в якій центральний уряд контролює фінанси та бюджет. Висока частка центрального уряду може давати більше контролю, але також може призводити до більшої бюрократії та витрат на управління. Ці дані не охоплюють період після 2022 р., тому нам важко зробити висновки про вплив пандемії COVID-19 на частку центрального уряду. Однак пандемія, імовірно, вплинула на фіскальну політику та рівень централізації в уряді деяких країн.

Щоб забезпечити зіставність даних про бюджетні показники між Україною та іншими країнами ЄС, необхідно враховувати їхні специфічні аспекти, зокрема такі як федеративна структура адміністративно-територіального устрою. З метою порівняння даних про бюджетні показники у федеративних країнах (наприклад, Бельгія, Австрія, Іспанія, Німеччина), де кожен штат або регіон має свою власну управлінську структуру та бюджет, слід виокремити дані за різними рівнями управління (General, Central, State, Local). Тому для цих країн також розглядаємо частку державного рівня у секторі. Таким чином, можна порівняти відповідні показники окремих регіонів з даними про бюджет України, що має централізовану систему управління.

Середня частка центрального уряду в загальному уряді Європейського Союзу становила близько 56,39 %. Як і в попередніх даних, можна спостерігати різноманітність між країнами в частці центрального уряду. Окремі країни, такі як Ірландія та Мальта, мають досить низьку частку центрального уряду, менше 40%, що означає більшу автономію та відповідальність

місцевих урядів. Водночас в інших країнах, наприклад, Греції та Україні, частка центрального уряду є високою, понад 70 %, що свідчить про більший контроль центрального уряду над фінансами та політикою.

Частка центрального уряду є важливим показником для оцінки рівня централізації влади та контролю над фінансовими ресурсами. Вища частка центрального уряду може означати більший контроль центрального уряду над фінансами, але також може призводити до збільшення адміністративного навантаження та віддаленості прийняття рішень від громадян.

Протягом 2012–2021 рр. частка центрального уряду в секторі загальнодержавного управління залишалася стабільною для Європейського Союзу. Для знаходження країн, які мають схожий рівень частки Central government у General government (без соціальних фондів) порівняно з Україною, порівнюємо значення для України (77,85 %, середнє значення за 2012–2021 рр.) з іншими країнами. Звернімо увагу на країни, які мають значення, близькі до України, з точністю до кількох відсотків: Болгарія (76,69 %, середнє значення за 2012–2021 рр.), Естонія (77,67 %, середнє значення за 2012–2021 рр.), Словаччина (77,37 %, середнє значення за 2012–2021 рр.).

Частка центрального уряду в Україні становила близько 78,02 % у 2021 р., що є високим показником централізації влади та контролю над фінансами. Це може бути важливим аспектом для дослідження й обговорення реформ та політики щодо децентралізації та забезпечення більшої автономії регіонам та місцевим громадам.

Середня частка місцевого уряду у загальному уряді Європейського Союзу становила близько 28,88 %. Відсотковий розподіл країн навколо цієї середньої ваги істотно відрізняється. Є чітка різниця між країнами в частці місцевого уряду. Певні країни, такі як Ірландія, Мальта та Люксембург, мають досить низьку частку місцевого уряду, менше 10 %, що означає більший контроль за фінансами центральним урядом. Водночас, у таких країнах, як Фінляндія та Данія, частка місцевого уряду є високою, близько 47 %, що свідчить про більшу автономію та відповідальність місцевих урядів.

Загалом протягом 2012–2021 рр. частка місцевого уряду в загальному уряді залишалася стабільною для Європейського Союзу. Однак у деяких країнах можна спостерігати тенденцію до її зростання або зниження протягом цього періоду.

Частка місцевого уряду є важливим показником для оцінки рівня децентралізації та розподілу фінансових ресурсів між центральним та місцевими урядами. Вища частка місцевого уряду може означати більшу відповідальність місцевих урядів за соціальні та економічні програми, але також може призводити до відсутності єдиної національної стратегії та більшої фінансової невпевненості.

Ці дані також не охоплюють період після 2022 р., тому нам важко зробити висновки про вплив пандемії COVID-19 на частку місцевого уряду. Проте пандемія могла вплинути на рівень децентралізації та фінансового підтримки місцевих урядів.

Подібно до попередніх даних, існує різниця між країнами в частці місцевого уряду. Окремі країни, такі як Швейцарія, Норвегія та Швеція, мають високу частку місцевого уряду, більше 40 %, що свідчить про високий рівень децентралізації та відповідальності переданих місцевим органам. Водночас в інших країнах, наприклад, Греції та Іспанії, частка місцевого уряду є низькою, менше 20 %.

Дані також включають частку місцевого уряду в загальному уряді України. Частка місцевого уряду в Україні була високою, досягнувши 27,96 % у 2012 р., але з часом знижувалася і становила 21,98 % у 2021 р. Це може вказувати на те, що процес децентралізації може бути здійснений у країні протягом розглянутого періоду, збільшуючи відповідальність, передану місцевим органам, та їхню роль у фіскальній політиці. Україна за цим показником (23,28 %) перебуває досить близько до таких країн, як Болгарія (23,31 %), Естонія (22,33 %), Словаччина (22,63 %), Словенія (25,12 %), а також до Німеччини (23,39 %), однак остання є федеративною країною, отже, порівняння некоректне.

Список використаних джерел

1. Річні звіти про виконання Зведеного бюджету України за 2012–2022 рр. / Державна казначейська служба України. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua>.
2. Доходи зведеного бюджету України / Міністерство фінансів України. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/budget-policy>.

УДК 336.1

Наталія Миколаївна Ухналь

доктор філософії з економіки,
ДНУ “Академія фінансового управління”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8562-9355>

Олександр Борисович Іващенко

ДНУ “Академія фінансового управління”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7138-8469>

**ЗМІЦНЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
В УМОВАХ ПРОЯВІВ НЕПЕРЕДБАЧУВАНИХ ЯВИЩ¹**

Анотація. Забезпечення фіскальної безпеки є актуальним завданням для багатьох країн, особливо в умовах економічної нестабільності та глобальних викликів. Розглянуто стратегічні напрями реформування публічних фінансів з метою зміцнення фінансового суверенітету та знаходження потенціалів для піднесення соціально-економічного розвитку. Особливу увагу приділено ризикам, які виникають унаслідок пандемії та воєнного стану, таким як високий дефіцит бюджету, втрати доходів, збільшення державного боргу.

Ключові слова: національна економіка, фіскальна безпека, фінансовий суверенітет, воєнний стан, COVID-19, нестабільність.

Nataliia Ukhna

Ph. D. (Economics),
SESE “The Academy of Financial Management”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8562-9355>

Oleksandr Ivashchenko

SESE “The Academy of Financial Management”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7138-8469>

**STRENGTHENING OF FISCAL SECURITY OF UKRAINE
IN THE CONDITIONS OF UNEXPECTED EVENTS**

Abstract. Ensuring fiscal security is an urgent task for many countries, especially in conditions of economic instability and global challenges. The strategic directions of reforming public finances with the aim of strengthening financial sovereignty and finding potentials for raising socio-economic development are considered. Particular attention is paid to risks arising from the pandemic and martial law, such as high budget deficits, loss of revenues, and an increase in public debt.

Keywords: national economy, fiscal security, financial sovereignty, martial law, COVID-19, instability.

¹ Матеріал підготовлено в рамках проекту, що виконується за грантової підтримки Національного фонду досліджень України (реєстраційний номер: 2020.01/0546).

Вирішення системних фіскальних питань і реалізація відповідних заходів, спрямованих на поліпшення стійкості бюджетної системи, є надзвичайно важливим завданням для багатьох країн, особливо з урахуванням непередбачуваності економічного розвитку, виникнення явищ кризогенності та контагіозності як наслідків процесів глобалізації, інтеграції і конвергенції національних економічних систем.

Стратегією реформування публічних фінансів визначаються основні напрями та системні заходи, котрі спрямовані на зміцнення фінансового суверенітету та створення умов для переходу від концепції наздоганяючого розвитку до випереджаючого соціально-економічного розвитку шляхом підвищення результативності мобілізації та ефективності витрачання фінансових ресурсів держави.

Бюджетні показники є ключовими в оцінюванні загального стану національної безпеки країни, оскільки бюджет відіграє важливу роль у фінансуванні різних галузей та програм, які впливають на фінансову безпеку і економічний розвиток країни. У випадку збільшення обсягів доходів та підвищення ефективності видатків буде свідчити про загальне посилення національної економічної безпеки.

Фінансова складова стала ключовою сферою забезпечення економічної безпеки продовж 2014–2023 рр. та залишатиметься одним з пріоритетних напрямів її зміцнення у довгостроковому періоді. Експерти визначають основні ризики фіскальній (бюджетній) безпеці у період пандемії COVID-19 та воєнного стану: високий рівень дефіциту державного бюджету; значні втрати податкових та митних надходжень державного та місцевих бюджетів; недофінансування окремих статей видатків бюджету через обмежені фінансові можливості держави; зростання обсягів державного боргу та видатків на його обслуговування, погіршення фінансово-економічного стану державних компаній; невиконання плану надходжень від приватизації державного майна [1; 2]. Виконання державного бюджету потенційно піддається фіскальним ризикам, детермінованим зменшенням відрахувань податкових та неподаткових платежів до державного бюджету внаслідок погіршення результатів підприємницької діяльності, виконанням державою гарантійних зобов'язань через неможливість суб'єктів господарювання виконати свої зобов'язання перед кредиторами, надання додаткової державної допомоги для покриття збитковості, докапіталізації системно важливих банківських установ з метою захисту інтересів вкладників. Зростання дефіциту державного бюджету та збільшення державного боргу становлять значні економічні ризики для України у середньо- і довгостроковій перспективі. Водночас у 2022 р. завдяки швидкій та ефективній мобілізації фінансових ресурсів, контролю над банківським сектором та зовнішній фі-

нансовій допомозі вдалося забезпечити виконання бюджетних зобов'язань, підтримати банківську стійкість та зберегти ділову репутацію на міжнародних фінансових ринках. Однак можливе зменшення спроможності бюджетної системи виконувати заплановані видатки може погіршити ефективність системи соціального захисту та становище в бюджетному секторі. Високі ризики у сфері державних фінансів вимагатимуть постійного фокусування державних органів на забезпеченні фінансових зобов'язань держави, оптимізації бюджетних витрат, підвищенні фінансової стійкості пенсійної системи, стимулюванні бізнесу та залученні коштів міжнародної підтримки.

Повномасштабні воєнні дії з лютого 2022 р. також мали значний вплив на бюджетну систему через збільшення витрат на оборону, реконструкцію та гуманітарну допомогу вразливим групам населення, що відобразилось на накопиченні бюджетних ресурсів. Крім того, внаслідок реалізації ризиків воєнного характеру відбулося припинення економічної активності в окремих регіонах та збільшення потреби у соціальних програмах на підтримку населення. З 2022 р. в умовах воєнного стану вжито першочергові заходи щодо переорієнтування бюджету на військові цілі та необхідні соціальні витрати, спрямовані на підтримку населення та внутрішньо переміщених осіб, а також на забезпечення критичної інфраструктури. Для забезпечення макроекономічної стабільності та зміцнення бюджетної безпеки уряд вжив низку заходів, серед яких залучення фінансової допомоги від міжнародних фінансових установ, що дало змогу зменшити фінансовий дефіцит та забезпечити стабілізацію економіки, зокрема профінансувати всі пріоритетні видатки (пенсійні й соціальні виплати, витрати на безпеку, оборону, охорону здоров'я та освіти тощо) [3; 4].

Проведемо оцінку індикаторів бюджетної безпеки відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затверджених наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277, до яких відносять: 1) відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП; 2) відношення дефіциту/профіциту бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління до ВВП; 3) рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет; 4) відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету. Відповідні розрахунки дані за показниками стану бюджетної безпеки України наведено в таблиці. Протягом усього досліджуваного періоду державний бюджет був дефіцитним, однак у 2015–2019 рр. показник відповідав Маастрихтським критеріям (не більше 3 % ВВП) та вимогам МВФ, крім того, він виявився менше прогнозних значень, затверджених у законодавчому полі.

Таблиця

Оцінка індикаторів бюджетної безпеки України

№ з/п	Показник	Порогове значення	2017	2018	2019	2020	2021	2022
1	Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %	[-3-5]	-1,60	-1,66	-2,04	-5,15	-3,65	-17,62
2	Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору ЗДУ, % ВВП	[-1-1]	0,028	-0,206	0,069	-0,299	0,108	8,380
3	Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %	[23-30]	34,08	33,26	32,45	32,61	30,50	42,32
4	Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %	[6-7]	60,32	38,09	47,00	47,51	46,26	34,21

Розраховано та складено за даними Національного банку України (<https://bank.gov.ua/>), Міністерства фінансів України (<http://minfin.gov.ua/>), Державної служби статистики України (<https://ukrstat.gov.ua/>).

Вже у 2023 р. виникає ризик невиконання державного бюджету: його дохідну частину зменшено на 162,6 млрд грн порівняно з минулим роком, а дефіцит збільшено у 4,6 раза – до 914,9 млрд грн (17,6 % ВВП), що є найбільшим показником за останні 10 років. Ця ситуація зумовлена постійним невиконанням плану продажу державного майна та недоотриманням коштів від приватизації, що призводить до необхідності збільшення обсягів запозичень. Водночас потребують вирішення проблеми у сфері планування бюджетних видатків, особливо в останні місяці року, коли обсяги видатків державного бюджету значно перевищують середнє значення, що визначає необхідність посилення бюджетної дисципліни для забезпечення стабільності фінансової системи держави.

Значення індикатора відношення дефіциту / профіциту бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління до ВВП, за винятком 2022 р., переважно перебували в безпечній зоні і відповідали задовільному рівню (від -1 до 1 %). У 2015 р. видатки пенсійної системи становили 11% ВВП, у 2016 р. зросли до 13 %, у 2018 р. – до 21, а в 2020 р. вже досягли 30 %. Особливо значним було збільшення видатків у 2022 р., коли вони перевищили у 8,4 раза ВВП, що зумовлено необхідністю бюджетної підтримки соціально незахищених верств населення. Ймовірно посилення вразливості національної економіки можливе через затримку із надхо-

дженням зовнішнього фінансування, що позначиться на стабільності бюджету, зокрема пенсійної системи та фінансової стійкості країни в цілому.

Протягом аналізованого періоду показник рівня перерозподілу ВВП через зведений бюджет перевищував межі задовільних значень, які становили від 23 до 30 %. Цей факт свідчить про наявність серйозних проблем у фінансовій сфері, які накопичилися протягом тривалого періоду і мають системний характер. Ці проблеми призводять до зниження стимулюючої та соціальної функцій податкової системи, а також загострення проблем у податково-митному адмініструванні.

Показник відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету перебував у небезпечній зоні, що є суттєвим чинником, призводячи до тривалих проблем у сфері державних фінансів, і негативно впливає на бюджетну безпеку.

У період 2017–2022 рр. показник обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу продовжував залишатись у небезпечній зоні, що підтверджує наявність тривалих викликів у фінансовій сфері та потребу в розробленні ефективних стратегій зниження дефіциту та забезпечення сталої фінансової стійкості країни. При цьому можливості виходу на зовнішні ринки для України все ще залишаються обмеженими, що вимагає переорієнтації запозичень на внутрішній ринок і, як наслідок, призводить до посилення ефекту витіснення, оскільки банки залишаються основними покупцями ОВДП. Крім того, поступове зростання вартості запозичень на внутрішньому ринку створює додаткове навантаження на держбюджет у майбутньому [5].

Список використаних джерел

1. Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану / НІСД. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/aktualni-vyklyky-ta-zahrozy-ekonomichnyi-bezpetsi-ukrayiny-v>.
2. Інформація про фінансові ризики (включаючи умовні зобов'язання та квазіфінансові операції) та їх вплив на показники державного бюджету у 2023 році / Міністерство фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/zvity>
3. Бюджетна декларація на 2022–2024 роки. URL: <https://www.mof.gov.ua/uk/state-budget>.
4. Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2022 рік https://mof.gov.ua/uk/budget_2022-538.
5. Scientific space: integration of traditional and innovative processes: Scientific monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2023. 600 p. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-310-1>.

УДК 338.24

Віктор Васильович Маркус

аспірант,

ДННУ “Академія фінансового управління”

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-7913-4489>

АЛЬТЕРНАТИВНІ ІНВЕСТИЦІЇ ЯК ДЖЕРЕЛО НАПОВНЕННЯ БЮДЖЕТІВ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Анотація. Обґрунтовано важливість та необхідність диверсифікації джерел надходжень до місцевих бюджетів громад, у т. ч. за рахунок альтернативних інвестицій. Проведено дослідження ефективності використання громадою ресурсів та активів у вигляді земельних варіантів наповнення бюджету громади за рахунок власної підприємницької діяльності у галузі будівництва. Доведено можливість та доцільність реалізації спільних інвестиційних проектів з державними підприємствами. Розглянуто підходи до моделювання та попередньої оцінки ефективності таких проектів, доцільності розгляду декількох форм управління та реалізації таких проектів.

Ключові слова: альтернативні інвестиції, диверсифікація джерел наповнення бюджету, формування бюджетів територіальних громад, інвестиційні проекти.

Viktor Markus

SESE “The Academy of Financial Management”

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-7913-4489>

ALTERNATIVE INVESTMENTS AS A SOURCE OF FILLING THE BUDGETS OF TERRITORIAL COMMUNITIES

Abstract. The well-founded importance and necessity of diversification of sources of income to local community budgets, including through alternative investments in the form of A study of the effectiveness of the community’s use of resources and assets in the form of land options for filling the community’s budget at the expense of its own entrepreneurial activity in the field of construction. Reasonable possibility and expediency of implementing joint investment projects with state enterprises. Considered approaches to modeling and preliminary assessment of the effectiveness of such projects, feasibility of considering several forms of management and implementation of such projects.

Keywords: alternative investments, diversification of sources of filling the budget, formation of budgets of territorial communities, investment projects.

Навесні 2014 р. Уряд України схвалив Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади. Схвалення Кон-

цепції стало одним з важливіших етапів на шляху децентралізації та передачі владних та фінансових повноважень від державної влади до органів місцевого самоврядування. Це мало на меті консолідувати зусилля в цьому напрямі та прискорити відповідне реформування, яке може вважатися найбільш визначальним за період з 1990-х років [3].

Запорукою реалізації мети такого реформування є підвищення рівню економічного розвитку територій, їх фінансового забезпечення, формування та диверсифікація джерел наповнення місцевих бюджетів. Саме від фінансового аспекту залежать успіх та ефективність реалізації завдань місцевого самоврядування.

Основами розвитку громади є, безперечно, розвинута промислова та соціальна інфраструктура, активні суб'єкти підприємницької діяльності, які забезпечені відповідними трудовими ресурсами. При цьому органи місцевого самоврядування повинні не тільки підвищувати ефективність адміністрування податків та зборів, шукати резерви для наповнення бюджетів, а й визначати та формувати нові джерела наповнення бюджетів територіальних громад.

Наприклад, прогнозний розмір дохідної частини бюджету м. Києва за 2023 р. дорівнює 66,3 млрд грн. При цьому за джерелами надходжень вони розподіляються таким чином (рис. 1).

Неподаткові надходження та інші доходи становлять лише 2,5 млрд грн, або 4,19% від загальної суми, а частка доходів від операцій з капіталом (яка формується переважно за рахунок продажу землі і нематеріальних активів) – лише 0,45%. Майже 85% формується податками, які зазвичай є основним джерелом формування дохідної частини (рис. 2).

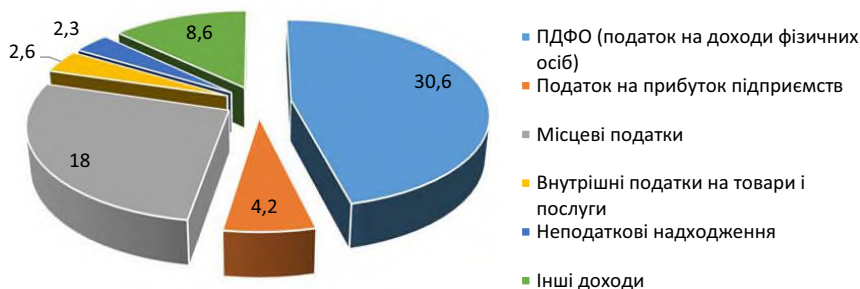

Рис. 1. Дохідна частина бюджету м. Київ 2023 р. Розподіл за джерелами надходжень, млрд грн

Побудовано за: https://kyivcity.gov.ua/publiczna_informatsiia_Tag_166122/rishennya_pro_byudzhet_mista_kiyeva_na_2023_rik/.

Рис. 2. Фактичні показники виконання дохідної частини бюджету м. Києва станом на вересень 2023 р.

Побудовано за: <https://openbudget.gov.ua/local-budget/2600000000/info/indicators>.

Висока складова податкових надходжень є гарним показником, але теж має свої ризики. За умов суттєвої залежності дохідної частини бюджету від найбільших платників податків, у разі погіршення або призупинення їх фінансово-економічної діяльності виникає висока вірогідність недостачі надходжень.

Водночас головною передумовою саме надійної економічної системи є пошук та залучення інвестицій із різних джерел фінансування. Уваги потребують не тільки вдосконалення та всебічний контроль таких бюджетоформуючих складових дохідної частини бюджету, як податок на доходи фізичних осіб, місцеві податки, податок на прибуток підприємств, а й підвищення частки неподаткових надходжень.

Ретельного дослідження потребують питання, чи задіяні громадою всі можливості та альтернативні джерела формування дохідної частини бюджету [3]. Альтернативні джерела мають особливості й можуть стати визначальними джерелами фінансування в ОТГ, що розвиваються. Це важливо для усвідомлення, адже підтримка держави у вигляді бюджетного фінансування є вирішальною при початковому об'єднанні та забезпечує основні функції громади. У подальшому вдосконалення місцевої інфраструктури та зміцнення місця в економіці держави реалізуються саме завдяки альтернативним джерелам.

Задля задіяння одного з альтернативних джерел слід опрацьовувати заходи щодо інвентаризації наявних земель у межах території громад, актуалізації їхньої грошової оцінки. Потрібно виконувати аналіз їхнього правового статусу, відповідність поточного використання умовам найбільш ефективного використання. За умов раціонального використання та ефективного управління земельні ділянки, будівлі та споруди (об'єкти нерухомості) комунальної власності, які є однією з основ матеріальної та фінансової незалежності громади, можуть бути вагомим джерелом поповнення бюджету [4]. Звичайно, відносини щодо нерухомості комунальної форми власності є надто зарегульованими, а тому складними. Це вимагає розроблення підходів до ефективної та якісної системи управління такими активами громади.

Опрацювання питань володіння інформацією про належне громаді нерухоме майно дає змогу виявляти активи, які будуть задіяні громадою для формування додаткових надходжень від альтернативних інвестиції. При цьому може розглядатися не тільки варіант продажу земель чи передачі в оплатне користування.

Це дослідження розглядає долучення альтернативних інвестицій шляхом ведення територіальними громадами власної підприємницької діяльності. При цьому увага концентрується на діяльності в галузі будівництва об'єктів нерухомого майна та управління цими об'єктами. Ці види діяльності відповідають таким кодам Класифікації видів економічної діяльності (КВЕД): 41.10 Організація будівництва будівель; 41.20 Будівництво житлових і нежитлових будівель; 68.10 Купівля та продаж власного нерухомого майна; 68.20 Надання в оренду й експлуатацію власного чи орендованого нерухомого майна; 68.32 Управління нерухомим майном за винагороду або на основі контракту тощо.

Коротко розглянемо одну з передумов такої пропозиції. На території громад, у т. ч. в межах великих обласних центрів, розташовані земельні ділянки, право користування якими належить державним підприємствам. Непоодинокі випадки, коли ці ділянки використовуються неефективно, наприклад для розміщення виробництва або взагалі не використовуються для ведення господарської діяльності внаслідок скорочення виробництва, не приносять дохід таким підприємствам, та формують лише додаткові видатки (земельний податок, охорона, прибирання). До того ж останнім часом спостерігається загальна тенденція перенесення виробництв на околиці або за міську смугу. За умови вдалого розташування та інвестиційної привабливості, звільнені ділянки можуть бути задіяні в інвестиційних проєктах, які можуть реалізовуватись спільно комунальними та державними підприємствами. Однією з галузей для таких інвестиційних проєктів є саме будівництво.

Такі алгоритми дій вже розглядалися на практиці шляхом формування стратегічних планів розвитку деяких державних підприємств (наприклад: ДП “Державний Будівельний Комбінат”). При розробленні подібних документів не робиться акцент на комунальному або приватному інвесторі. Умови укладання інвестиційного договору визначаються на конкурсних засадах. Але за умови ефективного управління наявними ресурсами комунальні підприємства зможуть надати найкращі пропозиції для виконання умов такого інвестиційного проекту.

Очевидними перевагами комунальних підприємств як інвесторів є суттєве зниження ризиків корупційної складової. При задіянні приватного інвестора, правоохоронні органи одразу шукають вірогідні порушення, що зупиняє виконання договору, заморожує вкладені фінансові ресурси, погіршує привабливість активів. Але запропонований варіант спільних інвестиційних девелоперських проектів дає змогу мінімізувати вказаний ризик, оскільки з обох сторін інвестиційного договору будуть присутні органи влади: державної та місцевої. Це знижує ймовірність оспорювання законності укладання такого договору, що, у свою чергу, суттєво позначиться на темпах та ефективності його реалізації.

Додатковим синергетичним ефектом об’єднання зусиль громади та держави у реалізації спільних інвестиційних проектів може бути можливість прискореного проходження бюрократичних та адміністративних процедур, погодження проектної та отримання дозвільної документації щодо реалізації будівництва, швидка взаємодія з іншими комунальними підприємствами для проведення робіт із підключення будівельних об’єктів до міських комунікацій тощо. Все це допоможе комунальним підприємствам формувати привабливішу пропозицію порівняно з приватним інвестором, який повинен враховувати та, відповідно, закладати компенсацію вказаних вище ризиків та потенційних складнощів.

Метою дослідження є формування сучасних підходів до наповнення бюджетів розвитку територіальних громад за рахунок доходів від підприємницької діяльності. У процесі дослідження визначається юридична та технічна основа реалізації спільних інвестиційних проектів комунальних та державних підприємств в галузі будівництва; розглядаються можливі варіанти реалізації інвестиційного проекту, розробляються відповідні моделі; прораховуються показники економічної ефективності моделей; робляться висновки щодо ефективності та доцільності моделей, надаються рекомендації до їх реалізації.

Дослідження розглядається як емпіричне, за результатами якого буде сформовано практичні рекомендації щодо формування одного сучасних підходів до наповнення бюджетів розвитку територіальних громад за раху-

нок доходів від альтернативних інвестицій. До того ж подібні інвестиційні проекти стануть формою залучення нагромадженого капіталу в економічний процес, з можливістю його примноження. Це є активними діями в напрямі сприяння розвитку відповідних галузей економіки та ініціює відповідні інерційні позитивні процеси для суміжних задіяних галузей.

Список використаних джерел

1. Кулай А.В. Механізм формування доходів бюджетів місцевого самоврядування в Україні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 ; Ін-т регіон. дослідж. НАН України. Львів, 2010. 20 с.
2. Горіховський М.В., Оганесян В.С., Вознюк С.В. Формування доходної частини територіальних громад у період війни і повоєнного відновлення (на прикладі Кам'янець-Подільського району Хмельницької області). *Економіка України*. 2023. № 5. С. 66–81. URL: <https://doi.org/10.15407/econo-myukr.2023.05.066>.
3. Альтернативні джерела фінансування розвитку об'єднаних територіальних громад. URL: <https://knute.edu.ua/file/NjY4NQ==/e878709536191d8e7bb0b7e41ccf5fd3.pdf>.
4. Методологія оцінювання управління фінансами в територіальних громадах (USAID DOBRE, Global Communities). URL: https://decentralization.ua/uploads/library/file/874/WEB_Method_ocinky_fin_2023__1920_.pdf?_gl=1*_1opnw09*_ga*MTQwMDk3Njc2NS4xNjk5NzAzMjQ5*_ga_F3S598KRMQ*MTY5OTczNTUzMy4yLjEuMTY5OTczNTc1NC4xLjAuMA.

2

АНТИКРИЗОВА ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ У ПЕРІОДИ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ, ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

УДК 336.02

Богдана Володимирівна Богдан

кандидат юридичних наук,

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0422-7021>

ОКРЕМІ ТЕНДЕНЦІЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ВВЕДЕННЯ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Проаналізовано напрями податкової політики в Україні, зумовлені введенням воєнного стану. Досліджено останні зміни, що відбулись в податковому законодавстві, зокрема у сфері організації та проведення азартних ігор. Автор акцентує увагу на наслідках, які мають як позитивний, так і негативний характер для економіки держави в цілому.

Ключові слова: податкова політика, оподаткування доходів, виграш, платник податків, воєнний стан.

Bohdana Bohdan

Ph. D. (Law),

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0422-7021>

SOME TRENDS OF TAX POLICY OF UKRAINE THROUGH MARTIAL LAW

Abstract. The author analyzed the directions of tax policy in Ukraine due to the introduction of martial law. The latest changes in tax legislation, in particular in the field of organizing and conducting gambling, have been investigated. The author focuses on the consequences that are both positive and negative for the economy of the state as a whole.

Keywords: tax policy, taxation of income, win, taxpayer, martial law.

Податкова політика – це сукупність правових, економічних та організаційних заходів держави у сфері оподаткування, за допомогою яких держава встановлює умови оподаткування, забезпечує надходження податків [1, с. 75]. Питаннями податкової політики присвячені праці таких дослідників, як Д.В. Веремчук, Ю.Б. Іванов, Р.В. Ільєнко, І.В. Кохан, Д.С. Насипайко. Проте окремі аспекти податкової політики в Україні залишаються актуальним предметом наукових досліджень та потребують результатів наукових пошуків.

Податкова політика України як один з елементів державної політики в цілому, включає податкові реформи, які були проведені протягом останнього часу. Парламент вносить зміни до законодавства з метою піддаштовувати його під умови сьогодення, які викликані як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. Сфера оподаткування не є виключенням.

Запровадження карантинних обмежень у 2020 р., пов'язаних з епідемією COVID-19, оголошення воєнного стану в Україні внаслідок збройної агресії з боку російської федерації у 2022 р. спричинили виникнення фінансових наслідків для національної економіки та фінансової безпеки. Тривалий час в Україні запроваджуються зміни податкового законодавства, зокрема щодо поширеного застосування пільгового оподаткування. Через систему податкових пільг відбувається стимулювання економіки: зменшення податкового навантаження сприяє розвитку певних галузей господарювання, збільшення податкового навантаження, в свою чергу, уповільнює їх розвиток та функціонування. Завдяки окремим елементам податків держава може впливати на темпи розвитку економіки, стимулювати чи дестимулювати економічні процеси, що проявляється у регулюючій функції податків.

Як наслідок запровадження окремих податкових змін було прийнято низку Законів України, серед яких “Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану” [2], “Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану” [3], “Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо підтримки діяльності з охорони людського життя на морі відповідно до міжнародних договорів України” [4] та деякі інші.

Щодо податкових змін, запроваджених через введення правового режиму воєнного стану, то їх можна узагальнити до таких: 1) запровадження податкових пільг, в т. ч. послаблення дотримання вимог щодо подання податкової звітності; 2) відтермінування сплати податків; 3) запровадження мораторію на всі види податкових перевірок; 4) звільнення від відповідаль-

ності тих осіб, які невчасно сплатили податки; 5) можливість всім підприємствам з оборотом до 10 млрд грн обрати спрощену систему оподаткування зі сплатою 2% від обороту замість 18% від прибутку та 20% податку на додану вартість; 6) зниження ставки єдиного податку з 5% до 2% для фізичних осіб – підприємців третьої групи, *за виключенням*¹ таких галузей господарювання як *азартні ігри*, обмін валют, виробництво та торгівля підакцизних товарів, видобуток, виробництво і реалізація дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння.

Як особливу сферу господарювання в зазначеному переліку галузей господарювання слід відзначити гральний бізнес. Його розвиток може сприяти розвитку суміжних сфер господарювання, таких як: будівництво та ринок нерухомості, готельне господарство, громадське харчування, туризм, фінансові послуги. Держави, які мають певний репутаційний успіх гральної індустрії, спрямовують їх податкову політику на створення привабливих умов для організаторів азартних ігор та безпосередніх гравців. У такий спосіб відбувається і протидія виникненню тіншовому сектору даної сфери господарювання.

Правове забезпечення господарської діяльності у сфері організації та проведення азартних ігор в Україні відбувається згідно із Законом України “Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор” (далі – Закон про азартні ігри) [5]. Статтею 1 Закону про азартні ігри визначаються ключові терміни, а саме:

1) *виграш (приз)* – це *кошти, майно, майнові права*, які підлягають виплаті (видачі) гравцю в разі його виграшу в азартну гру згідно з оприлюдненими правилами проведення такої азартної гри;

2) *гравець* – *фізична особа*, яка на момент участі в азартній грі досягла 21-річного віку, є дієздатною, не обмежена у доступі до гральних закладів і за власним бажанням бере участь в азартній грі.

Відповідно до пп 164.2.8. п. 164.2 ст. 164 Податкового кодексу України (далі – ПКУ) до загального місячного (річного) оподаткованого доходу платника податку – резидента включаються з-поміж пасивних доходів також доходи у вигляді виграшів, призів [6]. Тобто виграші та призи є об'єктом оподаткування доходів фізичних осіб. Порядок оподаткування виграшів і призів визначений в п. 170.6 ст. 170 ПКУ та передбачає справляння податку на доходи фізичних осіб за базовою ставкою у розмірі 18% під час їх виплати за їх рахунок. До того ж, доходи у вигляді виграшів та призів є об'єктом оподаткування військовим збором у розмірі 1,5% від об'єкта оподаткування згідно з пп. 1.2 п. 16¹ підрозділу 10 розділу ХХ “Перехідні положення” ПКУ.

¹Курсив тут і далі – авт.

Аналізуючи джерела, з яких гравці азартних ігор – платники податків роблять ставки (тобто грошові кошти або ігровий замітник, що є умовою участі в азартній грі та передається її організатору), є підстави констатувати, що ними виступають власні доходи таких гравців у вигляді заробітної плати, преміального фонду, пасивних доходів тощо. По суті, коли гравець робить ставку та отримує виграш, одночасно такий виграш підпадає під так зване подвійне оподаткування, оскільки доходи, які ним були використані як джерело ставки, попередньо вже були оподатковані податком на доходи фізичних осіб. Тому, задля уникнення такого “подвійного оподаткування”, гравець – платник податків надає перевагу нелегальним операторам грального бізнесу. Внаслідок цього – виникнення тіньового грального бізнесу та відсутність належної протидії, недоотримання суттєвих сум грошових коштів відповідними бюджетами. Тобто в результаті такої запровадженої податкової політики державний бюджет України втрачає значні суми коштів, які могли бути отримані через податки ліцензіатів. Це, у свою чергу, зумовлено і надмірним навантаженням на гравців – платників податків.

Відповідно до пп. 141.5 ст. 141 ПКУ закріплено порядок та особливості оподаткування діяльності у сфері організації та проведення азартних ігор. Так, суб'єкти, що здійснюють діяльність у сфері організації та проведення азартних ігор одночасно з податком на прибуток підприємств у розмірі 18% сплачують податок на дохід за ставкою в розмірі 10% – від доходу, отриманого у залах гральних автоматів, та за ставкою 18% – від доходу, отриманого від діяльності у сфері організації та проведення азартних ігор (пп. 136.4.1 п. 136.4 ст. 136 ПКУ). Зазначений податок на дохід є частиною податку на прибуток підприємств відповідно до п. 136.5 ст.136 ПКУ.

Водночас у квітні 2022 р. Законом України “Про внесення змін до розділу VI “Прикінцеві та перехідні положення” Бюджетного кодексу України та розділу XX “Перехідні положення Податкового кодексу України” [7] було дозволено на період воєнного стану перехід на спрощену систему оподаткування та застосування ставки податку 2% суб'єктам господарювання - особам, які організують проведення азартних ігор, лотерей, парі (порівняно з базовою ставкою податку на прибуток підприємств у розмірі 18% та одночасно податку на дохід – 10 чи 18%). Результатом запровадження таких змін податкового законодавства щодо розширення суб'єктів застосування спрощеної системи оподаткування стало суттєве зниження податкових надходжень до бюджету, тому такий пільговий режим проіснував недовго: Законом України “Про внесення змін до розділу XX “Перехідні положення” Податкового кодексу України щодо відновлення обмеження перебування грального бізнесу на спрощеній системі оподаткування” суб'єктів господарювання (юридичних осіб та фізичних осіб – підприєм-

ців), які здійснюють діяльність щодо організації, проведення азартних ігор, лотерей, парі, було визначено як таких, що *не можуть бути платниками єдиного податку* третьої групи, які використовують особливості оподаткування, передбачені положеннями Розділу XIV ПКУ [8].

З огляду на зазначене вище, є підстави дійти таких висновків.

Тривалий час в податковій політиці України спостерігається низка проблем, серед яких: нестабільність податкового законодавства, нерівномірність податкового тягаря на платників податків; надмірний податковий тиск і, як наслідок, виникнення тіньового бізнесу.

Натомість на ефективність податкової політики впливає структура податків, співвідношення прямих і непрямих податків. На думку окремих науковців, податкова політика має бути гнучкою, передбачати поєднання інтересів держави та платників податків [1, с. 78], з чим не можна не погодитись. Податкова політика має сприяти таким позитивним наслідкам, як зменшення податкового тиску на платників податків; зниження розмірів ставок окремих податків; запровадження дієвого механізму застосування податкових пільг для стимулювання розвитку та функціонування окремих галузей господарювання. Наостанок, на наш погляд, слід погодитись із тезою: “Для того щоб отримати з ринка азарту більше, не треба душити його в фіскальних обіймах” [9].

Список використаних джерел

1. Насипайко Д.В., Кузьмін Є.С., Буряк В.О. Податкова політика України: проблеми та перспективи розвитку. *Наукові записки*. 2011. Вип. 12, ч. 1. С. 74–80. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/84825033.pdf>.
2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо адміністрування окремих податків у період воєнного, надзвичайного стану : Закон України від 01.04.2022 № 2173-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2173-20?find=1&text=2+%25#Text>.
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану : Закон України від 30.06.2023 р. № 3219-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219-IX#Text> (дата звернення 20.10.2023 р.).
4. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо підтримки діяльності з охорони людського життя на морі відповідно до міжнародних договорів України : Закон України від 10.08.2023 № 3325-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3325-20#Text>.
5. Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор : Закон України від 14.07.2020 р. № 768-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768-20#Text>.

6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

7. Про внесення змін до розділу VI “Прикінцеві та перехідні положення” Бюджетного кодексу України та розділу XX “Перехідні положення Податкового кодексу України : Закон України від 14.04.2022 № 2192-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2192-20#Text>.

8. Про внесення змін до розділу XX “Перехідні положення” Податкового кодексу України щодо відновлення обмеження перебування грального бізнесу на спрощеній системі оподаткування : Закон України від 12.01.2023 № 2876-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2876-20#Text>.

9. Хищенко О. Гра за правилами. Про ринок азарту під час війни і те, яка програма розвитку йому потрібна. *РБК-Україна*. URL: <https://daily.rbc.ua/rus/show/gra-pravilami-rinok-azartu-pid-chas-viyni-1697106100.html>.

УДК 336.273

Тетяна Петрівна Богдан

доктор економічних наук, старший науковий співробітник,
ГО "Троуфорд інститут"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6133-5336>

СТАН ДЕРЖАВНОГО БОРГУ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ ТА НАГАЛЬНІ ЗАХОДИ ЗІ СТАБІЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВО- БОРГОВОЇ СИТУАЦІЇ¹

Анотація. Визначено фінансово-економічні фактори впливу на величину бюджетного дефіциту, обсяг державного боргу і профіль боргових ризиків у 2022–2023 рр. Встановлено, що в Україні порушуються критерії боргової спроможності за більшістю індикаторів, високими є ризики платоспроможності та ліквідності держави. Проведені розрахунки засвідчили, що під час воєнного стану в Україні суттєво зросли ризики рефінансування боргу, валютні й процентні ризики структури боргу. Обґрунтовано, що реалізація виваженої політики залучення зовнішнього офіційного фінансування та дотримання його оптимальної структури, реструктуризації зовнішнього державного боргу із застосуванням суттєвих знижок, поглиблення внутрішнього ринку державних позик та їх залучення за помірними ставками, а також проведення розтягнутої в часі та добре структурованої бюджетної консолідації дадуть змогу знизити рівень боргового навантаження та сприятимуть утриманню макрофінансової стабільності в Україні.

Ключові слова: дефіцит, державний борг, воєнний стан, боргова стійкість, реструктуризація боргу.

Tetiana Bogdan

Dr. Habil. (Economics), Senior Researcher,
NGO "Growford Institute"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6133-5336>

STATE OF THE PUBLIC DEBT OF UKRAINE DURING THE MARITAL LAW AND URGENT MEASURES FOR STABILIZATION OF THE FINANCIAL AND DEBT SITUATION

Abstract. The financial and economic factors affecting the size of the budget deficit, the amount of public debt and the profile of debt risks in 2022-2023 have been determined. It was established that Ukraine violates the criteria for debt capacity

¹ Матеріал підготовлено в рамках проекту, що виконується за грантової підтримки Національного фонду досліджень України (реєстраційний номер: 2020.01/0546).

across the most indicators and the risks of solvency and liquidity for the government are high. The author's calculations proved that during the martial law in Ukraine, the risks of debt refinancing, foreign exchange and interest rate risks of the debt structure increased sharply. Author suggests that a balanced policy of attracting external official financing and observing its optimal structure, restructuring the external public debt with the application of significant discounts, deepening the domestic market for public borrowings and attracting them at moderate rates, as well as carrying out a durable and well-structured fiscal consolidation will allow to reduce the debt burden and will contribute to maintaining macro-financial stability in Ukraine.

Keywords: deficit, public debt, martial law, debt sustainability, debt restructuring.

У 2022–2023 рр. екстраординарні умови функціонування держави та ведення військових дій на території країни викликали потужну реакцію українських державних інститутів, що відобразилося на показниках видатків бюджету, його дефіциту та державного боргу. Обсяг і пропорції державних видатків стали відображати переорієнтацію держави на першочергове фінансування оборонних потреб країни. Видатки Зведеного бюджету України в 2022 в абсолютному вимірі зросли на 65% і в реальному – на 30,1% щодо 2021 р.

Торік дефіцит сектору загального державного управління в Україні (16,7% ВВП) кратно перевищив середні показники розвинутих країн (4,3%) і країн з ринками, що формуються (5,3%). Дефіцит Державного бюджету України в 2023 р. заплановано на рівні 27% ВВП.

Кардинальне зниження економічної діяльності та масштабне залучення зовнішніх і внутрішніх позик на підтримку бюджету під час війни суттєво погіршили боргову ситуацію в Україні. За 2022 р. і 8 місяців 2023 р. загальна сума державного і гарантованого боргу збільшилася на 2,2 трлн грн, або на 83%. З початку 2022 р. найвагомішою складовою приросту боргу був прямиий зовнішній борг, який зріс на понад 1,8 трлн грн, або більше ніж удвічі. Водночас обсяг прямого внутрішнього боргу збільшився на 0,4 трлн грн, або на 39%. На 1 вересня 2023 р. величина державного боргу досягла 4,9 трлн грн, або 134 млрд дол. США. Ця сума еквівалентна 94,3% фактичного ВВП за 2022 р. і 77% очікуваного ВВП у 2023 р.

У період воєнного стану найбільш значущими *фінансово-економічними факторами впливу* на обсяг бюджетного дефіциту, суми запозичень і обсяг державного боргу стали:

- глибоке падіння реального ВВП (на 29,1% у 2022 р.) і скорочення реальних доходів Зведеного бюджету (на 19% у 2022 р. без грантів), що зумовлювало відхилення фактичних фіскальних показників від планових і виникнення нових потреб у залученні позиково-емісійних коштів;

- суттєва девальвація номінального обмінного курсу гривні, що впливала на доларову величину зовнішнього державного боргу і збільшувала гривневий еквівалент видатків на його обслуговування;
- різке зростання державних видатків на оборонно-військові потреби країни, що детермінувало кратне збільшення бюджетного дефіциту і необхідність його фінансування із зовнішніх та внутрішніх джерел;
- руйнування агресором житлового фонду, соціальної та виробничої інфраструктури, потужностей підприємств, які спонукали державу до введення нових програм допомоги й компенсації понесених втрат, збільшували бюджетні видатки на цим напрямом та опосередковували накопичення нових боргів.

Безпосередньо у сфері управління державним боргом України проявилися такі фактори ризиків:

- втрата доступу до міжнародного ринку капіталів, що підвищувало ризики рефінансування зовнішніх ринкових позик і змушувало Уряд активно залучати зовнішні офіційні позики;
- погіршення кон'юнктури внутрішнього ринку капіталів і зростання ринкових ставок, що за відсутності інтервенцій НБУ виливалося у зростання видатків на обслуговування боргу (середньозважена ставка дохідності ОВДП у січні-вересні 2023 р. становила 19,1%, збільшившись на 6,4% відносно 2022 р.);
- зростання бюджетних витрат на погашення та обслуговування кредитів підприємствам, гарантованих Урядом, внаслідок погіршенням фінансових результатів їх діяльності та настання форс-мажорних обставин під час війни.

У 2022–2023 рр. структура зовнішнього позикового фінансування змінилася на користь зовнішніх позик. У значних обсягах Україна отримувала і грантову допомогу до бюджету. Так, за січень – серпень 2023 року іноземні донори надали Уряду України 1,1 трлн грн позикових і грантових коштів, профінансувавши 46% видатків державного бюджету.

Від початку повномасштабної війни до 1 вересня 2023 р. фінансова допомога Україні від держав-союзниць досягла 139,3 млрд євро за сумою зобов'язань (дані Кільського інституту світової економіки [1]). Із цієї суми 83,4 млрд євро, або 60%, припадає на допомогу ЄС (його колективних інститутів і держав-членів). Фінансова підтримка від США становила 24 млрд євро, Японії – 5,5 млрд, Великої Британії – 6,6 млрд, Канади – 3,4 млрд. Фінансова допомога відігравала критично важливу роль у продовженні безперебійного надання публічних послуг, в покритті дефіциту бюджету і платіжного балансу, в забезпеченні валютно-курсової та цінової стабільності. Але переважання позикових джерел фінансування над грантовими (71%

проти 29% у 2023 р.) стало одним із чинників нарощування боргового навантаження.

Стан боргової стійкості України під час війни суттєво погіршився. Поточний рівень державного боргу відносно ВВП уже перевищив граничний показник для країн з ринками, що формуються, на рівні 70% ВВП. У динаміці розмір державного і гарантованого боргу збільшився з 50,5% ВВП наприкінці 2021 р. до 78,5% – 2022 р. Станом на 1 вересня 2023 р. обсяг боргу становив 4,9 трлн грн, або 77% ВВП за минулий рік.

Відносно доходів бюджету державний і гарантований борг збільшився з 206% у 2021 р. до 228% у 2022 р. при тому, що граничний рівень боргу за цим показником становить 200%. Валовий зовнішній борг України збільшився із 159% експорту в 2021 р. до 232% експорту в 2022 р. і перевищував гранично допустимий рівень – 200% експорту.

Дані рисунка чітко вказують на те, що в Україні порушуються критерії боргової стійкості за більшістю ключових індикаторів, що сигналізує про високі ризики платоспроможності та ліквідності для сектору державних фінансів. Основними причинами такої ситуації є суттєве збільшення бю-

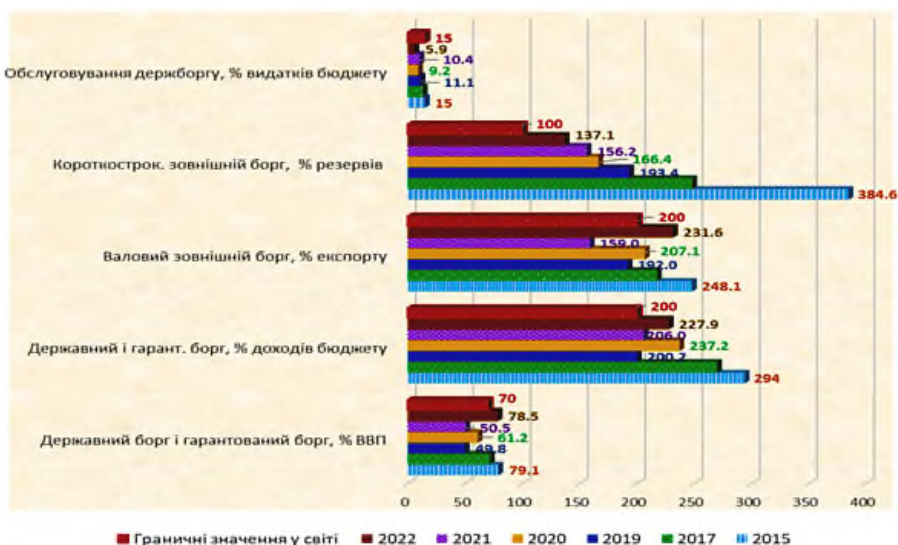

Рисунок. Динаміка індикаторів боргового навантаження України та їх порівняння з граничними значеннями

Розраховано та побудовано за даними МВФ, Світового банку, НБУ і Міністерства фінансів України.

джетного дефіциту, драматичне зниження ВВП і значна девальвація обмінного курсу.

Утім, суттєві ризики для боргової стійкості України породжуються й незбалансованою структурою державного боргу. Так, у серпні 2023 р. частка боргових зобов'язань, номінованих у гривні, становила лише 29 % суми боргу. Порівняно з 2021 р. ця частка боргу зменшилася на 8 в. п. Це свідчить про високий рівень валютних ризиків структури державного боргу.

Проведені розрахунки свідчать також про те, що з початком воєнних дій в Україні суттєво зросли і ризики рефінансування боргу, ризики ліквідності, процентні ризики структури державного боргу. Так, валові потреби Уряду в позиковому фінансуванні зросли з 11,6 % ВВП у 2021 р. до 25,1 % у 2022 р. при гранично допустимому рівні в 15 % ВВП. А частка державного боргу, що рефінансується в наступному році, становила 34,7 % ВВП у 2022 р. при гранично допустимому рівні в 15 %.

Пропоновані заходи із стабілізації фінансово-боргової ситуації України на середньострокову перспективу включають:

1. Проведення реструктуризації зовнішнього державного боргу за облігаційними позиками і перед офіційними двосторонніми кредиторами на умовах зниження боргового навантаження. В процесі реструктуризації облігаційного боргу варто орієнтуватися на обґрунтовані розміри знижок до номіналу (які приблизно відповідають котируванням вторинного ринку) та уникати випуску сурогатних цінних паперів з потенційно високими втратами для бюджету. Зокрема, слід враховувати, що розміри дисконтів українських єврооблігацій під час війни доходили до 80 %.

Розроблення програми реструктуризації зовнішнього боргу України мала б спиратися і на застосування сучасних модельно-аналітичних інструментів. Розроблена автором імітаційно-балансова модель дала змогу отримати майбутні значення показників державного боргу та оптимальні параметри реструктуризації боргу [2].

Тестуючи різні варіанти реструктуризації за III сценарієм моделі, було обрано варіант 60 % зниження номінальної суми зобов'язань як такий, що задовольняє мінімальні вимоги кредиторів і забезпечує скорочення боргового навантаження до прийнятного рівня. Зокрема, застосування 60 % дисконту до номіналу єврооблігацій дасть можливість одноразово зменшити рівень державного боргу на 8,9 % ВВП. Принцип рівного ставлення до різних кредиторів вимагає, щоб відсоток списання номіналу боргу був однаковим для всіх кредиторів. Якщо допустити, що борг України перед Паризьким клубом сягне 11,5 млрд дол. США у 2026 р., то його дисконтування на 60 % опосередковуватиме зменшення зовнішнього боргу на 3,7 % ВВП.

У цілому комплексний аналіз боргової стійкості України говорить про те, що досягнення стабільної боргової ситуації в середньостроковому періоді вимагає як реструктуризації зовнішнього боргу із застосуванням щонайменше 60% дисконту до номіналу боргових зобов'язань, так і збільшення частки грантів у структурі зовнішнього офіційного фінансування до 40–50%.

2. Сприяння поглибленню внутрішнього ринку державних позик і залучення позик за помірними ставками, що вимагатиме:

- започаткування випуску внутрішніх облігацій з дохідністю, прив'язаною до темпів інфляції для уникнення необґрунтованого завищення вартості державних запозичень в умовах нестабільної інфляції;
- розширення доступу міжнародних інвесторів до купівлі ОВДП України через використання міжнародних торговельних платформ;
- покладення на первинних дилерів ринку ОВДП функцій маркетмейкерів вторинного ринку ОВДП (що сприятиме підвищенню ліквідності і зниженню дохідності ОВДП, як на первинному, так і вторинному ринках).

Важливим завданням є досягнення помірної вартості внутрішніх державних позик з урахуванням реального попиту і пропозиції на позикові кошти шляхом: а) радикального зниження облікової ставки НБУ та утримання її реального значення на рівні близькому до нуля; б) мінімізації операцій НБУ з депозитними сертифікатами шляхом кратного зниження процентної ставки за цими інструментами.

3. Продовження співробітництва з міжнародними донорами для залучення значного пільгового фінансування із збільшенням частки грантів. Внески для фінансової підтримки України у формі грантів можуть надавати Уряди держав-союзниць на двосторонній основі до бюджету України або через *трастові фонди Світового банку*. На багатосторонній основі гранти можуть надходити від ЄС через *фонди солідарності ЄС та цільовий фонд “Ukraine Facility”*, що пов'язані з бюджетом ЄС.

Грантовий характер фінансування, на відміну від кредитного, дасть змогу Україні стабілізувати боргову позицію та розпочати повноцінний процес відбудови економіки. Слід вказати, що за планом Маршалла в 1948–1953 рр. 91% американської допомоги надавалося країнам Західної Європи у формі грантів.

Наші розрахунки вказують на те, що для наближення розміру державного боргу України до цільового необхідним є *підвищення частки грантів щонайменше до 40% у 2024 р. і до 50% у 2025–2026 рр.*

4. Проведення політики скорочення бюджетного дефіциту та поступової бюджетної консолідації після завершення воєнних дій. Зменшення військово-оборонних видатків держави після закінчення війни не

забезпечить бажаного скорочення обсягу бюджетного дефіциту і можливість зниження відносної величини боргового навантаження. Тому на порядку денному економічних перетворень стоятиме завдання впровадження продуманої політики бюджетної консолідації.

При розробленні програми бюджетної консолідації в Україні слід *мінімізувати застосування інструментів*, що мають найбільш вагомий негативний наслідок в економічному плані: зменшення державних інвестицій, скорочення державних видатків на освіту і охорону здоров'я, підвищення внесків на соціальне страхування, збільшення податків на корпоративні прибутки.

Водночас програма бюджетної консолідації має *фокусуватися на заходах, що мають мінімальний негативний вплив на економічне зростання у короткостроковому періоді і позитивний вплив у довгостроковому періоді*:

- скорочення державних субсидій підприємствам;
- підвищення (введення) податків на власність і екологічних податків;
- зменшення видатків на державне споживання;
- скорочення реального розміру пенсій і деяких видів соціальних допомог.

Загалом реалізація виваженої політики залучення зовнішнього офіційного фінансування та дотримання його оптимальної структури, реструктуризації зовнішнього боргу із досягненням помітного зниження боргового навантаження, проведення тривалої й добре структурованої бюджетної консолідації дадуть змогу досягти таких переваг: а) підвищення ступеня довіри економічних суб'єктів до державної політики та створення надійних середньострокових фіскальних орієнтирів; б) надання в розпорядження держави достатніх ресурсів на період війни та після її завершення для відбудови країни та вирішення соціально-економічних проблем суспільства; в) гарантування боргової стійкості та створення міцних засад макрофінансової стабільності в країні.

Список використаних джерел

1. Kiel Institute for the World Economy. Ukraine Support Tracker Data. URL: <https://www.ifw-kiel.de/publications/ukraine-support-tracker-data-20758/>.

2. Bogdan T., Jovanovic B. Public Expenditure and Tax Policy for the Post-War Reconstruction of Ukraine. *Vienna Institute for International Economic Studies (wiiw) Policy Notes and Reports*. 2023. No. 69. URL: <https://wiiw.ac.at/public-expenditure-and-tax-policy-for-the-post-war-reconstruction-of-ukraine-p-6573.html>.

УДК 336.74

Євген Олександрович Бублик

доктор економічних наук,
старший науковий співробітник,
ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6080-9341>

ПИТАННЯ МОНЕТАРНОГО СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ В МАЛИХ ВІДКРИТИХ ЕКОНОМІКАХ

Анотація. В умовах потужних шоків фінансової кризи, пандемії та війни розвинуті країни все частіше вдаються до практики монетарного стимулювання економічного розвитку. Водночас цей інструмент лишається майже недоступним для малих відкритих економік. Ключова причина цього полягає у високих ризиках знецінення національної валюти. На підставі порівняльного аналізу практики європейських країн та певного історичного досвіду обґрунтовано напрями удосконалення державної політики у фінансовій сфері для реалізації потенціалу монетарного стимулювання в малих відкритих економіках.

Ключові слова: фінансова стабільність, сировинні товари, контрциклічна монетарна політика, обмінний курс, потоки капіталу.

Yevhen Bubyk

Dr. Sc. (Economics), Senior Researcher,
SI “Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6080-9341>

THE ISSUE OF MONETARY STIMULATION OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN SMALL OPEN ECONOMIES

Abstract. In the conditions of powerful shocks of the financial crisis, pandemic and war, developed countries increasingly resort to the practice of monetary stimulation of economic development. At the same time, this tool remains almost inaccessible to small open economies. The key reason for this lies in the high risks of depreciation of the national currency. On the basis of a comparative analysis of the practice of European countries and certain historical experience, the directions for improving the state policy in the financial sphere to realize the potential of monetary stimulation in small open economies are substantiated.

Keywords: financial stability, commodities, countercyclical monetary policy, exchange rate, capital flows.

В умовах економічного спаду мала відкрита економіка з недосформованим фінансовим ринком та слабкою валютою обмежена у своїх можливос-

тях стимулювати кредитування економіки традиційними або нетрадиційними монетарними методами – зниженням ставок чи операціями з поставання ліквідності на відкритому ринку. Головна причина цього полягає у високому ризику девальвації слабкої національної валюти. Його формують такі фактори, як перетікання капіталу за кордон у більш надійні або дохідні юрисдикції на етапах економічного спаду, а також обмежені напрями інвестицій в середині країни. В таких умовах банківська ліквідність спрямовується переважно у сегмент короткострокового споживчого кредитування, тобто підтримуватиме імпорт. Відтак, саме ризик девальвації виступає ключовим чинником обмеженого використання монетарного потенціалу в малих відкритих економіках.

Під час пандемії COVID-19 більшість країн Східної Європи у відповідь на кризу вперше у своїй історії вдалися до заходів монетарного розширення. Проте хвиля зниження ставок у них була короткою, а масштаби кількісного пом'якшення стриманими. При цьому у 2020 р. центробанки малих економік Східної Європи, які входять до зони євро, – Словаччина, Греція, Литва, Латвія – помітно збільшили свої активи. Тоді як навіть найбільш потужні країни Центрально-Східної Європи з власними валютами – Польща, Угорщина, Чехія, Румунія не ризикнули збільшити грошову масу. Особливий випадок становлять невеликі країни ЦСЄ, які збільшили активи на балансі своїх центробанків в рамках Європейської програми кількісного пом'якшення. Навіть невеликі ліміти, що були виділені таким країнам, суттєво позначились на відношенні активів власних ЦБ до рівня ВВП.

Подібна картина в розрізі таких груп країн спостерігається і стосовно динаміки ключових ставок. Центробанки країн Східної Європи (Чехія, Угорщина, Польща, Румунія) протягом 2020 р. кардинально знизили свої ставки. Проте вже у 2021 р. вони були вимушені підняти їх вище допандемійного рівня. Тоді як низка розвинутих країн (зокрема, Швейцарії, Данії, Норвегії, Швеції), а також країн, що входять до зони Євро утримували ставки на зниженому рівні набагато довше, сподіваючись підтримати ділову активність.

Таким чином, в умовах валютної лібералізації, щоб не спровокувати порушення балансу на валютному ринку, країні зі слабкою валютою доводиться вдаватися до більш жорсткої монетарної політики, зокрема тримати високі ставки та стримувати кредитування. Ще одним наслідком закономірності монетарної десуверенізації таких країн виступає необхідність нагромадження їх центробанками великих обсягів міжнародних валютних резервів.

Нагромаджені обсяги резервів у малих відкритих економіках у відносних показниках до ВВП набагато перевищують не лише відповідні показ-

ники розвинутих країн з потужними експортними галузями, а й у кілька разів перевищують умовні нормативи МВФ щодо мінімально необхідного рівня резервів.

Зокрема виражені у місячних обсягах експорту міжнародні офіційні резерви центробанків таких країн, як Хорватія, Чехія, Молдова, Сербія перевищують власні місячні обсяги імпорту 5-7 разів, при тому, що норматив МВФ передбачає потребу перевищення обсягу офіційних резервів трикратного обсягу місячного імпорту для підтримки фінансової стабільності на випадок криз. Оскільки такі країни не мають інституційної спроможності спрямовувати отримані валютні ресурси в економіку через кредитний канал, вони вимушені нагромаджувати їх на рахунках центрального банку. Під час серйозних фінансових потрясінь нагромаджені резерви тим не менш не забезпечують фінансову стабільність для таких країн. Як правило, попередні успішні нагромадження завершуються впровадженням валютних обмежень після даремно спалених у валютних інтервенціях резервів.

Так само й особливості економіки України, її грошово-кредитної системи та обраної моделі монетарної політики унеможливають вільне використання одного з ключових інструментів державної політики – кредитно-інвестиційного стимулювання. Причина цього найбільшою мірою полягає у слабкості національної валюти яка девальвує під час погіршення цін на основні експортні товари.

Тривалий час стверджувалось, що вільно плаваючий обмінний курс знижує ризик криз, виступаючи амортизатором шоків попиту. Проте це твердження можна вважати справедливим лише для розвинутих країн. Дослідження показують, що за низького рівня розвитку фінансових інститутів волатильність обмінного курсу може обмежувати економічне зростання, тоді як коливання курсу валюти в країнах із розвинутими фінансовими ринками мають суттєво менший вплив на макроекономічну стабільність [1]. У країнах з ринками, що формуються, висока волатильність обмінного курсу є однією з основних загроз для фінансової стабільності [2].

Особливості економічної та фінансової структури малих відкритих економік, а саме: високий рівень впливу обмінного курсу на імпортні ціни, низький рівень впливу на експортні ціни та неглибокі внутрішні фінансові ринки і призводять до спалахів фінансової нестабільності. В такому перевеличці циклічної нестабільності у структурній вразливості, через надмірні коливання обмінного курсу й реалізується нестабільність малих відкритих економік [3].

За таких умов національні монетарні регулятори опиняються в рамках дилеми: вільний рух капіталу або незалежна монетарна політика. З цих причин спостерігається поширення неоголошеної практики керування ва-

лютним курсом та впровадження заходів його стабілізації. Зокрема, у практиці роботи багатьох центробанків замість теоретичного підходу щодо наявності однієї інфляційної цілі, плаваючого курсу та мінімізації валютних інтервенцій, більшою мірою спостерігається композиція регуляторних інструментів у цих сферах та спроби калібрувати параметри монетарних реакцій під потреби національної економіки [4].

З огляду на це, на практиці дискусійність цього питання лежить, радше, у площині ідентифікації потреб, ступеня і форм заходів, спрямованих на забезпечення стабільності національної валюти. Для цього центробанки провідних країн широко використовують валютні інтервенції, які лишаються дієвим інструментом регулювання валютного курсу незалежно від рівня фінансової відкритості економіки.

Ще більш яскравим аргументом на цю користь слугує приклад повоєнної відбудови Японії. Для повоєнної відбудови її урядом було централізовано акумуляцію фінансового капіталу, його перерозподіл на користь пріоритетних напрямів та обіг валютних коштів, як ключового ресурсу імпорту технологій та виходу на іноземні ринки [5]. Перерозподіл коштів відбувався через систему фінансових інституцій.

Важливу роль у успішній реалізації такої політики відіграли державні банки розвитку та спеціальні великі банки, інтегровані з великими промисловими підприємствами та торговими фірмами, а також інструментом був валютний контроль: імпортери не могли отримати іноземну валюту без дозволу спеціально створеного міністерства зовнішньої торгівлі, що було дуже сильним важелем неформального впливу держави на приватний бізнес.

Таким чином, можна зазначити, що у фінансовому аспекті технологічним процесом японського економічного дива стало перманентне кількісне пом'якшення. Протягом усього повоєнного періоду монетарна політика полягала в підтримці "дешевих грошей", за винятком коротких епізодів дефіциту грошей, спричинених шоками торговельного балансу.

Таким чином, успішне повоєнне відновлення потребує цілеспрямованої державної політики, орієнтованої на розвиток промисловості. Для цього у сфері фінансів необхідно зосередити зусилля на наданні довготривалого пільгового фінансування визначеним пріоритетним секторам промислового виробництва. Наразі в Україні реалізації такої політики сприяє стабільне надходження міжнародної фінансової допомоги, яка дає змогу навіть нагромаджувати валютні резерви. За умови впровадження ефективної системи валютного контролю для обмеження відпливу капіталу за кордон, значні обсяги фінансових ресурсів можуть бути цілеспрямовано перерозподілені на користь визначених пріоритетних секторів економіки.

Для цього потрібно: визначити перелік пріоритетних галузей, секторів та підприємств; узгодити взаємодію Національного банку і Уряду в частині налагодження механізмів акумуляції та перерозподілу фінансових ресурсів на користь пріоритетних напрямів; створити спеціалізований орган, відповідальний за реалізацію державної політики розвитку промисловості та систему кредитно-інвестиційних інституцій для перерозподілу фінансового капіталу за пріоритетними напрямками.

Проте слід усвідомлювати, що передумовами зазначеної політики в має стати забезпечення валютної стабільності комплексом регуляторних заходів, орієнтованих на контроль за фінансовою відкритістю економіки. Це допускає можливість тимчасової фіксації валютного курсу. Перехід від фіксованого до плаваючого курсу національної валюти, що неодноразово спостерігався в історії, як цілком природній процес еволюції економічних відносин у відповідності із циклами їх глобалізації, так само може природньо змінюватись заходами валютного контролю на етапах уповільнення глобалізаційного процесу.

Отже, тимчасовий перехід до фіксованого валютного курсу в умовах війни в Україні цілком відповідає висновкам науковців і рекомендаціям міжнародних фінансових інституцій. Відтак логічним і природнім виглядає впровадження заходів контролю за рухом транскордонних потоків капіталу та обмеження волатильності валютного курсу для забезпечення дієвості монетарного стимулювання в умовах війни та повоєнного відновлення економіки України.

Список використаних джерел

1. Aghion P. et al. Exchange rate volatility and productivity growth: The role of financial development. *Journal of monetary economics*. 2009. Т. 56. №. 4. P. 494–513.
2. Ghosh T., Kumar S. The effectiveness of macro-prudential policies in the face of global uncertainty—the role of exchange-rate regimes. *Finance Research Letters*. 2022. Vol. 46. 102358. URL: <https://doi.org/10.1016/j.frl.2021.102358>
3. Cavallino P., Hofmann B. Capital flows and monetary policy trade-offs in emerging market economies. *BIS Working Papers*. 2022. No. 1032. 50 p. URL: <https://www.bis.org/publ/work1032.pdf>.
4. Бублик Є. О. Фінансова відкритість транзитивних економік. Київ : НАН України, Ін-т. екон. та прогноз., 2020. 324 с.
5. Johnson C. Miti and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925-1975, Stanford : Calif: Stanford University Press, 2007. 409 p.

УДК 332.145

Андрій Євгенович Буряченко

доктор економічних наук, професор,

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7354-7491>

ПРОБЛЕМИ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РЕСУРСАМИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Анотація. Розглянуто проблеми в управлінні фінансовими ресурсами територіальних громад. Вказано, що, попри проведену реформу децентралізації, зберіглася фінансова залежність територіальних громад від державного бюджету. Здійснено огляд дискусії щодо перерозподілу військового податку на доходи фізичних осіб (ПДФО).

Ключові слова: фінансові ресурси, територіальна громада, децентралізація, урбанізація, місцеве самоврядування, місцевий бюджет.

Andrii Buriachenko

Dr. Sc. (Economics), Professor,

Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7354-7491>

TERRITORIAL COMMUNITY MANAGEMENT PROBLEMS

Abstract. The article considered existing problems in the management of territorial communities' financial resources. It stated that territorial communities' financial dependence on the state budget remained unchanged despite the decentralization reform. A review of the discussion on the redistribution of military tax on personal income (PIT) was conducted.

Keywords: financial resources, territorial community, decentralization, urbanization, local self-government, local budget.

Аналіз формування та використання фінансових ресурсів територіальних громад в Україні за останні роки дає змогу зробити висновок, що в Україні існує досить розвинута система формування доходів бюджетів територіальних громад. Проте навіть після проведення реформи децентралізації спостерігається висока частка міжбюджетних трансфертів, що, відповідно, свідчить про значну залежність територіальних громад від субвенцій та дотацій з державного бюджету. Зазначимо, що попри позитивні тенденції реформи децентралізації, залишається велика частка бюджетів територіальних громад в Україні які потребують покращання своєї доходної бази, що, у свою чергу, впливає на спроможність територіальних гро-

мад надавати публічні послуги та використовувати прихований потенціал громади [1, с. 34–35]. Розрізняють такі види спроможності територіальних громад: бюджетна, інфраструктурна та кадрова. До бюджетної спроможності варто віднести: збалансованість бюджету, автономію бюджету, стійкість до змін та ефективне управління ресурсами. До інфраструктурної спроможності, можна віднести кількість закладів середньої освіти, закладів дошкільної освіти, центрів надання адміністративних послуг, кількість закладів медицини та амбулаторії. Схематично можемо відобразити проблеми управління фінансовими ресурсами територіальної громади (рисунок).

Однією з основних проблем управління фінансовими ресурсами територіальних громад в Україні залишається недостатня кількість та якість кадрів, що здійснюють управління економічними процесами у громаді. Держава, на сьогодні, не забезпечила підготовку достатньої кількості спеціалістів, які можуть ефективно та з оглядом на перспективу здійснювати управління фінансовими ресурсами територіальної громади. Це досить добре демонструють результати реалізації проектів, фінансування яких здійснювалося за рахунок Державної інфраструктурної субвенції територіальним громадам. На жаль, більше половини з них було спрямовано для отримання миттєвої вигоди та не враховували можливості інвестування в перспективні проекти. Виходом із цієї ситуації може бути укладання пря-

Рисунок. Основні проблеми розвитку управління фінансовими ресурсами територіальних громад

Побудовано автором.

мих договорів між територіальними громадами та вищими навчальними закладами про здійснення підготовки відповідних спеціалістів.

Також, через недостатню якість кадрів виникають проблеми та недоліки, пов'язані з: встановленням місцевих податків і зборів; управлінням комунальним майном територіальної громади; утворенням, реорганізацією і ліквідацією комунальних підприємств, організацій та установ, здійснення контролю за їх фінансовою та господарською діяльністю; затвердженням програм соціально-економічного та культурного розвитку територіальних громад; розв'язанням питань місцевого значення.

Процеси урбанізації, на нашу думку, також певним чином, негативно впливають на формування доходів територіальних громад. Адже територіальні громади зазвичай складаються з сіл та маленьких селищ чи міст. З посиленням урбанізації, відповідно, будуть зменшуватися податкові надходження до бюджетів територіальних громад. Що, в свою чергу, вплине на автономію бюджетів малих територіальних громад. Процес урбанізації безпосередньо впливає на розподіл податкових та неподаткових надходжень. Зростання рівня урбанізації може призвести до утворення гетто та територіального розподілу заможних та бідних територіальних громад. Це може створювати проблеми у забезпеченні достатнього фінансування для розвитку менш розвинутих громад та соціального захисту малозабезпечених верств населення.

Ще однією проблемою процесу урбанізації є стали стереотипи. Однією з найбільших небезпек, що вбачають сільські жителі, є відчуття загрози від перед процесом урбанізації, оскільки, на їхню думку, це може привести до кардинальної зміни їхнього буденного життєустрою та закриття таких важливих, але водночас неефективних сільських клубів, медичних та освітніх закладів, що неодмінно, на їхню думку, призведе до вимирання села чи, навіть, селища. Ще однією з перепон, які вони вбачають на шляху до об'єднання з великими містами, є небажання перетворитися в аграрно-сміттєвий придаток для урбанізованих міських центрів. Також, ще одним стереотипом є екологічна ситуація. Багато сільських мешканців вважають, що після приєднання до міста в селі будуть побудовані звалища для захоронення твердих побутових відходів чи будуть створені умови для безперешкодного виведення шкідливих та небезпечних виробництв за межі міста [2, с. 244].

Можна погодитися з думкою Л. В. Ключник, що одним з основних аспектів децентралізації є передача повноважень і ресурсів на рівень органів місцевого самоврядування для якнайефективнішого задоволення соціальних потреб місцевих жителів та забезпечення взаємозв'язку мешканців території та органу врядування для якісного контролю і моніторингу дій міс-

цевої влади. У цьому контексті фіскальна та адміністративно-політична децентралізація результуватиметься суттєвими неекономічними перевагами для розвитку громад, регіонів та держави загалом, серед яких: зростання рівня довіри до влади та рівня відповідальності органів врядування перед населенням, підвищення законослухняності населення, розвиток громадянського суспільства, а також поява і підготовка місцевих політичних лідерів. Водночас суттєвим ризиком децентралізації ресурсів та повноважень є зростання впливу місцевих еліт та їх ролі у формуванні та розвитку адміністративно-територіальних одиниць на місцевому рівні, руху фінансових потоків та розподілі бюджетних коштів [2, с. 244].

В останній місяць розгорнулась досить жорстка дискусія про законопроект № 10037, що було ініційовано Урядом та підтримано більшістю членів Бюджетного комітету Верховної ради. Цей законопроект пропонував перерозподілити військовий ПДФО на оборону (50% – Держспецзв'язку, 50% – Міністерству з питань стратегічних галузей промисловості.), а не в місцеві бюджети. Проти цього виступила Асоціація міст України, численні спеціалісти з розвитку місцевого самоврядування. Саме вони вказали, що прийняття цього законопроекту буде мати важкі наслідки для територіальних громад, насамперед для прифронтових, оскільки через постійні обстріли виїжджають люди та бізнес, а багато підприємств, які розташовані поблизу лінії зіткнення або збанкрутували, або не працюють через небезпеку. І, скоріше за все, такою ситуація залишиться до закінчення війни. Як результат, Верховна Рада України не проголосувала за законопроект № 10037 у другому читанні.

Список використаних джерел

1. Горбатюк М. Реформа децентралізації в Україні: проблеми здійснення в умовах суспільної кризи. *Політичні дослідження / Political Studies*. 2021. № 1. С. 22–40. URL: <http://pd.ipiend.gov.ua/article/view/235383>.
2. Котенко Н.В., Решетняк Я.В. Фіскальна децентралізація: досвід вразливості сільських територіальних громад в Україні. *IV Міжнародна науково-практична конференція “Фінансові аспекти розвитку держави, регіонів та суб'єктів господарювання: сучасний стан та перспективи”*. Одеса, 2017. С. 243–245.
3. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку : монографія / за ред. Кравціва В. С., Сторонянської І. З. Львів : ДУ “Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України, 2020. 531 с. (Сер. “Проблеми регіонального розвитку”).

УДК 336.221.4

Володимир Андрійович Валігура

кандидат економічних наук, доцент,
Західноукраїнський національний університет
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-5114-3886>

Тетяна Володимирівна Валігура

Західноукраїнський національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1297-0907>

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ В УКРАЇНІ: ТЕНДЕНЦІЇ, ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Висвітлено особливості трансформації системи оподаткування в Україні. Проведено оцінку реформування переліку податків, бази оподаткування, ставок та інших елементів в механізмах справляння загальнодержавних й місцевих податків і зборів. Представлено комплекс пропозицій щодо удосконалення справляння ПДВ, рентної плати, податку на доходи фізичних осіб та майнових податків.

Ключові слова: система оподаткування, ПДВ, податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, рентна плата, майнові податки.

Volodymyr Valihura

Ph. D. (Economics), Associated Professor,
West Ukrainian National University
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-5114-3886>

Tetiana Valihura

West Ukrainian National University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1297-0907>

TRANSFORMATION OF THE TAXATION SYSTEM IN UKRAINE: TRENDS, PROBLEMS, PROSPECTS

Abstract. The peculiarities of the transformation of the taxation system in Ukraine are highlighted. An assessment of the reform of the list of taxes, the tax base, rates and other elements in the mechanisms for the administration of national and local taxes and fees was carried out. A set of proposals for improving the administration of VAT, rent, personal income tax and property taxes is presented.

Keywords: taxation system, VAT, corporate income tax, personal income tax, rent, property taxes.

Система оподаткування в Україні перебуває у стані постійної трансформації. Щороку до податкового законодавства вноситься ряд змін, які,

за твердженнями законодавців, покликані покращити процес адміністрування податків, знизити рівень ухилення, забезпечити сприятливий інвестиційний клімат, оптимізувати податкове навантаження тощо. Натомість часті податкові реформи, які відбуваються на безсистемній основі, створюють труднощі для платників податків, яким важко адаптуватися в умовах постійних законодавчих змін.

Безумовно, система оподаткування потребує періодичних трансформацій, які мають відбуватися у відповідь на зміну соціально-економічного становища в суспільстві. Однак у країні має бути довгострокова стратегія реформування системи оподаткування, якої потрібно дотримуватися. Натомість, багато реформ, у сфері справляння податків в Україні були проведені з позиції суб'єктивних міркувань, як-от політичні інтереси, лобювання інтересів олігархічних структур, некомпетентність осіб, відповідальних за проведення реформ. У такій ситуації трансформація системи оподаткування в Україні набула рис не еволюційного, а хаотичного процесу. У веденні фіскальної політики практично не застосовуються недискреційні інструменти, здатні здійснювати податкове регулювання без внесення змін до законодавства.

Виходячи з визначення системи оподаткування як сукупності установлених чинним законодавством держави податків і зборів, а також механізмів і способів їх розрахунку і сплати до бюджету та інших державних цільових фондів [1, с. 93], доцільно насамперед розглянути реформи, пов'язані із встановленням кількості та видів податків і зборів в Україні.

Станом на 1 січня 2009 р. в українській системі оподаткування налічувалося 42 податки та збори. У 2010 р. до складу місцевих податків в Україні було віднесено податок на нерухоме майно (нерухомість), відмінне від земельної ділянки, в результаті чого кількість податків збільшилася до 43.

З 2011 р. в Україні почав діяти Податковий кодекс, яким було кардинально зменшено кількість податків і зборів до 23, з них 18 були загальнодержавними податками і зборами, а 5 місцевими. Таким чином зменшити кількість платежів вдалося за рахунок ліквідації великої кількості неефективних місцевих податків і зборів. Разом із тим було введено екологічний податок, окремі рентні платежі тощо. У 2013 р. зі складу загальнодержавних податків і зборів виключено рентну плату за нафту, природний газ і газовий конденсат, що видобуваються в Україні.

Значні зміни у складі і кількості податків і зборів в Україні відбулися у 2015 р. Податкові новації пройшли під гаслами зменшення кількості податків та зниження податкового навантаження на платників. Так, у результаті реформи до загальнодержавних податків і зборів було віднесено 7 (податок на прибуток підприємств, податок на доходи фізичних осіб, податок

на додану вартість, акцизний податок, екологічний податок, рентну плату та мито), а до місцевих 4 (податок на майно, єдиний податок, збір за місця для паркування транспортних засобів, туристичний збір), такий склад системи податків і зборів в Україні залишається й донині. Проте необхідно зазначити, що зниження кількості податків і зборів відбулося лише формально, натомість база оподаткування та податкове навантаження на платників не зменшились. Зокрема, скорочення кількості податків і зборів основним чином відбулося за рахунок їх об'єднання. До складу податку на майно увійшли податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, плата за землю та транспортний податок. Таким чином цей податок умістив у собі три платежі, з яких плата за землю з групи загальнодержавних перейшла до місцевих, а транспортний податок був введений замість скасованого збору за першу реєстрацію транспортних засобів, який теж був у складі загальнодержавних податків. Якщо механізми справляння плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки кардинально не змінилися, то транспортний податок став абсолютною новацією. Його запровадження було анонсовано як податок на розкіш, тобто з володіння дорогами транспортними засобами. Проте з числа об'єктів оподаткування було виключено літаки, вертольоти і судна, а залишено тільки легкові автомобілі, і далеко не всі.

Іншим прикладом формальності аналізованої реформи є запровадження рентної плати, яка містить ряд платежів за користування природними ресурсами держави, що до 2015 р. справлялись як окремі. Фіксований сільськогосподарський податок було включено до складу єдиного податку четвертою групою, тому його скасування по суті теж є формальним. Таким чином, серед загальнодержавних податків і зборів реально було скасовано три збори, які й так не несли істотного фінансового навантаження.

Представлений аналіз засвідчує, що проведена у 2015 р. реформа зі зменшення кількості податків і зборів була формальною та популістською й відбулась для зростання України у світових рейтингах, у яких до уваги беруться кількість податків, що справляються в країні.

Важливою складовою системи оподаткування є механізми і способи розрахунку та сплати податків і зборів. Ця складова протягом аналізованого періоду теж зазнала суттєвих змін. Особливу регулюючу роль мають ставки податків. Ставки податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб зазнали суттєвих змін з прийняттям Податкового кодексу України. Так, з 2004 по 2010 р. його ставка становила 25 %. Після набрання чинності у 2011 р. Кодексом було запроваджено поступового зниження ставки до рівня 16 % у 2014 р. Таке зниження мало на меті покращити інвестиційну спрямованість податку. Проте зниження фінансаль-

ної ефективності податку спонукало законодавців обмежити зниження ставки податку на прибуток підприємств у 2014 р. на рівні 18 %.

Протягом аналізованого періоду було зроблено ряд експериментів в частині реформування ставок податку на доходи фізичних осіб. Запроваджена ще у 2004 р. єдина ставка податку на рівні 15 % (на перехідний період з 2004 по 2006 р. – 13 %) не виправдала очікувань щодо виходу доходів фізичних осіб із тіні. Тому з прийняттям Кодексу було запроваджено так звану малопрогресивну систему оподаткування доходів громадян зі ставками 15 та 17%. У 2014 р. на короткий період було введено ставки 15, 20 та 25 % на пасивні доходи. Ставка 17 % на доходи у вигляді заробітної плати не була ефективною внаслідок охоплення дуже малої частки доходів громадян, а окреме оподаткування пасивних доходів знову ж таки сприяло їх тінізації. Тому, починаючи з 2016 р., в Україні знову перейшли до пропорційної системи оподаткування доходів громадян за єдиною ставкою – 18%. Навантаження на оподаткування заробітної плати після прийняття такої реформи не змінилося, адже було скасовано утримання єдиного соціального внеску із зарплати у розмірі 3,6 %.

Стандартна ставка ПДВ в Україні, починаючи із 1992 р. і дотепер, становить 20 %. Разом із тим на певних етапах вводилися знижені ставки цього податку. Так, у 2014 р. було прийнято ставку ПДВ 7 % на постачання лікарських засобів та виробів медичного призначення, у 2021 р. за операціями з надання послуг у сфері культури та туризму, а у 2022 р. за операціями з постачання пального на період воєнного стану. Логіка введення зниженої ставки ПДВ передбачала зниження цін на товари та послуги, на які поширювалась така ставка. Натомість, передбачена регулююча мета не завжди досягалася. Так, ціни на медикаменти після запровадження ставки ПДВ у розмірі 7 % з другого кварталу 2014 р. на такі товари не низились. Про це свідчить значення індексу цін виробників на основні фармацевтичні продукти і фармацевтичні препарати, який у 2013 р. становив 7,7 %, у 2014 р. – 21,1, у 2015 р. – 31,5 % [2]. Це свідчить про те, що зниження ставки ПДВ не сприяло зниженню цін на товари, а зростання прибутковості суб'єктів господарювання фармацевтичної галузі.

Представлений аналіз в частині реформування ставок основних бюджетоутворюючих податків свідчить про відсутність єдиної стратегії реформування системи оподаткування в Україні. Така ситуація негативно позначається на діяльності платників податків, знижує конкурентоспроможність податкової системи України та економічні рейтинги держави.

Моніторинг трансформації механізмів і способів розрахунку та сплати податків і зборів, окрім ставок податків, засвідчив наявність багатьох змін цієї складової системи оподаткування. Зокрема, суттєвих змін зазнав по-

рядок розрахунку податку на прибуток підприємств, об'єкт оподаткування якого з 2015 р. почали визначати за даними бухгалтерського обліку. В частині справляння ПДВ з 1 січня 2015 р. в Україні запроваджено систему електронного адміністрування цього податку. Механізм справляння податку на доходи фізичних осіб зазнав змін з 1 січня 2017 р. зі зростанням мінімальної заробітної плати вдвічі – з 1600 до 3200 грн. Це призвело до неможливості застосування податкової соціальної пільги для більшості платників податку. Також неодноразово змінювалися механізми справляння єдиного податку й інших платежів.

Підсумовуючи загальні тенденції трансформації системи оподаткування в Україні, зазначимо, що впродовж аналізованого періоду відбулося багато змін в частині справляння податків. Проте такі зміни переважно мали хаотичний та фрагментарний характер. Причинами більшості реформ ставали не соціально-економічні фактори чи антикризові потреби, а політичні та лобістські мотиви.

Обґрунтовуючи подальші перспективи трансформації системи оподаткування в Україні зазначимо, що перелік податків та зборів загалом відповідає європейським підходам, за винятком наявності спрощеної системи оподаткування. Тому у період післявоєнного відновлення є доцільність розглянути можливість скасування цієї системи з впровадженням інших фіскальних стимулів для бізнесу.

Разом із тим у частині справляння ПДВ є доцільним запровадження касового методу формування податкового зобов'язання та податкового кредиту з ПДВ для сільськогосподарських підприємств на період дії воєнного стану в Україні; звільнення від оподаткування ПДВ операцій з першого постачання соціального житла, яке призначене для осіб, чиє житло було зруйноване у період війни; забезпечення податкового стимулювання виробництва будівельних матеріалів в Україні.

До напрямів удосконалення справляння рентної плати в сучасних умовах відносимо: ефективне вилучення надприбутку від підприємств, що провадять діяльність на території України; сприяння припливу інвестицій у сферу видобутку корисних копалин; диференціацію ставок залежно від об'єктів оподаткування з урахуванням об'єктивних оцінок продуктивності джерел природних ресурсів; унормування рентної плати за використання надр для видобутку корисних копалин з урахуванням світових трендів цін на сировинних ринках та рівня рентабельності продукції.

Для вдосконалення механізму справляння податку на доходи фізичних осіб пропонуємо: перехід до прогресивного оподаткування доходів громадян, з урахуванням трендів зростання нерівності; надати право на підвищену податкову соціальну пільгу особам які є захисниками України у війні

проти російської федерації та членам їх сімей; у зв'язку з тим, що більшість громадян не мають права на отримання податкової соціальної пільги, необхідно у п. 4.1 ст. 169 Податкового кодексу України слова “місячного прожиткового мінімуму діючого для працездатної особи на 1 січня звітного податкового року” замінити на слова “мінімальної заробітної плати”.

До напрямів удосконалення майнового оподаткування відносимо: забезпечення соціально-економічної збалансованості та підвищення фінансового потенціалу майнового оподаткування в умовах децентралізації: розширення бази оподаткування, диференціація ставок, прозорість і підзвітність при оцінюванні активів, а також при застосуванні пільг, котрі стимулюють сталий розвиток бізнесу; застосування кадастрової / оціночної вартості нерухомості з наближенням її до ринкової; забезпечення на базі податкових важелів економічно ефективного використання землі користувачами.

Список використаних джерел

1. Іванов Ю.Б., Крисоватий А.І., Десятнюк О.М. Податкова система. Підручник. Київ : Атіка, 2006. 920 с.
2. Індекс цін виробників промислової продукції за 2013–2021 рр. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators>.

УДК 336.1

Роман Григорович Головін

кандидат наук з державного управління, докторант,
ДННУ "Академія фінансового управління"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3217-8984>

ТІНЬОВЕ ГОСПОДАРЮВАННЯ НА ЗЕМЛІ ТА ТІНЬОВИЙ ОБІГ ПРОДУКЦІЇ РОСЛИННИЦТВА: ПРИЧИНИ ТА ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ

Анотація. Тіньове господарювання на землі та тіньовий обіг продукції рослинництва завдають шкоди власникам землі, економіці країни, суспільству та країні в цілому. Вирішити цю проблему можна через об'єднання власників землі в юридичній особі з метою зменшення витрат та збільшення прибутку від діяльності на землі.

Ключові слова: тіньове господарювання на землі, тіньовий обіг продукції рослинництва, кооперація, суспільно значимі суб'єкти господарювання.

Roman Golovin

Ph. D. (Public Administration),
SESE "The Academy of Financial Management"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3217-8984>

SHADOW FARMING ON THE LAND AND SHADOW CIRCULATION OF CROP PRODUCTS: CAUSES AND WAYS OF SOLUTION

Abstract. Shadow farming on land and shadow circulation of crop production harms land owners, the country's economy, society and the country as a whole. This problem can be solved by uniting land owners in a legal entity with the aim of reducing costs and increasing profits from activities on the land.

Keywords: shadow management on land, shadow circulation of plant products, cooperation, socially significant economic entities.

Від тіньового господарювання на землі та тіньового обігу продукції рослинництва втрачають власники землі, які господарюють на землі в тіні (не публічно) й змушені продавати продукцію рослинництва за низькими тіньовими цінами, економіка країни, суспільство та держава від недоотримання податкових надходжень до бюджету. Тіньова економіка сільськогосподарського виробництва в подальшому створює умови для існування та розвитку тіньової економіки в інших виробничих галузях країни. У такій ситуації є необхідним запропонувати механізм для припинення тіньового обігу продукції рослинництва, в основі якого буде публічне об'єднання (ко-

операція) власників землі для зменшення витрат та збільшення прибутку від самостійного господарювання.

Обсяг тіньового господарювання на землі в Україні оцінюється в межах 8–10 млн га землі [4]. Ключовою причиною існування тіньового обігу продукції рослинництва є тіньове господарювання на землі. До тіньового господарювання на землі передусім необхідно віднести тіньове одноосібне господарювання власників землі на власній землі та передачу землі в тіньове користування.

Причиною тіньового господарювання на землі є більший прибуток при тіньовому господарюванні на землі, ніж прибуток при доступному для власника землі публічному господарюванні, й це при тому, що ціни на тіньову продукцію рослинництва значно нижчі за ціни за продукцію в публічному обігу й різниця між цінами може становити 1,5 раза. Причиною меншого прибутку при публічному господарюванні є виникнення додаткових витрат (ведення бухгалтерського обліку, подання статистичної звітності та податкове адміністрування), існуюча система оподаткування та незначні обсяги (площі) виробництва продукції рослинництва, які не забезпечують достатнього рівня розподілу витрат для зменшення собівартості продукції.

Для публічного господарювання на землі можна розглядати кілька організаційних форм господарювання, як на базі фізичної особи – підприємця, так і на базі юридичної особи. Доступною для власника землі публічною організаційною формою господарювання є його реєстрація фізичною особою – підприємцем. Фізична особа – підприємець для господарювання на землі може перебувати на загальній системі оподаткування, на 3-й групі єдиного податку та на 4-й групі єдиного податку (виключно для сільськогосподарського виробництва). Юридична особа, яка займається сільськогосподарським виробництвом, може перебувати на 4-й групі єдиного податку для юридичних осіб [5].

За зробленими дослідженнями щодо впливу організаційних форм господарювання та обсягів (площ) виробництва продукції рослинництва було зроблено висновки, що будь-яка форма господарювання у вигляді фізичної особи – підприємця без реєстрації платником податку на додану вартість не забезпечить високих цін на продукцію рослинництва, так як публічний покупець не зацікавлений в купівлі продукції рослинництва у неплатника податку на додану вартість. Ціна за продукцію рослинництва для неплатника ПДВ мають бути менша на суму ПДВ, що створює умови, за яких вигідніше господарювати на землі в тіні, без додаткових витрат на ведення бухгалтерського обліку, подання статистичної звітності та адміністрування податків та продавати продукцію рослинництва в тіньовому обігу.

Господарювання як фізичної особи – підприємця з реєстрацією платником податку на додану вартість передбачає можливість продажу продукції рослинництва за цінами з податком на додану вартість (високими публічними цінами), але при цьому виникає необхідність ведення бухгалтерського обліку, подання статистичної звітності та податкового адміністрування, що спричиняє виникнення додаткових суттєвих витрат, які при незначних обсягах (площах) виробництва створюють суттєві додаткові витрати на одиницю продукції.

Одноосібники та тіньова оренда не представлена великими обсягами виробництва. Як правило, це від однієї земельної ділянки (1–8 га) до 5–6 ділянок (до 50 га). Перехід до публічного господарювання на землі через застосування такої організаційної форми господарювання як фізична особа – підприємець платник ПДВ має економічну обґрунтованість з точки зору отримання більшого прибутку ніж при тіньовому господарюванні при обсягах (площах) виробництва понад 100 га, що є рідким явищем в структурі тіньового виробництва продукції рослинництва.

Щодо 4-ї групи єдиного податку для фізичних осіб – підприємців, яка існує виключно для сільськогосподарського виробництва, то вона має виробничі обмеження до перебування на ній в розмірі до 20 га, що, звісно, не дає можливості зменшити витрати на одиницю продукції за рахунок збільшення обсягів (площ) виробництва.

Для зменшення витрат на одиницю продукції при публічному господарюванні необхідно збільшувати обсяги (площі) господарювання, що можливо за рахунок об'єднання суб'єктів тіньового господарювання на землі. Організаційна форма господарювання як фізична особа – підприємець не дає можливості об'єднуватися суб'єктам тіньового господарювання з метою зменшення витрат. Таке об'єднання можливе лише при об'єднанні власників землі в юридичній особі, зокрема в юридичній особі, яка перебуває на 4-й групі єдиного податку (для сільськогосподарських виробників). Така організаційна форма забезпечує можливість максимально зменшувати витрати за рахунок особливого оподаткування та можливості розподілу витрат на значні обсяги (площі) виробництва.

Юридичну особу, яка перебуває на 4-й групі єдиного податку, можна розглядати як організаційно-виробничу платформу, яка об'єднуватиме колишніх суб'єктів тіньового господарювання на землі та забезпечить їм публічну діяльність шляхом ведення бухгалтерського обліку, подання статистичної звітності та податкового адміністрування господарської діяльності учасників об'єднання.

Різниця прибутку при публічному господарюванні на землі через об'єднання в юридичній особі та тіньовим господарюванням на землі на

сьогодні може становити від 5 тис. до 20 тис. грн із 1 га землі, що є суттєвим збільшенням прибутку і мотивацією для переходу від тіньового до публічного господарювання на землі. Крім того, впровадження мінімального податкового зобов'язання, яке є фактично податком на землю при тіньовому використанні землі також є чинником, який мотивує до переходу від тіньового до запропонованого публічного господарювання.

Отже, проблема тіньового господарювання на землі та тіньового обігу продукції рослинництва може вирішуватися через інформаційні та організаційні механізми. В результаті таких заходів буде відбуватися об'єднання власників землі (одноосібників) в юридичній особі з метою отримання більшого прибутку від господарської діяльності на землі, чим забезпечиться публічне організоване самостійне господарювання на землі з подальшим публічним обігом виробленої продукції рослинництва. Зі сторони держави створення умов для публічного організованого самостійного господарювання на землі сприятиме прискоренню переходу від тіньової до публічної діяльності в аграрній сфері. Важливим для створення державою зазначених умов є удосконалення відносин кредитування для фінансової підтримки об'єднань власників землі як суспільно значимих суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел

1. Жаліло Я.А. Тіньова економіка як “інституційна пастка” на шляху економічної модернізації. *Економічна теорія*. 2018. №2. С. 22–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecte_2018_2_4.
2. Головін Р.Г. Удосконалення кредитних відносин держави та суспільно значимих суб'єктів господарювання аграрного сектору економіки. *Фінанси України*. 2023. № 7. С. 113–128. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2023.07.113>.
3. Іваницька О.М., Головін Р.Г. Формування системи державного управління реалізацією продукції рослинництва: організаційно-фінансові аспекти. *Фінанси України*. 2023. № 2. С. 90–102. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2023.02.090>.
4. У Раді оцінили масштаби тіньового ринку землі в Україні. URL: <https://www.unian.ua/economics/agro/10940390-u-radi-ocinili-masshtabi-tinovogo-rinku-zemli-v-ukrajini.html>.
5. Податковий кодекс України від 01.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4618-17#Text>.

Андрій Андрійович Гриценко
академік Національної академії наук України,
доктор економічних наук, професор,
ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5030-864X>

МОНЕТАРНО-ФІСКАЛЬНЕ ТАРГЕТУВАННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕЗИЛІЄНТНОСТІ І БЕЗПЕКИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДИНАМІКИ¹

Анотація. Розкрито складні гібридні виклики сучасності, включаючи збройні, інформаційні та економічні аспекти. Визначено вплив монетарно-фінансового таргетування на стабільність в умовах геополітичних та економічних турбуленцій. Акцентовано увагу на важливості забезпечення стабільності грошової одиниці через розгорнуте таргетування.

Ключові слова: монетарно-фінанське таргетування, резилієнтність, інфляція, сегрегативна та інклюзивна монетизація, криптовалюта, соціально-економічний розвиток.

Andrii Grytsenko
Dr. Sc. (Economics), Professor,
Academician of the NAS of Ukraine,
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5030-864X>

MONETARY-FISCAL TARGETING AS A TOOL FOR ENSURING THE RESILIENCE AND SECURITY OF SOCIO-ECONOMIC DYNAMICS

Abstract. Author revealed the complex of the hybrid challenges of modern times, including armed, informational and economic aspects. The influence of monetary and fiscal targeting on stability in conditions of geopolitical and economic turbulence is determined. Emphasis is placed on the importance of ensuring the stability of the monetary unit through deployed targeting.

Keywords: monetary and fiscal targeting, resilience, inflation, segregative and inclusive monetization, cryptocurrency, socio-economic development.

У гібридній системі “мир-війна” в дуже складні часи відбуваються не тільки збройні конфлікти, а й інформаційні, економічні, фінансові війни. Це зумовлює формування невизначеності динаміки на всіх рівнях люд-

¹ Матеріал підготовлено в рамках проекту, що виконується за грантової підтримки Національного фонду досліджень України (реєстраційний номер: 2020.01/0546).

ського життя. Глобальні, національні, індивідуальні виміри цього явища потребують від суспільства адекватного реагування, повної реалізації адаптаційних спроможностей соціально-економічних систем (СЕС) у контексті завдань стабільного розвитку. В умовах сьогодення найголовнішим пріоритетом є забезпечення резилієнтного стану всіх складових цих систем. Тобто такої стійкості, коли після шоків ситуацій резерви та управлінські механізми дають змогу функціонувати всім компонентам СЕС.

Для з'ясування проблеми стабільності економічного розвитку важливо визначити відповідні оціночні показники. Зокрема, такий науковий підхід базується на шестиграннику макроекономічних показників, “котрі віддзеркалюють умови внутрішньої й зовнішньої макроекономічної, фінансової та монетарної стабільності (ВВП, зайнятість, інфляція, збалансованість державного бюджету, платіжний баланс, обмінний курс і процентні ставки)” [1].

Далі розглянемо графічний вигляд шестигранника, який дає можливість аналізувати макроекономічну стабільність (рис. 1).

Цей шестигранник складається із шести трикутників, кожен з яких віддзеркалює реальні економічні зв'язки. В центрі шестигранника знаходиться інфляція, яка показує рівень стабільності самого мірила динаміки всіх інших показників. Якщо змінюється сама міра, то це одразу позначається на співвідношенні всіх параметрів. Саме тому забезпечення стабільності грошової одиниці є ключовим завданням у розв'язанні завдань стійкості та безпеки економічної системи.

Звідси також випливає, що забезпечення стабільності грошової одиниці є ключовим, але не єдиним завданням. Переплетення монетарної та фіс-

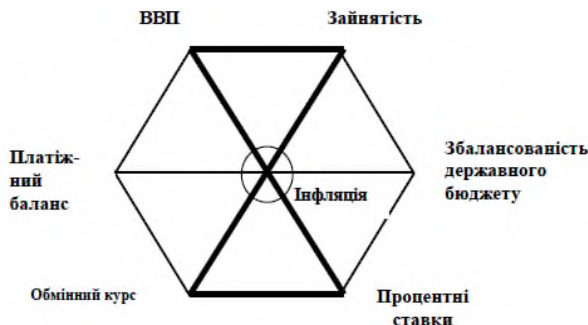

Рис. 1. Шестигранник базових показників для визначення рівня макроекономічної, фінансової та монетарної збалансованості

Побудовано автором.

кальної сфер в умовах посилення невизначеності фінансово-економічної динаміки зумовлює необхідність включати до розв'язання завдань стабільності грошової одиниці фінансову політику, а у виконання фінансових завдань – монетарну політику, що суперечить панівним уявленням і правилам у монетарно-фінансовій сфері. Однак формування нової економічної реальності вимагає і нових підходів до забезпечення стабільності. І у будь-якому разі найбільш глибоким підґрунтям монетарно-фінансової і макроекономічної стабільності в цілому залишається довіра.

На верхньому трикутнику шестигранника – ВВП, зайнятість. Це практично основні макроекономічні показники. Внизу шестигранника – інфляція, обмінний курс, процентні ставки. Це основні показники фінансової сфери. Зліва – платіжний баланс, справа – збалансованість державного бюджету (див. рис. 1) [1]. Перший утворює основу внутрішньої збалансованості, другий – зовнішньої. Практично він дає можливість аналізувати всі найважливіші макроекономічні баланси.

Проблеми координації фінансової і монетарної політики завжди були предметом уваги урядів і центральних банків країн. Розглянемо, які суб'єкти і які інститути вирішують ці проблеми балансування. Якщо брати балансування в грошово-кредитній сфері, то це центральний банк, уряд, Міністерство економіки України, Верховна Рада України, Міністерство фінансів України (рис. 2).

Найбільш поширене розуміння координації монетарної та фінансової політики розвинутих країн полягає у використанні з цією метою інфляційно-

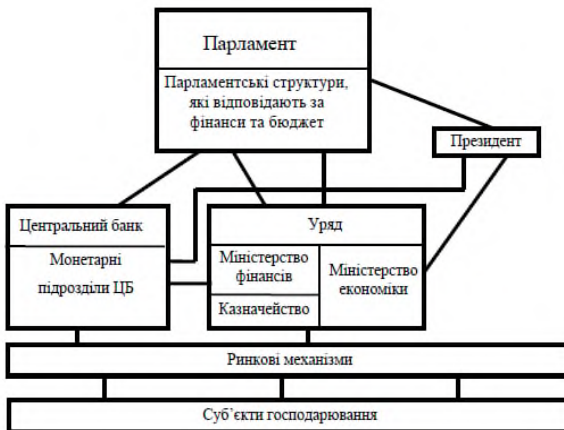

Рис. 2. Інституційно-функціональна взаємодія органів монетарної влади
Побудовано автором.

го таргетування. Це дає можливість центральному банку забезпечувати цільовий рівень інфляції, а уряду спиратися у проведенні регулюючої бюджетної політики на стабільну грошову одиницю. Недосконалість координації монетарної та фіскальної політики, призводить до необхідності взаємної реакції своїми інструментами на наслідки надто жорсткої чи надто м'якої політики, що створює, у свою чергу, коливання в динаміці й нестабільність.

Але ця стратегія має свою умову – збалансування економіки. Якщо цієї збалансованості, цієї рівноваги, стабільності умов не буде, інфляційне таргетування не працюватиме. Стабілізаційні заходи монетарної політики можуть бути підірвані фіскальним впливом, і навпаки. Тому доцільним стає монетарно-фіскальне таргетування стабільності грошової одиниці як інструмент забезпечення резиліентності та безпеки економічного розвитку.

В Україні фіскальне домінування на основі поєднання м'якої фіскальної політики та фіксованого валютного курсу було чинником формування макроекономічних диспропорцій і фінансово-економічних криз 2008 та 2014–2015 рр. [2]. Перехід у 2015 р. до стратегії інфляційного таргетування зумовив певні зміни і в механізм координації фіскальної та монетарної політики за рахунок більшої незалежності політики НБУ. Але війна росії проти України створила умови стратегічної нестабільності та поставила взаємодію монетарної та фіскальної політики в принципово нові умови, пов'язані з необхідністю швидкого реагування на макроекономічні виклики, серед яких особливе значення мають виклики в монетарній і фіскальній сферах, бо в ринковій економіці всі економічні завдання розв'язуються з використанням ринково-грошових відносин.

В умовах гібридної війни і глобальної нестабільності, які сформували надзвичайно гострі суперечності в монетарно-фіскальній сфері, що породжують навіть виклики суверенності держави, необхідними є суттєві корективи у способах виконання завдань забезпечення стабільності грошової одиниці та фінансової системи в цілому. Це стосується як монетарної, так і фіскальної політики, їх взаємозв'язку. В Україні нині значна частина бюджетних витрат покривається за рахунок не власних ресурсів, а зовнішньої допомоги, боргового фінансування та емісії: “Значні бюджетні потреби в першому півріччі 2023 р. (майже на 37 % державного бюджету) профінансовано за рахунок міжнародної допомоги” [3, с. 28], а у 2022 р. “Національний банк України здійснив викуп військових облігацій уряду на суму 400 млрд грн” [4, с. 24], практично профінансувавши таким чином державний бюджет.

Окреслений підхід впливає не тільки з умов, що виникли в результаті війни росії проти України, а й із загального тренду змін у монетарно-фіскальній сфері, пов'язаних із формуванням нової економічної реальності. Спосо-

би відповідей держав на економічні кризи, виклики вірусної пандемії не “вписуються” в старі правила і формують нетрадиційну монетарну політику й альтернативні інструменти, одним із яких є “кількісне пом’якшення”. Існує думка, що після криз можливим буде повернення до традиційної політики. Але така думка не враховує тієї обставини, що невизначеність розвитку стає фундаментальною характеристикою, пов’язаною з переходом до інформаційно-мережевої економіки, і не є лише наслідком окремих шоків. Тому і відповіді на виклики невизначеності повинні мати стратегічний характер. У таких умовах стає необхідним монетарно-фінансове таргетування. Його метою є забезпечення стабільності грошового одиниці та інклюзивна монетизація, яка, на відміну від сегрегативної монетизації, створює умови для повноцінної участі суб’єктів господарювання й населення у створенні національного продукту та розподілу доходів відповідно до статусу і реального внеску в соціально-економічний розвиток. В Україні монетизація сегрегативна, тобто гроші накопичуються у багатих суб’єктів і не потрапляють до суб’єктів, які перебувають у “негарному” економічному стані. Цю ситуацію потрібно трансформувати через використання бюджетних каналів, створення інститутів розвитку, зміни у порядку емісії національної валюти. У такій системі інший підхід полягає в тому, що інфляція, обмінний курс, дефіцит/профіцит державного бюджету, дефіцит/профіцит платіжного балансу є, з одного боку, взаємопов’язаними цілями, а з другого – кожен із цих елементів може бути застосований як засіб впливу на ту чи іншу ситуацію. Залежно від конкретних обставин кожен із цих параметрів може ставати як проміжною метою, так і засобом для забезпечення резиліентності та безпеки соціально-економічної динаміки.

Якщо виникла ситуація з дефіцитом бюджету, то вона в певних умовах може бути розв’язана і за допомогою монетарної політики, адже наразі немає такого стану, коли випуск грошей в обіг автоматично призводить до інфляції. Це вже було практично показано і під час кризи 2008 р., і під час пандемії. А в умовах, коли криптовалюта починає виконувати функцію грошей, як тепер в Україні, причому в деяких країнах навіть податкові платежі можна платити в біткоїнах, то ситуація цілком змінюється і вимагає саме монетарно-фінансового таргетування, в якому всі цілі та інструменти пов’язані.

Запровадження монетарно-фінансового таргетування зумовлює необхідність формування фахових знань і здібностей на основі результатів фундаментальних досліджень закономірностей соціально-економічного розвитку, зміни макроекономічної структури, взаємодії монетарної та фінансової сфер, поведінкової економіки; підготовки на цьому підґрунті висококваліфікованих фахівців, здатних з’ясувати сутність і зовнішні форми

нестандартних взаємодій та процесів і пропонувати адекватні ситуації рішення; врешті-решт, перебудови всієї інституційної архітекτονіки монетарно-фіскальної сфери.

Список використаних джерел

1. Гриценко А. А. Інституціональні засади соціальної довіри в контексті фіскальної та монетарної безпеки. *Фінанси України*. 2021. № 7. С. 7–30. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2021.07.007>.

2. Вдовиченко А., Ніколайчук С. Взаємодія фіскальної та монетарної політики в Україні: від домінування до координації. 2018. URL: <https://voxukraine.org/vzayemodiya-fiskalnoyi-ta-monetarynoyi-politiki-v-ukrayini-vid-dominuvannya-do-koordinatsiyi>.

3. Інфляційний звіт, липень 2023 року / Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q3.pdf?v=4

4. Річний звіт НБУ за 2022 рік: збереження макрофінансової стабільності та довіри громадян, попри безпрецедентні випробування війною. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/richniy-zvit-nbu-za-2022-rik-zberejennya-makrofinansovoyi-stabilnosti-ta-doviri-gromadyan-popri-bezpretsedentni-viprobuvannya-viynoyu>.

УДК 336.1

Михайло Іванович Діба

доктор економічних наук, професор,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2007-9572>

Юлія Олександрівна Гернего

доктор економічних наук, доцент,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4929-0411>

Михайло В'ячеславович Діба

магістр, аспірант,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

РОЛЬ ПОДАТКОВИХ СТИМУЛІВ ДЛЯ АКТИВІЗАЦІЇ ВЕНЧУРНИХ ІНВЕСТИТОРІВ В УКРАЇНІ¹

Анотація. Сучасність ставить низку викликів для представників бізнесу. Зокрема, особливо складно продовжувати свою діяльність в умовах підвищених ризиків сьогодення представникам інноваційного бізнесу, зростає потреба у венчурних інвестиціях. Тому в розвинутих країнах світу активізується фінансова політика, націлена на стимулювання залучення венчурного капіталу. Відповідно, для України зростає актуальність розвитку податкових стимулів для підтримки венчурних інвесторів. Важливо зупинитися на дослідженні напрямів та можливостей розбудови податкових стимулів для активізації венчурних інвесторів в Україні.

Ключові слова: венчурне фінансування, фінансова політика, податкові стимули.

Mykhailo I. Dyba

Dr. Sc. (Economics), Professor,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2007-9572>

Iuliia Gerneho

Dr. Sc. (Economics), Associate Professor,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4929-0411>

¹ Матеріал, підготовлений М. І. Дібою, Ю. О. Гернего, надано авторами в рамках проекту, що виконується за грантової підтримки Національного фонду досліджень України (реєстраційний номер: 2020.01/0546).

Mykhailo V. Dyba

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

THE ROLE OF TAX INCENTIVES FOR THE ACTIVATION OF VENTURE INVESTORS IN UKRAINE

Abstract. Modernity poses a number of challenges for business representatives. In particular, it is particularly difficult for representatives of innovative businesses to continue their activities in conditions of increased risks today, the need for venture investments is growing. Therefore, the fiscal policy aimed at stimulating the attraction of venture capital is being intensified in the developed countries of the world. Accordingly, the development of tax incentives to support venture investors is becoming more and more important for Ukraine. It is important to focus on the study of directions and opportunities for the development of tax incentives for the activation of venture investors in Ukraine.

Keywords: venture financing, fiscal policy, tax incentives.

В умовах численних викликів сьогодення виникають об'єктивні труднощі для ведення бізнесу. Проблеми у веденні бізнесу також зумовлюють нові челенджі для потенційних інвесторів. Зокрема, пандемія COVID-19 та повномасштабне вторгнення РФ в Україну спровокували зміни пріоритетних цілей та стратегій інвесторів. Виникає проблема скорочення розмірів інвестицій, які можливо залучити для розвитку в умовах кризи. Так, у жовтні 2020 року у спільній заяві чотирьох провідних міжнародних організацій (Міжнародної організації праці, Продовольчої та сільськогосподарської організації, Міжнародного фонду сільськогосподарського розвитку та Всесвітньої організації охорони здоров'я) економічні та соціальні трансформації, спричинені пандемією COVID-19, були визначені "руйнівними" та такими, які мають глобальне охоплення [1; 2]. Згідно з дослідженнями McKinsey пандемія мала чотири ключові фази впливу на рішення інвесторів: зниження в ключових секторах економіки; диференціація секторів; посилення різноманітності; відновлення [3]. Тому, в умовах кризи інвестори обирають галузі, які мають потенціал для розвитку, незважаючи на несприятливі умови.

Так, згідно з дослідженнями аналітиків Української асоціації венчурного капіталу та приватного капіталу та спеціалісті компанії "Делойт", в Україні протягом докризового 2019 р. розмір інвестицій у вітчизняні інноваційні стартапи та ІТ-компанії досяг свого максимуму. Обсяг венчурного капіталу перевищив півмільярдну позначку, що в 1,5 раза перевищує максимальні інвестиції попереднього року [4]. В умовах воєнного часу багато

бізнесів змушені припинити свою діяльність. Однак уже у 2021 р. вітчизняним стартапам вдалося залучити майже на 50% венчурних інвестицій, ніж у попередньому році [5]. Відповідно, саме венчурні інвестиції мають потенціал для того, щоб бути джерелом повоєнного відновлення економіки України та її подальшого розвитку на інноваційних засадах.

На державному рівні варто створити сприятливе середовище для залучення венчурних інвестицій. Зокрема, важливо сформувати систему стимулів для залучення ресурсів венчурними інвесторів для досягнення цілей інноваційного розвитку. Тому, метою нашого дослідження є обґрунтування можливих податкових стимулів для активізації діяльності венчурних інвесторів в Україні.

Податковий механізм є інструментом стимулювання венчурних інвесторів у багатьох країнах світу. Зокрема, він є доволі розвинутим на державному рівні в розвинутих країнах Азії. Так, в Японії діє тристоронній механізм податкового стимулювання венчурних інвестицій, який передбачає розвиток системи пільгових податків для венчурних підприємств та венчурних інвесторів, запровадження податкових кредитів, а також повернення фінансових коштів, що були вкладені в інноваційні підприємства.

Натомість у Південній Кореї запровадження податкових стимулів окреслено на законодавчому рівні, а саме його основи закладені у законі "Про заохочення іноземних інвестицій". У ньому передбачено податкові канікули для інвесторів венчурного капіталу, а також податкові послаблення для інвесторів. Подібна політика дала поштовх до розвитку венчурних фондів, які спеціалізуються на фінансуванні стартапів та підтримці нових технологій в усіх сферах господарювання. Наприклад, фонд KOISRA Seed Partners функціонує в країні уже понад 10 років, фінансуючи стартапи у сфері хмарних обчислень, кібербезпеки та проєкти big data. Венчурний фонд Carstone спеціалізується на підтримці стартапів, які розробляють інтернет-сервіси. Strong Ventures вкладає кошти в стартапи, які працюють у царині фінтех [6].

У країнах Європи протягом останніх років досить поширеним став механізм податкового стимулювання венчурних інвестицій для цілей розвитку виробництва, які сприяють обмеженню викидів вуглецю в атмосферу. Для регулювання цього питання у ЄС в 2015 р. запроваджено політику протидії викидам вуглецю EU ETS, що у 2021 р. розширила своє охоплення до близько 3,2% глобального обсягу викидів вуглецю [7].

В Україні з-поміж ключових принципів повоєнного відновлення економіки визначено стимулювання залучення інвестицій для цілей впровадження та розвитку інновацій. Тому, важливо розробити дієву систему податкових стимулів для активізації венчурних інвесторів в Україні (рисунок).

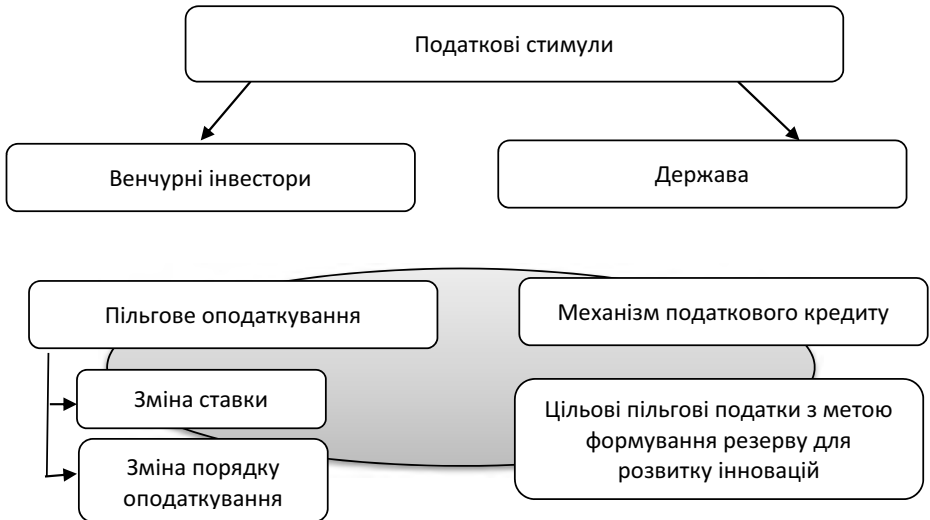

Рисунок. **Напрями та можливості розбудови податкових стимулів для активізації венчурних інвесторів в Україні**

Побудовано авторами.

В Україні згідно з чинним законодавством існують певні податкові пільги, зокрема для венчурних фондів, які діють у формі інститутів спільного інвестування. Однак повоєнна відбудова на інноваційній основі потребує розширення джерел венчурного капіталу, що спричиняє потребу розглядати відносно нові форми його залучення та стимулювати цей процес.

Таким чином, податкові стимули є ключовим інструментом для впливу держави на ділову активність потенційних інвесторів. Відповідно, в контексті повоєнного відновлення в Україні важливо розробити систему податкових стимулів для активізації венчурних інвесторів.

Список використаних джерел

1. Impact of COVID-19 on People's Livelihoods, their Health and our Food Systems: Joint statement by ILO, FAO, IFAD and WHO, 13 October / World Health Organization. 2020. URL: <https://www.who.int/news/item/13-10-2020-impact-of-covid-19-on-people's-livelihoods-their-health-and-our-food-systems>.

2. Moosa I.A., Merza E. The effect of COVID-19 on foreign direct investment inflows: stylised facts and some explanations. *Future Bussiness Journal*. 2020. Vol. 8. URL: <https://doi.org/10.1186/s43093-022-00129-5>.

3. Bradley Ch., Stumpner P. The impact of COVID-19 on capital markets, one year in / McKinsey. 2021. URL: <https://www.mckinsey.com/capabilities/strategy-and-corporate-finance/our-insights/the-impact-of-covid-19-on-capital-markets-one-year-in>

4. Ukrainian venture capital and private equity. Overview 2019. Deloitte, 2019. 44 p.

5. Ukraine Deal Review 2021. Tech Venture Capital and Private Equity deals of Ukraine. URL: <https://kreston.ua/wp-content/uploads/2022/05/Ukraine-Deal-review.pdf>

6. Гук О. В., Мохонько Г. А. Принципи венчурного фінансування у різних країнах. *Економіка та суспільство*. 2017. № 11. С. 205–209.

7. Диба М. І., Гернего Ю. О. Вуглецеві кредити та офсети в контексті державної політики сталого розвитку. *Фінанси України*. 2023. № 6. С. 112–126. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2023.06.112>.

УДК 336.7

Тетяна Леонідівна Дмитренко

кандидат економічних наук,
ДННУ “Академія фінансового управління”,
AML-консультант УНП ООН, Відень, Австрія,
голова правління ГО “Українська сучасна цифрова наука”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2632-2986>

ОЦІНКА МАКРОФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ ЩОДО ДІЯЛЬНОСТІ З КРИПТОАКТИВАМИ

Анотація. Збої в криптопросторі, включаючи падіння Terra USD і фіаско FTX, викликали заклики до зміцнення політичних рамок країн щодо криптоактивів, зокрема шляхом посилення регулювання та нагляду. Підвищені занепокоєння щодо криптоактивів були підхоплені системним ризиком оцінки через концептуальну макрофінансову структуру для розуміння та відстеження системних ризиків, пов'язаних з криптоактивами.

Ключові слова: криптоактиви, вразливості, системний ризик, матриця оцінки крипторизиків.

Tetiana Dmytrenko

Ph. D. (Economics)
SESE “The Academy of Financial Management”,
UNODC AML Consultant, Vienna, Austria,
Chairwoman CO “Ukrainian modern digital science”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2632-2986>

ASSESSING MACROFINANCIAL RISKS FROM CRYPTO ASSETS

Abstract. Disruptions in the crypto space, including the collapse of the Terra USD and the FTX fiasco, have prompted calls to strengthen countries' policy frameworks for crypto assets, including through increased regulation and oversight. Heightened concerns about crypto assets have been picked up by systemic risk assessment through a conceptual macro-financial framework for understanding and tracking systemic risks related to crypto assets.

Keywords: crypto assets, vulnerabilities, systemic risk, Crypto-Risk Assessment Matrix.

Виклики в криптопросторі, включно з падінням Terra USD і фіаско FTX [1], викликали заклики до зміцнення політичних рамок країн щодо криптоактивів, зокрема шляхом посилення регулювання та нагляду. Ці зростаючі занепокоєння щодо криптоактивів були враховані в оцінці системного ри-

зику і представлені в концептуальній макрофінансовій структурі для розуміння та відстеження системних ризиків, пов'язаних з криптоактивами.

Зокрема, науковцями розроблена та запропонована Матриця оцінки крипторизиків (C-RAM) на рівні країни, щоб узагальнити основні вразливості, корисні індикатори, потенційні тригери та потенційні заходи політики, пов'язані з криптосектором. В процесі обговорення підходи, як експерти та офіційні особи можуть включати в свою оцінку системного ризику конкретні вразливості, що випливають із діяльності криптоактивів, і як вони можуть надавати поради щодо політики та вживати заходів, щоб допомогти стримувати системні ризики, коли це необхідно.

Швидкий розвиток криптосектору створює значні проблеми для існуючої фінансової та макропруденційної політики. Ми визначаємо низку сфер, де потрібні скоординовані зусилля, але це далеко не вичерпний список.

1. Збір даних. Щоб отримати широке уявлення про кредитні ризики, включно з постачальниками криптовалют і традиційними фінансовими посередниками, необхідні достатньо детальні та швидкоплинні дані. Крім постачальників платежів та інших постачальників послуг, мають бути включені ризики іноземні професійні учасники ринку, щоб сформувані уявлення про їхнє системне значення у фінансовому чи реальному секторах. Хоча децентралізована структура криптоактивів і високий рівень анонімності учасників децентралізованих мереж можуть створювати проблеми для збору даних, публічний доступ до блокчейну гарантується дизайном, що полегшує моніторинг. Щоб полегшити завдання, регулятор може офіційно встановити для криптооператорів і фінансових установ вимоги щодо звітності з досить детальними та короткостроковими за часом даними. Це полегшило б охоплення даних, пов'язаних із криптовалютою, у монетарній, зовнішній та іншій офіційній макроекономічній статистиці [2]. Можна встановити міжнародні домовленості про обмін даними між національними регуляторними органами, щоб полегшити збір і аналіз іноземних даних.

2. Створення наглядових органів та міжнародного співробітництва щодо оцінки глобальних ризиків. Децентралізований ринок і структура управління крипто-екосистемою перешкоджають її ефективному моніторингу та нагляду. З іншого боку, цифровий характер і використання розподілених реєстрів сприяють збору даних у режимі реального часу та високої деталізації, як продемонстрували численні криптографічні дані та постачальники бізнес-аналітики. Таким чином, створення або зміцнення міжнародних наглядових органів і координація між ними мають бути пріоритетними.

3. Розширення інструментарію макропруденційної політики за допомогою конкретних заходів щодо криптографії та DeFi [3].

Першою лінією захисту від зростаючої вразливості крипто-екосистеми є посилення мікро- та макропруденційного нагляду. Перехресні контакти між крипто-операторами та фінансовими інституціями повинні належним чином контролюватись і встановлювати відповідні коефіцієнти ризику та максимальні коефіцієнти концентрації. Емітенти стейблкоїнів особливо вразливі, тому необхідно забезпечити дотримання мінімальних вимог щодо достатнього капіталу та ліквідності. Норми щодо зниження операційної вразливості та кіберризиків також є важливим пріоритетом.

У більш загальному плані необхідно побудувати загальносистемний аналіз перехресних взаємозв'язків між криптовалютними та традиційними фінансовими гравцями, а також слід запровадити відповідні структурні інструменти. Наприклад, певні банки можуть мати системне значення для криптоіндустрії, оскільки вони особливо схильні до взаємодії з великими криптооператорами. Також слід брати до уваги взаємодію з іншими макрополітичними показниками, такими як грошово-кредитна політика, CFM, щоб забезпечити бажаний загальний вплив від показників криптовалютної складової (рисунок).

За останні кілька років індустрія приватних криптоактивів пережила швидке зростання та дедалі більше інтегрується у світову економіку [4]. Він представляє нову тіншову фінансову систему зі значними ризиковими наслідками для традиційного фінансового сектору та за його межами. Існуючі рамки політик ще не наздогнали цей новий фінансовий ринок серед потенційних наслідків системного ризику. Це було проілюстровано нещодавною крипто-зимою, невдачею великих емітентів і платформ криптовалюти, а також банками, які закликають до кращих даних, моніторингу та політики.

Вразливість	Індикатори	Тригери	Наслідки ризику	Варіанти політик
Системне значення	1. Крипто активи / ВВП	1. Затягування МП	Перетікання в інші сектори та системний ризик	Перспективи макрополітики Надання даних Орган нагляду
Кредитний ризик	2. Транзакції / ВВП	2. Крипто дефолти		
Ризик концентрації	3. Вплив на виклики крипто індустрії	3. Волатильність цін		
Ризик ліквідності	4. Резерви	4. Випуск крипто монет		
Ринковий ризик	5. Показники ліквідності	5. Маржинальні вимоги		
Регуляторний ризик	6. Правова база	6. Неплатоспроможність		
Операційний ризик	7. Кібербезпека	7. Розрахункові питання		

Рисунок. Глобальна матриця оцінки крипторизиків

Побудовано за: [5].

Міжнародними науковцями та експертами запропонований трьохетапний інструмент Матриця оцінки крипторизиків (C-RAM) для оцінки та спостереження за цими ризиками та їхніми наслідками для системних ризиків у оглядах країн [5].

Залишаються значні політичні виклики, які потребують міжнародної співпраці. Відсутність даних і будь-який централізований збір даних є ключовою проблемою, і їй слід приділити пріоритет. Тому створення або зміцнення наглядових органів і міжнародної співпраці з огляду на транскордонний ризик є надзвичайно важливим. Поточний набір інструментів політики залишається неадекватним з огляду на швидкість прогресу, інновації та децентралізований характер цього ринку. Ця проблема вимагає розширення поточної макропруденційної політики, орієнтованої на криптовалюту та DeFi. Взаємодія та взаємодоповнюваність з іншими макрополітиками також слід враховувати при розробленні криптополітики. Скоординовані зусилля міжнародних організацій також допоможуть удосконалити цю структуру та адаптувати ефективну політику для стримування макроекономічних ризиків від криптоактивів.

Список використаних джерел

1. Iyer R., Popescu A. New Evidence on Spillovers Between Crypto Assets and Financial Markets. *IMF Working Paper, forthcoming*. 2023. URL: <https://www.elibrary.imf.org/view/journals/001/2023/213/001.2023.issue-213-en.xml>
2. Treatment of crypto assets in macroeconomic statistics / prepared by M. Dinenzon, V. Josyula, J.C. Moreno-Ramirez, R. Dippelsman, T. Razin. International Monetary Fund, 2019. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/bop/2019/pdf/Clarification0422.pdf>.
3. Makarov I., Schoar A., Cryptocurrencies and Decentralized Finance (DeFi) (No. w30006) / National Bureau of Economic Research. 2022. URL: <https://www.nber.org/papers/w30006>
4. Guidance Note F.18 on The Recording of Crypto Assets in Macroeconomic Statistics. Joint Financial and Payments Systems Task Team / FITT. 2022. URL: https://www.isi2023.org/media/abstracts/ottawa-2023_6d4e57cca977a8d449bc918bc312566e.pdf.
5. Assessing Macrofinancial Risks from Crypto Assets. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2023/09/30/Assessing-Macrofinancial-Risks-from-Crypto-Assets-539473>.

УДК 336.1

Tetiana ZatonatskaDr. Sc. (Economics), Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9197-0560>**Tomasz Wolowicz**Prof. Hab., Ph. D.,
Institute of Public Administration, Management and Business,
University of Economics and Innovation in Lublin (WSEI), Lublin, Poland
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7688-4231>**PUBLIC FINANCE GOVERNANCE UNDER UNCERTAINTY:
MODERN ASPECTS**

Abstract. Traditional theories remain relevant because they are based on national legislation, so their modification and adaptation require a thorough quantitative and qualitative analysis. Given the development of modern information technologies, machine learning and data science tools are actively used in public finance management, which allows to quickly collect and process structured and unstructured data sets and adjust forecasts to meet challenges.

Keywords: public finance, budget policy, uncertainty, state budget revenues and expenditures, machine learning, data science.

Тетяна Георгіївна Затонацькадоктор економічних наук, професор,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9197-0560>**Томаш Воловець**габілітований професор, доктор філософії, директор
Інституту державного управління, менеджменту та бізнесу,
факультет управління та соціальних наук,
Університет економіки та інновацій у Любліні (WSEI), Польща
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7688-4231>**УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ
В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ: СУЧАСНИЙ КОНТЕКСТ**

Анотація. Традиційні теорії залишаються актуальними, оскільки вони побудовані на національному законодавстві, тому їх видозміна й адаптація потребують ґрунтовного кількісного та якісного аналізу. Враховуючи розвиток сучасних інформаційних технологій, у сфері управління державними фінансами активно використовується машинне навчання, інструментарій data science, що

дає змогу швидко збирати та обробляти структуровані та неструктуровані масиви даних та корегувати прогнози з врахуванням викликів.

Ключові слова: державні фінанси, бюджетна політика, невизначеність, доходи і видатки державного бюджету, машинне навчання, data science.

The stability of the national financial system depends on the efficient management of public finances, which are based on the budget systems of countries. The current situation in the world has created uncertainty in economic development, which has affected the planning and forecasting of budget revenues and expenditures. However, changing the budget system requires changes in the legal and regulatory framework, which slows down the emergence of new theories of public finance, the assessment of their effectiveness, and their testing in practice. That is why the first step in the face of uncertainty is to assess the feasibility of using classical theories of public finance management and the possibility of modifying them within the framework of existing legislation. That is why classical approaches remain at the heart of public finance management, as they take into account the features of the budget system, national economy and mentality. However, digitalization processes and the emergence of new approaches in the field of forecasting and planning, collection and processing of large amounts of data make adjustments to the processes of public finance management and create new management mechanisms in this area [1].

Russia's armed aggression against Ukraine has created uncertainty not only in our country but also throughout the world. The war has disrupted traditional economic relations, led to the imposition of sanctions, and changed the structure of revenues and expenditures of budgets around the world. This requires identifying new sources of budget revenues and a balanced structure of public spending that is optimal for sustainable economic growth [2].

An efficient financial system is a prerequisite for the normal functioning of the state apparatus. Financial stability is ensured by sound public finance management. Even in developed market economies, the public sector can account for a significant share of GDP. Theories of public finance management describe and analyze the provision of public services, entitlements, and the main ways in which public expenditures are covered (through taxes, borrowing, foreign aid, or money printing). The main purpose of the public finance system is to provide financial resources for public procurement of goods and services, as well as public transfers. The main goal of management is to obtain the optimal effect at the lowest cost. The feature of public finance management is that in most cases each instrument is considered separately, and very often they can conflict with each other. That is why, in general, linear programming is used only for the most general purposes, and detailed modeling is carried out at separate levels [3].

Public financial management has evolved slowly and has been based on several public management paradigms, starting with traditional bureaucratic administration and gradually moving to the concepts of new public management and public governance. Such transitions were based on major reforms in all areas of the public sector and were driven by the growing demands of the population for the quality of public administration. They were also driven by the emergence of new challenges, such as new types of uncertainty. Three concepts of public financial management are believed to dominate. The first model relies on the legal framework as the basis for the management process, i.e., it is a formalized approach; the second model assumes that the main goal is to benefit the state, regardless of costs; the third model emphasizes the interaction of all stakeholders to maximize the efficiency of the system [4].

As a result, at the macroeconomic level both tax and government spending shocks have a stronger impact on GDP during a high uncertainty regime than under regimes with either medium or low uncertainty. A probable explanation is that in high uncertainty regime government spending shocks tend to increase or crowd-in private sector investment after a one-year delay. Private consumption expenditures also react strongly to government spending shocks uncertainty is high. On the other hand, in medium and low uncertainty regimes, government spending shocks show standard crowding out effects of private investment followed by a moderate response of consumption expenditures.

The shocks to government investment expenditures have a much more powerful effect on GDP than do shocks to government defense or consumption expenditures. Shocks to government defense spending initially have a bigger effect on GDP than shocks to government consumption expenditures, but the difference tends to decline over time. When uncertainty is average or low there is a significant amount of crowding out of private sector investment spending, but when uncertainty is high, the short-run crowding out that occurs during the first year after the shock is reversed and followed by significant crowding in. Finally, government investment spending has a more reliable and powerful effect on GDP than government consumption and defense expenditures. That means that government infrastructure spending is a more appropriate way to stimulate the economy during a recession regardless of the level of uncertainty in the economy [5].

Traditional role of national fiscal policy includes three interrelated functions: resource allocation, income distribution, and stabilization of the economy. The expenditure distribution in the budget is usually very dynamic because economic events are dynamic. The economic crises, pandemics, inflation, exchange rates, and other factors accompanying uncertainty require fiscal policy in order to achieve economic growth and well-being. In this regard, one of the main

problems in public budgeting is to reach the right spending distribution to meet the population's needs.

Nowadays, one of the tools used by governments for improving efficiency, transparency, service quality, and public value is the utilization of AI. AI techniques could assist in decision-making by supporting public managers and government officials with simulations, new ideas, and innovative approaches to better understand data and the dynamics among multiple variables. It leads to the development of the e-government concept that enables public services delivery through the Internet, fostered efficient capture, process, and report on data, and improved decision-making. Smart government is considered one of the key trends that governments are following with the participation of the public and private sectors, as well as NGOs and members of civil society, boosted by technology, like the Internet, Big Data, open data, and AI, bringing the potential to improve planning and decision-making in governments [6; 7].

Budgeting cannot be left behind in this transformation because it is one of the most important financial activities of governments. Without a comprehensive budget, it is challenging to monitor expenses or develop a growth plan. As a result, the governments around the world actively use ICT applications for budgetary functions, procedures, or services throughout the budget cycle (planning, programming, budgeting, appropriations, control, and evaluation of financial resources), using the term e-budgeting, meaning the digitalization of budgetary procedures, as well as the dissemination of open data and Big Data. In this regard, smart budgeting is a systematic process that collects pertinent information and uses algorithmic models to develop a budget. Smart budgeting, including historical data and intelligent algorithms, could make valuable predictions and produce different scenarios to support decision-making.

The advantages of implementing this type of decision support system in public expenditures allocation arise from the ability to process large amounts of data and to find patterns that are not easy to detect, which include multiple non-linear relationships. Some technical aspects of the expenditure allocation process could be improved with the help of these kinds of techniques.

References

1. Shoup, C. (2017). *Public finance*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315127729>.
2. Fisher, R. C. (2022). *State and local public finance*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003030645>.
3. Bovaird, T., & Löffler, E. (2023). *Public management and governance*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003282839>.

4. Jovanović, T., & Vašiček, V. (2021) The role and application of accounting and budgeting information in government financial management process—a qualitative study in Slovenia. *Public Money & Management*, 41 (2). P. 99–106. <https://doi.org/10.1080/09540962.2020.1724405>.

5. Jerow, S., & Wolff, J. (2022). Fiscal policy and uncertainty. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 145, 104559. <https://doi.org/10.1016/j.jedc.2022.104559>

6. Valle-Cruz, D., Fernandez-Cortez, V., & Gil-Garcia, J. R. (2022). From E-budgeting to smart budgeting: Exploring the potential of artificial intelligence in government decision-making for resource allocation. *Government Information Quarterly*, 39 (2), 101–144. <https://doi.org/10.1016/j.giq.2021.101644>.

7. Jang, H. (2019). A decision support framework for robust R&D budget allocation using machine learning. *Decision Support Systems*, 121, 1–12.

УДК 336.1

Dmytro Zatonatskiy

Ph. D. (Economics),

SESE “The Academy of Financial Management”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4828-9144>

Olga Anisimova

Ph. D. (Economics),

SSI “Institute of Educational Analytics”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6721-3030>

PUBLIC INVESTMENT PROJECTS DURING CRISIS

Abstract. Public investment projects are one of the instruments of capital investment in the Ukrainian economy. Since 2015, requirements and criteria for public investment projects have been established by law. The mechanism began to operate successfully, but with the outbreak of the war, funding for already selected projects actually stopped due to lack of available resources. Today, public investment projects solve socially significant problems in various fields and are considered an important tool for state support during crises.

Keywords: public finance, public investment, public investment projects, crisis phenomena.

Дмитро Артемович Затонацький

доктор філософії з економіки, докторант,

ДННУ “Академія фінансового управління”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4828-9144>

Ольга Юріївна Анісімова

кандидат економічних наук,

ДНУ “Інститут освітньої аналітики”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6721-3030>

ДЕРЖАВНІ ІНВЕСТИЦІЙНІ ПРОЄКТИ В УМОВАХ КРИЗОВИХ ЯВИЩ

Анотація. Одним із інструментів капітального інвестування в економіку України є державні інвестиційні проекти. З 2015 року було законодавчо встановлено вимоги та критерії щодо державних інвестиційних проектів. Механізм почав успішно діяти, але з початком війни фінансування вже відібраних проектів фактично зупинилося через нестачу коштів. На сьогодні державні інвестиційні проекти вирішують суспільно значущі проблеми у різних сферах та вважаються вагомим інструментом підтримки державою у період кризових явищ.

Ключові слова: державні фінанси, державні інвестиції, державні інвестиційні проекти, кризові явища

Until 2015, public investment projects were financed manually: no transparency, no justification, no selection criteria. In 2015, a reform in public investment management took place, the essence of which was to create a transparent system and processes for the preparation, selection and implementation of public investment projects.

We are talking about investment projects implemented through public capital investments in state-owned property. In other words, these are projects financed from the state budget on a non-refundable basis. As a rule, such projects are not interesting to private investors and are mostly non-profit, but economically and socially beneficial [1].

The Ministry of Finance annually approves the maximum amount of capital expenditures that can be allocated to public investment projects. These are rather small amounts compared to the total capital expenditures of the state budget.

For example, in 2019, the Ministry of Finance allocated UAH 2.3 billion to implement 34 projects, but tens of billions more were needed to complete these projects over the next few years. In order to receive funding from the amount allocated by the Ministry of Finance, the initiator of a public investment project must go through a series of evaluations and competitive selection [2].

Information on selected public investment projects and investment projects for which state support is provided is entered into the State Register of Investment Projects.

The State Register of Investment Projects is a unified state information system for accounting for investment projects. Information on selected state investment projects and investment projects for the implementation of which state support is provided is entered into this register. The State Register is maintained by the Ministry of Economy in accordance with the procedure established by the Cabinet of Ministers of Ukraine [3].

An extract from the register contains information on the name and purpose of the investment project; the investment entity; the body that conducted the competitive selection; the date of the decision of the tender committee; the estimated amount of state support for the project, the total cost of the project; the type of state support; the amount of state support by source of funding; and the term of the investment project.

The register currently includes 77 projects, including those in the areas of healthcare, transportation, cultural and tourism infrastructure, sports infrastructure, scientific and educational infrastructure, processing industry, waste management, and environmental protection.

The impact of public investment projects on the economy and social development of a country can usually be seen in

- increased investment in the country's economy,
- expansion of infrastructure,
- improving the quality of life of citizens,
- stimulating economic growth and creating new jobs,
- accelerating the socio-economic development of the regions,
- development of key sectors of the economy, such as education, healthcare and energy [4].

Thus, the public investment project management system has been successfully launched, but practice shows that there are some shortcomings that, if eliminated, would contribute to more efficient investment of public funds in projects. One of the major problems of the system is the lack of industry-specific research and project analysis methodologies that could make a significant contribution to improving the quality of development and planning of public investment projects.

However, the basis of all problems is the lack of a strategic vision of public investment needs both at the level of key spending units and at the national level. Coordination between the various mechanisms of financing public investment projects and strategic measurable benchmarks to guide project development and planning are critically lacking in Ukraine's public investment management system.

References

1. Klymenko, S., Lashkul, Z., Motovytsia, N., & Iarova, L. (2022). Current conditions of implementation public-private partnerships and government investment projects in healthcare. *Ekonomika ta derzhava*, 2, 68–74. <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2022.2.68>.
2. Miklukha, O. L. (2022). Analysis of current trends in innovative development and the role of state investments. *Bulletin National University of Water and Environmental Engineering*, 3 (99), 131–138.
3. Krinichko, L., Petrik, S., & Krynychko, F. (2020). Improvement of the legal mechanism of public-private partnership implementation as an investment project in the field of healthcare. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, 23, 131–137. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2020.23.131>.
4. Department of Investments of the Ministry of Economy of Ukraine. (2020). List of state investment projects. Retrieved from <https://www.me.gov.ua/Documents/List?-lang=uk-UA&id=854a0a66-60cc-4897-81df-acd4e098a-1a0&tag=PerelikDerzhavnikhInvestitsiinikhProektiv>.

Владислав Вікторович Зимовець

доктор економічних наук, старший науковий співробітник,
ДУ "Інститут економіки і прогнозування НАН України"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8542-3904>

ТІНІЗАЦІЯ ФІНАНСІВ БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ: ФАКТОРИ, ТЕНДЕНЦІЇ І ПРОЯВИ

Анотація. Розглянуто наукові підходи до класифікації форм та ключових факторів тінізації фінансів бізнесу. На основі агрегованих даних та фінансових показників вибірки підприємств проаналізовано тенденції тінізації фінансів бізнесу в Україні в 2010–2023 рр. Ключовим завданням політики детінізації фінансів бізнесу визначено зниження воєнних ризиків.

Ключові слова: корпоративні фінанси, тіньова економіка, систематичний ризик, приховані доходи, воєнний ризик.

Vladyslav Zymovets

Dr. Sc. (Economics), Senior Researcher,

SI "Institute of Economics and Forecasting
of the National Academy of Sciences of Ukraine"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8542-3904>

SHADOWING OF BUSINESS FINANCES IN UKRAINE: FACTORS, TRENDS AND MANIFESTATIONS

Abstract. The article examines existing scientific approaches to the classification of forms and key factors of shadowing of business finances. Trends in shadowing of business finances in Ukraine were determined on the basis of aggregated data and financial indicators of a sample of enterprises. The reduction of war risks is identified as a key objective of the policy of de-shadowing of business finances.

Keywords: corporate finance, shadow economy, systematic risk, hidden income, war risk.

Поняття "тіньові фінанси бізнесу" не має однозначного тлумачення – частіше вживаються поняття "тіньова економіка" та "тіньові доходи". Термін "тіньові фінанси бізнесу" охоплює не лише тіньові доходи, які є показником потоку, а й тіньовий капітал – акумульовані залишки тіньових доходів, які не витрачені на споживання кінцевими власниками бізнесу.

У чинному українському законодавстві "тіньова економіка" визначена як незареєстрована в установленому порядку економічна діяльність суб'єкта господарювання, результати якої не охоплюються повною мірою

офіційною статистикою [1]. За визначенням Медіні і Шнайдера (2018) тіньова економіка включає всю економічну діяльність, яка прихована від офіційних органів влади з монетарних, регуляторних та інституційних причин [3]. Тіньові доходи бізнесу відповідно до класифікації Євростату виникають унаслідок спотворення з метою зниження обсягів продажу або завищення витрат з метою ухилення від оподаткування [2, с. 4]. У посібнику ОЕСР (2002) тіньові доходи бізнесу визначено як “зниження обсягів виробництва та/або надходжень для уникнення сплати податків” [4, с. 146].

Отже, тіньові доходи бізнесу – це доходи, які умисно не задекларовані у фінансовій звітності (ухилення від оподаткування) або свідомо занижені за допомогою завищення витрат (уникнення оподаткування). Тіньові доходи бізнесу є основою тіньової економіки, що підтверджується емпіричними даними [5, с. 11]. Непогана, хоча й не вичерпна, класифікація форм тіньових доходів бізнесу, яка зроблена робочою групою по тіньовій економіці в Австралії [6, с. 11], включає недекларування або неповне декларування (зниження) оподаткованого доходу, виплати заробітної плати готівкою (“у конвертах”), вдавані контракти з найманими працівниками, навмисне припинення діяльності (для уникнення сплати зобов’язань) з подальшою реєстрацією під іншою назвою, шахрайство з відшкодуванням ПДВ.

За офіційною інформацією, рівень тіньової економіки в Україні є високим без чітко вираженої тенденції до покращання або погіршення ситуації. За останніми оприлюдненими даними рівень тіньової економіки за інтегральним показником становив 32 % ВВП і був маломінімальним у довгостроковому періоді (коливався в діапазоні від 30 до 36 %) [7]. Цей показник є інформативним і таким, який складно застосувати для визначення параметрів конкретних заходів фінансової політики. Затвержені Мінекономіки Методичні рекомендації розрахунку рівня тіньової економіки [1] не містять окремих показників для вимірювання рівня тінізації фінансів бізнесу. Найближчим за змістом до тематики цієї роботи є показник “тіньовий прибуток”, який застосовується для обчислення рівня тіньової економіки за методом збитковості підприємств.

Незважаючи на дискусійність алгоритму розрахунку, метод визначення тіньового прибутку було застосовано для агрегованих фінансових показників українського бізнесу за усіма видами економічної діяльності, за винятком секції К (фінансова діяльність) та фінансових окремих підприємств, включених до вибірки. Отримані результати обчислення тіньового прибутку порівнювались з умовним оборотом, розрахованим як сума задекларованих чистих продажів і чистих збитків (рисунок). До фінансової кризи 2008–2009 рр. рівень тінізації фінансів бізнесу за показником прихованого (незадекларованого) доходу не перевищував 2 %, а впродовж 2008–

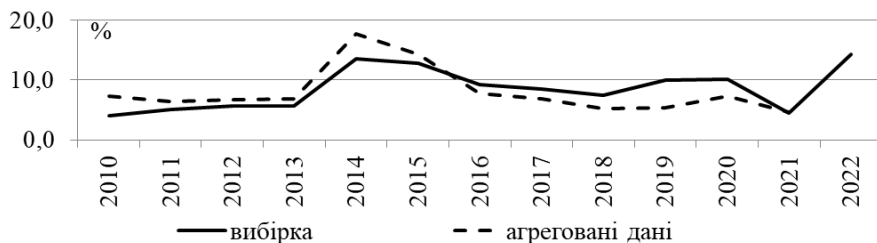

Рисунок. Рівень прихованого (незадекларованого) доходу в 2006–2022 рр.

Побудовано за: Фінансові результати до оподаткування підприємств. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2021/fin/fin_new/fr_op_ek_vsmm_2010_2020_ue.xlsx.

2013 рр. підвищився до рівня 5–7%. У періоди загострення бойових дій у 2014–2015 і 2022 р. показник суттєво підвищувався (до 13–17%), що пояснюється включенням до розрахунку збитків від війни.

Загалом можна зробити висновок про *відносно стійку частку тіншового доходу у складі загальних доходів бізнесу (чистих продажів), яка становить від 5 до 7%..* У подальших дослідженнях достатньо перспективним завданням є визначення чутливості тінізації фінансів бізнесу до ключових факторів, які є загальновідомими - макрофінансова та політична нестабільність, низький рівень захисту прав власності та корупція. Фактор податкового навантаження не входить до цього переліку, оскільки не має емпіричного підтвердження у країнах Східної Європи [8, с. 10] та Україні [9, с. 141].

Головною причиною (мотивом) тінізації фінансів бізнесу в Україні є високі ризики втрати інвестованого капіталу, інтегрованим виміром яких є систематичний ризик. Хоча упродовж 2018–2021 рр. систематичний ризик (премія за ризик країни) в Україні знизився з 10,4 до 7,4%, після повномасштабного вторгнення він суттєво підвищився - до 18,2% на початок 2023 р. [10]. Нині головними перешкодами детінізації фінансів бізнесу є перманентна воєнна загроза, несправедливе застосування податкових норм і правил (фіскальний волюнтаризм), незахищеність прав власності та високий рівень корупції. Філософія державної політики має бути спрямована на усунення причин тінізації фінансів бізнесу. Для викорінення фіскального волюнтаризму пропонується закріпити в законодавстві відповідальність держави за умисні дії податкових органів з метою здійснення тиску на платників податків. Актуальним завданням політики детінізації фінансів бізнесу є зниження воєнних ризиків, вирішення якого лежить у площині є надання бізнесу впевненості щодо компенсації воєнних збитків

у майбутньому. Інструментом реалізації цього завдання є формування загальнонаціонального реєстру збитків бізнесу від війни, які підлягатимуть компенсації з подальшим відшкодуванням за рахунок країни-агресора.

Список використаних джерел

1. Методичні рекомендації розрахунку рівня тіньової економіки. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=9aced229-54e0-4021-be56-417ab6d47685>.
2. Medina L., Schneider F. Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? *IMF. WP/18/17*. URL: <https://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/wp1817.pdf?abstractid=3124402&mirid=1>.
3. Non-observed Economy in National Accounts - Survey of Country Practices. Geneva, 2008. URL: <https://unece.org/DAM/stats/publications/NOE2008.pdf>.
4. Handbook on Measuring the Non-observed Economy / OECD. 2002. URL: <https://www.wiego.org/sites/default/files/publications/files/OECD-Measuringthe-Non-ObservedEconomy.pdf>.
5. Gyomai G., Van de Ven P. The non-observed economy in the system of national accounts. *OECD Statistics Brief*. 2014. No. 18. URL: <https://www.oecd.org/sdd/na/Statistics%20Brief%2018.pdf>.
6. Black Economy Taskforce Final Report. 2017. URL: https://treasury.gov.au/sites/default/files/2019-03/Black-Economy-Taskforce_Final-Report.pdf.
7. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у 2021 р. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=74e86de5-126a-4849-94d5-7d4ea048e4b8>.
8. Navickas M., Juščius V., Navickas V. Determinants of Shadow Economy in Eastern European Countries. *Scientific Annals of Economics and Business*. 2019. Vol. 66, No. 1. P. 1–14. URL: saeb.feaa.uaic.ro/index.php/saeb/article/view/402; doi: [10.2478/saeb-2019-0002](https://doi.org/10.2478/saeb-2019-0002).
9. Розвиток фіскального простору для забезпечення економічного зростання : наук. доп. ДУ “Ін-т екон. та прогнозів. НАН України”. Київ, 2022. 208 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Rozvytok-fiscalnogo-prostory-dljazabezpechennja-economichnogo-zrostannja.pdf>.
10. Country Default Spreads and Risk Premiums. 2023. July 14. URL: <https://www.stern.nyu.edu/~adamodar/pc/datasets/ctrypremJuly23.xlsx>.

УДК 336.1

Юрій Борисович Іванов

доктор економічних наук, професор,
Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку
Національної академії наук України
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5309-400X>

В'ячеслав Ігорович Лаптев

доктор економічних наук, доцент,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4163-0933>

ДЕТЕРМІНАНТИ ПРЕФЕРЕНЦІЙНОЇ ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Анотація. На основі узагальнення теоретико-аналітичних досліджень та проєктів планів повоєнного відновлення України сформульовані визначальні умови розбудови преференційної податкової політики в післявоєнний період. До таких детермінантів віднесено обмеженість фінансових ресурсів; необхідність гармонізації української податкової політики з політикою ЄС; фокусування та моніторинг результативності податкових пільг й преференцій; орієнтація на децентралізацію та регіональний розвиток.

Ключові слова: податкова пільга, преференція, податкова політика, повоєнне відновлення економіки.

Yuriy Ivanov

Dr. Sc. (Economics), Professor,
Research Center for Industrial Problems of Development
of the National Academy of Sciences of Ukraine
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-5309-400X>

Viacheslav Laptiev

Dr. Sc. (Economics), Associate Professor,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4163-0933>

DETERMINANTS OF PREFERENTIAL TAX POLICY OF POST-WAR ECONOMIC RECOVERY IN UKRAINE

Abstract. Based on the generalization of theoretical and analytical studies and draft plans for the post-war reconstruction of Ukraine, the defining conditions for the development of preferential tax policy in the post-war period are formulated. These determinants include limited financial resources; the need to harmonize Ukrainian

tax policy with EU policy; focusing and monitoring the effectiveness of tax benefits and preferences; and focusing on decentralization and regional development.

Keywords: tax benefits, preferences, tax policy, post-war economic recovery.

Відновлення та післявоєнний розвиток економіки України потребує адекватної зміни державної економічної політики, однією з найважливіших складових якої є податкова політика. Тому обґрунтування преференційної податкової політики, спрямованої на створення умов для відбудови економіки, являє собою складне наукове завдання, ефективне вирішення якого є можливим тільки за умови врахування всіх детермінантів цього процесу та трендів зміни української та європейської податкової політики.

Сучасні теоретико-аналітичні дослідження, які здійснені в 2022–2023 рр. під керівництвом В. Гейця [1], В. Юрчишина [2], наукові праці Т. Єфименко [3; 4], А. Даниленка [5] та ін. обґрунтовують загальні шляхи вирішення окремих проблем періоду повоєнного відновлення в сфері державних фінансів, проте не розкривають всіх особливостей, специфічних рис та трендів сучасної преференційної податкової політики. На жаль, ці проблемами не опрацьовані також в доповідях міжнародних організацій [6] та вітчизняних проектах планів відновлення України [7; 8]. Фіскальна та монетарна безпека національної економіки в умовах глобальних викликів і загроз

Основними детермінантами преференційної податкової політики на етапі повоєнного відновлення економіки України, на наш погляд, є такі.

Обмеженість фінансових ресурсів держави та необхідність поступового повернення балансу між фіскальною та регулюючою функціями податків за рахунок скорочення широкої податкової підтримки на користь зваженого та обмеженого податкового стимулювання з елементами податкової підтримки найбільш вразливих груп платників податків. Скасування в 2023 р. значної частини необґрунтованих та неефективних податкових пільг попри критику й супротив прибічників лібералізації оподаткування сприяло певній фінансовій стабілізації та навіть невеликому скороченню боргового навантаження у вересні 2023 р. Тому в найближчій перспективі не можна спиратися на зменшення загального податкового навантаження й широку лібералізацію оподаткування.

Гармонізація податкової політики України з підходами, нормами і правилами ЄС в контексті забезпечення умов для прискореної євроінтеграції України. Цей вектор розвитку національної економіки передбачає не тільки адаптацію податкової системи та конструкції податків, але й необхідність координації податкових політик України та ЄС, причому з урахуванням завдань повоєнного відновлення. В цьому плані імплементація узго-

джених на європейському рівні податкових заходів протидії інфляційним процесам та інтенсивне податкове стимулювання зеленого переходу, що активно розвивається в ЄС [9], мають бути поєднані з впровадженням апробованих та дієвих інвестиційних податкових пільг.

Необхідність фокусування преференційної податкової політики. Сфокусована податкова політика повоєнного періоду має розглядатися в двох аспектах. По-перше, в процесі побудови та реалізації податкової політики повоєнного періоду на передній план виходить проблема чіткої відповідності її напрямів встановленим цільовим пріоритетам. Тобто всі інструменти податкового регулювання мають бути спрямовані виключно на вирішення тих завдань, які віднесені до пріоритетних. Натомість єдиний підхід щодо встановлення обмеженого переліку державних пріоритетів в проектах Планів відновлення економіки України [7; 8] відсутній, а в деяких аналітичних матеріалах пріоритетними визначені не тільки стратегічні, а й поточні завдання [1; 2]. По-друге, фокусування податкового стимулювання передбачає виключно цільовий характер преференцій, спрямованих на обмежену кількість законодавчо закріплених пріоритетів за умови мінімізації нецільових податкових пільг підтримуючого характеру виключно для найбільш незахищених груп платників податків. Сучасна преференційна політика має враховувати й один з додаткових керівних принципів, сформульованих на базі міжнародного досвіду постконфліктного та післяаварійного відновлення та реконструкції у спільній доповіді Світового банку, Уряду України, ЄС та ООН “Ukraine. Rapid damage and needs assessment. February 2022 – February 2023” [6] – баланс між нагальними потребами та середньостроковими та довгостроковими цілями. З фокусуванням також безпосередньо зв’язана необхідність постійного моніторингу результативності податкових пільг та преференцій, що дасть змогу своєчасно вносити зміни в преференційну політику, скасовувати неефективні пільги, або преференції, які виявили високу результативність та сприяли досягненню бажаного рівня цільового результату.

Підвищення ролі податкової політики в забезпеченні децентралізації та регіонального розвитку. Ця загальноєвропейська тенденція вимагає не тільки збільшення регулятивного потенціалу органів місцевого самоврядування, але й зваженого підходу до надання податкових пільг, оскільки ці рішення державної влади можуть вносити дисбаланс в розподіл податкових надходжень між бюджетами різних рівнів. Перенесення фокусу податкової підтримки та стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу із загальнодержавного рівня на рівень територіальних громад з урахуванням пріоритетів їх розвитку, сприятиме створенню умов для їх саморозвитку за рахунок збільшення власних податкових баз.

Податкова політика на етапі повоєнного відновлення України вимагає раціонального поєднання преференційної та перерозподільної політики задля сполучення традиційних (надання пільг приватному бізнесу) й нетрадиційних (створення спеціальних фондів) фінансування інвестицій. В цьому плані окремої уваги заслуговує досвід використання податків або внесків солідарності (податки на непередбачені доходи). Починаючи з 2022 р., ці податки вводилися для перерозподілу надприбутків компаній енергетичного сектору та добувних компаній на користь фінансування витрат держави на протидію підвищенню цін на енергоресурси, але у 2023 р. аналогічні податки були введені в багатьох країнах Європи для банків і фінансових компаній, підприємств в сфері фармації, хімічної промисловості, транспорту та ін. В цьому плані заслуговує на увагу законопроект, що передбачає впровадження аналогічного податку в Україні для банківського сектору [10].

Список використаних джерел

1. Відновлення та реконструкція повоєнної економіки України. Наукова доповідь. / НАН України, ДУ "Ін-т екон. та прогноз. НАН України". Київ, 2022. 305 с. URL: <http://ief.org.ua/wp-content/uploads/2022/12/Vidnovlennja-ta-rekonstrukcja-povojennoji-economiky.pdf>.
2. Політичні, економічні і структурні наслідки російської агресії для України і світової спільноти. Завдання економічного відновлення України у повоєнний період з врахуванням євроінтеграційних пріоритетів. 2023. URL: <https://razumkov.org.ua/novyny/fakhova-dyskusii-politychni-ekonomichni-i-strukturni-naslidky-rosiiskoi-agresii-dlia-ukrainy-i-svitovoi-spilnoty-zavdannia-ekonomichnogo-vidnovlennia-ukrainy-u-povoiennyi-period-z-vrakhuvanniam-ievrointegratsiinykh-priorytetiv>.
3. Iefymenko T. Public Financial Management in martial time and post-war reconstruction of Ukraine: scientific support of transformations. *Фінанси України*. 2023. № 1. С. 7–25. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2023.01.007>.
4. Єфименко Т., Іванов Ю., Карпова В. Пільги в оподаткуванні в умовах воєнного стану: управління комплаєнс-ризиком. *Фінанси України*. 2022. № 4. С. 7–26. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2022.04.007>.
5. Даниленко А.І., Єршова Г.В. Повоєнне відновлення економіки: основні фактори впливу та світовий досвід для України. *Фінанси України*. 2023. № 6. С. 10–33. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2023.06.010>.
6. Ukraine. Rapid damage and needs assessment. February 2022 – February 2023 / World Bank, the Government of Ukraine, the European Union, the United Nations. 2023. March. URL: <https://documents.worldbank.org/en/publication/document-reports/documentdetail/099184503212328877/p1801740d1177f03c0ab180057556615497>.

7. Проект плану відновлення України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/nacionalna-rada-z-vidnovlennya-ukrayini-vid-naslidkiv-vijni/robochi-grupi>.

8. План відновлення України. URL: <https://recovery.gov.ua>.

9. Eurogroup statement on fiscal policy orientations for 2023. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/07/11/eurogroup-statement-on-fiscal-policy-orientations-for-2023>.

10. Проект Закону про внесення зміни до підрозділу 4 розділу XX “Перехідні положення” Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування чистого процентного доходу банків від 28.08.2023 № 9656. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=76680.

УДК 336.22

Влада Вікторівна Карпова

кандидат економічних наук,

ДННУ "Академія фінансового управління"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3712-0391>

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОБЛЕМИ ПРЕФЕРЕНЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В АДМІНІСТРУВАННІ ПОДАТКУ НА МАЙНО

Анотація. У результаті воєнної агресії РФ проти України скоротилися надходження податку на майно. Цей податок належить до місцевих податків та відіграє важливу роль у забезпеченні потреб територіальних громад. У дослідженні проаналізовано тенденції зміни надходжень податку на майно в Україні та виявлено проблеми преференційної політики в адмініструванні податку на майно.

Ключові слова: адміністрування податку, податок на нерухоме майно, плата за землю, податкові преференції.

Vlada Karpova

Ph. D. (Economics),

SESE "The Academy of Financial Management"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3712-0391>

TRENDS AND PROBLEMS OF PREFERENTIAL POLICY IN PROPERTY TAX ADMINISTRATION

Abstract. As a result of the military aggression of the Russian Federation against Ukraine, property tax revenues decreased. This tax refers to local taxes and plays an important role in meeting the needs of territorial communities. In the study, the trends of changes in property tax revenues in Ukraine were analyzed and the problems of the preferential policy in property tax administration were identified.

Keywords: tax administration, real estate tax, land tax, tax preferences.

Ефективний розвиток економіки України вимагає достатнього забезпечення ресурсами потреб територіальних громад. Найбільшу частку в місцевому оподаткуванні займає податок на майно.

Проблематика адміністрування майнових податків неодноразово порушувалася в працях науковців [1; 2]. Між тим слід врахувати, що на надходження цього податку в Україні впливають негативні наслідки російської збройної агресії проти України. З огляду на це в сучасних умовах особливо значення набуває аналіз останніх тенденцій та проблем преференційної політики в адмініструванні податку на майно.

За даними Міністерства фінансів України [4], частка місцевих податків та зборів в загальному обсязі доходів зведеного бюджету України в 2022 р. становила 3,8%. За січень – серпень 2023 р. частка місцевих податків та зборів у загальному обсязі доходів зведеного бюджету України зменшилась та становила 3,5% [5]. Водночас динаміка надходжень місцевих податків та зборів у абсолютних показниках протягом періоду 2020–2022 рр. була дещо іншою (рисунок).

З рисунка видно, що до 2022 р. податкові надходження з місцевих податків та зборів в абсолютному виразі збільшувалися. Зокрема, у 2021 р. сума місцевих податків та зборів становила 89,9 млрд грн. та збільшилася порівняно з 2019 р. на 16,3 млрд грн, з 2020 р. – на 14,2 млрд грн. Однак у 2022 р. спостерігалось зменшення надходжень з місцевих податків та зборів на 5,6 млрд грн.

На тенденцію до зниження сум надходження з місцевих податків та зборів за період з 2019 р. по 2022 р. вплинули надходження з податку на майно. Так, надходження податку на майно у 2022 р. збільшилися порівняно з 2019 р. на 4 млрд грн, з 2020 р. – на 5,3 млрд грн. Однак проти 2021 р. у 2022 р. спостерігалось зменшення надходжень податку на майно на 6,5 млрд грн. Таку тенденцію можна пояснити наслідками збройної агресії РФ проти України.

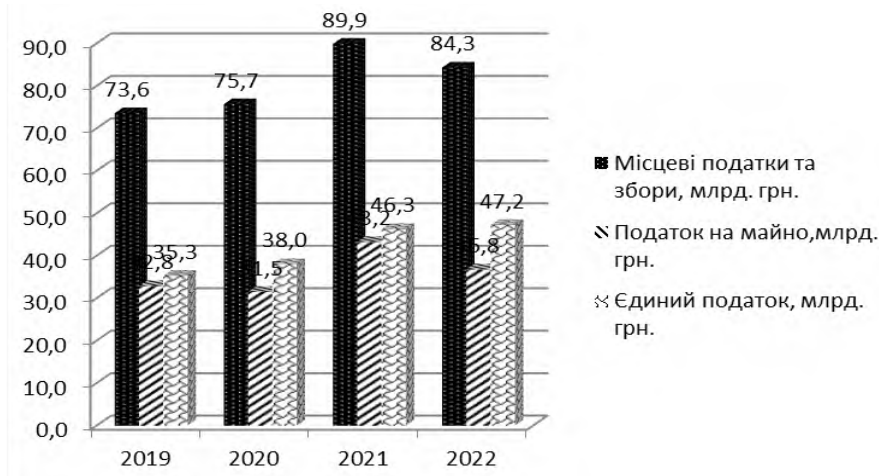

Рисунок. Податкові надходження місцевих податків та зборів за 2019–2022 рр.

Побудовано за: [4; 5].

Відповідно до норм п. 265.1 ст. 265 Податкового кодексу України (далі – ПКУ) [3] податок на майно складається з податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортного податку та плати за землю. Оскільки внаслідок збройної агресії рф частину територій України було тимчасово окуповано, за ці території не справляються податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, та плата за землю. Відповідні пільги передбачені нормами п. 69.14 та 69.15 підрозділу 10 розділу XX ПКУ [3]. Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих російською федерацією (далі – Перелік) затверджено наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 № 309.

Слід урахувати, що більшість пільг з місцевих податків та зборів було впроваджено до 24.02.2022, тобто до введення правового режиму воєнного стану.

У період дії воєнного стану введено тільки одну пільгу по платі за землю. Так, за нормами пп. 266.4.2 ст. 266 ПКУ [3] сільські, селищні, міські ради мають право встановлювати пільги з податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, що сплачується на відповідній території, з об'єктів нежитлової нерухомості, що розташовані на території індустріального парку та перебувають у власності учасників індустріального парку, включеного до Реєстру індустріальних парків.

Відповідно до норм п. 284.6 ст. 284 ПКУ [3] у частині плати за землю за земельні ділянки, що входять до складу території індустріальних парків, включених до Реєстру індустріальних парків, нормативну грошову оцінку яких проведено, що використовуються ініціаторами створення індустріального парку, керуючою компанією індустріального парку та учасниками індустріальних парків, органи місцевого самоврядування можуть:

1) встановлювати ставки земельного податку та оренду плати у розмірі, меншому за розмір земельного податку, встановлений рішенням відповідного органу місцевого самоврядування для певної категорії земель, що сплачується на відповідній території;

2) звільняти від сплати земельного податку.

На такі рішення не поширюється дія пп. 4.1.9 та п. 4.5, пп. 12.3.3 і 12.3.4, пп. 12.4.3 ст. 12 ПКУ та Закону України “Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності”.

Доцільність упровадження цих пільг викликає сумніви, оскільки пільгою за кодом 18010595 у 2022 р. користувалося 5 платників, яким було надано 6 пільг на суму 167 280 грн. Пільгою під кодом 18010403 у 2022 р. користувався 1 платник, якому було надано пільг на суму 14 000 грн. Отже, введення таких пільг саме в період дії правового режиму воєнного стану є дискусійним,

оскільки фактично за рахунок цього надається підтримка певним платникам, що може свідчити про лобіювання інтересів окремих осіб.

При цьому фактично в період дії воєнного стану було введено й інші пільги зі сплати плати за землю та податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки на тимчасово окупованих територіях, які включені до Переліку.

Динаміка пільг з податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, які є втратами доходів бюджету, має тенденцію до зростання, однак більшість пільг надавалася бюджетним установам, що можна вважати виправданим.

У Довіднику № 118/2 інших податкових пільг станом на 21.07.2023 пільг зі сплати місцевих податків та зборів не передбачено, хоча до 01.07.2023 пільги з податку на майно були присутні в Довіднику інших податкових пільг. Доцільність виключення пільг із Довідника інших податкових пільг викликає сумніви, оскільки всі пільги є наразі діючими та передбачені в ПКУ.

Слід також зауважити, що динаміка пільг з податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, які є іншими податковими пільгами, має тенденцію до зростання. Так, станом на 01.01.2023 пільги з податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, які є іншими податковими пільгами, було надано 5822 платникам податку. Взагалі було надано 8441 пільгу на суму 1 833 837 тис. грн. Враховуючи те, що облік вказаних пільг з 01.07.2023 не ведеться, це призведе до штучного зменшення втрат бюджету від надання пільг. Тому доцільно відновити в Довіднику виключені пільги з плати за землю.

Наведені висновки можна використати при підготовці проектів законів щодо внесення змін до Податкового кодексу України, спрямованих на скорочення пільг з податку на майно. Це дасть змогу збільшити податкові надходження до місцевих бюджетів та забезпечити потреби місцевих громад.

Список використаних джерел

1. Баранова В.Г., Слатвінська М.О. Дієвість майнового оподаткування в Україні. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Випуск 26-2. С. 113–116. URL: http://bses.in.ua/journals/2018/26_2_2018/25.pdf.

2. Луценко І. С. Моніторинг фіскальної ролі майнового оподаткування в Україні. *Ефективна економіка*. 2020. № 11. URL: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.11.73>.

3. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

4. Показники виконання Зведеного бюджету України. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2022-538.

5. Показники виконання Зведеного бюджету України. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2023-582.

УДК 336.1:339.7

Катерина Володимирївна Клименко

кандидат економїчних наук,

ДННУ "Академїя фїнсового управлїння"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8295-1333>

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ВИКОНАННЯ СТРУКТУРНИХ МАЯКІВ МВФ УКРАЇНОЮ В УМОВАХ ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Проаналїзовано стан реалїзацї Меморандуму про економїчну та фїнсову полїтику в рамках реалїзацї Програми розширеного фїнсування з МВФ в контекстї виконання окремих структурних маякїв програми. У цьому контекстї дослїджено вїдповїднї законодавчї змїни до державного бюджету 2023 року, якї вїдповїдають потребам України, проєкт законодавчої ініціативи щодо вдосконалення Бюджетного кодексу, проаналїзовано реалїзацїю першого пїдготовчого етапу з розроблення Нацїональної стратегїї доходїв.

Ключовї слова: МВФ, Мїнїстерство фїнсовїв, Меморандум, мїжнародна допомога, структурнї маяки, Програма розширеного фїнсування, нацїональна стратегїя доходїв.

Kateryna Klymenko

Ph. D. (Economics),

SESE "The Academy of Financial Management"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8295-1333>

CERTAIN ASPECTS OF THE IMPLEMENTATION OF IMF STRUCTURAL BENCHMARKS BY UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Abstract. The analyze the state of implementation of the Memorandum on economic and financial policy within the framework of the implementation of the Extended Fund Facility Program with the IMF in the context of the implementation of structural benchmarks of the program. In this context, relevant legislative changes to the state budget of 2023 that meet the needs of Ukraine, a draft legislative initiative to improve the Budget Code, and the implementation of the first preparatory stage for the development of the National Revenue Strategy were analyzed.

Keywords: IMF, Ministry of Finance, Memorandum, international aid, structural benchmarks, Extended Fund Facility Program, national income strategy.

Стратегїчні та маїстральнї напрями розвитку України потребують удосконалення процесу формування й реалїзацї зовнїшньої полїтики держави, адекватного аналїзу дипломатичних і економїчних вїдносин з їншими

країнами та окреслення пріоритетних векторів співробітництва з надійними довгостроковими партнерами України – як державами, міжнародними фінансовими організаціями (МФО), так і іншими міжнародними фінансовими партнерами. Для такої взаємодії характерні середньо- й довгостроковий періоди, а її кінцевим результатом є налагодження надійних партнерських відносин, забезпечення стрімкого розвитку держави.

Сьогодні в умовах російсько-української війни роль МВФ як глобального фінансового регулятора, антикризового агента й кредитора останньої інстанції виходить на перший план. У зв'язку з мінливістю економіко-політичної ситуації в країні, посиленням зовнішніх і внутрішніх викликів та загроз, насамперед воєнних дій на території України, спричинених повномасштабною агресією Росії, окремі аспекти співпраці з міжнародними партнерами періодично переглядаються.

МВФ 31 березня 2023 р. схвалив чотирирічну програму розширеного фінансування для України на суму 15,6 млрд дол. США, яка становить частину пакета міжнародної підтримки загальним обсягом 115 млрд дол. США. До державного бюджету України вже надійшли два транші загальним обсягом 3,6 млрд дол. США. Також за умови успішного другого перегляду програми, Україна може отримати третій транш у розмірі близько 895 млн дол. США у 2023 р. Загалом від початку повномасштабної війни, Мінфін залучив близько 6,3 млрд дол. США бюджетної підтримки від МВФ [1]. Основним завданням нової програми МВФ є підтримка фіскальної, зовнішньої, цінової та фінансової стабільності в умовах дуже високої невизначеності та відновлення боргової стійкості в довгостроковій перспективі як за базовим, так і за песимістичним сценарієм розвитку держави. Ця Програма також має на меті реалізацію магістральних та інституційних реформ, а також підтримку сприяння довгостроковому сталому економічному зростанню в контексті повоєнної відбудови та набуття Україною членства в ЄС.

У вже в оновленому Меморандумі [2] за підсумками першого перегляду програми кількість структурних маяків, як і Україна має виконати за програмою, збільшилася з 19 до 23. Зростання кількості маяків було запропоновано українською стороною для збереження макроекономічної та фінансової стабільності в умовах продовження війни, а також підтримки імпульсу реформ.

Нині Меморандум за програмою EFF з МВФ є одним з ключових програмних документів для Уряду та НБУ, а вчасна реалізація структурних маяків дасть змогу продовжити фінансування після чергових переглядів Програми. Враховуючи воєнні виклики, важливо проаналізувати, наскільки окресленні інструменти, викладені в Меморандумі, співвідносяться з метою відновлення та зміцнення економічної активності в Україні.

Так, у березні 2023 р. Кабінет Міністрів України прийняв рішення, яким доручив Міністерству фінансів розпочати підготовку Національної стратегії доходів на період 2024–2030 років. Згідно з узгодженнями МВФ “структурними маяками” стратегія повинна бути схвалена до кінця 2023 р. 4-річна програма EFF з МВФ передбачає, що другий етап програми, який розпочнеться приблизно у 2025 р., буде зосереджений на важливих структурних реформах у сфері податків та бюджету з метою забезпечення середньострокових доходів, узгоджених з реалізацією Національної стратегії доходів, а також на поліпшенні управління державними фінансами та реформуванні системи управління державними інвестиціями для підтримки процесу післявоєнного відновлення.

До середини 2023 р. було заплановано розробити набір заходів, включаючи розв’язання основних проблем, виявлених у результаті опитування платників податків, що буде внеском у дорожню карту стратегії. Це одна з ключових вимог програми. Далі, за підтримки технічної допомоги МВФ, буде проведено аналіз прогалин з метою використання цієї інформації в дорожній карті для Національної стратегії доходів на період 2024–2030 років. Цей аналіз включатиме визначення цілей щодо доходів та інших політичних цілей, а також принципів координації між урядовими агенціями, донорами, приватним сектором та громадським суспільством під керівництвом Міністерства фінансів [3].

Також 29 червня 2023 р. Рада виконавчих директорів МВФ затвердила перший перегляд програми розширеного фінансування для України, розрахованої на 4 роки (2023–2027 рр.). У цьому перегляді з’явився новий структурний маяк, який передбачав зобов’язання нашої держави до жовтня 2023 р. “підготувати стратегію реформування Державної податкової та Державної митної служб (як частину Національної стратегії доходів)”.

Утім, за результатами Перегляду відзначено істотний прогрес Уряду України у виконанні зобов’язань за програмою EFF. Україна виконала всі відповідні кількісні критерії ефективності за квітень та структурні орієнтири станом на кінець червня. Незабаром до загального фонду державного бюджету України надійшов другий транш у розмірі 890 млн дол. США від МВФ [4].

У продовження виконання структурних маяків за Меморандумом з МВФ Верховна Рада прийняла Закон України “Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення передбачуваності бюджетної політики та посилення боргової стійкості” [5]. Цей Закон передбачає, насамперед:

- відновити визначені ст. 52 БКУ умови внесення змін до закону про державний бюджет, залишивши лише в умовах воєнного стану необмежене право на перегляд видатків сектору безпеки і оборони;

- передбачити, що у 2023–2028 роках граничний обсяг державних гарантій, які надаються за рішеннями Уряду, не зможе перевищувати 3 % планових доходів загального фонду державного бюджету, а граничний обсяг державних гарантій, які надаються на підставі міжнародних договорів, визначатиметься законом про державний бюджет;
- відновити в цьому році розроблення Стратегії управління державним боргом на 2024–2026 роки (що також було призупинено через повномасштабне вторгнення), передбачивши її подання Мінфіном на розгляд Уряду до 25 жовтня 2023 року та затвердження Урядом у місячний строк з дня прийняття закону про державний бюджет на 2024 рік [6].

Утім, слід зазначити, що пункти 8 і 9, дедлайни з яких Україна не виконала, є структурними маяками щодо реформи “Оператора ГТС” (ОГТС) та повернення е-декларування для посадовців. Дедлайни за обома пунктами було призначено на кінець липня 2023 р. Пункт 8 передбачав передачу ОГТС під пряме підпорядкування Міністерства енергетики та прийняття нового статуту. Наразі Закон України “Про оптимізацію структури власності оператора газотранспортної системи України” прийнято [7].

Також 10.10.2023 Президент України підписав Закон України “Про внесення змін до деяких законів України про визначення порядку подання декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, в умовах воєнного стану” [8].

29.10.2023 набрав чинності Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення” від 17.10.2023 № 3419-IX щодо політично значущих осіб” про довічний фінмоніторинг політично значущих осіб – так званий ПЕП (англ. Politically exposed persons, PEP): чиновників, депутатів, співробітників держустанов, органів державної та місцевої влади. Тепер цей статус довічний – ця зміна була умовою переговорів про членство України в ЄС та водночас структурним маяком МВФ [9].

Зі свого боку Уряд України максимально намагається відповідати вимогам МВФ та вчасно виконувати досягнуті домовленості, швидко усуває непорозуміння і відставання у термінах. Україна вже виконала низку структурних маяків, які передбачені програмою EFF. Було ухвалено зміни до державного бюджету 2023 р., які відповідають потребам України, підготовлено проект законодавчої ініціативи щодо вдосконалення Бюджетного кодексу, завершено перший підготовчий етап для розроблення Національної стратегії доходів та ін. Наступний перегляд за програмою EFF для України запланований на кінець листопада – початок грудня нинішнього року.

У разі позитивного рішення МВФ щодо виконання Україною умов програми, країна може отримати транш у розмірі близько 0,9 млрд дол США [10]. Успішний перегляд сприятиме не тільки отриманню Україною наступного траншу від МВФ, а також залученню широкомасштабного фінансування від інших донорів.

Згідно з оновленим світовим макропрогнозом, МВФ очікує зростання ВВП України у 2023 році на 2% і його прискорення до 3,2% у 2024 р. У 2028 р., за оцінками Фонду, українська економіка зростатиме на 4% за рік [11].

Отже, сьогодні МВФ разом із міжнародними партнерами готується до масштабних зусиль з відновлення України. Довгостроковому зростанню конкурентоспроможності економічних агентів сприятимуть бюджетна консолідація, відновлення стабільності фінансового сектору, подолання корупції, поліпшення умов для підприємницької діяльності, досягнення низького і стабільного рівня інфляції, оздоровлення як і банківської системи, так фінансової системи у цілому, посилення зовнішньої фінансової позиції, збільшення надходжень за рахунок розширення бази оподаткування, підвищення прозорості, прискорення приватизації та інші чинники.

Список використаних джерел

1. Міністр фінансів України Марченко провів зустрічі з керівництвом МВФ у Марокко. URL: <https://www.unn.com.ua/uk/news/2050192-ministr-finansiv-ukrayini-marchenko-proviv-zustrichi-z-kerivnitstvom-mvf-u-marokko>.

2. МВФ – Україна: Лист про наміри та Меморандум про економічну та фінансову політику. 2023. 19 черв. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Lol_MEFP_Ukraine_2023-06-19_.pdf

3. Національна стратегія доходів має знизити фінансову залежність України від партнерів, – Марченко. URL: <https://biz.censor.net/n3414864>.

4. Україна отримала 890 млн доларів США від МВФ. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/ukraine_received_usd_890_million_from_the_imf-40925.

5. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо забезпечення передбачуваності бюджетної політики та посилення боргової стійкості: Закон України від 27.07.2023 № 3278-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3278-20#Text>.

6. Україна виконала ще одне зобов'язання перед МВФ, – Р. Підласа. URL: https://lb.ua/economics/2023/07/27/567338_ukraina_vikonala_shche_odne.html.

7. Про оптимізацію структури власності оператора газотранспортної системи України: Закон України від 20.09.2023 № 3384-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3293-20#Text>.

8. Ще один крок до відновлення декларації: Президент підписав Закон. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/e-deklaruvannya-vidnovleno-prezydent-ukrayiny-pidpysav-zakon/>.

9. Про внесення змін до Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України щодо політично значущих осіб від 17.10.2023 № 3419-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3419-20#Text>.

10. Вчасне виконання програми МВФ є ключовим пріоритетом для уряду. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3774988-vcasne-vikonanna-programi-mvf-e-klucovim-prioritetom-dla-uradu-marcenko.html>.

11. Global recovery remains slow, with growing regional divergences and little margin for policy error. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2023/10/10/world-economic-outlook-october-2023>.

УДК 336.02

Тетяна Василівна Кошук

кандидат економічних наук,

ДННУ “Академія фінансового управління”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1013-4603>

Олександр Анатолійович Яворський

аспірант,

ДННУ “Академія фінансового управління”

СУЧАСНА АКЦИЗНА ПОЛІТИКА ЄС У СФЕРІ ТЮТЮНОВИХ ВИРОБІВ

Анотація. Окреслено сучасну акцизну політику ЄС у сфері тютюнових виробів і засади справляння акцизного податку з тютюновмісних виробів для електричного нагрівання та електронних сигарет. Проаналізовано рекомендації Єврокомісії й досвід країн ЄС у сфері акцизного оподаткування цієї новітньої продукції для споживання нікотину.

Ключові слова: тютюнові вироби, сигарети, тютюновмісні вироби для електричного нагрівання, електронні сигарети, акцизний податок.

Tetiana Koshchuk

Ph. D. (Economics),

SESE “The Academy of Financial Management”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1013-4603>

Olexandr Yavorskyi

SESE “The Academy of Financial Management”

CURRENT EU EXCISE POLICY IN THE SPHERE OF TOBACCO PRODUCTS

Abstract. The current EU excise policy in the field of tobacco products and the principles of excise tax on Heat-Not-Burn tobacco products and E-cigarettes are outlined. It involves an analysis of European Commission recommendations and the experience of EU countries in the excise taxation of these novel nicotine-consuming products.

Keywords: tobacco products, cigarettes, Heat-Not-Burn tobacco products, E-cigarettes, excise tax.

Оскільки акциз на сьогодні є одним із найбільш гармонізованих податків у ЄС, Україна, подавши заявку на вступ до цього інтеграційного утворення, повинна враховувати вимоги спільного європейського законодавства у сфері акцизного оподаткування тютюнових виробів, а також підходи країн ЄС до встановлення ставок відповідного акцизу.

Політика у сфері акцизного оподаткування тютюнових виробів визначається Директивою Ради 2011/64/ЄС від 21.06.2011 “Про структуру і ставки акцизів, що застосовуються до тютюнових виробів (кодифікація)” [1]. Вона спрямована на досягнення триєдиної мети (пріоритетів): забезпечення високого рівня захисту здоров’я населення; належне функціонування внутрішнього ринку підакцизних товарів; наповнення бюджетів країн податковими надходженнями.

Зазначена Директива набрала чинності в 2014 р., замінивши Директиви Ради 92/79/ЄЕС, 92/80/ЄЕС, 95/59/ЄС та оновивши основні принципи гармонізації структури і ставок акцизного податку для тютюнових виробів (переробленого тютюну) в ЄС.

Згідно зі статтями 3–5 Директиви Ради 2011/64/ЄС, переробленим тютюном є: сигарети; сигари та сигарили; тютюн для куріння: 1) дрібно рублений тютюн для скручування в сигарети; 2) інший тютюн для куріння.

Водночас Директива Ради 2011/64/ЄС не дає визначень новітній продукції для споживання нікотину – тютюновмісним виробам для електричного нагрівання (ТВЕН) та рідинам для електронних сигарет, які з’явилися після її ухвалення, а тому не могли увійти до сфери її регулювання.

У п. 1 ст. 7 Директиви йдеться про те, що до сигарет застосовуються: 1) адвалорний акциз у відсотках від максимальної роздрібної ціни з урахуванням усіх податків (можна не брати до уваги мито); 2) специфічний акциз, встановлений на одиницю продукту. Максимальну роздрібну ціну визначає виробник або імпортер сигарет.

Адвалорна і специфічна ставки акцизу мають бути однаковими для всіх видів сигарет (п. 2 ст. 7 Директиви), а відсоток специфічного компонента акцизу у сукупному податковому навантаженні на сигарети має визначатися на основі середньозваженої роздрібної ціни продажу (п. 1 ст. 8 Директиви). Ця ціна розраховується шляхом ділення загальної вартості всіх вироблених сигарет у попередньому році (з огляду на їх максимальну роздрібну ціну з урахуванням усіх податків) на їх загальну кількість (п. 2 ст. 8 Директиви).

Згідно з п.4 ст. 8 Директиви Ради 2011/64/ЄС, специфічний акциз не повинен бути меншим за 7,5% і більшим за 76,5% сукупного податкового навантаження (ПДВ + адвалорний + специфічний акциз).

Є можливість застосовувати мінімальний акцизний податок на сигарети (п. 6 ст. 8 Директиви Ради 2011/64/ЄС). У п. 2 ст. 10 Директиви йдеться про те, що загальна сума акцизу на сигарети повинна становити щонайменше 60% від середньозваженої роздрібної ціни продажу. Водночас ця сума не має бути меншою 90 євро за 1000 сигарет, незалежно від середньозваженої роздрібної ціни продажу. Країни ЄС, які стягують акциз у розмірі не менше 115 євро за 1000 сигарет, можуть не дотримуватися вимоги щодо згаданих 60%.

Щодо сигар, сигарил і тютюну для куріння окремо згадаємо п. 3 ст. 14 Директиви Ради 2011/64/ЄС щодо ставок акцизів, які потрібно встановлювати без розмежування всередині кожної групи за якістю, презентацією, походженням продукції, матеріалами, котрі використовуються при їх виробництві, характеристиками фірми-виробника тощо.

Директивою також передбачено, що відносно цих тютюнових виробів ставки можуть бути: або адвалорними (розраховуватися на базі максимальної роздрібною ціни); або встановлюватися у твердій сумі за кілограм (щодо сигар і сигарил – у твердій сумі за певну кількість одиниць продукції); або поєднувати адвалорну та специфічну компоненти.

Сума акцизу має бути для: сигар або сигарил – не нижчою 5% від роздрібною ціни продажу, включаючи всі податки, або 12 євро за 1 000 одиниць чи за кілограм; дрібно нарізаного тютюну для куріння, призначеного для скручування сигарет, – не нижчою 50% середньозваженою роздрібною ціни продажу чи 60 євро за кілограм; іншого тютюну для куріння – не нижчою 20% від роздрібною ціни продажу, включаючи всі податки, або 22 євро за кілограм.

Країни ЄС сьогодні реалізують стратегію “малих кроків” у зростанні акцизу на сигарети у країнах ЄС, яку можна проілюструвати, зокрема, на такому прикладі. У 2012–2018 рр. (за 6 років) серед 11 постсоціалістичних країн ЄС мінімальне акцизне навантаження на сигарети найбільше зросло у Литві (на 42,94%), Естонії (на 44,23%) та Латвії (на 48,94%). При цьому відповідний середній показник у ЄС–11 становив 28,65% [2]. Також додамо, що у Латвії збільшення в 2012–2016 рр. мінімального акцизу на 27,79% супроводжувалося зростанням надходжень акцизного податку від сигарет на 27,67%. У Литві такі темпи приросту становили 26,51 та 35,76% відповідно, в Естонії – 21,50 і 20,23% [3]. Це є свідченням того, що у цих країнах були досягнуті фінансові цілі політики підвищення ставок акцизного податку на тютюнові вироби.

Як ішлося вище, ТВЕН та рідини для електронних сигарет сьогодні не є гармонізованими підакцизними торами. Тому країни ЄС можуть на власний розсуд визначати механізми їх оподаткування, зважаючи у т. ч. на потенційно знижений ризик їх споживання для здоров'я.

Щоправда, Єврокомісія, будучи занепокоєною тим, що країни ЄС впроваджуватимуть відмінні між собою національні системи акцизного оподаткування ТВЕН, що перешкоджатиме подальшому формуванню гармонізованого підходу у цій сфері, рекомендувала оподатковувати зазначену продукцію згідно з підходами (у т. ч. за ставками), які застосовуються для гармонізованої підакцизної категорії “інший тютюн для куріння” [4]. У більшості держав – членів ЄС ставки акцизу для останньої встановлено у твердій сумі на одиницю маси у кілограмах. При цьому Єврокомісія підкреслила

важливість використання саме такого підходу до визначення бази оподаткування. Оскільки неможливо передбачити, які інновації на ринку ТВЕН з'являться в майбутньому, ставку для цієї продукції доцільно встановлювати на одиницю маси [5].

У 2019 р. 13 із 21 країни ЄС, у яких на той час ТВЕН було введено на національний ринок, застосовували для останніх ставку акцизу, що була ідентичною ставці для іншого тютюну для куріння [6]. Утім, у міру поширення зазначеної альтернативної продукції та збільшення її популярності серед споживачів, чимало законодавців схилилося до створення окремої підакцизної категорії для неї. Як приклад можна навести Данію, у якій до введення нової підакцизної категорії для ТВЕН було законодавчо закріплено їх віднесення до загальної категорії "інший тютюн для куріння" [7].

Попри труднощі, з якими пов'язане ініціювання створення нової підакцизної категорії для ТВЕН, кількість країн, які вдаються до такого кроку, зростає. Більшість із них є країнами ЄС. Станом на 2019 р. уряди 23 країн світу визнали, що ТВЕН відрізняються від інших тютюнових виробів і створили окрему підакцизну категорію для їх оподаткування або заявили про намір це зробити [8].

У наукових дослідженнях, присвячених тематиці акцизу для ТВЕН, зазначалося, що навіть за відсутності відповідних вимог стосовно гармонізації оподаткування на рівні ЄС, спостерігається чітка тенденція до застосування схожих підходів до визначення бази оподаткування зазначеної продукції; те саме стосується й підходів до рівня її оподаткування порівняно з сигаретами. Найпоширенішою в Європі практикою залишається збереження помітної різниці між рівнем акцизів на ТВЕН та сигарети [9].

У 2023 р. дев'ять країн ЄС (Греція, Данія, Естонія, Іспанія, Кіпр, Нідерланди, Франція, Чехія, Швеція) встановили однакові ставки акцизу для ТВЕН та іншого тютюну для куріння. У Болгарії, Латвії, Румунії, Словаччині, Словенії, Фінляндії та Хорватії акциз для ТВЕН є специфічним, визначеним на одиницю маси тютюну, проте дещо вищим, ніж акциз для іншого тютюну для куріння. Водночас сьогодні в усіх країнах ЄС акцизне навантаження на ТВЕН є нижчим порівняно із сигаретами.

У країнах ЄС співвідношення акцизного навантаження на ТВЕН і сигарети у 2023 р. коливалося від 82,5% у Нідерландах до 14,9% у Угорщині. У семи державах-членах акциз для ТВЕН був щонайменше в 4 рази нижчим порівняно з мінімальним акцизним податковим зобов'язанням на сигарети і лише в одній країні відповідне співвідношення акцизів було меншим, ніж 2 рази.

Переходячи до огляду практики країн ЄС щодо застосування акцизу на рідини для електронних сигарет зазначимо таке. Єврокомісія визнала пра-

во країн вводити негармонізовані акцизи для цієї продукції, але утрималася від надання чітких рекомендацій стосовно їх справляння. Було ухвалено рішення почекати до кращого заповнення інформаційних прогалів щодо: особливостей поширення цих альтернатив на ринку ЄС; проблем, які можуть виникнути у сфері податкового адміністрування; впливу споживання рідин для електронних сигарет на здоров'я людини [4].

Першими негармонізований акциз на рідини для електронних сигарет запровадили Італія (з 2013 р.) і Португалія (з 2014 р.), а згодом до них приєднались Румунія, Словенія, Латвія та інші країни. За аналогією з традиційними тютюновими виробами, у постсоціалістичних країнах встановлювалися нижчі ставки акцизу на рідини для електронних сигарет, ніж у країнах ЄС-15. Утім, у всіх країнах ЄС акцизне навантаження на цю альтернативну продукцію було в рази меншим порівняно із сигаретами [5]. Німеччина ввела акциз на рідини для електронних сигарет чи не найпізніше (з 1 липня 2022 р.) з відносно низькою ставкою 0,16 євро за мл. Але остання має щорічно зростати до досягнення рівня 0,32 євро за мл 1 січня 2026 р. [10].

Сьогодні акцизний податок щодо рідин для електронних сигарет запроваджено у 15 країнах ЄС. Підходи до його справляння різняться – оподатковуються рідини з нікотином та без. В Італії застосовується диференційована ставка акцизу (залежно від того, чи містить рідина нікотин), яка розраховується на основі середньозваженої роздрібної ціни традиційних сигарет.

Список використаних джерел

1. Про структуру і ставки акцизів, що застосовуються до тютюнових виробів (кодифікація). Директива Ради ЄС від 21 червня 2011 р. 2011/64/ЄС. URL: <http://www.minjust.gov.ua/45885>.
2. Діалектика реформування акцизного оподаткування тютюнових виробів в Україні: євроінтеграційний аспект / [за заг. ред. В.І. Коротуна]. Київ : Алерта, 2018.
3. Excise Duty Tables. Part III – Manufactured Tobacco (Tax receipts – Manufactured Tobacco) / European Commission. 2018. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/resources/documents/taxation/excise_duties/tobacco_products/rates/excise_duties_tobacco_en.pdf.
4. Report from the Commission to the Council on Directive 2011/64/EU on the structure and rates of excise duty applied to manufactured tobacco. 2018. January 12. URL: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/report_excise_duty_manufactured_tobacco_12012018_en.pdf.
5. Study on Council Directive 2011/64/EU on the structure and rates of excise duty applied to manufactured tobacco : Final Report. 2017. May. URL:

https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/study_on_directive-2011_64_main_text_en.pdf.

6. Податкове регулювання ринку тютюнових виробів в умовах його трансформації [Коротун В.І., Кошук Т.В., Новицька Н.В., Хлебнікова І.І.] / за заг. ред. Кошук Т.В. Ірпінь ; Хмельницький, 2020.

7. Denmark adopts new tax category for heated tobacco. 2018. July 26. URL: <https://vaporproductstax.com/denmark-adopts-new-tax-category-for-heated-tobacco/>.

8. Written Submission for the Pre-Budget Consultations in Advance of the 2019 Budget / Rothmans, Benson, & Hedges Inc. URL: <https://www.ourcommons.ca/Content/Committee/421/FINA/Brief/BR10007461/br-external/RothmansBensonAndHedgesInc-e.pdf>.

9. Gambaccini P. Taxing Heated Tobacco in Europe and Beyond. *Tax Notes International*. 2018. Vol. 92, № 5. URL: <https://vaporproductstax.com/wp-content/uploads/2018/11/2018tni45-11-Gambaccini.pdf>.

10. Germany's New Tobacco Tax Laws. URL: <https://www.ruthlessvapor.com/blogs/ruthless-e-liquid/germanys-new-tobacco-tax>.

УДК 336.1

Андрій Ігорович Крисоватий

доктор економічних наук, професор,
Західноукраїнський національний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5850-8224>

ВЕКТОРИ ДИДЖИТАЛІЗАЦІЇ ТА СТАБІЛІЗАЦІЇ ФІСКАЛЬНОГО ПРОСТОРУ СУЧАСНИХ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ УКРАЇНИ

Анотація. Обґрунтовано нове змістовне наповнення дефініції фіскальний простір публічних фінансів. Проаналізовано сильні та слабкі сторони стійкості економіки і публічних фінансів України до зовнішніх викликів і внутрішніх загроз. Досліджено валідацію податкових і боргових фінансів у фіскальному просторі публічних фінансів України. Окреслено вектори ймовірних трансформацій структури елементів фіскального простору задля врахування фактора безпековості та стійкості.

Ключові слова: публічні фінанси, фіскальний простір, податкова система, державний борг, зовнішні запозичення, податкові та боргові фінанси.

Andriy Krysovaty

Dr. Sc. (Economics), Professor,
West Ukrainian National University
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5850-8224>

VECTORS OF DIGITALIZATION AND STABILIZATION OF THE FISCAL SPACE OF MODERN PUBLIC FINANCE OF UKRAINE

Abstract. The new substantive content of the definition of the fiscal space of public finances has been substantiated. The strengths and weaknesses of the stability of the economy and public finances of Ukraine to external challenges and internal threats have been analyzed. The validation of tax and debt finances in the fiscal space of public finances of Ukraine has been studied. The vectors of probable transformations of the structure of the elements of the fiscal space are outlined in order to take into account the factor of security and stability.

Keywords: public finance, fiscal space, tax system, public debt, external loans, tax and debt finance.

Нові виклики і загрози, які охопили українське суспільство через пандемію коронавірусу і загарбницький напад росії на нашу державу, викристалізують новий прагматизм державотворення і переосмислення фіскальних і монетарних підвалин публічних фінансів.

Вкрай важливо не допустити гірший з найгірших сценаріїв розвитку економічної ситуації – повної залежності публічних фінансів нашої держави від іноземної фінансової (насамперед бюджетної) допомоги.

Україна платить за свою стійкість більшу ціну, ніж західні партнери разом узяті. Протягом лютого – вересня Україна щотижня втрачала по 4 млрд дол. США вартості активів. І ця цифра не враховує знищення цивільної енергетичної інфраструктури, що почалося у жовтні.

Виходячи із сьогоднішніх реалій падіння ВВП і суттєвого скорочення об'єктів для прибуткового оподаткування та необхідності надання відповідних преференцій для відродження бізнесу, в основу фіскалізації публічних фінансів на найближчі роки повинні бути закладені вектори диджиталізації та подальшої розбудови непрямого оподаткування, тобто оподаткування процесів споживання. Особливо це стосується оподаткування доданої вартості та функціонування податку на додану вартість.

Загальноприйняті складові створення доданої вартості зникають із глобалізаційними процесами, становленням економіки 4.0, розвитком новітніх диджитал-технологій. Це породжує невизначеність щодо того, хто нестиме тягар зі сплати податків на споживання, чи може людина оподатковуватись так, ніби вона є підприємством, чи може або ж не може нараховуватися ПДВ у структурах однорангових компаній (взаємодіють між собою при створенні вартості), які не мають певної винагороди, на основі вартості якої має справлятися ПДВ, та як його нарахувати [1].

З іншого боку, для розкриття фіскального потенціалу податків понад 50 країн світу, включно з країнами Латинської Америки та Карибського регіону, вже запровадили електронне податкове адміністрування. Диджиталізація фіску трансформує функціонування податкових адміністрацій, сприяючи підвищенню ефективності процесів оподаткування та сервісної компоненти, посилює чинне податкове законодавство та зменшує адміністративні витрати на стягнення податків. Реагуючи на виклики у сфері непрямого оподаткування, ОЕСР у Міжнародних рекомендаціях з оподаткування ПДВ/GST (Goods and Services Tax (інша назва ПДВ)) [2] пропонує країнам в умовах диджиталізації застосовувати підхід, що передбачає сплату ПДВ за принципом країни призначення. Втім, разом із очікуваннями, що впровадження запропонованого механізму зворотного оподаткування (reverse charge), який покладає зобов'язання щодо сплати ПДВ іноземній компанії на податкового агента в країні споживання [3], підвищить ефективність оподаткування, його використання пов'язане із низкою негативних наслідків. Компанії скаржаться на суперечливість таких глобальних правил стягування ПДВ/GST та відсутність угод щодо уникнення подвійного оподаткування у сфері ПДВ, що посилює невизначеність та збільшує

адміністративне навантаження, помітно загострює проблеми подвійного оподаткування.

Зменшення обсягів фіскальних втрат при диджиталізації ПДВ іноземними продавцями, які не мають статусу постійного представництва у країнах ЄС, дало можливість запровадження нових законодавчих норм у цій сфері. А саме: з торговельних інтернет-мереж почали стягувати ПДВ, який не було сплачено продавцями у своїй країні. Іноземним продавцям було запропоновано визначити агента зі сплати ПДВ у країнах ЄС. Вимога до диджитал-ринків щодо здійснення відповідного моніторингу їхніх продавців та повідомлення інформації про всі правопорушення до поліції забезпечила збільшення у десятки разів заявок на реєстрацію платників ПДВ від іноземних продавців у 2016 р.

Часто обговорюється те, що сучасна система адміністрування ПДВ в умовах диджиталізації в Євросоюзі ставить компанії ЄС у невідігне становище, оскільки постачальники з країн – не членів ЄС – не зобов'язані сплачувати ПДВ. Це створює тягар для малого та середнього бізнесу. Більше того, відшкодування та платежі з ПДВ розраховуються за податковий період на основі фактичних операцій у розрізі досить розмитих дат (дата поставки товару/послуги, яка дає підстави для віднесення суми ПДВ до податкового кредиту, може суттєво відрізнятись від дати проведення розрахунків між контрагентами; останні платежі можуть здійснюватися після завершення звітного податкового періоду). Тому уряди стикаються з ускладненнями при контролі сплати ПДВ, що призводить до різних форм податкових розривів. Сучасну систему оподаткування ПДВ також критикують за те, що вона зосереджена на товарах і не йде в ногу з розвитком сфери послуг у цифрову епоху, обсяги надання яких зростають [4].

Дотримуючись рекомендацій ОЕСР, ЄС у 2015 р. запровадив спрощений режим справляння ПДВ на основі “концепції єдиного вікна” MOSS (Mini One-Stop-Shop), що забезпечило значне зростання доходів бюджету. Низка послуг у сфері диджитал-ринків, зокрема телекомунікації, радіомовлення та IT-послуги, оподатковується в країні, де знаходиться замовник. Режим MOSS дає змогу постачальникам цих послуг зареєструватися платником ПДВ у одній країні, не вимагаючи такої реєстрації в кожній країні ЄС, у якій вони мають клієнтів [1].

Через свою важливість, ускладненість адміністрування та корупційність ПДВ провокує справедливі нарікання платників податків. Однак в умовах післявоєнних євроінтеграційних прагнень України та обов'язковості його справляння для всіх країн – членів Євросоюзу, альтернативи його застосуванню немає [5].

Якщо проаналізувати фіскальну віддачу податку на додану вартість до війни і під час війни в Україні, то, незважаючи на його високу номінальну ставку – 20% від бази оподаткування, – змушені констатувати його невисоку ефективність, причому вона ще й знижується з року в рік. Якщо в 1998 р. частка ПДВ у вітчизняному ВВП становила 7,3%, то вже у 2022 р. чисте позитивне сальдо між надходженнями та відшкодуванням ПДВ впало до 2,5% ВВП. Це відбувалося на тлі прискореного зростання переplat бюджету перед експортерами з відшкодування ПДВ. Окремі вчені обґрунтовують такий провал насамперед експортною орієнтацією української економіки, проте середній показник фіскальної ефективності ПДВ для країн – членів ЄС перебуває в діапазоні 6–8%, незважаючи на їхній експортний статус. Зрештою, в умовах глобалізації більшість країн демонструють системне зростання рівнів експорту-імпорту товарів та послуг.

Отже, фіскальну дисфункцію податку на додану вартість, як і інших податків та податкових платежів в Україні, тягне за собою не експорт чи імпорт, а якісь інші фактори.

Ефективним інструментом вирішення таких проблем є міжнародний обмін податковою інформацією згідно з планом BEPS, так званий CRS (Common Reporting Standart) і формування єдиної міждержавної бази даних щодо переміщення товарів через митний кордон і спільного електронного їх оформлення.

Ефективність системи електронного адміністрування ПДВ досі не набула як належної оцінки, так і теоретико-методологічного обґрунтування в Україні. Вивчення питання фіскальної ефективності електронних податкових інструментів у контексті формування достатніх бюджетних ресурсів, у т. ч. від непрямого оподаткування, залишається поза увагою дослідників.

Пілот системи електронного адміністрування ПДВ стартував в Україні з 2014 р. для окремих груп платників податків. З лютого 2015 р. система стає обов'язковою для великих платників, а у 2016 р. всі підприємства задіяні в електронному форматі справляння податку з відкриттям спеціальних рахунків у Державній казначейській службі України. З квітня 2017 р. функціонує опція автоматичного відшкодування ПДВ експортерам, що передбачає безумовне повернення накопичених ними сум податкового кредиту з ПДВ на банківські рахунки платника податків.

Диджиталізація адміністрування ПДВ зразка 2015–2017 рр. в Україні також привела до якісного та своєчасного відшкодування податку експортерам. Це підтверджується зростанням кількості платників, які отримали відшкодування податку, за даними Державної казначейської служби України [6]. Так, у період до 2015 р. кількість експортерів, які заявляли ПДВ до відшкодування, не перевищувала 1,0–1,5 тис. компаній. З 2015 р. кількість

одержувачів відшкодування плавно зростає до 2,0–2,5 тис. осіб щомісяця, а з 2017 р. – до 3,0–3,5 тис. Цікаво, що збільшилася кількість саме дрібних експортерів та одночасно одержувачів сум бюджетного відшкодування [7]. Це відповідає динаміці кількісного зростання учасників ЗЕД, адже зовнішньоекономічна діяльність в умовах глобалізації та спільних ринків більше не є прерогативою винятково великих компаній. До запуску автоматичного відшкодування у 2017 р. такі платники не претендували на експортне відшкодування сум ПДВ, хоча формально та фактично мали право на нього. Але корупційні чинники, незаконні нормативні вимоги ДПС не залишали дрібним експортерам шансів.

Цифри демонструють абсолютно протилежну динаміку, підтверджуючи наявність приблизно дворічного лага в ефективності стягування податку. Зовсім не виправдовуються надії та очікування з ПДВ – диджитал-реформи, за якою внаслідок більшої прозорості, виключення махінацій, “податкових ям” та “скруток” зростатимуть суми податкових зобов’язань та фіскальна ефективність податку. Закономірно виникає питання: чому певні принципи спрацювали для експорту, але не дають результату за тих самих однакових умов для внутрішнього ринку?

Основними причинами, що викликають фіскальну дисфункцію ПДВ в Україні, є: наявність значного тіньового сектору економіки, продаж товарів та послуг кінцевим споживачам з використанням спрощеної системи оподаткування, наявність податкових пільг для аграрного сектору, що стрімко зростає, неоподаткування імпортних електронних товарів та послуг податком на додану вартість.

Цифровізація публічних фінансів надає інноваційні можливості для розвитку як у сфері оподаткування, так і у сфері розподілу державних видатків. Цифровізація дає змогу виявляти реальні обсяги споживання товарів та послуг, агрегувати ці дані та визначати реальні суми податкових зобов’язань економічних агентів. Таким чином, електронне адміністрування податків та податкових платежів може стимулювати скорочення тіньової економіки, зростання сплачених сум податку, підвищення ролі та значення непрямого оподаткування для фіску, зниження майнової та соціальної нерівності у соціумі. Електронне стягнення податку може стати дієвим механізмом забезпечення фіскальної ефективності як податкової системи загалом, так і ПДВ як окремого податкового інструмента.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні інших цифрових трансформацій фіскального простору в постковідних умовах децентралізаційних та воєнних трендів. У сфері електронного стягування податків та податкових платежів – це оцінка еволюції та неоднорідності податків на споживання та прибуткової групи податків, виявлення статистично зна-

чущих ефектів у шести основних секторах: виробництві, будівництві, транспорті, роздрібній торгівлі, сфері гостинності та інших послуг. Заслугує на особливу увагу при трансформації електронного адміністрування податків технологія Blockchain. Її впровадження в диджитал-простір публічних фінансів може усунути адміністративний тягар за рахунок здійснення операцій у режимі реального часу за допомогою старт-контрактів, а також знизити ризик шахрайства у сфері як внутрішнього, так і зовнішньоекономічного оподаткування з огляду на можливість перевірки у режимі реального часу та високу швидкість руху грошей. Ця технологія може бути використана для покращання фіскалізації публічних фінансів без посилення податкового навантаження на бізнес.

Розглядаючи питання системної розбудови публічних фінансів, необхідно відміти і те, що поряд із трансформацією формальних інститутів фіскального простору необхідно напрацьовувати зміни і у неформальних інститутах. Для цього доцільно переформатувати загальноприйняті суспільні ментальні правила доброчесності, які не прописуються на законодавчому рівні, але парето-оптимально виступають основою громадянського суспільства як важливого суб'єкта фіскального простору публічних фінансів України.

Список використаних джерел

1. Hadzhieva E. Impact of Digitalization on International Tax Matters. Challenges and Remedies. 2019. URL: <http://www.europarl.europa.eu/cmsdata/161104/ST%20Impact%20of%20Digitalisation%20publication.pdf>.
2. International VAT/GST Guidelines. 2017. April 12. URL: <https://www.oecd.org/ctp/international-vat-gst-guidelines-9789264271401-en.htm>
3. Krysovatiy, A. (2007). The axioms of public choice in tax finance. *World of Finance*. 2007. Issue 3 (12). P. 7–15.
4. Bloomberg Tax Special Report, Taxing Digital Companies: Challenges for Multinationals Amid Emerging Regulation, 2018. URL: <https://pro.bloombergtax.com/reports/digital-companies-challenges-multinationals-emerging-regulation/>.
5. Крисоватий А. І. Новий прагматизм фіскалізації публічних фінансів. *Світ фінансів*. 2021. Вип. 1. С. 10–23.
6. Krysovatiy A. Formation of fiscal space of Ukraine in the conditions of globalization imbalances: monograph. Ternopil: TNEU, 2018. 588 p.
7. Gurskiy V. Change your city or UTC: what is the Participatory Budget and why do you need it. URL: <https://life.prawda.com.ua/columns/2019/10/29/238692/>.

УДК 336.143;336.27

Василь Павлович Кудряшов

доктор економічних наук, професор,
ДННУ “Академія фінансового управління”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4801-3620>

УПРАВЛІННЯ ФІСКАЛЬНОЮ ПОЗИЦІЄЮ В ПЕРІОД ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ¹

Анотація. У період подолання наслідків пандемії та війни відзначалося зростання невизначеності, що стало причиною загострення фіскальних ризиків. Різде збільшення видатків потребувало зростання обсягу бюджетного дефіциту, що стало причиною погіршення фіскальної позиції України. Утримання її критичного рівня вимагає перегляду системи фінансування державного бюджету та внесення змін до застосування фіскальних правил.

Ключові слова: фіскальна позиція, дефіцит державного бюджету, фінансування державного бюджету, державний борг, фіскальні правила.

Vasyl Kudryashov

Dr. Sc. (Economics), Professor,
SESE “The Academy of Financial Management”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4801-3620>

MANAGEMENT OF THE FISCAL POSITION DURING THE PERIOD OF RECOVERY OF UKRAINE

Abstract. During the period of overcoming the consequences of the pandemic and the war, there was an increase in uncertainty, which became the reason for the exacerbation of fiscal risks. A sharp increase in expenditures required an increase in the volume of the budget deficit, which became the reason for the deterioration of Ukraine’s fiscal position. Maintaining its critical level requires a review of the state budget financing system and changes to the application of fiscal rules.

Keywords: fiscal position, state budget deficit, state budget financing, state debt, fiscal rules.

Подолання в Україні наслідків впливів пандемії COVID-19 та повномасштабної російської агресії потребувало внесення значних змін до управління державними фінансами. Система державних фінансів, що використовувалася в мирний період, не могла забезпечити потреби України, що виникли на початку війни. Необхідно було запровадити підходи до

¹ Матеріал підготовлено в рамках проекту, що виконується за грантової підтримки Національного фонду досліджень України (реєстраційний номер: 2020.01/0546).

управління державними фінансами, що мали значні відмінності від управління в умовах мирного часу. Були використані механізми експансивної фіскальної політики (вибухове збільшення бюджетних витрат, суттєві зміни їх структури, а також застосування надзвичайних заходів для їх ресурсного забезпечення), які не використовувалися протягом попередніх років. Доходи державного бюджету було збільшено шляхом мобілізації частини ресурсу центрального банку, а також отримання фінансової допомоги від зарубіжних країн у формі грантів. Значно зросло також залучення ресурсу у рамках фінансування державного бюджету (таблиця).

Таблиця

Динаміка показників державного бюджету України в період подолання наслідків пандемії та війни, розв'язаної росією, млрд грн

Показники	2019	2020	2021	2022	2023 (на 01.07)	2023 (план)
Доходи	998,28	1076,02	1296,85	1787,40	1302,39	1390,39
Видатки	1072,29	1288,02	1490,26	2705,42	1785,88	3075,88
Сальдо кредитних операцій	3,44	5,10	4,53	-3,33	-5,43	34,20
Дефіцит бюджету	78,05	2170,96	197,94	914,70	478,06	1719,69

Складено за: Виконання Державного бюджету України / Міністерство фінансів України. 2023. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/2022/>; Про Державний бюджет України на 2023 рік : Закон України від 03.11.2022 № 2710-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2710-20#Text>.

З 2019 до 2022 р. обсяги видатків державного бюджету було збільшено у 2,52 раза. Натомість доходи зросли у 1,69 раза. На 2023 р. заплановано зростання видатків (відносно показника досягнутого за підсумками 2022 р.) на 13,69%, при цьому обсяги доходів будуть зменшені на 22,18%. Такі зміни приведуть до зростання бюджетного дефіциту на 88,01%.

Фіскальна позиція відображає співвідношення між показниками бюджетного балансу поточного та попереднього років та використовується для визначення дискреційних бюджетних рішень, що застосовуються урядами. Такі зміни розраховуються на основі аналізу показників структурного первинного балансу. Під дискреційними бюджетними рішеннями маються на увазі рішення, що застосовують прямо (а не опосередковано шляхом регулювання макроекономічних та соціальних показників, на основі впливів на автоматичні стабілізатори) на обсяги та структуру бюджетних агрегатів.

В Україні фіскальна позиція виявилася від'ємною у 2020, 2022, а також 2023 рр. (за фактичними показниками станом на 1 липня 2023 р. були переви-

щені піврічні показники дефіциту 2022 р.). Водночас слід звернути увагу на те, що рівень відхилень показників бюджетної позиції у 2023 р. значно знизився.

Утримання негативної фіскальної позиції відображає застосування заходів експансивної (підтримуючої) фіскальної політики для забезпечення балансування державного бюджету. Така підтримка здійснюється шляхом розширення дискреційних бюджетних механізмів для подолання наслідків впливів пандемії та війни, розв'язаною росією проти нашої країни. Для їх нейтралізації запроваджені механізми надзвичайного фінансування (у рамках розширення експансивної політики у фіскальній сфері).

Важливого значення набувають питання щодо застосування фіскальних правил в управлінні бюджетними операціями. У нашій країні прийняті фіскальні правила щодо державного регулювання показників дефіциту державного бюджету та державного боргу (ст. 14, 18 БКУ). Водночас слід звернути увагу на те, що їх використання (порівняно зі стандартами, прийнятими у ЄС) має формальний характер. Ними визначено лише максимально допустимі рівні дефіциту бюджету та державної заборгованості. Прийняті показники використовуються лише як загальні орієнтири при розробленні та аналізу виконання державного бюджету (без урахування особливостей проведення фіскальної політики у різні періоди розвитку країни). Не передбачено застосування бюджетних процедур (визначених нормативними документами), що мають спрямовувати органи державного управління на недопущення перевищення прийнятих порогових значень фіскальних правил, а також застосування механізмів відновлення фінансової стійкості за умов їх виявлення.

В Україні фіскальні ризики (2020–2023 рр.) досягнули досить високих рівнів. За підсумками 2022 р. дефіцит державного бюджету досягнув 17,62 % ВВП, а державний борг становив 78,4 % ВВП. Такі зміни здійснювали негативні впливи не лише на виконання державного бюджету, а й на динаміку макроекономічних та соціальних показників.

Для розроблення підходів до державного регулювання таких значних змін, а також порядку прийняття управлінських рішень з практичного застосування фіскальних правил в Україні доцільним є аналіз досвіду проведення таких операцій у ЄС. У державах-членах відзначалися істотні зміни, як у нормативному забезпеченні дотримання фіскальних правил, так і в застосуванні їх в управлінні бюджетними операціями [1]. Виявилось, що дотримання правила бюджетного дефіциту в умовах рецесії призводить до посилення проциклічності фіскальної політики. Тому було рекомендовано перейти до використання показників не загального, а циклічно скоригованого бюджетного балансу, а далі – і до структурного балансу. Зросло значення дотримання боргового правила для недопущення дисбалансів у бю-

джетній сфері, зокрема, визначення необхідних темпів зниження державного боргу.

Водночас було визнано, що законодавчі та управлінські документи (в рамках Пакту стабільності та зростання) виявилися надто ускладненими для застосування у випадках виникнення непередбачених обставин. А керівні органи ЄС (Європейська Рада та Європейська комісія) були наділені досить широкими повноваженнями щодо надання вказівок державам-членам з питань дотримання фіскальних правил, а також проведення оцінки результатів їх впровадження. Наслідком таких ускладнень виявився низький рівень дотримання фіскальних правил державами – членами ЄС.

В умовах надмірного загострення фіскальних ризиків буквально дотримання номінальних показників бюджетних операцій, визначених фіскальними правилами стримувало застосування експансивних механізмів, спрямованих на подолання диспропорцій у фіскальній сфері.

У період подолання наслідків війни в Україні питання застосування фіскальних правил набуло особливого значення. Впровадження механізмів експансії у фіскальній сфері викликало різке зростання показників бюджетного дефіциту та державного боргу. Вони значно перевищили числові рівні, визначені фіскальними правилами (дефіцит державного бюджету за підсумками 2022 р. збільшився, порівняно з попереднім роком з 3,63 до 17,62 % ВВП, а державний борг – із 48,9 до 78,4 % ВВП) [2; 3]. Причинами таких змін стало те, що необхідним було забезпечення стрімкого зростання видатків державного бюджету. Що ж до їх ресурсного покриття, то воно здійснювалося не шляхом збільшення доходів, а на основі застосування механізмів фінансування державного бюджету, у складі якого лівова частка випадала на запозичення.

В Україні впровадження надзвичайних заходів бюджетної експансії (що було на початкових етапах війни єдиною можливим варіантом нейтралізації фіскальних ризиків) потребувало внесення змін до нормативного регулювання бюджетних операцій. Числові індикатори, визначені фіскальними правилами, вимагали змін у бік збільшення. Водночас потребували законодавчого регулювання не лише номінальні показники, а й терміни допущення таких змін та порядок відновлення рекомендованих показників фіскальних правил після подолання наслідків війни. За таких умов дію фіскальних правил в Україні на 2022–2023 рр. було призупинено¹. Не було передбачено порядку управління дефіцитом державного бюджету та державного боргу в період різкого зростання зазначених фіскальних показників. Відсутність державного регулювання застосування фіскальних правил перекладала

¹ Див. зміни до законів України про Державний бюджет України на 2022 та 2023 рр.

відповідальність за дотриманням фіскальної стійкості в період війни на уряд. Таким чином, виконавча влада вимушена була шукати вирішення проблем управління фіскальними операціями переважно в режимі, не регламентованому нормативними актами. Невизначеними також виявилися механізми, процедури та терміни відновлення дії фіскальних правил у повоєнний період.

До завдань фіскальної політики в період відновлення України належать поступове зменшення заходів дискреційної фіскальної політики та заміна її впровадженням недискреційних механізмів. Числові показники фіскальних правил потребують поступового зниження до рівнів, рекомендованих у ЄС. Необхідним також є перегляд стратегічних документів, з питань фіскальної політики, положення яких вимагають значних змін (Середньострокова стратегія управління державним боргом на 2021–2024 роки; Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 роки; Стратегія реформування державного управління України; Державна стратегія регіонального розвитку).

Для недопущення погіршення фіскальної позиції в Україні рекомендовано запровадити заходи, спрямовані на підвищення ефективності використання бюджетних витрат, покращання їхньої структури, збільшення обсягу мобілізованих доходів до державного бюджету. Для цього необхідно запровадити механізми відновлення податкових та неподаткових надходжень, проведення операцій з капіталом у сторону їх збільшення. Такі заходи мають забезпечити зменшення відрахувань ресурсів НБУ до складу доходів державного бюджету, а також поступове заміщення фінансової допомоги з боку зарубіжних партнерів у формі грантів. Запропоновано визначити напрями та основні етапи покращання фіскальної позиції в період подолання наслідків війни та відновлення України. Упровадження таких механізмів дасть змогу утримати критичний рівень бюджетних витрат, а також їх ресурсне забезпечення без допущення надмірного перевищення критичних показників фінансової стабільності та боргової стійкості.

Список використаних джерел

1. Numerical Compliance with EU Fiscal Rules: Facts and Figures from a New Database. *Intereconomics*. 2023. Vol. 58, No. 1. P. 32–42. URL: <https://www.intereconomics.eu/contents/year/2023/number/1/article/numerical-compliance-with-eu-fiscal-rules-facts-and-figures-from-a-new-database.html>.
2. Виконання Державного бюджету України / Міністерство фінансів України. 2023. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/2022/>.
3. Державний борг України / Міністерство фінансів України. 2023. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/debtgov/>.

УДК 336.1

Володимир Васильович Кулик

кандидат економічних наук,

ДННУ “Академія фінансового управління”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2226-2795>

**ОЦІНКА ФІСКАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ
В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ ТА РИЗИКУ¹**

Анотація. Розглянуто фіскальну безпеку державних фінансів під кутом волатильності дефіциту державного бюджету. Проведено економіко-статистичний аналіз дефіциту державного бюджету України за 2013–2022 рр. Запропоновано ряд показників для оцінювання ризиків, застосування ковзних статистичних рядів для згладжування статистичних оцінок в умовах змін фіскальної політики.

Ключові слова: фіскальна безпека, ризики, стійкість, волатильність, оцінка, дефіцит державного бюджету, COVID-19.

Volodymyr Kulyk

Ph. D. (Economics),

SESE “The Academy of Financial Management”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2226-2795>

**ESTIMATING FISCAL SECURITY OF NATIONAL ECONOMY UNDER
CONDITIONS OF UNCERTAINTY AND RISK**

Abstract. The fiscal security of state finances is considered from the point of view of the volatility of the state budget deficit. An economic and statistical analysis of the deficit of the state budget of Ukraine for 2013–2022 was carried out. A number of indicators for risk assessment, the use of sliding statistical series for smoothing statistical estimates in the conditions of fiscal policy changes are proposed.

Keywords: fiscal security, risk, stability, volatility, assessment, state budget deficit, COVID-19.

Сучасний суспільний розвиток супроводжується глобалізованою нестабільністю, що викликана зовнішніми та внутрішніми факторами. Гібридна війна, пандемія COVID-19, повномасштабне вторгнення росії в Україну, техногенні екологічні катастрофи, міжнародний тероризм та ін. посилили й посилюють фінансову нестабільність і невизначеність, мали й мають значний вплив на фіскальну безпеку національної економіки.

¹ Матеріал підготовлено в рамках проекту, що виконується за грантової підтримки Національного фонду досліджень України (реєстраційний номер: 2020.01/0546).

В цих умовах постає завдання забезпечення фінансової стабільності, відстеження та подолання внутрішніх і зовнішніх критичних небезпек. Особливим аспектом аналізу і підтримки стійкості стають державні фінанси, їх спроможність адекватно реагувати на виклики і загрози, підтримку фінансової безпеки як власне державного сектору економіки так і національної економіки загалом.

Фінансова безпека передусім проявляється у порушенні усталених пропорцій (зокрема державних фінансів) та погіршенні загально-економічного стану економічної системи, що має довготривалий вплив на процеси відтворення, спроможності протидії загрозам та забезпеченні економічного росту.

Питання фінансової безпеки національної економіки розглянуті в роботах Т.І. Єфименко [1], О.С. Власюка [2], Ю.В. Касперовича [3] та ін.

Оцінку фінансової безпеки національної економіки розглянемо лише в рамках показника *дефіциту державного бюджету*, який є надчутливим до викликів і загроз національній економіці від внутрішніх і зовнішніх чинників.

Для оцінки фінансових ризиків – відхилень дефіциту державного бюджету – можуть бути застосовані економіко-статистичні методи оцінки, зокрема стрес-тестування фінансових ризиків [4].

У роботах [5; 6] проведено оцінювання волатильності міжгалузевих потоків та системи фінансових потоків агрегованої матриці фінансових потоків. Аналогічним чином може бути проведена оцінка волатильності дефіциту державного бюджету, і відповідно ризиків пов'язаних з ним.

Для оцінки волатильності дефіциту державного бюджету (ΔB) можуть бути застосовані такі оцінки [5, с. 66–67] :

- середні (a),
- стандартні відхилення (s),
- коефіцієнти варіації (s/a),
- максимальні значення за період спостереження ($\max_t \Delta B(t)$),
- мінімальні значення за період спостереження ($\min_t \Delta B(t)$),
- варіації ($\max_t \Delta B(t) - \min_t \Delta B(t)$),
- відносні варіації,
- коефіцієнти детермінації (R^2),
- нахил, перетини трендів,
- прогноз на 2023 р.,
- стандартна похибка прогнозу тощо.

Приведені оцінки дефіциту Державного бюджету доцільно застосувати для двох варіантів оцінювання: 1) всього десятилітнього періоду 2013–

2022 рр.; 2) шести ковзних п'ятирічних періодів (2013–2017 рр., ..., 2018–2022 рр.).

Проведемо оцінювання для 10-річного періоду 2013–2022 рр. (табл. 1).

За досліджуваний період 2013–2022 рр. найменший дефіцит державного бюджету був у 2017 р. і становив 1,6% обсягу ВВП; найбільший – у 2022 р. (17,6% ВВП). Варіація (max-min) є досить значною 16,01, і викликана головним чином подіями 2022 р.

Тому доцільно дослідити два періоди – 2013–2021 рр. та 2013–2022 рр. – з виключенням і включенням 2022 р., року початку повномасштабної російсько-української війни.

Для двох періодів статистичні оцінки суттєво відрізняються (див. табл. 1): середні, стандартне відхилення, коефіцієнт варіації, відносні варіації тощо. Тому необхідно дослідити дефіцит бюджету в рамках коротших послідовних періодів.

Таблиця 1
Статистичні оцінки дефіциту державного бюджету України
у 2013–2022 рр.

№ з/п	Показники оцінювання	2013–2021	2013–2022.
1.	Максимальні значення, max за період	-1,6061	-1,6061
2.	Мінімальні значення, min за період	-5,1542	-17,6240
3.	Варіації, max-min	3,5481	16,0179
4.	Середні, A	-2,8488	-4,6112
5.	Стандартні відхилення, s	1,3801	4,7538
6.	Коефіцієнт варіації, s/a	-0,4845	-1,0309
7.	Відносні варіації, (max-min)/a	-1,2455	-3,4737
8.	Коефіцієнт детермінації, R ²	0,0132	0,2261
9.	Нахил тренду	0,0579	-0,7465
10.	Прогноз на наступний період	-2,8758	-8,7172

Складено за: [7].

Нахил тренду характеризує загальний тренд дефіциту бюджету. Цей показник можна отримати як засобами MS Office Excel, так і розрахунковим шляхом – на основі статистичних оцінок (див. табл. 1).

Для двох періодів нахил тренду суттєво відрізняється. Для періоду 2013–2021 рр. він характеризує досить повільне зменшення дефіциту бюджету, тоді як для періоду 2013–2022 рр. показує стрімке зростання дефіциту державного бюджету. Все це свідчить про необхідність дослідження стану дефіциту

державного бюджету в рамках послідовності ковзних п'ятирічних періодів 2013–2022 рр. (табл. 2).

Таблиця 2

Статистичні оцінки стану дефіциту державного бюджету в рамках шести ковзних п'ятирічних періодів, 2013–2022 рр.

Період	max за період	min за період	max-min	A	s	s/a, %	(max-min)/a, %	R ²	Нахил тренду	Прогноз на 2022 р.
2013–2017	-1,6061	-4,9185	3,3124	-3,1982	1,3714	-42,88	-103,57	0,7007	0,7260	-1,0203
2014–2018	-1,6061	-4,9185	3,3124	-2,6812	1,3632	-50,84	-123,54	0,6923	0,7174	-0,5290
2015–2019	-1,6061	-2,9455	1,3394	-2,1047	0,5436	-25,83	-63,64	0,2594	0,1751	-1,5794
2016–2020	-1,6061	-5,1542	3,5481	-2,6813	1,4825	-55,29	-132,33	0,2673	-0,4848	-4,1356
2017–2021	-1,6061	-5,1542	3,5481	-2,8206	1,5450	-54,77	-125,79	0,5989	-0,7562	-5,0892
2018–2022	-1,6642	-17,6240	15,9598	-6,0242	6,6313	-110,08	-264,93	0,6390	-3,3525	-16,0818
max значення	-1,6061	-2,9455	15,9598	-2,1047	6,6313	-25,83	-63,64	0,7007	0,7260	-0,5290
min значення	-1,6642	-17,6240	1,3394	-6,0242	0,5436	-110,08	-264,93	0,2594	-3,3525	-16,0818

Складено за: [7].

Використання для оцінки шести ковзних п'ятирічних періодів дає змогу отримати згладжені статистичні характеристики, які цілком узгоджуються із “сусідніми” статистичними оцінками.

Найбільш стабільним, і таким що має найкращі статистичні характеристики, є саме п'ятирічний “допандемічний” період 2015–2019 рр. Для цього періоду спостерігаються найнижчі порівняно з іншими періодами значення показників : варіації (1,34), середніх (2,10), стандартного відхилення (0,54), коефіцієнт варіації (-25,8%), відносної варіації (-63,6%) тощо. Нахил тренду (0,17) вказує на повільну тенденцію зменшення дефіциту державного бюджету.

Інші п'ятирічні періоди більше пов'язані з кризовими періодами – початком російської агресії (2013–2015 рр.) та початком і розгортанням кризи пандемії COVID-19 (2020–2022 рр.), і тому мають дещо “гірші” відповідні статистичні оцінки. Найбільш показовим у цьому розумінні є нахил лінійного тренду (див. табл. 2). Для періодів 2013–2017 та 2014–2018 рр. він має, відповідно, значення 0,72 та 0,71 і вказує на стійку тенденцію зменшення дефіциту державного бюджету; для періодів 2016–2020, 2017–2021 та 2018–2022 рр. навпаки – простежується тенденція зростання дефіциту бюджету,

яка для останнього періоду набуває найбільшого негативного куту нахилу (-3,35).

Аналогічні зміни статистичних характеристик притаманні й іншим показникам (середньому, варіації, стандартним відхилення тощо).

Підсумовуючи, необхідно зазначити таке. Волатильність дефіциту бюджету можна досліджувати: візуально – на основі графіків і зміни показників щодо попереднього періоду; за допомогою статистичних характеристик (варіації, коефіцієнту варіації, стандартного відхилення тощо).

Складну динаміку статистичних даних дефіциту бюджету, що характеризується різними кризовими періодами, включаючи період стабільності, доцільно досліджувати за допомогою ковзних рядів даних.

Аналіз динаміки дефіциту бюджету релевантний (достовірний) для періоду 2013–2021рр.

Застосування для аналізу дефіциту державного бюджету ланцюжка поєднаних ковзних рядів даних (див. табл. 2) дає можливість оцінити як з часом змінюються статистичні показники і їхні якісні оцінки. Це також стосується критичних змін 2022 р., пов'язаних з війною, коли якісні статистичні показники набувають екстремальних значень, і, власне, відносної зміни дефіциту бюджету щодо ВВП, середнього, стандартного відхилення, куту нахилу та ін. (див. табл. 2). Це вказує на те, що система показників статистичної оцінки дає змогу визначати критичні періоди, якісно-числову оцінку пов'язану з цим періодом.

Повномасштабна агресія Росії проти України у 2022 р. завдала і завдає великої шкоди, порушила усталеність соціально-економічного відтворення. А відтак, це кардинальним чином вплинуло на державні видатки, формування доходів державного бюджету, зростання дефіциту бюджету. Тому аналіз дефіциту державного бюджету за 2022 р. слід проводити окремо, як екстраординарний випадок, зумовлений форс-мажорними обставинами.

Основні тенденції, характеристика змін. Упродовж 2013–2022 рр. державний бюджет України характеризувався дефіцитністю. Найбільші обсяги дефіциту пов'язані із активним впливом держави на кризові суспільно-економічні виклики, спричинені початком російського вторгнення в Україну у 2014–2015 рр., розгортанням пандемії COVID-19 у 2020 р., повномасштабним вторгненням РФ у 2022 р. Слід виокремити відносно стабільний період 2015–2019 рр., протягом якого обсяги дефіциту державного бюджету України поступово зменшувалися.

Характеристика змін може бути оцінена візуально, за допомогою трендів, статистичних оцінок, що ідентифікують волатильність дефіциту бюджету. Охарактеризувати зміни дефіциту державного бюджету доцільно на основі статистичних оцінок послідовних ковзних п'ятирічних періодів.

Висновки. Дефіцит державного бюджету є наслідком стану державних фінансів та поточної економічної ситуації в країні. Початок російської агресії проти України у 2014–2015 рр., розгортання пандемії COVID-19 у 2020 р., повномасштабне вторгнення РФ позначилися зростанням обсягів дефіциту державного бюджету в період 2013–2022 рр.

Оцінку дефіциту державного бюджету доцільно здійснювати за допомогою візуального оцінювання й оцінок трендів засобами MS Office Excel, за допомогою відповідних статистичних оцінок (див. табл. 1, 2).

Опис графіків та оцінку їх тенденцій слід проводити за допомогою трендів (лінійного, поліноміального трендів різного порядку).

Оцінювання доцільно здійснювати як для всього періоду (2013–2022 рр.), так і для виокремлених поєднаних ковзних п'ятирічних періодів, які послідовно характеризують економічний цикл і його зв'язок з дефіцитом Державного бюджету України.

Застосування системи ковзних рядів уможливорює знаходження критичних періодів та відповідних якісних оцінок, пов'язаних з цими періодами. П'ятирічний період для ковзних рядів є оптимальним, оскільки це вже дає змогу застосовувати показники статистичної оцінки і кількість таких ковзних рядів також є достатньою для якісного оцінювання. Крім того, п'ятирічний період співпадає із періодом змінюваності суспільних настроїв у суспільстві і перевиборів влади.

Значна волатильність дефіциту державного бюджету у 2019–2022 рр. зумовлена початком пандемії COVID-19 в 2020 р., деяким відновленням (адаптацією) економіки (і держбюджету) у 2021р. та стрімким зростанням дефіциту бюджету в 2022 р з початком повномасштабної агресії росії проти України й одночасним продовженням заходів протидії пандемії.

Список використаних джерел

1. Єфименко Т.І. Фіскальна та монетарна безпека національної економіки : монографія ; ДНУ “Акад. фін. управління” Київ, 2016. 447 с.
2. Фіскальна безпека України в умовах гібридної війни: виклики, ризики, загрози та напрями реагування: аналіт. доп. / О.С. Власюк (ред.), Л.Г. Шемаєва, Ю.В. Касперович та ін. Київ : НІСД, 2016. 71 с. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2480>.
3. Касперович Ю.В. Фіскальна безпека держави в умовах гібридної війни. *Економіка та держава*. 2019. № 2. С. 64–70. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.2.64>.
4. Ястремський О.І. Фіскальний стрес-тест: генеза, класифікація, застосування, розвиток. *Фінанси України*. 2018. № 10. С. 54–69. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2018.10.054>.

5. Ястремський О.І., Кулик В.В. Волатильність структури міжгалузевих зв'язків економіки України. *Економіка і прогнозування*. 2020. № 2. С.61–79. URL: <https://doi.org/10.15407/eip2020.02.061>.

6. Ястремський О.І., Кулик В.В. Волатильність структури фінансових потоків економіки України. *Наукові праці НДФІ*. 2020. № 2. С. 24–34. URL: <https://doi.org/10.33763/npdfi2020.02.024>.

7. Бюджет України 2021 р. : стат. зб. / Міністерство фінансів України. Київ, 2022. 278 с.

УДК 657

Людмила Геннадіївна Ловінська

доктор економічних наук, професор,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5427-7185>

ОБҐРУНТУВАННЯ ФОРМУВАННЯ ПЕРЕЛІКУ ОЦІНОЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ДЛЯ НАДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ФІНАНСОВОЇ ДОПОМОГИ ПІДПРИЄМСТВАМ¹

Анотація. У дослідженні доведено гіпотезу: в умовах надзвичайних подій, зокрема пандемії COVID-19, до оціночних показників, на основі яких ухвалюватимуться рішення про надання державної допомоги суб'єктам підприємницької діяльності, доцільно включити показники, що характеризують резилієнтність та корпоративну соціальну відповідальність підприємств. При цьому методологічною основою розкриття інформації слугуватимуть міжнародні ініціативи щодо звітування про сталий розвиток.

Ключові слова: надзвичайні події, державна технічна допомога, оціночні показники, міжнародні стандарти, звітність про сталий розвиток.

Liudmyla Lovinska

Dr. Sc. (Economics), Professor,
Kyiv National University of Economics
named after Vadym Hetman

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5427-7185>

SUBSTANTIATION OF THE EVALUATION INDICATORS' LIST FOR PROVIDING STATE FINANCIAL ASSISTANCE TO ENTERPRISES

Abstract. The study proves the hypothesis that in the context of emergency events, in particular the COVID-19 pandemic, it is advisable to include indicators characterizing the resilience and corporate social responsibility of enterprises in the evaluation indicators. These will form the basis for decision-making in the area of state assistance to business entities. At the same time, international initiatives on sustainability reporting will serve as the methodological basis for disclosure.

Keywords: emergency events, state technical assistance, evaluation indicators, international standards, sustainability reporting.

¹ Матеріал підготовлено в рамках проекту, що виконується за грантової підтримки Національного фонду досліджень України (реєстраційний номер: 2020.01/0546).

В умовах надзвичайних подій, таких як пандемії, техногенні катастрофи, стихійні лиха, військовий стан, держава відповідно до міжнародного, національного законодавства та усталеної практики надає населенню та суб'єктам господарювання фінансову допомогу.

Нормативно-правові акти у сфері надання державної допомоги підприємствам України можна згрупувати за такими напрямками:

- визначення загальних засад реалізації державної допомоги та контролю за доцільністю її виділення;
- регулювання надання державних пільг суб'єктам господарювання;
- регулювання надання фінансування підтримки діяльності підприємств;
- визначення порядку надання грантів суб'єктам господарювання.

Окрему групу нормативних документів утворюють постанови Кабінету Міністрів України, якими визначаються критерії оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання.

Враховуючи важливість інституціонального забезпечення надання підприємствам державної допомоги для підтримки діяльності в умовах невідомості (спричиненої COVID-19), розглянемо детальніше відповідні критерії та показники, визначені нормативно-правовими актами в Україні (рисунки).

В умовах пандемії коронавірусної хвороби до оціночних показників, на основі яких ухвалюватимуться рішення про надання державної допомоги, можуть бути віднесені показники, що характеризують резиліентність та корпоративну соціальну відповідальність підприємств. У цьому контексті методологічним базисом розкриття інформації суб'єктами господарювання можуть слугувати визнані міжнародні підходи, зокрема: стандарти МСФЗ С1, МСФЗ С2 (розроблені Радою з міжнародних стандартів сталого розвитку); стандарти ESRs (розроблені на виконання розпорядження Європейської Комісії у контексті Директиви 2022/2464).

Фінансова інформація, пов'язана зі сталим розвитком, є ширшою за дані фінансових звітів загального призначення та може включати інформацію щодо таких напрямів (п.6 МСФЗ С1) [3]: стратегія управління ризиками, пов'язаними зі сталим розвитком; інформація про рішення суб'єктів господарювання, які можуть призвести до надходжень або вибуття активів у майбутньому, які не відповідають критеріям визнання у фінансовій звітності; репутація, результати та перспективи діяльності суб'єкта звітування як наслідок взаємодії із оточуючим ESG середовищем; розвиток активів, створення яких базується на знаннях (knowledge-based assets).

Стандарт МСФЗ С2 "Розкриття інформації, пов'язаної із кліматом" вимагатиме від підприємств розкриття інформації про те, яким чином зміна

клімату вплине на бізнес-модель, стратегію та грошові надходження у короткостроковій, середньостроковій або довгостроковій перспективі, залучення фінансування та вартість капіталу.

Наприклад, продовження ведення певного напрямку діяльності може негативно вплинути на репутацію підприємства та обмежити можливості доступу до фінансування (отримання кредитування, залучення інвестицій) [4].

Також підприємствам пропонується визначати та розкривати інформацію щодо фізичних ризиків та ризиків перехідного періоду (переходу до низьковуглецевої економіки (таблиця).

Т а б л и ц я

Ризики, інформацію щодо яких підприємствам необхідно розкривати відповідно до МСФЗ С2

Фізичні ризики	Ризики перехідного періоду
<i>Гострі фізичні ризики</i> можуть включати підвищену суворість екстремальних погодних явищ, таких як циклони та повені, що ставлять під загрозу активи підприємства або порушують ланцюги постачання. <i>Хронічні фізичні ризики</i> включають підвищення рівня моря або підвищення середньої температури. Ці зміни клімату можуть вплинути на стратегію компанії, наприклад, може виникнути необхідність розглянути питання про переміщення виробничих потужностей	Ризики, пов'язані з переходом компанії до низьковуглецевої економіки. Ризики переходу включають політичні або юридичні, ринкові, технологічні та репутаційні ризики. Прикладом ринкового ризику є зниження попиту на продукцію з високим вмістом вуглецю, правового ризику – регуляторні дії, що забороняють продаж продукції компанії – газових водонагрівачів або дизельних транспортних засобів. Технологічним ризиком або можливістю можуть бути заміники дизельних автомобілів з меншим рівнем викидів

Складено за: [4].

МСФЗ С2 містить галузеві вимоги до розкриття інформації. Підприємство має визначити вимоги, що застосовуються до його бізнес-моделі та пов'язаної з нею діяльності. Запропонований стандарт включає 77 галузевих класифікацій за 11 галузями. Відповідні вимоги до розкриття інформації запозичені зі Стандартів SASB [4].

Ця інформація була визначена як така, що стосується оцінки вартості підприємств, які працюють у певній галузі. Галузеві класифікації призначені для того, щоб бути корисними для суб'єктів звітування та інвесторів, встановлюючи відповідну інформацію для розкриття.

Щодо стандартів ESRS, то вони, на відміну від стандартів МСФЗ С1, МСФЗ С2, містять суттєвий перелік показників, на основі яких можуть прийматись управлінські рішення різного характеру (оцінка допустимості

державної допомоги; залучення додаткового фінансування з інших джерел, тощо). Стандарт ESRS 1 “Загальні вимоги” визначає основні методологічні засади підготовки звітів зі сталого розвитку [5]. Зокрема, у розділі 2 наве-

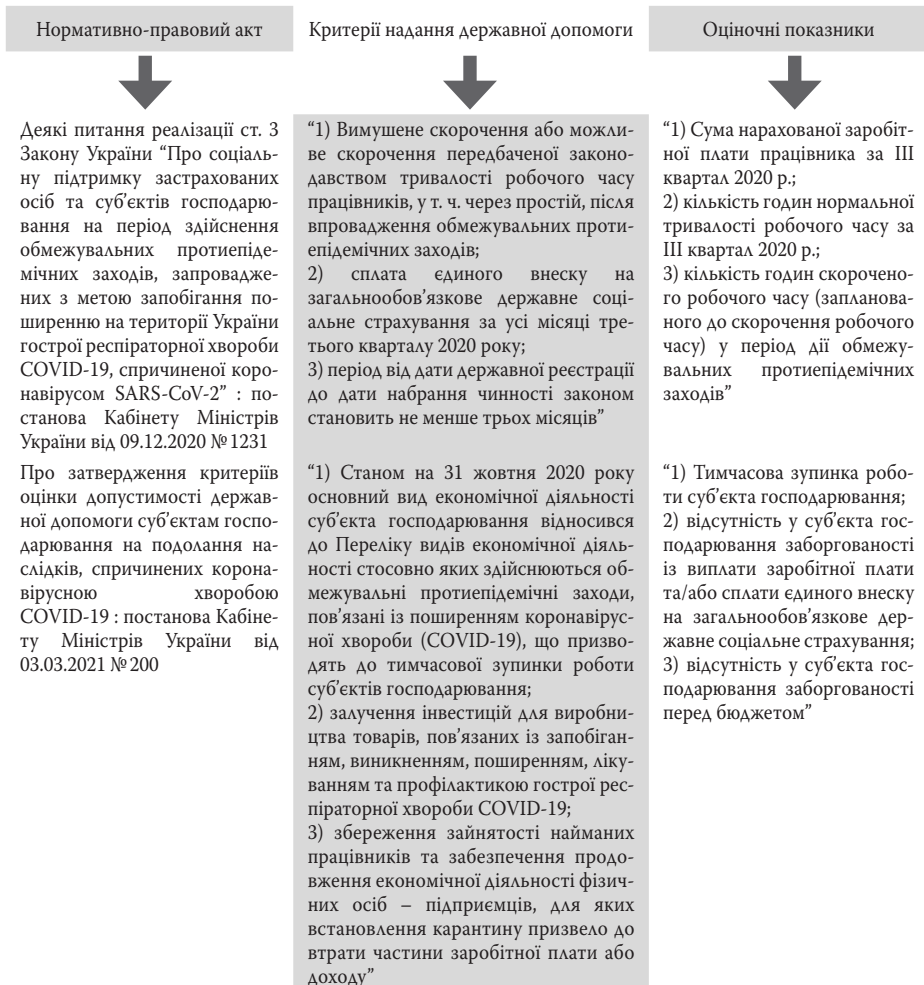

Рисунок. Критерії та оціночні показники для надання державної фінансової допомоги підприємствам для підтримки діяльності в умовах невизначеності

Побудовано за: [1; 2].

дено основні якісні характеристики звітності зі сталого розвитку, до яких віднесено:

- фундаментальні якісні характеристики: релевантність (актуальність) та достовірність;
- посилюючі якісні характеристики: порівнянність, можливість перевірки (верифікації), зрозумілість.

Запровадження наведених документів (стандарти МСФЗ С1, МСФЗ С2; стандарти ESRS) в Україні сприятиме посиленню прогностичної цінності даних підприємств, що дасть змогу підвищити ефективність прийняття рішень щодо надання державної фінансової допомоги.

Висновки

1. Інформаційне забезпечення оцінки критеріїв надання державної допомоги підприємствам, визначених відповідно до норм національного законодавства, не враховують повною мірою особливості розкриття відповідної інформації у фінансових звітах, складених за МСФЗ.

2. На відміну від МСБО/МСФЗ Законом України “Про державну допомогу суб’єктам господарювання” від 01.07.2014 № 1555-VII визначено 9 основних форм реалізації державної допомоги [6]. Відмінність у класифікації видів підтримки підприємств може спричинити інформаційну асиметрію при проведенні подальших заходів з оцінки ефективності використання підприємством виділених в рамках державної програми допомоги коштів.

3. В умовах пандемії коронавірусної хвороби до оціночних показників, на основі яких ухвалюватимуться рішення про надання державної допомоги, можуть бути віднесені показники, що характеризують резиліентність та корпоративну соціальну відповідальність підприємств.

4. Методологічним базисом розкриття інформації суб’єктами господарювання можуть слугувати визнані міжнародні підходи, зокрема: стандарти МСФЗ С1, МСФЗ С2 (розроблені Радою з міжнародних стандартів сталого розвитку); стандарти ESRS (розроблені на виконання розпорядження Європейської Комісії у контексті Директиви 2022/2464). Запровадження наведених документів в Україні сприятиме посиленню прогностичної цінності даних підприємств, що дасть змогу підвищити ефективність прийняття рішень про надання державної фінансової допомоги.

Список використаних джерел

1. Деякі питання реалізації статті 3 Закону України “Про соціальну підтримку застрахованих осіб та суб’єктів господарювання на період здійснення обмежувальних протиепідемічних заходів, запроваджених з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19,

спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2” : постанова Кабінету Міністрів України від 09.12.2020 № 1231. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1231-2020-%D0%BF#n9>.

2. Про затвердження критеріїв оцінки допустимості державної допомоги суб'єктам господарювання на подолання наслідків, спричинених коронавірусною хворобою COVID-19 : постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 № 200. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/200-2021-%D0%BF#Text>.

3. Snapshot of Exposure Draft IFRS S1 General Requirements for Disclosure of Sustainability-related Financial Information and Exposure Draft S2 Climate-related Disclosures. URL: <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/project/general-sustainability-related-disclosures/snapshot-exposure-draft-ifrs-s1-general-requirements-for-disclosure-of-sustainability-related-financial-information-and-exposure-draft-s2-general-sustainability-related-disclosures.pdf>.

4. IFRS S2 Climate-related Disclosures. URL: <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/project/climate-related-disclosures/issb-exposure-draft-2022-2-climate-related-disclosures.pdf>.

5. Draft ESRS 1 General requirements / EFRAG. 2022. URL: <https://www.efrag.org/Assets/Download?assetUrl=%2Fsites%2Fwebpublishing%2FSiteAssets%2F06%2520Draft%2520ESRS%25201%2520General%2520requirements%2520November%25202022.pdf>

6. Про державну допомогу суб'єктам господарювання : Закон України від 01.07.2014 № 1555-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text>.

УДК 336.1

Олексій Миколайович Любченко

доктор економічних наук,
ДННУ “Академія фінансового управління”
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-8069-6514>

ПОГЛЯД НА ОКРЕМІ ПОТЕНЦІАЛИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ

Анотація. Запропоновано до розгляду визначення окремих потенціалів забезпечення фінансової стійкості, які базуються на забезпеченні економічної безпеки регіонів та країни в цілому.

Ключові слова: фіскальна стійкість, економічна безпека, економічна карта.

Oleksiy Lyubchenko

Dr. Sc. (Economics),
SESE “The Academy of Financial Management”
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-8069-6514>

THE VIEW OF THE INDIVIDUAL POTENTIAL FOR ENSURING FISCAL SUSTAINABILITY

Abstract. The article examines the determination of individual potentials for ensuring financial stability, based on ensuring the economic security of the regions and the country as a whole.

Keywords: fiscal sustainability, economic security, economic map.

З урахуванням суттєвих структурних змін в економіці України, необхідно забезпечити швидке та ефективне реагування фіскальної політики у відповідності до змін в макроекономічному середовищі. Адже, на думку багатьох вчених, фіскальна політика покликана регулювати коливання економіки та підтримувати фіскальну стійкість. Поряд із застосуванням класичних інструментів забезпечення фіскальної стійкості, варто спрямувати аналіз вглибину економічної системи та зацентрувати увагу на економічній безпеці країни.

Характерною ознакою сучасного стану української економіки є саме регіональні проблеми економічної безпеки, пов'язані з розвитком дезінтеграційних економічних процесів усередині країни, втратою регіонами людського потенціалу, та впливом кібервійн на фінансову стабільність. Війна в Україні є головним фактором, який сформував такі характерні ознаки, але цей фактор не єдиний.

Запущені процеси релокації виробництв базуються більшою мірою на підприємницькій ініціативі, яка стає самостійним потенціалом забезпечення фінансової стійкості. Такий потенціал слід розглядати як інтегровану формулу для реалізації інтересів жителів регіону, внутрішньо переміщених осіб та осіб, котрі тимчасово перебувають за межами України. За даними Opendatabot [1], станом на кінець вересня 2023 р. в Україні за програмою релокації у більш безпечні регіони переїхало 840 підприємств. З них 667 уже працюють на новому місці. Це призвело до суттєвої міграції робочої сили.

Війна негативно вплинула на всі складові національної безпеки. Оцінка рівня економічної безпеки в Україні здійснюється Міністерством економічного розвитку і торгівлі України згідно з оновленими в жовтні 2013 р. *Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України* [2] (раніше – *Методика розрахунку рівня економічної безпеки України 2007 р.*).

Інтегральний індекс економічної безпеки складається з 9 середньозважених субіндексів – складових економічної безпеки.

Відповідно до звіту RDNA 2 (Швидка оцінка шкоди та потреб відновлення) [3], розробленого Світовим банком, Урядом України, Європейською комісією та ООН, на 24 лютого 2023 р. прямі збитки в Україні сягнули понад 135 млрд дол. США, причому найбільше постраждали сектори житлового будівництва, транспорту, енергетики та торгівлі та промисловості. При цьому зазначено, що сукупні економічні, соціальні та інші грошові втрати становлять майже 290 млрд дол. США. Збитки переважають у сфері торгівлі та промисловості (30% загального обсягу втрат), управління не-безпекою вибухонебезпечних речовин (охоплює наземні міни та боеприпаси, що не вибухнули, 13%), транспорт (11%), сільське господарство (11%) та енергетика (9%). До загальних збитків не включено втрату доходів домогосподарств у 61,5 млрд дол. США, щоб уникнути можливого подвійного обліку щодо інших секторів.

Масштабні економічні втрати, велика кількість постраждалих підприємств різних секторів економіки призвели до зменшення податкових надходжень, втрати робочих місць, структурних змін на ринку праці. Але найголовніше – це погіршення ситуації з економічною безпекою.

Дані RDNA2 лише підтверджують, що з початком війни погіршилися макроекономічна, виробнича, інвестиційно-інноваційна безпека. Енергетична безпека опинилась в прямому сенсі під вогнем. Меншою мірою постраждала продовольча. На перше місце, очевидно і заслужено, вийшла зовнішньоекономічна безпека, фактор якої на сьогодні став вирішальним для фінансової стабільності. Та великою помилкою під час війни є недооцінка

демографічної і соціальної безпеки. Які демографічні загрози несе такий значний виїзд за кордон українців (тут необхідно зробити якісний демографічний аналіз), яких прямих витрат та втрат при цьому зазнає держава Україна? Що треба для забезпечення гідного і якісного рівня життя населення? Нарешті, головна складова економічного потенціалу країни – сприяння розвитку людського капіталу. Пріоритет під час воєнного стану треба віддавати активній підприємницькій частині населення, яка залишилась в Україні, зберігає і створює нові робочі місця, продукує додану вартість. На 1 жовтня 2023 р. кількість платників податків, які не перебувають у стані припинення (без тимчасово окупованих територій) становила 3349 тис., з них фізичні особи – підприємці – 1970 тис. На початок року війни (на 1 січня 2022 р.) кількість платників податків дорівнювала, відповідно, 3224 тис. і 1893 тис. Спостерігається тенденція не зменшення підприємницької ініціативи, а навпаки – її активізації. І тут надважлива роль держави як гаранта у дотриманні конкурентних умов, захисті приватної власності, у т. ч. від власної адміністративної системи, жорсткому придушенні різного роду корупційних проявів. Трансформація людського капіталу в Україні вже відбулася, і цей головний глобальний виклик ще доведеться оцінити.

Безпека у воєнний час має особливе значення. Розвиток будь якої сфери – це розвиток людського капіталу. Особливо під час воєнного стану безпека самої людини, безпека інформаційного простору навколо неї та безпека даних, якими користуються суб'єкти господарювання, є важливими складовими забезпечення економічної безпеки. Державі у воєнний час важливо забезпечити: надання сервісів офлайн та обслуговування у будь-якому місці за принципом екстериторіальності; надання 100% електронних сервісів онлайн; забезпечення технічного захисту даних про платника на будь-яких територіях; створення мобільних офісів центральних апаратів органів влади, насамперед тих, які володіють значимими інформаційними базами даних, із забезпеченням захисту даних; забезпечення системного обміну даними між органами місцевої влади та податковими органами для забезпечення повноти бази оподаткування.

Економічна безпека формує основу фінансової стабільності та є вирішальним, базисним поняттям національної безпеки, разом з тим нерозривно взаємозалежна і взаємодіє з іншими її складовими (особливо оборонною, політичною, інформаційною, інтелектуальною, правовою і т. ін.). Отже, економічна безпека – це складна “синтетична” категорія, що залишається відносною навіть у найбільш економічно розвинутих і соціально стабільних країнах із сталим політичним режимом. Економічна безпека кожного регіону і всіх регіонів країни в сукупності покликана забезпечити безпеку країни в цілому.

У сучасних умовах питання безпеки держави тісно пов'язане зі взаємодією державного впливу на економіку та ринкової саморегуляції з метою найбільш ефективного забезпечення загальнонаціональних інтересів. Покладатися на ринковий механізм у вирішенні проблем економічної безпеки є неприпустимим. У їх вирішення мають бути покладені принципи системності, організованості та доцільності, що може забезпечити лише держава. Так, розв'язання проблеми забезпечення країни енергоносіями (нафтою, газом) має відбуватися лише на національному рівні, бездіяльність держави у цьому випадку призведе до неконтрольованого зростання цін на нафтопродукти.

Держава могла б скористатися кризою через війну та запровадити економічну карту як інструмент управління соціально-економічними процесами. Насамперед як балансовий механізм контролю за використання ресурсів, для забезпечення до них рівного конкурентного доступу всіма гравцями на регіональних і національному ринку. І, що найголовніше, такий інструмент дає можливість справедливо оцінювати можливість й роботу адміністративного апарату держави аж до рівня територіальної громади.

У таких умовах бюджетні відносини потребують подальшої оптимізації. Насамперед слід провести послідовну роботу із фіскальної децентралізації. Звичайно, реформа децентралізації в Україні значно посилила роль регіонів та громад у забезпеченні фіскальної стійкості держави в цілому. Проте існують певні питання та виклики, особливо під час повномасштабного вторгнення. У зв'язку з цим доцільно частину повноважень держави передати органам регіонального самоврядування з одночасним переданням їм відповідних матеріальних і фінансових ресурсів (муніципальна поліція тощо). Найважливіше питання – формування спроможності, у т. ч. підготовка кадрів, на регіональному та місцевому рівні до виконання окремих повноважень з адміністрування податків. Фінансове забезпечення місцевих бюджетів під час воєнного стану орієнтоване на військовий ПДФО. Це спричиняє певні ризики, бо на часі необхідність зарахування сплачених ПДФО за місцем фактичного проживання працівника. На законодавчому рівні потрібне збалансоване розмежування делегованих і власних повноважень органів місцевого самоврядування з чітким поділом (повноваження – вартість). Тоді у територіальних громадах з'являться стимули для економічного розвитку.

На відміну від діючих на державному рівні єдиних нормативів податкових відрахувань до бюджету, нормативи відрахувань до обласних бюджетів, що встановлюються регіональним законодавством, повинні різнитися залежно від податкового потенціалу конкретних регіонів. Диференціація

нормативів для міст і районів конкретного регіону певною мірою забезпечить деяку справедливість бюджетного регулювання, однак не дає змоги чітко визначити місце і стан кожного місцевого бюджету в бюджетній системі регіону та виявити шляхи і можливості підвищення фінансової самодостатності.

Нового значення набувають податкові стимули для забезпечення економічної безпеки та фінансової стабільності. Але податкові стимули, що базуються на витратах (режими “інвестиційні няні”, “індустріальні парки”) є кращими, ніж заходи, що базуються на чинних пільгах. Податкові пільги породжують викривлення конкуренції вже на самому початку. Вони є менш прозорими та створюють корупційне середовище. Позитивним сигналом є те, що влада розглядає пропозиції щодо реформ, включаючи надання податкових стимулів, для заохочення інвестицій у виробництво в Україні, зокрема в місцеву переробку.

Податкова складова пропозицій включає кілька заходів податкової політики, пов’язаних з податком на прибуток підприємств (ППП), ПДФО, ЄСВ, ПДВ та митними платежами. Запропонованим стимулом з ППП є інвестиційний податковий кредит у розмірі до 100 % капітальних інвестицій. Цей стимул пропонується запровадити на додаток до існуючих податкових стимулів, що включають 5-річне звільнення від ППП (“інвестиційні няні”) та 10-річне звільнення – для індустріальних парків. Можна розглянути й інші податкові заходи: компенсація ЄСВ; звільнення від сплати ПДВ, ввізного мита та земельного податку на строк до 3 років; скасування відшкодування ПДВ при експорті сировини, та перегляд митних тарифів.

У зв’язку з цим доцільно розглянути деякі теоретико-методологічні аспекти діагностики ризику економічної безпеки територій.

Діагностика ризику економічної безпеки територій різних рівнів можлива тільки в рамках забезпечення економічної безпеки кожного регіону і України в цілому. Потрібно враховувати, що багато деструктивних процесів мають міжрегіональний характер.

Ризики економічної безпеки регіону класифіковані й зведені в групи: зовнішньополітичні загрози, загрози в реальному секторі, в соціальній сфері, внутрішні загрози. При цьому виокремлені найважливіші сфери, в яких загрози мають найгостріший характер руйнування інвестиційно-інноваційного комплексу, продовольчі і енергетичні загрози.

Поєднання інтересів держави і регіону (території) має подвійний характер. З одного боку, регіон (територія) виступає об’єктом з локалізованими соціально-економічними, екологічними, демографічними процесами. Ці процеси можуть загрожувати економічній безпеці і регіону, і держави, а їх прояв має територіально-диференційований характер. Водночас територія є

суб'єктом регулювання в межах наявного кола повноважень. Тобто виступає провідником власної економічної політики, що впливає (тією чи іншою мірою) на “економічний стан” України в цілому. Спробуємо позначити структуру формування регіональної економічної безпеки України. Передусім це комплекс економічних, геополітичних, екологічних, правових і інших умов, які покликані забезпечувати: 1) передумови для виживання і збереження її регіональних структур в умовах кризи і майбутнього розвитку; 2) захист ресурсного потенціалу; 3) створення внутрішнього імунітету і зовнішньої захищеності від дестабілізуючих дій; 4) конкурентоспроможність регіонів на внутрішніх і світових ринках і стійкість; 5) фінансову стабільність регіону і країни в цілому; 6) рівень і якість життя людей, що забезпечує можливість стійкого і стабільного відтворення населення.

Пріоритет державного адміністрування – увага до людського капіталу та необхідності модернізації ринку праці через більшу свободу для підприємництва, який, очевидно, зазнав суттєвих втрат та трансформацій під час війни.

Не втрачаючи фокус на забезпеченні доступу до соціальних послуг населення, варто зосередитись на інтеграції до секторальних стратегій умов забезпечення ринку праці кадрами, необхідними як для швидкої відбудови, так і для подальшого економічного розвитку країни.

Послідовна державна політика, європейський та євроатлантичний курс, побудова відносин з новими, азійськими та близькосхідними центрами тяжіння, створення сприятливого бізнес-клімату, розвиток підприємництва та підтримка експорту, залучення інвестицій, розвиток внутрішнього споживання та інші механізми дасть змогу посилити позицію країни як регіонального суб'єкта, допоможуть у боротьбі з російською збройною агресією та стануть драйверами зростання економіки. У свою чергу забезпечення інноваційного випереджаючого економічного зростання дасть змогу сприяти людському розвитку через відповідну якість освіти, науки, медицини, культури та навколишнього середовища.

Список використаних джерел

1. 840 підприємств в Україні переїхали через війну у безпечні регіон. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/relocation-in-war>.
2. Про затвердження методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економіки України від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>.
3. Швидка оцінка шкоди та потреб відновлення. Лютий 2022 – лютий 2023 : звіт / Світовий банк. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/099062823034041908/pdf/P18017401fe8430010af21016afb4ebc8c4.pdf>.

УДК 336.26:46(477)

Олексій Євгенович Найдено

кандидат економічних наук, доцент,

ДННУ "Академія фінансового управління"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0638-3965>

ПРОПОЗИЦІЇ ЩОДО ЗМІН ПРИ ЗАСТОСУВАННІ ПІЛЬГ З ПОДАТКУ НА ПРОДУКТИ ЕНЕРГІЇ ТА ЕЛЕКТРОЕНЕРГІЮ В УКРАЇНІ

Анотація. Процеси реформування системи оподаткування тісно пов'язані зі змінами в порядку надання податкових пільг, які впливають на втрати бюджету. Одним із напрямів реформування мають стати пільги з податку на продукти енергії та електроенергії з метою наближення правил оподаткування в Україні до вимог законодавства ЄС.

Ключові слова: податкові пільги, екологічне оподаткування, податки на продукти енергії, акцизний податок, транспортний податок

Oleksii Naidenko

Ph. D. (Economics), Associate Professor,

SESE "The Academy of Financial Management"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0638-3965>

PROPOSALS REGARDING CHANGES IN THE APPLICATION OF TAX BENEFITS ON ENERGY PRODUCTS AND ELECTRICITY IN UKRAINE

Abstract. The processes of reforming the taxation system are closely related to changes in the procedure for providing tax benefits, which affect budget losses. One of the areas of reform should be tax benefits for energy and electricity products with the aim of bringing the taxation rules in Ukraine closer to the requirements of EU legislation.

Keywords: tax benefits, environmental taxation, taxes on energy products, excise tax, transport tax

У країнах ЄС енергетичні податки є складовою екологічних податків та становлять близько 90% в обсязі податкових надходжень екологічних податків. В Україні енергетичні податки не визначено Податковим кодексом України. Вони є складовою таких податків та зборів: акцизний податок (електроенергія, природний газ, мінеральні масла, вугілля, кокс, транспортні засоби).

Застосування енергетичних продуктів дуже тісно пов'язано з питаннями екологічної безпеки.

Звертаємо увагу на те, що на відміну від акцизного податку, який представлений в Довіднику пільг Державної податкової служби України, податкові пільги з екологічного податку взагалі відсутні, хоча в розділі VIII Податковому кодексі України (далі – ПКУ) регламентовано норми, які згідно зі ст. 30 ПКУ можна віднести до податкових пільг:

- звільнення від сплати податку деяких категорій осіб (пп. 240.3, 240.4, 240.5 ст. 240);
- встановлення неоподатковуваної межі для викидів двоокису вуглецю на рівні 500 тонн на рік (пп. 240.7 ст. 240).

Екологічна безпека є одним із ключових питань в ЄС [1]. Екологічна програма в ЄС включає шість ключових напрямів, що мають бути впроваджені до 2030 р.

З 1 січня 2020 р. в Україні введено в дію Закон [2], яким затверджено стратегічні напрями екологічної політики до 2030 року.

При цьому текстом документа передбачено упровадження екосистемного підходу в галузеву політику та удосконалення системи інтегрованого екологічного управління, інтеграція екологічної політики до інших політик, обов'язкове врахування екологічної складової під час розроблення та затвердження документів державного планування та у процесі прийняття рішень про провадження господарської діяльності, яка може мати значний вплив на довкілля, зокрема екологічна модернізація промислових підприємств шляхом зниження ставки екологічного податку або у формі фіксованої річної суми компенсації (відшкодування податку), у поєднанні з поліпшенням екологічних характеристик продукції.

Але в ПКУ такий підхід реалізовано лише в частині зниженої ставки екологічного податку за викиди двоокису вуглецю.

Також стратегія передбачає:

- стимулювання державою вітчизняних суб'єктів господарювання, які здійснюють скорочення викидів парникових газів, зниження показників енерго- та ресурсоемності, модернізацію виробництва, спрямовану на зменшення негативного впливу на навколишнє природне середовище, у т. ч. вдосконалення системи екологічного податку за забруднення довкілля та платежів за використання природних ресурсів;
- економічні та фінансові механізми, зокрема екологічна модернізація промислових підприємств шляхом зниження ставки екологічного податку або у формі фіксованої річної суми компенсації (відшкодування податку) – забезпечать стабільне фінансування природоохоронної ді-

- яльності та стимулювання розвитку екологічного підприємництва, зокрема виробництво продукції, виконання робіт і надання послуг природоохоронного призначення, а також сприятимуть створенню податкового, кредитного та інвестиційного клімату для залучення коштів міжнародних донорів та приватного капіталу в природоохоронну діяльність, створення суб'єктами господарювання систем екологічного управління, впровадження більш чистого виробництва, технологій ресурсо- та енергозбереження, розширеного відтворення лісів;
- стимулювання впровадження суб'єктами господарювання більш екологічно чистого, ресурсоефективного виробництва та екологічних інновацій, зокрема екологічної модернізації промислових підприємств шляхом зниження ставки екологічного податку або у формі фіксованої річної суми компенсації (відшкодування податку).

Але при цьому дієвих важелів стимулювання в ПКУ не передбачено (наприклад, стимулювання енергоефективності було виключено з ПКУ в 2014 р.).

Загальний рівень забруднення атмосферного повітря [3] в Україні у 2021 р. становив 7,1 і оцінювався, як високий, що свідчить про недостатню роботу держави при реалізації стратегії державної екологічної політики.

З 2015 р. з об'єктів оподаткування екологічним податком було виключено викиди пересувними джерелами забруднення. Це стало наслідком збільшення ставок акцизного податку на транспортні засоби. Але при цьому ніяким чином в оподаткуванні акцизом не враховуються викиди забруднюючих речовин та не стимулюється зниження обсягів таких викидів.

Проблемою гармонізації оподаткування енергоресурсів в Україні та ЄС є відсутність чіткі часові параметри, етапів та зобов'язання щодо імплементації Директиви Ради 2003/96/ЄС [4] від 27.10.2003 про реструктуризацію системи Співтовариства щодо оподаткування енергопродуктів та електроенергії. Крім того, ст. 353 Угоди про асоціацію передбачає поступове наближення до структури оподаткування, визначеної у *acquis* ЄС та здійснюється відповідно до Додатка XXVIII до Глави 4 "Оподаткування".

Питання імплементації норм законодавства ЄС щодо акцизного оподаткування енергоресурсів в українське податкове законодавство також залишається остаточно не вирішеним, що підтверджується даними Кабінету Міністрів України. Так, станом на кінець 2021 р. Україна не здійснила гармонізацію законодавства з питань оподаткування продуктів енергії та електричної енергії до вимог Директиви 2003/96/ЄС [5]. На сайті Верховної Ради наразі немає проекту Закону "Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо приведення національного законодавства з питань оподаткування акцизним податком продуктів енергії та електроенергії у

відповідність до вимог Директиви 2003/96/ЄС”, що свідчить про незадовільний стан у вирішенні цього питання.

У ПКУ відсутній перелік продуктів енергії, що не підлягають оподаткуванню акцизним податком та напрямів їх використання, за яких енергопродукти втрачають статус об'єкта оподаткування.

Важливою складовою норм Директиви 2003/96/ЄС є можливість застосовувати різного роду преференції, одними з яких є диференційовані ставки акцизного податку (наприклад, відмінність ставок для громадського транспорту; комерційне та некомерційне використання пального). На відміну від Директиви ЄС, ПКУ містить лише норми щодо преференційного оподаткування авіаційного бензину та палива для реактивних двигунів.

Також Директивою ЄС передбачено можливість країн ЄС запроваджувати звільнення або зниження рівня оподаткування: безпосередньо, за диференційованою ставкою, або шляхом повернення всієї чи частково суми податку. В рамках українського податкового законодавства це питання залишається невирішеним.

Невирішеним залишається питання застосування одиниці виміру продуктів енергії та електричної енергії відповідно до вимог ЄС. ПКУ як одиницю виміру бази оподаткування застосовує літри, приведені до $t 15^{\circ}\text{C}$.

При цьому норми Директиви ЄС передбачають такі одиниці оподаткування:

- скраплений газ, мазут – кілограми;
- природний газ, вугілля – гігаджоуль.

Також важливою відмінністю ПКУ є відсутність серед підакцизних товарів природного газу в газоподібному стані, хоча в країнах ЄС такий енергетичний продукт виступає підакцизним товаром за кодом 2711 21 00.

Звертаємо увагу, що не вся електроенергія підпадає під дію Директиви ЄС 2003/96/ЄС. Але в ПКУ акцизним податком оподатковується майже вся електроенергія. На сьогодні Україна не виконує норми Директиви ЄС 2003/96/ЄС щодо розміру ставок на деякі види енергопродуктів. Так ставки на бензин, дизельне пальне та скраплений газ в Україні значно нижчі за ставки в країнах ЄС.

Недоліком ПКУ також можна вважати відсутність норм, пов'язаних із фіскальним маркуванням газойлів та гасу згідно з вимогами Директиви ЄС 95/60 [6].

Основними напрямками вирішення проблем українського законодавства у сфері оподаткування продуктів енергії та електричної енергії є:

- використання європейського досвіду щодо екологічного оподаткування, як складової оподаткування енергетичних ресурсів. Це стосується підходу щодо збільшення ставок екологічного податку до середнього

- рівня в країнах ЄС; запровадження ліміту викидів та скидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря та водні об'єкти; запровадження диференційованих ставок екологічного податку залежно від обсягів викидів та скидів, а також від рівня екологічної шкоди; перегляд системи коефіцієнтів екологічного податку в бік їх збільшення; запровадження порядку відшкодування частини екологічного податку для платників, за умови спрямування вивільнених коштів у розроблення чи купівлю екологічно безпечних технологій виробництва;
- повернення автотранспортних засобів якості об'єкта оподаткування екологічним податком із встановленням лімітів викидів забруднюючих речовин та коригуючих коефіцієнтів залежно від віку автотранспортного засобу. Ставка податку може встановлюватись як відсоток від вартості автомобіля залежно від рівня викидів CO₂ у грамах на кілометр. Водночас може бути встановлений неоподатковувана межа рівня викидів у грамах на кілометр, яка звільнить від сплати податку найбільш екологічні транспортні засоби;
 - включення до Довідника податкових пільг податкових пільг з екологічного податку, які регламентовано розділом VIII ПКУ;
 - підготовка двох проектів законів України “Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо приведення національного законодавства з питань оподаткування акцизним податком продуктів енергії та електроенергії у відповідність до вимог Директиви 2003/96/ЄС” та “Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо приведення національного законодавства з питань фіскального маркування газойлів та гасу у відповідність до вимог Директиви 95/60/ЄС;
 - регламентація енергетичних продуктів окремою складовою в переліку підакцизних товарів у ст. 215 ПКУ з урахуванням вимог Директиви 2003/96/ЄС;
 - внесення зміни до норм, пов'язаних із податковими пільгами (пп. 213.2 та 213.3 ст. 213) щодо деталізації напрямів застосування енергетичних продуктів (подвійне використання або використання в мінералогічних процесах тощо);
 - підвищення ставок акцизного податку на енергетичні продукти, відповідно до вимог Директиви 2003/96/ЄС;
 - запровадження диференційованих ставок акцизного податку залежно від обсягів споживання енергетичних ресурсів та категорій споживачів, наприклад: моторне паливо чи паливо для опалення, комерційного або некомерційного використання, використання в окремих сферах;
 - впровадження різних одиниць оподаткування залежно від видів енергетичних продуктів (літри, кілограми, гігаджоулі, МВт).

Список використаних джерел

1. Environment action programme to 2030. URL: https://environment.ec.europa.eu/strategy/environment-action-programme-2030_en.
2. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28.02.2019 № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>.
3. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2021 році. URL: <https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/Natsdopovid-2021-n.pdf>.
4. Директива Ради 2003/96/ЄС від 27 жовтня 2003 року про реструктуризацію рамок Співтовариства щодо оподаткування енергетичних продуктів та електроенергії. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_015-03#Text.
5. Пульс Угоди : Моніторинг реалізації плану заходів з виконання Угоди. URL: <https://pulse.kmu.gov.ua/ua/streams/taxation>.
6. Директива Ради 95/60/ЄС від 27 листопада 1995 року про фіскальне маркування газойлів та гасу. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_488#Text.

УДК 336.1

Світлана Валентинівна Науменкова

доктор економічних наук, професор,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8582-6044>

Світлана Володимирівна Міщенко

доктор економічних наук, професор,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1840-8579>

ОЦІНЮВАННЯ ПОТЕНЦІЙНИХ ФІСКАЛЬНИХ РИЗИКІВ ПРОЄКТІВ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА

Анотація. Для активізації взаємодії держави і бізнесу в умовах повоєнного відновлення вдосконалюються форми державної підтримки проєктів державно-приватного партнерства. Розкрито особливості та охарактеризовано переваги використання скринінгових інструментів групи Світового банку (WBG) на прикладі моделей PFRAM (Fiscal Risk Assessment Model) і DRAFT (Framework For Disclosure in PPP Projects) для оцінки потенційних фіскальних ризиків при реалізації проєктів державно-приватного партнерства.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, фіскальний ризик, модель оцінки фіскальних ризиків, проєктне фінансування.

Svitlana Naumenkova

Dr. Sc. (Economics), Professor,
Taras Shevchenko National University of Kyiv
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8582-6044>

Svitlana Mishchenko

Dr. Sc. (Economics), Professor,
State University of Trade and Economics
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1840-8579>

THE ASSESSMENT OF POTENTIAL FISCAL RISKS ARISING FROM PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP PROJECTS

Abstract. In order to intensify the interaction between the state and business in the conditions of post-war recovery, forms of state support for public-private partnership projects are being improved. The peculiarities and advantages of using the screening tools of the World Bank group using the example of the PFRAM (Fiscal Risk Assessment Model) and DRAFT (Framework For Disclosure in PPP Projects) models for assessing potential fiscal risks in the implementation of public-private partnership projects are revealed.

Keywords: public-private partnership, fiscal risk, Fiscal Risk Assessment Model (FRAM), project finance.

Останні зміни до законодавчих актів України щодо вдосконалення механізму залучення приватних інвестицій з використанням механізму державно-приватного партнерства спрямовані на активізацію відновлення зруйнованих війною об'єктів та будівництва нових об'єктів в умовах післявоєнної відбудови економіки України [1].

Зростання боргового навантаження в Україні суттєво обмежує можливості держави щодо фінансування довгострокових інвестиційних проєктів. Інформація про погіршення кредитних рейтингів боргових зобов'язань України свідчить про обмежені можливості доступу до світових ринків капіталу та неминуче зростання витрат з обслуговування боргу (таблиця).

Таблиця

Поточні кредитні рейтинги боргових зобов'язань України

Рейтингове агентство	Рейтинг боргових зобов'язань в іноземній валюті		Рейтинг боргових зобов'язань в національній валюті		Прогноз	Дата рейтингової дії
	Довгострокові	Короткострокові	Довгострокові	Короткострокові		
Standard & Poor's (S&P)	CCC	C	CCC+	C	Негативний	08.09.2023
Fitch Ratings (Fitch)	CC	C	CCC-	C	–	23.06.2023
Moody's Investors Service (Moody's)	Ca	–	Ca	–	Стабільний	10.02.2023
Rating and Investment Information, Inc. (R&I)	CCC	–	–	–	Перегляд з можливим зниженням	27.07.2023

Складено за: [2].

Враховуючи це, актуалізуються питання, спрямовані на усунення законодавчої неврегульованості оцінки потенційних ризиків для приватного та публічного партнерів, у т. ч. ризиків, пов'язаних із фінансовими та майновими аспектами здійснення державно-приватного партнерства; підготовкою та відбором проєктів з відновлення економіки, проведенням конкурсу на визначення приватного партнера/концесіонера та укладенням договору за його результатами [3, с. 136].

З огляду на ризики довгострокового інвестування в Україну, потенційним інвесторам важливо оцінити готовність і можливості країни щодо ре-

алізації проектів державно-приватного партнерства. Актуальність цього питання посилюється в умовах суттєвого зростання премії за ризик для України, яка станом на 01.01.2022 становила 6,43 %, а на 01.07.2023 її значення досягло вже 18,21 % (рисунок).

В цих умовах інструментарій передінвестиційного аналізу потребує вдосконалення для убезпечення від ризиків невиконання зобов'язань партнерами при реалізації довгострокових проектів. Фахівцями Групи Світового банку (WBG) розроблено методичні підходи та інструменти для надання допомоги урядам в обґрунтуванні зважених рішень для реалізації заходів, спрямованих на покращання доступу та якості послуг на основі розвитку державно-приватного партнерства [5; 6, с. 13–14].

Доцільно звернути увагу на такий інструмент міжнародної практики, як модель оцінки фіскального ризику публічно-приватного партнерства (Fiscal Risk Assessment Model, далі – PFRAM). PFRAM є одним з найпоширеніших скринінгових інструментів для оцінки фінансової прийнятності проекту на основі більш точного вартісного оцінювання потенційних фіскальних витрат та ризиків, що виникають у результаті проектів ДПП. Цей інструмент було рекомендовано до практичного використання у квітні 2016 р. в межах технічної допомоги МВФ та Світового банку урядам країн для вдосконалення механізму реалізації державно-приватного партнерства [5].

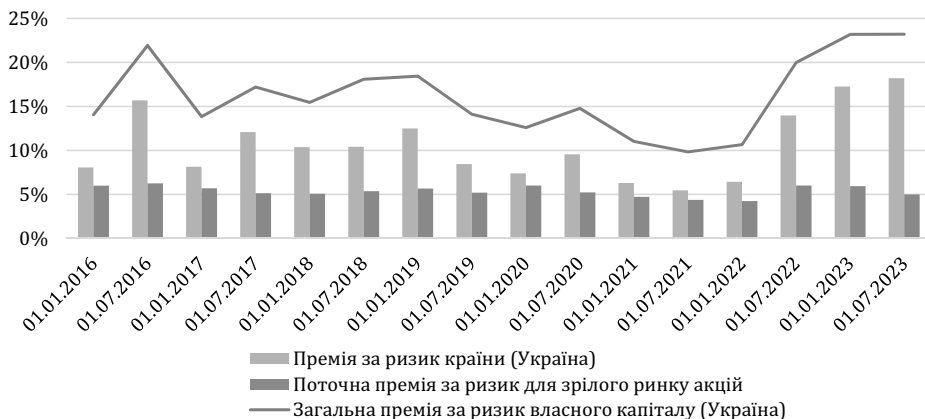

Рисунок. Поточна премія за ризик для зрілого ринку акцій, премія за ризик країни та загальна премія за ризик для власного капіталу в Україні у 2016–2023 рр., %

Побудовано за: [4, с. 708].

Аналіз проектів із використанням моделі PFRAM забезпечує структурований збір інформації щодо портфеля проектів державно-приватного партнерства на основі PPP Excel відповідно до таких етапів:

- ініціювання проекту (визначення ініціаторів проекту та відповідальних за його реалізацію);
- контроль над активами (здатність уряду контролювати актив, пов'язаний з ДПП, на основі володіння, бенефіціарного права або в інший спосіб;
- фінансування та вплив структури фінансування на ключові бюджетні показники (розглядаються такі альтернативні варіанти фінансування: плату за використання активу споживачами суспільно значущих послуг здійснює уряд, використовуючи бюджетні кошти; плату за використання активу з дозволу уряду стягує зі споживачів приватний партнер (наприклад, дорожній збір і т. ін.); комбіновані способи;
- додаткова державна підтримка приватного партнера (з використанням таких форм, як державні гарантії, податкова амністія, вливання капіталу та ін.);
- розподіл ризиків за контрактом державно-приватного партнерства (визначення основних бюджетних ризиків, які виникають у зв'язку з виконанням контракту ДПП; оцінка ймовірності виникнення ризиків та фінансового впливу, а також визначення необхідності додаткових заходів уряду, спрямованих на зниження негативних наслідків впливу ризикових подій).

Оцінка передбачає збір конкретної проектної інформації, визначення ролі державних органів на ключових етапах проектного циклу. Цей інструмент переважно призначений для допомоги підрозділам ДПП у міністерствах фінансів в процесі прийняття обґрунтованих фінансальних рішень щодо:

- очікуваного грошового потоку для приватного партнера;
- макроекономічних наслідків, що характеризують фінансову ситуацію з проектом та без нього;
- побудови матриці фінансового ризику: фінансовий ризик приймає на себе уряд (візуалізація з використанням теплової карти ризику);
- аналізу чутливості за факторами, що враховують курсові коливання національної валюти та зміни ВВП;
- відображення приватними партнерами результатів реалізації проектів ДПП у формах фінансової звітності.

Також заслуговує на увагу використання інструменту скринінгу DRAFT (Framework For Disclosure in PPP Projects) для розкриття інформації щодо проектів ДПП. Цей інструмент використовується для проактивного роз-

криття інформації стосовно державно-приватного партнерства [7, с. 162–163].

Структура скринінгового інструменту DRAFT спрямована на не лише на розкриття інформації про проект, але дає змогу оцінити приймаючою стороною можливість його реалізації на засадах ДПП за такими складовими: I. Стратегічна прийнятність; II. Попереднє техніко-економічне обґрунтування; III. Оцінка ризиків; IV. Придатність реалізації на засадах ДПП; V. Оцінка фіскальної доступності; VI. Оцінка інституційної спроможності уряду. Для аналізу використовуються як кількісні, так і якісні показники.

Інструмент скринінгу DRAFT призначений для попереднього відбору проектів з метою визначення їхньої потенційної придатності для ДПП. Використання цього інструменту можливо за умов, що інформація про проект має високий рівень опрацювання з відповідним техніко-економічним обґрунтуванням та здійсненням технічного, економічного, фінансового, юридичного й екологічного аналізу, фіскальної та бюджетної перевірки, чітким формулюванням необхідності проекту, аналізу ринку, тощо.

Важливим етапом аналізу фіскальних ризиків є правильний вибір форми ДПП, розподіл відповідальності між публічним і приватним партнерами, розподіл проектних ризиків та визначення джерел покриття можливих втрат. Так, доволі поширеними формами ДПП в багатьох країнах є концесії на будівництво автомобільних доріг, коли приватному партнеру надається така форма державної підтримки, як звільнення від сплати певного податку. Компенсація концесіонерам здійснюється в таких формах, як “реальне” мито (безпосередня плата) або “тіньове” мито (опосередкована плата).

При використанні схеми “реального” мита приватні концесіонери несуть відповідальність за фінансування та будівництво доріг, їх утримання. При цьому держава надає приватному партнеру (концесіонеру) право стягнення плати з користувачів в процесі експлуатації активу (дороги). Успішні приклади використання цієї схеми демонструють Франція, Іспанія, Ісландія, Хорватія.

При застосуванні схеми “тіньового” мита на приватних інвесторів також покладається відповідальність за фінансування та будівництво доріг, їх утримання, проте концесіонери не беруть плату з користувачів. Держава з бюджетних надходжень поетапно компенсує інвесторам витрати. Ця схема застосовується у Великій Британії, Португалії, США, Канаді, Фінляндії.

Міжнародна практика свідчить про те, що моделі PFRAM та DRAFT є ефективними інструментами для оцінки фіскальних ризиків в процесі державної експертизи проектів ДПП. Для України використання нових інструментів оцінювання макрофінансової, у т. ч. макрофіскальної ефективності проектів ДПП спрямоване на більш ґрунтовну передінвестиційну

експертизу інвестиційних рішень, що реалізуються на проектній основі, при вирішенні таких питань:

- оцінювання стратегічної прийнятності інфраструктурного проекту та його узгодженості з державними пріоритетами. Проект має бути розроблений на основі чіткого формулювання потреб щодо зміцнення критичної інфраструктури, а також розвитку виробничої та суспільно значущої інфраструктури;
- розроблення моделей проектів ДПП для аналізу ефективності та оцінювання сукупних ризиків з урахуванням різних сценарних умов та впливу макро- та мікроризиків [8, с.75, 78];
- оцінюванні стійкості проектів ДПП з урахуванням сукупних фінансово-економічних та соціально-екологічних наслідків.

Список використаних джерел

1. Про державно-приватне партнерство : Закон України від 01.07.2010 № 2404-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2404-17>.
2. Кредитні рейтинги державних цінних паперів – 2023. URL: https://mof.gov.ua/uk/credit_ratings_2019-345.
3. Науменкова С.В., Ібрагімова А.Р. Концесія як форма залучення інвестицій в умовах фінансової децентралізації. *Integration of business structures: competition and cooperation*. 2021. P. 134–137. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-036-0-29>.
4. Naumenkova S., Mishchenko V., Chugunov I., Mishchenko S. Debt-for-nature or climate swaps in public finance management. *Problems and Perspectives in Management*. 2023. Vol. 21 (3). P. 698–713. URL: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.21\(3\).2023.54](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.21(3).2023.54).
5. PPP Fiscal Risk Assessment Model (PFRAM) URL: <https://www.imf.org/external/np/fad/publicinvestment/pdf/PFRAM.pdf>.
6. Науменкова С., Міщенко С., Тищенко Є. Фінансові інструменти забезпечення від політичних ризиків у проектному фінансуванні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2016. № 10 (187). С. 6–17. URL: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2016/187-10/1>.
7. Науменкова С.В. Проектне фінансування. Київ : Знання України, 2022. 217 с.
8. Naumenkova S., Tishchenko I., Mishchenko S., Mishchenko V., Ivanov V. Assessment and mitigation of credit risks in project financing. *Banks and Bank Systems*. 2020. Vol. 15 (1). P. 72–84. URL: [http://dx.doi.org/10.21511/bbs.15\(1\).2020.08](http://dx.doi.org/10.21511/bbs.15(1).2020.08).

УДК 336.225.69

Людмила Григорівна Олейнікова

доктор економічних наук,

старший науковий співробітник,

ДННУ “Академія фінансового управління”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8204-4434>

УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ РОЗМИВАННЮ ПОДАТКОВОЇ БАЗИ З УРАХУВАННЯМ СКЛАДОВИХ ЗАГРОЗ ФІНАНСОВІЙ БЕЗПЕЦІ¹

Анотація. Збільшення фінансових ресурсів для державних потреб через обмеження агресивних податкових практик та запобігання BEPS, є основою фіскальної політики країн – членів ЄС, що актуальним є і для України, як кандидата на вступ до ЄС. Мобілізація внутрішніх доходів через оподаткування, без додаткового тиску на бізнес-середовище, має сприяти підвищенню власних доходів і ресурсів внутрішньої економіки країн.

Ключові слова: оподаткування, мобілізація внутрішніх доходів, ухилення від оподаткування, агресивне податкове планування, розмивання податкової бази, асиметрія податкової інформації, фіскальна безпека.

Liudmyla Oleinikova

Dr. Sc. (Economics), Senior Researcher,

SESE “The Academy of Financial Management”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8204-4434>

IMPROVING THE MANAGEMENT OF CHANGES IN THE FIELD OF ANTI-EROSION OF THE TAX BASE TAKING INTO ACCOUNT THE COMPONENT THREAT OF FINANCIAL SECURITY

Abstract. Increasing financial resources for state needs through limiting aggressive tax practices and preventing BEPS is the basis of the fiscal policy of EU member states, which is also relevant for Ukraine, as a candidate for EU accession. The mobilization of domestic revenues through taxation, without additional pressure on the business environment, should contribute to the increase of own revenues and resources of the domestic economy of countries.

Keywords: taxation, mobilization of internal revenues, tax evasion, aggressive tax planning, erosion of the tax base, asymmetry of tax information, fiscal security.

¹ Матеріал підготовлено в рамках проекту, що виконується за грантової підтримки Національного фонду досліджень України (реєстраційний номер: 2020.01/0546).

У рамках дослідження, що виконував колектив Академії фінансово-го управління “Фіскальна та монетарна безпека національної економіки в умовах глобальних викликів і загроз, пов’язаних з пандемією COVID-19”, нами розглядалася проблематика антикризової фіскальної політики та забезпечення фіскальної стійкості у період глобальної економічної кризи.

Пригнічення економічних процесів в період пандемії суттєво вплинуло на стан бюджетних надходжень, що супроводжувалося зміною економічної активності в різних секторах економіки та розширенням ризиків ухилення від сплати податків та розмивання податкової бази. Це обмежувало здатність уряду фінансувати соціальні програми, інфраструктурні проекти, забезпечувати епідеміологічну безпеку та фінансування системи охорони здоров’я в цілому, вирішувати соціальні проблеми, такі як збільшення безробіття, зниження рівня життя, зростання бідності та соціальної нерівності. Виклики, що виникли внаслідок пандемії є практично ідентичними для усіх країн світу, проте в Україні постпандемічний період ускладнений внаслідок повномасштабного вторгнення рф в Україну.

Для України вирішення питань пригнічення економічних процесів, необхідності фінансувати збільшений обсяг соціальних програм, збільшення витрат на забезпечення епідеміологічної безпеки буде першочерговим, після завершення війни.

Одним з напрямів вирішення зазначених викликів є мобілізація фінансових ресурсів. Розмивання податкової бази та ухилення від сплати податків спричиняє викривлення в оподаткуванні та підриває здатність бюджетів фінансувати важливі в кризовий період витрати. Мобілізація внутрішніх доходів (Domestic Revenue Mobilization, DRM) являє собою зусилля країн для збільшення власних прибутків та ресурсів внутрішньої економіки шляхом збору податків, мит і інших доходів. У контексті ЄС, DRM стає частиною зусиль країн-членів підвищити свою податкову базу, забезпечити більше фінансових ресурсів для державних потреб і заборонити недобросовісні податкові практики.

Підвищення рівня доходів національних юрисдикцій і мобілізація внутрішніх ресурсів здійснюються через різні механізми та ініціативи. Одним з головних інструментів для цього є національні податкові політики та законодавство кожної країни. Виклики, що виникли внаслідок пандемії, зумовили підвищення ролі міжнародних наднаціональних організацій, щодо посилення мобілізації внутрішніх доходів національних економік. В умовах сьогодення це неможливо без урахування положень міжнародних договорів, директив та стандартів, де особливо важливими є ініціативи, реалізовані в рамках ОЕСР та ЄС (рисунок).

Рисунок. Структурні елементи підвищення рівня мобілізації внутрішніх доходів національних економік в сфері оподаткування

Побудовано автором.

Проте адміністрування податків, з урахуванням наднаціонального рівня ведення бізнесу великими мультинаціональними компаніями (далі – МНК), потребує іншого рівня аналізу інформації в сфері оподаткування, забезпечення надійного рівня захисту інформації та збереження її конфіденційності.

Слід зазначити, що сучасний світ продовжує змінюватись з неймовірною швидкістю. А це означає, що й реагувати на зміни необхідно не менш інтенсивно. При цьому основою для прийняття рішень та трансформації податкової політики є інформація. Її повнота, достовірність, вчасність отримання залежать від багатьох чинників. Водночас виникають і виклики асиметрії інформації в податкових цілях, подолання яких, дасть змогу більш повно використовувати потенціал цифровізації економіки, міжнародного податкового співробітництва та сформує підґрунтя для формування ефективної внутрішньої мобілізації доходів. Наслідками асиметрії інформації в податкових цілях є такі явища, як: поширення практики трансфертного ціноутворення; застосування схем ухилення від оподаткування шляхом розмивання податкової бази; створення умов для живлення тіньової економіки в глобальних масштабах.

Системні зміни в податковому регулюванні спрямовані на зменшення розбіжностей між податковими системами та забезпечення більшої узгодженості та прозорості, створення спільних стандартів, обмін інформацією та співробітництво в розслідуванні податкових схем та ухилення від сплати податків.

Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) і ЄС системно діють у сфері боротьби з ухиленням від сплати податків та розмиванням податкової бази. Слід зазначити, що зазначені організації мають деякі відмінності в підходах та інструментах.

Так ОЕСР надає рекомендації та стандарти, такі як Загальний план дій щодо бази оподаткування та переміщення прибутків (BEPS) [1], що спрямований на уніфікацію практики оподаткування міжнародних корпорацій.

У 2016 р. в Європейському Союзі було розроблено Пакет заходів проти ухилення від сплати податків (Anti Tax Avoidance Package) [2], куди входять ATAD I [3], ATAD II [4], ATAD III та ATAD IV (всього їх на сьогодні чотири) зосереджені на корпоративному оподаткуванні (визначають особливості оподаткування групи компаній, регулюють податкові наслідки виплати надмірних відсотків, позик, особливості переміщення активів за межі ЄС або зміни податкового резидентства та спрямовані на обмеження зловживань податковими нормами.

Окремою проблемою є використання контрольованих іноземних компаній (KІК, англ. CFC) для перенесення прибутку в юрисдикції з низьким рівнем оподаткування. Іншими заходами, включеними до Пакета заходів проти ухилення від сплати податків (Anti Tax Avoidance Package) є :

- звітність за країнами (CbCR) [5], що запроваджує вимогу звітувати щодо глобального розподілу доходів МНК;
- рекомендація щодо угод про оподаткування – стосується запровадження загальних правил боротьби зі зловживаннями на основі тесту основної мети (principal purpose test, PPT) і перегляду визначення постійного представництва в податкових угодах, що базується дії 6 BEPS дії 7 BEPS;
- зовнішня стратегія, що передбачає більш узгоджену роботу з третіми країнами, спрямована на зміцнення контролю та боротьби з ухиленням від оподаткування через використання офшорних юрисдикцій або так званих податкових гаваней.

Anti Tax Avoidance Package містить Директиви про адміністративне співробітництво у сфері прямого оподаткування (Directive on Administrative Cooperation, DAC) [6]. Сьогодні прийнято 7 таких Директива (DAC 1 – DAC 7), які спрямовані на запровадження механізмів: адміністративної співпраці податкових органів в оподаткуванні; міжнародного обміну інформацією про фінансові рахунки в рамках автоматичного обміну інформацією; розширення обсягів обміну інформацією; обов'язкового обміну інформацією про агресивні податкові практики та схеми; обміну інформацією про податкові рішення, які можуть впливати на сферу цифрових послуг та цифрову економіку.

Слід зазначити, що законодавчі зміни мають підвищити ефективність податкового законодавства та забезпечити узгодженість з міжнародними стандартами та рекомендаціями. Так, наприклад, застосування Генерального правила протидії ухиленню від оподаткування (GAAR) та інших механізмів може ускладнити використання штучних податкових схем. GAAR – це не регуляторні норми ЄС, а загальне положення в національному податковому праві країн, спрямоване на боротьбу з податковими ухиленнями.

Рекомендації та керівництво щодо використання Генерального правила протидії ухиленню від оподаткування (GAAR) [7] були розроблені в рамках ініціативи BEPS (Base Erosion and Profit Shifting) ОЕСР. При цьому Україна впровадила загальне положення GAAR в своєму законодавстві шляхом внесення змін до Податкового кодексу, де основні засади в Україні визначено у ст. 39-1.

Однак зміни, пов'язані з цифровізацією економіки, які вже враховуються в країнах ЄС при адмініструванні податків та відображені в окремих Директивах, в Україні поки перебувають на початковому етапі розробки.

Перспективи спрямування інструментів запобігання агресивного податкового планування та подальшої розбудови інституціонального фіскального простору відповідно до міжнародних норм та правил, в Україні мають бути сконцентровані на:

- впровадженні Директив, спрямованих на боротьбу з ухиленням від сплати податків (для початку – ATAD 1 та ATAD 2, згодом і інших), які передбачають впровадження таких нових для України інструментів, як загальне правило протидії ухиленню від сплати податків (GAAR) та антигібридні правила (hybrid mismatch). Ці кроки сприятимуть більш ефективному процесу протидії податковому ухиленню в Україні;
- включенні в процес обміну інформацією, такого важливого сегменту цифрової економіки, як доходи, отримані від інтелектуальної власності. Так, відповідно до пункту (b) статті 2 Директиви Ради 2003/49/ЄС [8], та змін, що відбулися в останні два роки, роялті слід включити до категорій доходів, що підлягають обов'язковому автоматичному обміну інформацією з метою посилення боротьби з податковим шахрайством та ухиленням від сплати податків.
- імплементації положення Директиви про адміністративне співробітництво (DAC7) [9] щодо автоматичного обміну інформацією операторів цифрових платформ, запровадивши відповідний стандарт ОЕСР, що сформує основу для належного контролю за цифровою діяльністю;
- внесення змін до національного законодавства, а також двосторонніх конвенцій про уникнення подвійного оподаткування, положень Програми роботи з вирішення податкових викликів, пов'язаних з цифро-

вою економікою, прийнятої в рамках реалізації Плану дій BEPS 2.0 [10], що імплементують положення Pillar One та Pillar Two [11].

Слід зазначити, що в рамках Програми роботи з вирішення податкових викликів, пов'язаних з цифровою економікою, прийнятої Inclusive Framework (Україна входить до 135 країн, які співпрацюють у рамках Програми розширеного співробітництва OECD/G20 План дій BEPS), реалізація Плану дій BEPS 2.0 передбачає впровадження двох компонентів.

Так, Pillar One (Компонент 1) акцентовано на вирішенні питань щодо того, як вже існуючі міжнародні правила оподаткування, такі як трансфертне ціноутворення (TP) і правила “витягнутої руки”, можуть бути трансформовані, таким чином, щоб враховувати ті зміни, що пов'язані із процесами цифровізації глобальної економіки. Основу трансформації мають складати правила розподілу податкових прав між юрисдикціями та порядок розподілу прибутку. Основний принцип Pillar One полягає в тому, що великі МНК (із консолідованим доходом групи понад 750 млн євро) мають сплачувати податки в країнах, де вони отримують прибуток, а не за місцем їх юридичної реєстрації. Він спрямований на цифровий бізнес і онлайн-комерцією, але не обмежується ними.

Pillar Two (Компонент 2) зосереджується на питаннях запобігання можливостей для МНК переказувати прибутки в юрисдикції, де вони взагалі не оподатковуються або оподатковуються за низькою ставкою. У рамках цього компонента ОЕСР розробила Глобальну пропозицію проти ерозії основи (GloBE), що передбачає застосування мінімальної ефективної податкової ставки для оподаткування прибутку МНК, що, становить 15%.

Приєднання до передових ініціатив у оподаткуванні МНК та цифрової економіки вимагає реалізувати певну “домашню роботу” в національному нормативно-правовому та методологічному полі, що сформує справедливий фіскальний простір та дасть змогу більш ефективно реалізовувати мобілізацію внутрішніх доходів у постковідний час та період повоєнного відновлення.

Список використаних джерел

1. Base erosion and profit shifting (BEPS). URL: <https://www.oecd.org/tax/beps/beps-actions/>.
2. Anti Tax Avoidance Package. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/anti-tax-avoidance-package_en.
3. Council Directive (EU) 2016/1164 of 12 July 2016 laying down rules against tax avoidance practices that directly affect the functioning of the internal market. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.L_.2016.193.01.0001.01.ENG&toc=OJ:L:2016:193:TOC.

4. Council Directive (EU) 2017/952 of 29 May 2017 amending Directive (EU) 2016/1164 as regards hybrid mismatches with third countries. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32017L0952>.

5. Multilateral Competent Authority Agreement on Automatic Exchange of Financial Account Information. URL: <https://www.oecd.org/tax/automatic-exchange/about-automatic-exchange/cbc-mcaa.pdf>.

6. Administrative cooperation in (direct) taxation in the EU. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation-1/tax-co-operation-and-control/general-overview/enhanced-administrative-cooperation-field-direct-taxation_en.

7. The Role of a General Anti-Avoidance Rule in Protecting the Tax Base of Developing Countries. 9 November 2017 (Session 1). The general anti-avoidance rule. URL: https://www.un.org/esa/ffd/wp-content/uploads/2017/11/2017TB_08_GAARs_D3_1_Role-of-GAAR.pdf.

8. Council Directive 2003/49/EC of 3 June 2003 on a common system of taxation applicable to interest and royalty payments made between associated companies of different Member States. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2003/49/oj>.

9. Directive on Administrative Cooperation in the Field of Taxation. Council Directive (EU) 2021/514 of 22 March 2021. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/LSU/?uri=CELEX:32021L0514>.

10. Tax Challenges Arising from the Digitalisation of the Economy – Global Anti-Base Erosion Model Rules. URL: <https://www.oecd.org/tax/beps/tax-challenges-arising-from-the-digitalisation-of-the-economy-global-anti-base-erosion-model-rules-pillar-two.htm>.

11. Programme of Work to Develop a Consensus Solution to the Tax Challenges Arising from the Digitalisation of the Economy / OECD/G20 Inclusive Framework on BEPS. 2019. URL: <https://www.oecd.org/tax/beps/programme-of-work-to-develop-a-consensus-solution-to-the-tax-challenges-arising-from-the-digitalisation-of-the-economy.htm>.

Yana Oliinyk

Dr. Sc. (Economics), Associate Professor,
SESE “The Academy of Financial Management”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5895-282X>

Maria Kucheriava

Ph. D. (Economics),
SESE “The Academy of Financial Management”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2948-1234>

ISSUES OF DISCLOSURE OF INFORMATION ON GOVERNMENT ASSISTANCE TO ENTERPRISES IN FINANCIAL REPORTING

Abstract. The authors consider methodological issues of disclosure of information on different types of government assistance to enterprises under special conditions in financial reporting. It is proved that differences in approaches to accounting for different forms of government assistance cause information asymmetry in decision-making.

Keywords: Government financial assistance, funding program, Government grants, tax benefits, IFRS, information asymmetry.

Яна Вікторівна Олійник

доктор економічних наук, доцент,
ДННУ “Академія фінансового управління”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5895-282X>

Мар’я Василівна Кучерява

кандидат економічних наук,
ДННУ “Академія фінансового управління”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2948-1234>

ПРОБЛЕМИ РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ ЩОДО ДЕРЖАВНОЇ ДОПОМОГИ ПІДПРИЄМСТВАМ У ФІНАНСОВІЙ ЗВІТНОСТІ¹

Анотація. Розглянуто методологічні проблеми розкриття інформації про різні типи державної допомоги підприємствам в особливих умовах у фінансовій звітності. Доведено, що відмінності у підходах до відображення в бухгалтерському обліку різних форм державної допомоги спричиняє виникнення інформаційної асиметрії прийняття управлінських рішень.

Ключові слова: державна фінансова допомога, програма фінансування, державні гранти, податкові пільги, МСФЗ, інформаційна асиметрія.

¹ Матеріал підготовлено в рамках проекту, що виконується за грантової підтримки Національного фонду досліджень України (реєстраційний номер: 2020.01/0546).

In response to the external complex adverse challenges posed by the unprecedented COVID-19 pandemic in 2020, governments have taken various measures to provide assistance to business entities.

An issue of the scientific understanding of the methodology for making decisions on providing state assistance to enterprises is a certain gap between the domestic legislation and International Financial Reporting Standards (IFRS).

Many scholars have studied the issues of information asymmetry related to the disclosure by enterprises in reporting, including: Iefymenko T. I., Lovinska L. G., Oliynyk Y. V., Kucheriava M. V. [7–9], Pushkar M. R. [11], Safitri A., Wardhani R. [6], etc.

Various aspects of accounting and disclosures for government assistance are regulated by a number of IFRS [1–5]. Government assistance is recognized as measures taken by the government to provide economic benefits to an entity (one or a group), provided that they meet certain criteria, but not indirect benefits that affect the general conditions of the entity's operations (IAS 20) [2]. At the same time, government assistance is intended to be distinguished from other forms of assistance from the government, which are provided in the form of grants that may be linked to assets or to revenue. As with government assistance, an entity must meet certain criteria to receive a grant. However, unlike assistance, which is embodied in the form of economic benefits, the grant results in the long-term acquisition of assets or other income [2].

Referring to IAS 20, it should be noted that indirect benefits are not considered as government assistance, including improvements to infrastructure in the country as a whole, in regions or local communities (development of transport networks, communications, etc.). Thus, there is a certain category of funds that is difficult to clearly define as government assistance (e.g., compensation for losses). Thus, there is ambiguity or lack of clear classification of a particular measure as either assistance or support. For example, subsidies can be either assistance or support, depending on the above factors.

The accounting of government assistance will differ significantly depending on its nature and type, for example, whether it is a grant, loan, tax benefit or guarantee (Table).

In Ukraine, the Law of Ukraine No. 1555-VII "On Government Assistance to Business Entities" dated July 1, 2014 (hereinafter - Law No. 1555-VII) established the concept of "government assistance". This interpretation contains the above ambiguity, as aid is recognized as support from the government at the expense of local or state budget resources, provided in any form to entities. At the same time, such support distorts or threatens to distort economic competition by creating advantages for the production of certain types of goods or the conduct of certain types of economic activity [10].

Table

Disclosure of information on government assistance in accordance with international accounting and reporting standards

Type of government assistance	IAS/IFRS	Issues of disclosure
Government grants	IAS 20 "Accounting for Government Grants and Disclosure of Government Assistance"	P3 "Government grants are assistance by government in the form of transfers of resources to an entity in return for past or future compliance with certain conditions relating to the operating activities of the entity". The Company applies IAS 20 to account for government grants. In accordance with IAS 20, the Company recognizes a government grant if it is satisfied by certain conditions. The Company recognizes government grants in profit or loss on a systematic basis over the periods in which the Company recognizes the related expenses to which the grants are intended to contribute.
Income tax benefits	IAS 12 "Income Taxes"	Government assistance in the form of benefits that may affect an entity's income tax liability, such as tax credits for certain types of income, additional tax deductions, reduced tax rates is generally recognized in accordance with IAS 12 rather than IAS 20.
Loans received from the government	IAS 20 "Accounting for Government Grants and Disclosure of Government Assistance" IFRS 9 "Financial Instruments"	Under IAS 20, an entity generally treats the benefit of a government loan at a below-market interest rate as a government grant. It accounts for the loan itself in accordance with the requirements of IFRS 9. The benefit of the lower-than-market interest rate is measured as the difference between the initial carrying amount of the loan determined in accordance with IFRS 9 and the proceeds received.

Source: [1-3].

IAS 20 recognizes that government assistance can take many forms, which differ in nature and conditions. The main distinguishing feature of government assistance is the government's objective in encouraging an enterprise to take certain actions that would not have been taken without the assistance. According to Law No. 1555-VII, state aid is admissible provided for certain purposes and for encouraging entities to operate in certain regions and industries; to provide professional training to employees; to employ certain categories of employees; to create new jobs; to protect the environment; to conduct research and innovation; to overcome the consequences of the COVID-19 pandemic.

Therefore, the need to compensate for the losses of enterprises that arose as a result of overcoming the impact of the pandemic, required the government to apply assistance measures. The last meets the purpose of government assistance under IAS 20.

The Law No. 1555-VII contains a list of forms and purposes of government assistance and criteria for assessment of its admissibility (Articles 4, 6).

The accounting treatment of different forms of government assistance varies considerably. This leads to information asymmetry in decision-making.

References

1. Income Taxes (IAS 12). Retrieved from <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/publications/pdf-standards/english/2021/issued/part-a/ias-12-income-taxes.pdf>.

2. Accounting for Government Grants and Disclosure of Government Assistance (IAS 20). Retrieved from <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/publications/pdf-standards/english/2021/issued/part-a/ias-20-accounting-for-government-grants-and-disclosure-of-government-assistance.pdf>.

3. Financial Instruments (IFRS 9). Retrieved from <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/publications/pdf-standards/english/2022/issued/part-a/ifrs-9-financial-instruments.pdf?bypass=on>.

4. Consolidated Financial Statements (IFRS 10). Retrieved from <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/publications/pdf-standards/english/2021/issued/part-a/ifrs-10-consolidated-financial-statements.pdf>.

5. Revenue from contracts with customers (IFRS 15). Retrieved from <https://www.ifrs.org/content/dam/ifrs/publications/pdf-standards/english/2021/issued/part-a/ifrs-15-revenue-from-contracts-with-customers.pdf>.

6. Safitri, A., & Wardhani, R. (2023). The effect of comprehensiveness levels and assurance quality of sustainability reports and investor protection levels on information asymmetry. *International Journal of Trade and Global Markets*, 17 (3-4), 270-279. <https://doi.org/10.1504/IJTGM.2023.132039>.

7. Iefymenko, T., Lovinska, L., Oliynyk, Ya., & Kucheriava, M. (2021). Practical commentary on preparing management report and disclosure of COVID-19 pandemic impact. *Finance of Ukraine*, 6, 7–28. <https://doi.org/10.33763/finukr2021.06.007>.

8. Kucheriava, M. (2021). Trends in the field of fiscal risk management of state-owned enterprises caused by COVID-19. In *Innovative entrepreneurship: state and development prospects*, pp. 109–111. Kyiv: KNEU.

9. Oliynyk, Ya., Олійник Я.В. (2021). Institutional factors for reducing fiscal risks from the activities of state-owned enterprises: areas of analysis in the context of overcoming the consequences of COVID-19. In *Innovative entrepreneurship: state and development prospects*, pp. 111–114. Kyiv: KNEU.

10. Verkhovna Rada of Ukraine. (2014). *About state aid to business entities* (Act No. 1555-VII, July 1). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1555-18#Text>.

11. Pushkar, M. (2019). The problem of information asymmetry in market relations. In *Accounting, taxation and control: theory and methodology*, pp. 27–29. Retrieved from <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/37373/1/27.pdf>.

УДК 336.221

Лариса Борисівна Райновакандидат економічних наук,
ДННУ “Академія фінансового управління”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8275-3094>**Алла Михайлівна Соколовська**доктор економічних наук, професор,
ДННУ “Академія фінансового управління”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1022-8215>

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ ПОДАТКОВОГО СТИМУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Анотація. Висвітлено окремі аспекти конструктивних особливостей та умов надання інвестиційних податкових пільг в зарубіжній практиці. Наголошено на необхідності посилення вимог до звітності та моніторингу таких пільг на кожному з етапів їх життєвого циклу.

Ключові слова: інвестиційні податкові пільги, дизайн пільги, умови прийнятності, ефективність пільг, цілі сталого розвитку.

Larisa RainovaPh. D. (Economics),
SESE “The Academy of Financial Management”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8275-3094>**Alla Sokolovska**Dr. Sc. (Economics), Professor,
SESE “The Academy of Financial Management”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1022-8215>

IMPLEMENTATION OF FOREIGN EXPERIENCE OF TAX INCENTIVES FOR INVESTMENT ACTIVITY IN THE CONTEXT OF POST-WAR RECOVERY OF THE ECONOMY OF UKRAINE

Abstract. Certain aspects of the design features and conditions for providing investment tax incentives in foreign practice are highlighted. The need to strengthen the requirements for reporting and monitoring of such incentives at each stage of their life cycle is emphasized.

Keywords: investment tax incentives, incentives design features, eligibility conditions, effectiveness of tax incentives, sustainable development goals.

Широке використання інвестиційних податкових стимулів у світі, а також необхідність підвищення рівня їх ефективності, залишається проблемою, актуальною не лише для національних урядів, але й міжнародної спільноти. Зменшення обсягу потенціальних надходжень до бюджету, економічні викривлення, порушення принципу справедливості, збільшення адміністративних витрат та витрат на дотримання податкового законодавства, сприяння шкідливої податкової конкуренції – ще не повний перелік проблемних аспектів надання пільг, які потребують врахування в будь-якій країні. Втрати податкових надходжень виявляються особливо неприпустимими, коли податкові стимули не лише не сприяють залученню додаткових інвестицій, а й забезпечують інвесторам додаткові прибутки від проектів, які були б реалізовані й за відсутності таких стимулів.

Політичні виклики, пов'язані з поширенням інвестиційних податкових пільг, обговорювалися в МВФ, ОЕСР, ООН, Світовому банку та низці інших міжнародних організацій [1; 2]. Сформульовані у підсумку принципи та рекомендації надають певні вказівки щодо ефективного розроблення та впровадження інвестиційних податкових стимулів. Втім, структурованого розуміння того, як стимули застосовуються в різних країнах світу, включаючи прозору та детальну інформацію про сферу їх дії, особливості дизайну та відповідні цільові стратегії країн, все ще бракує. Подальший збір даних в зазначених напрямках залишається необхідними для покращання уявлення про чинну політику з надання та використання інвестиційних податкових стимулів та аналізу їх впливу.

Інвестиційні податкові пільги можуть охоплювати широкий спектр податків, включаючи корпоративний податок, ПДВ, мито, податки на майно, податок на доходи фізичних осіб, а також внески на соціальне страхування. Стимули щодо кожного з них вимагають окремого економічного аналізу. Втім, саме пільги з корпоративного податку вважаються найбільш дискусійними й такими, що найчастіше є об'єктами критичного аналізу з боку дослідників. В цьому контексті найбільш детальна і нова інформація щодо конструктивних особливостей інвестиційних податкових пільг та напрямів їх використання міститься в базі даних ОЕСР щодо інвестиційних податкових стимулів (OECD Investment Tax Incentives Database), оновлена версія якої датується 2022 р. [3]. Включено до бази й дані по Україні; їх останнє оновлення датовано листопадом 2021 р.

Політика податкового стимулювання інвестицій будь-якої країні включатиме три основні блоки питань:

- вибір податкового інструменту для стимулювання інвестицій;
- визначення критеріїв прийнятності, що використовуватимуться при відборі кваліфікованих інвестицій або умов одержання пільги;

– формулювання вимог до звітності та моніторингу на різних етапах життєвого циклу інвестиційних податкових стимулів, а також положень про завершення терміну їх дії [4].

Зокрема, вибір одного з найбільш поширених різновидів інвестиційних стимулів – пільг з корпоративного податку, охоплює чотири типи інструментів: знижені ставки, податкові звільнення, податкові знижки та податкові кредити. Враховуватись, крім того, мають й інші конструктивні особливості кожного з цих інструментів, зокрема, розмір ставок пільг, рівень і склад кваліфікованих доходів (у випадку застосування знижених ставок та звільнень з корпоративного податку) та кваліфікованих витрат (податкові знижки та податкові кредити, відповідно).

Окрім зазначених специфічних для кожного інструменту особливостей, існують й інші положення, які є стосуються всіх інструментів податкового стимулювання. Стелі (ceilings) встановлюють верхню межу суми податкових пільг, які можуть бути надані. Положення про втрату нормою чинності (sunset clauses) – це положення закону чи іншого нормативно-правового акта, в яких зазначається, що окремі його частини втрачають чинність після певної дати, якщо не буде ініційовано подальших законодавчих змін для продовження їх дії. В зазначеному аспекті надання тимчасових податкових пільг може мати певні переваги в порівнянні з їх застосуванням на постійній основі, насамперед через те, що закінчення терміну дії пільг природньо має бути часом й їх оцінки, що сприятиме впровадженню практики періодичного перегляду доцільності продовження, реформування чи скасування чинних пільг. Якщо законодавством з часом передбачається поступове скасування пільги, інвестиційний ефект від її використання вважається більшим, ніж від дії постійних пільг [5]. Положення про перенесення пільг на інший податковий період (carryover provisions) дають змогу враховувати невикористані податкові стимули в наступному або попередньому періоді. Невикористані податкові пільги також можуть бути відшкодовані платнику податків (refundable tax incentives) [3].

Податкові стимули на основі витрат (expenditure-based tax incentives), зокрема, схеми прискореної амортизації, спеціальні податкові вирахування та кредити, які знижують вартість інвестицій, часто є більш рекомендованими для використання країнами, ніж податкові стимули, що базуються на прибутку. Саме завдяки своїй спрямованості на зниження вартості капіталу, вони здатні забезпечити прибутковість потенційно більшій кількості інвестиційних проєктів, можуть навіть генерувати інвестиції, які б за інших умов не були реалізовані. Натомість одним з наслідків застосування податкових стимулів на основі доходів (income-based tax incentives), зокрема, знижених ставок чи звільнень від сплати корпоративного податку, по-

даткових канікул та ін., впровадження яких може вимагати менших адміністративних ресурсів та технічного досвіду, є відмова від державних надходжень для забезпечення більшої ефективності інвестиційних проєктів, які є прибутковими й без надання податкових стимулів. Водночас пільги, що базуються на доходах, все ж будуть менш ефективними для заохочення інвестицій порівняно зі стимулами, які зменшують вартість капіталу, якщо прибутковість інвестиційних проєктів є низькою. Отже, різниця між зазначеними двома типами податкових інструментів має вирішальне значення.

Надання інвестиційних податкових пільг залежать від специфічних критеріїв прийнятності (*eligibility criteria*), які суттєво відрізняються в різних країнах. Умови отримання інвестиційних податкових пільг – це перелік критеріїв, яким повинні відповідати платники податків для отримання цих пільг. Вони можуть стосуватися різноманітних аспектів діяльності в сфері інвестування; сучасна їх класифікація є досить широкою.

Законодавством країни можуть встановлюватись галузеві та територіальні умови, тобто пільги, наприклад, можуть стосуватись лише інвестицій у виробничий, гірничодобувний чи інші сектори, наприклад, у туристичний. Інвестиційні податкові стимули можуть не пов'язуватись з певними галузями, але бути доступними лише в тому випадку, якщо їх буде реалізовано в певному регіоні чи в межах СЕЗ. Крім того, умови надання інвестиційних податкових пільг можуть також обмежувати їх використання певними характеристиками інвесторів, такими як структура їх власності (наприклад, пільги можуть надаватись лише іноземним компаніям з мажоритарним пакетом акцій або компаніям, акції яких котируються на біржі) та стадія життєвого циклу компанії (умови щодо стадії розвитку бізнесу), наприклад, новачок або вже існуючий бізнес. Вони також можуть ґрунтуватись на певних характеристиках проєкту, таких як мінімальна інвестиційна вартість проєкту, або на результатах проєкту (наприклад, підвищення енергоефективності бізнесу) [4]. Інвестиційні проєкти можуть підпадати під дію кількох умов прийнятності одночасно; існує широкий консенсус лише щодо необхідності підвищення прозорості в їх наданні.

З огляду на зазначені аспекти зарубіжного досвіду надання інвестиційних податкових пільг, варто відмітити таке. Незважаючи на велику кількість інвестиційних податкових пільг, які впроваджувались з часом в Україні, їх ефективність залишається незадовільною; зазначена проблема загострюватиметься в умовах повоєнного відновлення вітчизняної економіки. Вибір шляхів реформування чинних режимів інвестиційних податкових пільг ускладнюється тим, що надання податкових стимулів часто зумовлене не лише економічними міркуваннями, а і політичними мотивами, коли запровадження нових податкових пільг забезпечується для демонстрації

активної позиції у вирішенні проблем, пов'язаних з невисокими економічними показниками або за застосування необґрунтовано вибіркового підходу у наданні податкових переваг. Фіскальні витрати, пов'язані з використанням таких пільг, як правило, не є прозорими, що призводить до непрогнозованого зниження бюджетних надходжень. Реформування інвестиційних податкових стимулів вимагатиме пошуку балансу між забезпеченням податкової стабільності для діючих компаній та рівним ставленням до нових учасників інвестиційного процесу. Необхідним залишається й посилення вимог до звітності та моніторингу інвестиційних податкових пільг на кожному з етапів їх життєвого циклу. Варто також відмітити, що останнім часом дедалі більшого поширення набуває впровадження податкових стимулів для залучення інвестицій, що можуть сприяти досягненню цілей сталого розвитку. Імператив сталого розвитку виявляється одним з нагальних викликів для директивних органів й нашої країни.

Список використаних джерел

1. Options for Low Income Countries' Effective and Efficient Use of Tax Incentives for Investment : A Report to the G-20 Development Working Group by the IME, OECD, UN and World Bank. 2015. URL: <https://www.oecd.org/tax/options-for-low-income-countries-effective-and-efficient-use-of-tax-incentives-for-investment.pdf>.
2. Corporate income taxes and investment incentives: A global review. *Investment Policy Monitor. Special Issue*. 2022. No. 8. (UNCTAD/DIAE/PCB/INF). URL: https://unctad.org/system/files/official-document/diaepcbinf2022d3_en.pdf.
3. Celani A., Dressler L., Wermelinger M. Building an Investment Tax Incentives database: Methodology and initial findings for 36 developing countries. *OECD Working Papers on International Investment*. 2022. No. 2022/01. <https://doi.org/10.1787/62e075a9-en>.
4. OECD Investment Tax Incentives Database – 2022 Update: Tax incentives for sustainable development (brochure). Paris : OECD Publishing, 2022. URL: <https://www.oecd.org/investment/investment-policy/oecd-investment-tax-incentives-database-2022-update-brochure.pdf>.
5. The Case for Temporary 100 Percent Expensing: Encouraging Business to Expand Now by Lowering the Cost of Investment : A Report by the U.S. Department of the Treasury's Office of Tax Policy / U.S. Department of the Treasury. 2010. URL: <https://home.treasury.gov/system/files/131/Report-Temporary-100percent-Expensing-2010.pdf>.

УДК 336.1: 339.7

Максим Володимирович Савостьяненко
ДННУ “Академiя фiнансового управлiння”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6712-5831>

ВПЛИВ ДIЯЛЬНОСТI СВIТОВОГО БАНКУ НА ЕКОНОМIЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ У ПРИЗМИ ВОЄННОГО ЧАСУ

Анотацiя. Проаналiзовано окремi аспекти впливу дiяльності Групи Свiтового банку на економiчний розвиток України в умовах дiї воєнного часу. Дослiджено основнi джерела, обсяги, клiючовi програми, актуальнi кредитнi iнструменти та програми фiнансування Свiтового банку в умовах дiї воєнного стану в Україні. Проведено аналiз планiв Групи Свiтового банку щодо пiдтримки реформ i програм повоєнного вiдновлення в Україні. Висвiтлено стратегiчнi аспекти подальшого спiвробiтництва з Свiтовим банком.

Ключовi слова: Група Свiтового банку, Стратегiя спiвробiтництва України i Свiтового банку, МБРР, МАР, Друга швидка оцiнка завданої шкоди та потреб у вiдновленнi (RDNA2).

Maksym Savostianenko
SESE “The Academy of Financial Management”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6712-5831>

THE INFLUENCE OF THE WORLD BANK’S ACTIVITIES ON THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF UKRAINE IN THE PRISM OF WARTIME

Abstract. The author analyzes certain aspects of the influence of the World Bank Group on the economic development of Ukraine during the wartime period. The main sources, volumes, key programs, current credit instruments and financing programs of the World Bank in the conditions of martial law in Ukraine were studied. The World Bank Group’s plans to support reforms and post-war recovery programs in Ukraine are analyzed. The strategic aspects of further cooperation with the World Bank are highlighted.

Keywords: World Bank Group, Ukraine-World Bank Cooperation Strategy, IBRD, IDA, Second Rapid Assessment of Damage and Recovery Needs (RDNA2).

Україна активно взаємодiє з мiжнародною фiнансовою спiльнотою з метою змцнення та стабiльностi своєї фiнансової системи. Узгоджено спiвпрацюючи з МФО та центральними банками iнших країн, Україна здiйснює кроки в напрямi iнтеграцiї в глобальний фiнансовий простiр та наближення до ЄС.

Група Світового банку (СБ), яка є одним із ключових міжнародних партнерів і одним з найбільших джерел зовнішнього фінансування України та має великий досвід у розвитку країн, вкладає значні зусилля в підтримку економік цих країн, включаючи підвищення їхньої готовності реагувати на воєнні конфлікти. З урахуванням об'єктивних економічних процесів та глобальних кризових явищ, співпраця з СБ стає пріоритетом для багатьох країн, що дає змогу ефективно використовувати найкращі поєднання кредитних та фінансових інструментів.

Інституції Групи Світового банку зараз вважаються одними з найбільших міжнародних фінансових партнерів нашої держави. Протягом останніх років вони реалізували в Україні схвалену Стратегію партнерства, спрямовану на підвищення якості державних послуг і вдосконалення системи державних фінансів; поліпшення бізнес-клімату, що мало сприяти зростанню вітчизняного економічного потенціалу.

Поточні гуманітарні потреби України, а також її запити на відновлення та реконструкцію, є надзвичайно великими. З метою забезпечення надання необхідних громадянських послуг, Група Світового банку змогла залучити у міжнародної спільноти зобов'язання фінансової підтримки України на суму понад 38 млрд дол. США. Серед різноманітних фінансових інструментів були використані кредити від МБРР та МАР, кредити від МБРР з гарантіями партнерів, гранти від донорів, фінансування від МФК та гарантії від БАГІ.

Понад 90% цього фінансування надано міжнародними партнерами України у сфері розвитку, які вирішили надавати свою підтримку через Світовий банк. Станом на 10.10.2023 вже надійшло понад 29 млрд дол. США. Ця допомога поширюється на 13 млн українських громадян та сприяє виплатам медичним працівникам, працівникам державного сектору і освітянам, виплаті пенсій літнім громадянам, зарплатам державних службовців та наданню допомоги вразливим групам населення в рамках соціальних програм.

Забезпечення належної фінансової підтримки для збереження функцій уряду та надання мінімальних державних послуг має величезне значення, оскільки в іншому випадку відновлення та реконструкція економіки можуть призвести до суттєвого зростання показників бідності. Процес відновлення, включаючи невідкладний ремонт, повинен відбуватися паралельно з постійною підтримкою надання основних державних послуг, і саме на цьому аспекті зараз зосереджено основну увагу. Крім бюджетної допомоги, Україні необхідні негайні інвестиції для термінового ремонту енергетичної інфраструктури, доріг, мостів, житла, шкіл та лікарень, щоб забезпечити надання відповідних послуг [1].

Зобов'язання України на станом на поточний фінансовий рік представлено на рис. 1. Як бачимо, станом на 2023 р. вже зафіксовано 3133 млн дол. США, що на 561 млн більше, ніж за попередній період.

Підтримку України від Групи Світового банку в розрізі її учасників представлено на рис. 2.

Група Світового банку використовує широкий спектр фінансових інструментів з метою сприяння швидкому виділенню коштів для вирішення нагальних потреб України та активізації фінансування від партнерів-донорів. Банк розширив наявні ініціативи, заснувавши багатосторонні цільові фонди донорів і забезпечив надання гарантій та спрямування паралельного фінансування від країн-донорів. Група Світового банку має унікальні можливості створення ефективної та гнучкої платформи для збору пожертв донорів з відповідними механізмами контролю за цільовим використанням коштів.

МФК надає оборотний капітал підприємствам і допомагає підтримувати торговельні можливості України відкритими. МФК загалом інвестувала 95 млн дол. США, включаючи капітальні внески, для сприяння створенню робочих місць, прискорення росту технологічного сектору України та забезпечення продовольчої безпеки через закупівлю та експорт зерна з України. Крім того, МФК та ЄС виділяють гранти у розмірі 50 млн євро для забезпечення тимчасового житла внутрішньо переміщеним особам та відновлення житлових будинків, пошкоджених війною. В грудні 2022 р. МФК оголосила про виділення пакета допомоги в розмірі 2 млрд дол. США для підтримки приватного сектору України, особливо у сфері сільського господарства та надання населенню товарів і послуг першої необхідності.

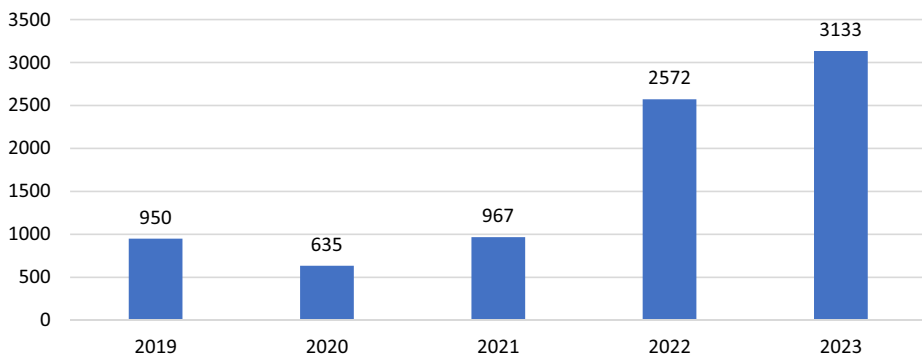

Рис. 1. Зобов'язання України на 2023 фінансовий рік, млн дол. США

Примітка. Суми включають зобов'язання МБРР і МАР.

Побудовано за: [1].

Група Світового банку

IFC забезпечує доступ до оборотного капіталу для підприємств та сприяє підтримці відкритих торговельних можливостей України. Загалом, IFC інвестувала 95 млн дол. США, включаючи капіталовкладення, щоб сприяти створенню нових робочих місць, прискорити розвиток технологічного сектору України та підтримати продовольчу безпеку через закупівлю та експорт зерна. Крім того, IFC та ЄС надають гранти на суму 50 млн євро для надання тимчасового житла внутрішньо переміщеним особам та відновлення пошкоджених війною житлових будинків. У грудні IFC оголосила про виділення пакета допомоги у розмірі 2 млрд дол. США для підтримки приватного сектору України, зокрема агробізнесу та постачання населенню необхідних товарів і послуг. IFC також співпрацює з урядом для розроблення підходу до залучення приватних інвестицій та передачі ноу-хау для процесу відбудови

З початку війни БАГІ надала Україні гарантії на суму понад 116 млн дол. США. Для вирішення проблеми браку можливостей страхування ризиків у ситуації війни, БАГІ заснувала цільовий фонд, початкове фінансування якого було надане Японією. Цей та майбутні донорські внески в поєднанні з власним капіталом БАГІ можуть допомогти мобілізувати державне та приватне перестраховування неабітних проектів в енергетичному, сільськогосподарському, промисловому та логістичному секторах. БАГІ також співпрацює з ЄБРР у підтримці короткострокових гарантій торгового фінансування для України, щоб задовольнити гуманітарні потреби і допомогти підтримувати такі галузі, як сільське господарство, забезпечуючи при цьому найважливіший імпорт, необхідний для виробництва

URTF є частиною Фонду мультидонорських ресурсів для функціонування інституцій та інфраструктури України (MRII), механізму підтримки України Світовим банком за допомогою скоординованого підходу членів Групи СБ: Світового банку, IFC та БАГІ. MRII застосовує поетапний та багатосторонній підхід до мобілізації фінансування та координації джерел підтримки через гарантії, спільне та паралельне фінансування та інші фінансові інструменти. Всі програми MRII дозволяють донорам підтримувати Україну в задоволенні її нагальних потреб із забезпечення надання основних державних послуг, підтримці приватного сектору і задоволенні більш широких потреб у відновленні та відбудові, визначених в RDNA2

Для швидкої мобілізації зусиль для відбудови, Банк заснував Цільовий фонд підтримки, відновлення, відбудови та реформування України (URTF). Це багатосторонній донорський фонд метою якого є спрямування внесків партнерів-донорів. Цілями URTF є сприяння у підтримці адміністративного потенціалу країни та спроможності надання послуг та діяльності з надання допомоги у надзвичайних ситуаціях, а також підтримка планування та реалізації програми відновлення України, стійкої відбудови та реформування. URTF підтримує рамкові проекти Банку і забезпечує спроможність української влади швидко і раціонально використовувати ці важливі інвестиції, а також ефективно залучати численні джерела фінансування, та масштабувати діяльність за їх допомогою учасниками URTF є Австрія, Канада, Ісландія, Японія, Литва, Нідерланди, Норвегія, Швеція, Швейцарія

Рис. 2. Підтримка України від Групи Світового Банку

Побудовано за: [2].

МФК також надає підтримку уряду у розробці підходу до залучення приватних інвестицій та ноу-хау для цілей відбудови. Зміни в Україні можуть сприяти залученню до 130 млрд дол. приватних інвестицій для потреб відновлення. Це підтверджується даними звіту МФК та Світового банку “Можливості приватного сектору для сталого відновлення України”. Друга швидка оцінка завданої шкоди та потреб у відновленні (RDNA2), проведена в березні цього року, визначила, що для відновлення України необхідні інвестиції в розмірі 411 млрд дол.

У сценарії “без реформ”, який передбачає продовження того економічного розвитку, який відбувався до великої війни, приватні інвестиції в Україну оцінюються на понад 73 млрд дол., що становить близько 18% від загальних інвестиційних потреб, визначених Світовим банком. У сценарії, коли український уряд активізує економічні реформи, вирішує галузеві потреби та поглиблює інтеграцію з Європою, потоки інвестицій від приватного сектору до України можуть сягнути практично 130 млрд дол. Ця сума могла би покрити близько 1/3 загальних інвестиційних потреб, визначених в RDNA2. Зазначається, що реформи також допомогли б відкрити шлях для додаткових інвестицій приватного сектору ще на 282 млрд дол, котрі могли б прискорити подальший розвиток нашої держави. У своєму звіті МФК та Світовий банк окреслили реформи, котрі мають найбільший потенціал для досягнення сталого та стійкого відновлення, у таких галузях економіки:

- Сільське господарство: завершення земельної та іригаційної реформ, посилення інституцій, розширення доступу до доступного фінансування та створення сприятливих умов для впровадження кліматично-оптимізованих аграрних технологій може залучити приватні інвестиції на розмір 30 млрд дол. Ці інвестиції можуть повністю задовольнити потреби сільського господарства у відновленні. Реформи у сфері продуктів харчування та напоїв можуть згенерувати ще 16 млрд дол. інвестицій.

- Транспорт та логістика: державні інвестиції та перегляд державної політики в цих сферах можуть відкрити шлях для приватного сектору у покритті витрат на відновлення в розмірі приблизно 7 млрд дол. США, а також відкрити нові можливості для інвесторів на суму 41 млрд дол. США.

- Енергетика та видобувна галузь: реформування державної політики у цих галузях може створити умови для приватних інвестицій на відновлення у розмірі 36 млрд дол., а також забезпечити додаткові можливості інвестування на суму 132 млрд дол. США.

- Житловий сектор: завдяки реформам державної політики, фінансовій підтримці та співпраці з регіональними забудовниками та фінансовими установами, інвестиції від домогосподарств можуть перевищити 30 млрд дол. Крім того, це може створити можливості для інвестицій в розмірі 60 млрд дол., які виходять за рамки потреб у відновленні [3].

Вказані реформи, у поєднанні з ефективним макроекономічним управлінням, сприятливою торговельною та інвестиційною політикою та застосуванням інструментів пом'якшення ризиків, значущі для стимулювання української економіки.

Надзвичайно важливим є поліпшення або створення нормативно-правових актів у сфері забезпечення ефективної міжнародної фінансової співпраці України та з метою подальшого вивчення таких питань: укладення нової Стратегії співпраці з Світовим банком на середньостроковий період; створення науково-методичного підходу для оцінювання фінансової стійкості України в контексті залучення кредитно-фінансових ресурсів Банку; розроблення та прийняття нової Стратегії партнерства між Україною та Світовим банком на період з 2023 по 2027 роки.

У період повоєнного відновлення та динамічного зростання національної економіки співробітництво України зі Світовим банком має забезпечити збільшення масштабів технічного консультування, фінансування розвитку регіонів країни та приватного сектору економіки, впровадження нових механізмів надання підтримки зі стратегічних питань розвитку економіки та інвестиційного менеджменту. Організаційно та методологічно вдосконалення співпраці зі Світовим банком має забезпечити позитивні результати економічних реформ за рахунок посилення ролі української держави у розвитку глобальних валютно-фінансових відносин, використовуючи весь набір послуг та інструментів, які використовуються у практиці Світового банку.

Це може забезпечити вирішення поточних проблем економічної політики України, підвищити довіру іноземних інвесторів до економічної політики України, збільшити обсяг прямих іноземних інвестицій та відновити доступ до міжнародних ринків приватного капіталу. Досягнення цих системних цілей сприятиме макроекономічній стабільності країни, створить передумови для сталого зростання національної економіки та підвищення рівня життя населення.

Список використаних джерел

1. Світовий банк в Україні. URL: <https://www.worldbank.org/uk/country/ukraine/overview>.
2. Підтримка України від Групи України від Групи Світового Банку. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/4024c71d8068a3de2dd8166ee3a4e8de-0080012023/original/World-Bank-Group-Support-to-Ukraine-May-2023-uk.pdf>.
3. Оновлена оцінка потреб України на відновлення та відбудову. URL: <https://www.worldbank.org/uk/news/press-release/2023/03/23/updated-ukraine-recovery-and-reconstruction-needs-assessment>.

УДК 336.22:336.74

Тимур Геннадійович Хмеловський

кандидат економічних наук,

ДННУ "Академія фінансового управління"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-4155-3924>

ПИТАННЯ ВЗАЄМОДІЇ МОНЕТАРНОЇ ТА ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИК В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. Розглядається одне з центральних питань сучасної проблематики у сфері державної макроекономічної політики, пов'язане із балансування вибору між монетарним та фіскальним інструментарієм для стимулювання економічного розвитку або стабілізації кризових явищ. На сучасному етапі питання актуалізує необхідність підтримувати співвідношення державного боргу до ВВП, боротьби з інфляцією та безробіттям, забезпечення стабільності національної грошової одиниці та підвищення добробуту населення. В умовах повномасштабної війни до цього додається потреба зростаючих витрат на оборону. Відповідно, проблему балансування інструментарію пропонується розглядати в рамках єдиної системи, оскільки і обсяг виробництва, і коефіцієнт державного боргу спільно визначаються як фіскальним балансом, так і процентною ставкою. Необхідність посилення взаємодії монетарної та фіскальної політик підкреслюють події глобальної пандемії COVID-19 та війни в Європі, які наочно показали неможливість проведення контрциклічної політики виключно заходами монетарної політики без узгодження з фіскальною.

Ключові слова: монетарна політика, фіскальна політика, державний борг, ставка процента, фінансова стабільність.

Tymur Khmelnovsky

Ph. D. (Economics),

SESE "The Academy of Financial Management"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-4155-3924>

THE ISSUE OF THE INTERACTION OF MONETARY AND FISCAL POLICY IN THE CONDITIONS OF GLOBAL CHALLENGES

Abstract. One of the central issues of modern problems in the field of state macroeconomic policy is considered, related to the balancing of the choice between monetary and fiscal instruments to stimulate economic development or stabilize crisis phenomena. At the current stage, the issue highlights the need to maintain the ratio of public debt to GDP, combat inflation and unemployment, ensure the stability of the national monetary unit, and increase the welfare of the population. In the conditions of a full-scale war, the need for increasing defense spending is added to

this. Accordingly, the problem of balancing the instruments is proposed to be considered within the framework of a single system, since both the production volume and the public debt ratio are jointly determined by both the fiscal balance and the interest rate. The need to strengthen the interaction of monetary and fiscal policies is emphasized by the events of the global COVID-19 pandemic and the war in Europe, which clearly showed the impossibility of conducting a countercyclical policy solely by monetary policy measures without coordination with fiscal policy.

Keywords: monetary policy, fiscal policy, public debt, interest rate, financial stability.

Внаслідок цілої низки кризових подій у період 2008–2022 р. фінансова політика зазнала ренесансу як інструмент макроекономічної стабілізації та розвитку. Зіткнувшись із кризою та рецесією, центральні банки провідних країн були не в змозі знизити свої ставки настільки, щоб підтримати стабільне економічне відновлення. Як наслідок, розгортання політики кількісного пом'якшення після глобальної фінансової кризи, а тим більше, після пандемії COVID-19 змістило акцент макроекономічного регулювання від монетарної до фінансової політики. Це привернуло увагу урядів та регуляторів провідних країн, зокрема ЄС до потенційних переваг від покращеної координації фінансової та монетарної політики в середовищі низьких процентних ставок.

У міру розгортання тривалої рецесії монетарна та фінансова політика тісно співпрацювали, щоб пом'якшити економічні наслідки пандемії. Грошово-кредитна політика стабілізувала фінансову систему, підтримувала кредитування та полегшила умови фінансування в цілому. Фінансова політика захищала фірми та домогосподарства через трансферти та гарантії позик. У процесі обидві політики підтримували одна одну. Масштабна купівля державних боргових зобов'язань центральними банками пом'якшила фінансові обмеження уряду, а фінансові захисні механізми та гарантії посилили інституційну спроможність центральних банків.

Попри таку цілком успішну практику, на теоретичному рівні до цього часу помітно відсутність консенсусу щодо належної ролі монетарної та фінансової політики перед деякими старими і новими викликами, з якими стикається світова економіка після фінансової, пандемічної кризи та війни. Для України актуальність формалізації механізмів взаємодії монетарної та фінансової політик посилюється в зв'язку із критичною залежністю фінансової стабільності та функціонування економіки від фінансування бюджетних видатків та вирішення викликів відновлення та структурної перебудови економіки на повоєнному етапі.

Активна роль фінансової політики у відповідь на пандемічний шок заслуговує на увагу, оскільки наукові дослідження та аналіз політики висту-

пали проти такої функції стабілізації ще з часів великої інфляції 1970-х років. Ця точка зору була відображена в тогочасних роботах. Наприклад, у той час Дж. Манків та М. Тейлор [1] виступили проти суворого правила збалансованого бюджету, яке пізніше стало вважатись “автоматичним дестабілізатором”.

Протягом останніх чотирьох десятиліть дослідники активно займаються вивченням оптимальної монетарної та фіскальної політик [2–4]. Погляди на можливість взаємодії монетарної і фіскальної політик змінювалися протягом цього періоду. Так, К. Гудхарт [5] виокремив два періоди консенсусу після Другої світової війни: щодо фіскального домінування (до початку 1970-х років); і поділ двох політик, тобто незалежних центральних банків і таргетування інфляції, з одного боку, і розумної фіскальної політики, можливо, підкріпленої фіскальними правилами, з другого (із середини 1980-х до 2007 р.). Також було два періоди, коли центральні банки шукали консенсусу: стагфляція в 1970-х роках; фінансова нестабільність, повільне зростання та низька інфляція після Великої фінансової кризи.

Під час розгортання рецесії, спричиненої карантинном у 2020–2021 рр., монетарна та фіскальна політика тісно взаємодіяли, щоб пом’якшити економічні наслідки пандемії. Спільне стимулювання, надане монетарними та фіскальними органами, було безпрецедентним. Станом на березень 2021 р. фіскальна підтримка досягла в сукупності понад 9% світового ВВП (близько 10 трлн дол. США). Серед країн з розвинутою економікою Австралія, Канада, Японія, Велика Британія та Сполучені Штати надали найбільшу підтримку, від 17 до 26% ВВП протягом 2020–2021 рр. [6].

У ЄС фіскальний поштовх був меншим, 7–11% ВВП, доповненим із середини 2021 р. багаторічними грантами від Фонду ЄС наступного покоління. У країнах з ринковою економікою, що розвивається, підтримка була загалом меншою, але все ж значною: Бразилії вдалося забезпечити 12% ВВП у вигляді фіскальної підтримки; Китаю, Південній Кореї та Південній Африці – близько 7%; багатьом інших – до 5% [6].

Як наслідок, розмір балансу основних центральних банків є історично високим у більшості країн, головним чином через збільшення портфелю державних цінних паперів. Однак безпрецедентний розмір стимулювання викликав низку запитань, у т. ч. щодо калібрування комплексу політичних заходів у короткостроковій перспективі, довгострокових наслідків стимулювання для окремих країн і глобальної економіки, а також характеру взаємодії між фіскальною та монетарною політикою в умовах невлітального “нового нормального” режиму, який ще має виникнути після фінансової кризи.

І монетарна, і фіскальна політика використовуються для регулювання економічної діяльності. Вірна комбінація стратегічних засад монетарної та

фіскальних політик залежить від стадії ділового та фінансового циклу та структури економіки. На нинішньому етапі глобальних викликів після тривалої рецесії та шоку пандемії ключовим питанням є межі незалежності монетарної політики. Після розгортання інфляції і підвищення ключових ставок провідними центробанками монетарна політика відновила свій інструментарій і тепер надмірне або задовге підвищення процентних ставок створює ризик для стабільності фінансової системи. Прикладом такого негативного впливу стало банкрутство великих банків Silicon Valley Bank, First Republic Bank та ін.

Занадто раннє скасування фіскального стимулювання також може зашкодити перспективам збільшення потенційного зростання. Державні інвестиції в освіту, транспортну інфраструктуру, енергетику та телекомунікації, цифрові та екологічно чисті технології можуть стати каталізатором приватних інвестицій у ці сфери та сприяти зростанню продуктивності в середньостроковій перспективі.

З огляду на ці моменти мета повинна полягати в тому, щоб чинити узгодженими заходами двох політик вплив на економіку таким чином, щоб вона не зазнавала економічних бумів, за якими можуть наставати тривалі періоди низького або негативного зростання та високий рівень безробіття. У такому стабільному економічному середовищі домогосподарства можуть відчувати себе в безпеці у своїх рішеннях про споживання та заощадження, тоді як корпорації можуть зосередитися на своїх інвестиційних рішеннях, на регулярних виплатах купонів своїм власникам облігацій і на отриманні прибутку для своїх акціонерів.

Викликів на шляху до досягнення цієї головної мети багато. Вагомою проблемою для монетарно-фіскальних взаємодій є ризик фіскального домінування. У загальному плані фіскальне домінування означає ситуацію, в якій грошово-кредитна політика підпорядкована цілям фіскальної політики. Так було, наприклад, у країнах з розвинутою економікою від Великої депресії в середині 1930-х років до краху Бреттон-Вудської системи фіксованого обмінного курсу на початку 1970-х років. У цей період центральні банки регулярно застосовували фінансові репресії, щоб дозволити урядам видавати боргові зобов'язання за низькими процентними ставками, і часто спрямовували дешеві кредити в цільові галузі чи фірми для досягнення власних економічних цілей.

Ці практики включали обмеження процентних ставок, встановлення високих резервних вимог до банків, вимоги до банків утримувати державний борг через вимоги до капіталу, регулювання конкуренції в банківському секторі, обмеження міжнародного руху капіталу та інші заходи, які підтримували номінальні процентні ставки, як правило, нижче рівня інфляції.

Тією мірою, якою процентні ставки були скориговані для інших цілей, це було переважно під час тиску на платіжний баланс.

Після лібералізації фінансових ринків у 1980-х роках і досягнення незалежності центральними банками в 1990-х роках фіскальне домінування стало позначати ситуацію, за якої грошово-кредитна політика не може бути жорсткішою через чутливість витрат на обслуговування боргу до процентної ставки. Сильні інституційні гарантії, спрямовані на захист операційної автономії центрального банку, можуть бути ефективними, коли тиск має суто політичний характер. Але вони можуть зробити відносно мало, коли обмеження економічні. Наприклад, у країнах з ринковою економікою, що розвивається, вищі процентні ставки для протидії інфляції можуть підірвати кредитоспроможність уряду, особливо там, де борг має плаваючу ставку. Це може спровокувати руйнівний відтік капіталу, різке знецінення валюти та ще більшу інфляцію.

Фіскальні обмеження також можуть зв'язати руки центральному банку. Одним із прикладів є криза суверенного боргу в Європі в 2011–2012 рр., коли втрата деякими урядами доступу до ринку порушила трансмісійний механізм монетарної політики в єврозоні та спричинила ризик деномінації валюти.

У наступні роки відновлення простору для маневру буде важливим для обох політик. Таким чином, один із сценаріїв це повернення до певної форми розподілу сфери впливу між двома політиками. Фіскальні органи повинні будуть забезпечити стійкість державного боргу, а центральні банки повинні будуть продовжувати виконувати свої мандати щодо стабільності. Це означає, що обидві політики іноді можуть мати перехресні цілі: фіскальна консолідація чинить тиск на монетарну політику, щоб залишатися легкою, а нормалізація монетарної політики чинить тиск на витрати державних заповичень.

Таким чином, невизначеність щодо відповідної ролі монетарної та фіскальної політики, ймовірно, залишиться на деякий час. Можна припустити, що один набір комбінацій процентних ставок і бюджетного дефіциту, який підтримуватиме потенційний випуск, і інший набір, який підтримуватиме постійний коефіцієнт боргу може виступити відправною позицією побудови механізму взаємодії монетарної та фіскальної політик. Наближення цих точкових комбінацій бюджетного дефіциту та процентної ставки відповідає як борговій стабільності, так і нульовому розриву випуску, виявленому на перетині двох спектрів.

Втілення цього механізму, потребуватиме узгодження прогнозування та планування ключових макроекономічних параметрів, фіскального простору, однакові значення для процентної ставки та бюджетного дефіциту.

Для того, щоб бюджетний дефіцит, встановлений для підтримки випуску постійним, а грошово-кредитний орган встановлює процентну ставку на рівні, необхідному для утримання боргу.

Список використаних джерел

1. Mankiw G., Taylor M. Economics. Cengage Learning EMEA, 2011.
2. Єфименко Т.І. Кризові трансформації соціально-економічних систем. *Фінанси України*. 2021. № 11. С. 7–20. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2021.11.007>.
3. Kirsanova T. Wren-Lewis S. Optimal Fiscal Feedback on Debt in an Economy with Nominal Rigidities. *Economic Journal*. 2012. Vol. 122. P. 238–264.
4. Гавриш О.А., Якименко Р.А. Механізм взаємодії фіскальної та монетарної політики держави. *Сучасні проблеми економіки та підприємництво*. 2013. Вип. 12. С. 6–10.
5. Goodhart C. Whither central banking? *Central banking in times of change*. Vienna: Oesterreichische Nationalbank, 2016. P. 29–31.
6. Covid and beyond. In: Annual Economic Report 2021 / BIS. Chapter I. Basel : Bank for International Settlements, 2021.

УДК 336.02

Костянтин Іванович Швабій

доктор економічних наук, професор,
ДННУ “Академія фінансового управління”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4837-391X>

Тетяна Василівна Кошук

кандидат економічних наук,
ДННУ “Академія фінансового управління”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1013-4603>

НЕДОЛІКИ ЧИННОЇ В УКРАЇНІ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ ДОХОДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

Анотація. Проаналізовано недоліки системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні. Усунення цих недоліків дасть змогу ліквідувати наявні системні проблеми у сфері оподаткування доходів населення, підвищити ефективність адміністрування податків, збільшити обсяги податкових надходжень до державного, місцевих бюджетів та Пенсійного фонду, а також відновити довіру пересічних платників податків до податкової політики держави.

Ключові слова: доходи населення, податок на доходи фізичних осіб, ставки податку, неоподатковуваний мінімум, податковий клин.

Kostiantyn Shvabii

Dr. Sc. (Economics), Professor,
SESE “The Academy of Financial Management”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4837-391X>

Tetiana Koshchuk

Ph. D. (Economics),
SESE “The Academy of Financial Management”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1013-4603>

DISADVANTAGES OF THE PERSONAL INCOME TAXATION SYSTEM CURRENT IN UKRAINE

Abstract. The shortcomings of the personal income taxation system in Ukraine are analyzed. Eliminating these shortcomings will make it possible to eliminate the existing systemic problems in the field of personal income taxation, increase the efficiency of tax administration, increase the amount of tax revenues for the state and local budgets and the Pension Fund, as well as restore the trust of ordinary taxpayers in the tax policy of the state.

Keywords: personal income, personal income tax, tax rates, tax-free minimum, tax wedge.

Характеризуючи практику оподаткування доходів населення та податкову політику в цій сфері в цілому, можна стверджувати таке: практика реалізації податкової політики в Україні стосовно оподаткування доходів населення є доволі суперечливою та неоднозначною.

Серед основних недоліків чинної системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні згадаємо такі:

1. Окремі елементи ПДФО не відповідають умовам функціонування соціально орієнтованої економіки. У цьому можна переконатися, якщо порівняти елементи ПДФО в низці країн східноєвропейського регіону, які можуть виступати нашими потенційними конкурентами за іноземні інвестиції, та в Україні. У таблиці наведено показники, що характеризують такі елементи податків та окремі розрахункові аналітичні показники, що засвідчують зазначену невідповідність. Зокрема, ми бачимо, що, попри помірну величину нормативної ставки ПДФО, в Україні відсутній неоподатковуваний мінімум.

Формальні 17 грн та податкові соціальні пільги до уваги можна не брати, враховуючи норму ст. 169.4.1 ст. 169 Податкового кодексу України (далі – ПКУ). За сучасних умов це виглядає доволі архаїчно. З представленої вибірки країн лише Польща, Болгарія та Румунія не мають неоподаткованого мінімуму доходів громадян. Але в останніх двох країнах нормативна ставка ПДФО значно менша порівняно з Україною і дорівнює 10%, а у Польщі нижча ставка податку в розмірі 12% застосовується до місячного доходу, що перевищує 2178,8 євро на місяць. Тобто фактично для більшості малооплачуваних працівників податкове навантаження також значно менше, ніж в Україні.

Податковий клин (*tax wedge*, стовпчик б) – це різниця між тим, що роботодавцю потрібно нарахувати, щоб сплатити заробітну плату найманому працівникові, та тим, що останній отримує на руки, яка співвідноситься до чистого заробітку. Оскільки за методологією, що пропонується податковими експертами Єврокомісії, такий показник розраховується до заробітку, що становить 50% середньої зарплати по економіці, відповідні розрахунки були зроблені для України. Середньомісячна заробітна плата, згідно з даними Державної служби статистики України (далі – Держстат) у 2021 р. становила 14 014 грн. Отже, податковий клин потрібно розрахувати до заробітної плати у розмірі 7007 грн/міс.

На основі даних таблиці можна зробити висновок про те, що відносна різниця між усіма офіційними нарахуваннями для виплати заробітної плати і тим, що найманий працівник отримує на руки, в Україні є найвищою. Такий показник є найбільшим в Україні не лише серед наведеної вибірки країн, а для всієї Європи. Це зумовлено тим, що в Україні відсутній неоподатковуваний мінімум, а відносно висока ставка застосовується вже до мі-

Таблиця

Показники, що характеризують елементи ПДФО, в Україні та окремих країнах ЄС

Країна	Нормативна ставка/шкала ставок податку на найману працю (2022)	Імпліцитна ставка податку на працю (2022)	Частка податку у ВВП, % (2021)	Неоподатковуваний мінімум, євро/міс (2022)	Податковий клас для заробітку 50 % середньої з/п (2021)
1	2	3	4	5	6
Україна	18+1,5	32,5	6,9	0	51,5
Польща	12; 32	33,9	5,4	0	33,5
Латвія	20; 23; 31	30,4	6	500	35,3
Литва	20; 32	30,6	7,6	625	31,3
Естонія	20	32,7	6,8	654	31,4
Болгарія	10	25,1	3,3	0	34,9
Румунія	10	32,3	2,45	0	37,2
Словаччина	19; 25	37,5	3,9	410,2	36,6
Чехія	15; 23	37,6	3,73	103,5	35,1
Словенія	16; 26; 33;39; 50	35,8	5,4	416,7	39,5
Австрія	0; 20; 30; 41; 48; 50; 55	41,3	9,9	974,4	37,2
Угорщина	15	35,6	4,1	90,1	43,2
Середнє (без України)	–	33,89	5,32	–	35,9

Складено за: [1].

німальних доходів, зокрема, мінімальної заробітної плати. Саме завдяки такій політиці оподаткування доходів населення частка ПДФО у ВВП в Україні є найвищою у Східноєвропейському регіоні (6,9% проти середнього показника 5,32%).

Показник імпліцитної ставки податку на працю розраховується як співвідношення усіх податків, внесків, платежів, що нараховуються і сплачуються з фактору виробництва праця, до потенційної бази оподаткування, що зазначається у системі національних рахунків. У випадку України у чисельнику це сума ПДФО, військового збору та єдиного соціального внеску (далі – ЄСВ), а у знаменнику – фонд оплати праці найманих працівників згідно з даними Держстату. Цей показник для України є дуже наближеним до середнього значення для наведеної вибірки країн, що означає відсутність конкурентних переваг в системі міжнародного поділу праці та припливу іноземних інвестицій.

2. В Україні через регресивний розподіл податкового навантаження за шкалою доходів, що зумовлено (1) відсутністю значущої величини неоподаткованого мінімуму, (2) запровадженням єдиної ставки податку до усіх доходів та (3) обмеженням щодо граничної межі нарахування ЄСВ¹, **виникають значні негативні поведінкові ефекти**. Одним з них є заміщення доходів з оподатковуваних джерел доходами з неоподатковуваних. Інакше кажучи, це неофіційне та/або часткове працевлаштування і виплата заробітної плати “в конвертах” в повному обсязі або частково.

Оскільки рівень розподілу доходів населення в Україні характеризується значною нерівністю, то регресивність оподаткування, відсутність перерозподільних властивостей системи оподаткування відіграють негативну роль, зокрема, посилюючи опортуністичну поведінку платників податку.

3. Значний податковий розрив із ПДФО, що є наслідком втрати фіскальної ефективності податку. Третій недолік чинної системи оподаткування є наслідком сумарного впливу попередніх двох. Відсутність необхідних елементів механізму ПДФО, регресивність розподілу податкового навантаження породжують значні обсяги неофіційної, тіньової зайнятості населення, що отримує доходи у готівковій формі. Відповідно, державний та місцеві бюджети втрачають значні обсяги податкових надходжень.

Проведені нами дослідження виявили, що фіскальна ефективність ПДФО є недостатньо високою. Недоотримання податкових надходжень від ПДФО відбувається через нерівномірність розподілу податкового навантаження як за шкалою доходів (по вертикалі), так і за їх джерелами (по горизонталі). Ці фактори є взаємозалежними і взаємодоповнюючими, що в підсумку призводить до значних втрат фіскальної ефективності ПДФО. Нерівномірність розподілу податкового навантаження по горизонталі надає можливість здійснювати податкову оптимізацію в межах чинного законодавства шляхом штучної маніпуляції податковим статусом джерела доходу, який умовно можна назвати ефектом диверсифікації доходів [2]. Сьогодні ця оптимізація здійснюється у ширшому форматі шляхом залучення формальних переваг спрощеної системи оподаткування.

4. Недостатня регулятивна ефективність ПДФО. Формально елементами ПДФО є податкова соціальна пільга (далі – ПСП) та податкова знижка. Але, на відміну від елементів аналогічного податку, наприклад, більшості країн ЄС, ця соціальна пільга не є безумовною, що, відповідно, зменшує стимули до офіційного працевлаштування.

¹ Відповідно до п.4 ч. 1 ст. 1 Закону України “Про збір та облік єдиного внеску на загальнооб’язкове державне соціальне страхування” максимальна величина бази нарахування ЄСВ дорівнює 15 розмірам мінімальної заробітної плати, встановленої законом на відповідний рік. У 2023 р. ця величина становить 100 500 грн/міс.

Наші попередні дослідження [3] і праці вітчизняних науковців засвідчили, що потребує перегляду система пільг із ПДФО з огляду на низький рівень її регулятивної ефективності та зважаючи на її значний потенціал. Основні елементи (ПСП і податкова знижка) застосовуються лише до трудових доходів і поширюються на незначну частину населення. Як наслідок, ефект від їх використання є недостатнім, а отже, необхідним є їх застосування до загального оподаткованого доходу. Крім того, ПСП у розмірі 100% доцільно надавати всім платникам податків з можливістю одночасного використання інших соціальних пільг. Також потребує вдосконалення механізм надання податкової знижки [4].

Зазначимо, що більшість країн ЄС (у т. ч. країни – сусіди по Східноєвропейському регіону) у складі ПДФО мають безумовні щодо величини доходу стандартні та індивідуальні вирахування, звільнення, знижки. Цими елементами, як правило, є неоподатковуваний мінімум, що дорівнює прожитковому (див. таблицю), вирахування на утримання дитини/дітей тощо.

5. Зловживання спрощеною системою оподаткування. Наймана праця як підприємництво. Це загальновідомий недолік системи оподаткування доходів фізичних осіб, який полягає у тому, що де-факто наймана праця за формальними ознаками представляється як послуги фізичних осіб – підприємців за цивільно-правовими угодами.

Цей вид мінімізації, як правило, стосується виключно фізичних осіб – підприємців 3-ї групи без найманих працівників, що надають послуги з використанням власного “людського капіталу” – професійні, адміністративні, а також у сфері інформаційних технологій. Переважну більшість із них становлять послуги, надані у сфері ІТ, експертна діяльність у т. ч. за грантовими угодами.

6. Подвійне оподаткування доходів громадян. Зокрема, на сьогодні така проблема є найбільш актуальною для зовнішньо переміщених осіб (далі – ЗПО) і полягає у тому, що у загальному випадку все залежить від (1) розбіжностей у системах оподаткування доходів фізичних осіб в Україні та у країні перебування, а також (2) від наявності нюансів в угодах про уникнення подвійного оподаткування між Україною та країною перебування ЗПО [5].

Як показано в таблиці, між моделями ПДФО в Україні та більшості країн ЄС існують суттєві відмінності. Саме вони мають ключове значення при визначенні податкових зобов’язань ЗПО, які вирішили залишитись податковими резидентами України.

Наведені недоліки чинної системи оподаткування доходів фізичних осіб в Україні найчастіше є комплементарними один до одного, що може підсилювати спотворюючий вплив оподаткування на соціально-економічну систему України та призводити до значних втрат податкових надходжень.

Список використаних джерел

1. Taxation Trends in the European Union (2022 edition) / Directorate-General for Taxation and Customs Union, European Commission. Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2022. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/taxation-1/economic-analysis-taxation/data-taxation-trends_en.
2. Швабій К. Фіскальна ефективність податку на доходи фізичних осіб. *Фінанси України*. 2012. № 3. С. 31–37.
3. Швабій К. Регулятивна ефективність податку на доходи фізичних осіб. *Фінанси України*. 2013. № 4. С. 27–44.
4. Задорожня Л. Оцінка ефективності пільг з податку на доходи фізичних осіб. *Економіст*. 2015. № 9. С. 29–33.
5. Швабій К. Як декларувати та сплачувати податки українським біженцям за кордоном? 2023. 30 берез. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/03/30/698575/>.

УДК 338.23

Вікторія Олександрівна Шликова

кандидат економічних наук, старший дослідник,
Науково-дослідний центр індустріальних
проблем розвитку НАН України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3297-4649>

ФІСКАЛЬНІ СТИМУЛИ ЗАСТОСУВАННЯ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДОМОГОСПОДАРСТВАМИ: ДОСВІД КРАЇН СВІТУ

Анотація. Загострення глобальної енергетичної кризи та наслідки кризи COVID-19 вимагає від урядів країн запроваджувати різноманітні рішення для стимулювання зниження енергоспоживання домогосподарств. Дослідження показало, що поширеним є використання податкових пільг, податкових кредитів, грантів, субсидій з чітко визначеними обмеженнями та критеріями, яким мають відповідати домогосподарства, що на них претендують та види робіт, на які поширюються запропоновані інструменти.

Ключові слова: податкова пільга, податковий кредит, грант, субсидія, енерго-ефективність, домогосподарства.

Viktoriiia Shlykova

Ph. D. (Economics), Senior Research Fellow,
Research Center for Industrial Problems of Development
of the National Academy of Sciences of Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3297-4649>

FISCAL INCENTIVES FOR THE APPLICATION OF ENERGY-EFFICIENT TECHNOLOGIES BY HOUSEHOLDS: GLOBAL EXPERIENCE

Abstract. In light of the global energy crisis and the consequences of the COVID-19 crisis, national governments have implemented various solutions to stimulate the reduction of household energy consumption. The study showed that the use of tax benefits, tax credits, grants, and subsidies with clearly defined restrictions and criteria that must be met by the households applying for them and the types of energy-efficient solutions to which the proposed instruments apply is widespread.

Keywords: tax benefit, tax credit, grant, subsidy, energy efficiency, households.

Дослідження свідчать, що зменшення споживання енергії в житлових будинках є ключовою проблемою для багатьох країн світу. В Європейсько-му Союзі будівлі споживають до 40% енергії та є джерелом близько 36% викидів парникових газів [1]. З метою зменшення обсягів споживання

енергії в країнах ЄС було розроблено відповідні стратегічні документи та вжито заходи з підтримки та стимулювання домогосподарств до здійснення реконструкції будівель з використанням енергоефективних технологій, які охоплювали різні часові періоди. Плани країн щодо енергозбереження та ефективності, розроблені на періоди 2004–2012 та 2014–2020 рр., спрямовувались на підвищення енергоефективності в будівлях і сприяння використанню відновлюваної енергії відповідно до Директив 2006/32/ЄС та 2012/27/ЄС. Важливою складовою вирішення проблем енергоефективності будівель є запровадження енергетичних норм. Енергетичні кодекси встановлюють мінімальні енергетичні стандарти для нових будівель, а також вимоги до робіт з ремонту та реконструкції.

Висновки, отримані в результаті оцінки результативності заходів попередніх періодів з підвищення енергоефективності будівель за окремими країнами дають можливість говорити про наявність позитивного досвіду використання фіскальних стимулів, зокрема, податкових пільг з податку на доходи фізичних осіб та податку на нерухоме майно, податкових кредитів [1; 2]. Водночас науковці акцентують увагу на окремих факторах, що можуть здійснювати вплив на прийняття рішень домогосподарствами щодо інвестування в енергоефективність, серед яких зайнятість, розподіл стимулів між орендарем та домовласником тощо [3].

Аналіз інформації Міжнародного енергетичного агентства демонструє помітний сплеск активності урядів країн щодо стимулювання впровадження домогосподарствами енергоефективних технологій протягом останніх років, що зумовлено боротьбою з наслідками пандемії COVID-19 та глобальною енергетичною кризою, спричиненою вторгненням росії в Україну [4].

Актуальним для розроблення дієвих інструментів стимулювання застосування енергоефективних технологій домогосподарствами України в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення економіки, є дослідження досвіду інших країн щодо діючих на поточний момент ініціатив у цій сфері. Приклади за окремими країнами наведені нижче.

Для підтримки енергоефективної та низьковуглецевої модернізації будинків уряд Франції запровадив у 2021 р. звільнення від 50 до 100% податку на нерухомість для робіт, пов'язаних з енергоефективністю житла в окремих містах протягом трьох років [5]. Зазначені роботи можуть включати теплоізоляцію, обладнання для відновлюваних джерел енергії та теплові насоси, підключення до централізованого теплопостачання, якщо централізована мережа живиться за рахунок відновлюваних джерел енергії або комбінованого виробництва тепла та електроенергії, обладнання для регулювання тепла. При цьому витрати на відповідні категорії робіт мають

перевищувати 10 000 євро за попередній рік або перевищувати 15 000 євро за три попередні роки.

З метою відновлення економіки Італії після пандемії COVID-19 частину загального бюджету було спрямовано на підвищення енергоефективності та встановлення відновлюваних джерел енергії. Одним із ключових елементів відповідного пакета є податкова знижка на ремонт теплоізоляції, а також інші заходи з енергоефективності. Субсидія також включає фотоелектричні установки та колонки для зарядки електромобілів. Зазначені заходи мали діяти до кінця 2021 р., після чого були продовжені до 2023 р. включно в рамках фінансування ЄС з національного відновлення та стійкості. У 2023 р. уряд розглядає можливість продовження і здійснюється узгодження національного бюджету, який становить приблизно 18 млрд євро [6].

З початку 2020 р. у Німеччині власникам будинків надаються податкові пільги для енергоефективного ремонту, які дають змогу вирахувати 20% витрат на ремонт у розмірі до 40 тис. євро зі своїх податків. Підтримуються теплоізоляційні заходи, заміна вікон та зовнішніх дверей, заміна або оновлення старих систем опалення та вентиляції, встановлення цифрових систем керування енергією. Заходи стосуються лише будинків, які займають власники, тобто виключається їх застосування для орендованого житла. Таким чином, як мінімум половина будинків з приблизно 42 млн у Німеччині мають право на зазначену підтримку [7].

У Латвії також запроваджено нову програму енергоефективності для багатоквартирних будинків в кінці 2022 р., в межах якої передбачено надання грантів і позик на теплоізоляцію та підвищення енергоефективності будівель, підтримка переходу на відновлювані ресурси на загальну суму 57,2 млн євро [8].

У 2023 р. в Естонії запроваджено можливість отримання грантів для невеликих будинків, спрямованих на підвищення енергоефективності, зменшення витрат на електроенергію, покращання клімату в приміщенні. Грант також можна використати для встановлення сонячних панелей. Для окремих робіт розмір гранту становить 20% прийнятних витрат, а найвища сума гранту становить 20 000 євро на невеликий житловий будинок [9].

Нововведеннями у законодавстві США від 2022 р. передбачено до 2032 р. для домовласників федеральні пільги з податку на прибуток, які забезпечують до 3200 дол. США на рік для зниження вартості енергоефективної модернізації будинків до 30%. Податковими пільгами покриваються такі види модернізації, як встановлення теплових насосів, водонагрівачів з тепловими насосами, ізоляцію, двері, вінка, модернізацію електричних панелей, енергоаудит будинку. Крім того, власники будинків можуть скорис-

татися перевагами модифікованого та розширеного кредиту, який надає 30% податковий кредит на прибуток для чистого енергетичного обладнання, такого як сонячна енергія на даху, вітрова енергія, геотермальні теплові насоси та акумуляторні накопичувачі до 2032 р. зі скороченням до 22% у 2033 та 2034 рр. [10].

Одним з найпоширеніших способів модернізації будинків в Канаді в рамках відповідної грантової програми було встановлення теплових насосів. Підтримку зазначеного спрямування отримують близько 3200 канадських домовласників [11].

У Новій Зеландії діє програма, спрямована на підтримку домогосподарств з низькими доходами, яка передбачає покриття до 80% вартості утеплення та сертифікованих опалювальних приладів [11].

Отже, застосування фіскальних стимулів має певні обмеження та критерії щодо житла, для якого можуть бути використані ці інструменти. Обмеження і критерії часто включають вік будівель, площу, максимально можливі обсяги підтримки у грошовому та відсотковому виразі відносно загальних витрат на впровадження енергоефективних рішень, а також види робіт, спрямовані на забезпечення енергоефективності.

Первинний огляд застосовуваних країнами в різні періоди часу інструментів та наявні наукових публікацій щодо аналізу їх результативності як з точки зору скорочення обсягів використання енергетичних ресурсів, так і сприйняття суспільством, свідчить про необхідність врахування багатьох факторів, проведення більш глибоких досліджень для імплементації при здійсненні масштабного відновлення житла в Україні.

Список використаних джерел

1. Villca-Pozo M., Gonzales-Bustos J. P. Tax incentives to modernize the energy efficiency of the housing in Spain. *Energy Policy*. 2019. Vol. 128. P. 530–538. URL: <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2019.01.031>.
2. Risch A. Are environmental fiscal incentives effective in inducing energy-saving renovations? An econometric evaluation of the French energy tax credit. *Energy Economics*. 2020. Vol. 90 (1). 104831. URL: <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2020.104831>.
3. Charlier D. Energy efficiency investments in the context of split incentives among French households. *Energy Policy*. 2015. Vol. 87. P. 465–479. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2022.12.007>
4. Policies database / International Energy Agency URL: <https://www.iea.org/policies>.
5. Property tax exemption / International Energy Agency. URL: <https://www.iea.org/policies/8729-property-tax-exemption>.
6. Energy Efficiency and Renewable Energy Refurbishment tax reduction - Decreto Rilancio / International Energy Agency URL: <https://www.iea.org/policies/>

12646-energy-efficiency-and-renewable-energy-refurbishment-tax-reduction-decreto-rilancio.

7. Tax deductions for building renovations / International Energy Agency. URL: <https://www.iea.org/policies/11633-tax-deductions-for-building-renovations>.

8. Energy efficiency of apartment buildings 2022-2026 / International Energy Agency. URL: <https://www.iea.org/policies/17351-energy-efficiency-of-apartment-buildings-2022-2026>.

9. EUR 8 million for small houses' energy efficiency / International Energy Agency. URL: <https://www.iea.org/policies/15108-eur-8-million-for-small-houses-energy-efficiency>.

10. Federal Income Tax Credits and Incentives for Energy Efficiency / Energy Star. URL: https://www.energystar.gov/about/federal_tax_credits.

11. Energy Efficiency 2022 / International Energy Agency. URL: <https://iea.blob.core.windows.net/assets/7741739e-8e7f-4afa-a77f-49dadd51cb52/EnergyEfficiency2022.pdf>.

УДК 336.14:352(477)

Сергій Володимирович Бартош

ДННУ “Академія фінансового управління”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9491-991X>

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАДХОДЖЕНЬ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВИКЛИКІВ ПАНДЕМІЇ І ВОЄННОГО СТАНУ¹

Анотація. Окреслено ситуацію з надходженнями місцевих бюджетів України в контексті бюджетної децентралізації, з урахуванням кризогенних чинників, зокрема пандемії коронавірусу і воєнного стану. Особливу увагу приділено податку на майно, зокрема можливості щодо нього повноважень місцевого самоврядування. Запропоновано напрями зміцнення фінансової самодостатності громад.

Ключові слова: місцеві бюджети, надходження місцевих бюджетів, бюджетна децентралізація, податок на майно, фінансова самодостатність громад.

Serhii Bartosh

SESE “The Academy of Financial Management”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9491-991X>

ENSURING REVENUES OF LOCAL BUDGETS OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF CHALLENGES OF THE PANDEMIC AND THE STATE OF MARTIAL

Abstract. The situation with the receipts of local budgets of Ukraine in the context of budget decentralization is outlined, taking into account crisis factors, in particular, the coronavirus pandemic and martial law. Special attention is paid to the property tax, in particular, the possibilities of local self-government powers in relation to it. Directions for strengthening the financial self-sufficiency of communities are proposed.

Keywords: local budgets, receipts of local budgets, fiscal decentralization, property tax, financial self-sufficiency of communities.

В Україні у 2023 р. нараховувалося понад 1950 місцевих бюджетів [1]. Їхня самостійність забезпечується закріпленням за ними відповідних джерел доходів, правом місцевих органів влади (далі – МОВ) визначати напрями використання коштів відповідно до національного законодавства, пра-

¹ Матеріал підготовлено в рамках проекту, що виконується за грантової підтримки Національного фонду досліджень України (реєстраційний номер: 2020.01/0546).

вом місцевих рад самостійно і незалежно одна від одної розглядати та затверджувати бюджети.

Пандемія коронавірусу COVID-19, що розпочалася у 2020 р., торкнулася практично всіх країн світу й створила ситуацію “суцільної невизначеності”. В Україні було запроваджено карантинні заходи, через які на певний час призупинилася діяльність багатьох галузей економіки. Це негативно вплинуло на формування дохідної частини місцевих бюджетів: динаміка їхніх власних податкових та неподаткових надходжень у першій половині 2020 р. істотно погіршилася. Норми ухвалених законів України [2; 3] вплинули на надходження до місцевих бюджетів: суб’єктів господарювання звільнено від штрафних санкцій за порушення податкового законодавства, введено мораторій на податкові та інші перевірки; терміном на два місяці надано пільги з плати за землю та податку на комерційну нерухомість; звільнено від сплати ЄСВ фізичних осіб – підприємців (за себе); відстрочено на три місяці запровадження реєстраторів розрахункових операцій (касових апаратів); надано ОМС право вносити зміни до рішень про встановлення місцевих податків і зборів стосовно зменшення ставок єдиного податку. Місцеві ради отримали право звільняти від сплати єдиного податку платників 1-ї та 2-ї груп протягом бюджетного року, а також підвищено ліміти річного доходу для 1–3-ї груп платників єдиного податку. Ці втрати не було компенсовано Урядом, всупереч ст. 142 Конституції, яка передбачає, що витрати ОМС, котрі виникли внаслідок рішень органів державної влади, компенсуються державою.

Прогнозувалося, що внесені протягом 2020 р. до бюджетного та податкового законодавства зміни призведуть до значних втрат місцевих бюджетів та їх розбалансування. Однак ці песимістичні прогнози повною мірою не оправдалися. Звичайно, через карантинні обмеження план надходжень ПДФО до місцевих бюджетів майже в жодному регіоні виконано не було – насамперед у зв’язку зі скороченням зайнятості, наданням вимушених неоплачуваних відпусток тощо. Однак, наприклад, план надходжень єдиного податку до місцевих бюджетів було виконано на 103,1 % [4].

Криза COVID-19 спричинила потужний тиск на систему охорони здоров’я України з великими розбіжностями між регіонами. Сектор постраждав унаслідок недостатнього інвестування протягом тривалого періоду, що призвело до браку кваліфікованого медичного персоналу та обладнання для подолання кризи, особливо в сільській місцевості. Кабінет Міністрів України вжив низку заходів стримування, монетарної та фінансової політики й заходів охорони здоров’я (включно з кампаніями вакцинації). МОВ відповідали за забезпечення виконання заходів на місцях. Однак більшість із них зазнали труднощів у виконанні заходів через швидку зміну

правил на національному рівні та громадські протести проти обмежень, що призвело до істотної варіації рівня дотримання вимог у територіальних громадах. Деякі громади відмовилися закривати певні види бізнесу, попри державне регулювання, а окремі вирішили пом'якшити карантин у відповідь на протести підприємців. Уряд частково задовольнив вимоги протестувальників і дозволив певним структурам залишатися відкритими [5].

Порівняння динаміки податкових надходжень місцевих бюджетів за 2018–2019 рр. (тобто за два роки перед пандемією) та у 2020–2022 рр. демонструє такі результати. Основну частку в податкових доходах місцевих бюджетів становить ПДФО, причому вона збільшилась із 59,54 % у 2018 р. до 69,27 % у 2022 р. Водночас підвищились надходження податку на прибуток підприємств (далі – ППП) – з 3,30 у 2020 р. до 4,52 % у 2021 р. На нашу думку, це пояснюється стабілізацією економічної ситуації, яку було перервано повномасштабною російською агресією. А вже наступного року надходження ПДФО стрімко зросли, а ППП зменшилися до 3,36 % (історичний мінімум мав місце у 2020 р., що спричинено зупиненням багатьох підприємств через пік пандемії). Скорочення надходжень ППП у 2022 р. має цілком логічне пояснення у припиненні підприємницької діяльності на територіях, охоплених бойовими діями [6].

Рентна плата за використання “інших природних ресурсів” залишалася відносно стабільною, коливаючись від 2,07 % у 2018 р. до 2,47 % у 2021 р. і 2,22 % у 2022 р. Надходження акцизних податків до 2022 р. залишалися порівняно стабільними, коливаючись від 5,93 % у 2018 р. до 5,15 % у 2021 р. [6]. Їх стрімке зниження у 2022 р. до 3,32 % пов'язане з внесенням змін до ПКУ після російського вторгнення: Законом України від 15.03.2022 № 2120-IX було скасовано загальнодержавний акциз на пальне через необхідність урегулювання ситуації на відповідному ринку (запровадження ставки на рівні 0 євро за 100 л). Місцеві бюджети з 1 січня 2017 р. отримували 13,44 % від його надходжень.

Серед місцевих податків провідну бюджетоутворюючу роль відіграють податок на майно та єдиний податок. Частка першого протягом 2018–2022 рр. постійно скорочувалася (загалом у місцевих податках на понад 10 %), тоді як частка другого підвищилася на 5 %. Разом із тим вага місцевих податків упродовж 2018–2021 рр. залишалася стабільною, змінившись із 26,24 % у 2018 р. до 25,93 % у 2021 р. (максимум у 2019 р. – 27,20 %). Проте у 2022 р. вона скоротилася до 21,43 %, і, знову-таки, пояснюється це, на нашу думку, збитками й втратами, котрі завдає російський напад [6].

Податок на майно містить три складові – податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортний податок, плату за землю. Реформа децентралізації, котра ще не закінчилася, має супроводжуватися

розширенням фінансових повноважень ОМС для посилення фінансової спроможності місцевого самоврядування завдяки збільшенню доходів бюджетів громад від майнових податків. Одним зі способів такого посилення є посилення їхньої участі у процесі адміністрування згаданих податків. ОМС вже частково виконують ці функції (встановлення ставок та пільг, ведення власного обліку в розрізі об'єктів оподаткування та платників, вручення ППР, організують комунікацію з боржниками щодо погашення податкових боргів). Громади виявляють високий інтерес до тематики фінансової децентралізації та передачі ОМС функцій адміністрування місцевих (майнових) податків. Наразі їхній фінансовий потенціал не реалізується належним чином, у т. ч. через обмежені повноваження ОМС, які найбільш наближені до платників податків на майно. Водночас розширення фінансових повноважень ОМС вимагає проведення попередньої підготовчої роботи – якісної інвентаризації активів (земля, нерухомість) у громадах, підвищення рівня кваліфікації працівників ОМС, розроблення програмного забезпечення для повноцінного виконання функцій адміністрування.

З урахуванням найкращої практики країн ЄС, з огляду на те, що Україна кандидатом на вступ, доцільно унормувати процедури кваліфікації використання об'єктів нерухомості в режимі експлуатації, якщо документально ці об'єкти ще не введено в експлуатацію, а фактично вони експлуатуються у повному обсязі. З огляду на особливості воєнного стану, а також періоду повоєнної відбудови, впровадження реформ децентралізації має відбуватися з урахуванням готовності ОМС до таких реформ, із використанням механізмів пілотного проектування.

Безперечно, потрібно зважати на такі аспекти: визначення заходів децентралізації в умовах воєнного стану, а також у період повоєнної відбудови, проведення фінансової децентралізації з використанням концепції управління змінами (change management) в умовах зростання рівня невизначеності у глобальному та національному вимірах; урахування змін, внесених до Податкового кодексу України відповідно до Меморандуму про економічну та фінансову політику з МВФ від 24.03.2023, а також Національної стратегії доходів на 2024–2030 роки, що розробляється Міністерством фінансів України; доцільність об'єднання податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, і плати за землю відповідно до практики, поширеної у країнах ОЕСР.

Попри складність соціально-економічної ситуації у 2014–2023 рр., децентралізація позитивно вплинула на зміцнення фінансової бази місцевого самоврядування. Навіть за постійного зовнішнього тиску (замах на територіальну цілісність держави й підтримання напруженості на сході країни, пандемія, яка тривала понад два роки, повномасштабна російська агресія

тощо), можна говорити про потужний ефект від розширення податково-видаткових повноважень ОМС і МОВ тощо. Це підтверджується насамперед стабільною базою власних доходів місцевих бюджетів, котра не зазнала істотних змін (принаймні у статистичному вимірі) ані під час пандемії, ані в перший рік дії воєнного стану й фактично повномасштабної війни, що триває. Водночас виконання проектів з повоєнної відбудови істотно залежатиме від фінансової спроможності громад. Ефективність та оперативність реалізації ініціатив із реконструкції об'єктів нерухомості та інфраструктури пов'язані з тим, якою мірою громади будуть автономні від дотацій з державного бюджету. До шляхів зміцнення фінансової самодостатності громад, на нашу думку, належать: напрацювання конкретних інвестиційних пропозицій та розроблення проектів з урахуванням нагальних інтересів громади; пошук партнерів серед сусідніх громад, громадських організацій, бізнес-асоціацій, налагодження співробітництва з державною владою. Завдяки об'єднанню зусиль виникає можливість реалізувати проекти, що впливатимуть на ширшу цільову аудиторію, збільшити обсяг залучених коштів; з боку держави доцільним видається надання громадам можливості впливу на адміністрування місцевих податків, оскільки вони максимально вмотивовані збільшити власну фінансову спроможність і водночас дистанція між ОМС та платниками податків є мінімальною.

Список використаних джерел

1. Кількість місцевих бюджетів України / Open Budget. URL: <https://openbudget.gov.ua/local-budget?id=2600000000>.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на запобігання виникнення і поширення коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 17.03.2020 № 530-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/530-20>.
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникнення і поширення коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 17.03.2020 № 533-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/533-20>.
4. Storonyanska I., Melnyk M., Benovska L., Sytnyk N., Zakhidna O. Economic activity vs generation of local budgets' revenues: Regional disparities in COVID-19 instability. Public and Municipal Finance. 2021. Vol. 10, Iss. 1. P. 94–105. URL: [http://dx.doi.org/10.21511/pmf.10\(1\).2021.08](http://dx.doi.org/10.21511/pmf.10(1).2021.08).
5. Ukraine. Unitary Country. URL: <https://www.sng-wofi.org/country-profiles/ukraine.html>.
6. Open Budget. URL: <https://openbudget.gov.ua/?month=12&year=2022&budgetType=LOCAL>.

УДК 336.143.01

Андрій Олександрович Андреев

аспірант,

ДННУ “Академія фінансового управління”

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-0248-7598>

Ілля Андрійович Демидьонко

здобувач,

ДННУ “Академія фінансового управління”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9158-8695>

АНТИКРИЗОВА ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА В КОНТЕКСТІ ВІДНОВЛЕННЯ КРИТИЧНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ

Анотація. Проаналізовано теоретико-методологічні засади та кращі практики антикризового конструювання фінансової політики, орієнтованої на відновлення критичної інфраструктури. Розкрито дефініцію, сутність та еволюцію категорії “критична інфраструктура” з урахуванням отриманого рівня регресу її розвитку через повномасштабну агресію РФ. Запропоновано та обґрунтовано напрями архітектурного антикризового фінансової політики з урахуванням програмованого прогресу відновлення критичної інфраструктури у Плані відновлення України від наслідків війни та перспективної бюджетної стратегії.

Ключові слова: критична інфраструктура, антикризове регулювання, фінансова політика, аудит збитків.

Andriy Andreev

SESE “The Academy of Financial Management”

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-0248-7598>

Ilya Demidyonok

SESE “The Academy of Financial Management”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9158-8695>

ANTI-CRISIS FISCAL POLICY IN THE CONTEXT OF RESTORATION OF CRITICAL INFRASTRUCTURE

Abstract. The theoretical and methodological foundations and best practices of anti-crisis construction of fiscal policy focused on the recovery of critical infrastructure are analyzed. The definition, essence and evolution of the category “critical infrastructure” is revealed, taking into account the level of regression of its development due to the military aggression of the Russian Federation. Directions for architecting an anti-crisis fiscal policy are proposed and substantiated, taking into account the programmed progress of critical infrastructure restoration in the Plan for the Recovery of Ukraine from the Consequences of the War and a perspective budget strategy.

Keywords: critical infrastructure, anti-crisis regulation, fiscal policy, loss audit.

Критична інфраструктура має стратегічне значення і є базисом для майбутнього розвитку. Тому при розробленні програм її розвитку (відновлення) слід враховувати не лише коротко- та середньострокові цілі, а й довгострокові, в т. ч. і концепцію сталого розвитку [1]. Фіскальна політика відіграє ключову роль у реалізації концепту сталого розвитку, який передбачає гармонійне поєднання економічного зростання, соціальної інтеграції та захисту довкілля, що досягається через раціональне використання ресурсів, інновації, справедливе соціальне управління та повинно бути покладено в основу програм відновлення критичної інфраструктури та Національного плану захисту і забезпечення безпеки й стійкості критичної інфраструктури [2].

Неспровокована збройна агресія зі сторони РФ завдала значної шкоди критичній інфраструктурі України. Так, за оцінками KSE [3] станом на грудень 2022 р. загальна сума прямих задокументованих збитків оцінюється у 137,8 млрд дол США. Її відновлення як життєво необхідної складової для нормального функціонування економіки країни є пріоритетним завданням для Уряду. Водночас критична інфраструктура не перестає бути ціллю подальших атак із боку РФ, тож доречно надати фіскальній політиці антикризового обличчя.

Критична інфраструктура – це сукупність об'єктів інфраструктури, системи, їх частини та їх сукупність, які є важливими для економіки, національної безпеки та оборони, порушення функціонування яких може завдати шкоди життєво важливим національним інтересам [4]. До критичної інфраструктури відносять енергетичну інфраструктуру, транспортну, фінансову, системи зв'язку та інформаційних технологій, систему охорони здоров'я, систему правопорядку, водозабезпечення тощо.

Фіскальна політика – це набір заходів та регуляторних дій зі сторони органів державної влади в сфері управління державними доходами, державними видатками та державним боргом з метою досягнення макроекономічних цілей та соціальних завдань. Фіскальна політика є важливим інструментом макроекономічної стабілізації і включає основні три аспекти – податкова система, система державних видатків та боргова політика.

Антикризова фіскальна політика, спрямована на відновлення й зміцнення критичної інфраструктури, має низку неортодоксальних завдань, ключовими серед яких є [5–7]:

- 1) алокація ресурсів – надання додаткових фінансових ресурсів для відновлення та модернізації критичної інфраструктури;
- 2) стимулювання приватних інвестицій – пропозиція податкових пільг, субсидій, державних гарантій для залучення приватного капіталу в проекти відновлення критичної інфраструктури;

3) технологічне оновлення – впровадження новітніх технологічних рішень для підвищення ефективності та стійкості критичної інфраструктури;

4) регулювання та нагляд – розроблення, постійне вдосконалення стандартів безпеки й стійкості критичної інфраструктури і нагляд за їх виконанням;

5) міжнародне партнерство – обмін знаннями, технологіями з міжнародними партнерами, залучення фінансових ресурсів міжнародних партнерів;

6) резервні фонди – формування та управління резервними фондами на випадок надзвичайних ситуацій для швидкого реагування на потреби у відновленні та/або модернізації критичної інфраструктури.

Задля забезпечення переходу до антикризової фіскальної політики в контексті відновлення критичної інфраструктури необхідно забезпечити [8; 9]:

- збільшення прозорості та покращання звітності – посилення моніторингу та оцінки інфраструктурних проєктів для забезпечення ефективного й цільового використання ресурсів;
- фокус на сталому розвитку – пріоритет повинен віддаватися проєктам, що сприяють досягненню цілей сталого розвитку, включаючи зниження бідності, боротьбу зі зміною клімату та підвищення стійкості до майбутніх шоків;
- інтеграція з приватним сектором – заохочення публічно-приватного партнерства для оптимізації інвестицій та використання ресурсів, включаючи концесії і довгострокові договори на будівництво й обслуговування інфраструктурних об'єктів;
- підтримка соціального захисту – надання фінансування або технічної допомоги для посилення соціальних мереж та систем захисту для підтримки найбільш вразливих верств населення;
- підвищення ефективності державних інвестицій – реалізація заходів щодо покращання віддачі від державних інвестицій через удосконалення управління проєктами та бюджетування на основі результатів;
- макроекономічна стабілізація – запобігання надмірній заборгованості та збереження стійкості державних фінансів, що включає раціональне використання державного боргу і запобігання його неконтрольованому зростанню;
- технічна допомога та обмін знань – забезпечення технічної допомоги та передачі найкращих міжнародних практик у сфері планування, проєктування, будівництва й управління інфраструктурними активами;
- стимулювання інновацій – фінансування досліджень та розробок нових технологій для підвищення стійкості і ефективності інфраструктури.

Досвід антикризової фіскальної політики в контексті відновлення критичної інфраструктури під час/після воєнного конфлікту мають низка країн світу, проте успішними серед них можна назвати одиниці. Слід зазначити, що всі вони істотно віддалені від нас у часі, тому неможливо взяти й скопіювати використанні інструменти повністю, оскільки вони не відповідають ні сучасним процесам в економіці (диджиталізація, автоматизація тощо), ні українським особливостям архітектуровання економіки. Проте розуміння цього досвіду може бути корисним підґрунтям при розробленні оптимальної антикризової фіскальної політики.

Однак ефективність цієї політики є запорукою макроекономічної стабільності, яка виражається у:

- інфляції – ефективна фіскальна політика здатна підтримувати інфляцію на заданому (таргетованому) рівні;
- безробітти – значні інфраструктурні проекти по відновленню критичної інфраструктури сприяють зменшенню безробіття в короткостроковій перспективі, а також створенню нових робочих місць в середньо- та довгостроковій перспективах;
- економічному зростанні – інноваційно реалізовані інфраструктурні проекти критичної інфраструктури можуть ставати мультиплікатором економічного росту;
- бюджетний дефіцит та державний борг – ефективно реалізована антикризова фіскальна політика дає змогу підтримувати рівень бюджетного дефіциту і державного боргу в заданих цільових рамках;
- зовнішньоторговельний баланс – стимулювання розвитку критичної інфраструктури сприяє відновленню економічної активності в середині держави і покращання зовнішньоторговельного балансу;
- фінансова стабільність – досягнення точок ефективності в державних видатках та доходах сприяє фінансовій стабільності економіки в цілому.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що ефективна антикризова фіскальна політика є одним з найбільш застосовуваних інструментів, який спроможний забезпечити макроекономічну стійкість та ресурси для форсуючого відновлення критичної інфраструктури як у воєнний, так і повоєнний періоди.

Список використаних джерел

1. Аксельрод Р.Б., Трач Р.В., Чернишев Д.О., Рижаків Д.А., Петруха С.В., Хоменко О.М. Інноваційні напрями оновлення операційних систем будівельних підприємств в умовах нестабільного бізнес-середовища проекту. *Управ-*

ліній розвитком складних систем. 2021. № 48. С. 102–113. URL: <https://doi.org/10.32347/2412-9933.2021.48.102-113>.

2. Про затвердження Національного плану захисту та забезпечення безпеки та стійкості критичної інфраструктури : розпорядження Кабінету Міністрів України від 19.09.2023 № 825-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/825-2023-%D1%80#Text>.

3. За рік повномасштабної війни росія завдала збитків інфраструктурі України на майже \$144 млрд / Київська школа економіки. 2023. 22 берез. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/za-rik-povnomasshtabnoyi-viyni-rosiya-zavdala-zbitkiv-infrastrukturi-ukrayini-na-mayzhe-144-mlrd>.

4. Про критичну інфраструктуру : Закон України від 16.11.2021 № 1882-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1882-20#Text>.

5. Петруха С.В. Державне антикризове регулювання аграрного сектору економіки України : монографія ; Ін-т екон.-прав. дослідж. Київ : Центр учбової літератури, 2018. 521 с.

6. Єфименко Т.І. Антикризове податкове регулювання фінансового сектору. *Фінанси України*. 2011. № 11. С. 3–21.

7. Запатріна І., Коритник Л., Кузьминчук Н., Кузьмін О., Кульчицький М., Маркович Г., Павлюк К., Перун З., Сорока І. Облікова політика формування результативних показників інвестування бюджетних коштів. 2022. 298 с.

8. Петруха С.В., Палійчук Т.М., Петруха Н.М. Місцеві фінанси в умовах коронакризи: нова бюджетна архітектоніка та фінансова спроможність регуляції секторальних і соціально-економічних процесів. *Фінанси України*. 2020. № 12. С. 83–105. DOI: <https://doi.org/10.33763/finukr2020.12.083>.

9. Єфименко Т.І. Управління державними фінансами в період воєнного стану та повоєнної відбудови України: науковий супровід трансформацій. *Фінанси України*. 2023. № 1. С. 7–25. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2023.01.007>.

УДК 336.345.2

Богдан Олександрович Гуденко

аспірант,

ДННУ “Академія фінансового управління”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2246-7130>**Олександр Дмитрович Гуденко**

здобувач,

ДННУ “Академія фінансового управління”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5651-0371>

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СИЛ БЕЗПЕКИ ТА ОБОРОНИ: НОВІ ВИМІРИ МАКРОЕКОНОМІЧНОЇ ТА ФІСКАЛЬНОЇ СТІЙКОСТІ

Анотація. Розглянуто стратегічні аспекти фінансування національної безпеки та оборони, включаючи нагальні потреби в сучасному озброєнні, техніці, підготовку та утримання військового персоналу, зміцнення контррозвідального захисту, кібербезпеку, та інші важливі аспекти. Ця проблематика визначається у контексті поточної воєнно-політичної ситуації та вимог бюджетного законодавства задля забезпечення національної безпеки, оборони і суверенітету в умовах нового вимірювання макроекономічної та фінансової стійкості.

Ключові слова: фінанси, оборона, воєнний стан, фінансування сил безпеки та оборони, макроекономічна і фінансова стійкість.

Bohdan Hudenko

SESE “The Academy of Financial Management”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2246-7130>**Oleksandr Hudenko**

SESE “The Academy of Financial Management”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5651-0371>

FINANCIAL PROVISION OF THE SECURITY AND DEFENCE FORCES

Abstract. Strategic aspects of financing national security and defense are considered, including urgent needs for modern weapons, equipment, training and maintenance of military personnel, strengthening counterintelligence defenses, cyber security, and other important aspects. This issue is defined in the context of the current military-political situation and the requirements of budget legislation to ensure national security and sovereignty.

Keywords: finance, defense, martial law, financing.

Агресія РФ проти України не тільки вилилася в збройний конфлікт на сході України, а й має тривалий і складний вплив на різні сфери життя країни. По-перше, політичні аспекти цієї агресії створили серйозні виклики для державного управління та міжнародних відносин. Україна була змушена консолідувати зусилля, щоб відстояти свою територіальну цілісність та суверенітет.

Економічний вплив агресії також був негативним. Зокрема, втрати на окупованій території та зниження інвестиційної активності в регіоні призвели до значних втрат для української економіки. Санкції та обмеження в зовнішньоекономічних відносинах також створили додатковий економічний тиск на країну.

У сфері оборони та безпеки, агресія РФ призвела до значних змін у Збройних Силах України (далі – ЗСУ). Конфлікт у східних регіонах країни вимагав модернізації та переозброєння збройних сил, а також розвитку тактики та стратегії, придатних для гібридної війни.

Соціальний вплив конфлікту не менш важливий, оскільки воєнні дії спричинили внутрішнє переміщення осіб, порушили соціальну структуру, і призвели до травм та втрат для мільйонів українців [2; 3]. Реінтеграція окупованих територій, підтримка ветеранів та соціальних програм для постраждалих від війни стали нагальними завданнями, які мають виходити із реальних бюджетних можливостей, досягнутого рівня макроекономічної та фінансової стійкості, тиску на них невпинного нарощення витрат на потреби сектору безпеки і оборони в т. ч., але не виключно, на грошове забезпечення військовослужбовців, які боронять суверенність нашої країни.

Таким чином, фінансова готовність ЗСУ пов'язана з комплексним впливом агресії РФ на Україну. Для забезпечення безпеки країни і підтримки військових операцій, Україна мусить адаптувати свою фінансову систему та бюджетні призначення до потреб національної безпеки та оборони, балансувати між макроекономічною і фінансовою стійкістю та видатками державного бюджету. Разом з тим важливо продовжувати розвивати дипломатичні та миротворчі ініціативи з метою якомога швидшого врегулювання конфлікту, відновлення територіальної цілісності країни на засадах Формули миру Зеленського.

У передвоєнний період, і особливо під час специфічних ситуацій, вигоди до ресурсів зазвичай перевищують наявні можливості держави. Ця невідповідність між потребами та реальним фінансовим забезпеченням ЗСУ переважно зумовлена недоліками у забезпеченні балансу між ресурсами, зокрема фінансовими, необхідними для проведення військових операцій та забезпечення функціонування безпосередньо сил безпеки і оборони [1; 2].

Важливо враховувати, що фінансування ЗСУ, забезпечення їхніх потреб, а також життєдіяльності, підготовки та утримання особового складу, розроблення озброєння і техніки здійснюються за рахунок коштів Державного бюджету України (далі – ДБУ). Витрати на утримання та розвиток ЗСУ визначаються на основі затверджених кошторисів Міністерства оборони, які є невід’ємною частиною ДБУ. Деякі видатки, пов’язані з придбанням озброєння, техніки, військового майна та продовольства для ЗСУ, спрямовуються в різні галузі національної економіки. У цьому випадку розрахунки проводять відповідні департаменти Міноборони із залученням департаменту фінансів [1].

Інша частина коштів, затверджених в кошторисі Міноборони, передається командирам військових частин для витрат на підготовку, утримання та гуманітарну допомогу особовому складу, а також на експлуатацію і ремонт озброєння і техніки. Таким чином, фінансове забезпечення ЗСУ здійснюється за рахунок виділених коштів та лімітів, передбачених у кошторисі Міноборони.

Важливо зазначити, що забезпечення фінансових ресурсів для ЗСУ є критично важливим аспектом забезпечення національної безпеки та протистояння агресії рф. Умови тривалого конфлікту і несуперечлива міжнародна ситуація ставлять перед країною виклики, які потребують постійного та виваженого підходу до управління фінансовими ресурсами, невпинного їх зважування на досягнутий рівень макроекономічної та фіскальної стійкості. Тобто військові витрати повинні бути добре збалансованими і враховувати не лише потреби ЗСУ, а й соціальні та економічні аспекти розвитку країни.

Для забезпечення ефективного використання ресурсів для підтримки суверенітету та територіальної цілісності України, необхідно постійно вдосконалювати систему фінансового управління та контролю за розподілом і використанням коштів. Це означає, що керівництво країни повинно бути завжди готовим до реагування на зміни в обстановці та розробляти адаптивні фінансові стратегії для підтримки обороноздатності України.

Важливим елементом є також забезпечення прозорості та відкритості в управлінні фінансовими ресурсами для ЗСУ [2; 4]. Це сприятиме виключенню корупції та недоцільного витрачання коштів, забезпечуючи, що кожен гривня спрямована на зміцнення обороноздатності країни.

Великою мірою успішне забезпечення фінансових ресурсів для ЗСУ буде залежати від спільних зусиль уряду, парламенту, фінансових установ, та громадянського суспільства. Використання фінансових ресурсів для підтримки національної безпеки має бути національним пріоритетом, і вимагає ретельного аналізу та обговорення в усіх рівнях влади й громадськості.

Тільки таким чином Україна зможе ефективно відповідати на виклики та загрози, що ставляться перед нею в умовах тривалого конфлікту.

Отже, одним зі способів забезпечення потреб військових частин є постачання озброєння, техніки та майна у фізичному вигляді. Інша частина коштів, визначених у бюджеті Міноборони, передається командирам військових частин для витрат, пов'язаних із бойовою та гуманітарною підготовкою і утриманням особового складу, а також на обслуговування та ремонт озброєння та військової техніки. Військовим частинам виділяють кошти для виплати грошового забезпечення та заробітної плати особового складу, а також на оплату послуг і придбання майна та матеріалів, які неможливо або недоцільно заготовляти централізовано.

Ще одним способом забезпечення потреб військових частин є надання їм коштів, визначених відповідно до затверджених лімітів у бюджеті Міноборони. Проте витрати коштів, які здійснюються безпосередньо в цих частинах, становлять частину бюджетних коштів, спрямованих на утримання ЗСУ.

Необхідно зазначити, що фінансова готовність та забезпечення ЗСУ є важливими факторами для ефективного протистояння збройній агресії РФ та забезпечення національної безпеки країни. В умовах тривалого конфлікту з РФ, забезпечення адекватних фінансових ресурсів для армії є життєво важливим завданням, оскільки ситуація може змінюватися швидко, і військові операції вимагають великих видатків на озброєння, обладнання, підготовку військових, інфраструктуру, та інші потреби, а параметри макроекономічної та фінансової стійкості мають відносно низхідну динаміку.

Для забезпечення надійного фінансування ЗСУ, країна повинна постійно вдосконалювати механізми фінансового управління та контролю. Це включає розроблення бюджетів, планування фінансових потоків, контроль за витратами, та забезпечення прозорості й відкритості в управлінні бюджетними витратами на сили безпеки і оборони.

Крім того, важливо враховувати соціальний аспект управління фінансами для ЗСУ. Забезпечення військовослужбовців та їхніх родин, включаючи медичну допомогу, житло та соціальну підтримку, також має велике значення для підтримки військових під час конфлікту, формує у визначених межах платоспроможний внутрішній попит, знімаючи окремі соціальні загострення в суспільстві. Для цього необхідно постійно аналізувати та вдосконалювати систему фінансового управління та контролю над виділенням і використанням коштів на потреби ЗСУ, зокрема на придбання сучасного озброєння та техніки, підготовку та утримання особового складу, а також на розвиток оборонної промисловості та військово-промислового комплексу України.

Забезпечення армії сучасними та ефективними озброєнням та технікою є критично важливим завданням для забезпечення військової дієздатності та здатності відповісти на будь-які загрози. У цьому контексті, Україна має акцентувати увагу на модернізації та розвитку власної оборонної промисловості, щоб забезпечити надійний джерело сучасних військових технологій та зброї.

Подолання фінансових викликів для ЗСУ передбачає не лише залучення необхідних фінансових ресурсів, але і їхню раціональне та ефективне використання. Це вимагає впровадження сучасних методів фінансового управління, вдосконалення бюджетних процесів, контролю за видатками, та забезпечення прозорості у використанні коштів.

Лише завдяки таким діям Україна може забезпечити свою безпеку та ефективно протистояти агресору, захищаючи свої національні інтереси та суверенітет. Тільки шляхом надійного фінансування та ретельного контролю фінансових ресурсів Україна може гарантувати свою готовність та здатність відстоювати свої інтереси в умовах нинішнього геополітичного контексту.

Указом Президента України від 09.10.2023 № 682/2023 було активовано рішення Ради національної безпеки та оборони України, яке стосується пропозицій до проекту Закону України “Про Державний бюджет України на 2024 рік”, зокрема, тих, що стосуються фінансування національної безпеки та оборони України.

У рамках цього рішення РНБО вирішила доручити Кабінету Міністрів України включити до перегляду проекту Державного бюджету на 2024 р. загальну суму коштів, призначених для забезпечення національної безпеки та оборони України, що становитиме не менше 21,6 % від ВВП країни в секторі безпеки і оборони. Зазначена фінансова дотація повинна включати суму не менше 1 692 613,0 млн грн [2]. Також додатково, у 2024 р. передбачається збільшення видатків на національну безпеку і оборону України з урахуванням воєнно-політичної ситуації, показників макроекономічної і фінансової стійкості та вимог бюджетного законодавства.

Список використаних джерел

1. Петруха Н., Петруха С., Алексеєнко Н., Кушнерук О., Мазур А. Соціальні імперативи державних фінансів: воєнна адаптація та засади повоєнного відновлення. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. Vol. 3(50). P. 358–371. URL: <https://doi.org/10.55643/fcapter.3.50.2023.4031>.

2. Рамський А., Гонтар З., Казак О., Подзігун С., Наумчук К. Формування безпекового середовища шляхом мінімізації негативного впливу загроз у соціально-економічній системі. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and*

Practice. 2023. Vol. 3 (50). P. 256–264. URL: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.50.2023.4074>.

3. Petrukha S., Petrukha N., Sviridovska A., Mazur A., Hudenko O. Military “Face” of Unconditional Basic Income. *Economics, Finance and Management Review*. 2022. № (2). P. 4–10. URL: <https://doi.org/10.36690/2674-5208-2022-2-4>.

4. Левчук О.В. Проблеми фінансового забезпечення розвитку Збройних Сил України. *Актуальні питання готовності підприємств, установ, організацій та військових частин забезпечення життєдіяльності Збройних Сил України до виконання завдань за призначенням в мирний час та в особливий період. Проблеми та можливі шляхи їх вирішення* : матеріали наук.-практ. конф. Київ, 2016. С. 87–90.

5. Про Державний бюджет України на 2024 рік : проект Закону України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1986636>.

УДК 338.24

Олександр Володимирович Зозуля

аспірант,

ДННУ “Академія фінансового управління”

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-6105-7813>

РИЗИК-ОРІЄНТОВАНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ КОРПОРАТИВНИМИ ПРАВАМИ ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВІЙНИ

Анотація. Проведено дослідження впровадження ризик-орієнтованого підходу до управління корпоративними правами державних підприємств в умовах війни. Автором особливу увагу приділяється методам ідентифікації, оцінювання та управління несистемним ризиками, які можуть вплинути на стійкість усіх елементів системи економічної безпеки, включаючи ресурси, функції та структуру. Систематизовано ключові аспекти ризик-орієнтованого підходу до управління корпоративними правами державних підприємств, що включають: ідентифікацію ризиків, оцінку ймовірності ризику, оцінку впливу ризиків, оцінку прийнятих заходів, розроблення стратегії управління ризиками, моніторинг і контроль, залучення стейкхолдерів тощо. Розглянуто підходи для оцінки впливу несистемних ризиків на управління державних підприємств під час війни.

Ключові слова: несистемні ризики, корпоративні права державних підприємств, збройна агресія, методи управління несистемними ризиками.

Oleksandr Zozulya

SESE “The Academy of Financial Management”

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-6105-7813>

A RISK-BASED APPROACH TO THE MANAGEMENT OF CORPORATE RIGHTS OF STATE ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF WAR

Abstract. A study of the introduction of a risk-oriented approach to the management of corporate rights of state-owned enterprises in conditions of war was conducted. The author pays special attention to methods of identification, assessment and management of non-systemic risks that can affect the stability of all elements of the economic security system, including resources, functions and structure. The key aspects of a risk-oriented approach to the management of corporate rights of state-owned enterprises are systematized, including: risk identification, risk probability assessment, risk impact assessment, assessment of measures taken, risk management strategy development, monitoring and control, stakeholder involvement, etc.

Approaches for assessing the impact of non-systemic risks on the management of state-owned enterprises during the war are considered.

Keywords: non-systemic risks, corporate rights of state-owned enterprises, military aggression, non-systemic risk management methods.

Стан війни та економічної кризи вимушує державні підприємства працювати в надскладних економічних та політичних умовах. Розвиток та спад ринку є непередбачуваним та породжує для підприємств додаткові витрати та ризики сьогодні і в майбутніх періодах, які мають суттєвий вплив на вартість державних підприємств і які необхідно враховувати. Підходи та методи в таких умовах стають складнішими та вимагають комплексного підходу задля отримання об'єктивного результату.

Ризик-орієнтований підхід до управління корпоративними правами державних підприємств (ДП) полягає в тому, щоб ідентифікувати, оцінювати та керувати ризиками, пов'язаними з діяльністю цих підприємств. Цей підхід допомагає забезпечити ефективне та стійке управління, а також знизити можливі загрози та негативні наслідки.

До ключових аспектів ризик-орієнтованого підходу до управління корпоративними правами державних підприємств належать:

1) ідентифікація ризиків: визначення всіх можливих ризиків, пов'язаних з корпоративними правами державних підприємств. Це може включати ризики фінансового характеру, правопорушення, зміни в законодавстві, невдачі в управлінні, інформаційну безпеку та багато інших аспектів;

2) оцінка ймовірності ризику: визначення ймовірності, з якою можуть виникнути ці ризики. Використання ретроспективних даних, аналіз тенденцій та інші методи для оцінки ймовірності виникнення кожного ризику;

3) оцінка впливу ризиків: визначення, як може бути вплив кожного ризику на діяльність підприємства. Це може включати втрату прибутку, погіршення репутації, юридичні проблеми та інші наслідки;

4) оцінка вжитих заходів: провести оцінку наскільки ефективні заходи та стратегії, які підприємство вже прийняло для управління ризиками корпоративних прав;

5) визначення пріоритетів: провести оцінку пріоритетності ризиків та з'ясувати, які з них потребують найбільшої уваги та ресурсів для управління;

6) розроблення стратегії управління ризиками: на основі оцінки ризиків розробити стратегію управління ризиками. Ця стратегія повинна включати заходи для зменшення ризиків, їх прийняття, передачі або уникнення;

7) управління інформацією та звітність: систематичний збір, аналіз та зберігання інформації про ризики та їх управління. Розроблення звітів для керівництва та стейкхолдерів щодо ризиків та заходів для їх управління;

8) моніторинг і контроль: постійно проводити моніторинг ризику та ефективність прийнятих заходів;

9) залучення стейкхолдерів: залучення керівництва, інших зацікавлених сторін до процесу оцінки ризиків й розроблення стратегії управління ними.

Оцінка впливу ризиків управління корпоративними правами є постійним процесом, оскільки ризики можуть змінюватися з часом та відповідно до змін в зовнішньому середовищі та внутрішній діяльності підприємства. Цей підхід допомагає забезпечити стійке та ефективне управління корпоративними правами та зменшити ризики, пов'язані з їхньою діяльністю.

Управління несистемними ризиками для державних підприємств в Україні вимагає систематичного та комплексного підходу, а також готовності до швидкого реагування на зміни в діловому середовищі. Такий підхід допоможе забезпечити стійкість та успішність підприємств в умовах несистемних ризиків.

Несистемні ризики – це ризики, які не є частиною загальноекономічних або системних ризиків, але виникають внаслідок конкретних факторів або подій, що впливають на певне підприємство, проект чи організацію. Вони можуть бути унікальними для конкретного контексту та не підпадають під загальні тренди або системні зміни. Несистемні ризики можуть включати:

- операційні ризики: проблеми в операційному процесі підприємства, такі як збій обладнання, втрата ключових постачальників, проблеми з якістю продукції тощо;
- фінансові ризики: ризики, пов'язані з фінансовою стійкістю та ліквідністю підприємства, такі як коливання валютних курсів, збільшення процентних ставок, фінансові зобов'язання тощо;
- ризики репутації: загрози для репутації підприємства внаслідок скандалів, поганих рішень або негативного відгуку в соціальних медіа;
- ризики змін в законодавстві: зміни в законодавстві, податковій реформі та регуляторні зміни, які можуть вплинути на діяльність підприємства;
- ризики конкуренції: збільшена конкуренція на ринку або зміни у стратегії конкурентів;
- ризики технологічного розвитку: застарілі технології, втрата конкурентоспроможності через недостатню інноваційність;
- ризики природних катастроф: збільшене виникнення природних катастроф, таких як повені, землетруси, урагани тощо, які можуть завдати шкоди діяльності підприємства.

Управління несистемними ризиками вимагає систематичного аналізу та управління конкретними факторами, які можуть вплинути на діяльність

організації чи проекту. Важливо визначити ці ризики, оцінити їх потенційний вплив та розробити стратегії для їх управління, включаючи мінімізацію, передачу, прийняття або уникнення ризиків.

Моделі оцінки впливу несистемних ризиків на управління корпоративними правами державних підприємств можуть включати різні методи та інструменти. Наведемо кілька популярних моделей оцінки ризиків.

Метод аналізу ймовірності та впливу (P-I) передбачає визначення ймовірності виникнення ризику та його потенційного впливу на корпоративні права.

Метод аналізу ймовірності та наслідків (P-C) оцінює ймовірність виникнення ризику та його можливі наслідки для корпоративних прав.

Метод аналізу часових рядів та статистики передбачає використання історичних даних та аналізу часових рядів для оцінки ризиків, пов'язаних із змінами в політиці, регуляціях, законодавстві тощо. Аналіз тенденцій і виявлення можливих майбутніх загроз на основі аналізу даних.

Метод сценаріїв та стратегічного планування має на меті розроблення різних сценаріїв для можливих ризиків та оцінка впливу кожного сценарію на корпоративні права. Розроблення стратегій для кожного сценарію та планування заходів для їх управління.

Експертний аналіз включає залучення експертів та фахівців для оцінки впливу ризиків на корпоративні права. Експертні оцінки можуть базуватися на знаннях і досвіді фахівців у відповідних галузях.

Моделі ризикових симуляцій передбачає використання комп'ютерних програм для симуляції різних сценаріїв ризиків та оцінки їх впливу.

Вибір конкретної моделі оцінки ризиків залежить від специфіки державного підприємства, його галузі, доступних даних і ресурсів. Зазвичай комбінація кількох методів може найкраще відобразити різноманітні аспекти несистемних ризиків і їх вплив на корпоративні права.

Наслідками повномасштабного російського вторгнення стали численні жертви, руйнування державного і комунального фонду, зниження інфраструктурних об'єктів. В умовах війни відбулося порушення логістичних ланцюгів і ділової активності державних підприємств, деякі з них були змушені нести додаткові видатки на зміну звичних та економічно раціональних шляхів постачань продукції, закупок сировини та енергоресурсів. Підприємства, які знаходяться в зоні бойових дій, частково пошкоджені або знищені. Практично тотальне знищення операційних активів та невідновне пошкодження їх інфраструктури торкнулося таких підприємств, як Маріупольський меткомбінат імені Ілліча, Азовсталь, Авдіївський коксохімічний завод, Укртатнафта, Одеський припортовий завод, припортові елеваторні комплекси в Одеській та Миколаївській областях, припортові

олійні термінали, на які припадало біля 35% перевалки по всій Україні, а також, потребують розмінувань та рекультивації землі промислового та сільськогосподарського призначення на окупованих та звільнених територіях.

Аналіз традиційних підходів і методів оцінки несистемних ризиків державних підприємств демонструє, що не всі методичні підходи доцільно використовувати під час війни. Необхідний комплексний підхід з урахуванням невизначеності, спричиненої несистемними ризиками, пов'язаними з війною.

Відповідно, традиційні методи визначення вартості корпоративних прав державних підприємств та підприємств з державною часткою розрахунковими методами не можуть бути застосовані тому, що виникає певна невизначеність чинників які впливають на вартість підприємства. Тож маємо дослідити вплив збройної агресії на методи оцінки корпоративних прав держави в підприємствах.

Проаналізуємо спочатку можливість використання традиційних методів і підходів визначення вартості корпоративних прав підприємств в умовах війни. Традиційно для оцінки вартості підприємств застосовуються три основні методичні підходи, а саме: ринковий, дохідний, витратний.

Ринковий підхід передбачає використання ринкових даних купівлі-продажу, попередніх транзакцій, відкриті дані поглинань та галузевих ринкових мультиплікаторів. Він дає об'єктивні дані за умови, якщо є розумні підстави щодо порівняння бізнесу – об'єкта оцінки з об'єктами порівняння і на такі дані можна покладатись. Слід упевнитись, що аналогічні об'єкти, що використовуються для порівняння віднесені до тієї ж галузі і що на них впливають ті ж самі економічні чинники. Підсумовуючи аналіз ринкового підходу при оцінці підприємств, можна впевнено стверджувати, що ринковий підхід під час війни можна застосовувати дуже зважено з причин обмеженості чи повної відсутності даних про ринкові угоди.

Дохідний підхід є пріоритетним при розрахунку вартості корпоративних прав підприємств і звичайних ринкових умовах. Він дає показник вартості шляхом приведення майбутніх вигід у єдину поточну вартість і має суттєву вагу серед інших загальноприйнятних методів і підходів тому, що:

а) здатність активу генерувати дохід є вирішальним чинником, що впливає на вартість;

б) існують обґрунтовані прогнози щодо обсягу та часу отримання доходу за умов відсутності на ринку співставних активів.

Традиційно, дохідний підхід передбачає два основних методи:

– пряму капіталізацію (метод капіталізації доходу);

– непряму капіталізацію (метод дисконтування грошових потоків).

Базова модель прямої капіталізації має вигляд:

$$PV = \frac{D}{r}, \quad (1)$$

де PV – поточна вартість компанії; D – чистий річний дохід; r – ставка капіталізації [2].

Цей експрес-метод визначення вартості підприємства працює у випадках, коли діяльність стабільна, динаміка розвитку постійна, постійні доходи та прогнозовані передбачувані витрати. Метод прямої капіталізації під час війни неможливий з причин невизначеності майбутніх доходів і витрат.

Непряма капіталізація (DCF) відображає вартість прогнозованих грошових потоків у часі й ризику, які притаманні галузі, країні, розміру підприємства та враховуються при визначенні розміру ставки дисконтування.

Загальна модель DCF:

$$PV = \frac{CF_1}{1+R} + \frac{CF_2}{(1+R)^2} + \dots + \frac{CF_n}{(1+R)^n} + \frac{FV}{(1+R)^n}, \quad (2)$$

де PV – поточна вартість компанії; CF – грошові потоки; FV – вартість активів в після прогнозний період; R – ставка дисконтування; n – кількість постпрогнозних періодів [2].

Метод DCF є основним при визначенні вартості корпоративних прав підприємств з нестабільним доходом та перемінними витратами в умовах економічної нестабільності. Він передбачає можливість врахувати від'ємні та прогнозовані позитивні потоки в прогнозних періодах, що дасть результат, найбільш наближений до реальних показників. Підсумок аналізу методу DCF: найбільш придатний до використання при зваженому підході до вхідних даних, особливо до невизначеностей (несистемних ризиків) в майбутніх періодах: майбутні витрати, прогнозований термін таких витрат, витрати на відновлення, динаміка післявоєнного зростання, темпи росту національної економіки в післявоєнний період, інвестиційний клімат.

Витратний підхід вважається досить обмеженим для використання, тому що не відображає майбутніх результатів діяльності підприємства, а також не враховує зовнішніх чинників, які впливають на вартість із точки зору очікуваних вигід. Він передбачає методи чистих активів та метод визначення ліквідаційної вартості.

Загальна модель чистих активів:

$$\text{Вартість компанії} = A - Z, \quad (3)$$

де A – ринкова вартість активів; Z – ринкова вартість зобов'язань [2].

Неврахування зовнішніх чинників та вартості майбутніх вигід виключає метод чистих активів із переліку економічно обґрунтованих методів

визначення вартості корпоративних прав держави в умовах несистемних ризиків, особливо під час війни.

Метод ліквідаційної вартості використовується в сучасних реаліях України у випадках, коли вартість активів за умов ліквідації шляхом продажу може перевищити вартість бізнесу в якості діючого підприємства. Іншими словами, застосовується під час банкрутства або ліквідації підприємства. Таким чином, метод ліквідаційної вартості може використовуватись в умовах несистемних ризиків під час війни.

Розкриваючи зміст розглянутих моделей, а саме, традиційних підходів і методів з оцінювання вартості державних підприємств та економетричну модель оцінювання і впливу несистематичних, специфічних ризиків, можемо підсумувати, що їх комплексне застосування може бути найбільш ефективним.

Ризик-орієнтований підхід до управління державних підприємств – це ключ до розвитку теорії управління економічною безпекою, який надає неабияку значущість методологічному інструментарію для управління ризиками в процесі формування системи безпеки економічної діяльності підприємства. Цей підхід дає змогу розробити концепцію диференційного розподілу функцій управління, зокрема, зміцненого контролю та впровадження захисних заходів у зонах високого ризику, а також моніторингу у сферах з низьким ризиком. Така стратегія допомагає підприємствам ефективно реагувати на ризики та забезпечувати стійкість у складному економічному середовищі в умовах війни.

Список використаних джерел

1. Єфименко Т. І., Ловінська Л. Г., Олійник Я. В., Кучерява М. В. Звітність підприємств про сталий розвиток в умовах пандемії COVID-19: монографія; ДННУ Акад. фін. управління". Київ, 2021. 242 с. ISBN 978-617-7509-10-2. URL: https://afu.kiev.ua/getfile.php?page_id=1030&num=1.
2. Смирницький Г.Б., Чиркин А.М. Оцінка бізнеса. Основи, інструментарій, практика. Київ : Арт Економі, 2013.

УДК 338.2

Максим Вадимович Іваницький

аспірант,

ДННУ "Академія фінансового управління"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3871-6218>

ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНЕ ПАРТНЕРСТВО В ЕНЕРГЕТИЧНОМУ СЕКТОРІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Висвітлено проблемні питання державно-приватного партнерства в енергетичному секторі та визначено шляхи їх подолання. Обґрунтовано необхідність: удосконалення нормативно-правової бази, що регулює відносини у сфері державно-приватного партнерства; розвитку інституційної інфраструктури, яка підтримує державно-приватне партнерство; забезпечення гарантій захисту інтересів усіх сторін державно-приватного партнерства протягом усього життєвого циклу проєкту.

Ключові слова: державно-приватне партнерство, енергетичний сектор, Енергетична стратегія, партнерство, держава, приватний сектор.

Maksym Ivanytskyi

SESE "The Academy of Financial Management"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3871-6218>

PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN THE ENERGY SECTOR: PROBLEMS AND PROSPECTS

Abstract. Problematic issues of public-private partnership in the energy sector are highlighted and ways to overcome them are determined. The need for: improvement of the normative and legal framework regulating relations in the field of public-private partnership is substantiated; development of the institutional infrastructure that supports public-private partnership; ensuring guarantees of protection of the interests of all parties of the public-private partnership throughout the entire life cycle of the project.

Keywords: public-private partnership, energy sector, Energy Strategy, partnership, state, private sector.

Багатогранний характер розвитку економічної та політичної системи, а також системи державного управління в сучасній Україні неминуче впливає на формування різноманітних моделей взаємодії між державою та бізнесом. До цього потрібно додати й те, що сам бізнес як за видами, так і формою своєї організації є різним. Окремі його структури мають не однукову значимість та інтерес для держави. Крім того, сам бізнес, залежно від

своїєї форми та елементної структури, по-різному впливає на суспільні відносини, що виникають у системі виробництва, розподілу, обміну та споживання. Ці характерні риси бізнесу безпосередньо позначаються на можливості його співробітництва з державою в рамках державно-приватного партнерства в енергетичному секторі. Значення слова “партнерство” в контексті державно-приватного партнерства в енергетичному секторі полягає у спільній діяльності, що ґрунтується на рівних правах та обов’язках, спрямованій на досягнення цілей Енергетичної стратегії України до 2050 року [7], яка передбачає відновлення енергетичного сектору за найсучаснішими технологіями, зміцнення стійкості системи та посилення енергетичної безпеки України і європейського континенту в цілому.

Енергетична стратегія передбачає кілька сценаріїв розвитку безпеки та економіки, які залежать від термінів закінчення війни, темпів зростання ВВП, демографічної ситуації та інтеграції України до Європейського Союзу. Україна має потенціал до 2050 року наростити потужності вітрової генерації – до 140 ГВт, сонячної – до 94 ГВт, накопичувачів енергії (energy storage) – до 38 ГВт, атомної генерації – до 30 ГВт, ТЕЦ та біоенергетичних потужностей – до 18 ГВт, гідрогенерації – до 9 ГВт. Загалом інвестиційні можливості для нових енергетичних потужностей становлять 383 млрд дол. США. Зокрема вітрової генерації – 134 млрд дол. США, сонячної – 62 млрд, водневих технологій – 72 млрд, energy storage – 25 млрд, атомної генерації – 80 млрд, систем передачі – 5 млрд, гідроенергетики – 4,5 млрд дол. США [8]. Розуміючи, що енергетичний сектор є одним із основних факторів добробуту країни, її економічного зростання, конкурентоспроможності національної економіки тощо, одним із шляхів досягнення цілей Енергетичної стратегії України до 2050 року на найвищому рівні визнається державно-приватне партнерство.

Для створення ефективного партнерства, яке було б готове розпочати вирішення проблем енергетичного сектору України, насамперед необхідно:

1) розуміння цілей та завдань, яких має досягти енергетичний сектор. На сьогодні вони знайшли закріплення у базовому програмному документі чинної влади – Енергетичній стратегії України до 2050 року. Стратегія вселяє бізнесу впевненість у тому, що заявлені цілі та завдання є довгостроковими, а не короткостроковими, і держава активно сприятиме (у т. ч., шляхом фінансової підтримки) зусиллям інших акторів, за умови, що їх власні цілі та завдання сприятимуть досягненню цілей і завдань Енергетичної стратегії України до 2050 року;

2) дотримання інтересів як держави, так і бізнесу. Варто зазначити, що від інших видів партнерств державно-приватне відрізняється допустимістю розбіжності цілей, завдань та мотивів участі у партнерів. Так,

участь держави цілковито спрямована на досягнення цілей та завдань Енергетичної стратегії України до 2050 року. Стосовно представників приватного сектору, то їхня основна мета полягає у прагненні до стабільного отримання та збільшення прибутку, що також не перешкоджає цілям та завданням держави. При цьому з обох сторін існує значний рівень зацікавленості в успішній реалізації проекту загалом, оскільки, окрім іншого, реалізація проєктів державно-приватного партнерства в енергетичному секторі забезпечує учасникам прямий вихід на загальноєвропейський ринок капіталу;

3) наявність в учасників партнерства відповідного оснащення та централізований контроль за їхніми діями. У випадку державно-приватного партнерства в енергетичному секторі, оснащеність учасників, яка визначається оснащенням організацій та груп, представлених ними, перебуває на високому рівні у зв'язку зі специфікою цієї сфери, в якій ведеться співпраця. Стосовно контролю, то держава повинна забезпечувати ефективний контроль за всіма учасниками в межах укладених державних контрактів;

4) наявність державних інструментів, які служать меті залучення приватних партнерів до вирішення проблем енергетичного сектору. У рамках державно-приватного партнерства ними можуть бути: співфінансування стратегічно важливих енергетичних проєктів; податкові та інші послаблення і преференції, які держава надає у сфері енергетичного сектору тощо. Доцільним є впровадження та розвиток у вітчизняній практиці державно-приватного партнерства в енергетичному секторі субсидованої процентної ставки. Вважаємо, що вона дасть змогу суттєво розширити напрями використання державно-приватного партнерства та забезпечити комплексне змістовне навантаження укладених контрактів.

Враховуючи важливість державно-приватного партнерства, слід акцентувати увагу на застарілому законодавстві, яке регулює відносини в цій сфері. Так, Закон України "Про державно-приватне партнерство", який визначає організаційно-правові засади взаємодії державних партнерів з приватними партнерами та основні принципи державно-приватного партнерства на договірній основі був прийнятий в 2010 р. Норми цього акта, що діє більше 13 років, на нашу думку, вже не відповідають реаліям сьогодення та ролі державно-приватного партнерства, як одного з перспективних напрямів залучення інвестицій. В Україні назріла необхідність комплексного оновлення законодавства, що регулює взаємодію державних партнерів з приватними партнерами. Держава вже зробила певні кроки у цьому напрямі. Міністерство економіки України активно долучено до роботи над проєктом Закону "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України

щодо вдосконалення механізму залучення приватних інвестицій з використанням механізму державно-приватного партнерства для пришвидшення відновлення зруйнованих війною об'єктів та будівництва нових об'єктів, пов'язаних з післявоєнною перебудовою економіки України" від 01.07.2022 № 7508 [5], який спрямований на вдосконалення механізму залучення приватних інвестицій з використанням механізму державно-приватного партнерства для пришвидшення відновлення зруйнованих війною об'єктів та будівництва нових об'єктів, пов'язаних з післявоєнною перебудовою економіки України. Законопроект передбачає:

- впровадження електронної системи закупівель для проектів державно-приватного партнерства за стандартами ЄС;
- повноцінне впровадження типу проектів державно-приватного партнерства, базованих на платежах з бюджету, де держава не передає інвестору ризик попиту, а по-суті оплачує "інфраструктуру в розстрочку" для післявоєнного відновлення України;
- спрощення процедури підготовки проектів державно-приватного партнерства, особливо, що стосуватимуться відновлення інфраструктури у післявоєнний період, проектів нового будівництва, що пов'язані з поствоєнною перебудовою економіки, а також "малих" проектів до 5,3 млн євро;
- спрощення загальної процедури підготовки проектів державно-приватного партнерства на державному та місцевому рівнях [6].

В Україні назріла необхідність створення Єдиного реєстру державно-приватного партнерства, який буде сприяти прозорості системи державного обліку та контролю. Реєстр – це база для збереження даних, визначених на міжнародному рівні. Дані Реєстру дадуть змогу контролюючому органу та іншим зацікавленим суб'єктам оцінити стан дотримання угод, перебіг їх виконання, фактичне досягнення задекларованих цілей, проводити аналіз ризиків. Ключовими показниками ефективності реєстру будуть: кількість внесених у базу даних проектів державно-приватного партнерства; актуальність даних; кількість користувачів інформаційного ресурсу [4]. Вважаємо, що Реєстр має стати банком даних не лише діючих та завершених проектів державно-приватного партнерства, а й запланованих. Він має бути відкритим для вільного користування та максимально зручним для вивчення зацікавленими особами. Це сучасна європейська практика, яку можна запровадити без додаткових витрат із бюджету. Відповідальність за ведення Реєстру необхідно покласти на Міністерство економіки України, яке є центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері державно-приватного партнерства.

Також варто наголосити на необхідності вирішення проблеми корупції. Корупція стала невід'ємним елементом нашої держави, яка за 2022 р. отримала 33 бали зі 100 можливих при оцінці Індексу сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index) та посіла 116-те місце зі 180 країн згідно з даними міжнародної антикорупційної організації Transparency International [3]. Наголосимо, що високий рівень корупції в органах державної влади має далекосяжні наслідки для розвитку проєктів державно-приватного партнерства. Ця негативна динаміка не лише збільшує загальні витрати приватних партнерів, які бажають взяти участь у таких проєктах, а й ставить під загрозу успішне виконання контрактів, укладених у рамках державно-приватного партнерства загалом. Сучасна практика показує, що приватні партнери часто стикаються з невизначеністю і нічим не виправданими ризиками, пов'язаними з участю в державно-приватному партнерстві, у зв'язку з неможливістю отримання антикорупційних гарантій від держави. Це безпосередньо впливає на небажання потенційних інвесторів брати участь у державно-приватному партнерстві в енергетичному секторі. Зусилля щодо усунення корупції сприятимуть створенню сприятливого середовища для залучення інвестицій та успішної реалізації спільних проєктів в енергетичному секторі.

Таким чином, "державно-приватне партнерство в енергетичному секторі" можна визначити як збалансоване між державою та бізнесом (але за визначальної та спрямовуючої ролі держави) співробітництво, базоване на прийнятному для сторін розподілі виявлених ризиків та відповідальності, так само як і вигід, одержуваних у результаті спільної діяльності в енергетичному секторі України. Для успішної реалізації в енергетичному секторі державно-приватного партнерства необхідна цілеспрямована та послідовна державна політика, сфокусована на розвитку цього виду співробітництва. Вона має бути спрямована на створення сприятливого управлінського середовища, організаційної структури тощо, які сприятимуть розробці та реалізації проєктів державно-приватного партнерства:

1. Вдосконалення нормативно-правової бази, що регулює відносини у сфері державно-приватного партнерства. Необхідно активно працювати над покращанням законодавства та норм, щоб зробити їх більш прозорими, передбачуваними та адаптивними до мінливих потреб та умов енергетичного ринку.

2. Розвиток інституційної інфраструктури, яка підтримує державно-приватне партнерство. Включає створення та підтримку органів, що спеціалізуються на питаннях державно-приватного партнерства, а також розроблення процедур і механізмів, спрямованих на взаємодію та спрощення процесу прийняття рішень у рамках партнерства.

3. Забезпечення гарантій захисту інтересів усіх сторін державно-приватного партнерства протягом усього життєвого циклу проекту. Включає заходи щодо запобігання корупції, забезпечення прозорості та адекватного правового захисту інтересів усіх сторін, які беруть участь у таких проектах.

Загалом, ефективний розвиток державно-приватного партнерства в енергетичному секторі потребує зусиль щодо створення надійного та підтримуючого середовища, яке сприятиме залученню інвестицій, інновацій та сталому економічному зростанню України.

Список використаних джерел

1. Габрелян А. Ю. Вектор розвитку України: дилема вибору. *Матеріали конференції МЦНД*, 2021. URL: <https://doi.org/10.36074/mcnd-19.02.2021.lawgov.02>.

2. Габрелян А. Ю. Переваги та недоліки створення міжнародних стратегічних альянсів. *Правові системи*. 2018. № 3. С. 601–610.

3. Індекс сприйняття корупції – 2022. URL: <https://ti-ukraine.org/research/index-spryniattyu-koruptsiyi-2022>.

4. Підлісна Т. Удосконалення інструментів реалізації державно-приватного партнерства в Україні. *Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова*, 2019. № 3. URL: <https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/governance/article/view/297>.

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізму залучення приватних інвестицій з використанням механізму державно-приватного партнерства для пришвидшення відновлення зруйнованих війною об'єктів та будівництва нових об'єктів, пов'язаних з післявоєнною перебудовою економіки України: Проект Закону від 01.07.2022 р. № 7508. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39902> (дата звернення: 28.10.2023)

6. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення механізму залучення приватних інвестицій з використанням механізму державно-приватного партнерства для пришвидшення відновлення зруйнованих війною об'єктів та будівництва нових об'єктів, пов'язаних з післявоєнною перебудовою економіки України : пояснювальна записка до проекту Закону України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39902>.

7. Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2050 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 21.04.2023 № 373-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/373-2023-%D1%80#Text>.

8. Стратегія майбутнього: Україна – це енергетичний хаб, який допоможе Європі позбутися залежності від росії. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/strategiia-maibutnoho-ukraina-tse-enerhetychnyi-khab-iakyi-dopomozhe-ievropi-pozbutysia-zalezhnosti-vid-rosii>.

УДК 336.1

Михайло Володимирович Лиценко

аспірант,

ДННУ “Академія фінансового управління”

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-3816-3342>

ФІСКАЛЬНІ РИЗИКИ ВІД ВТРАТИ МАЙНА ДЕРЖАВНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Проаналізовано законодавчі та нормативно-правові акти, які формують фінансову політику. Виявлено розбіжності в механізмі оцінки фінансових ризиків зумовлених втратою майна державними підприємствами. Досліджено методологічні засади та методичні положення оцінки фінансових ризиків та встановлено відсутність інструментарію оцінювання безпосередньо ризиків зумовлених воєнним станом, що потребує подальших досліджень та належного наукового обґрунтування.

Ключові слова: фінансові ризики, фінансова безпека, методи оцінювання, управління ризиками, комплексний ризик.

Mykhailo Lytsenko

SESE “The Academy of Financial Management”

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-3816-3342>

FISCAL RISKS FROM THE LOSS OF PROPERTY OF STATE ENTERPRISES DURING THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Abstract. The legislative and normative legal acts, which form fiscal policy, were analyzed. Discrepancies in the evaluation fiscal risks mechanism, that are caused by the loss of property by state enterprises, were revealed. The methodological principles and methodological provisions assessment of fiscal risks have been studied and it was established that there is no direct evaluation tool directly for risks caused by martial law, which needs further research and proper scientific rationale.

Keywords: fiscal risks, fiscal security, evaluation methods, risk management, complex risk.

Ефективна фінансова політика забезпечення фінансової стійкості та макроекономічної стабільності, у період воєнного стану та повоєнного відновлення економіки неможливе без запровадження та реалізації ефективної системи управління фінансовими ризиками. Врахування можливих фінансових ризиків та їх вплив на показники державного бюджету законодавчо передбачено п. 12¹ ч. 1 ст. 38 Бюджетного кодексу України [1].

Метою дослідження є аналіз інформації про фінансові ризики, які пов'язані з діяльністю суб'єктів господарювання державного сектору економіки [2], що розроблена для підготовки проекту закону про Державний бюджет України на 2024 р. [3], на предмет повноти врахування ризиків пов'язаних з пошкодженням чи втратою майна, зумовлених війсьними діями та війсьним станом, та методології оцінки фінансових ризиків.

Для досягнення зазначеної мети було проаналізовано законодавчі та нормативно-правові акти, що регулюють фінансову політику, досліджено методологічні засади та методичні положення оцінки та управління фінансовими ризиками.

За результатом оцінки фінансового стану окремих великих державних підприємств у сфері енергетики та критичної інфраструктури [2] виявлено, що сприйняття фінансових ризиків, які можуть бути пов'язані з війсьними діями та введеним війсьним станом, суттєво відрізняється між підприємствами.

Так, Група “Нафтогаз” вважає найбільш суттєвими ризиками падіння попиту на газ, яке зумовлене такими чинниками: міграція населення, що спричинило зменшення споживання газу для потреб населення та теплоенергетичних організацій, зменшення попиту з боку приватних підприємств які скоротили випуск продукції, а також відновлення ПСО. При цьому втрата чи припинення видобутку нафти та газу, призупинення або повна зупинка роботи нафтопереробних підприємств спричинена війсьним станом чи відсутність електроенергії - оцінюється в менше 5%.

АТ “Укрзалізниця” зазначає що внаслідок військових дій, за результатами 2022 року, обсяги перевезення вантажів скоротилися вдвічі, при зростанні собівартості перевезень, за рахунок збільшення вартості електроенергії, дизельного палива та мастила. При цьому міграція населення до країн ЄС призвела до значного збільшення частки пасажирських перевезень, в загальній структурі перевезень, а також спричинила збільшення збитків від таких перевезень. При цьому внаслідок підвищення на 70% тарифів на залізничні перевезення, очікується беззбиткова діяльність за результатами 2023 року при умові збереження на них попиту. Відновлення пошкодженого майна планується шляхом здійснення капітальних інвестицій за рахунок асигнувань з фонду відновлення залізничної інфраструктури та коштів від ЄБРР.

На противагу цьому ТОВ “Оператор газотранспортної системи України”, яке було прибутковим та рентабельним, у 2022 р. зазнало чистого збитку в сумі 6,4 млрд грн. При цьому, оскільки доходи від транзиту газу становлять близько 85% загального доходу товариства, головним фінансовим ризиком є втрата транзиту і, як наслідок, відсутність оплати. Також важли-

вими факторами що зумовлюють фіскальні ризики є скорочення видобутку та споживання природного газу.

ДП “НАЕК “Енергоатом” внаслідок повномасштабної агресії втратило контроль над ключовою генеруючою інфраструктурою – Запорізькою АЕС. При цьому відбулось 10-відсоткове зменшення генерації електроенергії в межах всієї країни та 40-відсоткове зменшення доходу компанії. Значне падіння доходу призводить до втрати стабільності операційної діяльності та може призвести до ризиків ядерної безпеки.

У частині врахування та зменшення фіскальних ризиків, зумовлених втратою чи пошкодженням майна державних підприємств, законодавчо пропонується такий захід – закінчення бойових дій.

Таким чином, можливо констатувати відмінність оцінки фіскальних ризиків, зумовлених втратою майна внаслідок бойових дій та воєнного стану різними державними підприємствами, що перебувають в наближених економічних та безпекових умовах. При цьому законодавчо не врегульовано та не описано абсолютні чи відносні показники фіскальних ризиків, зумовлених бойовими діями та воєнним станом.

Аналізуючи методологічну основу оцінювання фіскальних ризиків, можливо зазначити що вона спирається на Методику оцінювання фіскальних ризиків [4], яка встановлює механізм визначення кількісного та вартісного впливу фіскальних ризиків на показники фінансового стану підприємства та визначає види фіскальних ризиків, які підлягають оцінці, органи, відповідальні за проведення такої оцінки та порядок її проведення, заходи з мінімізації фіскальних ризиків. При цьому зазначеною методикою взагалі не передбачається оцінювання фіскальних ризиків, зумовлених бойовими діями та воєнним станом.

Слід зазначити, що оцінювання фіскальних ризиків, стосовно державних підприємств, здійснюється з використанням положень Методики оцінювання фіскальних ризиків, пов’язаних з діяльністю суб’єктів господарювання державного сектору економіки [5]. У пп. 10 п. 5 зазначеної методики зазначається, що одним з факторів, який може призводити до виникнення фіскальних ризиків, є негативні наслідки, спричинені бойовими діями. При цьому в ній не зазначено які саме джерела інформації мають містити відомості необхідні для аналізу фіскальних ризиків, спричинених саме бойовими діями, а також визначення рангу ризику та ймовірності його настання.

Таким чином, можна констатувати що методичні положення оцінювання фіскальних ризиків, пов’язаних з діяльністю суб’єктів господарювання державного сектору економіки, хоча й передбачають врахування ризиків спричинених бойовими діями, проте не містять необхідного та належного

інструментарію необхідного для здійснення аналізу саме від пошкодження чи повної втрати майна підприємства внаслідок бойових дій.

Питання управління та ідентифікації фіскальних ризиків є актуальним та становить інтерес для дослідження зарубіжними та вітчизняними науковцями. Його висвітлено в наукових працях О.М. Іваницька, Т.В. Кошук [6] та ін., проте чинник втрати майна державних підприємств, внаслідок бойових дій та спричинених ними фіскальних ризиків, на момент проведення досліджень, не враховувались. У наукових працях Ю.В. Касперовича наявна методологія оцінки фіскальної безпеки держави в умовах гібридної війни [7], проте наукові дослідження в цьому напрямі потребують подальшого розвитку, з урахуванням воєнно-політичного та економічного становища нашої країни.

Окремо варто зазначити, що наявна нормативно-правова та наукова база не враховує можливість виникнення комплексу подій, які в сукупності призводять до появи вкрай значних фіскальних ризиків. Прикладом такої події може бути пошкодження Каховської ГЕС, що входить до складу ПрАТ “Укргідроенерго”. Втрата генерації гідроелектростанцією не призвела до катастрофічних наслідків в об’єднаній енергетичній мережі, проте внаслідок руйнування дамби Каховського водосховища сума лише прямих збитків, спричинених підривом Каховської ГЕС, становить щонайменше 2 млрд дол. США [8], водночас створено загрозу атомній безпеці. Розмір фіскальних втрат не підраховано, проте вони будуть суттєвими ще на багато років вперед.

Умови воєнного стану та спричинена ними втрата майна державних підприємств, призвела до появи нових фіскальних ризиків, оцінка яких не врегульована чинними нормативно-правовими актами. Є необхідність доопрацювання методологічних засад та методичних положень оцінювання фіскальних ризиків, що потребує належного наукового обґрунтування. Особливу увагу слід приділити розробленню інституційної та методологічної основи для здійснення комплексної, міжгалузевої та міжвідомчої оцінки можливості виникнення подій, що в своїй сукупності можуть призвести до появи вкрай значних негативних наслідків.

Список використаних джерел

1. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI (зі змінами). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
2. Інформація про фіскальні ризики (включаючи умовні зобов’язання та квазіфіскальні операції) та їх вплив на показники державного бюджету у 2024 році. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/FR_2024.pdf.
3. Проект Закону про Державний бюджет України на 2024 рік № 10000 від 15.09.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42796>.

4. Про затвердження Методики оцінювання фіскальних ризиків : постанова Кабінету Міністрів України від 24.04.2019 № 351 (зі змінами).

5. Про затвердження Методики оцінювання фіскальних ризиків, пов'язаних з діяльністю суб'єктів господарювання державного сектору економіки : постанова Кабінету Міністрів України від 11.01.2018 №7.

6. Іваницька О. М., Кощук Т.В. Управління фіскальними ризиками, пов'язаними з діяльністю державних підприємств в Україні. *Фінанси України*. 2017. №2. С. 64–80. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2017.02.064>.

7. Касперович Ю. В. Фіскальна безпека держави в умовах гібридної війни. *Економіка та держава*. 2019. №2. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.2.64>.

8. Щонайменше \$2 млрд прямих збитків завдано Україні через підрив Кавховської ГЕС. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=80cfdcfb-8ffb-453c-897d-cf28f575c646&title=ZbitkCherezPidrivKakhovskoiGes>.

УДК 338.1

Володимир Ярославович Оменюк

аспірант,

ДННУ “Академія фінансового управління”

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-6073-7746>

ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ТА ПЕРСПЕКТИВ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Анотація. Повоєнні перспективи України у сільському господарстві обіцяють бути обнадійливими, незважаючи на деякі виклики та проблеми. Особливість однієї з основних галузей сільського господарства - рослинництва полягає в тому, що його виробництво має сезонний характер та уповільнений обіг авансованого капіталу. Однак, незважаючи на ці проблеми, повоєнні перспективи України у сільському господарстві залишаються обнадійливими.

Ключові слова: АПК, сільське господарство, інфраструктура, повоєнне відновлення.

Volodymyr Omeniuk

SESE “The Academy of Financial Management”

ORCID ID <https://orcid.org/0009-0005-6073-7746>

CURRENT STATE ASSESSMENT AND DEVELOPMENT PERSPECTIVES OF THE AGRICULTURAL SECTOR OF UKRAINE IN THE POST-WAR CONDITIONS

Abstract. Ukraine’s post-war prospects in agriculture promise to be encouraging, despite some challenges and problems. The peculiarity of one of the main branches of agriculture - crop production is that its production is seasonal and the circulation of advanced capital is slow. However, despite these problems, Ukraine’s post-war prospects in agriculture remain encouraging.

Keywords: agro-industrial complex, agriculture, infrastructure, post-war reconstruction.

Український сільськогосподарський ринок відіграє важливу роль в економіці країни та має величезний потенціал для подальшого розвитку. Повоєнні перспективи України у сільському господарстві обіцяють бути обнадійливими, незважаючи на деякі виклики та проблеми, з якими стикається цей сектор. Родючі землі, сприятливий клімат і багаті природні ресурси нашої країни створюють сприятливі умови для розвитку сільського господарства, котре є однією з основних галузей економіки та в цілому

здійснює вагомий внесок у ВВП країни. Однак сільгоспвиробники України зіткнулися з низкою економічних та політичних проблем, які негативно вплинули на розвиток цієї галузі. Зокрема, високі податки, нестабільність валюти, брак інвестицій та неефективне управління, що в цілому перешкоджають розвитку сільського господарства. Окрім того, несприятливим чинником для розвитку АПК, безумовно, є і повномасштабна російська агресія. Однак, незважаючи на ці проблеми, післявоєнні перспективи сільського господарства нашої держави залишаються доволі обнадійливими, адже Україна залишається одним зі світових лідерів у виробництві сільськогосподарської продукції в цілому та зернових зокрема. Вітчизняні сільгоспвиробники мають доволі потужний потенціал для збільшення обсягів виробництва та експорту різних видів сільськогосподарської продукції, таких як зерно, молочні продукти, м'ясо, овочі та фрукти тощо.

Одним із головних чинників, що сприяють розвитку сільського господарства в Україні, є модернізація та технологічне оновлення основних засобів. Запровадження нових технологій та передових методів обробки землі може сприяти зростанню ефективності сільського господарства та в цілому підвищити конкурентоспроможність українських аграріїв на світовому ринку. Крім того, розвиток та зміцнення сільськогосподарської інфраструктури є важливим чинником, що сприяє подальшому розвитку галузі.

Також перспективним для у сільського господарства України є зміцнення його позицій на міжнародному ринку. Україна – один із провідних експортерів зерна та інших сільськогосподарських продуктів, і аграрії нашої країни можуть використати свою позицію на ринку для збільшення обсягів експорту і, як наслідок, отримання додаткових доходів. Сільське господарство нашої країни має потужний потенціал для розвитку органічного товаровиробництва, що може зацікавити міжнародних споживачів та допомогти українським виробникам зайняти більш міцні позиції на світовому ринку.

Слід зазначити, що в цілому післявоєнні перспективи України в сільськогосподарській галузі є комбінацією викликів та можливостей. Незважаючи на низку проблем, сільське господарство продовжує відігравати важливу роль в економіці країни, і є потенціал для її подальшого розвитку. Модернізація, технологічне оновлення, зміцнення інфраструктури та зміцнення позицій на міжнародному ринку – це ті фактори, які можуть допомогти Україні покращити свої перспективи у сільському господарстві та досягти сталого розвитку цієї галузі.

Заступник міністра аграрної політики та продовольства України Т. Висоцький наголосив, що українські аграрії не можуть використовувати приблизно 25% посівних площ через бойові дії або тимчасову окупацію тери-

торій України. Наразі посівна площа всіх категорій господарств на підконтрольній території України становить близько 21,8 млн га, що на 6,8 млн га менше від показника 2021 р. (28,6 млн га) [1]. Таким чином, із початку бойових дій посівна площа в Україні скоротилася на понад 8 млн га. Однак, попри це Центр досліджень продовольства та землекористування (KSE Агроцентр) зазначає [2; 3], що на підконтрольних Україні територіях економічні показники галузі значно покращились порівняно з аналогічними періодами попередніх років. Однак ситуація в Донецькій області та на деяких інших непідконтрольних територіях за окремими групами з виробництва товарної продукції (м'ясна та молочна продукція) є критичною [2].

Вагомий внесок в економіку країни здійснюється за рахунок експорту сільгосппродукції. Динаміка зростання експорту з 2015 р. дорівнює 5,5%, основним драйвером цього процесу став продаж товарів із низькою доданою вартістю – сировини та продукції агропромислового комплексу (харчова промисловість) [1, с. 67]. У передвоєнний час (2019 р.) левову частку загального обсягу експорту становила саме продукція АПК (у т. ч. за рахунок переробки), при цьому за період 2011–2019 рр. відбулося зростання частки експорту харчової та сільськогосподарської продукції з 18 до 40% [5, с. 68; 6, с. 1]

Частка аграрної та харчової продукції в загальному експорті України збільшилась з майже 36% у 2021 р. до 46% у 2022 р. (у грошовому вимірі).

Позитивний вплив на показники експорту має деблокада українських чорноморських портів з серпня 2022 р. [7]. При цьому майже 79% експорту агро- та харчової продукції припадає саме на зернові та олійні культури.

Варто зазначити, що наразі зростає експорт молочної продукції, продуктів переробки овочів, кондитерських виробів, готових м'ясних виробів, борошна. Україна у 2022 р. експортувала аграрної продукції на понад 23 млрд дол. США. При цьому в загальній структурі українського експорту в 2022 р. частка аграрної продукції становила 53% [8].

З метою розширення доступу таких господарств до кредитних ресурсів Урядом України прийнято рішення про утворення Фонду часткового гарантування кредитів у сільському господарстві [5], що є, безумовно, позитивним зрушенням.

Список використаних джерел

1. В Україні через війну приблизно на чверть зменшилися посівні площі / Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3660710-v-ukraini-cerez-vijnu-priblizno-na-cvert-zmensilis-posivni-plosi.html>.

2. Огляд продовольчої безпеки та політики в Україні. Незначне покращення у травні / Центр досліджень продовольства та землекористування (KSE Аг-

поцентр). URL: https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/Food-availability-and-policy-Ukraine_issue2_ua-1.pdf.

3. Огляд продовольчої безпеки та політики в Україні. Оновлення у червні / Центр досліджень продовольства та землекористування (KSE Агроцентр). URL: https://minagro.gov.ua/storage/app/sites/1/uploadedfiles/Food_security_and_policy_review_issue%204_ukrainian.pdf.

4. Аудит економіки України 2030 / Кабінет Міністрів України. URL: <https://nes2030.org.ua/docs/doc-audit.pdf>.

5. Щодо обговорення проекту “Зміцнення Фонду часткового гарантування кредитів у сільському господарстві” (оновлено) / Міністерство аграрної політики та продовольства України. URL: <https://minagro.gov.ua/news/shchodo-obgovorennya-proektu-zmicnennya-fondu-chastkovogo-garantuvannya-kreditivu-silskomu-gospodarstvi>.

6. Війна Росії проти України: торгівля агропродовольчою продукцією між Україною та ЄС. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/atag/2022/729322/eprs_ata\(2022\)729322_xl.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/atag/2022/729322/eprs_ata(2022)729322_xl.pdf).

7. Гвоздьова О. Експорт з України під час війни: як змінилась структура поставань української продукції за кордон. *Економічна правда*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/10/24/692959>.

8. Україна у 2022 році експортувала аграрної продукції на понад 23 млрд дол. США / Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3650437-ukraina-torik-eksportovala-agroprodukcii-na-ponad-23-milardi.html>.

Геннадій Валерійович Петрусевич

аспірант,

ДННУ “Академія фінансового управління”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1002-0841>

МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА В ДОВГОСТРОКОВОМУ ПОРТФЕЛЬНОМУ ІНВЕСТУВАННІ У ПОВОЄННИЙ ЧАС ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Анотація. Механізм державно-приватного партнерства реалізовували для залучення довгострокових інвестицій як економічно розвинуті країни, так і ті, що розвиваються та вирішують завдання з відбудови національної економіки в кризових умовах. У публікації наведено перелік зроблених Урядом країни кроків для досягнення мети публікації, зазначено основні сфери економіки, котрі заплановано відновлювати насамперед, та описано приклад реалізованої моделі державно-приватного партнерства. Наведено рекомендації експертів Єврокомісії в чому саме треба переконатися при проведенні оцінки проектів ДПП.

Ключові слова: довгострокові портфельні інвестиції, державно-приватне партнерство, державна підтримка, підготовка проектів, за рахунок коштів державного бюджету, приватний капітал, державний партнер.

Gennadii Petrusевич

SESE “The Academy of Financial Management”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1002-0841>

MECHANISM OF PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP IN LONG-TERM PORTFOLIO INVESTMENT DURING THE POST-WAR ECONOMIC RECOVERY OF UKRAINE

Abstract. The mechanism of public-private partnership was implemented to attract long-term investments by both economically developed countries and those that are developing and solving the task of rebuilding the national economy in crisis conditions. The publication lists the steps taken by the Government of the country to achieve the goal of the publication, indicates the main areas of the economy that are planned to be restored first, and describes an example of a implemented public-private partnership model. The recommendations of the experts of the European Commission are given as to what exactly needs to be verified when evaluating PPP projects.

Keywords: long-term portfolio investments, public-private partnership, state support, project preparation, at the expense of the state budget, private capital, state partner.

Задля зміцнення стійкості економіки України в нинішніх реаліях та повоєнного її відновлення, від початку широкомасштабної інвазії країни-агресора повстало питання швидкого залучення капіталу на умовах якомога довшого терміну користування ним. Дякуючи небайдужості світової спільноти, практично одразу наша країна почала отримувати фінансову підтримку з боку міжнародних фінансових організацій та установ, таких як Міжнародний валютний фонд, Європейський банк реконструкції та розвитку, Європейський інвестиційний банк, Європейський інвестиційний фонд, тощо. Подібна фінансова допомога вважається державними ресурсами, якщо національні органи влади мають право на використання цих ресурсів [1]. У свою чергу, зміни до Бюджетного кодексу у минулому році врегулювали питання взяття державними партнерами довгострокових зобов'язань в рамках здійснення державно-приватного партнерства (далі – ДПП) та можливість спрямування коштів державного бюджету на їх погашення [2].

Метою публікації є здійснення аналізу механізму ДПП в залученні довгострокових портфельних інвестицій у повоєнний період відновлення економіки України.

Згідно зі змінами до Закону України “Про державну допомогу суб'єктам господарювання” від 13.04.2022 значно спростилася процедура отримання державної допомоги суб'єктами господарювання за рахунок ресурсів держави [3]. Невдовзі Кабінет Міністрів України затвердив Порядок прийняття рішення про надання державної підтримки здійснення ДПП, якщо така державна підтримка надається за рахунок коштів державного, місцевого бюджетів [4]. А вже 14.03.2023 Уряд затвердив Порядок спрямування коштів на підготовку проектів державно-приватного партнерства та виконання довгострокових зобов'язань у рамках ДПП щодо об'єктів державної власності, в якому чітко описано механізм фінансування довгострокових зобов'язань та підготовки проектів ДПП, у т. ч. концесій [5].

У 2013 р. до проектів ДПП у країнах Європи залучили 16,3 млрд євро, а у 2014 р. – 18,7 млрд євро. З огляду на досвід країн ЄС чітко видно, що такі проекти дають змогу залучити приватний капітал в інфраструктуру у стислі строки та забезпечити стрімке зростання економіки без значних державних вкладень [6]. Тож упровадження такого механізму в нашій країні сприятиме залученню інвестицій в українську економіку та підвищить привабливість ДПП для інвесторів.

Вважаючи ДПП одним з пріоритетних напрямів залучення інвестицій, Міністерство економіки зосереджує свої зусилля на посиленні його ефективності. Про це свідчить один з розділів підписаного меморандуму про взаєморозуміння з Міжнародною фінансовою корпорацією (International Finance Corporation, IFC), за допомогою котрої заплановано відновлення

інфраструктури та економіки України шляхом залучення приватних інвесторів в рамках ДПП та концесій. Серед першочергових визначено проекти в сферах:

- охорони здоров'я (клініки);
- енергетики (нові ЛЕП та електро-/теплогенерація на твердому паливі, в т. ч. сміттєспалювальні заводи);
- житлового будівництва (доступне житло для внутрішньо-переміщених осіб та інших постраждалих громадян);
- інфраструктури (тунелі, як альтернатива мостам, що виконуватимуть функцію бомбосховищ, та система автоматичного збору платежів з вантажівок за користування дорогами Truck tolling) [1; 7].

Стосовно сільського господарства, то до моменту російської агресії близько 9% світових запасів чорноземів були розташовані в Україні, а це сягало майже 60% усіх сільськогосподарських (далі – с/г) земель та 44% території країни. Сільськогосподарські угіддя України за площею становили приблизно 22% від загальної площі угідь 28 країн – членів Європейського Союзу. За показником частки сільського господарства у національному ВВП наша країна теж випереджала інші провідні країни – експортери с/г продукції. Все це гарантувало нашій державі не лише національну продовольчу безпеку, а й робило країну одним із провідних учасників глобального продовольчого ринку. Україна займала гідне місце у десятці найбільших виробників основних видів с/г продукції, котра поставляється в понад 130 країнах світу.

Однак доходи с/г товаровиробників на 70% залежать від природно-кліматичних умов і непередбачуваних подій. Через це сільське господарство входить до найризикованіших сфер підприємницької діяльності, що стримує зростання обсягів виробництва у галузі. Тому держава зацікавлена убезпечити витрати та забезпечити ефективність для збільшення обсягів виробництва с/г продукції, підвищити продуктивність в сільському господарстві, а також виступити гарантом національної продовольчої безпеки. Саме це і прописано у Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, схваленою розпорядженням, в якій ДПП відіграє роль фінансово-кредитного механізму [8].

Щодо розвитку механізму ДПП у закладах охорони здоров'я, а саме в клініках, то вже на практиці зустрічається впроваджена у дію модель об'єднаної комунально-приватної стоматологічної поліклініки (далі – КПСП) на принципах ДПП, у структурі якої об'єднані лікувально-профілактичні стоматологічні відділення, що мають різні джерела фінансування:

- відділення муніципальної стоматології – фінансується муніципальним інвестором та надає стоматологічну допомогу прикріпленому

населенню, пільговим категоріям населення, які відповідно до низки Законів України мають право на безоплатне надання стоматологічної допомоги у повному обсязі;

- відділення комерційної стоматології – фінансується приватним інвестором та функціонує на основі госпрозрахунку як комерційний механізм і надає висококваліфіковані послуги з високим сервісом обслуговування, інформованістю, сучасними технологіями;
- відділення спеціалізованої стоматології – має змішане фінансування та включає кабінети ортопедичної стоматології, ортодонції, імплантології, реставраційної терапії, дитячого та допоміжного лікування.

Така модель має дві технологічні особливості: по-перше, місцева влада передає в оренду комунальний об'єкт стоматологічної діяльності (по суті, робочі площі) і стоматологічне майно, що дасть змогу КПСП управляти собівартістю стоматологічних послуг, які оплачуються за рахунок бюджетних коштів, виділених на фінансування договорів-замовлень, а також впливати на рентабельність виробництва; по-друге, КПСП перетворюється з об'єкта споживання державних ресурсів на господарсько і юридично самостійний суб'єкт стоматологічної діяльності, суб'єкт відтворення послуг, засобів виробництва за можливою участю працівників підприємства як в управлінні ним, так в у якості приватних портфельних інвесторів [9].

Звісно, механізм ДПП в Україні ще далекий до ідеалу. Експерти Єврокомісії надають рекомендації Антимонопольному комітету, державним та приватним партнерам про необхідність при проведенні оцінки проєктів ДПП переконатися, у тому, що конкурсний відбір проведений у відповідності до критеріїв недискримінаційності, прозорості й відкритості, ціну проєкту або продажу землі запропоновано ринкову, незалежну експертну оцінку вартості землі проведено у відповідності до діючого законодавства, дотримано критерії надання концесії та бюджетних гарантій [1]. Але те, що саме ДПП було обрано Урядом як один із основних механізмів для залучення довгострокових інвестицій в різні проєкти в різних сферах економіки як на державному, так і на місцевому рівні, робить нашу країну більш прозорою та прогнозованою для потенційних інвесторів. А це, в свою чергу, пришвидшить відновлення зруйнованих та будівництва нових об'єктів, пов'язаних з післявоєнною відбудовою економіки України.

Список використаних джерел

1. Відновлення України: як працює державно-приватне партнерство за правилами держдопомоги. URL: <https://thepage.ua/ua/experts/yak-maye-pracuyvati-derzhavno-privatne-partnerstvo-dlya-vidnovlennya-ukrayini>.

2. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України : Закон України від 15.02.2022 № 2043-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2043-20#Text>.

3. Особливості дії Закону України “Про державну допомогу суб’єктам господарювання” у зв’язку із війною в Україні. URL: <https://everlegal.ua/osoblyvosti-diyi-zakonu-ukrayiny-pro-derzhavnu-dopomogu-subektam-gospodaryuvannya-u-zvyazku-iz-viynoyu-v-ukrayini>.

4. Про затвердження Порядку прийняття рішення про надання державної підтримки здійснення державно-приватного партнерства : постанова Кабінету Міністрів України від 08.02.2023 № 117. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KP230117?an=1>.

5. Про затвердження Порядку спрямування коштів на підготовку проектів державно-приватного партнерства та виконання довгострокових зобов’язань у рамках державно-приватного партнерства щодо об’єктів державної власності : постанова Кабінету Міністрів України від 14.03.2023 № 222. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/222-2023-%D0%BF#Text>.

6. Державно-приватне партнерство (Public-Private Partnerships). URL: <https://mtu.gov.ua/content/erzhavnoprivatne-partnerstvo-publicprivate-partnerships.html>

7. залучення інвестицій через механізм державно-приватного партнерства є одним з пріоритетів у відбудові України, - Юлія Свириденко. URL: <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=3e7abbe0-ffb1-4b72-9c21-12ec74196e05&title=ZaluchenniaInvestitsiiCherez>.

8. Гасанов С., Петруха С. Зарубіжний досвід державно-приватного партнерства в агросстрахуванні. *Економіст*. 2014. № 8. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/econ_2014_8_8.pdf.

9. Савчук О.В. Комплексне медико-соціальне обґрунтування реструктуризації муніципальної системи стоматологічної допомоги із залученням сучасних клінічних інноваційних технологій та менеджменту : автореф. ... дис. канд. мед. наук. Ужгород, 2019. 48 с. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/en/infocentre/get/19795>.

УДК 336.027

Сергій Григорович Сидоренко

здобувач третього (доктор філософії) рівня вищої освіти,
ДННУ “Академія фінансового управління”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0759-2945>

ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ ЩОДО ОПЕРАЦІЙ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ

Анотація. Дані тези містять узагальнений аналіз стану здійснення фіскальної політики в Україні щодо операцій з інтелектуальною власністю, зокрема законодавчому врегулюванню порядку оподаткування операцій з інтелектуальною власністю. Автором акцентовано увагу на недосконалому законодавчому визначенні переліку об’єктів оподаткування, зокрема відсутності серед них операцій з інтелектуальною власністю.

Ключові слова: фіскальна політика, операції з інтелектуальною власністю, оподаткування.

Serhii Sydorenko

SESE “The Academy of Financial Management”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0759-2945>

FISCAL POLICY OF UKRAINE ON TRANSACTIONS WITH INTELLECTUAL PROPERTY

Abstract. These theses contain a generalized analysis of the state of fiscal policy implementation in Ukraine regarding intellectual property transactions, in particular, the legislative settlement of the procedure for taxation of intellectual property transactions. The author focuses on the imperfection of the legislative definition of the list of taxation objects, in particular, the absence of transactions with intellectual property among them.

Keywords: fiscal policy, intellectual property transaction, taxation.

Стаття 41 Конституції України встановлює право кожної особи володіти, користуватися, розпоряджатися як своєю власністю, так і результатами своєї інтелектуальної та творчої діяльності [1]. У ст. 54 Конституції України визначено гарантії захисту та окремі права, зокрема, що громадянам гарантується захист інтелектуальної власності та кожен громадянин має право на результати своєї інтелектуальної діяльності.

Концепт, зміст та реалізація права інтелектуальної власності визначаються нормами Книги 4 “Право інтелектуальної власності” Цивільного ко-

дексу України, а саме статті 418–508 (далі – ЦК України) [2]. До об'єктів права інтелектуальної власності згідно зі ст. 420 ЦК України, зокрема, законодавець відносить: літературні та художні твори, комп'ютерні програми, компіляції даних (бази даних), виконання, фонограми, відеограми, програми організацій мовлення, наукові відкриття, винаходи, корисні моделі, промислові зразки, компонування напівпровідникових виробів, раціоналізаторські пропозиції, сорти рослин, породи тварин, комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення, комерційні таємниці.

Використання в господарській діяльності прав інтелектуальної власності врегульовано главою 16 Господарського кодексу України (далі – ГК України) [3]. При цьому слід зауважити, що на відміну від ст. 420 ЦК України, ст. 155 ГК України визначено невичерпний перелік об'єктів прав інтелектуальної власності.

Якщо фізична або юридична особа володіє майновими правами на об'єкт інтелектуальної власності, має намір їх використовувати та/або передавати право користування третім особам, внаслідок чого отримуватиме дохід, то виникає юридичний обов'язок оподаткування доходів, які в таких випадках будуть отримані.

Водночас питання оподаткування врегульовано нормами Податкового кодексу України (далі – ПКУ) [4]. Статтею 22 ПК України визначено, що об'єктом оподаткування можуть бути майно, товари, дохід (прибуток) або його частина, обороти з реалізації товарів (робіт, послуг), операції з поставання товарів (робіт, послуг) та інші об'єкти, визначені податковим законодавством, з наявністю яких податкове законодавство пов'язує виникнення у платника податкового обов'язку.

Підпунктом 14.203 п. 14.1 ст. 14 ПКУ [4] визначено сутність терміну “продаж результатів робіт (послуг)”. Продаж результатів робіт (послуг) включає, зокрема, надання права на користування товарами за договорами оперативного лізингу (оренди), продажу, передачі права відповідно до авторських або ліцензійних договорів, а також інші способи передачі об'єктів авторського права, патентів, знаків для товарів і послуг, інших об'єктів права інтелектуальної, у т. ч. промислової власності.

Разом з тим оподаткуванню операцій продажу результатів інтелектуальної власності передую проведення оцінки майнових прав інтелектуальної власності. Проведення оцінки майнових прав інтелектуальної власності відбувається на підставі Закону України “Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні” [5], Національного стандарту № 4 “Оцінка майнових прав інтелектуальної власності” [6], Методики оцінки майнових прав інтелектуальної власності [7].

На міжнародному рівні держави члени ЄС, а також Європейського економічного простору, розглядаючи питання своєї компетенції, зобов'язані дотримуватись Угоди щодо торгових аспектів прав інтелектуальної власності [8].

На сьогодні операції, пов'язані з обігом об'єктів інтелектуальної власності, оподатковуються:

1) прямими податками (податок на доходи фізичних осіб – згідно з пп. 164.2.3 п. 164.2 ст. 169 ПКУ “доходи від продажу об'єктів майнових і немайнових прав, зокрема інтелектуальної (промислової) власності включаються до загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку”; податок на прибуток підприємств);

2) непрямим податком (податок на додану вартість – згідно з пп. “а” та “б” п. 185.1 ст. 185 ПКУ об'єктом оподаткування податком на додану вартість є операції платників податку з постачання товарів та послуг, місце постачання яких знаходиться на митній території України [4]. До таких операцій належать операції щодо передачі у користування, володіння та /або розпорядження чи власності об'єкта права інтелектуальної власності). Якщо ж операції з постачання відбуватимуться на користь нерезидента, то місцем постачання таких послуг вважатиметься місце постачання їх поза межами митної території України, тому такі операції не будуть об'єктом оподаткування податком на додану вартість.

На розмір податкового зобов'язання щодо сплати податку з отриманого доходу або прибутку можуть впливати такі чинники: характер об'єкта інтелектуальної власності; статус резидентства конкретної держави сторін договору про передачу прав інтелектуальної власності на об'єкт; зміст договору про передачу прав інтелектуальної власності на об'єкт; місце постачання товарів чи послуг; обрана система оподаткування – загальна чи спрощена.

З огляду на викладене, доходимо висновку, що фінансова політика в Україні щодо операцій інтелектуальної потребує деякого удосконалення шляхом внесення змін до чинних нормативно-правових актів України. Зокрема, потрібно більше приділити уваги питанням оподаткування інтелектуальної власності в ПКУ, а саме п. 22.1 ст. 22 після слів “операції з постачання товарів (робіт, послуг)” доповнити словами “операції з інтелектуальною власністю” та викласти в такій редакції:

“Об'єктом оподаткування можуть бути майно, товари, дохід (прибуток) або його частина, обороти з реалізації товарів (робіт, послуг), операції з постачання товарів (робіт, послуг), операції з інтелектуальною власністю та інші об'єкти, визначені податковим законодавством, з наявністю яких податкове законодавство пов'язує виникнення у платника податкового обов'язку”.

Зазначені зміни доповнять унормований наразі перелік об'єктів оподаткування, що сприятиме більш широкому розумінню його визначення. Адаже роль інтелектуальної власності активно набуває популярності в Україні у зв'язку з євроінтеграційними процесами, а запропоновані зміни сприятимуть забезпеченню фінансової стійкості та відновленню економіки України в цілому і належній реалізації фінансової політики держави щодо операцій з інтелектуальною власністю зокрема.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4233>.
2. Цивільний кодекс України 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15?find=1&text=%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8#w1_1.
3. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
4. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
5. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність в Україні : Закон України від 12.07.2001 № 2658-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text>.
6. Про затвердження Національного стандарту № 4 “Оцінка майнових прав інтелектуальної власності” : постанова Кабінету Міністрів України від 03.10.2007 № 1185. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007-%D0%BF#Text>.
7. Про затвердження Методики оцінки майнових прав інтелектуальної власності : наказ Фонду державного майна України від 25.06.2008 № 740. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0726-08#Text>.
8. Угода щодо торгових аспектів прав інтелектуальної власності : Угода СОТ від 15.04.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text.

УДК 336.1

Володимир Михайлович Старик

аспірант,

ДННУ “Академія фінансового управління”

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-7973-8652>

ІНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ НА РИНКУ НЕБАНКІВСЬКИХ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ

Анотація. Надано характеристику інституційно-правовим засадам забезпечення безпеки на ринку небанківських фінансових послуг в Україні. Автором визначено головні причини та умови, що заважають ефективному забезпеченню безпеки на ринку небанківських фінансових послуг в Україні, та запропоновано ряд заходів з удосконалення діяльності окремих фінансових інститутів.

Ключові слова: національна економіка, фінансова безпека, ринок небанківських фінансових послуг, небанківські фінансові установи, воєнний стан.

Volodymyr Staryk

SESE “The Academy of Financial Management”

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-7973-8652>

INSTITUTIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF ENSURING SECURITY IN THE MARKET OF NON-BANKING FINANCIAL SERVICES

Abstract. The report describes the institutional and legal framework for ensuring security in the market of non-banking financial services in Ukraine. The author identified the main reasons and conditions that hinder the effective provision of security on the market of non-banking financial services in Ukraine, and offered a number of measures to improve the activities of individual financial institutions.

Keywords: national economy, financial security, non-banking financial services market, non-banking financial institutions, martial law.

Поточний складний державотворчий період часу в Україні зумовлений сукупністю політичних, економічних, соціальних, правових та інших явищ і процесів внутрішнього та зовнішнього походження, породжує нові загрози та ризики національній економіці – матеріальній основі для систематичного та повноцінного функціонування публічних інституцій. В умовах обрання українським народом європейського напрямку розвитку та подальшого життя заходів, спрямованих на всебічну переорієнтацію державної політики, що відповідала б новим цінностям й ідеалам, виникає об'єктивна нагаль-

на потреба забезпечення належної організації і функціонування вітчизняної системи економічної безпеки. Особливо це актуалізується в нинішній період економічної дестабілізації, а також негативних наслідків від багатьох глобалізаційних процесів (світова економічна криза, зниження економічної активності у зв'язку з карантинними обмеженнями, тимчасова окупація частини територій країни, зокрема Донецької і Луганської областей України, Автономної Республіки Крим і Севастополя тощо), що неминуче призводить до трансформації економічної системи, зміни геоекономічного становища країни, послаблення позицій у різних галузях, спаду національної економіки та зuboжіння населення. З огляду на її дійсну значимість, і навіть з позиції реального вагомого впливу на більшість євроінтеграційних заходів, досягнення позитивних результатів у цьому напрямі виправдане є одним із головних завдань демократичної, соціальної та правової Української держави [1, с. 22].

Також варто зауважити той факт, що в сучасних умовах розвитку економічної інтеграції світового господарства процес міжнародного руху капіталу набуває значних масштабів, здійснюючи помітний вплив на стан і подальший розвиток економіки будь-якої держави. Однак його виведення з України набуло сталого характеру, що призводить до деструктивного впливу на розвиток вітчизняної економіки і є реальною загрозою економічній безпеці. Наслідком цього процесу є скорочення інвестиційних ресурсів і штучний попит на зовнішні кредити, недостатність надходжень від зовнішньоекономічної діяльності й скорочення валютних резервів країни. Цей процес призводить до зниження стабільності всіх сегментів грошового ринку, грошового обігу й загостренню проблем національної економіки. Не стала винятком і сфера діяльності НФУ, за допомогою яких проводяться різноманітні кредитно-фінансові операції, легалізуються (відмиваються) кошти, а всьому цьому передують вчинення різноманітних порушень у фінансовій сфері. А тому й не дивно, що на теперішньому етапі розвитку суспільства найбільш пріоритетним напрямом у сфері національної безпеки є саме фінансова безпека. Адже економічний і фінансовий розвиток країни вирішує її подальшу долю, визначає її можливості та потенціали. Фінансова безпека не просто є однією з найважливіших складових систем державних інтересів, але й становить вирішальну умову дотримання й реалізації як державних, так і недержавних інтересів країни. Питання врегулювання адміністративно-правових відносин у сфері забезпечення фінансової безпеки на сьогодні, особливо в нашій державі, займає одну з перших і найгостріших позицій, залишаючись найактуальнішим. Як слушно з цього приводу зауважує А.І. Бондаренко, «найважливіший елемент економічної безпеки країни в сучасних умовах – фінансова безпека, оскільки вплив світо-

вих фінансових систем на окремо взятую державу переходить на якісно новий рівень. З урахуванням панівного становища, яке займає фінансова складова в сучасній економіці, ми маємо право характеризувати останню як економіку, керовану через фінансові механізми за допомогою фінансових важелів, фінансових стимулів і в фінансових цілях. Варто додати, що саме від фінансової безпеки, її оптимального стану багато в чому залежить рівень можливостей економічної безпеки в питанні захисту національної економіки. Так, однією зі значних сторін забезпечення економічної безпеки держави є стан її фінансової системи (державного бюджету та інших інститутів), здатність цієї системи забезпечувати державу фінансовими засобами, достатніми для виконання внутрішніх і зовнішніх функцій". Така діяльність, безперечно, відіграє одну з важливих ролей серед векторів державної політики й покликана як сприяти розвитку економіки, так і мінімізувати ризики появи нових деструктивних для неї факторів, а також не допустити посилення руйнівного впливу наявних [3, с. 35–41].

Поточний аналіз діяльності небанківських фінансово-кредитних установ показує, що основними причинами, які створюють негативний результат, є: неадекватна реакція на зміни економічної ситуації в країні, особливо з точки зору підвищення ризику комерційної діяльності, а також на стан, ефективність діяльності партнерів, контрагентів, клієнтів і перспективність економічних проєктів, що ними реалізуються; відсутність у технологіях фінансових операцій та методиках їх проведення системних заходів захисту, адекватного ситуації підходу до мінімізації ризиків, які можуть виникати в ході зазначених операцій; недосконалість правового регулювання фінансової діяльності; недосконалі дії органів управління та персоналу небанківської фінансово-кредитної установи щодо формування й особливо використання коштів; недобросовісна поведінка, а подекуди й кримінальний характер діяльності окремих суб'єктів ринку фінансових послуг [4, с. 102–103].

Все зазначене вказує на нагальну необхідність створювати певну систему заходів безпеки всіх без винятку операцій, які проводять у своїй діяльності небанківські фінансово-кредитні установи. При цьому досвід вказує, що певної єдиної системи заходів безпеки проведення операцій в Україні на сьогодні не існує. Всі вони, використовуючи чинну законодавчу і нормативну базу, виробляють свої заходи та з тією чи іншою ефективністю застосовують їх для захисту своєї діяльності. Згідно з останніми даними, небанківський сектор відіграє істотну роль у фінансовій системі, забезпечуючи широкий спектр послуг, які відповідають потребам різних сегментів населення та підприємств.

Задля забезпечення фінансової стабільності та підвищення рівня безпеки ринку фінансових послуг, які надають небанківські фінансово-кре-

дитні установи, пропонується здійснити ряд заходів з удосконалення діяльності окремих фінансових інститутів, зокрема в контексті страхових компаній пропонується розглянути такі:

– забезпечити гарантування страхових внесків (зокрема, страхування життя) у випадку банкрутства страхової компанії. Наприклад, у США гарантована сума в разі банкрутства страховика становить 250 тис. дол., що є вищою, ніж обсяги гарантування депозитів в банках; у Канаді захищені власники страховок життя та здоров'я [5, с. 566];

– стимулювати надання комбінованих послуг шляхом пропозиції комплексних страхових продуктів, що підвищуватиме ефективність діяльності під час фінансової дестабілізації; стимулювати розвиток страхування інвестиційних, фінансових, ризиків відповідальності;

– посилити контроль та удосконалити управління страховими резервами шляхом розширення переліку фінансових інструментів, в які можуть спрямовуватися кошти страховиків, стимулювання інвестування в розроблення та впровадження високотехнологічного устаткування, ресурсо- та енергоощадні технології, інфраструктуру тощо. Адже, як показує практика, інвестиції в економіку за напрямками, визначеними урядом, у загальному обсязі страхових резервів не перевищують 0,3%;

– запровадження оцінки ліквідності та інших ризиків на основі ринкових оцінок; – запровадити щомісячну звітність у формі, що забезпечує оперативний її розгляд та прийняття оперативних рішень Держфінпослуг стосовно страховиків, показники діяльності яких мають істотні зміни протягом звітного періоду;

– забезпечити постійний моніторинг за активами страховиків, які часто на момент звітності поповнюють їх за рахунок кредитів банків; підвищити вимоги до статутного капіталу, що сприятиме зростанню капіталізації та розвитку страхування фінансових ризиків, які вимагають значного покриття, розвитку перестрахування, зменшенню “схемного” страхування;

– забезпечити прозорість як страховиків, так і Держфінпослуг за рахунок запровадження системи оприлюднення зведеної інформації по страховому ринку та у розрізі страховиків [6, с. 168–171].

Список використаних джерел

1. Мельник В.І. Адміністративно-правові засади організації та функціонування системи економічної безпеки України : дис. ...д-ра юрид. наук : 12.00.07 / Сумський держ. ун-т. Суми, 2021. 485 с.
2. Бондаренко А.И. Государственное регулирование обеспечения эффективности финансовой безопасности экономики. *East journal of security studies*. 2018. Vol. 1 (3). P. 6–7.

3. Мельник В.І., Іващенко С.В. Система суб'єктів забезпечення фінансової безпеки України. *Правові горизонти*. 2018. № 12 (25). С. 35–41.
4. Економічна безпека суб'єктів підприємництва / М.І. Зубок, В.С. Рубцов, С.М. Яременко та ін. Київ, 2012. 226 с.
5. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) : [монографія]. Київ : КНТЕУ, 2004. 759 с.
6. Тахтай О.В. Правові засади забезпечення безпеки на ринку небанківських фінансових послуг в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3 (9), т. 2. URL: http://www.pjv.nuoua.od.ua/v3-2_2015/39.pdf.

УДК 336.26.027

Вікторія Володимирівна Хаустова

аспірантка,

ДННУ “Академія фінансового управління”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2351-6793>

АНТИКРИЗОВИЙ ДОСВІД ФІСКАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ ВІДНОВЛЮВАНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ КРАЇНАМИ ЄС

Анотація. Відновлювана енергетика стала невід’ємною частиною сучасного світу. В ЄС розуміють безальтернативність її розвитку і використовують різноманітні фіскальні способи її підтримки, у т. ч. як ефективний механізм антикризового управління розвитком. Використання напрямів фіскальної підтримки розвитку відновлюваної енергетики країнами ЄС дасть змогу Україні робити реальні кроки до повоєнного відновлення.

Ключові слова: відновлювана енергетика, ЄС, антикризова стратегія, фіскальна політика.

Victoria Khaustova

SESE “The Academy of Financial Management”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2351-6793>

ANTI-CRISIS EXPERIENCE OF FISCAL SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF RENEWABLE ENERGY BY EU COUNTRIES

Abstract. Renewable energy has become an integral part of the modern world. The EU understands that there is no alternative to its development and uses various fiscal methods to support it. Including as an effective mechanism of anti-crisis development management. The use of fiscal support for the development of renewable energy by EU countries will allow Ukraine to take real steps towards post-war recovery.

Keywords: renewable energy, EU, anti-crisis strategy, fiscal policy.

ЄС відіграє важливу роль у розвитку та сприянні використання відновлюваної енергетики. За останнє десятиліття країни ЄС активно впроваджують програми, які сприяють використанню альтернативних джерел енергії. На сьогоднішні ЄС є лідером у виробництві та споживанні відновлюваної енергії, що стає значним внеском у загальну енергетичну систему. Всі ці зміни відбуваються завдяки виваженій політиці ЄС щодо підтримки розвитку відновлюваної енергетики різними методами, в т. ч. фіскальними, які встановлюють різного роду пільги, преференції або накладають обмеження на розвиток тих чи інших видів енергетики.

Однак, попри успіхи, існують певні виклики та перешкоди, які уповільнюють зростання відновлюваної енергетики в ЄС. Серед них – складність отримання фінансування, неповноцінна інфраструктура та правові обмеження. Можливість подолання цих перешкод закладається у спеціальних стратегіях та ініціативах ЄС для стимулювання зростання відновлюваної енергетики.

Використання потенціалу відновлюваної енергетики як антикризової стратегії. У світлі останньої світової кризи, спричиненої пандемією COVID-19, використання відновлюваної енергетики може бути ефективним інструментом для відбудови економіки та стимулювання зростання в ЄС. Інвестиції у розширення відновлюваної енергетики сприяють створенню нових робочих місць, зменшенню втрат від імпорту енергії та зниженню викидів парникових газів. Додатково розвиток відновлюваної енергетики в ЄС може забезпечити енергетичну незалежність та зменшити ризики, пов'язані з нестабільними цінами на вичерпні палива. Антикризова стратегія, спрямована на розвиток відновлюваної енергетики, є кроком для забезпечення сталого економічного розвитку та захисту навколишнього середовища.

Політики та ініціативи для стимулювання зростання відновлюваної енергетики в ЄС. ЄС активно працює над розробленням та впровадженням політик та ініціатив, що сприяють зростанню відновлюваної енергетики. Одним із вихідних інструментів є Директива ЄС про відновлювані джерела енергії, яка встановлює цілі та механізми підтримки для країн-членів. Так ініціатива “Сонячний дах” запроваджує поетапне правове зобов'язання встановлювати сонячні панелі на нових громадських та комерційних будівлях і на нових житлових будинках. Здійснюється сприяння розвитку місцевих енергетичних ініціатив, зокрема, енергетичних кооперативів, малого та середнього підприємництва в енергетичній сфері, генерації та постачання електроенергії з урахуванням регіональних особливостей, розвитку розподіленої генерації. Ці ініціативи мають переважно фінансовий характер. Додатково, ЄС надає фінансову підтримку через різноманітні фонди та програми, що сприяють розвитку відновлюваної енергетики.

Успішні приклади реалізації проектів відновлюваної енергетики в ЄС також є стимулом для збільшення інвестицій та розвитку галузі. Наприклад, Німеччина впроваджує широкомасштабну програму підвищення обсягу виробленої енергії з одиниці площі, зміцнення стійкості до впливу чинників навколишнього середовища, поліпшення роботи при різних рівнях освітленості та температурних показників, а також пошук нових підходів щодо збільшення ефективності сонячних для підтримки сонячної енергетики, що призвело до значного зростання виробництва та споживання

сонячної енергії. Подібні успішні проекти можуть бути використані як зразки для інших країн ЄС.

Інвестиційні можливості в секторі відновлюваної енергетики в ЄС. Відновлювана енергетика є привабливою галуззю для інвестицій, оскільки вона має потенціал для стабільного та сталого зростання. Інвестори можуть знайти різноманітні можливості для розвитку відновлюваної енергетики, включаючи будівництво нових енергетичних установок, розвиток сонячної та вітрової енергетики, а також підтримку досліджень у сфері енергоефективності.

ЄС надає різноманітні фінансові засоби та підтримку для інвесторів, які бажають вкладати кошти у відновлювану енергетику. Наприклад, Європейський банк реконструкції та розвитку надає кредити та фінансування для проектів відновлюваної енергетики, а Європейський фонд зеленої енергії надає гранти та підтримку для інноваційних проектів.

Роль технологій у стимулюванні зростання відновлюваної енергетики. ЄС приділяє постійну увагу розвитку та стимулюванню нових технологій у відновлюваній енергетиці шляхом фіскальної підтримки. Розроблення та впровадження нових технологій допомагають підвищити ефективність виробництва енергії з відновлених джерел та зменшити вартість її виробництва. Наприклад, використання ефективних сонячних панелей та вітряків дає можливість отримати більше енергії з меншими затратами.

Розвиток сховищ енергії, таких як батареї та системи зберігання, є важливим аспектом розвитку відновлюваної енергетики. Технології зберігання енергії, отриманої з відновлюваних джерел, дають змогу використовувати її в періоди недостатнього виробництва. Це сприяє забезпеченню постійного та стабільного енергопостачання з альтернативних джерел.

Виклики та перешкоди розвитку відновлюваної енергетики в ЄС. Впровадження відновлюваної енергетики вимагає вирішення численних викликів та перешкод. Першим із них є висока вартість інсталяції та використання цих джерел енергії. Це пов'язано із забезпеченням великих капіталовкладень у створення інфраструктури та технологій. Крім того, існує нестабільність цін на обладнання, що також впливає на вартість проектів.

Другим викликом є недоліки розвитку технологій відновлюваної енергетики. Незважаючи на досягнення значного прогресу в цій галузі, деякі технології все ще потребують вдосконалення та оптимізації. Наприклад, накопичення енергії є однією з основних проблем у використанні відновлюваних джерел, оскільки енергія виробляється нерівномірно та не завжди відповідає запиту.

Третім викликом є нестійкість правового регулювання у сфері відновлюваної енергетики. Законодавство часто змінюється та недостатньо про-

зоре, що створює нестабільність та невизначеність для інвесторів. Це може призвести до зменшення інвестицій та зупинки розвитку проєктів відновлюваної енергетики.

Вплив громадської думки та усвідомлення на розвиток відновлюваної енергетики в ЄС. Громадська думка та усвідомлення відіграють важливу роль у розвитку відновлюваної енергетики в ЄС. Зростання свідомості про проблеми порушення навколишнього середовища та зміни клімату спонукає громадськість підтримувати використання відновлюваних джерел енергії. Також громадська думка впливає на прийняття політичних рішень щодо відновлюваної енергетики. Під тиском громадськості уряди ЄС встановлюють цілі щодо збільшення використання відновлюваних джерел енергії та приймають законодавство, спрямоване на підтримку розвитку відновлюваної енергетики.

Використання фінансової політики для просування відновлюваної енергії та боротьби зі зміною клімату в країнах ЄС. “Зелений” підхід Європи підкреслює необхідність забезпечення економічно ефективного, справедливого та соціально збалансованого переходу до вуглецево-нейтральної економіки. Для чого розроблені та впроваджуються механізми СВМ (Carbon Border Adjustment Mechanism) – регулювання викидів вуглецю на кордоні з Європейським Союзом. Вони покликані запобігти забрудненню навколишнього середовища вуглецем шляхом введенням збору з імпортерів ЄС за ввезення товарів з вуглецевим слідом. Впровадження СВМ призведе до зростання цін на споживчі товари, в т. ч. на товари повсякденного попиту, тому в процесі формулювання механізму СВМ необхідно оцінити потенційний вплив на рівень життя сімей, особливо вразливих груп [1].

У концепції СВМ новий рівень зелених амбіцій поєднується з необхідністю збільшення надходжень до бюджету ЄС. Упровадження СВМ стане додатковим інструментом для кліматичної політики, пов’язаної з реалізацією Зеленої угоди ЄС. За прогнозами ЄК, річний дохід СВМ в найближчі роки досягне 5–14 млрд євро [1].

Європейський банк реконструкції та розвитку та енергетичні компанії закликали уряди переглянути акцизи на зелену енергетику, вважаючи, що заміна вугільної електроенергії на відновлювану та гнучкість є найефективнішим підходом. Також Європейський банк реконструкції та розвитку заявив, що більше не фінансуватиме вугільні проєкти[2].

Європейська рада затвердила нові цілі ЄС щодо розвитку відновлюваної енергетики та енергоефективності до 2030 року.

Висновки. Відновлювана енергетика має великий потенціал для забезпечення сталого розвитку та зменшення негативного впливу на довкілля.

Незважаючи на проблеми та перешкоди, успішні проекти відновлюваної енергетики та позитивна громадська думка свідчать про перспективи розвитку цієї галузі в ЄС. Для її подальшого необхідно вирішувати виклики вартості технологій та правового регулювання. За допомогою антикризової стратегії, що стимулює зростання відновлюваної енергетики в ЄС, ми зможемо розкрити її повний потенціал і забезпечити стале та екологічно чисте енергетичне майбутнє.

Використання розглянутих напрямів фіскальної підтримки розвитку відновлюваної енергетики країнами ЄС, як елементів антикризового управління, дасть змогу Україні зробити реальні кроки до повоєнного відновлення та відповідності екологічним стандартам ЄС.

Список використаних джерел

1. Прикордонне вуглецеве коригування ЄС та виклики для української економіки/енергетики. URL: <https://razumkov.org.ua/statti/trykordonne-vugletseve-koryuvannia-yes-ta-vyklyky-dlia-ukrainskoi-ekonomiky-energetyky>.

2. ЄБРР більше не фінансуватиме вугільні проекти. URL: https://elektrovesti.net/63796_ebrr-bilshe-ne-finansuvatime-vugilni-proekti.

УДК 336.22

Євгеній Миколайович Шалденко

аспірант,

ДННУ "Академія фінансового управління"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-2193-4220>

УДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ОПОДАТКУВАННЯ УКРАЇНИ ЧЕРЕЗ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНИХ ІННОВАЦІЙНИХ РІШЕНЬ

Анотація. Протягом дії воєнного стану в Україні держава продовжує реалізацію заходів, спрямованих на підтримання фінансової стійкості. Пріоритетними завданнями є вирішення питань щодо виконання державного бюджету, забезпечення поступового відновлення фінансової стабільності та фінансового зростання країни. Удосконалення фінансової політики є одним із важливих аспектів підтримання фінансової стійкості та відновлення економіки. Одним із напрямів з удосконалення фінансової політики та розбудови економічного потенціалу є імплементація Плану дій для боротьби з розмиванням бази оподаткування і переміщенням прибутків за кордон (BEPS).

Ключові слова: фінансова політика, антикризова фінансова політика, фінансові правила, удосконалення фінансової політики, відновлення економіки, податки.

Yevheniy Shaldenko

SESE "The Academy of Financial Management"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0008-2193-4220>

IMPROVEMENT OF THE TAXATION SYSTEM OF UKRAINE THROUGH THE IMPLEMENTATION OF EFFECTIVE INNOVATIVE SOLUTIONS

Abstract. During the martial law in Ukraine, the state continues to implement measures aimed at maintaining financial stability. The priority tasks are solving issues related to the implementation of the state budget, ensuring the gradual restoration of financial stability and financial growth of the country. Improving fiscal policy is one of the important aspects of maintaining financial stability and economic recovery. One of the directions for improving fiscal policy and building economic potential is the implementation of the Action Plan to combat the erosion of the tax base and the movement of profits abroad (the BEPS Action Plan).

Keywords: fiscal policy, anti-crisis fiscal policy, fiscal rules, improvement of fiscal policy, economic recovery, taxes.

Подолання наслідків економічної кризи, забезпечення економічної стабільності у період воєнного стану та повоєнне відновлення економіки України стали значним викликом для держави і суспільства. Разом з тим реалізація заходів, спрямованих на підтримання фінансової стійкості передбачає збереження балансу між завданнями фіскальної функції держави та забезпеченням економічного розвитку і інвестиційної привабливості національної економіки. Це стосується і послідовного вдосконалення фіскальної політики, її модернізації та адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу.

BEPS (Base erosion and Profit Shifting) – міжнародний проєкт Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР) та країн G20 із розроблення заходів протидії розмиванню бази оподаткування та виведенню прибутку з-під оподаткування. Проєкт був представлений ОЕСР та затверджений у вересні 2013 р. на саміті голів держав G20. План дій для боротьби з розмиванням бази оподаткування і переміщенням прибутків за кордон (BEPS) був розроблений Організацією економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) у 2015 р.

У 2016 р. Україна розпочала процес підготовки до запровадження Плану дій для боротьби з розмиванням бази оподаткування і переміщенням прибутків за кордон (BEPS). З 1 січня 2017 р. Україна приєдналася до Inclusive Framework on BEPS, програми розширеного співробітництва з питань імплементації плану протидії практикам BEPS.

Зазначений План передбачає 15 кроків (блоків), впровадження яких передбачає внесення змін до національного законодавства та ряду міжнародних договорів про уникнення подвійного оподаткування, запровадження комплексу механізмів та фіскальних правил, які націлені на створення умов для суб'єктів господарювання нараховувати та сплачувати податки на тій території де безпосередньо здійснюється господарська діяльність, де створюється додаткова вартість.

За офіційними даними Міністерства фінансів України 53,24% структури державного бюджету за доходами у 2023 р. становлять податкові надходження. За оцінками ОЕСР, втрати бюджетів країн світу від агресивного податкового планування, що ґрунтується на розмиванні бази оподаткування і переміщенні прибутків за кордон (BEPS), щороку сягають 100–240 млрд дол. США, або 4–10% сукупних надходжень прибутку від податку на прибуток підприємств.

Упровадження Плану дій (BEPS) спрямоване на впровадження єдиних прозорих податкових правил для країн учасників проєкту та розроблення комплексного механізму, який може запобігти практикам зменшення бази

оподаткування податком на доходи і переміщення прибутку підприємств до юрисдикцій з низьким рівнем оподаткування.

План дій BEPS передбачає, зокрема, реалізацію таких кроків: розкриття фізичними особами – резидентами України своєї участі в іноземних компаніях, які вони контролюють, і правила оподаткування таких компаній; обмеження витрат на фінансові операції з пов'язаними особами; запобігання зловживанням у зв'язку із застосуванням договорів про уникнення подвійного оподаткування; запобігання штучному уникненню визнання статусу постійного представництва; удосконалення контролю за трансфертним ціноутворенням; правила звітності в розрізі країн для міжнародних груп компаній.

У зв'язку з цим внесено зміни до Податкового кодексу України, які набрали чинності з 01.01.2021. Зокрема, розширено поняття дивідендів, впроваджено поняття трансфертного ціноутворення, контрольованих іноземних компаній (КІК) тощо.

Отже, імплементація кроків Плану дій BEPS, контролю трансфертного ціноутворення, контролю за діяльністю нерезидентів, контрольованих іноземних компаній, виплати дивідендів, безумовно, є прогресивною, ефективною практикою, яка ґрунтується на міжнародному досвіді.

Таким чином, упровадження міжнародних інноваційних та ефективних рішень є невід'ємною частиною антикризової фіскальної політики та запорукою повоєнного відновлення економіки України, забезпечення інвестиційної привабливості та кроком у напрямі міжнародної інтеграції національної економіки.

Список використаних джерел

1. Єфименко Т. І. Фіскальний простір антикризового регулювання. Київ : ДНУ "Акад. фін. управління", 2012. 332 с.
2. Рекомендації з реалізації Плану дій з BEPS (мінімальні стандарти) / Міністерство фінансів України. URL: [https://mof.gov.ua/storage/files/2017_Roadmap_BEPS_UKRAINE_ua\(1\).pdf](https://mof.gov.ua/storage/files/2017_Roadmap_BEPS_UKRAINE_ua(1).pdf).
3. Національний банк України. URL: <https://bepsinua.bank.gov.ua/beps/>.
4. Державний веб-портал бюджету для громадян. URL: <https://openbudget.gov.ua>.

УДК 336.1

Андрій Вікторович Швагер

аспірант,

ДННУ “Академія фінансового управління”

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-5706-8996>

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АУДИТУ ЗВІТНОСТІ ПРО СТАЛИЙ РОЗВИТОК

Анотація. Розглянуто методологічну основу складання звітів про сталий розвиток та здійснено аналіз інституціонального забезпечення, пов'язаного з проведенням аудиту звітності про сталий розвиток в світі та в Україні. Обґрунтовано висновки стосовно необхідності розроблення та вдосконалення процедури аудиту звітності про сталий розвиток в контексті імплементації положень Директиви 2022/2464 та Міжнародного стандарту із забезпечення стійкості 5000 “Загальні вимоги до завдань із забезпечення сталого розвитку”.

Ключові слова: аудит, звіт про сталий розвиток, ділова репутація, міжнародні стандарти аудиту, директивні вимоги ЄС, Директива 2022/2464, Рада з міжнародних стандартів аудиту та забезпечення впевненості.

Andriy Shvaher

SESE “The Academy of Financial Management”

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-5706-8996>

INSTITUTIONAL ENSURING THE AUDIT OF THE SUSTAINABLE DEVELOPMENT REPORT

Abstract. The methodological basis of drawing up reports on sustainable development was considered and the analysis of institutional support related to the audit of reporting on sustainable development in the world and in Ukraine was carried out. Conclusions regarding the need to develop and improve the audit procedure for sustainable development reporting in the context of implementing the provisions of Directive 2022/2464 and the International Sustainability Standard 5000 “General Requirements for Sustainable Development Tasks” are substantiated.

Keywords: audit, sustainability report, business reputation, international auditing standards, EU directive requirements, Directive 2022/2464, International Auditing and Assurance Standards Board.

З кожним днем приділяється все більше уваги до звітності про сталий розвиток та її аудиту. Тому останнім часом дуже актуальним є подальший розвиток регулювання аудиту звітності про сталий розвиток. Питанням удосконалення інституціонального забезпечення аудиту звітності про ста-

лий розвиток присвячено дослідження українських та зарубіжних дослідників, серед яких А.Г. Костирко [1], І.М. Сисоева [2], В.Ю. Харчук [3], І.О. Макаренко, О.В. Кравченко, Н.В. Овчарова, С.М. Макаренко [4], К. Мельник [5], К. Тимошенко К. [6], О.В. Пасько [7], І. Ковальчук, В. Зінькова [8], А. Несимович, N. Martinov-Bennie [9], P. Velte [10].

В Україні документом, в якому може розкриватись інформація щодо сталого розвитку (нефінансова інформація), є звіт про управління, що, починаючи з 2018 р., подається великими та середніми підприємствами в обов'язковому порядку. Звіт про сталий розвиток – це документ компанії, де відображені ESG показники. ESG показники розкривають інформацію про екологічні, соціальні та управлінські фактори компанії, що є ключовими для оцінки сталості та етичного впливу інвестицій.

Методологічну основу складання звітів про сталий розвиток утворюють міжнародні документи та ініціативи, зокрема:

- стандарти Global Reporting Initiative (GRI) [11];
- положення Глобального договору ООН (UN Global Compact) [12];
- серія стандартів AccountAbility 1000 Британського Інституту соціальної та етичної звітності, зокрема Стандарт взаємодії зі стейкхолдерами (AA1000 SES) [13];
- стандарти SASB (SASB Standards) [14].

Із серпня 2022 р. Рада з міжнародних стандартів сталого розвитку (ISSB) Фонду МСФЗ взяла на себе відповідальність за стандарти SASB. ISSB зобов'язався підтримувати, покращувати та розвивати стандарти SASB і заохочує розробників та інвесторів продовжувати використовувати стандарти SASB. У червні 2023 р. Рада з міжнародних стандартів сталого розвитку (ISSB) випустила свої перші стандарти – МСФЗ S1 “Загальні вимоги до розкриття інформації, пов'язаної зі сталим розвитком” [15] та МСФЗ S2 “Про розкриття інформації, пов'язаної з кліматом” [16] – відкриваючи нову еру розкриття інформації щодо сталого розвитку на ринках капіталу в усьому світі. Стандарти допоможуть підвищити довіру та впевненість у розкритті компаніями інформації щодо сталого розвитку для інформування інвесторів.

МСФЗ S1 містить набір вимог до розкриття інформації, розроблених для того, щоб компанії могли повідомляти інвесторам про ризики та можливості, пов'язані зі сталим розвитком, з якими вони стикаються в короткостроковій, середньостроковій та довгостроковій перспективі. МСФЗ S2 розкриває конкретну інформацію, пов'язану з кліматом, і призначений для використання разом із МСФЗ S1.

Для більшої довіри до зазначених звітів, інвестори та інші зацікавлені сторони, вбачають за необхідне не лише ознайомитись з ними, а й мати ау-

диторську думку стосовно правильності їх складання та достовірності інформації, яка в них розкривається.

До 2022 року аудитори та аудиторські компанії для підтвердження нефінансової звітності керувались Міжнародним стандартом завдань з надання впевненості (МСЗНВ) 3000 (переглянутий) “Завдання з надання впевненості, що не є аудитом чи оглядом історичної фінансової інформації” [17]. Незважаючи на те, що МСЗНВ 3000 є надійним та прийнятним, існує потреба в нових стандартах, які забезпечать більшу конкретність для надання впевненості щодо звітності про сталий розвиток.

З кінця 2022 р. розпочався новий етап розвитку аудиту звітності зі сталого розвитку. Спочатку було прийнято Директиву 2022/2464 від 14.12.2022 про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 537/2014, Директиви 2004/109/ЄС, Директиви 2006/43/ЄС та Директиви 2013/34/ЄС щодо корпоративної звітності зі сталого розвитку [18], в якій внесені суттєві поправки до Директиви 2006/43/ЄС, пов'язані з проведенням аудиту звітності про сталий розвиток.

Після цього 02.08.2023 Рада з міжнародних стандартів аудиту та забезпечення впевненості (IAASB) випустила запропонований Міжнародний стандарт із забезпечення сталого розвитку (ISSA) 5000 “Загальні вимоги до завдань із забезпечення сталого розвитку” [19]. Стандарт ISSA 5000 зосереджується на забезпеченні звітності про сталий розвиток. Цей документ спирається на численні рамкові підходи до підготовки звітності, які вже існують, і ті, що перебувають на стадії розроблення, включаючи, але не обмежуючись, ті, що випущені Європейським Союзом, Міжнародною радою стандартів сталого розвитку, Глобальною ініціативою звітності, Міжнародною організацією стандартизації та іншими.

ISSA 5000 – це всеохоплюючий стандарт, що ґрунтується на принципах, який підходить як для обмежених, так і для обґрунтованих зобов'язань з надання впевненості щодо інформації щодо сталого розвитку. Він є важливим кроком у зміцненні впевненості та довіри до звітності про сталий розвиток. Прийняття цього стандарту відповідає рекомендаціям Міжнародної організації комісій з цінних паперів і доповнює роботу інших організацій, які встановлюють стандарти, включно з Радою з міжнародних етичних стандартів для бухгалтерів. Корпоративна звітність, будь то фінансова чи зосереджена на стійкому розвитку, користується більшою довірою, коли вона отримує зовнішню та незалежну гарантію на основі загальноновизнаних стандартів, незалежно розроблених в інтересах суспільства. Після схвалення ISSA 5000 стане найповнішим стандартом забезпечення сталості, доступним для всіх практикуючих фахівців у всьому світі. Він застосовуватиметься до інформації щодо сталого розвитку, яка підготовлена відповідно до будь-якого рамкового підходу та структури.

ISSA 5000 формується в рамках координації з іншими глобальними організаціями, включаючи ISSB і GRI.

Враховуючи подання у 2022 р. заявки України на вступ до ЄС, що зумовлює необхідність гармонізації вітчизняного законодавства із директивними вимогами ЄС, та зростання попиту з боку влади, інвесторів і суспільства на транспарентну та достовірну інформацію, яка розкривається підприємствами у звітності про сталий розвиток, виникає необхідність розроблення та вдосконалення процедури її аудиту в контексті імплементації положень Директиви 2022/2464 від 14.12.2022 про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 537/2014, Директиви 2004/109/ЄС, Директиви 2006/43/ЄС та Директиви 2013/34/ЄС щодо корпоративної звітності зі сталого розвитку, а також Міжнародного стандарту із забезпечення стійкості 5000 “Загальні вимоги до завдань із забезпечення сталого розвитку”.

Список використаних джерел

1. Костирко А.Г. Інформаційне забезпечення аудиту нефінансової звітності. 2021. URL: <https://cutt.us/AVsZn> (.).
2. Сисоева І.М. Інформаційне забезпечення соціального аудиту. 2021. URL: <https://cutt.us/fn6xt>.
3. Харчук В.Ю. Аналізування міжнародних стандартів із гармонійного розвитку. *Держава та регіони*. 2020. № 117. 2020. С. 111–117. URL: <https://cutt.us/TJqho>.
4. Макаренко І. О., Кравченко О. В., Овчарова Н. В. та ін. Стандартизація аудиту звітності зі сталого розвитку компаній. 2020. URL: <https://cutt.us/KINwd>.
5. Мельник К. Аудиторське забезпечення сталого розвитку сільських територій; теорія, методологія, практика : дис. ... д. е. н. 2021. URL: <https://cutt.us/qldXP> (дата звернення 01.09.2023).
6. Тимошенко К. Аудит нефінансової звітності. 2023. URL: <https://cutt.us/uab73>.
7. Пасько О. В. Від Директиви з нефінансової звітності до Директиви про корпоративну звітність зі сталого розвитку: орієнтири ЄС у сфері корпоративної підзвітності зі сталого розвитку для України. URL: <https://cutt.us/3DgAD>.
8. Ковальчук І., Зінькова В. Аналітичне і нормативне забезпечення формування та аудиту інтегрованої корпоративної звітності. *Selected papers of the III International Conference on European Dimensions of Sustainable Development* June 11, 2021. Kyiv: NUFT, 2021. URL: <https://cutt.us/0gDMz>.
9. Hecimovic A., Martinov-Bennie N. Audit report construction: public sector organisation perspectives within a non-financial information context. *Journal of Public Budgeting, Accounting & Financial Management*. 2023. Vol. 35, No. 2. P. 172–191. URL: <https://cutt.us/BOgEL>.

10. Velte P. Which attributes of audit committees are most beneficial for European companies? Literature review and research recommendations. *Journal of Global Responsibility*. 2023. URL: <https://cutt.us/nrWFW>.

11. Стандарти Global Reporting Initiative (GRI). URL: <https://cutt.us/JljK>.

12. Положення Глобального договору ООН (UN Global Compact). URL: <https://cutt.us/WLbai>.

13. AccountAbility 1000. URL: <https://www.accountability.org/standards/>

14. SASB Standards. URL: <https://sasb.org/standards/>.

15. МСФЗ S1 “Загальні вимоги до розкриття інформації, пов’язаної зі сталим розвитком”. URL: <https://cutt.us/Jk4W9>.

16. МСФЗ S2 “Про розкриття інформації, пов’язаної з кліматом”. URL: <https://cutt.us/UCmG6>.

17. Міжнародний стандарт завдань з надання впевненості 3000 (переглянутий) “Завдання з надання впевненості, що не є аудитом чи оглядом історичної фінансової інформації”. URL: <https://cutt.us/NDe5O>.

18. Директива 2022/2464 від 14 грудня 2022 року про внесення змін до Регламенту (ЄС) № 537/2014, Директиви 2004/109/ЄС, Директиви 2006/43/ЄС та Директиви 2013/34/ЄС щодо корпоративної звітності зі сталого розвитку. URL: <https://cutt.us/irk9h>.

19. Міжнародний стандарт із забезпечення стійкості 5000 “Загальні вимоги до завдань із забезпечення сталого розвитку”. URL: <https://cutt.us/NUEKc>.

УДК 631.1

Володимир Юрійович Шуман

аспірант,

ДННУ “Академія фінансового управління”

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-9811-5742>

ФІСКАЛЬНІ ІМПЕРАТИВИ ГРАНТОВОЇ ПІДТРИМКИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ І РОЗРОБОК

Анотація. Систематизовано та обґрунтовано фактори розвитку грантових механізмів фінансування наукової сфери як в умовах правового режиму воєнного стану, так і повоєнної реконструкції національної економіки. Охарактеризовано фінансові наслідки обсягових параметрів грантового фінансування наукової і науково-технічної діяльності в перший рік війни та у 2023 р.

Ключові слова: грантова підтримка, наукова і науково-технічна діяльність, фінансові наслідки, НФДУ.

Volodymyr Shuman

SESE “The Academy of Financial Management”

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-9811-5742>

FISCAL IMPERATIVES OF GRANT SUPPORT OF SCIENTIFIC RESEARCH AND DEVELOPMENT

Abstract. Systematized and substantiated factors of the development of grant mechanisms for financing the scientific sphere both under the conditions of the legal regime of martial law and the post-war reconstruction of the national economy. The fiscal consequences of volume parameters of grant funding of scientific and scientific and technical activities in the first year of the war and in 2023 are characterized.

Keywords: grant support, scientific and scientific-technical activity, fiscal consequences, NRFU.

Україна – країна, що завжди визначалася своєю багатю науковою спадщиною та талановитими вченими. Проте для забезпечення сталого розвитку сучасного суспільства, наукові дослідження вимагають фінансування та підтримки. Один із головних інструментів фінансування наукових досліджень в Україні – це грантова програма, що є ключовим рушієм інноваційного розвитку держави.

Грантова програма – це механізм фінансування наукових досліджень, що надає вченим, дослідникам та академічним групам можливість здій-

снювати дослідження на конкурентній основі. Україна розвиває власну систему грантового фінансування, існують як національні, так і міжнародні програми, які допомагають українським науковцям отримувати необхідне фінансування для своїх досліджень.

Незважаючи на повномасштабну агресію РФ наукові дослідження в Україні не лише продовжуються, а й оголошуються нові напрями грантової підтримки. Зокрема Національний фонд досліджень України (далі – НФДУ) у 2022 р. оголосив та провів два нових конкурси [1].

“Наука для відбудови України у воєнний та повоєнний періоди” – на загальну суму до 450 млн грн;

“Кембридж – НФДУ 2022”. Індивідуальні гранти на проведення досліджень (розробок) для українських вчених (за підтримки Кембриджського університету, Велика Британія) на загальну суму до 144 тис. євро.

Також міжнародне співтовариство запропонувало підтримку українським науковцям кількома способами, включаючи партнерство в дослідницьких грантах на основі досягнень вчених [2]. Рушійною силою вперед для української науки є подальше залучення до конкурсного грантового фінансування, саме такий підхід використовують та підтримують науковці всього світу. Саме вибираючи кого фінансувати на основі досягнень, а не за рахунок неформальних інституційних правил, система грантів створює більш рівні умови для вчених.

Поширення конкурсних грантів притаманне саме західним країнам, але в країнах колишнього радянського табору державне фінансування науки історично надавалося скоріше за принципом “згори донизу” [3]. Тут найважливіші наукові дослідження проводилися у величезних академіях наук і галузевих міністерствах із сотнями вертикально організованих інститутів, тоді як університети майже в усіх випадках зводилися до викладацьких установ. Згідно з оцінками колишніх радянських учених і західних експертів, джерелом приблизно 70% цього фінансування згори були військові. Ця система досить добре працювала в радянській командно-адміністративній системі, хоча й дуже неефективно порівняно зі стандартами передових індустріальних країн [4]. Однак він недостатньою мірою відповідає духу економіки знань, яка домінує в економічних моделях розвитку в останні десятиліття.

Запровадження грантового фінансування було ключовою особливістю реформ моделі державного фінансування науки в Україні. Так, Законом України “Про наукову і науково-технічну діяльність” було створено Національний фонд досліджень України як державну бюджетну установу. Його перші конкурси було проведено у 2020 р. За наступні три роки він надав грантову підтримку за 216 проектами українським дослідникам на загаль-

ну суму 912,4 млн грн [5]. Хоча ця сума була значною, це була лише невелика частка загального фінансування досліджень. Після неспровокованої агресії РФ та пов'язані з нею фінансові труднощі, відбулось скорочення витрати на наукові дослідження більш ніж на 50%.

Можна сподіватися, що глибоке переосмислення в Україні свого майбутнього шляху в науці ще більше підвищить роль і частку бюджету таких організацій, що використовують грантові програми для фінансування наукових досліджень на конкурентній основі якою є Національний фонд досліджень України.

Список використаних джерел

1. Завершені конкурси / Національний фонд досліджень України. URL: <https://nrfu.org.ua/contests/completed-competitions>.
2. Rebuilding research, education, and innovation in Ukraine / National Academies of Sciences, Engineering, and Medicine. 2022. URL: <https://nap.nationalacademies.org/catalog/26795/rebuilding-research-education-and-innovation-in-ukraine-proceedings-of-a>.
3. Sher G. From Pugwash to Putin: A Critical History of US-Soviet Scientific Cooperation. Bloomington : Indiana University Press, 2019. URL: <https://www.worldcat.org/title/1096214652?oclcNum=1096214652>.
4. Sagdeev R. S. Science and perestroika: A long way to go. *Issues in Science and Technology*. 1988. Vol. 4, No. 4. P. 48–52. URL: <https://www.jstor.org/stable/43310607>.
5. Звіти про діяльність Національного фонду досліджень України / Національний фонд досліджень України. URL: https://nrfu.org.ua/about-us/zvity-nfdu_1.

3

ТРАНСФОРМАЦІЇ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ, ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОНЕТАРНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ

УДК 337.74

Олена Іванівна Береславська

доктор економічних наук, професор,

Державний податковий університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8856-2478>

СУЧАСНІ ПРІОРИТЕТИ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ

Анотація. Розглянуто трансформацію функцій центральних банків (ЦБ) у процесі кризових станів світової економіки та необхідності подолання їх наслідків. Визначено, що сучасним пріоритетом монетарної політики ЦБ є боротьба з високим рівнем інфляції. Проведено ретроспективний аналіз монетарного регулювання ЦБ у 2008 р. та його відмінності під час пандемії. Акцентовано увагу на пошуку компромісів між монетарною та фіскальною політиками. Обґрунтовано, що монетарна політика ЦБ повинна бути спрямована на зниження інфляційних очікувань.

Ключові слова: Центральний банк, монетарна політика, монетарне регулювання, інфляція, фіскальна політика, процентна ставка, інфляційні очікування.

Olena Bereslavska

Dr. Sc. (Economics), Professor,

State Tax University

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8856-2478>

CURRENT MONETARY POLICY PRIORITIES CENTRAL BANKS

Abstract. The transformation the functions of Central Banks (CBs) during the crisis the world economy and the need to repair their legacies is examined. It is indicated that the current priority of the Central Bank's monetary policy is the fight against

high inflation. A retrospective analysis of the monetary regulation of the Central Bank was carried out in 2008 during the period of the pandemic. The focus is on the search for compromises between monetary and fiscal policies. It is assumed that the monetary policy of the Central Bank is aimed at reducing inflation rates.

Keywords: Central Bank, monetary policy, monetary regulation, inflation, fiscal policy, interest rate, inflation rate.

Сплеск інфляції у світовій економіці, який спостерігається протягом останніх років, відбувся в унікальних умовах на перетині двох визначальних подій: глобальної пандемії та війни в Україні. Оскільки відповідний внесок у провокування інфляції здійснили центральні банки (далі – ЦБ) м'якою монетарною політикою, наразі перед ними постала проблема боротьби з високими для країн рівнями інфляції. Економічні умови, що швидко змінюються, залишають менше простору для маневру в політиці, а геополітична структура світової економіки, зміна клімату, старіння робочої сили та поява цифрових грошей значно ускладнюють основне завдання монетарної політики – контроль за інфляцією.

Дослідження дій та заходів, що розробляли та застосовували ЦБ розвинутих країн та країн, що розвиваються та реформують економіку, під час двох останніх криз – фінансової у 2008–2009 рр. та коронакризи у 2020 р. засвідчують про істотну трансформацію їх ролі і функцій у системі монетарного регулювання у відповідь на виклики та дисбаланси у структурі грошових та фінансових ринків [1, с. 67].

Загальною світовою тенденцією стало суттєве посилення ролі ЦБ не тільки у збалансуванні фінансової системи, управлінні монетизацією, а ще й у забезпеченні економічного зростання через позбавлення сукупного попиту. Сьогодні ЦБ вимушені поєднувати свої класичні функції (монетарного регулювання, управління грошовим оборотом, регулювання банківської діяльності) з функціями антикризового управління й забезпечення фінансової стабільності. На думку експертів і науковців, таке поєднання актуалізує питання незалежності ЦБ. Зокрема Р. Скідельські вважає, що ЦБ все більше стають підконтрольними державі [2], а П. Такер зазначає, що "...ще до пандемії COVID-19 було очевидним, що в раціональному світі центральних банків щось відбувається. Бути єдиним у своєму роді перетворювалося у політичний, навіть конституційний кошмар" [3, с. 44]. Таким чином, мандати ЦБ і навіть їх незалежність зазнають дедалі більшого політичного тиску. Ці нові сили та інші чинники порушують питання, які зміни у монетарній політиці можуть знадобитися у майбутньому.

Ретроспективний аналіз поведінки ЦБ засвідчив, що низькі процентні ставки та некритичні для країн рівні державного боргу, які переважали піс-

ля глобальної кризи 2007–2008 рр., дали змогу ЦБ не зважати на слабку взаємодію монетарної та фіскальної політик. Період, що спостерігався після кризи, характеризувався наявністю монетарного домінування, яке полягало у вільному встановленні рівнів процентних ставок та реалізації цілей без урахування орієнтирів фіскальної політики. Керівництво ЦБ припускало, що основна проблема полягала не в зростанні цін, а в ризику стосовно того, що слабкий попит призведе до серйозної дефляції. У підсумку вони зосередилися насамперед на розробленні нетрадиційних інструментів монетарної політики, що допомогло їм забезпечити додаткове стимулювання. Центральні банки були впевнені в ефективній реалізації заходів, які одночасно задовольняли б потребу у подальшому стимулюванні економіки та досягненні соціальних цілей, таких як прискорення переходу до “зеленої” економіки або сприяння економічній інтеграції [4, с. 6].

У період кризи COVID-19 обставини різко змінилися. У більшості розвинутих країн державні витрати почали стрімко зростати, що сприяло суттєвому збільшенню обсягів державного боргу. За оцінкою рейтингової агенції Fitch, глобальний держборг збільшився у 2020 р. на 10 трлн дол., побивши відразу два рекорди: це максимальний в історії рівень у 77,8 трлн дол., що майже еквівалентно обсягу світового ВВП за рік, та небачений приріст, який можна порівняти з сумарним зростанням держборгу за 7 попередніх років [5].

Бюджетна експансія поряд з монетарною стали основними чинниками зростання інфляції, а нарощування внутрішньої грошової пропозиції і розрив логістичних зв'язків між країнами тільки підсилювали інфляційний тиск. Пандемія показала, що сама по собі монетарна політика не завжди може контролювати інфляцію. Фіскальна політика також відіграє важливу роль в економіці країни. У цьому контексті слід нагадати про вже давно усталену думку, що між монетарною та фіскальною політиками треба завжди шукати компроміс при цьому пам'ятаючи, що ЦБ повинен бути і залишатися незалежним.

Центральні банки можуть зберегти незалежність тільки в тому випадку, коли вони відмовляють уряду монетизувати надмірний борг, що, у свою чергу, з часом змусить органи державної влади скорочувати видатки, або збільшувати податки, або одне з другим одночасно – до процесу бюджетної консолідації.

На сьогодні ЦБ уже мають достатній досвід боротьби з інфляцією. Основним інструментом такої боротьби є підвищення процентних ставок. Зокрема, у США Федеральна резервна система (ФРС) почала піднімати ставку ще у березні минулого року. За період з березня 2022 р. по травень 2023 р. процентна ставка зросла до 5,0–5,25 %, що є достатньо високим рів-

нем для США, зважаючи на те, що таргет інфляції повинен коливатися у межах 2 %. Європейський центральний банк (ЄЦБ) у вересні 2023 р. також підвищив ключові ставки на 25 б. п. Базова ставка за кредитами зросла до 4,5 %, ставка за депозитами – до 4, ставка за маржинальними кредитами – до 4,75 %. Рада керуючих ЄЦБ наголошує, що процентні ставки досягли рівнів, утримання яких протягом тривалого часу зробить суттєвий внесок у повернення інфляції до цільового показника, тобто до таргету у 2 %. За прогнозами регулятора, інфляція в єврозоні у 2023 р. буде на рівні 5,6 %, у 2024 р. вона сповільниться до 3,2 %, у 2025 р. – до 2,1 %.

Жорсткість монетарної політики призводить до виникнення суперечок між ЦБ і урядом. Зростання дефіцитів бюджету стимулює нагромадження сум державного боргу і підвищення вартості його обслуговування. Державні органи управління прагнуть до монетизації держборгу ЦБ через викуп цінних паперів.

Нездатність уряду до скорочення видатків та внутрішнього попиту може звести нанівець дії та заходи ЦТ щодо приборкання інфляції. Однак, дослідження показують, що війна в Україні сприяла стабілізації інфляційних очікувань на певному рівні, тому що стала аргументом для ЦБ щодо пояснення сплеску інфляції. При цьому в самій Україні із середини 2023 р. також спостерігається стабілізаційний тренд у інфляційних та девальваційних очікуваннях.

Щодо світових тенденцій, то за останніми даними восени поточного року почали з'являтися попереджувальні сигнали щодо зростання рівня інфляційних очікувань, які поряд з невизначеністю подальшого світового розвитку та правопорядку, перешкоджатиме збалансуванню сукупного попиту і пропозиції. Це в подальшому матиме негативні наслідки як для ЦБ у прагненні ефективного контролю за інфляцією, так і для приватних компаній, які будуть зволікати з інвестиціями. Для вирішення цих проблем ЦБ необхідно повернутися до монетарної політики, для якої фіксація інфляційних очікувань стане пріоритетним напрямом. Центральні банки повинні обов'язково враховувати очікування щодо майбутньої інфляції як домашніх господарств, фінансових посередників так і бізнесу, оскільки саме ці суб'єкти економіки формують сукупний попит в країні і ціни на фінансові активи.

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що сьогодні саме ЦБ відіграють основну роль у боротьбі з інфляцією. При цьому фіскальна політика повинна також відігравати певну роль, яка, у т. ч., полягає в забезпеченні адресної допомоги найбільш уразливих верств населення та є адекватною до заходів ЦБ з реалізації монетарної політики, спрямованої на досягнення пріоритетної цілі – боротьби з інфляцією та фіксацію інфляційних очікувань.

Список використаних джерел

1. Береславська О. Трансформація фундаментальних функцій Центральних банків у контексті кризових явищ. *Перспективи посткоронавірусних економічних трансформацій та їх вплив на розвиток країн. Місце України у посткризовому світі*. Центр Разумкова, 2021. С. 67–74. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2021_perspectives_for%20_economic_transformations.pdf.
2. Skidelsky R. The Central Banker's New Clothes. 2021. URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/uk-fiscal-policy-is-now-driving-monetary-policy-by-robert-skidelsky-2021-05>.
3. Tucker P. On the independence of central banks. *Finance and development*. 2020. June. P. 44–47. URL: <https://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/fandd/2020/06/pdf/paul-tucker-unelected-power-on-central-bank-independence.pdf>.
4. Brunnermeier M. K. A new approach to monetary policy in a changing world. 2023. March. P. 4–9. URL: <https://www.imf.org/ru/Publications/fandd/issues>.
5. Global Perspectives: The Growing Inequality in Global Government Debt Burdens. 2021. URL: <https://www.fitchratings.com/research/sovereigns/global-perspectives-the-growing-inequality-in-global-government-debt-burdens-05-01-2021>.

УДК 336.78

Іван Віталійович Богдан

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник,
Секретаріат Ради Національного банку України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1752-0198>

РОЛЬ НЕЙТРАЛЬНОЇ СТАВКИ В ПРИЙНЯТТІ РІШЕНЬ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ¹

Анотація. узагальнено різні концепції та дефініції нейтральної процентної ставки, обґрунтовано роль нейтральної ставки як ключового елемента прийняття рішень з монетарної політики у рамках режиму інфляційного таргетування, що досягається через варіювання фактичних значень ключової ставки відносно нейтральної реальної ставки. Показано необхідність зміни методики оцінки нейтральної ставки в умовах України і врахування факторів внутрішнього попиту на гроші та пропозиції грошей у рамках національної економіки.
Ключові слова: нейтральна процентна ставка, монетарна політика, інфляція, заощадження, попит на гроші.

Ivan Bogdan

Ph. D. (Economics), Senior Researcher,
Secretariat of National Bank of Ukraine Council
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1752-0198>

ROLE OF NEUTRAL INTEREST RATE IN DECISION-MAKING ON MONETARY POLICY

Abstract. various concepts and definitions of the neutral interest rate are summarized, the role of the neutral rate as a key element of monetary policy decision-making within the inflation targeting regime is shown, that is achieved by setting the actual values of the key rate relative to the neutral real rate. Author proves the necessity to change the methodology for estimating the neutral rate in the conditions of Ukraine and taking into account the factors of domestic demand for money and money supply within the national economy.

Keywords: neutral interest rate, monetary policy, inflation, savings, money demand.

Оцінка нейтральної вартості грошей є ключовим елементом в процесі прийняття рішень з монетарної політики у сучасній практиці регулювання грошово-кредитних відносин. Актуальність цього питання особливо

¹ Матеріал підготовлено в рамках проекту, що виконується за грантової підтримки Національного фонду досліджень України (реєстраційний номер: 2020.01/0546).

підвищилася після імплементації монетарного режиму інфляційного таргетування в практику роботи центральних банків світу, який передбачає використання процентної ставки як основного інструменту монетарної політики.

Позиціювання рівня фактичної процентної ставки відносно її нейтрального рівня дає змогу оцінити рівень жорсткості монетарної політики в умовах тієї чи іншої фази економічного циклу, а отже, цілеспрямовано коригувати монетарну політику, залежно від мандату центрального банку та поточних пріоритетів політики.

Концепцію нейтральної ставки вперше запропонував Knut Wicksell ще в 1898 р., який визначав її як рівень процента, що урівноважує дохідність інвестиційних вкладень в фінансові активи з дохідністю нефінансових інвестиційних проєктів [1].

Потужна глобалізація та фінансіалізація кінця ХХ ст. підвищили роль зовнішніх чинників в економічних процесах. Це мало наслідком розширення специфікації факторів нейтральної ставки за рахунок чинників, що характеризують інвестиційну привабливість локальної економіки для глобальних інвесторів.

Після глобальної фінансової кризи 2008–2009 рр. відбулася кардинальна трансформація поглядів на роль фінансового сектора в економічних процесах. Завдання та функції центральних банків в регулюванні фінансової сфери були переглянуті – стали більш жорсткими параметри фінансового регулювання банківської діяльності. Лібералізація міжнародного руху капіталів перестала бути ключовим драйвером процесів внутрішнього кредитування економіки. Для розвитку інструментарію оцінки та прогнозування нейтральної ставки це мало наслідком приділення більшої уваги врахуванню чинників внутрішнього попиту та внутрішніх заощаджень.

Іншим проблемним аспектом оцінки нейтральної ставки є різний характер факторів, які впливають на її динаміку залежно від етапу ринкового розвитку економіки. У країнах з нерозвинутими ринками, низьким рівнем доходів та структурними проблемами ефективність монетарної трансмісії є нижчою, що зумовлює нижчий рівень проникнення міжнародного капіталу до процесів в реальній економіці і відповідно знижує впливовість зовнішніх факторів нейтральної ставки в таких економіках.

У період після глобальної кризи 2009 р. та особливо під час коронакризи 2020–2021 рр. посилились тенденції до модифікації політики центрального банку в напрямі відображення її ролі у сталому та інклюзивному економічному зростанні. Це вимагає подальших змін в методичних підходах до оцінки нейтральної ставки та її ролі в досягненні цілей політики центрального банку. Тому актуальними завданнями сьогодення є узагальнен-

ня проблемних питань у методології оцінки нейтральної вартості грошей, обґрунтування рекомендацій щодо удосконалення застосовуваного в Україні методологічного інструментарію оцінки нейтральної ставки.

Уявлення про ключові драйвери нейтральної ставки розширювалося з розвитком економічної теорії. Однак базовим залишалось положення про те, що зміни заощаджень (пропозиція коштів) та інвестицій (попит на позикові кошти) пояснюють динаміку нейтральної процентної ставки як ціни рівноваги між попитом і пропозицією.

Ключовий фактор поведінки нейтральної ставки в ендогенній економіці – оптимізаційна поведінка домашніх господарств, які приймають рішення щодо споживання чи заощадження, базуючись на власних пріоритетах. Це впливає на сукупний попит і поведінку бізнесу щодо здійснення інвестицій в розширення виробництва. В відкритій економіці важливу роль грають чинники зовнішнього попиту і доступності глобальних заощаджень.

Багато дослідників вказують, що зовнішні чинники варто розглядати в рамках новокейнсіанської моделі економіки, яка використовується в сучасній практиці монетарної політики (Bernanke [2], Holston et al., [3]). Hledik & Vlcek [4] і Stefanski [5] доводять, що в країнах з ринками, які формуються, внутрішні чинники залишаються домінуючими при формуванні траєкторії нейтральної процентної ставки.

Макроекономічна суть нейтральної процентної ставки в рамках новокейнсіанської моделі полягає у відображенні умовного рівня вартості грошей, за якої економічні процеси відбуваються без накопичення дисбалансів, тобто приріст інфляції, реального ВВП, реального обмінного курсу, рівень безробіття тощо відбувається близько до своїх природних рівноважних значень (Woodford [6]).

На основі аналізу світової практики застосування різних методів оцінки нейтральної ставки встановлено таке:

- оцінки нейтральної ставки мають ключове значення для реалізації виваженої та обґрунтованої монетарної політики центральних банків, що діють в рамках режиму інфляційного таргетування;
- в економічній літературі та міжнародній практиці не існує єдиного загальновизнаного теоретико-методичного підходу до визначення нейтральної ставки; більше того підходи, що орієнтовані на застосування в економіках ендогенного типу, є недостатньо специфікованими для застосування в умовах малих відкритих економік;
- класична інтерпретація нейтральної ставки передбачає її оцінку, виходячи з балансу між попитом та пропозицією грошей. Однак складність реалізації такої концепції має наслідком те, що в практичній

площині застосовуються методи, які віддають перевагу окремим факторам – потенційному ВВП, приватному споживанню, зовнішнім факторам тощо;

- найбільш поширеним методом оцінки нейтральної ставки є метод Laubach & Williams [7] у різних варіаціях, що враховує зміни потенційного ВВП, заощаджень населення та інших факторів;
- головним дискусійним питанням в оцінці рівня нейтральної ставки є співвідношення між впливом на неї з боку внутрішніх та зовнішніх факторів. Внутрішні фактори відображають зміну продуктивності економіки, а зовнішні – доступність глобальних заощаджень та вплив світової економіки на сукупний попит.

Пандемія COVID-19 та економічна криза виявили недоліки окремих методів оцінки нейтральної ставки. Встановлено, що найбільш проблемним методом оцінки нейтральної ставки є метод на основі непокритого паритету процентних ставок (застосовується Національним банком України [8]), який базується виключно на показниках зовнішньої інвестиційної привабливості економіки і не враховує зміни внутрішнього попиту на гроші та зміни в формуванні внутрішніх заощаджень. Ця гіпотеза підтверджується даними монетарної статистики України за 2020–2021 рр., а також результатами досліджень фахівців інших центральних банків світу (зокрема Чехії, Польщі).

Отримані результати дали підстави для обґрунтування висновку щодо необхідності модифікації методики оцінки нейтральної ставки, якою оперує центральний банк України, – з розробленням модельного апарату на основі підходу Laubach & Williams та посилення специфікації рівнянь із включенням зовнішніх факторів впливу.

Подальший розвиток інструментарію нейтральної ставки доцільно здійснювати в контексті нового бачення ролі монетарної політики та політики центрального банку загалом в досягненні цілей інклюзивного зростання економіки та суспільства. Тому фактори внутрішнього попиту на гроші можуть бути розширені індикаторами інвестицій в соціальний капітал, зелену економіку тощо, а показники пропозиції грошей – індикаторами демографічних змін чи змін очікуваної тривалості життя, що зміщують пріоритети населення з цілей споживання до цілей заощаджень.

Список використаних джерел

1. Wicksell K. Interest and Prices Auburn, Alabama : The Ludwig von Mises Institute, [1898] 2007. 240 p. URL: https://books.google.com.ua/books?hl=ru&lr=&id=2gvXMkULEC&oi=fnd&pg=PR7&ots=m4c7jOeT8L&sig=hNhvYE_CXtEiOtjybB20E7Ogk8&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false.

2. Bernanke B. The Global Saving Glut and the U.S. Current Account Deficit. The Federal Reserve Board, 2005. URL: <https://www.federalreserve.gov/boarddocs/speeches/2005/200503102/default.htm>

3. Holston K., Laubach T., Williams J. Measuring the Natural Rate of Interest: International Trends and Determinants. *Finance and Economics Discussion Series*. 2016. No. 073. URL: <http://dx.doi.org/10.17016/FEDS.2016.073>

4. Hledik T., Vlcek J. Quantifying the Natural Rate of Interest in a Small Open Economy – The Czech Case. *Working Paper Series of the Czech National Bank*. 2018. No. 7. URL: https://www.cnb.cz/export/sites/cnb/en/economic-research/.galleries/research-publications/cnb_wp/cnbwp_2018_07.pdf

5. Stefanski M. Natural Rate of Interest in a Small Open Economy with Application to CEE Countries. 2018. URL: https://www.nbp.pl/badania/konferencje/2018/summer/papers/11_Stefanski_M.pdf

6. Woodford M. Interest and prices: Foundations of a theory of monetary policy. Princeton, N.J. ; Woodstock, Oxfordshire : Princeton University Press, 2003. 808 p.

7. Laubach T., Williams J. Measuring the Natural Rate of Interest. *The Review of Economics and Statistics*. 2003. Vol. 85 (4). P. 1063–1070. URL: <http://www.jstor.org/stable/3211826>.

8. Grui A., Lepushynskiy V. & Nikolaychuk S. A Neutral Real Interest Rate in the Case of a Small Open Economy: Application to Ukraine. *Visnyk of the National Bank of Ukraine*. 2018. No. 243. P. 4–20. URL: <https://doi.org/10.26531/vnbu2018.243.004>.

УДК 336.63

Анатолій Олександрович Дробязкокандидат економічних наук,
ДННУ “Академія фінансового управління”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0453-0709>**Олександр Сергійович Борщук**аспірант,
ДННУ “Академія фінансового управління”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3960-6240>

ТРАНСФОРМАЦІЯ МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ У 2023 РОЦІ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ

Анотація. У 2022 р. в умовах повномасштабної агресії банківська система України показала свою інституційну спроможність. У 2023 р. НБУ відійшов від політики фіксованого валютного курсу, запровадженого з початком війни та запровадив механізм режиму керованої гнучкості. Крім того, НБУ почав проводити політику пониження облікової ставки як реакцію на сповільнення інфляції. Розглянуто тенденції 2023 р. на ринках депозитів, кредитів та цінних паперів уряду.

Ключові слова: монетарна політика, валютно-курсова політика, депозитний ринок, кредитний ринок, ринок облігацій внутрішньої державної позики, ринок депозитних сертифікатів НБУ.

Anatolii DrobiazkoPh. D. (Economics),
SESE “The Academy of Financial Management”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0453-0709>**Oleksandr Borschuk**SESE “The Academy of Financial Management”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3960-6240>

TRANSFORMATION OF MONETARY POLICY IN 2023 TO RESTORE ECONOMIC GROWTH

Abstract. In 2022, in the conditions of military aggression, the banking system of Ukraine showed its institutional capacity. In 2023, the NBU departed from the fixed exchange rate policy introduced at the beginning of the war and introduced the mechanism of the managed flexibility regime. In addition, the NBU began to implement a policy of lowering the discount rate as a reaction to the slowdown in inflation. The paper examines the trends of 2023 in the markets of deposits, loans and government securities.

Keywords: monetary policy, currency and exchange rate policy, deposit market, credit market, domestic state loan bond market, NBU certificate of deposit market.

У 2022 р. у найтяжчий період російської навали на Україну фінансова система показала свою інституційну спроможність, забезпечила безперебійний грошовий обіг і доступність громадян до своїх грошових накопичень. Рішення, які приймалися НБУ, були більш вдалими і професійними, ніж у період 2014–2015 рр. на початку російської агресії. Ця робота продовжує багаторічні дослідження колективу ДННУ “Академія фінансового управління” з розвитку банківської системи України на сучасному етапі у, реакції банківської системи України на світову пандемічну кризу, а також вивчає питання фіскальної та монетарної безпеки національної економіки в умовах глобальних викликів і загроз [1–5].

У 2023 р. відбулася зміна складу Правління НБУ. Новий склад у вересні – жовтні 2023 року прийняв ряд рішень, що по-іншому задіяли інструменти, якими користуються центробанки країн на ключових напрямках монетарної політики. Спочатку Нацбанк відійшов від політики фіксованого курсу, “відпустив” його, але продовжував підтримувати курс інтервенціями з валютних резервів. Було запроваджено особливий механізм – щось середнє між фіксованим курсом і вільним курсом, назвавши це “режим керованої гнучкості”. Іншим рішенням НБУ різко низив облікову ставку (на 4 в. п. одноразово), не знижуючи ставку по-справжньому для банківської системи. З липня по жовтень ставка НБУ зменшилася з 25 до 16 %. Але змінивши так вартість грошей для банку, НБУ залишив заробіток для банків за тримісячними депозитними сертифікатами на рівні 20 %. Це компроміс між Мінфіном і НБУ, в якому перше має можливість зменшити вартість залучення ресурсів за ОВДП, а другий через високі ставки на депозитні сертифікати стримувати грошовий навіс, який може дестабілізувати обмінний курс.

Короткострокова реакція ринку у жовтні 2023 р. на дії НБУ в цілому позитивна, найближчим часом жодних значних коливань на валютному ринку навколо рівня 36,6 грн / дол. США не очікується (фіксований курс з серпня 2022 р.), а гривня навіть зміцнилася на міжбанку. Інфляція споживчого ринку у 2023 р. має тенденцію зменшення до однозначної цифри в річному вимірі. Система залишається під жорстким контролем НБУ, але ресурси регулятора залежить від міжнародної допомоги. НБУ знайшов рішення для задоволення вимог МВФ щодо відходу від фіксованого курсу для отримання подальших траншів, а також задовільнив вимоги Мінфіну, який надав сигнал для залучення більш дешевих ресурсів з ринку.

Після різкого підвищення облікової ставки НБУ в червні 2022 р. з 10 до 25 % у середовищі фахівців розгорілася дискусія щодо високої вартості гро-

шей для позичальників банківської системи. У цей монетарний трансмісійний механізм своїми інтервенціями втрутився Мінфін запропонувавши компенсаційний механізм кредитних процентних ставок 5-7-9 %. Міністерство фінансів України запровадило цей механізм з метою підтримки аграрного сектору в умовах повномасштабної агресії, але поступово цей підхід розширився на деякі інші галузі економіки й іпотечне кредитування. Зі свого боку банки використали цю можливість для зменшення кредитного ризику за кредитами у валюті, а також для поліпшення умов для “хороших” клієнтів за більш вигідними ставками. Це дало можливість у 2023 р. банкам – учасникам урядової програми розформувати раніше сформовані резерви за деякими активними операціями і поліпшити фінансовий результат.

Банківський сектор другого рівня на 01.10.2023 складається з 63 банків, які мають ліцензію на проведення операцій. За рік регулятор вивів з ринку чотири малі банки – “Айбокс”, “Форвард”, “Конкорд”, “Укрбудінвесбанк”, а також націоналізував “Сенс банк”, який належав російським олігархам на яких були накладені міжнародні санкції за збройну агресію проти України. Частка банків за участю держави у капіталі в чистих активах банківської системи перебуває на рівні 53,3 %, банків з капіталом іноземних фінансових груп – 37,8, приватних українських банків – 8,8 %. За період з 2014 р. у банківському секторі нові банки не реєструвалися.

Ринок коштів фізичних осіб на 01.10.2023 становить 1004 млрд грн, з них 636 млрд грн – “на вимогу”. Причому з початку року відбулося зростання депозитів у банківській системі на 9,7 % у гривні, на 2 % у доларі США, на 8,8 % у євро. За винятком січня зростання коштів у гривні відбувалося у кожному місяці, що вказує на довіру населення політиці, що проводить НБУ.

Обсяг ринку кредитів фізичних осіб на 01.10.2023 дорівнює 216 млрд грн, зростання з початку 2023 р. становить 4,6 %. Кредитування в цьому сегменті відновилося у III кварталі, тоді як у I півріччі відбувалося зменшення обсягів кредитування місяць до місяця.

Динаміка середньозважених ставок на гривневому ринку за кредитами і депозитами фізичних осіб строком до одного року мала такі тенденції. Депозитна ставка з початку року зростала з 10,3 до 13,4 %. Ставка за кредитами змінювалася в діапазоні 39–41 % з тенденцією зменшення у III кварталі 2023 р. Якщо взяти до уваги, що з червня 2022 р. по липень 2023 р. облікова ставка НБУ дорівнювала 25 %, у липні – вересні – 22 % і у вересні зменшилася до 20 %, можна зробити висновок, що процентна політика НБУ мінімально впливає на відносини банків з фізичними особами.

Ринок коштів юридичних осіб банківської системи на 01.10.2023 становить 1154 млрд грн, 816 млрд грн “на вимогу”. Причому з початку року від-

булося суттєве зростання по банківській системі: на 23 % у гривні, на 18 % у доларі США, на 14 % євро. За винятком жовтня зростання коштів відбувалося в кожному місяці, що вказує на відновлення роботи бізнесу у 2023 р. проти падіння обсягів виробництва у 2022 р.

Обсяг ринку кредитів юридичних осіб на 01.10.2023 дорівнює 785 млрд грн. За 2023 р. кредитний портфель зменшився у гривні на 3 в. п., у доларі США – на 7,7, у євро – на 10,4 в. п. Кредитування в цьому сегменті частково відновилося у III кварталі, тоді як у I півріччі відбувалося зменшення обсягів кредитування місяць до місяця як у гривні, так і у валюті.

Динаміка середньозважених ставок на гривневому ринку за кредитами і депозитами юридичних осіб строком до одного року характеризувалася такими тенденціями. Депозитна ставка з початку року коливалася в діапазоні 12,5–13,5 %. Ставка за кредитами змінювалася в діапазоні 19,5–20,6 % з тенденцією зменшення у III кв. 2023 р. Якщо взяти до уваги, що з червня 2022 р. по липень 2023 р. облікова ставка НБУ становила 25 % і далі зменшилася до 20 %, можна зробити висновок, що процентна політика облікової ставки НБУ має більший вплив на відносини банків з юридичними особами, ніж з фізичними особами, але не вирішальний.

Банки мають запас ліквідності, але вкладають інвестиційні кошти у цінні папери уряду. Сумарний портфель ОВДП у банківській системі за 9 місяців 2023 р. збільшився з 484 млрд до 569 млрд грн. Але вільну ліквідність банки тримають у депозитних сертифікатах НБУ. За 9 місяців 2023 р. цей портфель збільшився з 457 млрд до 514 млрд грн. Саме останній ресурс є потенційним для відновлення кредитування, але за умови негативного сценарію може обвалити обмінний курс гривні.

Висновки. Банківська система отримала міжнародний ресурс і вистояла. Отже, платежі не впали, клієнтські рахунки обслуговуються, економіка функціонує.

Висока облікова ставка НБУ гальмувала кредитування. НБУ фактично повністю згорнув рефінансування банків у 2023 р. Банки заробляють непристойні проценти, купуючи депозитні сертифікати НБУ, що потягло за собою ініціативи з боку законодавців щодо збільшення податків на прибутки.

Інструментом депозитних сертифікатів НБУ адсорбує надлишок грошової маси. Вилючена з обігу грошова маса не створює додаткового інфляційного тиску.

Нехай не так швидко, але банки почали підвищувати депозитні ставки, а населення перестало вилучати кошти з банківської системи.

Утримуючи валютні курси до прив'язки до офіційного, НБУ підкріплював це масштабними інтервенціями. Завдяки масштабній фінансовій допомозі наших міжнародних партнерів міжнародні резерви не лише не впали,

а й зросли до рекордних значень за останні роки, що дало можливість НБУ анонсувати пом'якшення адміністративних обмежень на імпорتنі закупівлі та рух капіталу.

У цілому ситуація за поточних обсягів іноземної допомоги є керованою, але економічна активність попиту на ресурси є пригніченою. Зусилля НБУ та Мінфіну спрямовані на стимулювання кредитної активності, але невизначеність, пов'язана з воєнним станом, гальмує попит на ресурси з боку реального сектору.

Список використаних джерел

1. Бортніков Г.П., Любіч О.О., Гладких Д.М. Державні банки в умовах воєнного стану: ключові проблеми та заходи реагування. *Фінанси України*. 2022. № 4. С. 67–91. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2022.04.067>.

2. Дробязко А.О., Камінська О.С., Борщук О.С. Кредитний портфель українських банків: аналіз впливу воєнного стану. *Фінанси України*. 2023. № 7. С. 99–112. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2023.07.099>.

3. Дробязко А. О., Олійник Д. І., Борщук О. С. Оптимізація операційної ефективності державних інвестицій у банківський сектор України у світлі викликів 2022 року. *Наукові праці НДФІ*. 2022. № 4. С. 75–100. URL: <https://doi.org/10.33763/npndfi2022.04.075..>

4. Аржевітін С., Бортніков Г., Бублик Є., Любіч О. Уплив воєнного стану на продуктивність банківського сектора України. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. Vol. 1, No. 48. P. 23–41. URL: doi.org/10.55643/fcaptr.1.48.2023.3966.

5. Дробязко А. О., Любіч О. О., Олійник Д. І. Оптимізація моделей бізнесу державних банків в умовах посилення вимог до фінансової безпеки у 2022 році. *Фінанси України*. 2022. № 1. С. 74–89. URL: doi.org/10.33763/finukr2022.01.074.

УДК 336.1

Андрій Валерійович Єременко

кандидат економічних наук, докторант,

ДННУ "Академія фінансового управління"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-6177-838X>

**НЕМАТЕРІАЛЬНІ АКТИВИ ЯК ОСНОВНА ДОМІНАНТА
У ВАРТОСТІ ПІДПРИЄМТВА**

Анотація. Розглянуто поняття нематеріальних активів, показано частки та вартість нематеріальних активів на балансі підприємств, визначено роль нематеріальних активів як основного чинника створення конкурентних переваг підприємства.

Ключові слова: нематеріальні активи, інтелектуальна власність, вартість підприємства, оцінка, гудвіл.

Andriy Yeremenko

Ph. D. (Economics),

SESE "The Academy of Financial Management"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-6177-838X>

**INTANGIBLE ASSETS AS THE MAIN DOMINANT IN THE VALUE
OF THE ENTERPRISE**

Abstract. The concept of "intangible assets" is considered, the shares and value of intangible assets on the balance sheet of enterprises are shown, the role of intangible assets as the main factor in creating competitive advantages of the enterprise is defined.

Keywords: intangible assets, intellectual property, enterprise value, valuation, goodwill.

Протягом останніх років спостерігається поширення технологічних і цифрових компаній, насамперед в економіках розвинутих країн, що є свідченням переходу від компаній, що постачають фізичні товари (матеріальні активи), до компаній, які надають інформацію, цифрові товари та послуги (нематеріальні активи). Так, з 1995 по 2015 р. частка ринкової вартості нематеріальних активів зросла з 68 до 84 %. COVID-19 прискорив тенденцію до збільшення частки вартості нематеріальних активів, причому зараз нематеріальні активи становлять 90 % ринкової вартості S&P500 [1]. Завдяки нематеріальним активам формуються стратегічні конкурентні переваги у різних сферах суб'єктів господарювання.

Відносну відсутність нематеріальних активів на балансі можна було спостерігати 40 років тому, коли вони становили лише 17 % усієї вартості компанії. Але за останні два десятиліття частка вартості, яка припадає на нематеріальні активи, досягла 80 дол. США на кожні 100 дол. США, що означає, що ці активи більше не можна ігнорувати. Однак багато компаній досі відмовляються вчитися на помилках інших, які неправильно керували своїми портфелями нематеріальних активів на власний страх і ризик [2].

Щороку звіт Brand Finance Global Intangible Finance Tracker (GIFT™) відстежує вартість найбільших компаній світу за вартістю нематеріальних активів. Так, вартість нематеріальних активів, якими володіють найбільші компанії світу, впала на 25 %. Новий аналіз показав, що глобальна нематеріальна вартість наслідувала тенденцію, яка спостерігалася під час попередніх фінансових криз, і зараз скоротилася на 25 % порівняно з минулим роком, з 76 трлн дол. США у 2021 р. до 57 трлн дол. США у 2022 р. Цьогорічне падіння вартості нематеріальних активів нагадує падіння загальної нематеріальної вартості на 27 % у 2011 р., але лише вдвічі менше, ніж падіння на 59 %, яке спостерігалось у 2008 р. у зв'язку зі світовою фінансовою кризою. Так, згідно з класифікацією Brand Finance нематеріальні активи – це немонетарні активи без фізичної субстанції, які можна ідентифікувати. Нематеріальні активи можна згрупувати за трьома великими категоріями: права (включаючи оренду, угоди, контракти), відносини (включаючи навчену роботу та інтелектуальну власність (включаючи бренди, патенти, авторські права) [3].

“Міжнародний глосарій термінів оцінки бізнесу” визначає нематеріальні активи як “нефізичні активи, такі як франшизи, торгові марки, патенти, авторські права, гудвіл, акції, права на корисні копалини, цінні папери та контракти (на відміну від фізичних активів), які надають права та привілеї та мають цінність для власника”. Для фінансової звітності згідно з GAAP США вони визначаються як “активи (не включаючи фінансові активи), які не мають фізичної сутності”. GAAP має окреме визначення гудвілу: “перевищення вартості придбаного підприємства над чистими сумами, віднесеними до придбаних активів і прийнятих зобов'язань” [4].

Термін “нематеріальні активи” в Україні з'явився з кінця 80–90-х років минулого століття, коли почали створюватися спільні підприємства і у вітчизняних підприємств виникли проблеми щодо їх ідентифікації та постановки на бухгалтерській облік [5]. Відтоді в цій сфері постійно відбувається процес формування, створення і гармонізації вітчизняних нормативно-правових актів з міжнародними. Проте досі залишається незмінною відсутність достатньої уваги з боку держави та суб'єктів господарювання, підтвердженням чого є численні бар'єри розвитку ринкових інституцій, адмі-

ністративні перешкоди, нестабільність економічних законів і саме головне дієвий механізм захисту прав на об'єкти інтелектуальної власності [6].

Нематеріальні активи являють собою специфічний об'єкт бухгалтерського обліку як у міжнародній практиці, так і в Україні. Крім цього, об'єктом обліку як окремого елемента нематеріальних активів може виступати гудвіл. Гудвіл – перевищення вартості придбання над часткою покупця у справедливій вартості придбаних ідентифікованих активів, зобов'язань і непередбачених зобов'язань на дату придбання [7]. Порядок обліку гудвілу у національному та міжнародному законодавстві регулюється відповідно до П(С)БО 19 “Об'єднання підприємств” [7] та МСФЗ 3 “Об'єднання бізнесу” [8].

Світова індустрія інтелектуальної власності налічує понад 60 млн робочих місць – від незалежних винахідників до режисерів документальних фільмів, яким потрібен правовий захист не тільки у власній країні, а й за кордоном для забезпечення чесної конкуренції на світових ринках [9]. Відповідно до ІПА Special 301 Recommendations (Міжнародного альянсу інтелектуальної власності) в Україні протягом тривалого часу (з 1998 р.) зберігаються критично не вирішеними проблеми щодо режиму інтелектуальної власності (зокрема, порушення авторських і суміжних прав, недобросовісне і непрозоре адміністрування систем зборів товариств) [6]. Тому, незважаючи на окремі позитивні тенденції, за підсумками останніх років Україну віднесено до пріоритетних країн світу, де найчастіше порушують права інтелектуальної власності. Наразі спеціальна перевірка 301 щодо України призупинена через воєнний стан з лютого 2022 р. [9].

Відповідно до даних Всесвітньої організації інтелектуальної власності (WIPO) Україна у 2021 р. за показником кількості подання патентних заявок входила до найкращих 10 країн світу з низьким та середнім доходом, і цей показник збільшився порівняно з 2020 р. на 6,6 %, до 3393 заявок. За показником кількості подачі заявок по корисним моделям Україна також входить до найкращих 10 країн світу з низьким та середнім доходом, незважаючи на те, що цей показник зменшився порівняно з 2020 р. на 16,2 %, до 4425 заявок [10].

Оцінка нематеріальних об'єктів, як правило, є дуже суб'єктивною. Еволюція та оцінка нематеріальних активів компанії є невід'ємною частиною аналізу компанії. Велика кількість технологічних і сервісних компаній значною мірою покладаються на нематеріальні активи під час виконання своїх бізнес-функцій, що надає їм вагомих конкурентних переваг. Проте, крім того, щоб мати нематеріальні активи на балансі підприємства, необхідно ще ними ефективно керувати. А для цього потрібно достатньо велику увагу приділяти новим науковим розробкам об'єктів інтелектуальної власнос-

ті, а також механізмів їх правової охорони, адже саме вони можуть суттєво впливати на ринкову вартість підприємства, створюючи при цьому ще один нематеріальний актив – гудвіл, який є іміджевою основою зростання його ринкової вартості.

У сучасній економіці вартість нематеріальних активів має бути обов'язково врахована при оцінці підприємства. Справжня проблема оцінки нематеріальних активів полягає у визначенні того, яка частина вартості припадає на певну кількість матеріальних і нематеріальних активів.

Визначення вартості нематеріальних активів не є проблемою, якщо вони були офіційно захищені товарними знаками, патентами або авторським правом. Але з такими об'єктами, як ноу-хау (яке може включати таланти, навички та знання робочої сили), системи навчання, технічні процеси, дані про клієнтів, мережі розподілу тощо, оцінка стає складнішою. Ці активи можуть бути однаково цінними, але їх важче ідентифікувати з точкою зору доходів і прибутків, які вони генерують.

Таким чином, у майбутньому підприємства, здатні накопичувати та ефективно використовувати нематеріальні активи, зможуть створювати значно більше доданої вартості і тим самим отримувати максимальні дивіденди від цього.

Список використаних джерел

1. Ocean Tomo LLC, Annual Study of Intangible Asset Market Value Ocean Tomo, LLC. URL: <https://oceantomo.com/intangible-asset-market-value-study/>.
2. The missing trillions: valuing intangibles assets. URL: <https://www.everedgeglobal.com/news/valuingintangiblesassets/>.
3. Global Intangible Financial Tracker (GIFT). URL: <https://brandirectory.com/reports/gift-2022>.
4. The Intangible Valuation Renaissance: Five Methods. URL: <https://blogs.cfainstitute.org/investor/2019/01/11/a-renaissance-in-intangible-valuation-five-methods/>.
5. Гусь А.В. Еволюція поняття “нематеріальні активи” у законодавстві України. *Університетські наукові записки*. 2013. № 3. С. 277–284. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2013_3_41.
6. Мукомела-Михалець В.О. Нематеріальні активи промислових корпорацій: проблеми нарощування і розвитку. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2017. Вип. 24, ч. 1. 2017. URL: http://www.ej.kherson.ua/journal/economic_24/1/29.pdf.
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 “Об'єднання підприємств”: затв. наказом Міністерства фінансів України від 07.07.1999 № 163. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99#Text>.

8. Міжнародний стандарт фінансової звітності (IFRS) з “Об’єднання бізнесу”. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/IFRS%2003_ukr_AH.pdf.

9. USTR Releases 2022 Special 301 Report on Intellectual Property Protection and Enforcement. URL: <https://ustr.gov/about-us/policy-offices/press-office/press-releases/2022/april/ustr-releases-2022-special-301-report-intellectual-property-protection-and-enforcement>.

10. WIPO IP Facts and Figures 2022, WIPO, Geneva. URL: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-943-2022-en-wipo-ip-facts-and-figures-2022.pdf>.

УДК 336.7

Володимир Іванович Кириленкодоктор економічних наук, професор,
Київський національний економічний університет
імені Вадима ГетьманаORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7433-0630>

ІНВЕСТИЦІЙНА СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Визначено, необхідність розбудови інвестиційних процесів в Україні з урахуванням її інвестиційної безпеки в умовах воєнного стану. Поступове впровадження інновацій та нових технологій у воєнно-промисловому комплексі має стати потужним драйвером повоєнної відбудови України. Обґрунтовано, що в умовах воєнного стану економіка України функціонує за рахунок фінансової допомоги міжнародних партнерів ЄС та США в обмін на реформи, що мають сприяти укріпленню міжнародної системи безпеки та покращенню інвестиційного клімату.

Ключові слова: економічна безпека, воєнні ризики, інвестиції, інновації, інвестиційна безпека.

Volodymyr KyrylenkoDr. Sc. (Economics), Professor,
Kyiv National Economic University
named after Vadym HetmanORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7433-0630>

INVESTMENT COMPONENT OF UKRAINE'S ECONOMIC SECURITY UNDER MARTIAL LAW

Abstract. It is determined that the need to develop investment processes in Ukraine, taking into account its investment security under martial law. The gradual introduction of innovations and new technologies in the military-industrial complex should become a powerful driver of Ukraine's post-war reconstruction. It is substantiated that under martial law, Ukraine's economy functions at the expense of financial assistance from international partners of the EU and the USA in exchange for reforms that should help strengthen the international security system and improve the investment climate.

Keywords: economic security, military risks, investments, innovations, investment security.

Згідно із Законом України "Про національну безпеку" під національною безпекою розуміється захищеність державного суверенітету, територіаль-

ної цілісності, демократичного конституційного ладу й інших національних інтересів України від реальних і потенційних загроз [1]. Однією з основних складових національної безпеки є економічна безпека. В умовах війни зростає роль України як воєнно-політичного суб'єкта у формуванні загальноєвропейської системи безпеки.

У системі економічної безпеки важливою є інвестиційна безпека, яка здатна створити сприятливий інвестиційний клімат для залучення інвестицій для повоєнного відновлення національної економіки. Інвестиційна безпека має забезпечити належний рівень інвестицій в умовах зовнішніх та внутрішніх загроз воєнного часу, що є необхідним для забезпечення сталого розвитку країни та поліпшення добробуту суспільства. На нашу думку, інвестиційна безпека – спроможність підтримувати виробничі нагромадження і капітальні вкладення на рівні, що гарантують необхідні темпи розширеного відтворення, реструктуризацію і технологічне переозброєння економіки; процес, спрямований на досягнення такого стану, за якого економіці країни, регіону, галузі властиві такі характеристики, як стійке економічне зростання, соціально–економічна стабільність та нейтралізація внутрішніх і зовнішніх (глобалізаційних) загроз [2]. Інвестиційна безпека розглядається як відсутність небезпеки, стан, процес забезпечення певного стану (інвестиційної сфери/системи, її інститутів), рівень інвестування, умови інвестиційної діяльності, здатність національної економічної системи нагромаджувати інвестиції.

Економіка України півтора року функціонує в умовах повномасштабної війни. За цей час зруйновано частину транспортно-логістичної, енергетичної й інженерної інфраструктури цілих регіонів, величезних збитків від обстрілів зазнав бізнес та населення. Агресор продовжує нищити інфраструктуру, завдаючи величезних втрат галузевому комплексу України. Сьогодні прями збитки, завдані інфраструктурі України в ході війни, становлять майже 63 млрд дол. Загальні втрати економіки (543–600 млрд дол. США) продовжують зростати [3].

За підрахунками НБУ, падіння ВВП України у 2022 р. становило 30,3 %. За попередніми оцінками, реальний ВВП цього року зросте до 4,9 %. У 2024 р. економіка зросте на 3,6 %, попри збереження високих безпекових ризиків. Натомість усе ще ускладнена логістика та обмежені війною інвестиції гальмуватимуть економіку. НБУ прогнозує пришвидшення зростання реального ВВП у 2025 р. до 6 %. Цьому сприятиме, насамперед очікуване зниження безпекових ризиків. Воно супроводжуватиметься поступовим поверненням мігрантів із-за кордону, поліпшенням споживчих та інвестиційних настроїв, налагодженням логістики та виробництва, відбудовою пошкодженої інфраструктури [4].

Інфляція в Україні, за підсумками 2022 р. становила 26,6 % у річному ви­мірі. Незважаючи на руйнівні наслідки для національної економіки, рівень зростання споживчих цін у 2023 р. є помірним. Так, НБУ поліпшив прогноз інфляції на кінець 2023 р. з 10,6 до 5,8 %. Основний чинник цього перегляду – вплив високих урожаїв на динаміку продовольчих цін. Водночас НБУ підвищив прогноз інфляції на 2024 р. – з 8,5 до 9,8 %. Пришвидшення зростання цін у наступному році зумовлюватиметься низькою цьогорічною базою порівняння для вартості продовольчих товарів, збереженням тиску на витрати бізнесу через перегляд припущення щодо безпекових ризиків, збільшенням зарплат та прискоренням зростання адміністративно-регульованих цін [4].

За 2022 р. рівень безробіття в Україні зріс із 9,8 до 25,8%. Циклічне без­робіття – це результат руйнування виробничих потужностей, зниження економічної активності бізнесу в умовах високих ризиків та вимушеної мі­грації мільйонів українців. Згідно з останнім макропрогнозом НБУ, на 2023 р. регулятор закладає безробіття у розмірі 19 % з поступовим скороченням цього показника до 16,9 та 14,4 % відповідно в наступних роках [5].

Бюджет 2024 р. – це третій поспіль воєнний бюджет для України, в яко­му витрати на оборону та забезпечення громадського порядку займають домінуюче положення. Власні доходи (податки та інші надходження) по­кривають лише видатки на оборону та охорону громадського порядку, за­лишаючи фінансування решту видатків за рахунок очікуваної донорської допомоги. Бюджетні видатки, за винятком процентних платежів за обслу­говування державного боргу, фактично заморожені. Видатки на оборону у 2024 р. є меншими, ніж у 2023 р., але це може змінитися на наступних ета­пах бюджетного процесу. Таке збільшення видатків до другого читання та протягом 2024 р. є дуже ймовірним і для інших категорій видатків.

Близько 81 % очікуваного фінансування має надійти із зовнішніх дже­рел, без жодних гарантій. Навіть 50-мільярдний фонд ЄС наразі підлягає остаточному затвердженню, а США, схоже, вагаються із зобов'язаннями, про що свідчить нещодавнє 45-денне голосування за бюджет, під час якого не було виділено допомоги Україні. Якщо Україна не отримає достатньої підтримки, може виникнути необхідність вдатися до монетарного фінансу­вання, і якщо ситуація не покращиться, існує відчутний ризик колапсу ни­нішньої форми системи державних фінансів. У 2024 р. Україна потребує більшої донорської підтримки, оскільки не може профінансувати бюджет­ні видатки самостійно.

У проекті бюджету до другого читання потреба у зовнішній фінансовій підтримці становить близько 41 млрд дол. США. До другого читання гра­ничний обсяг дефіциту був зменшений на 22,1 млрд грн (до 1571,5 млрд грн), що узгоджено з Міжнародним валютним фондом [6].

У стратегічному аспекті пріоритетами мають стати інновації у воєнно-промисловому комплексі, що вимагає належного фінансування. Міцним підґрунтям мають стати законодавчі ініціативи щодо глибокої інтеграції вітчизняного оборонно-промислового комплексу в міжнародну систему безпеки. Трансфер технологій та інновацій в оборонному секторі повинен дати потужний імпульс для подальшого розвитку інших галузей економіки. Інвестиційна безпека України в умовах воєнного стану – зробити оборонно-промисловий комплекс однією з пріоритетних галузей національної економіки, драйвером позитивних змін, прикладом ефективної взаємодії з іноземними партнерами, інвестиційної привабливості та впровадження сучасних технологій.

Список використаних джерел

1. Про Національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII.
2. Кириленко, В.І. Інвестиційна складова економічної безпеки: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: спец. 08.01.01. Київ, 2007. 36 с.
3. Прес-реліз Київська школа економіки. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zbitki-naneseni-infrastrukturii-ukrayini-v-hodi-viyni-skladayut-mayzhe-63-mlrd>.
4. Інфляційний звіт за жовтень 2023 р. / Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q4.pdf?v=5.
5. Інфляційний звіт за липень 2023 р. / Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/IR_2023-Q3.pdf?v=5.
6. Проект Закону про Державний бюджет України на 2024 рік / Верховна Рада України. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42796>.

УДК 336.1

Сергій Олександрович Кораблінчлен-кореспондент НАН України,
доктор економічних наук,ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2979-3206>**МОНЕТАРНІ ТА КУРСОВІ РЕЖИМИ: СУЧАСНА ПРАКТИКА
І ТЕНДЕНЦІЇ¹**

Анотація. Кожна країна обирає власну конфігурацію монетарного та курсового режимів. Про це, зокрема, свідчать міжнародна практика та широкий спектр їх можливих сполучень. У цьому розумінні жорстка версія інфляційного таргетування та плаваючий валютний курс, які впроваджувалися в Україні до початку широкомасштабної війни, не були ні єдино можливим, ні найбільш поширеним варіантом монетарної та валютно-курсолової політики. Структурні особливості української економіки вказують на доцільність адаптації в ній інших комбінацій монетарного та курсового режимів.

Ключові слова: монетарний режим, курсовий режим, валютне таргетування, інфляційне таргетування, таргетування монетарних агрегатів, жорстка прив'язка, м'яка прив'язка, курсове плавання, валютний контроль.

Sergiy Korablin

Dr. Sc. (Economics),

Corresponding Member of the NAS of Ukraine,

SE "Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2979-3206>**MONETARY AND EXCHANGE RATE REGIMES: MODERN
PRACTICES AND TRENDS**

Abstract. Each country chooses its own configuration of monetary and exchange rate regimes. This, in particular, is evidenced by world practice and a wide range of their possible combinations. In this sense, the hard version of inflation targeting and the floating exchange rate, which were implemented in Ukraine before the beginning of the large-scale war, were neither the only possible nor the most common variant of monetary and exchange rate policies. The structural features of the Ukrainian economy indicate the expediency of adapting other combinations of monetary and exchange rate regimes in it.

¹ Матеріал підготовлено в рамках проекту, що виконується за грантової підтримки Національного фонду досліджень України (реєстраційний номер: 2020.01/0546).

Keywords: monetary regime, exchange rate regime, currency targeting, inflation targeting, targeting of monetary aggregates, hard peg, soft peg, exchange rate floating, foreign exchange control.

Світова практика демонструє широке розмаїття монетарних та курсових режимів.

За останніми наявними даними МВФ, у 2021 р. найбільш поширені монетарні режими (monetary policy frameworks) базувалися на таргетуванні валютного курсу (валютне таргетування). Частка таких режимів у глобальній структурі монетарних режимів становила 41,5 %. Другим за поширеністю використання був режим інфляційного таргетування (ІТ) із часткою у 23,3 %. Частка монетарних режимів, класифікованих як “інші” (22,3 %), поступалася ІТ лише на 1 в. п. Нарешті, таргетування монетарних агрегатів здійснювали 13,0 % членів МВФ [1].

Протягом 2008–2021 рр. найбільш динамічно зростало використання так званих “інших монетарних режимів”. Їхня частка за цей період збільшилася на 15,9 в. п., від 6,4 до 22,3 %, що можна пояснити активним застосуванням “нетрадиційної/неконвенціональної монетарної політики”. Наведене відбувалося на тлі скорочення частки режимів, що базуються на таргетуванні валютного курсу: їхня вага за наведений період скоротилася на 17,6 в. п., від 59,1 до 41,5 % [1; 2].

У структурі курсових режимів (exchange rate arrangements) домінують режими жорсткої та м’якої прив’язки. У 2021 р. їх частка у загальній структурі курсових режимів становила 60,7 %, збільшившись на 4,7 в. п. відносно 2013 р., коли вона дорівнювала 56,0 %. Частка режимів курсового плавання за цей період дещо знизилася від 34,0 до 33,2 %. Найбільш поширеною при цьому є практика м’якої курсової прив’язки. Її застосовує майже половина всіх членів МВФ (47,7 % у 2021 р.) [1].

Порівняння часток валютного таргетування у структурі монетарних режимів (41,7 %) та жорсткої й м’якої прив’язки у курсових режимах (60,7 %) свідчить, що принаймні 19 % країн світу поєднують курсову прив’язку із таргетуванням інших показників.

Це наочно спростовує поширене уявлення про неможливість одночасного таргетування центральним банком кількох цільових індикаторів. Показово, що приклади множинного таргетування демонструють такі економічно впливові країни, як Китай та Швейцарія. Адаже курсові режими обох країн класифікуються МВФ як “подібні повзучій прив’язці” (Crawl-like arrangement), а монетарні, відповідно, – “таргетування монетарних агрегатів” (Китай) й ІТ (Швейцарія).

Конфігурацію, яку до початку широкомасштабної війни застосовувала Україна (монетарний режим – ІТ, курсовий режим – курсове плавання) [3; 4], у світі використовує лише 36 країн, тобто 18,7 % від загальної кількості, обстежуваних МВФ. При цьому 25 країн поєднують ІТ з плаваючим валютним курсом і ще 11 країн – з вільно плаваючим курсом.

Решта країн, а саме 81,3 %, застосовують інші типи поєднання монетарних та курсових режимів. Причому до них належать і ті країни, які дотримуються ІТ, але не вважають для себе доцільним його поєднання з курсовим плаванням власних національних валют.

Зазначене демонструє широкий діапазон сполучення монетарних та курсових режимів. Вибір у цьому розумінні лише одного варіанта з них, а саме “інфляційного таргетування (монетарний режим) та курсового плавання (курсний режим)” не є ні загальним правилом, ні навіть найбільш поширеною практикою. Це дає змогу порушити питання щодо цільового використання режиму валютного контролю. Тим паче, що “трилема неможливості” (impossible trinity) є граничним випадком, застосування якого не охоплює всю палітру валютно-курсної практики [5–8].

За таких умов додаткового обґрунтування вимагає ще один цільовий орієнтир центрального банку України, якого він дотримувався до початку широкомасштабної війни, а саме режим вільного руху капіталу.

Значна рухливість глобальної структури монетарних та курсових режимів обумовлюється необхідністю адаптації різних країн до швидкоплинних змін у світовій економіці. При цьому на вибір конкретних конфігурацій зазначених режимів прямо впливає усвідомлення реальних курсових загроз та ризиків, на які наражається та чи інша економіка. Обрання режимів курсового плавання є зазвичай перевагою й привілеєм країн, які мають підвищений рівень світової конкурентоспроможності, що відображується, серед іншого, у високих суверенних рейтингах (інвестиційного рівня). На противагу таким випадкам країни з низькими (спекулятивними) суверенними рейтингами змушені вдаватися до тих чи інших заходів курсового захисту своїх національних валют, що призводить до їх цільового таргетування та використання специфічних заходів валютного контролю.

Українській економіці притаманні високі курсові ризики, що проявляються у регулярних валютних кризах та/або необхідності звертатися до екстрених програм фінансової допомоги. Така курсова вразливість супроводжується різкими сплесками інфляції. Під час подібних загострень курсова еластичність інфляції упродовж останніх 25 років становила 0,3, тобто 1 % девальвації гривні до долара США спричиняв підвищення інфляції на 0,3 %. При цьому при наближенні темпу девальвації до 20 % на рік ситуація явно входила з-під контролю.

Зазначені валютно-курсові ексцеси формують небезпеку як для монетарної сфери, так і для національної економіки у цілому. Ефекти їх монетарного нівелювання шляхом упровадження гнучкого курсоутворення виявилися суперечливими, оскільки країна не позбулася ні серйозних валютних дисбалансів, ні потреби в зовнішній фінансовій підтримці з боку міжнародних фінансових організацій та офіційних донорів.

В основі високої валютної вразливості України та курсових ризиків гривні лежать глибокі структурні проблеми у вигляді [9; 10]: низької конкурентоспроможності національної економіки, яка походить від слабкості державних інститутів в частині забезпечення здорового бізнес-середовища; високих суверенних ризиків ведення бізнесу в Україні; спеціалізації національного виробництва на випуску та експорті спрощених видів продукції з низькою часткою доданої вартості; залежності від імпорту технологічно складних і тому більш дорогих товарів та послуг; відсутності фондового ринку – якщо відношення акцій, які торгуються на ринку, до ВВП у світовій економіці становить 83,8% (2019 р.), то в Україні воно фактично дорівнює нулю [11]. За таких обставин у потенційного інвестора просто немає можливості мінімізувати свої ризики під час входження на національний ринок; підвищеного рівня торговельної відкритості, у частині як експорту, так й імпорту товарів та послуг; високого рівня доларизації національної економіки – попри очікування, що запровадження гнучкого курсоутворення дасть змогу позбутися її, рівень доларизації залишається достатньо значним: 36,1 % за депозитами і 27,5 % за кредитами [12]. Як наслідок, будь-які суттєві курсові коливання гривні спричиняють серйозний дестабілізуючий вплив як на фінансовий сектор, так і на вітчизняне виробництво.

Упровадження за таких умов курсового плавання та жорсткої версії ІТ в Україні дало змогу у 2015–2020 рр. не лише встановити контроль над інфляцією й знизити її до заздалегідь оголошеного цільового рівня, а й подолати останній, зменшивши щорічний приріст споживчих цін нижче 2 %. Однак при цьому рівень монетизації та кредитування національної економіки впав до рівня 1990-х років. Мінімізація інфляції супроводжувалася не кредитним й економічним бумом, а уповільненням виробництва й навіть його падінням. Монетарна політика за цих умов не змогла запропонувати ні дієвих антикризових інструментів, ні механізмів уникнення кризи, як такої. Її залежність від офіційного кредитування і зовнішніх стабілізаційних програм залишалася критичною. Наведене відбулося не в останню чергу через зосередженість грошово-кредитної політики виключно на цій стабільності. Спеціальна підтримка економічного зростання в межах ІТ не розглядалася. Єдиним чинником сприяння йому вважалося низька й стабільна інфляція [12].

Враховуючи викладене, у повоєнних умовах Україні було б варто переглянути визначення своїх монетарних та курсових режимів. Щодо першого, то мова могла б іти про застосування “гнучкого IT”, яке передбачає одночасне таргетуванням інфляції та економічного зростання. У частині ж курсового режиму доречно врахувати майбутню залежність країни від зовнішнього офіційного фінансування, внаслідок чого курс гривні буде рухатися відповідно до умов цього фінансування, залишаючись у “стабілізаційному режимі”. Зважаючи на це, незалежно від особистих уподобань, гривня перебуватиме саме в цьому курсовому режимі, а не в стані курсового плавання.

Список використаних джерел

1. Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions 2021 / International Monetary Fund. Washington, DC: IMF, 2022. 4099 p.
2. Annual Report on Exchange Arrangements and Exchange Restrictions / International Monetary Fund. Washington, 2014. 3057 p.
3. Пропозиції стосовно розроблення Основних засад грошово-кредитної політики на 2016–2020 роки : постанова Правління Національного банку України від 18.08.2015 № 541. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0541500-15#Text>.
4. Основні засади грошово-кредитної політики на 2022 рік та середньострокову перспективу : схв. рішенням Ради Національного банку України від 13.09.2021. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/MPG_2022-mt.pdf?v=4.
5. Obstfeld M., Shambaugh J. C., Taylor A. M. The Trilemma in history: tradeoffs among exchange rates, monetary policies, and capital mobility. *NBER Working Paper*. 2004. No. 10396. URL: <https://doi.org/10.3386/w10396>.
6. Bekaert G., Mehli A. On the global financial market integration “Swoosh” and the Trilemma. *NBER Working Papers*. 2017. No. 23124. URL: <https://doi.org/10.3386/w23124>.
7. Farhi E., Werning I. Dilemma not trilemma? Capital controls and exchange rates with volatile capital flows. *IMF Economic Review*. 2014. No. 62. P. 569–605. URL: <https://doi.org/10.1057/imfer.2014.25>.
8. Бублик Є.О. Фінансова відкритість транзитивних економік : монографія / НАН України, Ін-т економіки та прогнозування. Київ, 2020. 324 с.
9. Кораблін С.О. Макроекономічна динаміка України: пастка сировинних ринків : монографія / НАН України, Ін-т економіки та прогнозування НАН України. Київ, 2017. 308 с.
10. Кораблін С.О. Монетарна безпека: окремі визначення та оцінки. *Фінанси України*. 2021. № 1. С.7–45. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2021.01.007>.
11. World Bank DataBank. World Development Indicators. URL: <https://data-bank.worldbank.org/databases>.
12. Кораблін С.О. Інфляційне таргетування в Україні: окремі аспекти, результати та висновки. *Фінанси України*. 2023. № 7. С. 37–53. URL: <https://doi.org/10.33763/finukr2023.07.037>.

УДК 338.24:351.863

Ольга Едуардівна Кузьмінська

кандидат економічних наук, доцент,

ДННУ "Академія фінансового управління"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6625-7528>

КЛАСИФІКАЦІЯ ІНДИКАТОРІВ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Анотація. Дослідження спрямоване на підвищення релевантності інформації щодо рівня економічної (фінансової) безпеки держави на основі науково обґрунтованої класифікації її індикаторів. Проаналізовано основні підходи до класифікації показників економічної безпеки держави. Аргументовано доцільність використання напрацювань міжнародних міжурядових організацій при визначенні рівня економічної (фінансової) безпеки держави, зокрема Базельського AML-індексу, та індексу сприйняття корупції.

Ключові слова: економічна безпека, фінансова безпека, індикатори, класифікація, аналіз, чинники впливу на фінансову безпеку.

Olga Kuzminska

Ph. D. (Economics), Associate Professor,

SESE "The Academy of Financial Management"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6625-7528>

CLASSIFICATION OF STATE ECONOMIC SECURITY INDICATORS

Abstract. The study is aimed at increasing the relevance of information on the level of economic (financial) security of the state based on scientifically based classification of its indicators. The main approaches to the classification of indicators of economic security of the state are analyzed. The expediency of using the results of international intergovernmental organizations in determining the level of economic (financial) security of the state, in particular the Basel AML index, and the corruption perception index, is argued.

Keywords: economic security, financial security, indicators, classification, analysis, factors influencing financial security.

Глобалізація світових економічних процесів, посилення міграції населення, розвиток інформаційних технологій та доступність інформації, нестабільна економічна ситуація в Україні, повномасштабна російська агресія загострюють виклики і загрози безпеці країни, зокрема зростають ризики інфляції, поглиблення тінізації економіки та легалізації незаконних доходів. Тому питання достовірного визначення рівня економічної безпе-

ки держави та її пріоритетної складової – фінансової безпеки, що базується на науково-обґрунтованій класифікації безпекових індикаторів, набувають особливої актуальності (рисунок).

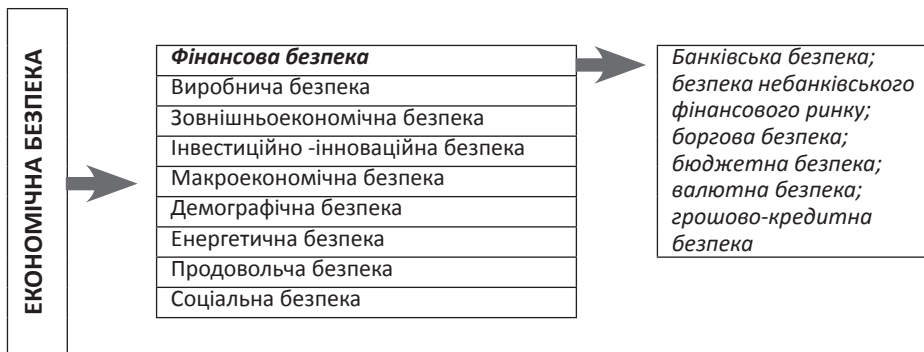

Рисунок. Основні складові системи економічної безпеки України

Побудовано за: [1].

Рівень економічної безпеки держави визначається за результатами інтегрального аналізу (оцінки) системи індикаторів, які відображають характер соціально-економічних процесів з урахуванням відповідності національним інтересам. Індикаторами економічної безпеки називаються статистичні показники розвитку економіки країни, які найбільш повно характеризують явища, процеси і тенденції в економічній сфері.

Розрізняють такі групи показників економічної безпеки:

1) економічного зростання, насамперед основні відтворювальні макроекономічні показники (валовий внутрішній продукт, валовий національний продукт, національний дохід), динаміка і структура вітчизняного виробництва і доходу, обсяги і темпи промислового виробництва, галузева структура господарства і динаміка окремих галузей, обсяги і структура інвестицій;

2) природно-ресурсного, виробничого, науково-технічного, інноваційно-технологічного та інших компонентів економічного потенціалу країни.

3) параметрів господарського механізму, зокрема, його динамічності, адаптивності, стійкості до зовнішнього впливу (показники рівня інфляції, дефіциту платіжного балансу, стабільності національної валюти, внутрішнього і зовнішнього боргів).

4) якості життя в країні, насамперед рівень ВВП на душу населення, показники доходів населення, рівня зайнятості і безробіття, стану довкілля, рівня злочинності.

Іншим підходом до класифікації показників економічної безпеки держави є їх ранжування на загальноекономічні (основні показники динаміки і структури валового продукту і національного доходу); специфічні (наприклад, показники інфляції, доходів населення, ринку праці) і часткові, що використовуються для характеристики стану економічної безпеки на рівні сфери економіки або виду діяльності (наприклад, банківська система, оборонно-промисловий комплекс України).

Методика визначення рівня економічної безпеки базується на інтегральній оцінці економічної безпеки [2]. Інтегральний індекс економічної безпеки складається з 9 середньозважених субіндексів (складових економічної безпеки): виробничої безпеки; демографічної безпеки; енергетичної безпеки; зовнішньоекономічної безпеки; інвестиційно-інноваційної безпеки; макроекономічної безпеки; продовольчої безпеки; соціальної безпеки; фінансової безпеки.

Фінансова безпека, відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [2], містить такі складові: банківська безпека; безпека небанківського фінансового ринку; боргова безпека; бюджетна безпека; валютна безпека; грошово-кредитна безпека. Розрахунок інтегральних індексів у розрізі зазначених субіндексів (складових економічної безпеки) здійснюється на основі оцінки понад 130 окремих індикаторів, які базуються як на статистичних даних, так і даних, отриманих шляхом опитування респондентів.

Основними індикаторами фінансової безпеки згідно з Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України є [2]:

- у сфері банківської безпеки:

- 1) частка простроченої заборгованості за кредитами в загальному обсязі кредитів, наданих банками резидентам України;

- 2) співвідношення банківських кредитів та депозитів в іноземній валюті;

- 3) частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків;

- 4) співвідношення довгострокових (понад 1 рік) кредитів та депозитів;

- 5) рентабельність активів;

- 6) співвідношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань;

- 7) частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи;

- у сфері безпеки небанківського фінансового ринку:

- 1) рівень проникнення страхування (страхові премії до ВВП);

- 2) рівень капіталізації лістингових компаній;

- 3) рівень волатильності індексу ПФТС, кількість критичних відхилень;

- 4) частка надходжень страхових премій трьох найбільших страхових компаній у загальному обсязі надходжень страхових премій;

- у сфері боргової безпеки:
 - 1) відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП;
 - 2) відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП;
 - 3) середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку;
 - 4) індекс ЕМВІ+Україна;
 - 5) відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу;
 - у сфері бюджетної безпеки:
 - 1) відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП;
 - 2) дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління;
 - 3) рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет;
 - 4) відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету;
 - у сфері валютної безпеки:
 - 1) індекс зміни офіційного курсу національної грошової одиниці до долара США;
 - 2) різниця між форвардним і офіційним курсом гривні;
 - 3) валові міжнародні резерви України;
 - 4) частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів;
 - 5) сальдо купівлі-продажу населенням іноземної валюти;
 - 6) рівень доларизації грошової маси;
 - у сфері грошово-кредитної безпеки:
 - 1) частка готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси;
 - 2) різниця між процентними ставками за кредитами, наданими депозитними корпораціями у звітному періоді, та процентними ставками за депозитами, залученими депозитними установами;
 - 3) рівень середньозваженої процентної ставки за кредитами, наданими депозитними корпораціями в національній валюті, відносно індексу споживчих цін;
 - 4) частка споживчих кредитів, наданих домогосподарствам, в загальній структурі кредитів, наданих резидентам;
 - 5) частка довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів;
 - 6) загальний обсяг вивезення фінансових ресурсів за межі країни.
- У Додатку до Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року “Індикатори економічної безпеки” наведено основні 7 показників фінансової безпеки держави [1]:
- відношення дефіциту державного бюджету до ВВП;

- відношення обсягу державного боргу та гарантованого державою боргу до ВВП;
- обсяг валового зовнішнього боргу, % ВВП;
- зміна обмінного курсу гривні до долара США (у середньому за період), % до попереднього року;
- валові міжнародні резерви України, місяців імпорту;
- частка довгострокових кредитів у загальному обсязі наданих кредитів;
- частка непрацюючих кредитів, %.

Слід підкреслити, що ефективна діяльність національної системи фінансового моніторингу сприяє посиленню фінансової безпеки та економічної безпеки держави загалом через реалізацію специфічних заходів із мінімізації загроз відмивання коштів та фінансування тероризму. Діяльність міжнародних міжурядових організацій в антилегалізаційній сфері (насамперед FATF, MONEYVAL, Базельського інституту управління, Transparency International) сприяє зміцненню економічної безпеки у глобальному вимірі. Тому важливо використовувати для оцінки рівня економічної (фінансової) безпеки держави результати визначення Базельського AML-індексу (ризик використання країни для відмивання коштів), за яким здійснюється ранжування країн за критерієм ризиків і загроз у сфері протидії відмиванню грошей і фінансуванню тероризму (чим більша сума балів (максимально – 10), тим вищий ризик відмивання коштів). За результатами аналізу динаміки Базельського AML-індексу в Україні його значення знизилось із 6,62 у 2012 р. до 5,09 у 2022 р. [3], що засвідчує успішність заходів підрозділу фінансової розвідки України та прогрес у гармонізації національного правового поля з міжнародними стандартами (Рекомендаціями FATF, Директивами ЄС). У 2022 р. Україна посіла 65-те місце в рейтингу зі 128 країн, найнижчий рівень ризику відмивання коштів ідентифіковано у Фінляндії (2,88 бала, 128-ме місце), найвищий – у Демократичній Республіці Конго (8,3 бала, 1-ше місце в рейтингу) [3].

За допомогою індексу сприйняття корупції, який визначається Transparency International, здійснюється ранжування країни за ступенем корумпованості за 100-бальною шкалою (чим більша сума балів (максимально – 100), тим менш корумпована країна). У 2022 р. в Україні індекс сприйняття корупції оцінено в 33 бали, що відповідає 116-й позиції в рейтингу зі 180 країн (1-ше місце посідає Данія, 90 балів; 179-те місце – Південний Судан, 12 балів) [4].

Отже, врахування ризиків і загроз відмивання незаконних доходів, фінансування тероризму, фінансування розповсюдження зброї масового знищення сприятиме зростанню суспільної корисності інформації про рівень економічної (фінансової) безпеки держави. Також корисним для оптиміза-

ції процедур оцінки рівня економічної (фінансової) безпеки буде вивчення міжнародної практики в цій сфері та обмін досвідом задля запобігання ризикам, викликам і загрозам у безпековій сфері та прийняття відповідних заходів щодо дотримання національних інтересів.

Список використаних джерел

1. Стратегія економічної безпеки України на період до 2025 року : затв. Указом Президента України від 11.08.2021 № 347/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3472021-39613>.
2. Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : затв. наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text>.
3. Basel AML Index. 2022. URL: <https://baselgovernance.org/publications/basel-aml-index-2022>.
4. Індекс сприйняття корупції. 2022. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2022/index/npl>.

УДК 336.7

Олександр Олексійович Любіч

доктор економічних наук, професор,
ДННУ “Академія фінансового управління”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9339-4242>

РІШЕННЯ ЦЕНТРАЛЬНИХ БАНКІВ ПІВДЕННОЇ АЗІЇ ЩОДО МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ¹

Анотація. Визначено, що органи монетарної політики у період пандемії коронавірусу підтримували низьку ключову ставку задля послаблення боргового тягаря для домогосподарств і підприємств, регулювали ставки депозитів, рефінансування та норми резервування. Центральні банки в обґрунтуванні рішень монетарної політики велику увагу приділяють економічному зростанню та зайнятості. Обґрунтовано, що участь експертів у комітеті монетарної політики є фактором зважених рішень.

Ключові слова: центральний банк, пандемія коронавірусу, монетарна політика, системні кризи, фінансова стабільність.

Oleksandr Lyubich

Dr. Sc. (Economics), Professor,
SESE “The Academy of Financial Management”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9339-4242>

MONETARY POLICY DECISIONS OF THE CENTRAL BANKS IN SOUTH ASIA IN THE CONDITIONS OF THE CORONAVIRUS PANDEMIC

Abstract. It was determined that during the coronavirus pandemic, monetary policy authorities maintained a low key rate to ease the debt burden on households and businesses, regulated deposit rates, refinancing and reserve ratios. In justifying monetary policy decisions, central banks pay great attention to economic growth and employment. It is substantiated that the participation of experts in the monetary policy committee is a factor of balanced decisions.

Keywords: central bank, coronavirus pandemics, monetary policy, systemic crises, financial stability.

В усіх країнах Південної Азії органами монетарної політики є центральні банки. В інституційному плані існує неоднорідність щодо статусу Комі-

¹ Матеріал підготовлено в рамках проекту, що виконується за грантової підтримки Національного фонду досліджень України (реєстраційний номер: 2020.01/0546).

тету з монетарної політики. Серед країн Південної Азії на особливу увагу заслуговує досвід центральних банків (ЦБ) Бангладеш, Індії та Пакистану.

Комітет з монетарної політики (КМП) Резервного банку Індії (РБІ) відповідає за встановлення базової процентної ставки. До складу комітету входять шість членів – три посадові особи РБІ та три зовнішні члени, призначені урядом Індії. Рішення щодо монетарної політики оприлюднюється після засідання Комітету, і кожен член пояснює свою думку. Поточний мандат комітету полягає у підтримці 4 % річної інфляції до 31 березня 2026 р. з верхнім допустимим 6 % і нижнім 2 %. Комітет несе відповідальність перед урядом Індії, якщо інфляція перевищує встановлений діапазон протягом трьох кварталів поспіль [1].

Детальна інформація про обговорення, голосування та прийняті рішення КМП оприлюднюється центральним банком (фактичний і прогнозний рівні інфляції, коливання світових цін, прогноз темпів зростання ВВП, розмір міжнародних валютних резервів, рівень ставок за операціями центрального та поіменний розподіл голосів членів Комітету щодо рішення про зміну або збереження облікової ставки.

У березні 2020 р. ЦБ Індії знизив ставку репо-операцій до 4,4 %, а у травні 2020 р. на підставі термінового засідання Монетарного комітету РБІ знизив цю ставку ще на 40 б. п., до 4 %. Відтоді ставка репо-операцій є базовою ставкою для монетарної політики. У лютому 2020 р. РБІ оголосив про надання підтримки ліквідності на загальну суму 12,8 трлн рупій, або 6,3 % ВВП [2]. Поряд з довгостроковими операціями рефінансування репо, РБІ викупував державні цінні папери, знизив норму резервів за зобов'язаннями та розширив діапазон ставок. Ці заходи разом з купівлею валюти призвели до розширення надлишкової ліквідності

У Бангладеш КМП центрбанку приймає відповідні рішення, готує робочі документи, протоколи засідань і розповсюджує їх для виконання рішень. КМП готує матеріали для Ради з координації фіскальної, монетарної політики та політики обмінного курсу. Основними цілями монетарної політики Банку Бангладеш є цінова стабільність, стійке зростання та розвиток, висока зайнятість, ефективне використання ресурсів, стабільність фінансово-платіжної системи.

Уряд та центральний банк Бангладеш (ЦББ) оголосили антикризовий пакет заходів, на загальну суму, що дорівнює 4,6 % ВВП, включаючи виділення 50 млрд динарів на рефінансування кредитів для експортоорієнтованих галузей, для відновлення економічних втрат, пов'язаних з COVID-19 [3]. Після початку пандемії ЦББ розпочав експансіоністську монетарну політику та створив додаткові гроші для економіки, знизивши коефіцієнт резервування готівки на 1,5 в. п. і ставку репо-операцій на 0,5 в. п. для під-

тримки інвестицій та створення робочих місць. Водночас він також дотримуватиметься позиції пом'якшувальної монетарної політики на 2022 фінансовий рік, щоб вживати заходів у разі виникнення критичної ситуації. У своїй регулярній заяві ЦББ дає прогноз зростання ВВП та річної інфляції. Банк Бангладеш оголосив як пріоритети підтримку бізнесу шляхом продовження поточних схем рефінансування, запровадження схеми кредитних гарантій для прискорення виплати позик фермерським, мікро-, малим і середнім підприємствам, переведення сфери освіти під схему рефінансування, щоб допомогти вчителям і студентам отримати доступ до позик для придбання електронного обладнання та пристроїв, необхідних для продовження онлайн-навчання.

ЦББ визнав неадекватність попередньої цільової політики для стримування інфляції, що призвело до рішення перейти до політики, базованої на цільовій ставці кредитування. З огляду на це, ЦБ перейшов до політики, котра ґрунтується на таргетуванні кредитної ставки, що робить гроші дорогими, скасувавши обмеження верхнього рівня кредитної ставки, Введення ліміту кредитної ставки було політичним рішенням, і його скасування також є політичним кроком, оскільки ЦБ переконав уряд, що цей ліміт не придатний у поточній економічній ситуації.

Комітет з монетарної політики Банку Пакистану несе відповідальність і має повні повноваження приймати рішення щодо позиції монетарної політики. Зниження облікової ставки, вливання ліквідності в економіку, надання кредитів сприяли стабільності домогосподарств і бізнес-спільноти [5]. У Пакистані до травня 2019 р. облікова ставка була прив'язана до базової інфляції, а не індексу споживчих цін. Після вибуху пандемії COVID-19 КМП послідовно низив облікову ставку з 13,25 до 7 % з березня по червень 2020 р., щоб послабити тиск обслуговування боргів для фірм і домогосподарств [6].

Основними факторами, котрі спонукали до агресивного зниження облікової ставки, було різке падіння інфляції та продовження економічного спаду. У складні часи фокус монетарної політики змістився на підтримку зростання та зайнятості. У листопаді 2021 р. ЦБ Пакистану – КМП – підвищив облікову ставку на 150 б. п., до 8,75 %, збільшивши різницю у ставці з іншими країнами регіону (проти 4 % в Індії, 5 % у Шрі-Ланці та 4,75 % у Бангладеш), але й рівень інфляції в Пакистані вищий, ніж в інших країнах регіону (Індія – менше 5 %, Бангладеш – 6,4, Шрі-Ланка – 7,6 %). Відповідно до Заяви про монетарну політику, причиною підвищення стало те, що “ризики, пов’язані з інфляцією та платіжним балансом, зросли, тоді як перспективи зростання продовжують покращуватися”. Комітет зазначив, що інфляція спричинена не лише збоями в ланцюгах поставок у всьому світі,

спричиненими COVID-19, і вищими цінами на енергоносії, а й інфляційними очікуваннями підприємств.

Висновки. Досвід зарубіжних країн у плані реагування на кризу, викликану пандемією, заслугоує на особливу увагу. Рішення щодо стимулювання економіки та ресурсної підтримки комерційних банків були прийняті досить оперативно і в значних масштабах (відносно ВВП). Слід відзначити як таке, що заслугоує на адаптацію в Україні НБУ, – участь у розробленні рішень незалежних експертів як постійних членів КМП, оцінка впливу монетарної політики на ефективну зайнятість і відновлення економічного зростання, а не фокусування лише на інфляції, пояснення щодо відхилення інфляції від цільового рівня, оперативний запуск схем рефінансування банків задля забезпечення реального сектору кредитами, вмiє маневрування коридором ставок (на депозити і рефінансування) з метою отримання позитивного ефекту для ліквідності та ресурсної бази банківської системи, утримання облікової ставки на низькому рівні, щоб зменшити боргове навантаження як на підприємства, так і на домогосподарства, розкриття інформації про позиції учасників засідання комітету з монетарної політики для широкого загалу.

Список використаних джерел

1. Monetary and fiscal policy interactions in the wake of the pandemic / Reserve Bank of India. *BIS Papers*. 2022. No. 122. March 16. URL: <https://www.bis.org/publ/bppdf/bisrap122.htm>.
2. Chakraborty L., Harikrishnan S. COVID-19 and Fiscal-Monetary Policy Coordination: Empirical Evidence from India. *Working Paper*. 2022. No. 1002. February. URL: <https://www.levyinstitute.org/publications/covid-19-and-fiscal-monetary-policy-coordination-empirical-evidence-from-india>.
3. Policy Responses to COVID-19: Bangladesh / International Monetary Fund. URL: <https://www.imf.org/en/Topics/imf-and-covid19/Policy-Responses-to-COVID-19#B>.
4. Covid-19 Pandemic in Bangladesh: Policy Responses and its Impact / Bangladesh Bank. 2021. July. URL: https://www.bb.org.bd/pub/special/covid19_06072021.pdf.
5. Monetary Policy in Brief / State Bank of Pakistan. URL: <https://www.sbp.org.pk/COVID2/Monetary.html>.
6. Usman R., Mohsin R. An empirical analysis of monetary measures taken by state bank of Pakistan to cater the cataclysmic impact of COVID-19 on the economy of Pakistan. *International Journal of Engineering Applied Sciences and Technology*. 2021. Vol. 6, Iss. 1. P. 99–105. URL: <https://doi.org/10.33564/ijeast.2021.v06i01.012>.

УДК 336.7

Андрій Олександрович Свистун

кандидат економічних наук, докторант,

ДННУ "Академія фінансового управління"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2185-2248>

АНТИКРИЗОВА ПІДТРИМКА ДЕРЖАВОЮ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНОСТІ БАНКІВ У ЗАХІДНІЙ І СХІДНІЙ ЄВРОПІ ПІД ЧАС ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ

Анотація. Державну підтримку банків розглядається за трьома напрямками: фінансовий, монетарний і регулятивний. Загальною її характеристикою є антициклічність, що означає застосування стимулюючих заходів та тимчасове послаблення певних вимог, і у країнах Європи це відбувалося синхронно, але з певними особливостями. Різноплановий вплив держави на банки не повинен вважатися поверненням до патерналізму, але необхідним є своєчасне повернення до нормального стану.

Ключові слова: державне регулювання, антикризові заходи, банки, банківський сектор, фінансова стабільність, пандемія коронавірусу.

Andriy Svistun

Ph. D. (Economics),

SESE "The Academy of Financial Management"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2185-2248>

ANTI-CRISIS SUPPORT FOR THE FINANCIAL STABILITY AND FUNCTIONALITY OF BANKS BY THE STATE IN WESTERN AND EASTERN EUROPE DURING THE CORONAVIRUS OUTBREAK

Abstract. State support to banks is considered in three aspects: fiscal, monetary and regulatory. Its general characteristic is anti-cyclicality, which means the use of stimulus measures and temporary relaxation of certain requirements, and in European countries this happened synchronously, but with certain peculiarities. The multifaceted influence of the state on banks should not be considered a return to paternalism, but a timely return to normality is necessary.

Keywords: state regulation, anti-crisis measures, banks, banking sector, financial stability, coronavirus pandemic.

Вже у березні 2020 р. у країнах Східної і Західної Європи було запроваджено перші антикризові заходи, що за масштабом слід визнати надзви-

чайними: 1) введення мораторію на погашення кредиту; 2) надання державних гарантій за кредитами; 3) послаблення вимог до класифікації реструктуризованих кредитів; 4) перегляд вимог до забезпечення за кредитами рефінансування та розширення підтримки ліквідності; 5) послаблення вимог до моніторингу застави за кредитами клієнтам; 6) викуп активів з метою підтримання їх вартості; 7) субсидії процентних ставок за кредитами; 8) зниження вимог до рівня капіталізації; 9) відмова від застосування санкцій за порушення нормативів; 10) обмеження на розподіл прибутків на дивіденди; 11) послаблення вимог до рівня ліквідності.

Експерти МВФ визначили загальні засади, на яких мають застосовуватись антикризові заходи [1]:

- уникнення прихованих збитків і радикального послаблення пруденційних правил;
- прозорість, конкретність, актуальність дій держави;
- уникнення морального ризику та отримання вигоди нецільовими бенефіціарами;
- використання виправданої гнучкості й дотримання мінімальних стандартів;
- координація дій з іншими відповідними органами;
- відстеження ефекту від заходів, середовища, за потреби перегляд і скасування послаблень.

Банки можуть скористуватися ситуацією і не визнавати реально проблемних кредитів. Проблема реструктуризації також полягає у певній невизначеності щодо здатності позичальника відновити платежі після закінчення кредитних канікул. Однією з ознак реальної проблемності є прострочення сплати нарахованих процентів.

Базельська угода про адекватність капіталу вимагає підвищений рівень капіталу для прострочених кредитів більше 90 днів або для позичальників, щодо яких існують підстави вважати їх нездатними погасити борг, навіть не зважаючи на відсутність прострочення. В умовах коронавірусу Базельський комітет з банківського нагляду погодився, що національні регулятори можуть дозволити банкам виключати період відстрочення платежів через пандемію з розрахунку кількості днів прострочення.

Регулятори дозволили банкам проводити реструктуризацію кредитів саме життєздатним клієнтам. В одних країнах центральні банки видали рекомендації щодо задоволення запитів позичальників, в інших – безпосередньо зобов'язали кредитні організації запровадити пролонгацію кредитів з кредитними канікулами усім клієнтам, хто звернувся за поступкою. В обох випадках модифікація кредиту внаслідок пандемії коронавірусу не вважалася “реструктуризацію проблемного активу”. Регулятори визначали

критерії прийнятності для реструктуризації, зокрема, для визнання шкоди від карантину та тлумачення неодноразової пролонгації. В одних країнах повторна реструктуризація вважалася вже традиційною, і вимагала визнання погіршення класу активу, в інших дозволялося проводити двічі пролонгацію як “ковідну”.

Попри скоординовану регулятивну політику в рамках євросистеми, існувала загроза різнорідного застосування заходів і виникнення регулятивного арбітражу.

Взагалі заходи державної підтримки банків можна поділити на прямі (послаблення вимог до формування резервів, капіталізації, ліквідності, доступ до ліній рефінансування центрального банку) і опосередковані (підтримка позичальників шляхом надання пільг в оподаткуванні, грантів, дотацій, доступних кредитів через спеціальні фонди, гарантій, субсидій ставок, обмеження процентних ставок, заборона комісій, право позичальників на мораторій). Варто зазначити, що мораторій на сплату основного боргу дав змогу банкам заробити більше процентних доходів, оскільки вони були нараховані на нескорочуваний залишок боргу.

Відносно зниження витрат на резерви допомогло банкам підтримувати прибутковість і легше залучати капітал на ринку. Варто зазначити, що у країнах Східної і Західної Європи органи нагляду з обережністю підійшли до призупинення нарахування резервів. Приховуванням проблеми представляється послаблення вимог до оцінки і моніторингу забезпечення через технічну неможливість візуального обстеження. Органи нагляду правомірно не застосовували такі заходи, як виключення певних кредитних експозицій з розрахунку концентрації ризику, уникали прямих заборон кредиторам вимагати повернення кредитів у період карантину.

Кредитні гарантії були одним із основних інструментів, використовуваних європейськими країнами. Згідно з опитуванням МВФ за вибіркою 44 європейських країн [2], усього 39 країн запропонували програми гарантій, пов'язані з пандемією. Гарантії надаються через банки й установи розвитку або через спеціальні антикризові гарантійні фонди. Обсяг гарантованих позик помітно відрізняється між країнами, причому сім країн пропонують пакет, що значно перевищує 10 % ВВП. Програми державних гарантій у більшості європейських країн орієнтовані на підтримку малого і середнього бізнесу (Словенія, Швейцарія, Велика Британія, Норвегія, Португалія, Сербія). Гарантії покривають від 70 до 90 % боргу, а не 100 %. У такій спосіб держава стимулювала банки аналізувати ризики і приймати на себе принаймні частину кредитного ризику.

Мораторії на обслуговування боргу було запроваджено у 38 європейських країнах. Цей мораторій здебільшого мав статус законодавчого

(оформленого відповідним законом), але в окремих країнах асоціації банків запровадили також мораторій на добровільній основі. Мораторій охоплював позичальників усіх категорій, не лише бізнесу.

У більшості країн також було запроваджено мораторій на процедуру банкрутства, що тривав до 6 міс. (більший термін дозволявся вже на розсуд банків), але мали випадки продовження мораторію, особливо у тих країнах, де стався новий спалах пандемії. Найдовший мораторій банкрутства був дозволений в Іспанії та Фінляндії – 8 міс.; взагалі не запроваджувався мораторій у Греції, Мальті, Люксембургу і Нідерландах.

Зниження вимог до буфера капіталу дало змогу банкам прийняти більший кредитний ризик, у результаті вдалося уникнути спаду кредитування. Також органи регулювання послабили вимоги до визнання ризикових активів, а це зменшило знаменник у формулі адекватності капіталу.

Як зазначив Голова Базельського комітету з банківського нагляду П.Е. де Кос, “COVID-19 є нагадуванням про важливість стійкої банківської системи, яка базується на глобальних і розсудливих стандартах” [3]. Саме завдяки запровадженню стандартів Базельської угоди банки мали достатню стійкість, щоб не тільки витримати стрес від пандемії, а й продовжувати підтримувати економіку.

Варто підкреслити, що у багатьох європейських країнах центральні банки, включаючи Європейський центробанк, а також Швейцарію та Великобританію, збільшили і спростили підтримку ліквідності банками шляхом: а) довгострокових операцій рефінансування; б) зниження норм резервування. Центральні банки також відновлювали або розширювали викуп облігацій на первинних і вторинних ринках та цільове фінансування для підтримки кредитування малого бізнесу (ЄЦБ, Угорщина, Велика Британія) [4]. Ці програми були спрямовані на збереження доступу компаній до фінансування.

У 2022 р., коли рівень захворюваності почав спадати, постало питання про згортання антикризових заходів. Вихід з особливого режиму регулювання та нагляду має враховувати не тільки епідеміологічні дані, а й “одужання” підприємств і домогосподарств після стресу. Стимулюючі заходи також підвищили соціальне навантаження на державний бюджет. Припинення заходів має відбуватися з оптимальною швидкістю, водночас не допускаючи “ефекту обриву”. Прикладом такого підходу є збереження пільгового режиму продовж певного часу після скасування карантину. В Україні зазначені заходи було реалізовано частково через обмеження державних ресурсів, геополітичний фактор, а також особливості монетарної і регуляторної політик Національного банку.

Список використаних джерел

1. Unwinding COVID19 Extraordinary Measures. *International Monetary Fund*. 2021. October. 28. URL: <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/a62efc85d2ea857302d3e930047bc02d-0430012021>.
2. COVID-19: how will European banks fare? / International Monetary Fund. 2021. March 26. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/Departmental-Papers-Policy-Papers/Issues/2021/03/24/COVID-19-How-Will-European-Banks-Fare-50214>.
3. Early lessons from the Covid-19 pandemic on the Basel reforms / BCBS. 2021. July. URL: <https://www.bis.org/bcbs/publ/d521.htm>.

Василь Федосійович Столяров

доктор економічних наук, професор,
ДННУ “Академія фінансового управління”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4399-7117>

АНТИКРИЗОВІ ПРОГРАМИ ФОНДУ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ¹

Анотація. Досліджено діяльність державного Фонду розвитку підприємництва (ФРП) виконує стратегічну місію фінансової підтримки малого і середнього бізнесу шляхом надання пільгових кредитів, субсидії процентних ставок, гарантії і грантів через установи-партнери. В умовах пандемії коронавірусу ФРП модифікував кредитні програми для бізнесу. Разом із тим виявлено, що ефективність ФРП можна підвищити за рахунок збільшення масштабів операцій та цільових програм, спрямованих на подолання галузевих і територіальних диспропорцій в економіці. Статус цієї установи доцільно закріпити відповідним законодавчим актом.

Ключові слова: національні установи розвитку, пандемія коронавірусу, антикризові заходи уряду, малий і середній бізнесу, системна криза.

Vasyl Stolyarov

Dr. Sc. (Economics), Professor,
SESE “The Academy of Financial Management”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4399-7117>

ANTI-CRISIS PROGRAMS OF THE UKRAINIAN ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT FUND DURING THE CORONAVIRUS PANDEMIC

Abstract. The activities of the State Fund for the Development of Entrepreneurship (FDP) fulfill the strategic mission of financial support for small and medium-sized businesses by providing concessional loans, interest rate subsidies, guarantees and grants through partner institutions. During coronavirus pandemic, the FDP has modified credit programs for businesses. The effectiveness of the FDP can be improved by increasing the scale of operations and targeted programs aimed at overcoming sectoral and territorial disparities in the economy. It is advisable to establish the status of this institution by a relevant legislative act.

Keywords: national development institutions, coronavirus pandemic, anti-crisis measures of the government, small and medium-sized businesses, systemic crisis.

¹ Матеріал підготовлено в рамках проекту, що виконується за грантової підтримки Національного фонду досліджень України (реєстраційний номер: 2020.01/0546).

Фонд розвитку підприємництва (ФРП) є відповідальним за реалізацію Програми “Доступні кредити 5-7-9”. ФРП працює за моделлю бізнесу “банк для банків”, коли безпосередньо відбирають позичальників і видають кредити установи-партнери (в основному банки).

Ініціаторами модифікації умов Програми з урахуванням пандемії виступили Мінекономіки, Мінфін та ФРП. Вже 18 березня 2020 р. Уряд прийняв відповідну постанову, що змінило умови Програми [1]: підвищений максимальний розмір кредиту до 2 млн грн, зроблено акцент на інвестиційних кредитах; додано дисконти у розрахунку ставки за кредитами; підвищено поріг загальної суми відшкодування банкам збитків за гарантіями до 35 % від гарантованого портфеля; встановлено допустимий рівень проблемних кредитів у банківському портфелі позик новоствореним підприємства (стартапам) до 25 %. Ці зміни не мали прямого стосунку до наслідків пандемії, а здебільшого покращували умови доступу до фінансування для бізнесу і збільшували державні видатки через ФРП на банки. Програма, що була започаткована буквально напередодні запровадження карантину, виявилась реально антикризовою і дуже популярною серед банків. Вже на 1 квітня 2020 р. коло учасників Програми розширилось до 19 банків.

Серед модифікацій Програми – субсидія ставки за антикризовими інвестиційними кредитами для виробників ліків та обладнання для лікування і оздоровлення. Передбачено особливі умови фінансування обігових коштів підприємств у сфері лікувальних послуг. Кредити можуть бути використані для відшкодування відповідних видатків за умови, що завдяки цьому фінансуванню чисельність персоналу буде збережена. Збільшення субсидії для антикризових кредитів підприємствам на поповнення обігових коштів привело до того, що прийнятні позичальники сплачували лише 3 % річних за кредитом, а решту ФРП доплачував банкам (не вище ставки UIRD + маржа за конкретним кредитом). Суб’єкти господарювання мали можливість отримати таку пільгу впродовж 6 міс. 2020 р., потім строк був продовжено на період дії карантину плюс 90 днів після його скасування.

За березень – вересень 2020 року банки – учасники Програми видали антикризових кредитів за ставкою 3 % на 0,7 млрд грн, при тому що загальна сума кредитів кінцевим позичальникам за Програмою становила близько 11 млрд грн [2].

У квітні 2020 р. до Програми було додано опцію рефінансування раніше виданих кредитів. Щоб бути прийнятним для позики на рефінансування, суб’єкт підприємництва мав показати збереження не менше 60 % фонду заробітної плати і 80 % персоналу станом на 1 березня 2020 р. Підвищено прийнятний рівень продажу до 10 млн євро (еквівалент) на рік. Підприємства не могли мати прострочених боргів за кредитами і податками.

За Програмою “Антикризові кредити” банки мали право надати кредитні канікули не більше 9 міс., однак позичальнику кредитор міг відмовити. Для порівняння: у більшості країн Європи було запроваджено національний обов’язковий для банків мораторій на погашення боргу на період карантину, якщо боржник до цього не допускав суттєвого прострочення. В Україні не було запропоновано програми підтримки бізнесу після виходу з пандемічних обмежень.

Суттєвим недоліком антикризових кредитів української Програми було те, що не враховувались галузеві і регіональні аспекти у масштабах пандемії. По-перше, кілька областей в Україні тривалий час перебували у червоній зоні за рівнем захворювань і відповідних обмежень на переміщення людей. Саме там бізнес найбільше потерпав від цього. Тому для таких областей варто було реалізувати інструмент пільгові ставки та гранти на додаток до кредитів. По-друге, як мінімум чотири галузі економіки безпосередньо постраждали від карантинів і поширення захворювань: туризм, готельний бізнес, заклади харчування, освіта, пасажирські перевезення, спорт, відпочинок. Навпаки, фармацевтика в умовах пандемії отримувала надприбутки через ажіотажний попит на ліки, і тому вона не заслуговувала виняткової підтримки.

Аналогічні програми антикризових (так званих ковідних) кредитів були запроваджені в усіх країнах Європи. Європейські державні фінансові установи відігравали центральну роль як адміністратори національних програм кредитної підтримки від імені відповідних урядів. Вони керували 17 із 22 антикризових кредитних програм ЄС та 8 із 9 найбільших програм гарантування кредитів. У цілому в країнах ЄС вдалося зберегти сприятливі умови кредитування реального сектору економіки і не допустити кредитного ступору. За результатами 2020 р. ставки за кредитами залишались на історично низькому рівні у більшості країн Європи.

Наприклад, у квітні 2020 р. Польща прийняла нову схему підтримки компаній, яка фінансувалася фондами ЄС. Ця схема передбачала підтримку ліквідності у формі гарантій за кредитами та субсидованих ставок за кредитами. Допомога могла бути надана лише компаніям, які не перебували в скрутному становищі до пандемії, але значно постраждали від неї. За оцінками, близько 20 тис. компаній мали отримати вигоду від отримання кредитів і гарантій за схемою [3]. Також запроваджувались пільги в погашенні кредитів, наданих Банком розвитку Польщі (BGK) за кредитною програмою “Перший бізнес – підтримка стартапів”, у т. ч.: призупинення погашення основної суми та процентів на строк не більше 6 місяців, продовження пільгового періоду на додатковий період до 6 місяців, зниження ставки за кредитами до 0 % на строк не більше 12 місяців. Був можливий перегляд умов банківських кредитів усіма підприємцями. Отримати дер-

жавні гранти також могли компанії, створені з 1 лютого по 1 квітня 2020 р. Загальна субсидія становила 565 млн злотих, що, згідно з оцінками, давало змогу отримати кредити на загальну суму 32 млрд злотих.

Оскільки ФРП не має статусу установи розвитку, що, звичайно, повинно бути закріплено спеціальним законом, його гарантії за кредитними портфелями банків не можуть визнаватися для цілей розрахунку резервів, тому кредитори поряд з гарантіями все одно вимагали ліквідну заставу.

Наприклад, уряд Болгарії запровадив нову програму відновлення під назвою “Фонд коштів”, щоб допомогти з відновленням діяльності після поступового скасування заходів захисту від COVID-19 [4]. Це дає можливість підприємствам отримати доступ до фінансових ресурсів для задоволення поточних потреб у ліквідності, підтримки інвестицій та продовження процесів трансформації та зростання. Програма включає широкий доступ до бізнес-позик без вимог до забезпечення, за винятком особистих гарантій, наданих власниками. Існує можливість домовитися з кредитором про пільговий період 12 міс., відстрочку погашення до 84 міс.. Максимальний обсяг фінансування – до 3 млн левів. Загальний бюджет Фонду – близько 75 млн євро.

Висновки. Для розроблення у подальшому антикризових програм доцільно не відкладати прийняття закону про установу розвитку України (на базі ФРП). Це допоможе не тільки сформувати базу капіталу установи, а й підняти її статус, визнати гарантії установи як інструмент пом'якшення кредитного ризику для кредитних організацій, вийти установі розвитку на місцевий і міжнародні ринки капіталу з розміщенням фінансових інструментів, у т. ч. сталого фінансування.

Рівень розкриття інформації ФРП про реалізацію Програми в частині антикризових кредитів залишається помірним, а саме: немає інформації про якість кредитів у розрізі банків, оцінки соціального ефекту пільг для позичальників. Доцільно провести опитування підприємців з метою визначення потреб у модифікації програми. На наш погляд, схеми гарантій повинні враховувати небезпеку безвідповідальної поведінки як кредиторів, так і боржників, якщо умови гарантій будуть надто полегшеними, а саме попередити небажано надмірне прийняття ризику, або уникнення відповідальності за погашення боргу з боку позичальників, або оптимізацію операційних витрат за рахунок скорочення персоналу, незважаючи на отримання пільгового фінансування.

Список використаних джерел

1. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання фінансової державної підтримки суб'єктам підприємництва : постано-

ва Кабінету Міністрів України від 14.03.2023 № 229. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/28-2020-%D0%BF#n8>.

2. За програмою “Доступні кредити 5-7-9 %” бізнесу вже профінансовано 10,8 млрд грн / Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України. 2020. 20 жовт. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/za-programoyu-dostupni-krediti-5-7-9-biznesu-vzhe-profinansovano-108-mlrd-grn>.

3. Poland: Government and institution measures in response to COVID-19. URL: <https://kpmg.com/xx/en/home/insights/2020/04/poland-government-and-institution-measures-in-response-to-covid.html>.

4. COVID-19: Loans to microenterprises, measure BG-2020-16/637 (measures in Bulgaria), EU PolicyWatch / Eurofound. 2020. URL: https://static.eurofound.europa.eu/covid19db/cases/BG-2020-16_637.html.

УДК 336.7

Дмитро Григорович Хохич

кандидат економічних наук, доцент,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3787-939X>

ФОРМУВАННЯ ПЕРЕДУМОВ ДЛЯ ПОВЕРНЕННЯ ДО ІНФЛЯЦІЙНОГО ТАРГЕТУВАННЯ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД¹

Анотація. Визначено, що повернення НБУ до режиму інфляційного таргетування є пріоритетною ціллю монетарної політики в умовах кризи. Поступова реалізація стратегії пом'якшення валютних обмежень має забезпечити перехід до режиму плаваючого обмінного курсу та курсової стійкості. Обґрунтовано, що в умовах воєнного стану облікова ставка НБУ виконує роль допоміжного інструменту монетарної політики забезпечуючи привабливість гривневих депозитів.

Ключові слова: центральний банк, інфляційне таргетування, монетарна політика, валютний курс, цінова стабільність.

Dmytro Khokhych

Ph. D. (Economics), Associate Professor,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3787-939X>

CREATING PRECONDITIONS FOR A RETURN TO INFLATION TARGETING IN THE POSTWAR PERIOD

Abstract. It is determined that the National Bank of Ukraine's return to the inflation targeting regime is a priority goal of monetary policy in the crisis. The gradual implementation of the strategy of easing currency restrictions should ensure the transition to a floating exchange rate regime and exchange rate stability. The author substantiates that under martial law, the central bank discount rate acts as an auxiliary instrument of monetary policy, ensuring the attractiveness of deposits in the national currency.

Keywords: central bank, inflation targeting, monetary policy, exchange rate, price stability.

Інституційні засади НБУ було посилено у 2015 р. (зміни до Закону про НБУ від 18.06.2015 № 541-VIII). Досвід як розвинутих країн, так і країн, що

¹ Матеріал підготовлено в рамках проекту, що виконується за грантової підтримки Національного фонду досліджень України (реєстраційний номер: 2020.01/0546).

розвиваються, переконує: після запровадження інфляційного таргетування (далі – ІТ) спостерігалось підвищення незалежності центробанку та зниження фіскального домінування [1]. Згідно з постановою Правління НБУ від 18.08.2015 № 541 [2] публічно проголошено середньострокову інфляційну ціль $+5\%$, підкреслено її незмінність та запроваджено графік її досягнення:

- 2016 р. – $12\% \pm 3$ в. п.;
- 2017 р. – $8\% \pm 2$ в. п.;
- 2018 р. – $6\% \pm 2$ в. п.;
- 2019 р. і надалі – $5\% \pm 1$ в. п.

Визначення оптимальної інфляційної цілі в країнах – таргетерах інфляції у період 2018–2022 рр. відбувалося з урахуванням специфіки інституційного середовища національних економік. Його оцінка включає: рівень довіри суспільства до монетарних органів влади та національної валюти, ризик відтоку капіталу та девальваційного тиску, стійкість до валютних шоків, ефект перенесення глобальної інфляції на внутрішні ціни.

У зв'язку з повномасштабним вторгненням 24 лютого 2022 р. НБУ вдався до вимушеного заходу – *фіксації обмінного курсу та впровадження жорстких валютних обмежень*. Такі рішення на першому етапі допомогли запобігти паніці й забезпечити стабільну роботу фінансової системи, а також сприяли адаптації бізнесу та населення до умов повномасштабної війни. Але режим фіксованого курсу з жорсткими валютними обмеженнями має свої переваги та недоліки, і з часом останні починають переважати.

НБУ 29 червня 2023 р. затвердив Стратегію пом'якшення валютних обмежень [3], переходу до більшої гнучкості обмінного курсу та повернення до ІТ. Стратегія спрямована на реалізацію положень Основних засад грошово-кредитної політики на період воєнного стану, а також зобов'язань за Меморандумом про економічну та фінансову політику з МВФ (структурний маяк) у межах програми розширеного фінансування (Extended Credit Facility). Поступова реалізація її основних положень дасть змогу забезпечити досягнення таких умов: послаблення більшості обмежень за торговельними операціями та обмежень, які створюють множинність курсів, що передуватиме збільшенню курсової гнучкості; відмова від фіксації курсу – до широкомасштабної лібералізації потоків капіталу; збереження жорсткого режиму монетарної політики через високі процентні ставки за гривневими депозитами та мінімізації ризиків для курсової стійкості. Повернення до ІТ з плаваючим курсоутворенням – фінальна мета реалізації Стратегії. Режим ІТ дає змогу одночасно забезпечувати цінову та фінансову стабільність, а також за сприятливих умов підтримувати економічне зростання. На сьогодні облікова (ключова) ставка НБУ відіграє роль допо-

міжного інструменту, який використовується для підтримки достатньої привабливості гривневих активів (строкових депозитів та ОВДП) як запоруки курсової стійкості. Досягнення цілі за інфляцією (5 ± 1) – якір для макроринкової стабільності. Спостерігається тенденція до подальшого зниження облікової ставки завдяки швидшому сповільненню інфляції (з 27.10.2023 облікова ставка становить 16 %). Реалізація стратегії відбуватиметься у 3 етапи.

Етап 1 (триває): мінімізація множинності обмінних курсів; збільшення можливостей для торгових операцій бізнесу; сприяння новим кредитам/інвестиціям.

Етап 2: лібералізація торгового фінансування; управління валютними ризиками банків; можливість сплати процентів за старими боргами.

Етап 3: виплата за кредитами та інвестиціями; валютні операції населення (перекази за кордон); операції з деривативами, кредитування нерезидентів; інвестиції за кордон.

Фіксований обмінний курс діяв з 24.02.2022 по 02.10.2023. Режим керованої гнучкості обмінного курсу діє з 3 жовтня 2023 року. За цим режимом офіційний курс визначається на основі курсу за операціями на міжбанківському ринку, а не встановлюється директивно НБУ. Необхідна умова повернення до режиму ІТ – *режим плаваючого обмінного курсу*.

Причини переходу НБУ до керованої гнучкості валютного курсу: обмеження експортних можливостей країни; відплив інвестицій з країни; наявний значний дефіцит валюти на валютному ринку; зниження міжнародних резервів через підтримку обмінного курсу.

Переваги режиму керованої гнучкості валютного курсу: розширення можливостей центрального банку для покриття структурного дефіциту валюти на ринку; можливість завдяки валютним інтервенціям НБУ зберігати курсову стійкість в умовах воєнного стану; обмеження значних коливань валютного курсу; захист заощаджень від інфляції (завдяки високим ставкам за депозитами).

Умови переходу до плаваючого режиму валютного курсу: інфляція має бути помірною та мати загальну тенденцію до зниження; очікування щодо майбутньої інфляції громадян та бізнесу мають знижуватися; НБУ повинен мати достатній обсяг міжнародних резервів для збереження курсової стійкості; процентні ставки за депозитами та ОВДП повинні забезпечувати захист заощаджень населення та бізнесу; параметри фінансової стабільності мають й надалі залишатися стійкими.

Рівень ризиків в умовах війни залишається достатньо високим, але накопичений досвід роботи НБУ в умовах кризи дає підстави стверджувати, що неконтрольованої девальвації вдасться уникнути, зокрема, через до-

статній обсяг накопичених міжнародних резервів та значної фінансової допомоги від країн-донорів та міжнародних інститутів, підвищення привабливості гривневих депозитів з метою уникнення надмірного тиску на валютний ринок, обмінний курс – якір макроекономічної стабільності та подальшого зниження інфляції.

В умовах повномасштабної війни НБУ здатен приборкати та стримати інфляцію. Досвід показав, що після запровадження ІТ у 2015 р. НБУ вдалося знизити інфляцію з пікових 60% та стабілізувати її на рівні 5% [4]. Відмова від фіксованого курсу, посилення інституційної якості та незалежності центрального банку є ключовими факторами успіху.

НБУ залишається відданим режиму ІТ і вже сьогодні декларує якнайшвидше повернення до цього режиму за відносної стабілізації економіки. Низька, стабільна та прогнозована інфляція є запорукою макроекономічної стабільності та міцним фундаментом для продуктивного розвитку економіки. На сьогодні ключовими питаннями у сфері монетарної політики є: пошук балансу між фіскальною та монетарною політикою та проведення політики в умовах нестійкої довіри.

Список використаних джерел

1. Batini N., Kuttner K., Laxton D. Does Inflation Targeting Work in Emerging Markets? *World Economic Outlook*. 2005.

2. Пропозиції стосовно розроблення Основних засад грошово-кредитної політики на 2016–2020 роки : постанова Правління Національного банку України від 18.08.2015 № 541. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0541500-15#Text>.

3. Стратегія пом'якшення валютних обмежень, переходу до більшої гнучкості обмінного курсу та повернення до інфляційного таргетування. URL: https://efaidnbmnnnibpcajpcgclcfndmkaj/https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_for_easing_FX_restrictions_07-07-2023.pdf?v=4.

4. Виступ Голови Національного банку Андрія Пишного під час практичного семінару “Інфляційне таргетування у світі значних та тривалих шоків”. URL: <https://events.bank.gov.ua/MPEM2022/UA/files/Governor%20Andriy%20Pyshnyy%20opening%20remarks.pdf>.

УДК 336.7

Євген Володимирович Драчко-Єрмоленко

аспірант,

ДННУ “Академія фінансового управління”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0119-4014>

КРЕДИТУВАННЯ КЛІЄНТІВ УКРАЇНСЬКИМИ ОЩАДНИМИ БАНКАМИ В УМОВАХ ПАНДЕМІЇ КОРОНАВІРУСУ

Анотація. У результаті аналізу динаміки кредитних портфелів ощадних банків в Україні (ідентифікованих за часткою коштів фізичних осіб у зобов’язаннях) у період 2020–2021 років виявлено провідну роль державного Ощадбанку. Визначено, що група спеціалізованих ощадних банків є різномірною за масштабами і динамікою активних операцій, галузевою структурою кредитних портфелів, модель бізнесу ощадного банку в Україні може бути як роздрібною, так і корпоративною. Порівняльний аналіз кредитних портфелів ощадних банків дав змогу зробити висновок про значні резерви в роботі з проблемними активами.

Ключові слова: банк, кредитування, проблемні кредити, кредитний ризик, пандемія коронавірусу.

Ievgenii Drachko-Yermolenko

SESE “The Academy of Financial Management”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0119-4014>

TRENDS IN LENDING BY UKRAINIAN SAVINGS BANKS DURING THE COVID-19

Abstract. As a result of the analysis of the dynamics of credit portfolios of savings banks in Ukraine (identified by the share of funds of individuals in liabilities) in the period 2020–2021, the leading role of the state Savings Bank was revealed. It was determined that the group of specialized savings banks is heterogeneous in terms of the scale and dynamics of active operations, the branch structure of credit portfolios, the dominant business model of a savings bank in Ukraine is a universal. A comparative analysis of credit portfolios of savings banks made it possible to draw a conclusion about significant reserves in dealing with problem assets.

Keywords: bank, lending, problem loans, credit risk, coronavirus pandemic.

Перед спалахом пандемії коронавірусу в Україні нараховувалось 14 банків з часткою коштів фізичних осіб у зобов’язаннях більше 50 %. На кінець 2021 року їх кількість скоротилась удвічі: банки АТ КБ “ПриватБанк”, АТ “Ощадбанк”, АТ “Ідея Банк”, АТ “БАНК ФОРВАРД”, АТ “Універсал Банк”,

АТ “А-БАНК” та Полікомбанк (таблиця). Ця вибірка включає два системно важливі державні банки, два середні банки з іноземним капіталом і три середні банки з місцевим капіталом. Для класифікації бізнес-моделі саме цих банків варто також розглянути аспект активів, а саме як змінювались показники частки проблемних кредитів у портфелі, співвідношення коштів клієнтів і кредитних портфелів, якою була частка кредитних портфелів у активах, структуру за клієнтами, галузями й секторами економіки. На підставі цього можна зробити висновок про фінансову стійкість ощадних банків.

Таблиця

Показники кредитного портфеля (КП) ощадних банків, %

Банк	Приріст КП у 2020–2021 рр.	Частка КП фізичних осіб на 01.01.2022	Частка КП в активах* на 01.01.2022	Частка ПК у КП** на 01.01.2022
АТ КБ “ПриватБанк”	-17,8	25,3	32,3	71,2
АТ “Ощадбанк”	-28,8	19,0	33,3	36,7
АТ “Ідея Банк”	31,4	99,4	62,7	40,3
АТ “Банк Форвард”	-17,2	94,3	59,9	16,6
АТ “Універсал Банк”	139,4	91,6	45,6	8,6
АТ “А-Банк”	66,7	84,1	63,1	9,9
Полікомбанк	15,1	3,7	52,2	10,5

* Загальні активи розраховані як активи з додаванням резервів за кредитами.

** ПК – проблемні кредити, що мають клас 5 для кредитів фізичним особам і клас 10 для кредитів юридичним особам.

Розраховано та складено за: [1].

Аналіз дав змогу зробити такі спостереження:

1. Великі (системно важливі) ощадні банки мають нижчу якість кредитів, ніж у середньому по вибірці, слабку кредитну активність (за часткою кредитів у активах) внаслідок значних вкладень в ОВДП і сертифікати НБУ.

2. Зазнали скорочення кредитні портфелі великих банків унаслідок списання проблемної заборгованості поряд з помірними темпами видачі нових кредитів.

3. Кредитування фізичних осіб залишалось у пріоритетах банків Ідея-банк, Форвард, Універсал Банк та А-Банк.

4. Показово, що Універсал Банк (під брендом Монобанк) та А-Банк розширювали присутність на ринку кредитування фізичних осіб з використанням досвіду колишніх фахівців і менеджерів ПриватБанку.

5. Два банки з іноземним капіталом продемонстрували різні стратегії зростання: Ідея-банк суттєво збільшив портфель з поганою якістю, а для банку Форвард очевидною стала перспективи виведення з ринку.

6. Явний виняток становить Полікомбанк, що не розвиває кредитування фізичних осіб, а залучає заощадження населення для кредитування підприємств.

Висока частка проблемних кредитів у ПриватБанку успадкована разом з націоналізацією і може бути радикально скорочена лише за рахунок списання безнадійних боргів, якщо виходити з динаміки приросту кредитного портфеля. Усі ощадні банки завершили 2020 р. з прибутками, як і у 2021 р. Варто зазначити, що прибутковість ПриватБанку досягнута за рахунок доходів за кредитами фізичним особам, портфелем державних цінних паперів, а також розформування резервів за активними операціями.

За критеріями частки кредитів фізичним особам у кредитному портфелі й структурою процентних доходів видається виправданим поділити ощадні банки на сегменти з виокремленням роздрібною, корпоративною й універсальною моделями (рисунком).

Роздрібний		Ідея-банк А-Банк	Форвард
Корпоративний		Універсал Банк	Полікомбанк
Універсальний	ПриватБанк Ощадбанк		
	Системно важливий	Великий	Дрібний

Рисунок. Розподіл українських ощадних банків за моделями бізнесу
Побудовано автором.

ПриватБанк та Ощадбанк є активними учасниками державної програми “Доступні кредити 5-7-9” для малого і середнього бізнесу Фонду розвитку підприємництва, яка була запущена у І кв. 2020 р. У 2020 р. Ощадбанк видав 1,1 тис. кредитів на загальну суму понад 1,7 млрд грн. Більш як 66 % виданих кредитів за кількістю – кредити саме на інвестиційні проекти, спрямовані на створення нових робочих місць. Понад 2/3 інвестиційних кредитів – аграрний сектор, адже вплив пандемій на цей сектор є мінімальним. Найбільше фінансування отримали клієнти з Чернівецької, Київської (з Києвом), Одеської, Вінницької та Запорізької області [2].

Аналіз галузевої структури кредитних портфелів ощадних банків для бізнес-клієнтів (суб’єктів господарювання) дає змогу визнати значний розкид за часткою п’яти найбільших галузей у портфелі (станом на 1 січня 2022 р.):

- ПриватБанк – роздрібна торгівля (54,6 %), оптова торгівля (18,5 %), фізичні особи – підприємці (ФОП) (5,8 %), операції з нерухомим майном (5,5 %), будівництво (3,2 %);

- Ощадбанк – постачання електроенергії і газу (31 %), оптова торгівля (22 %), операції з нерухомим майном (9 %), сільське господарство (9 %) і надання фінансових послуг (7 %);
- Універсал Банк – ФОП (83 %), заклади харчування (7 %), надання фінансових послуг (5 %), операції з нерухомим майном (2 %), транспорт (1 %);
- Ідея-банк – роздрібна торгівля (27 %), оптова торгівля (15 %), транспорт (7 %), комп'ютерне програмування (5 %), торгівля автотранспортними засобами (5 %);
- А-Банк – ФОП (30 %), оптова торгівля (15 %), сільське господарство (13 %), роздрібна торгівля (12 %), постачання електроенергії і газу (4 %);
- Форвард – ФОП (81 %) і надання фінансових послуг (19 %);
- Полікомбанк – сільське господарство (29 %), оптова торгівля (22 %), операції з нерухомим майном (12 %), будівництво (9 %), виробництво харчової продукції (8 %).

Таким чином, можна констатувати, що явно домінує фінансування торгівлі у кредитних портфелях ощадних банків. Чотири банки також мають високу частку кредитування ФОП. Виробнича сфера не є пріоритетом, у трьох банків операції з нерухомими майном та надання фінансових послуг входять у лідери кредитування. Вузька галузева спеціалізація і стагнація кредитування були однією з причин слабкого фінансового стану Форвард банку (ліквідований у березні 2023 р.). У квітні 2020 р. ощадні банки надавали кредитні канікули прийнятним клієнтам – фізичним особам, які зазнали фінансових труднощів через втрату або призупинення зайнятості на період до 1 серпня 2020 р. При цьому банки не застосовували штрафні санкції до клієнтів за прострочення платежів за кредитом, як передбачалося законом [3]. Реструктуризацію могли отримати лише позичальники, які не допускали прострочення погашення боргу до 1 березня 2020 р. Банки віддавали перевагу позасудовому врегулюванню заборгованості клієнтів шляхом добровільного урегулювання: відстрочка погашення, а іноді дострокове погашення, зміна валюти кредиту тощо.

На підтримку кредитування суттєво вплинула позиція Національного банку, що запровадив спрощені правила оцінки кредитного ризику у разі реструктуризації кредитів унаслідок погіршення стану позичальників в умовах пандемії [4], надав рекомендації банкам погоджувати пролонгацію кредитів.

Висновки. Ощадні банки в Україні працюють за різними бізнес-моделями, але якщо враховувати масштаб діяльності, то переважає універсалізація. В умовах пандемії лише середні й дрібні банки нарощували кредитні портфелі, однак було б помилкою стверджувати, що саме карантинні захо-

ди та їх наслідки при звели до погіршення якості кредитних портфелів. Насправді проблеми виникли давно, і пандемія лише загострила ситуацію. Для системно важливих банків кредитування не було єдиним і навіть головним джерелом доходів, оскільки вони отримували безризиковий дохід з незначними операційними витратами на операціях з державними цінними паперами.

Список використаних джерел

1. Наглядова статистика / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/supervision-statist>.
2. Наумов С. Доступні кредити 5–7–9%. Які перспективи у програми в 2021 році? 2021. 21 січ. URL: <https://nv.ua/ukr/opinion/krediti-banki-shcho-bude-z-programoyu-dostupni-krediti-5-7-9-novini-ukrajini-50136830.html>.
3. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо підтримки платників податків на період здійснення заходів, спрямованих на запобігання виникненню і поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України від 17.03.2020 № 533-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/533-IX#Text>.
4. Про внесення змін до постанови Правління Національного банку України від 26 березня 2020 року № 39 : постанова Правління Національного банку України від 24.07.2020 № 105. URL: https://bank.gov.ua/ua/legislation/Resolution_24072020_105.

УДК 336.7

Сергій Андрійович Кавуненко

аспірант,
ДННУ “Академія фінансового управління”
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-8474-924X>

Володимир Олексійович Малько

аспірант,
ДННУ “Академія фінансового управління”
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-3258-8526>

ПАНДЕМІЯ КОРОНАВІРУСУ ЯК ФАКТОР ПРИСКОРЕННЯ ЦИФРОВІЗАЦІЇ БАНКІВСЬКИХ ПОСЛУГ

Анотація. Дослідження виявило, що цифрові канали доставки частіше використовуються для моніторингу пропозицій перед покупкою, ніж для фактичного придбання продукту. Соціальне дистанціювання та ізоляція змусили людей шукати альтернативи готівці та особистим покупкам, відвідуванню відділень банків. Держателі рахунків отримували вигоду від використання рахунків для цифрових платежів, заощаджень і отримання кредитів. Вигода полягає у безпеці, економії витрат на сервіс та швидкості. Частина клієнтів банків після завершення карантину відновила поведінку, але основна маса держателів рахунків оцінила переваги дистанційного обслуговування.

Ключові слова: банки, банківський бізнес, канали доставки, дистанційне обслуговування клієнтів, пандемія коронавірусу, цифровізація.

Serhii Kavunenko

SESE “The Academy of Financial Management”
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0005-8474-924X>

Volodymyr Malko

SESE “The Academy of Financial Management”
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-3258-8526>

CORONAVIRUS PANDEMIC AS A FACTOR OF ACCELERATION OF THE DIGITALIZATION OF BANKING SERVICES

Abstract. The study found that digital delivery channels are more likely to be used to monitor pre-purchase offers than to actually purchase a product. Social distancing and isolation have forced people to look for alternatives to cash and personal shopping, visiting bank branches. Account holders benefited from using the accounts for digital payments, savings and loans. The benefit is security, saving service costs and fast. After the end of the quarantine, part of the bank’s customers resumed their behavior, but the majority of account holders appreciated the advantages of remote service.

Keywords: banks, banking business, delivery channels, remote customer service, coronavirus pandemic, digitalization.

Під час карантину в нових користувачів не було іншого вибору, окрім як переходити на цифрові канали, або призупинити користування банківськими послугами. Держателі рахунків отримували вигоду від дистанційного використання рахунків для цифрових платежів, заощаджень і отримання кредитів. Вигода полягає у безпеці, економії витрат на сервіс та швидкості. В умовах локдаунів і карантинів уряди надавали фінансову допомогу громадянам, часто використовуючи для цього цифрові канали. Водночас соціальне дистанціювання змусило людей шукати альтернативи готівці та особистим покупкам. Ці зміни викликали очікування, що пандемія призведе до загального зростання цифрової фінансової доступності. Через COVID-19 клієнти все частіше віддавали перевагу онлайн-банкінгу [1], якщо вебсайт є безпечним і захищеним.

У сегменті роздрібного бізнесу клієнтуру можна поділити на три категорії за схильністю до використання цифрових каналів:

- Використання лише банкінгу онлайн, а відвідування відділення лише для оформлення договору на користування рахунком, перелік продуктів і послуг обмежений розрахунками і поточними рахунками. Це переважно люди у віці до 35 років, з вищою освітою. Такі клієнти не дуже лояльні до конкретного банку і легко мігрують до інших банків, якщо знаходять кращі умови за тарифами, зручністю та безпекою.
- Дистанційне обслуговування є основним каналом, але відвідування філії практикується для отримання консультацій, верифікації. Це переважно дуже заможні особи. Лояльність до банку висока, але такі особи можуть користуватися сервісом у кількох банках. Вони мають цифровий підпис. Критерії для вибору – насамперед надійність і зручність, а тарифи вже є другорядним фактором.
- Дистанційний сервіс є допоміжним каналом, а більшість операцій (за кількістю) клієнт проводить у відділенні, у т. ч. через банкомат за допомогою консультанта банку. Такі особи активні в соціальних мережах, але не вміють або не бажають активно використовувати інтернет-банкінг і мобільний банкінг. Вони дуже консервативні у виборі банку та не схильні до міграції в новий банк, можуть навчатися користування платіжними інструментами безпосередньо у відділенні.

Слід також ураховувати, що саме в умовах карантину прискорився перехід до оформлення договорів на надання певних послуг банків цифровими каналами, без відвідування банку завдяки цифровому підпису.

Існують нові можливості сприяння фінансовій доступності шляхом збільшення кількості держателів рахунків для осіб, що не користуються послугами банків, але отримують виплати готівкою — наприклад, допомогу чи субсидію, або мають доходи від продажу продукції домашнього господарства (рукоділля, виготовлення сувенірів, агропродукція підсобних господарств, послуги для інших домогосподарств). У світі є близько 620 млн осіб, які, маючи рахунок у банку, оплачують комунальні послуги готівкою [2].

Банки очікували, що одразу після припинення карантину більшість клієнтів поновлять інтенсивність відвідувань філій, але значна частина клієнтів оцінила переваги дистанційного обслуговування. Це дає підстави вважати, що філіальна мережа приречена на вгасання, яке позначилось ще до пандемії.

Цифрові канали частіше використовуються для дослідження перед покупкою, ніж для фактичної покупки. Продукти, які найчастіше купують у цифрових каналах, – це трансакційні та ощадні продукти – 48 % усіх відповідей, за ними йдуть споживчі кредити – 44 %.

За результатами опитування, Global Findex 2021 клієнтів фінансових установ, зроблено такі спостереження [3]:

- частка осіб, які здійснюють або отримують цифрові платежі в країнах, що розвиваються, зросла з 35 % у 2014 р. до 57 % у 2021 р. – зростання, яке випереджає зростання кількості власників рахунків за той самий період;
- 39 % осіб у країнах, що розвиваються, або 57 % тих, хто має рахунок у фінансовій установі (за винятком мобільних грошей), відкрили свій перший рахунок спеціально для отримання зарплати або грошей від уряду;
- 20 % осіб, які проживають у країнах, що розвиваються (за винятком Китаю), здійснили оплату за допомогою картки, мобільного телефону чи інтернету, і близько 40 % з них зробили це вперше після початку пандемії;
- близько третини осіб у країнах, що розвиваються, з тих, хто сплачував комунальні послуги безпосередньо з рахунку, зробили це вперше після початку пандемії COVID-19, що свідчить про роль пандемії у прискоренні впровадження цифрових технологій.

Для складних послуг і отримання порад багато клієнтів все ще бажають отримати персональне обслуговування у відділенні, так само як більшість продовжує цінувати місцеві відділення. Банки можуть продовжувати зосереджуватися на конкретних сегментах клієнтів і пропонувати повністю онлайн-банкінг для тих клієнтів, які цього хочуть, але будь-якому банку, який хоче розширити свою клієнтську базу за межі “цифрових фанатів”, ре-

комендується пропонувати гібридну послугу – поєднання онлайн- і офлайн-обслуговування у філії. Цифровізація пропонує гарну можливість заощадити на обсягах бізнесу, а також надає гібридні рішення для послуг, які потребують інтенсивної консультації клієнтів. Особливо це стосується клієнтів з високим рівнем доходу, які бажають проводити більш складні або більш індивідуальні операції, що може надати банкам справжню додану вартість.

Навіть якщо пандемія COVID-19 спонукала більшість споживачів до цифрових каналів, більшість тих, хто продовжує використовувати ці канали, зроблять це для зручності.

Особливий ефект пандемія справила на цифрові банки. Такого роду установи пропонують сервіс лише за допомогою сучасних технологій, тобто через додатки чи вебсайти. Переважна більшість цифрових банків не мають офісів і відділень або їх кількість обмежена до мінімуму. Цифрові банки можуть бути дочірніми компаніями наявних банків, або установами, створеними з нуля. Показово, що цифрові (або необанки, банки-претенденти, фінтех-банки) використовують найпередовіші технології, включаючи криптовалюту, методи розподіленої книги, штучний інтелект, великі дані або глибоке навчання. Офіційного єдиного визначення цифрового банку не існує через вкрай коротку історію їх існування.

Пандемія COVID-19 створила більше можливостей, ніж загроз для цифрових банків.. Основна перевага цифрових банків – відсутність фронт-офісів і відповідна економія на персоналі та інших операційних витратах. Для цифрових банків в умовах пандемії трансформація моделі бізнесу не була потрібна, оскільки вони і раніше надавали цілодобовий доступ клієнтам до своїх рахунків, а фінансові продукти були для цього адаптовані. Ці установи працюють за банківською ліцензією, і тому вони не становлять ризику, як у випадку з P2P платформами або фінтех-компаніями, а гроші клієнтів захищені схемами гарантування вкладів.

Однак під час карантину багато цифрових банків тимчасово закривали доступ клієнтам до рахунків

Висновки. Пандемія прискорила впровадження цифрових технологій у банківську справу, але при збереженні активності у цифрових каналах, частка трансакцій у філіях зросла після припинення карантину. Все рівно залишається багато складних питань, які варто вирішувати у прямих контактах. Більше споживачів використовують цифрові канали, але їх взаємодія з банком потрапляє в одну з трьох (майже однаково великих) категорій: лише цифрові, лише фізичні або багатоканальні.

Фактором успіху для сучасного банку є багатоканальна стратегія, включаючи гібридні рішення, для задоволення потреб різних груп клієнтів, осо-

бливо коли йдеться про складні банківські операції, такі як іпотека чи більш складні інвестиції.

Проста пропозиція цифрових рішень ще не відрізняє банк від його конкурентів; зрештою, кожен банк зараз надає онлайн-послуги. Клієнти більше стурбовані обсягом того, що вони можуть зробити, використовуючи онлайн-банкінг і, зокрема, взаємодією з користувачем. Наприклад, не всі послуги в режимі онлайн є надійними, швидкими, простими та зручними.

Список використаних джерел

1. Andersen A.L., Hansen E.T., Johannesen N., Sheridan A. Consumer responses to the COVID-19 crisis: evidence from bank account transaction data / Center for Economic Behavior and Inequality. 2020. URL: <https://ideas.repec.org/p/cpr/ceprdp/14809.html>.
2. Kellermann T., Murphy R. Modern Bank Heists 3.0. VMware Carbon Black. 2020. URL: <https://www.vmware.com/content/dam/digitalmarketing/vmware/en/pdf/docs/vmwcb-report-modern-bank-heists-2020.pdf>.
3. The Global Findex Database 2021 / World Bank. URL: <https://www.findexgateway.org/data/global-findex-database>.

УДК 336.532:332.14

Олег Іванович Макаренко

аспірант,

Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5332-3095>

СТІЙКІСТЬ НАКОПИЧУВАЛЬНОЇ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ ЯК СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МОНЕТАРНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

Анотація. Одним із найсуттєвіших факторів, що у найближчі роки посилить вплив на монетарну безпеку економік більшості країн світу, буде криза вартості життя. Особливо суттєвий вплив вона має справити на системи соціального забезпечення та ключові елементи цих систем – пенсійні підсистеми, як солідарного рівня так і накопичувального рівнів. Для нівелювання впливу кризи вартості життя автором запропоновано конкретні кроки для підвищення монетарної безпеки економіки.

Ключові слова: Інфляція, індексація, тривалість життя, накопичувальні схеми з визначеними внесками, коефіцієнт заміщення.

Oleg Makarenko

Ptouha Institute of Demography and Social Research

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5332-3095>

SUSTAINABILITY OF THE ACCUMULATIVE PENSION SYSTEM AS A COMPONENT ENSURE OF MONETARY SECURITY OF THE COUNTRY

Abstract. One of the most significant factors that will affect the monetary security of the economies of most countries of the world in the coming years will be the cost-of-living crisis. It should have a particularly significant impact on social security systems and the key elements of these systems – pension subsystems, both at the solidarity level and at the accumulation levels. To level the impact of the cost of living crisis, the author proposed specific steps to increase the monetary security of the economy.

Keywords: Inflation, indexation, life expectancy, savings schemes with defined contributions, replacement rate.

Криза вартості життя, за оцінками багатьох експертів, стане одним із найактуальніших та основних викликів для економік більшості країн світу в наступні роки. Особливо суттєвий вплив вона має справити на системи соціального забезпечення та ключові елементи цих систем – пенсійні

підсистеми. Серед інших несприятливих факторів у найближчі десятиліття буде вплив ризику *природних катастроф*, зокрема пов'язаних з екстремальними температурами та провалом спроб пом'якшити зміну клімату. Найвагомішими чинниками, які спровокували та посилили останніми роками ці ризики, експерти вважають пандемією COVID-19 та війну в Україні [1, с. 6]. Крім того, значний вплив на підвищення глобальних ризиків останнім часом справляє загострення кризи серед країн Близького Сходу.

Пенсії стають дедалі менш достатніми для забезпечення базового рівня життя, внаслідок чого відбувається знецінення пенсійного забезпечення та збільшення навантаження на елементи фінансової системи, що формує додаткові ризики для монетарної безпеки, оскільки змушує вибудовувати нові механізми нівелювання цих факторів.

До основних чинників, що впливають на монетарну безпеку та є складовими цього виклику в розвинутих країнах, належать такі.

Фактор інфляції та індексації пенсій. У період 2000–2020 рр. реальна річна індексація пенсійних виплат в розвинутих країнах у середньому становила 0,8 %. У 15 країнах ОЕСР індексація суттєво не відрізнялася від інфляції, тоді як у 12 країнах пенсії зростали щонайменше на 1 % швидше, ніж ціни. Такі країни з найвищим зростанням реальної заробітної плати, як Естонія, Угорщина, Латвія та Литва, проіндексували пенсії більше ніж на 2 %. Також індексація була вищою за середнє зростання заробітної плати у Великій Британії, тоді як Нідерланди є єдиною країною, де індексація пенсій була значно меншою за інфляцію (-1,1 %).

Окремо слід згадати проблему, яка постане в майбутньому та пов'язана з підвищенням фінансового тиску, спричиненого меншими внесками через пов'язані з кризою COVID-19 проблеми зайнятості для компаній і фізичних осіб, незважаючи на компенсаторні механізми страхування на випадок безробіття та часткової компенсації втрати доходів та робочих місць працівниками. Це має вплив, перш за все, на майбутніх пенсіонерів, оскільки саме молодь найбільш постраждала від економічних і соціальних наслідків кризи і може відчути її вплив у майбутньому. Також на це можуть вплинути дії урядів у деяких країнах, наприклад, як у Чилі, які дозволили використання накопичувальної складової пенсійних активів її учасниками [2, с. 18].

Фактор збільшення тривалості життя (старіння населення). Цей процес прискорювався протягом останнього десятиліття і темпи старіння населення будуть пришвидшуватись протягом наступних двох десятиліть зі значними відмінностями у змінах вікової структури населення.

У середньому у 2020 р. середній вік населення становив 41 рік, що на вісім років вище, ніж у 1990 р., і очікується, що він зростатиме до 2050 р., а це означає, що половина населення буде молодшою від 47 років, а половина

старшою. Така динаміка є наслідком того, що люди в середньому живуть довше і народжують менше дітей.

Ця проблема є однією з найбільш актуальних у контексті впливу на пенсійні системи розвинутих країни. Так, ураховуючи параметри вікової структури населення, пенсійні системи Греції, Японії, Латвії, Литви та Польщі можуть бути на грані колапсу, унаслідок того, що чисельність населення працездатного віку скоротиться принаймні на третину до 2060 р. Іншою негативною стороною зменшення кількості працездатного населення є пропорційне збільшення навантаження на фінансову складову пенсійних систем розвинутих країн. Тобто фактор старіння населення призводить до серйозної довгострокової фінансової проблеми пенсійного забезпечення населення.

Фактор збільшення витрат на пенсійне забезпечення. Упродовж 2000–2017 рр. у розвинутих країнах загальні пенсійні витрати (державні та недержавні) зросли в середньому на 1,5 % ВВП: з 7,9 до 9,4 % у середньому по ОЕСР, на понад 4% ВВП – у Фінляндії, Греції та Португалії, а в Чилі, Німеччині, Ірландії, Латвії та Литві зафіксовано зниження видаткового коефіцієнта [2, с.32].

Демографічні зміни вікової структури населення сприяли збільшенню пенсійних видатків на 2,5 % ВВП. Це збільшення було частково компенсовано зростанням кількості працюючих у літньому віці, що було результатом політики сприяння та заохочення до праці пенсіонерів. Очікується, що старіння ще більше посилить витратний тиск у розвинутих країнах у середньому на 3,5 % ВВП до 2035 р. [2, с. 16].

Вплив збільшення пенсійних виплат можна розглянути крізь призму таких основних чинників: 1) демографічна структура; 2) зайнятість; 3) середній коефіцієнт пенсійних виплат; 4) частка пенсійних виплат у ВВП.

1. З огляду лише на зрушення поточної демографічної структури старіння населення призводить до збільшення пенсійних видатків на 2,5 % ВВП.

2. Зростання зайнятості пенсіонерів зменшує загальні видатки на пенсії в середньому на 1,1 % ВВП, поглинаючи близько 40 % демографічного тиску. Зростання зайнятості зменшує коефіцієнт пенсійних виплат через посилення продуктивних можливостей пенсіонерів, що одночасно передбачає меншу кількість отримувачів пенсії. Протягом 2020–2022 рр. збільшення працюючих пенсіонерів суттєво вплинуло на уповільнення зростання пенсійних виплат як частки ВВП в Естонії, Німеччині, Угорщини та Латвії. Натомість нижчий рівень зайнятості пенсіонерів спричинив додаткові видатки на пенсії у Греції, Португалії та Туреччині.

3. Зростання зайнятості пенсіонерів зменшує коефіцієнт пенсійних виплат через посилення продуктивних можливостей, оскільки це передбачає

меншу кількість отримувачів пенсії. У середньому коефіцієнт пенсійних виплат (середня пенсія, поділена на середню заробітну плату) не може відрізнитись від змін у пенсійному забезпеченні (наприклад, через вплив підвищення пенсій для незахищених верств населення або стимулювання поширення суміщення роботи та пенсії). Як наслідок, відбулося зростання середнього коефіцієнта пенсійних виплат у період 2000–2017 рр., що призвело до збільшення пенсійних виплат на 0,4% ВВП в середньому в країнах ОЕСР [2, с.32].

4. Обсяг пенсійних виплат, як частки ВВП, окрім змін у демографічній структурі та зайнятості, також зазнає значного впливу за рахунок змін рівня середньої заробітної плати та пенсії, покриття пенсій та їх частки в оплаті праці.

Фактор впливу коефіцієнтів заміщення пенсійних виплат. Однією з основних характеристик подолання наслідків зростання вартості життя є розрахунок коефіцієнта заміщення пенсійних виплат, базою для якого є розрахунок, виходячи з оцінки повної кар'єри реципієнта в приватному секторі починаючи з 22 років (роком відліку слід вважати 2020 р.) до досягнення звичайного для країни пенсійного віку. Цей коефіцієнт заміщення в такому випадку дорівнює сумі пенсійних виплат при виході на пенсію у відсотках від останнього заробітку.

Майбутні коефіцієнти заміщення пенсій демонструють значну дисперсію між країнами. Наприклад, чисті коефіцієнти заміщення за обов'язковими схемами (в Україні це відповідає першому, солідарному рівню пенсійної системи) в середньому становлять 62 % у країнах ОЕСР, коливаючись від менш ніж 40 % у Чилі, Естонії, Ірландії, Японії, Кореї, Литві та Польщі до 90 % та вище в Угорщині, Португалії та Туреччині за нормального пенсійного віку.

Важливою особливістю є те, що розрахунок цього показника в розвинутих країнах включає також добровільні (накопичувальні) пенсії (в Україні – це третій рівень пенсійної системи [3, с. 3]).

Наприклад, серед таких країн зі значним охопленням добровільними приватними (накопичувальними) пенсіями, як Бельгія, Канада, Естонія, Німеччина, Ірландія, Японія, Литва, Нова Зеландія та США, частка приватної накопичувальної складової в коефіцієнті заміщення підвищить майбутні коефіцієнти заміщення середніх працівників на 24 %. За умови участі у програмах приватного накопичення з 45 років такий коефіцієнт підвищення становитиме 11 %.

Фактор віку виходу на пенсію. За загальними нормами, нормальний вік виходу на пенсію – це вік, коли люди мають право на отримання пенсійних виплат з усіх варіантів пенсій без штрафів та понижуючих коефіцієнтів,

припускаючи, що трудову кар'єру розпочато з 22 років. Навіть у розвинутих країнах цей вік суттєво відрізняється. Наприклад, для чоловіків, які виходили на пенсію у 2020 р., звичайний вік виходу на пенсію був найнижчим – 62 роки (крім Туреччини) – у Колумбії, Коста-Ріці, Греції, Італії, Кореї, Люксембурзі та Словенії, тоді як в Ісландії та Норвегії цей показник відповідав 67 рокам. Нині Туреччина виходить за межі значень, і її показник становить 52 роки. Виходячи з поточної демографічної ситуації, у тих, хто почав трудовий шлях у 2020 р., при виході на пенсію після 2060 року вік виходу на пенсію буде коливатись від 62 років у Колумбії, Люксембурзі та Словенії, 64 років у Словацькій Республіці до 74 років у Данії [2, с. 130]. У середньому по розвинутих країнах вік виходу на пенсію у 2060 р. становитиме 66,1 року. Очікується, що за той самий період очікувана тривалість життя у віці 65 років зросте в середньому на 4,1 року.

Подолання цих викликів є важливим для забезпечення монетарної безпеки (особливо для України) та може бути досягнуто шляхом:

- переходу на накопичувальні схеми з визначеними внесками FDC (funded defined contribution), тобто такими, в яких кошти учасників системи вкладаються у фінансові активи (акції, облігації) та нерухомість, а учасники системи отримують пенсію в розмірі, який визначається величиною їхніх накопичень, розподілених на очікувану тривалість життя;
- посилення захисту пенсійних виплат для малозабезпечених;
- підвищення віку виходу на пенсію, що передбачає запровадження різних стратегій для сприяння подовженню трудового життя.

Список використаних джерел

1. The Global Risks Report 2023. 18th Edition / World Economic Forum. 2023. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2023>.
2. Pensions at a Glance 2021 OECD AND G20 INDICATORS / OECD. 2021. URL: <https://www.oecd.org/publications/oecd-pensions-at-a-glance-19991363.htm>.
3. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України 09.07.2003 № 1057-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text>.
4. Лібанова Е. Як змінився ринок праці у воєнний час: сьогодні та перспективи. *Дзеркало тижня*. 2023. 19 жовт. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/jak-zminivsa-rinok-pratsi-u-vojennij-chas-sohodennja-ta-perspektivi.html>.

УДК 336.7

Микола Іванович Сіньковський

аспірант,

ДННУ “Академія фінансового управління”

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5150-3468>

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація. Визначено, що розвиток цифрової інфраструктури в Україні є драйвером соціально-економічного прогресу в умовах воєнного стану. Фінансове забезпечення розвитку цифрових технологій покладено на Міністерство трансформації України через міжнародні проекти розвитку цифрової держави у тісній взаємодії з міжнародними організаціями. Обґрунтовано важливість програми цифрового лендлізу для України, що полягає у її наближенні до законодавства ЄС через імплементацію норм європейського права, зокрема у цифровізації вітчизняного цифрового ринку та цифрових послуг.

Ключові слова: цифровізація, воєнний стан, фінансове забезпечення, цифровий лендліз, цифрові інновації.

Mykola Sinkovskiy

SESE “The Academy of Financial Management”

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-5150-3468>

FINANCIAL SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF DIGITAL INFRASTRUCTURE UNDER MARTIAL LAW

Abstract. It is determined that the development of digital infrastructure in Ukraine is a driver of socio-economic progress under martial law. The financial support for the development of digital technologies is entrusted to the Ministry of Transformation of Ukraine through international projects for the development of a digital state in close cooperation with international organizations. The author substantiates the importance of the digital agenda for Ukraine, which consists in its approximation to EU legislation through the implementation of European law, in particular in the digitalization of the domestic digital market and digital services.

Keywords: digitalization, martial law, financial support, digital agenda, digital innovations.

Цифрова інфраструктура є об'єктивним процесом розвитку в усіх сферах людської діяльності. США, Сінгапур, Швейцарія, країни Скандинавії є лідерами цифрової економіки 2019 р. за даними The IMD World Digital Competitiveness Ranking. Згідно з рейтингом, Україна опустилася на 2 по-

зиції, посівши 60-те місце, між Перу й Аргентиною [1]. З вересня 2019 р. в Україні почало діяти Міністерство цифрової трансформації, яке реалізує державну політику у сферах цифровізації, цифрового розвитку, цифрової економіки та цифрових інновацій.

На сьогодні Україна є активним учасником інноваційних процесів та має ряд зобов'язань по імплементації європейського законодавства у сфері диджиталізації: визначення широкосмугового доступу до інтернету (ШСД) універсальною послугою, кращого доступу споживачів та бізнесу до цифрових продуктів та максимізації зростання цифрової економіки. Поступова імплементація відповідних директив ЄС приведе до спрощення правил реєстрації і ведення бізнесу, розвитку внутрішнього ринку та надходженню інвестицій завдяки можливості інтеграції України з єдиним цифровим ринком ЄС. Надання Україні статусу кандидата в члени ЄС створило додатковий імпульс для гармонізації підходів до цифрових перетворень.

Міжнародна ініціатива відновлення та розвитку України через інновації та цифровізацію *Digital 4 Freedom* включає ряд заходів пов'язаних з цифровою трансформацією [2]. Залучення до цього процесу провідних технологічних вітчизняних та світових компаній, серед яких *Microsoft, Rakuten, Apple, Amazon, Google, IBM, Palantir, Mastercard, Visa* та ін., суттєво посилить цифрові спроможності України шляхом розбудови цифрової інфраструктури. ПрАТ “Київстар” бере активну участь у процесах диджиталізації шляхом надання фінансової допомоги розміром 300 млн грн. Це стало черговим етапом зміцнення економічного суверенітету України для розвитку нових технологій, введення цифрових сервісів до економіки та життя країни загалом, а також відновлення цифрової інфраструктури.

Уряд України оголосив реалізацію ключових проектів цифрового майбутнього України для залучення коштів до програми “цифрового лендлізу”. Серед цих проектів варто згадати такі.

Проект державної програми “Україна – цифровий хаб для Азійського та Європейського магістрального напрямку” щодо створення в Україні найбільшого ІТ-хабу Східної Європи та проектів цифрового відновлення й розвитку держави в напрямках: комплексної системи моніторингу післявоєнного відновлення на основі відкритих даних; програми державних гарантій для сприяння відновленню електронних комунікаційних мереж; стратегії розвитку хмарної інфраструктури; державної програми щодо будівництва споруд електронних комунікацій та розроблення Цифрового порядку денного України на 2022–2025 роки.

Створення спеціалізованого центру пожертвувань ІКТ/технічного обладнання для України (*Digital Tech Hub*) у межах ініціативи “*Scale Up Europe*” для подальшої технічної підтримки та приєднання України до Про-

грами цифрової Європи [3]. Так, щоб забезпечити під'єднання та кібербезпеку, компанія "Cisco" безплатно надала Україні мережеве обладнання на понад 5 млн дол. США.

Координація спільних заходів Міністерства цифрової трансформації України з інвесторами у формуванні цифрової стійкої економіки України та залучення 100 млн дол. США відповідно до Національної програми із цифровізації України [4]. Отримання внеску від *Next Generation EU*, зокрема Фонду відновлення та стійкості ЄС (Recovery and Resilience Facility, RRF), є важливим кроком, що сприяє інтеграції України до ЄС. Цьому має передувати фінансування цифрового переходу через гранти, що зумовлює потребу пришвидшити цифрові трансформаційні зрушення в усіх галузях економіки.

Стратегічна важливість програми цифрового лендлізу для України полягає в тому, що її наближення до законодавства ЄС відбувається з урахуванням змін європейського законодавства, зокрема щодо цифрових ринків та цифрових послуг. Це забезпечить від некритичного абсорбування ідей та правил ЄС, які вже істотно переглянув та уточнив Європейський Союз.

Реалізація проектів передбачає цифрові інновації: впровадження електронної гривні та розвиток інфраструктури для безготівкових розрахунків (cashless program); перехід на 100 % державних послуг в онлайн; захист ключових державних реєстрів; посилення кібербезпеки; створення системи електронного суду й нотаріату з використанням штучного інтелекту в судочинстві; розвиток цифрових навичок для осіб, старших за 60 років; розвиток електронної освіти, зокрема дистанційного навчання; формування цифрової митниці для боротьби з корупцією та електронної охорони здоров'я.

Україна взяла участь у Глобальному саміті "Партнерства відкритого уряду" (OGP Global Summit), який відбувся в Таллінні. Основна увага на саміті зосереджувалася на проблемах діяльності відкритого уряду в епоху цифрових технологій та моделюванні базової цифрової державної інфраструктури [5].

Міністерство цифрової трансформації та європейська торговельна асоціація Digital Europe підписали меморандум щодо залучення інвестицій ЄС для розбудови цифрової інфраструктури України та розвитку українського малого й середнього бізнесу, зокрема у сфері штучного інтелекту [6]. З метою оперативного реагування на втрати, зумовлені війною РФ проти України, Міністерство цифрової трансформації України стало пілотним державним органом, на базі якого випробовується аналітична система "Government BI" (GBI) з використанням інструментів штучного інтелекту, що уможливить розбудову інститутів BigData [7] для національної системи

електронної взаємодії між державними інформаційними ресурсами, електронними реєстрами, інформаційною системою “Трембіта” [8].

У Верховній Раді України зареєстровано законопроект “Про приєднання України до Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України” [9]. Реєстр разом із його цифровою платформою з усіма даними про претензії та докази, зафіксовані в ньому, має стати першою частиною майбутнього міжнародного компенсаційного механізму, який передбачено створити окремим міжнародним інструментом у співпраці з Україною.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України Офіс з розвитку підприємництва та експорту визначено національним контактним пунктом програми Європейського Союзу “Цифрова Європа” (2021–2027), діяльність якого спрямована на розбудову цифрової інфраструктури, розвиток передових цифрових навичок, упровадження цифрових технологій на підприємствах, а також просування цифрової політики ЄС [10]. Основним питанням формування цифрової інфраструктури України для розбудови вітчизняної цифрової бізнес-моделі в динамічному соціально-економічному та екологічному середовищі є досягнення стійкості збалансованим, інклюзивним і справедливим способом. Стійкість вітчизняних бізнес-моделей у розбудові цифрової інфраструктури є важливою для *інтеграції вітчизняного цифрового ринку до ринку ЄС у рамках ратифікації Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу “Цифрова Європа” (2021–2027)* [11]. Така інтеграція, у свою чергу, дасть змогу майбутнім українським учасникам програми “Цифрова Європа” долучитися до міжнародних проектів у сфері цифрових технологій, штучного інтелекту, суперкомп’ютерів, цифрових навичок.

З метою ефективного просування ІТ-індустрії України на міжнародному ринку Міністерство цифрової трансформації України та Асоціація “IT Ukraine” презентували каталог “Incredible Tech”, до якого увійшло 96 перспективних продуктових ІТ-компаній та 31 успішний український ІТ-продукт. Завдяки презентації каталогу потенційні інвестори і партнери отримали повну інформацію про можливості української tech-індустрії.

Використовуючи інноваційні технології та хмарні рішення, уряд спрямовує зусилля на інтеграцію України до Єдиного цифрового ринку ЄС, розбудову цифрової інфраструктури, залучення інвестицій, формування реєстру збитків, завданих війною, надання громадянам критично важливих послуг і даних, забезпечуючи тим самим безперервний зв’язок для безпеки громадян, що є запорукою цифрової стійкості економіки, особливо в умовах агресії.

Список використаних джерел

1. World Digital Competitiveness Ranking / IMD World Competitiveness Centre. URL: <https://www.imd.org/centers/wcc/world-competitiveness-center/rankings/world-digital-competitiveness-ranking/>.
2. Digital4Freedom – міжнародна ініціатива стрімкого відновлення та розвитку України через інновації та цифровізацію / Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/mintsifra-zapuskae-digital-4freedom-mizhnarodnu-initsiativu-strimkogo-vidnovlennya-ta-rozvitku-ukraini-cherez-innovatsii-ta-tsifrovizatsiyu>.
3. The Digital Europe Programme / European Commission. URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/activities/digital-programme>.
4. Національна програма із цифровізації України передбачає \$ 100 мільйонів інвестицій. *Бізнес Цензор*. URL: https://biz.censor.net/news/3352112/natsionalna_programa_iz_tsyfrovizatsiyi_ukrayiny_peredbachaye_100_milyoniv_investytsiyi
5. OGP Global Summit: досвід української Дії та естонського mRiik / Міністерство цифрової трансформації України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mintsyfry-na-ogp-global-summit-dosvid-ukrainskoi-dii-ta-estonskoho-mriik>.
6. Підтримка українського бізнесу та залучення інвестицій ЄС: Мінцифри та Digital Europe підписали меморандум. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pidtrymka-ukrainskoho-biznesu-ta-zaluchennia-investytsii-ies-mintsyfry-ta-digitaleurope-pidpysaly-memorandum>.
7. Мінцифра разом з Держстатом створюють аналітичну платформу Government BI. *Юридична Газета*. 2023. 17 квіт. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/mincifra-razom-z-derzhstatom-stvoryuyut/>.
8. Система “Трембіта”. Архітектура системи інтероперабельності. URL: <https://egov.dp.gov.ua/services/sistema-trembita>.
9. Про приєднання України до Розширеної часткової угоди про Реєстр збитків, завданих агресією Російської Федерації проти України : проект Закону від 04.09.2023 № 0225. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42684>.
10. В Україні визначили національний контактний пункт програми ЄС “Цифрова Європа”. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/v-ukraini-viznachili-natsionalniy-kontaktniy-punkt-programi-es-tsifrova-evropa>.
11. Про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України у програмі Європейського Союзу “Цифрова Європа” (2021–2027) : Закон України від 23.02.2023 № 2926-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2926-20#Text>.

УДК 336.1

Олексій Володимирович Швидкий

аспірант,

ДННУ “Академія фінансового управління”

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-2291-6645>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ІНДУСТРІЇ 4.0

Анотація. Цифрова трансформація суспільства неминуче впливає на економіку, зокрема в контексті концепції Індустрії 4.0, а удосконалення фіскальної політики стає ключовим чинником для підвищення конкурентоспроможності країни. Впровадження цифрової трансформації вимагає ефективних фіскальних інструментів, таких як податкові та бюджетні механізми, для створення стимулів та регулювання економічної діяльності.

Ключові слова: фіскальна політика, цифровізація, інноваційна діяльність, інтелектуальний капітал.

Oleksii Shvydkyy

SESE “The Academy of Financial Management”

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-2291-6645>

TRANSFORMATION OF THE STATE FISCAL POLICY OF UKRAINE IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTATION OF THE INDUSTRY 4.0 CONCEPT

Abstract. The digital transformation of society inevitably affects the economy, in particular in the context of the concept of Industry 4.0, but the improvement of fiscal policy becomes a key factor for increasing the country’s competitiveness. Implementation of digital transformation requires effective fiscal instruments, such as tax and budget mechanisms, to create incentives and regulate economic activity.

Keywords: fiscal policy, digitalization, innovative activity, intellectual capital.

Процеси цифрової трансформації стають неодмінною складовою розвитку сучасного суспільства. Національна економіка, взаємодіючи з інформаційно-комунікаційними технологіями, зазнає впливу що формує умови для підвищення конкурентоспроможності країни. Активізація цифрової трансформації вимагає застосування фіскальних інструментів державного регулювання економіки. Ці інструменти як податкові та бюджетні механізми дають змогу органам влади впливати на економічну діяльність

та створювати стимули для інтеграції цифрових технологій. Важливість удосконалення механізмів регулювання для забезпечення успішної цифрової трансформації національної економіки потребує впровадження ефективних фіскальних інструментів. Оптимальне використання цих інструментів, як податкових та бюджетних механізмів, допоможе створити сприятливий клімат для розвитку цифрової економіки. Такий підхід є необхідним для забезпечення ефективного впровадження та утримання цифрових ініціатив, сприяючи вдосконаленню економічного ландшафту та підвищенню конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобальної цифрової трансформації.

Створення сприятливих умов для розвитку інноваційних підприємств та технологій за рахунок зниження податкових ставок, надання фінансової підтримки та інших заходів, що будуть сприяти розвитку нових технологій та кінцевих продуктів. Підтримки цифрової трансформації у всіх сферах економіки шляхом залучення керівників (CEO, HRD, тощо) до інформування вигід впровадження нових технологій. З боку держави надання пільг та підтримки для підприємств, які впроваджують цифрові технології та сприяють розвитку напрямів інтернету речей, штучного інтелекту та інших аспектів Індустрії 4.0. Необхідність розвитку інтелектуального та людського капіталу через навчання сучасним технологіям обробки даних, автоматизації бізнес-процесів. Етапи можуть містити такі кроки: впровадження нових освітніх програм, навчання працівників новим технологіям та створення умов для постійної самоосвіти, розвиток нових інноваційних напрямів діяльності. Податкова ефективність полягає у забезпеченні ефективного використання публічних коштів та оптимізації податкової системи та спрощенні процедур платежів, зменшення адміністративних бар'єрів для усунення корупційних ризиків, що загалом сприятиме впровадженню концепції Індустрії 4.0. Створення сприятливих умов для залучення іноземних інвестицій у сектори, пов'язані з Індустрією 4.0, а також впровадження спеціальних фіскальних умов для іноземних інвесторів, зниження бар'єрів для їхнього входу на ринок сприяють залученню капіталу з-за кордону.

Інновації є критично важливою рушійною силою розвитку національної науки і технологій, хоча рівень ризиковості надзвичайно високий [1]. У глобальному конкурентному середовищі рівень повернення інвестицій в інновації є дуже невизначеним, особливо для великомасштабних інтеграційних систем або складних високотехнологічних продуктів. У такому аспекті роль урядів стає вирішальною не лише для трансферу технологій, але й для сприяння необхідним інституціям та інфраструктурі для забезпечення розвитку попиту та екологічної сторони технологічної економіки. Досвід передових країн показує, що найсприятливішими умовами для іннова-

цій та відродження промисловості є відкрите демократичне суспільство, розвинуті національні інноваційні системи (включаючи освіту, ринок капіталу, механізм поширення технологій, вільний конкурентний ринок, транспортні та комунікаційні системи), а також відповідне державне регулювання послуг [2]. Метою державного втручання є активне сприяння поширенню наукових і технологічних знань, підтримка належного функціонування ринкової економіки та забезпечення того, щоб науково-дослідницька та інноваційна діяльність не суперечила суспільним інтересам (щодо захисту навколишнього середовища та громадської безпеки тощо). Уряди також можуть прийняти інноваційну політику для заохочення співпраці, обміну та регіональної економічної інтеграції через механізми кооперативної конкуренції та/або створити нормативні акти та інституції відповідно до політики розвитку економіки, промисловості, торгівлі, освіти, праці та інновацій. Уряди об'єднують національні науково-технічні ресурси за допомогою політичних інструментів, а також посилюють дослідницьку та інноваційну діяльність шляхом розвитку промисловості. Розроблення та реалізація науково-технічної політики не тільки впливають на загальний науково-технічний розвиток країни та промислове середовище, а й прискорюють формування національної промислової конкурентоспроможності. Цілі планування науково-технічної політики полягають у зміцненні національних інноваційних систем для сприяння темпам поширення та інтеграції знань, пов'язування технічних потреб традиційних галузей промисловості, підвищення їх науково-технологічного потенціалу та сприяння промисловій трансформації [3-5].

Завдяки впровадженню науково-технічної або промислово-технологічної політики та забезпеченню промисловості необхідними ресурсами відбувається поліпшення промислового розвитку, який стає рушійною силою соціального прогресу. Ці ресурси охоплюють, з одного боку, планування ринкових механізмів для сприяння промисловим інноваціям і, з іншого боку, управління діяльністю консультування промислової конкуренції. Хоча державні організації відіграють ключову роль у розвитку індустрії консультування, попит на ресурси та політику змінюється залежно від цілей конкуренції та умов у конкретних галузях. Тому все залежить від того, як уряд може допомогти промисловості розробити базову технологію, яка допоможе завершити глобальну операційну систему, побудувати платформу професійних знань і зв'язати інтерфейс промисловості, підприємства та національної інноваційної системи для досягнення мети модернізації промислових технологій. про національну інноваційну систему та планування галузевого портфеля. З точки зору розвитку промисловості та пожвавлення, політика є специфічним засобом державного втручання в розвиток на-

уки і техніки. З точки зору інвестицій ресурсів, досліджень і розробок, а також ринкових норм державна політика матиме вплив на підприємства та промисловість.

Список використаних джерел

1. Kuo Ch., Shyu J., Ding K. Industrial revitalization via industry 4.0 – A comparative policy analysis among China, Germany and the USA. *Global Transitions*. 2019. Vol. 1. P. 3–14. URL: <https://doi.org/10.1016/j.glt.2018.12.001>.
2. Shyu J., Chiu Y. Innovation policy for developing Taiwan's competitive advantages. *R&D Management*. 2002. Vol. 32 (4). P. 369–374.
3. Porter M. *Competitive advantage of nations: creating and sustaining superior performance*. Simon and Schuster, 2011.
4. Yim D., Kim W. The evolutionary responses of Korean government research institutes in a changing national innovation system. *Science, Technology and Society*. 2005. Vol. 10 (1). P. 31–55.
5. Grawe S., Chen H., Daugherty P. The relationship between strategic orientation, service innovation, and performance. *International journal of physical distribution & logistics management*. 2009. Vol. 39(4). P. 282–300.

УДК 336.1

Тетяна Василівна Шевкун

аспірантка,
Інститут демографії та соціальних досліджень
імені М.В. Птухи НАН України
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8638-3190>

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПЕНСІЙНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ФІНАНСОВОЇ СТАБІЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ

Анотація. Пенсійна система України є одним із важливих елементів національної економіки. Як соціальна складова національної економіки вона занає впливу найвагоміших світових та національних глобальних викликів. Адаптація пенсійної системи України до впливу глобальних ризиків шляхом її повноцінної трансформації – одна з основних функцій держави та важливий елемент фінансової стабільності національної економіки.

Ключові слова: пенсійна система, накопичувальний рівень, коефіцієнт заміщення, ЄСВ, демографічна ситуація.

Tatiana Shevkun

Ptouha Institute of Demography and Social Research
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8638-3190>

TRANSFORMATION OF THE PENSION SYSTEM OF UKRAINE AS AN ELEMENT OF FINANCIAL STABILITY OF THE NATIONAL ECONOMY IN THE FACE OF GLOBAL CHALLENGES

Abstract. The pension system of Ukraine is one of the important elements of the national economy. As a social component of the national economy, it feels the influence of the most important world and national global challenges. Adaptation of the pension system of Ukraine to the impact of global risks through its full transformation is one of the main functions of the state and an important element of the financial stability of the national economy.

Keywords: Inflation, indexation, life expectancy, savings schemes with defined contributions, replacement rate.

Експерти Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) виділили 10 найбільших глобальних ризиків, з якими зіткнуться більшість країн світу у найближчі два роки та протягом наступних десяти років. Як зазначається у Звіті про глобальні ризики 2023 року ВЕФ [1, с.6], серед таких ризиків є вже відомі ризики, з яким людство стикнулося у минулих роках, а також нові

ризиків. Серед відомих ризиків – *криза вартості життя, та природні катастрофи* (ймовірність великих інцидентів, пов'язаних із завданням масштабної шкоди навколишньому середовищу, і провал спроб адаптації до зміни клімату), *зростання геоекономічної конфронтації, провал спроб пом'якшити зміни клімату, поляризація суспільства*. Серед нових загроз – *поширення кіберзлочинності і масштабна вимушена міграція*.

Як соціальна складова національної економіки пенсійна система України зазнає впливу найвагоміших світових та національних глобальних викликів. Забезпечення її стійкості до впливу глобальних та національних ризиків – одна з основних функцій держави та важливий елемент фінансової стабільності національної економіки. Зменшення стійкості системи пенсійного забезпечення України під впливом глобальних та національних викликів може призвести до фінансової нестабільності, погіршення соціально-демографічної ситуації та економічної кризи в країні. Одним зі способів підвищення фінансової стабільності може бути трансформація пенсійної системи України з урахуванням впливу соціально-демографічних дисбалансів які виникли внаслідок впливу негативних факторів останнього десятиліття.

Базові принципи функціонування пенсійної системи України формувались ще у пострадянському просторі і спирались на стабільність економічної ситуації в країні, переважування чисельності працюючого населення над чисельністю населенням пенсійного віку, стабільного знаходження пенсійних внесків до Пенсійного фонду України. Але наслідки економічної кризи 1990-х років, другий демографічний перехід та невиважена монетарна і фіскальна політика, які спостерігаються протягом останніх десятиліть, швидко довели необхідність реформування пенсійної системи та адаптування її до економічних та демографічних реалій. Спроба скоригувати принципи роботи пенсійної системи з урахуванням міжнародного досвіду до реальної ситуації та запобігти зниженню коефіцієнта заміщення в Україні була здійснена у 2003–2004 році шляхом переходу від однорівневої (солідарної) пенсійної системи до триврівневої пенсійної системи. Окрім державної пенсійної системи, запрацювала система недержавного пенсійного забезпечення, яка надала можливість формувати додаткові індивідуальні пенсійні накопичення. Крім того, було закладено законодавчі підстави для впровадження накопичувальної складової державної пенсійної систем. Але в повному обсязі пенсійна реформа так і не реалізована дотепер.

На стабільність та фінансову безпеку пенсійної системи впливає низка факторів, які мають в Україні негативні тенденції. До них можна віднести: зменшення кількості осіб працездатного віку; зростання рівня інфляції; вимушену міграцію: зростання кількості внутрішніх мігрантів та значна

кількість осіб, які вимушені були виїхати в інші країни внаслідок воєнних дій; зниження доходів населення і відповідно зниження надходжень Пенсійного фонду; старіння населення.

Останнім часом ситуація в Україні значно погіршилася під впливом таких негативних факторів як пандемія COVID-19, повномасштабне російське вторгнення, а також загострення кризи у країнах Близького Сходу.

У солідарній системі (І рівень) все ще залишаються дисбаланси, які не враховують сьгоднішні реалії щодо зростання заробітної плати із одночасним зменшенням кількості осіб працездатного віку, та зростання осіб пенсійного віку і необхідність виплачувати все пенсій та допомог соціально незахищеним верствам населення. При цьому залишається обмеження максимального ЄСВ – 22 % від 15 розмірів мінімальної заробітної плати [2, ст. 1, ч. 1, п. 4], але відсутнє обмеження максимального розміру пенсійної виплати для пенсій суддів, які є найбільшими в Україні. Також діють спеціальні пенсійні режими для окремих категорій громадян.

За роки незалежності в Україні поменшало людей працездатного віку (16–59 років): у 1991 р. в цій віковій групі було 30,2 млн осіб, у 2020 р. – 25 млн. До війни чисельність робочої сили України становила 17,4 млн людей. З кінця лютого 2022 р. Україна втратила доступ до 5,5 млн людей працездатного віку. Це трохи більше 30 % всієї робочої сили [3]. На кінець 2022 р., за даними Пенсійного фонду України, загальна чисельність застрахованих осіб – платників єдиного соціального внеску становила 10,8 млн осіб. Це практично дорівнює кількості осіб, що отримують пенсійні виплати – 10,7 млн осіб [4, с. 4]. За даними Пенсійного фонду України, середня заробітна плата у 2023 р. становить 16 700 грн [5], що на 123 % більше, ніж у 2013 р. Певною мірою це сталося через значне зростання виплат військовим.

За останні 20 років споживча інфляція в Україні зазнала декількох суттєвих пікових значень, що збігаються з впливом глобальних ризиків. У 2003 р. рівень інфляції в Україні становив 8,2 %. Саме в цьому році було впроваджено трирівневу пенсійну систему з метою підвищення розміру майбутніх пенсійних виплат. Протягом наступних років, реагуючи на вплив відповідних світових криз 2008 р., початок збройної агресії росії в Україні, а також унаслідок повномасштабної війни у 2022 р. інфляція в Україні стрімко зростала: у 2008 р. до 22,3 %, у 2014–2015 рр. до 43,3 %, у 2022 р. до 26,6 %. При цьому слід звернути увагу що пандемія COVID-19 не справила значного впливу за інфляційні процеси у 2019–2020 рр. Споживча інфляція в Україні за підсумками першого року повномасштабної війни становила 26,6 % [6] за прогнозу в 30 %. Інфляцію формують два основні чинники: обсяги руйнування інфраструктури та логістики, а також рівень і швидкість міграції (фактор попиту та забезпечення виробництва трудовими ресурсами). Незважаючи на те, що

реальна інфляція виявилася нижчою за прогноз, її рівень все одно рекордний за останні кілька років. Загалом рівень інфляції в Україні протягом останніх 10 років утримується на досить високому рівні порівняно з інфляцією у країнах ОЕСР. Це суттєво впливає на знецінення пенсійних накопичень та фінансову безпеку та стабільність пенсійної систем.

Внаслідок економічної кризи в Україні в 2013–2014 роках спостерігалося зростання трудової міграції, особливо серед молоді та висококваліфікованих працівників. Повномасштабна війна у 2022–2023 рр. тільки посилила цю тенденцію. Значна частина осіб працездатного віку виїхала в країни ЄС і, відповідно, перестала отримувати доходи в Україні.

Система недержавного пенсійного забезпечення (III рівень), запроваджена у 2004 р. з набуттям чинності Законом України “Про недержавне пенсійне забезпечення” [7], є добровільною і досить чутлива до зниження рівня доходів населення. Тому охоплення нею населення та кількість осіб, котрі отримують додаткові виплати за рахунок індивідуальних пенсійних накопичень, досі залишаються низькими. За даними Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, учасниками системи недержавного пенсійного забезпечення є 886,5 тис. осіб, активи становлять 4481,9 млн грн, пенсійні виплати на суму 558,0 млн грн отримують 92,8 тис. учасників недержавних пенсійних фондів за рахунок накопичених пенсійних заощаджень [8, с. 3]. Це все ще справляє слабкий вплив на підвищення фінансового забезпечення пенсіонерів та збільшення коефіцієнта заміщення.

Коефіцієнт заміщення (співвідношення розміру пенсії і розміру зарплати, яку працівник отримував до виходу на пенсію) в Україні становить близько 20 %, це майже найнижчий показник в Європі.

Для забезпечення фінансової стабільності пенсійної системи України як складової національної економіки потрібна її повноцінна трансформація з урахуванням соціально-демографічних та фінансових викликів. Така реформа має базуватися на таких принципах:

- *обов’язковість* – застосування обов’язкового накопичувального рівня пенсійної системи для всіх найманих працівників на однакових умовах;
- *справедливість* – накопичувальні внески формуються пропорційно до офіційних трудових доходів;
- *комплементарність* – обов’язкова накопичувальна система доповнює солідарну та недержавну системи пенсійного забезпечення. Сума пенсійних виплат з першого у другого рівнів системи пенсійного забезпечення має відповідати коефіцієнту заміщення 0,4;
- *прозорість та підзвітність*;
- *стабільність і державні гарантії збереження накопичень*.

Стейкхолдери реформи: громадяни України; Міністерство фінансів; Міністерство соціальної політики; Пенсійний фонд України; недержавні накопичувальні пенсійні фонди.

Забезпечення повноцінної трансформації пенсійної системи України з урахуванням впливу соціально-демографічних дисбалансів ринку праці, які виникли внаслідок впливу негативних факторів останнього десятиліття, – одна з основних функцій держави. Впровадження повноцінної пенсійної реформи, яка буде базуватися на зазначених вище принципах та охоплювати всіх зацікавлених стейкхолдерів, дасть змогу забезпечити фінансову стабільність та безпеку національної економіки, підвищити коефіцієнт заміщення та, відповідно, рівень життя пенсіонерів до прийнятного у країнах ЄС рівня. Крім того, трансформація пенсійної системи допоможе знизити навантаження на Державний бюджет України в довгостроковій перспективі та створить додатковий внутрішній ресурс “довгих” коштів, які можуть бути спрямовані на відновлення економіки України.

Список використаних джерел

1. The Global Risks Report 2023. 18th Edition / World Economic Forum. 2023. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-risks-report-2023>.
2. Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України 08.07.2010 № 2464-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2464-17#n9>.
3. Як Україні компенсувати втрату 30% трудового потенціалу / Конфедерація роботодавців України. 2023. URL: <https://employers.org.ua/news/id2487>.
4. Звіт про роботу та виконання бюджету Пенсійного фонду України у 2022 році / Пенсійний фонд України. 2023. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2157200-zvit-pro-robotu-organiv-pensijnogo-fondu-ukrayiny-za-2022-rik/>.
5. Показник середньої заробітної плати за 2023 рік / Пенсійний фонд України. 2023. URL: <https://www.pfu.gov.ua/2158510-pokaznyk-serednoyi-zarobitnoyi-platy-za-2023-rik/>.
6. Річна інфляція в Україні прискорилася до 26,6%: як змінилися ціни. *Слово і Діло*. 2022. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/11/10/novyna/ekonomika/richna-inflyacziya-krayini-pryskorylasya-266-yak-zminylasya-czyny>.
7. Про недержавне пенсійне забезпечення : Закон України від 09.07.2003 № 1057-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-15#Text>.
8. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 30.06.2023 / Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. 2023. URL: https://www.nssmc.gov.ua/wp-content/uploads/2023/09/npf_2_kv-2023.pdf.

4

КООРДИНАЦІЯ ФІСКАЛЬНОЇ ТА МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ У КОНТЕКСТІ НОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

УДК 338.242

Beata Glinkowska-Krauze

Dr. Hab., Associate Professor
University of Lodz, Poland

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6915-3297>

Igor Chebotarov

Dr., Assistant Professor
University of Lodz,

SI "Luhansk Taras Shevchenko National University", Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5963-7637>

CONCEPTS OF CORPORATE GOVERNANCE – SIMILARITIES AND DIFFERENCES

Abstract. The efficiency of the organization depends on the relationship between the supervisory board and the management board and the ways in which the boards function in the organization's power system. These are some of the most important problems of modern management. The classic and contemporary approach to the role, location and importance of the functioning of corporate governance presented in the study is one more voice towards the search for this optimum (in organizational, economic and social terms).

Keywords: corporate governance, supervisory board, efficiency, agency theory, Steward's theory, models, postwar development of Ukraine.

Беата Глінковська-Краузе

доктор габілітований, доцент
Університет Лодзі, Польща

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6915-3297>

Ігор Чеботарьов

доктор, доцент
Університет Лодзі, Польща,

Луганський національний університет імені Тараса Шевченка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5963-7637>

КОНЦЕПЦІЇ КОРПОРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ – ПОДІБНІСТЬ ТА ВІДМІННІСТЬ

Анотація. Ефективність організації залежить від відносин між наглядовою радою та правлінням, а також від того, як ради функціонують у системі влади організації. Це одна з найважливіших проблем сучасного менеджменту. Представлені в дослідженні класичний і сучасний підходи до ролі, місця та значення функціонування корпоративного управління є ще одним голосом у напрямі пошуку цього оптимуму (в організаційному, економічному та соціальному аспектах).

Ключові слова: корпоративне управління, наглядова рада, ефективність, теорія агентських відносин, теорія Стюарда, моделі, післявоєнний розвиток України.

The first two decades of the XXIst century were marked by the emergence of qualitatively new socio-economic, scientific, technical and natural phenomena and processes, previously unknown (and/or little-known) to the world economy. Among them: the formation of an information economy, systemic technical, technological and natural disasters, as well as local wars that threaten to transform into a new world war (primarily the Russian-Ukrainian war).

Phenomena and processes of this kind confront businesses, especially large corporate ones, with the task of adapting to new conditions, which presupposes the need to substantiate new approaches in the activities of corporate supervisory boards.

Since the turn of 2019-2020, the words “internationalization,” “crisis,” “security” have become ubiquitous in the life of every person, enterprise, and every country. The previous period with which the word crisis was identified was 2007-2009, when one of the largest investment banks, Lehman Brothers, declared bankruptcy (September 15, 2008), which shocked financial markets around the world and became one of the most important events of the financial crisis 2007-2009. Poland’s recovery from the previous crisis lasted until the end of 2012. Of course, crises happen in every country’s economy (the business cycle), but it is when they begin that the most questions arise about their cause and possible solutions.

For Ukraine in modern conditions, the issue of improving corporate governance should be considered, first of all, in the context of developing a policy for post-war economic recovery (its implementation will objectively “fall on the shoulders” of large corporate business) [1, pp. 39-49].

According to the general assumptions of the theory of corporate governance, its essence is manifested in the principles relating to the broadly under-

stood management of the organization. The basic task of the supervisory board (board of directors) is "(...) assessment of actions taken by management board members, assessment of their managerial competences and their contribution to meeting the expectations of shareholders of a given company" [2, p. 301].

The essence of corporate governance is to maintain the highest possible level of competitiveness of the company (corporation). This means managing the enterprise in a way that will increase its value and attractiveness to potential investors.

Nowadays, the issue of corporate governance concerns the search for balance between the goals of various types of stakeholders (including the optimal balance between shareholders, managers, employees, suppliers). As a concept, corporate governance has many definitions, which is caused primarily by different approaches to the analyzed topic, depending on the discipline of science (e.g. economics, law, political science, sociology, finance, psychology) and the premises of national culture business and corporate culture (their characteristic features). The corporate governance model is supposed to take into account the specificity of a given market, as ignoring it (lack of adjustment) may bring the company and its environment more harm than benefit.

There is no sound theoretical basis for uniformly defining corporate governance standards. Modern standards for understanding the essence and functions of supervisory boards oblige them to present non-financial indicators to the meeting of shareholders, such as: the life cycle of products/services, the development of motivation systems and their relationship with the quality of activity. work, development of IT systems in the company, talent management in the company, level of cooperation with suppliers, recipients, cooperators, and key stakeholders.

The specifics of a country, the characteristic features of its national culture, including organizational/corporate culture, as well as legal norms determine the nature of corporate governance.

These were the criteria for dividing the models, but in addition they also included: the concept of the enterprise itself, the type of entities as dominant shareholders, the importance of the stock market in the national economy, the concentration of ownership of public companies and internal factors of the enterprise (related to its organization). Corporate governance models and their characteristic features are presented in the table.

Analyzing the characteristics of the above-mentioned corporate governance models, agency theory dominates the Anglo-Saxon supervisory system. Its basis assumes a lack of full trust between the supervisory board (control team) and the management board (management team).

The most characteristic is the Japanese model, since there is no clear separation between business and the state, and there is also a dominance of

corporate priorities over the interests of their owners. A specific feature of this model is a highly developed network of capital connections between companies (using cross-shares). The resulting networks of companies (the so-called keiretsu) represent the most important groups of interest.

Table

Models of corporate governance and their basic characteristics

Model	Characteristic
Anglo-Saxon	Popular in the UK, USA, New Zealand, Australia. It is focused on maximizing benefits for shareholders. It is characterized by features of agency theory. Supervision (single-level) is carried out by a board of directors consisting of internal (top managers) and external (representatives of shareholders) directors. The model is based primarily on the relationship between the board of directors and shareholders. The company's goals and objectives are carried out by the audit, management compensation, finance (under the leadership of independent directors) and contracting committees. The position of senior management in matters of organizing board meetings and access to information is low. About 60% of shares are owned by institutional investors.
German	Characteristics of Germany. The model is based on banks that own and provide capital, as well as employees and investors. Supervision (two-stage) consists of control and monitoring by the supervisory board over the activities of the board, as well as acceptance (or non-acceptance) of reports prepared by the board. On average, the supervisory board has 13-25 members, which may be the largest number in Europe.
Latin	It is mainly found in countries such as Spain, France, Belgium and Italy. It contains features of the Anglo-Saxon and German models. The shareholders who constitute the majority of the Supervisory Board have the greatest influence on decisions. They affect actions such as the appointment and dismissal of the board of directors. Shareholding is highly concentrated (mainly family ownership).
Japanese	The corporation's priorities take precedence over the interests of the owners. The company's activities are focused on long-term development and ensuring a strong competitive position of the company. Oversight (single-level) by a board of directors selected from among senior managers or former employees. The main tasks of the board of directors are to determine the strategic goals of the company, employment and control of the executive branch. The popular Keiretsu system (Japanese conglomerates with an extensive organizational structure) is based on cooperation between suppliers and buyers. Who forms a network of strong capital ties through cross-shares.
Insider model (closed) and outsider model (open)	Opposing models of corporate governance is the concept proposed by A. Peszko. "They differ in the selection of mechanisms for disciplining managers. In a closed model, we rely on the high professional competence of the Supervisory Board; In the second, open model, we assign a large role in the mechanisms of supervision to external factors, such as: the stock exchange, the market for company takeovers, the high level of competition in the market for goods and services, and the strong influence of public opinion is formed by the media. The Anglo-Saxon system is resolutely open, while the European system is more closed.

Source: own compilation based on [2; 3, pp. 54-60; 4, pp. 209-241; 5, 86-90].

Analyzing the characteristics of the above-mentioned corporate governance models, agency theory dominates the Anglo-Saxon supervisory system. Its basis assumes a lack of full trust between the supervisory board (control team) and the management board (management team).

The most characteristic is the Japanese model, since there is no clear separation between business and the state, and there is also a dominance of corporate priorities over the interests of their owners. A specific feature of this model is a highly developed network of capital connections between companies (using cross-shares). The resulting networks of companies (the so-called keiretsu) represent the most important interest groups.

It can be stated that the current state of analysis and research on corporate governance does not allow us to draw far-reaching conclusions and guidelines leading to an “optimal model” of the functioning of corporate governance, but it seems that these are necessary steps towards finding such a model. In the modern reality of epidemics, wars, economic, migration and climate threats, in the era of digital technology and great sensitivity to social needs, managing companies/corporations is a challenge for those who “understand the needs of this world.” The agency model should disappear as it is. The era of supervision and control is coming to an end, replaced by autonomy, support, mentoring and social responsibility. Thus, an outsider model that takes into account all types of stakeholders rather than being limited to only select types or groups will become increasingly important.

At the same time, it seems extremely necessary to solve a set of issues of improving corporate governance in the context of the national business culture of each country and its inherent models of organizational (corporate culture).

References

1. Glinkowska Krauze, B., Chebotarov, Ie., Chebotarov, V., & Kaczmarek, B. (2023). *Narodowe kultury biznesowe i korporacyjne Polski i Ukrainy. Czynniki doskonalenia i integracja międzynarodowa*, Wyd.UŁ., Łódź.
2. Urbanek, P. (2005). *Nadzór korporacyjny a wynagrodzenie menedżerów*, Lodz University Press.
3. Jeżak, J. (2010). Rada nadzorcza a sytuacja kryzysowa w spółce. In Urbanek, P. (red.). *Nadzór korporacyjny w warunkach kryzysu gospodarczego*. Lodz University Press. <https://doi.org/10.18778/7525-393-1.05>.
4. Peszko, A. (2006). *Rada Nadzorcza w procesie zarządzania przedsiębiorstwem*, Difin, Warszawa 2006.
5. Glinkowska-Krauze, B., Kaczmarek, B. (2015). *Classical and modern concepts of corporate governance (Stewardship Theory and Agency Theory)*, Management, Vol. 19, No. 2. <https://doi.org/10.1515/manment-2015-0015>.

УДК 339.7

Garabed MinassianDoctor of Sciences, Professor,
Economic Research Institute

with the Bulgarian Academy of Sciences

ORSID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7146-5102>**REAL VERSUS NOMINAL CONVERGENCE IN THE EU**

Abstract. The development of criteria for the formation of the EU and the euro area has a long history. It is far-fetched to think that there can be universal criteria across time and space for EMU (Economic and Monetary Union) membership and for inclusion in the euro area. All the more so when it comes to comparable countries' development that can be assessed satisfactory and acceptably only if two criteria are applied - purely economic criteria (real convergence) and monetary criteria (nominal convergence). The consequences of an untimely and economically unprepared inclusion in the euro area, regardless of the fulfillment of the real criteria, can be far from harmless. There are a number of indications that such a hastened inclusion may give rise to significant socio-economic tensions in the newly joined state.

Keywords: socio-economic integration, convergence, euro area, inflation.

Гарабед Мінасян

доктор наук, професор,

Інститут економічних досліджень

Болгарської академії наук

ORSID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7146-5102>**РЕАЛЬНА КОНВЕРГЕНЦІЯ ПРОТИ НОМІНАЛЬНОЇ
КОНВЕРГЕНЦІЇ В ЄС**

Анотація. Розроблення критеріїв формування ЄС та єврозони має давню історію. Було би помилкою вважати, що можуть існувати універсальні критерії в часі та просторі для членства в Економічному та валютному союзі (ЕМУ) і для включення до зони євро. Тим більше, коли йдеться про розвиток порівнюваних країн, котрий можна оцінити як задовільний і прийнятний лише за умови застосування двох критеріїв – суто економічного (реальна конвергенція) та монетарного (номінальна конвергенція). Наслідки несвочасного та економічно непередбаченого входження до зони євро, незалежно від виконання реальних критеріїв, можуть мати негативний характер. Є низка ознак того, що таке поспішне включення здатне спричинити значну соціально-економічну напруженість у новоприєднаній державі.

Ключові слова: соціально-економічна інтеграція, конвергенція, єврозона, інфляція.

The concretization of the criteria for the formation of the EU and the euro area has a long history [1]. There are two main views, around which two main schools have been formed: economic and monetary. Economists insist on reaching a comparable level of economic development of the member states, and that the introduction of a common currency be a subsequent stage. Monetarists propose the introduction of a monetary union, which would help to achieve real economic convergence. The monetarists prevail, but over time it has been realized that a truly functioning economic and monetary union implies strict monitoring and compliance with the degree of economic convergence.

At the time of transition to a single European currency (2000), the member states were relatively comparable in terms of governance, as well as highly integrated in a common whole. This helped achieve an acceptable performance of the convergence procedures.

When the sequence and mechanisms for the formation of the EU were being developed, the countries of Eastern Europe were not yet EU members. They were and still are significantly different from their Western counterparts. This difference is versatile – it is in the degree and quality of economic development, in the mentality, in the organizational culture, etc.

Given these significant socio-economic differences between the EU core countries (the developed European economies) on the one hand, and the various Eastern European countries, on the other, it is problematic to assume that the criteria for assessing EMU inclusion readiness can be considered universal and applicable to all EU member states.

The group of countries that were members of the CMEA before the 1990s and joined the EU later has its own characteristics. This group consists of nine countries - Bulgaria, Czech Republic, Estonia, Hungary, Latvia, Lithuania, Poland, Romania, Slovakia, referred to below as “*CMEA-EU countries*”. Before the 1990s, they had different socio-economic development and were largely comparable to each other. That is why it is of interest to observe and analyze their further independent movement towards the European standards prevailing within the EU and to distinguish the emerging differences.

The CMEA-EU countries are highly differentiated in size.

Small economies (micro-economies) are less inertial and manage to adapt more successfully to change. They (Estonia, Latvia, Lithuania, Slovakia - an average of 2.9 million people according to the 2021 census) were accepted more quickly in the euro area and their integration turned out to be easier and successful. The large economies (Czech Republic, Hungary, Poland, Romania - an average of 19.1 million people each) are in no hurry to join the euro area. In these countries the overall restructuring is more difficult and inert. Bulgaria occupies an average position (population of 6.5 million people).

There are two main criteria for the degree of real convergence. The first criterion is related to price gap, in particular the difference between the level of local prices compared to those in the euro area and in the EU. The second criterion is the gap between nominal GDPs per capita, which correlates with differences in labor productivity.

When the small CMEA-EU countries joined the euro area, their price levels were about a third lower than the EU price level. The large countries' average levels however were at about 55-57% of the EU price level. Bulgaria's level is ten points lower and will continue to decline in the next few years due to deflationary pressure.

Small countries' joining the euro area is associated with a significant increase in domestic prices. Over the last decade, the price level in those countries has risen from 66% to over 82% of the EU level, i.e. by 1.65 p.p. annual average. The price convergence process in the large countries has been significantly slower, with an average annual increase in price levels estimated at 0.63 p.p., i.e. two and a half times slower. In Bulgaria, which has been under currency board, the average annual price convergence is slightly higher (mainly due to the recent pandemic years) – 0.85 p.p., but is still twice as low compared to small countries.

It is inevitable that the price convergence in the states, newly joined the euro area, goes faster. Upon joining the euro area, the so-called *jump vessels mechanism* activates much quicker. That is why the countries should have previously managed to remove part of the price gap (up to about two-thirds of the price level in the EU) in order to more painlessly bear the accelerated increase in prices during the initial ten years at least. This increase is painful for both population and business, insofar as it is associated with the devaluation of what was accumulated in the past, on the one hand, and with the reduction of national competitiveness, on the other.

Differences in production convergence have been more drastic. At the beginning of the period, the nominal GDP p.c. in the small countries was about 46-48% of the one in the EU. During the years of membership in the euro area it reached nearly two thirds of the one in the EU, i.e. the average annual convergence was 1.69 p.p. In large countries this process was slower (1.24 p.p.), but not as slow as it was for prices. It was approximately the same in Bulgaria (1.27 p.p.).

The greater flexibility of the small CMEA-EU countries accounts for their relatively faster and more painless adaptation and convergence to European levels. This is not the case with the large CMEA-EU countries, which are significantly more cumbersome and inert. This explains their caution not to be hasty to join the euro area.

The question of criterion priority – real and/or nominal convergence – still remains vague. For the small CMEA-EU countries, those two criteria run

parallel. However, this is not the case with large countries. They adhere to the requirements for nominal convergence to the best of their ability, but prioritize real convergence. The question remains open to what extent the fulfillment of the criteria for nominal convergence will lead (supposedly automatically?!) to the fulfillment of the criteria for real convergence. In the case of the small CMEA-EU countries, this expectation is justified, but the macroeconomic management of the large CMEA-EU countries strives to reach an acceptable degree of real convergence in advance.

Even if a country meets the real criteria for euro area membership, if this move is made ahead of time and without the necessary economic preparation, the country can suffer significant consequences. A number of indications signal that such a country may have to bear considerable socio-economic tensions.

In case of a hasty inclusion to the euro area, the inflation in the newly joined country will be higher than the one in the EU for nearly a decade (and even longer). The ensuing effects will be hard to predict. This sequence of events has been confirmed by developments in other euro area member countries [2]. Given the present severe social stratification, newly emerging socio-economic tensions are being distributed asymmetrically. Experience shows that in these circumstances certain politically inclined groups always come to rise, ready to take advantage of the accumulating discontent and to initiate and shape unwanted centrifugal sentiments within the Euro-Atlantic community. Their actions might have destructive effects.

The logically expected long-term outpacing inflation rates will subject local businesses to considerable difficulties. The competitiveness of domestic production will diminish, which, other things being equal, would have to be compensated by a gradual increase in efficiency. An undesirable consequence would be failure to cope with the challenges of competition, which might be followed by bankruptcies, complicating the situation even further.

It is too much to think that timewise and spacewise there can be universal criteria for EMU membership and inclusion in the euro area. All the more so when it comes to duly evaluating comparable countries' development, both by purely economic criteria (real convergence) and monetary criteria (nominal convergence). Even in the modern EU (and even more so in case of possible enlargement) there are various sensitive differences between the individual countries, which make it very difficult to put them under a common denominator.

The EU institutions, responsible for the inclusion of individual states in the euro area, demonstrate (rather implicitly than explicitly) that they understand the problem, even if they do not do it openly. When it comes to reaching real convergence, nominal convergence alone is not sufficient at all times and for all countries.

References

1. Swann, D. (2000). *The Economics of Europe: From Common Market to European Union*. Penguin Books.
2. Wolfgang, P., & Amplatz, Ch. (2003). The Maastricht Criteria and the Euro: Has the Convergence Continued? *Journal of Economic Integration*, 18 (4), 661–688. <https://doi.org/10.11130/jei.2003.18.4.661>

УДК 338.24:351.863

Володимир Ілліч Левін

кандидат економічних наук, доцент,
ДННУ “Академія фінансового управління”
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-3629-4511>

БАЗОВИЙ ДОХІД ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ НАПРЯМ ДОВГОСТРОКОВОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Анотація. Україна, подібно багатьом іншим країнам, стикається зі складними економічними та соціальними викликами, такими як виведення капіталу, тіньова економіка, низький ВВП на одну особу, пенсійні проблеми, корупція тощо. Проаналізовано вплив цих факторів на економіку та соціальний розвиток України. Наголошено на важливості впровадження програми безумовного базового доходу в контексті покращення рівня життя громадян, з урахуванням спільних зусиль олігархів та народу для забезпечення стійкого економічного розвитку та соціальної справедливості.

Ключові слова: безумовний базовий дохід, тіньова економіка, ВВП, пенсійний фонд, корупція, санкції.

Volodymyr Levin

Ph. D. (Economics),
SESE “The Academy of Financial Management”
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-3629-4511>

BASIC INCOME AS A STRATEGIC DIRECTION FOR LONG-TERM DEVELOPMENT OF UKRAINE

Abstract. Ukraine, like many other countries, faces complex economic and social challenges, such as capital flight, shadow economy, low GDP per capita, pension problems, corruption, etc. The influence of these factors on the economy and social development of Ukraine is analyzed. The importance of implementing the unconditional basic income program in the context of improving the standard of living of citizens, taking into account the joint efforts of the oligarchs and the people to ensure sustainable economic development and social justice, was emphasized.

Keywords: unconditional basic income, shadow economy, GDP, pension fund, corruption, sanctions.

Україна, подібно багатьом іншим країнам, стикається зі складними економічними та соціальними викликами. У контексті забезпечення сталого розвитку і покращання якості життя громадян розглядаються різні стратегії та інновації. Однією з перспективних стратегій, на нашу думку, є впрова-

дження програми безумовного базового доходу (ББД) для кожного громадянина.

Насамперед розглянемо ті виклики, що, як видається, чинять найпотужніший тиск на національну економіку протягом усього періоду незалежності.

Виведення капіталу. З України було виведено до офшорних зон величезні кошти: з 1990 до 2011 р. приблизно 167 млрд дол. США. Про це свідчить доповідь колишнього економіста консалтингової компанії McKinsey&Co Дж. Генрі, підготовлена для міжнародної неурядової організації Tax Justice Network [1]. Ця тенденція зберігається, і наразі, за різними оцінками, щорічно виводиться близько 10 млрд дол. США, причому нині поширюється виведення активів у різні види криптовалют.

Тінізація економіки. Рівень тіньової економіки в Україні оцінюють Державна служба статистики, Міністерство економіки МЕРТ, міжнародні експерти та організації, що спеціалізуються на питаннях “сірої” та “чорної” економіки. За офіційними оцінками Міністерства економіки України рівень тінізації національної економіки за 2011–2021 рр. становив 30–35 % (недоотримання ВВП – приблизно 45 млрд дол. США). Під час війни він міг досягнути критичного стану в 50 % [2].

Валовий внутрішній продукт на одну особу. Дані Світового банку свідчать про те, що українці в середньому живуть приблизно так само, як і 30 років тому: у 1991 р. ВВП на одну особу становив 3624 дол. США (за цінами 2010 р.), то у 2020 р. – 3116 дол. США, або 86 % від рівня 30 років тому [3]. Такий низький показник свідчить про те, що в середньому українці мають труднощі з забезпеченням своїх базових потреб і підтриманням гідного рівня життя.

Ситуація з пенсійним забезпеченням. Протягом I кв. 2023 р. середня пенсія становила близько 5,2 тис. грн на місяць. Пенсіонери почали масово звертатися до судів та вимагати перерахунку. У результаті виграшу багатьох справ суди не просто зобов'язували державу виплачувати збільшений розмір пенсій, а й здійснювати їхній перерахунок за попередні місяці. За рішеннями судів держава мусила виплатити пенсіонерам 43,1 млрд грн через програш у більш ніж 330 тис. справ. Тільки стосовно військових пенсіонерів заборгованість держави становила близько 22 млрд грн [4].

Вплив корупції та санкцій на економіку. На прикладі подій в Україні добре видно, як корупція впливає на національну безпеку, суверенітет і незалежність. Ще у 2017 р. Дж. Байден заявив: “Протягом останніх десяти років Росія використовує ще одну зовнішньополітичну зброю... корупцію як інструмент примусу, щоб Україна залишалася вразливою та залежною. Продовжуйте реформи для того, щоб викоренити корупцію. Йдеться не

лише про належне управління, а й про самозбереження... про безпеку вашої країни”.

У стратегії США щодо України 2023 р. наведено численні кроки Вашингтона, спрямовані на надання допомоги Києву в подоланні корупції. У Підкреслюється, що корупція верхівки влади може підірвати довіру громадськості та закордонних лідерів до українського уряду під час воєнного стану. Причиною цього є використання державного апарату, включно із силовими відомствами, у перерозподілі активів на користь олігархічних груп [5]. Звинувачення України та її олігархів у корупції не лише дає можливість вилучення капіталу за кордоном, а й реприватизації їхніх активів в Україні.

Дотичне до корупції питання санкцій. Згідно з довгостроковим планом США щодо України робота з нашою державою та її союзниками щодо досягнення консенсусу з конфіскації російських активів допоможе підсилити міжнародну підтримку, розкриваючи ухилення від санкцій та пов'язану з цим злочинну поведінку, одночасно покладаючи витрати на російських олігархів, які сприяли вторгненню РФ в Україну. Використання цих активів для фінансування реконструкції та відновлення України сприятиме справедливості та зменшить економічний тягар відновлення [5].

Водночас до списку світових мільярдерів Forbes на 2023 р. увійшло 105 росіян із загальним капіталом у розмірі 474 млрд дол. США, хоча в березні 2022 р. їх було 83, і загальний обсяг їхнього майна становив 320 млрд дол. США. Ця зміна відбулася завдяки передачі активів від нелояльних щодо російської влади олігархів до олігархів, котрі підтримують владу.

Варто підкреслити, що ми не будемо детально розглядати залежність олігарха від народу за одночасної його залежності від влади через корупцію або санкції. Головним завданням є виявлення можливих сум на створення ББД. Упровадження його програми надає унікальну можливість для об'єднання інтересів олігархів та народу на засадах конституційних принципів і цінностей. Адже згідно зі ст. 13 Конституції України ресурси належать українському народу. Саме за рахунок цих активів може бути реалізовано ББД.

Базовий дохід, який надається усім громадянам, забезпечує економічну безпеку та соціальний захист, сприяє покращанню рівня життя населення загалом. Цей захід здатний допомогти боротьбі з низьким рівнем заробітної плати, безробіттям та іншими економічними викликами, з якими стикається населення України.

Відповідність програми ББД конституційним нормам України актуалізує важливість та законність цієї ініціативи. Програма може стати мостом між олігархами і народом, оскільки вона спрямована на гарантування права громадян на гідне життя, з одного боку, створюючи умови для стійкого

економічного зростання та соціальної справедливості, а з другого – для часткового збереження активів найзаможніших громадян.

Спільні зусилля на шляху до впровадження програми ББД зроблять країну більш справедливою та процвітаючою, забезпечуючи задоволення потреб народу та дотримання принципів, закладених у Конституції. Це унікальна можливість для співпраці та прагнення до спільного добробуту.

Список використаних джерел

1. The price of offshore revisited. New estimates for missing global private. Wealth, income, inequality, and lost taxes / Tax Justice Network. 2012. URL: https://www.taxjustice.net/cms/upload/pdf/Price_of_Offshore_Revisited_120722.pdf.

2. Ємельяненко Л., Заболотна С. Систематизація механізмів та інструментів державної політики детінізації економіки України. Економічний простір. 2023. № 185. С. 124–131. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/185-22>.

3. Білоус О. Незалежність в цифрах. Як змінилася економіка України за 30 років. 2021. URL: [https://www.rbc.ua/ukr/news/nezavisimost-tsifrah-izmenilas-ekonomika-1629802576.html#:~:text=%D0%AF%D0%BA%D1%89%D0%BE%D0%B2%201991%20%D1%80%D0%BE%D1%86%D1%96%20%D0%92%D0%92%D0%9F,2020%20%D1%80%D0%BE%D1%86%D1%96%20\(%D0%B7%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D1%83%2086%25\)](https://www.rbc.ua/ukr/news/nezavisimost-tsifrah-izmenilas-ekonomika-1629802576.html#:~:text=%D0%AF%D0%BA%D1%89%D0%BE%D0%B2%201991%20%D1%80%D0%BE%D1%86%D1%96%20%D0%92%D0%92%D0%9F,2020%20%D1%80%D0%BE%D1%86%D1%96%20(%D0%B7%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D1%83%2086%25)).

4. Україна виплатить пенсіонерам 43,1 мільярда гривень через програні суди – ЗМІ. УНІАН. 2023. 28 квіт. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/ukrajina-viplatit-pensioneram-43-1-milyarda-griven-cherez-prograni-sudi-zmi-12236139.html>.

5. Байден закликав українців боротися з корупцією: це питання національної безпеки. *Інтерфакс Україна*. 2017. 16 січ. URL: <https://interfax.com.ua/news/political/396687.html>.

6. Integrated Country Strategy. Ukraine. 2023. URL: https://www.state.gov/wp-content/uploads/2023/09/ICS_EUR_Ukraine_29AUG2023_PUBLIC.pdf.

7. Тоніні Дж. Російські мільярдери майже повернули статки, які мали до повномасштабного вторгнення. Чому на них не вплинули санкції. *Forbes* Україна. 2023. 14 квіт. URL: <https://forbes.ua/richest/chomu-sanktsii-zakhodu-ne-vplinuli-na-statki-rosiyskikh-oligarkhiv-14042023-13078>.

УДК 336.1

Володимир Іванович Міщенкодоктор економічних наук, професор,
ДУ "Інститут економіки та прогнозування НАН України"
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8565-2686>**ВДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМІВ КООРДИНАЦІЇ МОНЕТАРНОЇ
ТА БЮДЖЕТНО-ПОДАТКОВОЇ ПОЛІТИКИ**

Анотація. Досліджено особливості функціонування механізмів координації монетарної та бюджетно-податкової політики в умовах економічної та політичної нестабільності, обґрунтовано головні напрями їх вдосконалення з метою підтримки збалансованого розвитку фінансової та грошової систем і забезпечення макроекономічної та макрофінансової стабільності.

Ключові слова: монетарна політика, бюджетна політика, монетарні інструменти, бюджетні правила, макроекономічна стабільність.

Volodymyr MishchenkoDoctor of Economics, Professor,
SI "Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine"
ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-8565-2686>**IMPROVING MONETARY AND FISCAL POLICY COORDINATION
MECHANISMS**

Abstract. The features of the functioning of the mechanisms for coordination of monetary and fiscal policies in the context of economic and political instability are studied, the main directions of their improvement in order to support the balanced development of the financial and monetary systems and ensure macroeconomic and macrofinancial stability are substantiated.

Keywords: monetary policy, fiscal policy, monetary instruments, budget rules, macroeconomic stability.

Збалансований розвиток грошової та фінансової систем країни є основою забезпечення макрофінансової стабільності та розвитку національної економіки. Важливу роль у цьому процесі відіграють механізми координації монетарної та бюджетно-податкової політики, які є необхідною умовою реалізації загальної економічної політики держави [1, с. 357]. В умовах воєнного стану та повоєнного відновлення економіки використання інструментарію монетарної політики у поєднанні з інструментарієм бюджетно-податкової політики покликане сприяти реалізації єдиної фінансової політики держави. Тому спільною метою розроблення та реалізації обох полі-

тик повинне бути забезпечення фінансової стабільності та підтримка економічного розвитку на основі зниження рівня інфляції, дефіциту державного бюджету і державного боргу. Кожен інструмент, що використовується в процесі реалізації монетарної чи бюджетно-податкової політики, має певне макроекономічне навантаження та об'єктивні межі застосування. Розширення дії одних інструментів за рахунок обмеження інших негативно впливає на реалізацію економічної політики держави, а тому об'єктивно виникає необхідність у пошуку нових і вдосконаленні діючих механізмів координації монетарної й бюджетної політики [2, с. 25].

Головними інструментами впливу на розвиток національної економіки з боку бюджетно-податкової політики є зменшення державних витрат, державного боргу і дефіциту державного бюджету, а основними інструментами монетарної політики – ключова процентна ставка та методи регулювання грошового обігу [3, с. 14; 4, с. 37]. При цьому варто зазначити, що на практиці ці інструменти тісно взаємодіють один з одним, створюючи підґрунтя для їх збалансованого використання. Однак, як свідчить аналіз сучасного стану грошової та фінансової систем України, через бойові дії та економічну нестабільність основні механізми координації монетарної та бюджетно-податкової політики, які використовувалися до 2022 р., були порушені, що призвело до зниження загального рівня макрофінансової стабільності.

Особливість механізмів реалізації монетарної та бюджетно-податкової політики полягає в тому, що вони використовуються різними інститутами, з різною інтенсивністю та глибиною втручання в економічні процеси. Бюджетно-податкова політика розробляється на більш тривалий термін з використанням певних правил і процедур, дія яких поширюється на всю фінансову систему. Монетарна політика, основою якої є регулювання грошово-кредитного ринку з урахуванням ринкової кон'юнктури, може бути більш гнучкою, оскільки використовувані нею інструменти впливають на економіку на відносно коротких часових інтервалах. Однак обидві політики тісно пов'язані між собою та залежать одна від одної, що потребує постійного їх узгодження і координації.

Інституційний аспект використання механізмів координації монетарної та бюджетно-податкової політики визначається інституційною спроможністю центрального банку та уряду реалізувати свою політику найбільш ефективним чином, що, крім іншого, зумовлене характером і рівнем їх взаємодії в процесі розроблення та реалізації системи відповідних заходів, які, в кінцевому підсумку, впливають на реалізацію загальної економічної політики держави. При цьому важливо зазначити той факт, що різна тривалість дії інструментів і методів реалізації монетарної та бюджетно-податкової політики дає змогу забезпечити безперервний, стабільний і

безпечний розвиток національної економіки, а недооцінка взаємозв'язку між ними може мати негативні наслідки як для макрофінансової стабільності, так і для економічного розвитку загалом.

На сучасному етапі важливого значення набуває необхідність перегляду та уточнення умов, за яких реалізація монетарної та бюджетно-податкової політики дає змогу найбільш ефективно забезпечити досягнення загальних макроекономічних цілей. Такими передумовами, які найбільш активно використовуються на практиці, є встановлення формальних і неформальних зв'язків між центральним банком та урядом у процесі розроблення відповідної політики, а також закріплення правил і принципів, що визначають її головні параметри, у законодавчих документах [5, с. 46; 6, с. 171; 7, с. 128]. Зокрема, це стосується використання квазіфіскальних операцій, викупу ОВДП центральним банком, управління дефіцитом бюджету та державним боргом з використанням емісійних коштів. Враховуючи воєнний стан і необхідність повоєнного відновлення економіки, такі механізми можуть бути переглянуті.

Якщо уряд реалізує надто експансіоністську фіскальну політику, яка призводить до розширення сукупного попиту та посилення інфляційного тиску, то центральний банк зобов'язаний проводити більш жорстку монетарну політику, підвищуючи ключову ставку, в результаті чого обслуговування державного боргу стає дорожчим, що змушує уряд коригувати фіскальну політику. Проведення експансіоністської бюджетної політики може порушити макрофінансову стабільність, що негативно вплине на стан грошово-кредитного ринку. Щоб запобігти виникненню таких ситуацій, необхідне встановлення чітких бюджетних правил, які будуть згладжувати суперечності між монетарною та бюджетно-податковою політикою.

У сучасних умовах особливого значення набуває необхідність перегляду умов організації та функціонування ринку державних цінних паперів, який формує площину перетину інтересів бюджетної та монетарної політики. Тому стратегічні цілі бюджетної політики повинні полягати у створенні умов для довгострокового розвитку фінансового ринку, який дає змогу на ринкових засадах здійснювати запозичення в обсягах, за вартістю і в терміни, що необхідні, з одного боку, для фінансування дефіциту державного бюджету, а з іншого – достатні для фінансування корпоративного сектору. Це пов'язано з тим, що боргова політика уряду суттєво впливає на характер монетарної політики, стимулюючи, наприклад, підвищення процентних ставок, що, в свою чергу, може призвести до зниження рівня фінансової стабільності. Разом з тим активне використання суб'єктами ринку державних цінних паперів підвищує ефективність усіх складових державної фінансової політики, що сприяє посиленню рівня координації дій

уряду і центрального банку з метою забезпечення довгострокової фінансової та монетарної рівноваги.

Таку ситуацію ми вимушені враховувати в прогнозах, оскільки найближчим часом фінансова система може зіткнутися з необхідністю використання емісійних джерел фінансування дефіциту бюджету, посиленням дії грошового каналу монетарного трансмісійного механізму та інфляційних очікувань, що може підвищити рівень макроекономічної та фінансової нестабільності. Однак навіть за таких умов уряд не повинен створювати окремі режими оподаткування ОВДП або здійснювати необґрунтовану реструктуризацію боргу, оскільки послідовність дій уряду у сфері державних фінансів є запорукою довіри суб'єктів ринку до державних інститутів.

Одним із важливих аспектів ефективного функціонування механізмів координації монетарної та бюджетно-податкової політики є необхідність встановлення довгострокових правил і принципів на основі реалізації дискреційної або недискреційної політики. Перевагою дискреційної політики є її здатність швидко реагувати на зміни, а недискреційна політика може бути більш ефективною під час повоєнного відновлення економіки. Дискреційні зміни бюджетних видатків можуть виникати в результаті непередбачуваних обставин, а дискреційні зміни грошової пропозиції можуть бути зумовлені різкими коливаннями обмінного курсу або підвищенням рівня інфляції під впливом немонетарних чинників. Однак використання чітких правил і процедур з точки зору забезпечення макроекономічної та макрофінансової стабільності має значно більше переваг перед дискреційним прийняттям рішень.

З огляду складності економічної ситуації в Україні, в процесі координації монетарної та бюджетно-податкової політики з метою поєднання сталості та гнучкості правил і процедур їх реалізації необхідно, щоб у такі правила були "вбудовані" механізми, які дають враховувати мінливість економічної ситуації. Відповідно до механізму зворотної дії, на бюджетну політику суттєво впливають умови, на основі яких розробляється та реалізується монетарна політика і, навпаки, оскільки діє механізм перенесення наслідків реалізації однієї політики на іншу. Саме недискреційна політика передбачає використання так званих "вмонтованих стабілізаторів", дотримання яких дає змогу уникнути негативного політичного впливу та більш ефективно підтримувати макрофінансову стабільність [8, с. 12].

Упродовж останніх років більшість країн перейшли до формування монетарних режимів, які передбачають не лише забезпечення фінансової стабільності, а й можливість активної підтримки макроекономічної стабільності шляхом реалізації монетарної політики в межах здійснення єдиної фінансової політики держави. Одним із таких методів є реалізація макро-

пруденційної політики, яка полягає у проведенні постійного моніторингу та комплексного аналізу взаємозв'язків у фінансовій системі, її взаємодії з реальним сектором і бюджетною сферою з метою виявлення і попередження системних ризиків [9, с. 162]. При цьому варто зазначити, що можливість центрального банку забезпечити ефективну реалізацію макропруденційної політики виявилися обмеженими через відсутність у нього необхідних інструментів, більшість із яких зосереджена в органах управління державними фінансами.

З метою підтримки безпеки національної економіки та стимулювання економічного розвитку, особливо в умовах кризи, дуже складно одночасно проводити стимулюючу і монетарну, і бюджетну політику. Практика їх координації у провідних країнах світу свідчить про те, що, якщо одна із політик є стимулюючою, то інша, повинна бути обмежувальною. Таке поєднання дає змогу найбільш ефективно забезпечити як макрофінансову, так і макроекономічну стабільність. Практично у всіх країнах ключовою тенденцією є стримування інфляції. Однак центральні банки, використовуючи лише власні інструменти, не можуть самостійно розв'язати цю проблему, а тому їх діяльність у сфері забезпечення цінової стабільності повинна бути узгоджена з урядом у контексті реалізації загальнодержавної антиінфляційної політики.

У новій системі фінансового регулювання слід суттєво підвищити роль уряду як головного органу розроблення та реалізації макропруденційної та антиінфляційної політики. Найбільш ефективним підходом може бути посилення механізмів взаємодії уряду і центрального банку шляхом підвищення рівня координації монетарної та бюджетно-податкової політики для забезпечення повоєнного відновлення економіки.

З метою розвитку механізмів координації монетарної та бюджетної політики в контексті підтримки безпеки національної економіки необхідним є: поєднання дискреційної та недискреційної політики на основі використання чітких правил і процедур; встановлення рівня інфляційного таргету спільним рішенням уряду та центрального банку; удосконалення механізмів реалізації макропруденційної політики.

Список використаних джерел

1. Модернізація фінансової системи України в процесі євроінтеграції : у 2 т. / Т.І. Єфименко, С.С. Гасанов, П.М. Леоненко та ін. ; ДНУ "Акад. фін. управління". Київ, 2014. Т. 2. 784 с.
2. Міщенко С. Удосконалення монетарної політики та регулювання фінансових систем. *Вісник Національного банку України*. 2011. № 5. С. 21–27. URL: <https://journal.bank.gov.ua/archive/2011/5.pdf#page=21>.

3. Науменкова С.В. Проблемы сбалансированности денежного рынка Украины. Киев : Наукова думка, 1997. 55 с.

4. Мищенко С.В. Современные проблемы теории денег и денежного обращения : монография. Киев : Центр науч. исслед. Нац. банка Украины : Ун-т банк. дела, 2011. 231 с.

5. Mishchenko S., Naumenkova S., Mishchenko V., Ivanov V., Lysenko R. Growing discoordination between monetary and fiscal policies in Ukraine. *Banks and Bank Systems*. 2019. Vol. 14, Iss. 2. P. 40–49. URL: [https://doi.org/10.21511/bbs.14\(2\).2019.04](https://doi.org/10.21511/bbs.14(2).2019.04).

6. Науменкова С.В. Мищенко В.И. Влияние денежно-кредитной политики Центрального банка на стимулирование экономического роста. *Проблемы современной экономики*. 2015. Т. 54, № 2. С. 168–174. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-denezhno-kreditnoy-politiki-tsentralnogo-banka-na-stimulirovanie-ekonomicheskogo-rosta>.

7. Теорія і практика грошового обігу та банківської справи в умовах глобальної фінансової нестабільності : монографія / за ред. О. В. Дзюблюка. Тернопіль : ФОП Осадца Ю.В., 2017. 298 с. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/19043/1/Монографія%20БС.pdf>.

8. Науменкова С., Міщенко С., Тищенко Є. Фінансові інструменти забезпечення від політичних ризиків у проектному фінансуванні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка Сер.: Економіка*. 2016. № 10 (187). С. 6–17. URL: <https://doi.org/10.17721/1728-2667.2016/187-10/1>.

9. Міщенко В.І., Крилова А.О. Методологічні засади запровадження макропруденційного нагляду. *Економіка та держава*. 2010. № 12. С. 161–163.

УДК 336.7

Олександр Миколайович Шаров

доктор економічних наук, професор,
ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8460-9996>

КООРДИНАЦІЯ ФІСКАЛЬНОЇ ТА МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ В КРАЇНАХ З ВИСХІДНОЮ ЕКОНОМІКОЮ: ДОСВІД ДЛЯ УКРАЇНИ¹

Анотація. Висвітлено питання координації монетарної та фіскальної політики в умовах сучасної економічної ситуації та кризи. Після фінансової кризи 2007–2009 рр., змін у світовій економіці та пандемії COVID-19 стало очевидним, що успішність економіки залежить від спільної дії урядів та центральних банків. Розглянуто досвід країн із висхідними ринками у плані координації монетарної та фіскальної політики, який може бути застосований в Україні, з урахуванням її євроінтеграційних прагнень. Також розкрито різні форми інституційних та операційних механізмів для посилення координації та рекомендації для забезпечення ефективної взаємодії між центральним банком та урядом.

Ключові слова: монетарна політика, фіскальна політика, координація, центральний банк, уряд, макроекономічна політика.

Oleksandr Sharov

Dr. Sc. (Economics), Professor,
SI “Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8460-9996>

FISCAL AND MONETARY POLICY COORDINATION IN EMERGING ECONOMIES: EXPERIENCE FOR UKRAINE

Abstract. Theses highlight the issue of monetary and fiscal policy coordination in the conditions of the current economic situation and crisis. After the financial crisis of 2007-2009, changes in the global economy and the COVID-19 pandemic, it became clear that the success of the economy depends on the joint action of governments and central banks. Theses examine the experience of countries with emerging markets in terms of monetary and fiscal policy coordination, which can be applied in Ukraine, taking into account its European integration aspirations. Various forms of institutional and operational mechanisms are also highlighted to enhance coordination and recommendations to ensure effective interaction between the central bank and the government.

¹ Матеріал підготовлено в рамках проекту, що виконується за грантової підтримки Національного фонду досліджень України (реєстраційний номер: 2020.01/0546).

Keywords: monetary policy, fixed policy, coordination, central bank, government, macroeconomic policy.

Після того, як інфляційне таргетування стало розглядатися в ролі загально визнаного методу здійснення монетарної політики, і до світової фінансової кризи 2007–2009 рр. існував своєрідний консенсус стосовно того, що монетарна політика загалом може досягти оптимальної стабілізації виробництва незалежно від напрямку фінансової політики. Таким чином, монетарно-фінансова координація вважалася непотрібною. Багато експертів вважали, навіть, небезпечним тісне співробітництво між цими двома напрямками політики. Втім, необхідність комплексного реагування на шок від кризи, а потім – від коронакризи докорінно змінили ситуацію. Стало зрозумілим, що в нових складних умовах від уміння та бажання урядів та центральних банків знайти спільну мову залежить успішність всієї економіки.

Таким чином, *питання про координацію монетарної та фінансової політики знову увійшло до порядку денного урядів, центральних банків та міжнародних фінансових організацій.*

Досвід країн з висхідною економікою в галузі координації монетарної та фінансової політики можна поділити на той, імплементація якого може бути здійснена безпосередньо центральним банком та урядом або міністерством фінансів, та той, чия імплементація потребує загальнополітичних рішень відповідних органів влади (парламентом або президентом) або/та законодавчих змін.

Насамперед організаційно найлегше імплементувати ті приклади координації, коли центральний банк, виходячи із загальної макроекономічної ситуації та своєї відповідальності за її стабілізацію, використовує власні інструменти монетарної та кредитної політики для підтримки ширших державних заходів реагування на пандемію COVID-19. Така практика охоплює два виміри, які вийшли далеко за межі традиційного розуміння ролі центральних банків у розробленні та реалізації макроекономічної політики.

По-перше, це стосується використання інструментів грошово-кредитної політики для полегшення фінансового простору.

По-друге, мається на увазі використання монетарних інструментів для стимулювання або спрямування кредитних потоків до цільових нефінансових секторів.

При цьому слід урахувати, що такий досвід характерний не тільки для економік з висхідними ринками, а й навіть, більше для розвинутих економік (у т. ч. ЄС).

Стосовно висхідних економік, то центральні банки таких країн обмежували свої операції по придбанню активів, головним чином, в тих випад-

ках, коли вони були змушені вжити пруденційних заходів для захисту національних валют від впливу капіталу, зокрема через надання валютних своп-ліній і репо [1, с. 13–15]. Тобто обмеженням використання цього досвіду для Національного банку України може бути відмова від режиму *вільно плаваючого* валютного курсу гривні (на практиці – ухилення від відповідальності за зовнішню ціну гривні).

У зв'язку з цим, на нашу думку, *Національний банк України повинен в своїй практичній роботі одночасно здійснювати заходи, спрямовані на досягнення всіх визначених законом цілей, дотримуючись відповідної ієрархії пріоритетів, але не зосереджуючись лише на виконання одного завдання* (цінкової стабільності).

Щодо уряду (міністерства фінансів), то він також може сприяти координації монетарної та фіскальної політики на підставі самостійного рішення. Прикладом може бути індійська практика, коли схема випуску державних зобов'язань (облігацій) в різних строках вирішується урядом після консультації з Резервним банком Індії [2].

У країнах з висхідними ринками широко практикуються зустрічі керівника центрального банку не тільки з Міністром фінансів, а й з іншими високопосадовцями [3, с. 48], що у випадку України, може означати регулярні зустрічі з Першим віце-прем'єром та міністром економіки. При цьому можна рекомендувати, щоб порядок денний та варіанти спільних рішень попередньо узгоджувалися на зустрічах заступників голови та міністра. У свою чергу, ідентифікація проблемних питань та потенційні “точки дотику” повинні з'ясовуватися керівниками відповідних департаментів у робочому порядку.

Беручи до уваги викладене, слід зазначити, що існують різні форми інституційних та операційних механізмів, адекватність яких різна від країни до країни залежно від низки факторів. Розрізняють кілька різних рекомендацій і домовленостей, які необхідно впровадити для посилення координації між монетарною та фіскальною політикою [4, с. 15]:

- домовленість про незалежність центрального банку (Arrangements for the independence of the central bank);
- домовленість щодо запобігання та вирішення конфліктів (Arrangements for conflict prevention and resolution);
- домовленість щодо обмеження прямих позик центрального банку урядові та державним компаніям;
- домовленість щодо збалансованого бюджету або обмеженого бюджетного дефіциту;
- домовленість про систему валютної бюро (Currency Board Arrangement).

Досвід координації монетарної та фінансової політики провідних країн з висхідними ринками може бути використаний в Україні з урахуванням її євроінтеграційних прагнень та необхідності поступового адаптування правил та норм діяльності та взаємодії центрального банку та Уряду до стандартів Європейського Союзу. Але й з урахуванням таких обмежень існують правила та традиції такої взаємодії, які можна імплементувати в практику українських органів монетарної та фінансової політики. У деяких випадках вони вимагають змін законодавства, але й чинна законодавча база залишає простору для змін внутрішніх правил Уряду та Національного банку, а головне – практики їх взаємодії, які допоможуть забезпечити більш глибоку й ефективну координацію грошово-кредитної та фінансової політики.

На нашу думку, головна проблема полягатиме у взаємному бажанні досягти такої згоди, що, скоріше за все, потребуватиме активного посередництва з боку законодавчої влади та/або Президента (котрий міг би використати для як загальний майданчик Раду національної безпеки та оборони – оскільки така координація набула особливої важливості у постковідний період і передусім в умовах воєнного стану).

Список використаних джерел

1. Cantú C., Cavallino P., De Fiore F., Yetman J. A global database on central banks' monetary responses to Covid-19. *BIS Working Papers*. 2021. No. 934. P. 13–15. URL: <https://www.bis.org/publ/work934.pdf>.
2. Chakraborty L., Harikrishnan S. COVID-19 and Fiscal-Monetary Policy Coordination: Empirical Evidence from India. *Levy Economics Institute*, 2022. 18 p. URL: <https://doi.org/10.2139/ssrn.4028927>.
3. Moser-Boehm P. The relationship between the central bank and the government // In book: *Central banks and the challenge of development : [a special meeting of governors at the BIS on Tuesday 14 and Wednesday 15 March 2006]*. Basel : BIS, 2006. P. 45–63.
4. Šehović D. General Aspects of Monetary and Fiscal Policy Coordination. *Journal of Central Banking Theory and Practice*. 2013. No.3. P. 5–27.

УДК 330.34:504.03:504.05

Олена Анатоліївна Щербакова

кандидат економічних наук,

Рада Національного банку України

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-4044-4672>

ФІСКАЛЬНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОМ'ЯКШЕННЯ НАСЛІДКІВ ЗМІН КЛІМАТУ

Анотація. У дослідженні розглянуто проблему зміни клімату та її фінансові наслідки, особливо для розвинутих країн світу. Зміна клімату та стихійні лиха становлять загрозу як для економічно розвинутих країн, так і для країн, що розвиваються. Підкреслено вразливість останніх через їхню обмежену фінансову та інституційну здатність протидіяти зміні клімату.

Ключові слова: зміна клімату, фінансова політика, вуглецеві податки, чиста енергія, міжнародні відносини.

Olena Scherbakova

Ph. D. (Economics),

Council of the National Bank of Ukraine

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-4044-4672>

FISCAL POLICY AS A TOOL TO MITIGATE THE EFFECTS OF CLIMATE CHANGE

Abstract. This study examines the problem of climate change and its fiscal consequences, especially for the developed countries of the world. Climate change and natural disasters pose a threat to both economically developed countries and developing countries. The authors emphasize the vulnerability of the latter due to their limited financial and institutional capacity to counteract climate change.

Keywords: climate change, fiscal policy, carbon taxes, clean energy, international relations.

Зміна клімату та пов'язані з ним стихійні лиха становлять зростаючу загрозу як для розвинутих країн, так і для тих, що розвиваються. Однак країни, що розвиваються, є особливо вразливими до зміни клімату, оскільки вони мають менше фінансових та інституційних ресурсів для протидії її негативним наслідкам.

Окрім руйнівної шкоди для життя та майна, зміна клімату та стихійні лиха мають важливі фінансові наслідки. Поступові зміни температури та кількості опадів можуть докорінно змінити економічну діяльність – особливо в галузях, які є дуже чутливими до кліматичних умов, таких як

сільське господарство, рибальство та туризм, з важливими наслідками для рівня та структури податкових надходжень. Водночас стихійні лиха та погодні катаклізми можуть посилити волатильність бюджетних надходжень і сповільнити потенційне зростання ВВП. Стихійні лиха також здатні суттєво послабити фінансову позицію уряду через короткострокові витрати на ліквідацію наслідків стихійних лих, довгострокові витрати на реконструкцію, а також втрачені доходи від пошкодженого капіталу та пригніченої економічної активності.

У зв'язку з цим, фінансова політика може відігравати ключову роль у пом'якшенні наслідків зміни клімату та адаптації до них, проте міжнародна література щодо фінансових наслідків зміни клімату залишається обмеженою. Одне з таких досліджень [1] спрямоване на покращання розуміння того, як фінансова політика може допомогти країнам адаптуватися до поступових довгострокових наслідків зміни клімату та впоратися з важкими короткостроковими наслідками стихійних лих та екстремальних погодних явищ, пов'язаних зі зміною клімату. У дослідженні використовується калібрована макроекономічна модель відкритої економіки, де передбачається, що зміна клімату впливає на норму амортизації основного капіталу. Базові сценарії моделі як поступового глобального потепління, так і екстремальних подій припускають, що якщо не вжити заходів для адаптації до його впливу, зміна клімату призведе до значного скорочення ВВП, збільшення бюджетного дефіциту та зростання боргових зобов'язань. Ключовий висновок дослідження полягає в тому, що завчасні превентивні дії для подолання наслідків зміни клімату завжди є кращими, ніж пізні заходи з виправлення ситуації. Зволікання з діями означатиме, що в майбутньому знадобляться більш масштабні та вартісні коригувальні заходи. Водночас збільшення витрат на адаптацію на ранньому етапі може підвищити фінансову та економічну стійкість, зменшивши потребу в майбутніх витратах.

Врахування змін клімату в макроекономічній політиці. Країни світу досягли обмеженого і нерівномірного прогресу у включенні питань, пов'язаних зі зміною клімату, у свою макроекономічну політику. Політика адаптації – особливо превентивні заходи – часто стикається з конкуруючими пріоритетами, включаючи цілі соціального та економічного розвитку, а також необхідність підтримувати здорову фінансову та боргову динаміку. Менші та менш розвинуті країни можуть вважати, що їм бракує ресурсів і спроможності, необхідних для адаптації до зміни клімату, і замість цього вони можуть покладатися на допомогу донорів після екстремальних подій. Донори, у свою чергу, здатні посилити цю тенденцію, зосередившись на заходах з ліквідації наслідків, таких як реагування на стихійні лиха та відновлення, на протигагу превентивним заходам. Крім того, країни, які

впроваджують політику пом'якшення наслідків зміни клімату (наприклад, Паризьку кліматичну угоду), можуть наражатися на моральний ризик: політики можуть помилово вважати, що глобальні зусилля з пом'якшення наслідків зміни клімату ефективно вирішать проблему зміни клімату, і стануть менш схильними інвестувати в адаптацію до неї. Дійсно, наявні дані свідчать про явний перекид на користь заходів з ліквідації наслідків зміни клімату, а не превентивних дій. Так, країни схильні до мобілізації додаткових податкових надходжень лише після того, як відчують на собі наслідки зміни клімату, замість того, щоб заощаджувати доходи заздалегідь [2].

Уряди можуть бути особливо схильні зосереджуватися на заходах з виправлення ситуації. І хоча більшість урядів передбачають додаткові бюджетні асигнування на випадок непередбачуваних подій – деякі з них навіть спеціально розроблені для реагування на стихійні лиха, виділених ресурсів часто недостатньо, щоб впоратися з непомірними витратами, пов'язаними зі зміною клімату.

Підвищення стійкості до зміни клімату вимагає багатогранної стратегії, що включає як превентивні, так і коригувальні дії. Превентивні дії можуть підтримати більш довгострокову траєкторію зростання і вищу макроекономічну стабільність шляхом зменшення втрат виробництва і добробуту, пов'язаних зі зміною клімату. Превентивні витрати мають бути пропорційними до основного капіталу кожної країни, а отже, вони не повинні бути більш обтяжливими для малих країн, ніж для великих. Превентивні заходи включають як інвестиції у фізичну інфраструктуру, так і створення буферів, покликаних підвищити стійкість до потрясінь і послабити обмеження на запозичення, включаючи зниження рівня боргу, зміцнення фіскального балансу і збільшення резервів. Щоб повною мірою скористатися підтримкою міжнародного співтовариства, стратегії адаптації повинні розроблятися і впроваджуватися в тісній співпраці з двосторонніми партнерами з розвитку і багатосторонніми інститутами.

Для інформування та управління рішеннями щодо витрат на адаптацію слід використовувати низку інструментів. Для вибору між різними типами витрат на адаптацію слід використовувати оцінку витрат і вигод (cost and benefit) пропонованих рішень. Важливо також включити витрати на адаптацію у фіскальне планування. У зв'язку з цим, регулярний перегляд державних витрат на боротьбу зі зміною клімату, кліматичної звітності та інструментів для інтеграції кліматичних питань у національне планування розвитку - все це практики, які слід розвивати і надалі.

Розширення використання механізмів консолідації ризиків може посилити фіскальну стійкість і прискорити відновлення після стихійних лих. Ці механізми включають приватні або державні системи страхування, багато-

сторонні мережі безпеки та регіональні схеми страхування на випадок катастроф. Досі участь у цих механізмах і виплати в рамках цих механізмів були обмеженими. Однак членство в багатосторонніх організаціях також можна розглядати як різновид механізму об'єднання ризиків.

У контексті європейської інтеграції України важливо враховувати порядок денний політик з протидії змінам клімату в ЄС. За останні кілька десятиліть більшість країн-членів ЄС запровадили поєднання енергетичних податків та інвестицій у чисту енергетику для сприяння скороченню викидів, хоча реалізація цих заходів у різних країнах є дуже неоднорідною [3]. Крім того, важливою віхою стало створення у 2005 році Системи торгівлі викидами ЄС (European Union Emissions Trading System), яка стала першим багатостороннім інструментом, створеним для боротьби зі зміною клімату. Нову політичну ініціативу щодо видатків, які фінансуються ЄС, прийнято під час кризи, спричиненої коронавірусом (COVID-19) – програму “Наступне покоління ЄС” (NGEU), також значною мірою присвячену інвестиціям у чисту енергетику. Крім того, для фінансування реформ та інвестицій, передбачених планами відновлення та стійкості, Європейська комісія планує залучити 30 % коштів NGEU через випуск зелених облігацій. Однак загальний вплив NGEU на клімат є не до кінця вивченим і його нелегко оцінити.

При цьому, Європейський Союз (ЄС) зобов'язався досягти (чистої) вуглецевої нейтральності до 2050 р. Це вимагатиме додаткових зусиль на політичному фронті, багато з яких матимуть фінансовий аспект. Наразі всі країни ЄС для пом'якшення наслідків зміни клімату використовують комбінацію фінансової політики доходів і видатків. З точки зору доходів, важливу роль відіграє система торгівлі викидами ЄС (European Union Emissions Trading System, EU ETS). У частині видатків більшість політик передбачає інвестиції в чисті джерела енергії та підвищення енергоефективності. Водночас фінансова кліматична політика, яка наразі діє в країнах ЄС, є недостатньо амбітною для досягнення мети “чистого нуля” викидів. По-перше, існує розрив у цінах на вуглецеві квоти між поточною політикою та ціною, необхідною для суттєвого скорочення викидів парникових газів. По-друге, зелені інвестиції є нижчими за рівень, необхідний для досягнення цілі.

Одним із найбільш поширених інструментів фінансового контролю та зниження рівнів вуглецевих викидів є впровадження їх оподаткування. Вагомий внесок у наукове дослідження взаємодії між суспільством і природою мали праці В. Нордгауза, лауреата премії центрального банку Швеції у галузі економічних наук пам'яті Альфреда Нобеля у 2018 р. У середині 1990-х років він став першим науковцем, який створив модель інтегрованої оцінки, що описує глобальну взаємодію між економікою та кліматом.

Згідно з дослідженням Нордгауза, найефективнішим засобом вирішення проблем, спричинених викидами парникових газів, була б глобальна схема вуглецевих податків, які б рівномірно накладалися на всі країни.

На думку фахівців МВФ [4], щоб зробити податки на викиди вуглецю політично обґрунтованими та економічно ефективними, уряди повинні вирішити, як використовувати нові надходження. Серед варіантів – скорочення інших видів податків, підтримка вразливих домогосподарств і громад вразливих домогосподарств і громад, збільшення інвестицій у зелену енергетику або просто повернення грошей людям у вигляді дивідендів.

Близько 50 країн мають схему ціноутворення на викиди вуглецю у тій чи іншій формі. Але середня світова ціна на вуглецеві викиди наразі становить лише 2 дол. США / т, що набагато нижче того, що потрібно планеті. Завдання полягає в тому, щоб більше країн взяли таке зобов'язання та підвищили ставку. Діючи індивідуально, країни можуть неохоче брати зобов'язання стягувати більшу плату за викиди вуглецю, якщо, наприклад, вони занепокоєні впливом вищих цін на енергоносії на конкурентоспроможність власних індустрій.

Уряди могли б вирішити ці проблеми, домовившись про нижню межу ціни на вуглецеві викиди для країн з високим рівнем викидів. Це може бути зроблено на справедливій основі, встановивши більш жорсткі вимоги до нижньої межі ціни для країн з розвинутою економікою. Наприклад, встановлення мінімальної ціни на вуглецеві викиди на рівні 50 і 25 2 дол. США / т у 2030 році для розвинутих країн G20 і країн, що розвиваються, відповідно, дасть змогу скоротити викиди на 100 % більше, ніж поточні зобов'язання країн за Паризькою угодою про зміну клімату 2015 р. Країни, котрі хочуть використовувати інші політики, такі як регулювання для зниження рівня викидів або обмеження використання вугілля, можуть приєднатися до угоди про встановлення мінімальної ціни, якщо вони розрахують еквівалент вартості вуглецевих викидів для таких заходів своїх політик.

Враховуючи комплексність та глобальність окресленого питання, кліматична політика повинна виходити за рамки підвищення цін на викиди від виробництва електроенергії або внутрішнього транспорту. Необхідно також запровадити схеми ціноутворення для інших парникових газів, наприклад, від лісового господарства, сільського господарства, видобувної промисловості, виробництва цементу та міжнародних перевезень.

У свою чергу, уряди повинні вжити заходів для підтримки інвестицій у чисті технології. Вони включатимуть модернізацію електромереж із метою пристосування до відновлюваних джерел енергії, дослідження і розробки, а також стимули для подолання бар'єрів на шляху до нових технологій, та-

ких як скорочення витрат часу, що знадобиться компаніям для ефективного виробництва чистої енергії.

Світ шукає шляхи стимулювання інвестицій та зростання, які створюють робочі місця. Перехід на чисту енергію може здатися складним завданням, але політики можуть діяти, щоб змінити нинішній хід зміни клімату. Як одного разу сказав Н. Мандела: “Це завжди здається неможливим, поки не буде зроблено”.

Список використаних джерел

1. Catalano M., Forni L., Pezzolla E. Climate-Change Adaptation: The Role of Fiscal Policy. 2019. July 30. URL: <https://doi.org/10.1016/j.reseneeco.2019.07.005>.
2. Gerling M.K. The Macro-Fiscal Aftermath of Weather-Related Disasters: Do Loss Dimensions Matter? International Monetary Fund, 2017. URL: <https://doi.org/10.1016/j.reseneeco.2019.07.005>.
3. The climate change challenge and fiscal instruments and policies in the EU. *ECB Occasional Paper Series*. 2023. No 315.
4. Fiscal Monitor: How to Mitigate Climate Change / International Monetary Fund (IMF). 2019. Washington.

УДК 336.1

Артем Олександрович Кучерявий

аспірант,

ДННУ “Академія фінансового управління”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7503-7452>

**РЕГУЛЮВАННЯ ОБІГУ КРИПТОВАЛЮТ:
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД**

Анотація. Криптовалюта стала важливим елементом глобальної економіки, але її статус та регулювання відрізняються в різних країнах. Дослідження надає детальний огляд та порівняльний аналіз регулювання криптовалют у різних країнах світу, включаючи Україну. Проаналізовано, як різні країни визначають та класифікують криптовалюту, а також її правовий статус. Зокрема, певні країни визнають криптовалюту як законний платіжний засіб, тоді як інші забороняють її обіг.

Ключові слова: криптовалюта, регулювання, законодавство, порівняльний аналіз, засоби платежу.

Artem Kucheriavyi

SESE “The Academy of Financial Management”

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7503-7452>

**REGULATION OF CRYPTOCURRENCIES:
INTERNATIONAL EXPERIENCE**

Abstract. Cryptocurrencies have become an important element of the global economy, but their status and regulation differ from country to country. The study provides a detailed overview and comparative analysis of cryptocurrency regulation in different countries, including Ukraine. The study analyzes how different countries define and classify cryptocurrencies, as well as their legal status. In particular, some countries recognize cryptocurrencies as legal tender, while others prohibit their circulation.

Keywords: cryptocurrency, regulation, legislation, comparative analysis, payment methods.

Україна посідає третє місце у світовому рейтингу лідерів криптобізнесу. Враховуючи стабільну тенденцію та позитивну динаміку розвитку національного сектору, особливо у воєнний час, доцільно провести науковий огляд цього сектору, з урахуванням нового законодавства, прийнятого на державному рівні, та окреслити нові перспективи законодавчого регулювання обороту віртуальних активів в Україні.

За розрахунками експертів, до 2025 р. український ринок віртуальних активів у правовому та податковому середовищі може зрости до 5 млрд дол. США на рік. Отже, держава потенційно може отримати до бюджету 5 % від цієї суми – 250 млн дол. США (тобто близько 10 млрд грн за поточним курсом долара США) [7; 8].

В Україні у 2022 р. із прийняттям Закону України “Про віртуальні активи” (далі – Закон № 2074-IX) легалізовано оборот таких віртуальних активів, як біткоїни. Згідно з цим нормативним актом, криптовалюта офіційно отримала статус нематеріального активу з власною цінністю та було визначено, що цифрові активи є об’єктом цивільного права [1]. При цьому слід звернути увагу на те, що відповідно до Закону № 2074-IX цифрові активи розподіляються на 3 групи:

1) незахищені (поширені цифрові валюти з плаваючим курсом (Bitcoin, Ethereum тощо);

2) застраховані (активи, які дають кампаніям законне право на отримання доходу);

3) фінансові (фіатна криптовалюта та дорогоцінні метали) [1; 2].

Також особи та компанії, які спеціалізуються на зберіганні та проведенні операцій з криптовалютами, зобов’язані реєструватися в уповноважених органах. Ліцензія видається на один рік.

Закон № 2074-IX визначає тлумачення низки термінів, зокрема: “віртуальний актив”, “електронний гаманець”, “обмінники криптовалют” тощо.

Сьогодні в рамках українського ринку криптовалют використовується велика кількість фінансових (фінтех) технологій та інструментів, зокрема децентралізовані фінанси DeFi (Decentralized Finance), децентралізовані ігри (GameFi), незамінні токени (NFT) та інші.

В Україні, таким чином, формується правове поле, яке дасть змогу іноземним та українським криптовалютним біржам функціонувати легально та офіційно. Банкам у національній юрисдикції буде дозволено відкривати рахунки для криптокомпаній. Громадяни України зможуть захистити свої інвестиції у віртуальні активи. Держава буде сприяти захисту власників криптовалют та забезпечувати правовий захист прав на віртуальні активи. Водночас міжнародна практика демонструє вже сформовані підходи до побудови організаційно-регуляторної моделі обігу криптовалют.

У США, які посідають перше місце у світі за кількістю біткоїн-машин, віртуальна валюта вважається аналогом звичайних засобів платежу та товаром (майно, що обкладається обов’язковими державними податками). Законодавство кожного штату США має особливості. Наприклад, у штаті Вашингтон криптовалюта юридично підлягає грошовим переказам, і для того щоб бізнес у даному штаті здійснював перекази криптова-

люти або надавав криптовалютні гаманці користувачам, вони повинні мати належну ліцензію (ліцензію на переказ грошей (крипто валюти) у штаті Вашингтон) [3].

У Канаді криптовалютні біржі повинні зареєструватись як фінансові установи в Центрі аналізу фінансових операцій і звітів Канади (FINTRAC), банки не можуть відкривати рахунки на таких біржах, якщо вони не зареєстровані належним чином [4].

В Японії криптовалюта визначена як платіжний інструмент із такими ж платіжними функціями, як і національна валюта, криптовалютні компанії повинні платити високі податки (30 % прибутку) [4; 5].

Відповідно до законодавства Австрії віртуальні валюти мають статус нематеріальних активів, в Ісландії є цифровою валютою, а у Фінляндії – різновидом програмного забезпечення [5].

У нормативно-правовому полі Великобританії не закріплено поняття віртуального активу та не врегульовано питання обігу таких активів. Разом із тим доходи від операцій з криптовалютами, що здійснюються фізичними особами, оподатковуються податком на доходи фізичних осіб [5].

У Німеччині криптовалюти вважаються фінансовим інструментом. Створення криптовалют або їх використання як засобу платежу не потребує спеціального дозволу, але для їх комерційного використання потрібна спеціальна ліцензія [5].

Існує також ряд країн, де операції із криптовалютою заборонено. До них належать: Алжир, Болівія, Колумбія, Єгипет, Непал, Індонезія, Туреччина, Китай [9].

У таблиці наведено результати порівняльного аналізу статусу криптовалют відповідно до чинного законодавства ряду країн.

Таблиця

Порівняльний аналіз закріплених понять криптовалют

Країна	Статус криптовалюти
Сальвадор	Законний платіжний засіб, резервна валюта
ФРН, Ліхтенштейн, Японія, Сінгапур, Швейцарська Конфедерація, Ісландія, окремі штати США, Велика Британія, Коста-Рика, Індія	Нефіатний платіжний засіб (цифрові приватні гроші, цифрова валюта) або прирівнюють її до статусу іноземної валюти
Фінляндія, Норвегія, Швеція	Фінансовий інструмент (біржовий актив) з функцією засобу обігу
Франція	Нематеріальний (віртуальний) актив взаємозамінного характеру з функціями засобу обігу та платежу (квазі-гроші)

Закінчення таблиці

Країна	Статус криптовалюти
Киргизстан, Таїланд, Бразилія, Аргентина, Куба, Чилі, Гонконг (САР КНР), ПАР	Нематеріальний (віртуальний) актив, з функцією засобу обігу, але без функцій засобу платежу
Китай, Туреччина	Нематеріальний (віртуальний) актив, обіг якого всередині країни заборонено
Ізраїль, Білорусь, Індонезія	Товар, майнові права, цінні папери або інші об'єкти цивільних прав
Україна	Нематеріальне благо, що є об'єктом цивільних прав, має вартість та виражене сукупністю даних в електронній формі

Складено за: [2–10].

Термінологічне різноманіття, яке може бути використано для позначення певних ознак віртуальних активів, є достатньо широким. Однак, жодне з них не вказує на правову природу віртуальних активів – це актив, що існує в цифровому форматі. В Україні нормативно-правове поле, яким регулюється обіг криптовалют, перебуває на стадії розвитку, а існуючі неузгодженості у понятійно-категоріальному апараті ускладнюють відображення інформації про операції з криптовалютами в бухгалтерському обліку та звітності.

Список використаних джерел

1. Про віртуальні активи : Закон України від 17.02.2022 № 2074-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20/ed20220217#Text>.
2. Скарбик П. Легалізація та правове регулювання криптовалют в Україні. *ITechUa*. 2023. URL: <https://itechua.com/other/208929>.
3. Зашифровані мільярди, або Як держава перестала хвилюватись і полюбила криптовалюту – розслідування DOU. 2022. URL: <https://dou.ua/lenta/articles/crypto-in-ukraine>.
4. Як буде регулюватися ринок криптовалют в Україні: відповідь НБУ. *FINANCE.Ua*. 2023. URL: <https://news.finance.ua/ua/yak-bude-rehulyuvatysya-rynok-kryptovalyut-v-ukraini-vidpovid-nbu>.
5. Борщ В.Ф. Правове регулювання обігу криптовалют: зарубіжний та вітчизняний досвід. *Матеріали науково-практичного круглого столу "Правове регулювання фінансових послуг: національний, європейський, глобалізаційний виміри"*. 2022. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/87499/1/Borshch_kryptovaliuta.pdf.
6. Поліщук Н.Ю. Перспективи застосування криптовалют в електроенергетиці України: зарубіжний досвід і вітчизняні здобутки. *Economics and Law*. 2019. № 2 (53). URL: <https://doi.org/10.15407/econlaw.2019.02.064>.

7. Серюга М. Криптовалюти та податки: як це влаштовано у світі та чого варто повчитися Україні. *FINANCE.Ua*. 2023. URL: <https://finance.ua/ua/goodtoknow/kryptovaluty-ta-podatky>.

8. Лук'янчук Р.В. Сучасні тенденції розвитку вітчизняного криптосектору в умовах правового режиму воєнного стану. *Інформація і право*. 2023. № 2 (45). URL: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.2\(45\).282329](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.2(45).282329).

9. Кобильник Д., Ніконова М. Особливості використання віртуальних активів: фінансово-правовий аспект. *Публічне право*. 2022. № 4 (48) URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/48/13.pdf>.

10. Логойда В. М. Криптовалюти як об'єкт цивільних прав: порівняльно-правовий аналіз. 2022. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/45948>.

11. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20/ed20230401#Text>.

12. Овчаренко А.С. Правове регулювання віртуальних активів та криптовалюти в Україні: сучасний стан і перспективи. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2020. № 4. С. 200–202.

УДК 336.711

Roman MiakotaSESE “The Academy of Financial Management”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7620-3491>**Mariia Tarasenko**SESE “The Academy of Financial Management”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9302-7664>

EFFECTIVENESS OF FISCAL AND MONETARY POLICY COORDINATION IN THE CONDITIONS OF THE NEW FINANCIAL AND ECONOMIC REALITY

Abstract. The effectiveness of the coordination of fiscal and monetary policies in the conditions of the new financial and economic reality is analyzed. The impact of this coordination on macroeconomic indicators, including the budget deficit and public debt management, is studied, considering changes in international trade, technological systems, demography, as well as changes in the financial sector. The results of the study can contribute to the development and implementation of more sustainable public finance management strategies, such as the public debt management strategy of Ukraine.

Keywords: efficiency, coordination, fiscal and monetary policy, financial and economic reality, debt policy.

Роман Миколайович Мякотааспірант,
ДННУ “Академія фінансового управління”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7620-3491>**Марія Іванівна Тарасенко**здобувач,
ДННУ “Академія фінансового управління”
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9302-7664>

ЕФЕКТИВНІСТЬ КООРДИНАЦІЇ ФІСКАЛЬНОЇ ТА МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ В УМОВАХ НОВОЇ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Анотація. Проаналізовано ефективність координації фінансової та монетарної політик в умовах нової фінансово-економічної реальності. Досліджено вплив цієї координації на макроекономічні показники включаючи бюджетний дефіцит та управління державним боргом, враховуючи зміни в міжнародній торгівлі, технологічних укладів, демографії, а також зміни в фінансовому секторі. Результати дослідження можуть сприяти розробленню та реалізації стій-

кіших стратегій управління державними фінансами, таких як стратегія управління державним боргом України.

Ключові слова: ефективність, координація, фискальна і монетарна політика, фінансово-економічна реальність, боргова політика.

The modern financial and economic reality is characterized by big instability and profound changes in the economic system both at the national and international levels. In this context, the problem of fiscal and monetary policy coordination becomes especially relevant, since these two key tools of macroeconomic regulation are important components of stability, sustainable economic growth, and the basis for the formation of debt policy.

Fiscal policy, which includes the management of government revenues and expenditures, and monetary policy, which regulates the money supply and interest rates, are aimed at achieving many goals, including controlling inflation, ensuring the stability of the financial system, and supporting economic growth. However, in the conditions of changes in global economic factors and risks arising from new technologies and geopolitical events, the importance of coordination between politicians becomes extremely important [1; 2; 6].

That is, maintaining the right balance between fiscal and monetary policy is becoming more difficult due to various financial and economic challenges, such as global financial crises, changes in trade relations, innovation, and dynamic changes in markets. Insufficient coordination between these policies can lead to undesirable consequences, such as budget imbalances, inflation, or low economic growth. In this context, it is extremely important to study and analyze the efficiency of fiscal and monetary policy coordination.

Fiscal policy is one of the key tools of economic management in any modern country. It covers a set of measures and regulatory actions aimed at managing state revenues and expenditures in order to achieve certain macroeconomic goals and social tasks [1; 3; 4]. Fiscal policy is an essential part of the country's economic toolkit and affects all spheres of economic activity.

Monetary policy is also one of the important tools of the country's economic management, which plays a key role in regulating money circulation and interest rates. It is based on the influence of the country's central bank on the money market and control over the monetary base. The goal of monetary policy is to ensure price stability, control inflation, support financial stability, and support sustainable economic growth [2; 6; 8].

Fiscal and monetary policy are the two main tools of economic management, and their interrelationship is critical to achieving macroeconomic stability and social goals in a country.

The relationship between these two policies is that changes in fiscal policy can affect the demand and supply of money in the economy, which in turn can trigger the need for monetary measures. For example, an increase in public spending (fiscal stimulus) can lead to an increase in money demand, which requires the intervention of the central bank by raising interest rates to prevent inflation [4; 5; 7].

On the other hand, monetary policy can also affect the country's fiscal situation, as changes in interest rates can affect the government's debt servicing costs and the level of cash receipts.

The interaction of fiscal and monetary policy requires a coordinated and balanced approach to ensure macroeconomic stability and achieve economic and social goals. The optimal relationship between these policies depends on the specific conditions of the country and the macroeconomic objectives to be achieved.

The modern economic world is characterized by a few key trends and challenges that require attention and adequate responses from fiscal and monetary policy. To understand the effective coordination of these policies, it is necessary to review some of the most significant economic trends. Among which the following should be highlighted [1; 7; 8]:

Digital economy and digitalization: the development of information technologies and digital transformation creates new opportunities for effective management of finances and cash flow. At the same time, this poses challenges for the regulation of digital currencies and cyber security.

Changes in the ecological face of the economy: issues of sustainability and the fight against climate change are becoming increasingly important. Environmental aspects require consideration in fiscal and monetary strategies.

Globalization and international trade: the world economy is becoming increasingly dependent on international trade and global supply chains. Issues of trade relations and the currency market are becoming critical for countries.

Demographic changes and population aging: growing middle-aged and retired population groups pose challenges to countries regarding social programs and the pension system.

Social inequality: growing social inequality in many countries requires attention to issues of income distribution and social programs.

Global crises and instability: the COVID-19 pandemic and other global crises highlight the need for a quick and effective response by states to maintain stability.

Changes in the financial sector: innovations in the financial sector, such as cryptocurrencies and fintech, pose questions for regulators and require new approaches to financial regulation.

Understanding these trends and their impact on the economy is important for effective coordination of fiscal and monetary policies, their further projection on debt policy. Countries should develop strategies that take these factors into account and ensure macroeconomic stability and sustainable economic growth, taking into account the invariance of the sources of financing of public expenditures, threshold levels of external sources of financing of current expenditures of the state.

Different countries use different approaches to fiscal and monetary policy coordination depending on their economic situation, institutional features, and political conditions [4; 7–9]. It is important to consider that each country has its own characteristics and challenges, and there is no one-size-fits-all solution. Understanding the diversity of experiences of different countries can be useful for developing an optimal strategy in the field of fiscal and monetary policy coordination in a specific country.

We can note the following impact of this coordination on some important macroeconomic indicators:

Inflation: coordination of fiscal and monetary policies allows countries to achieve better price stability. Excessive fiscal expansion can lead to inflation, but with improved coordination, this risk is reduced.

Unemployment: the joint work of fiscal and monetary authorities can contribute to the creation of conditions for increasing employment and reducing unemployment through stimulus programs and credit policies.

Economic growth: effective coordination allows countries to achieve sustainable economic growth. Appropriate fiscal measures and well-designed monetary policy can support investment and productivity growth.

Budget deficit and public debt: effective coordination must find the optimal ratio between the budget deficit and public debt, and the lack of such coordination can lead to an excessive debt burden. As an example of such effective coordination, it is possible to note the recent approval of the new strategy for the management of the public debt of Ukraine for 2024-2026, which provides for the assessment of the current state and dynamics of the public debt of Ukraine and the definition of goals, objectives and measures in the medium term in order to optimize the structure of the public debt with from the point of view of the ratio of service costs and risks in order to restore an acceptable level of debt burden.

Foreign trade balance: joint actions can affect the country's foreign trade balance. Balanced policy coordination can help improve export and import performance.

Financial stability: the interaction of fiscal and monetary policy is important for financial stability. Competent regulation of the financial sector and control over risks can prevent financial crises.

That is, the effective coordination of fiscal and monetary policy can have a significant impact on the macroeconomic indicators of the country, contributing to stability, sustainable growth, improvement of the population's life, and a balanced ratio between the budget deficit and the public debt. However, it is important to consider that this influence depends on specific circumstances and the correctness of the choice of measures.

References

1. Blanchard, O., & Cottarelli, C. (2010). *Ten Commandments for Fiscal Adjustment in Advanced Economies*. <https://doi.org/10.5089/9781616350475.089>.
2. Bernanke, B. S. (2020). The New Tools of Monetary Policy. *American Economic Review*, 110 (4), 943–983. <https://doi.org/10.1257/aer.110.4.943>.
3. Alesina, A., & Ardagna, S. (2010). Large Changes in Fiscal Policy: Taxes versus Spending. *Tax Policy and the Economy*, 24, 35–68. <https://doi.org/10.1086/649828>
4. International Monetary Fund. (2021). *Fiscal Monitor: Policies for the Recovery*.
5. Svensson, L. E. O. (2010). Inflation Targeting. *Journal of Economic Perspectives*, 24 (1), 97–117. <https://doi.org/10.3386/w16654>.
6. European Central Bank (ECB). (2021). *Monetary Policy and the Eurosystem*. Retrieved from <https://www.ecb.europa.eu/home/html/index.en.html>.
7. Gasanov, S., Kudrjashov, V., & Balakin, R. (2019) Supranational fiscal rules and coordination of budgetary policy in the European Union. *Finance of Ukraine*, 3, 37–55. <https://doi.org/10.33763/finukr2019.03.037>.
8. World Bank. (2021). *Global Economic Prospects, June 2021: Navigating the Pandemic*. Retrieved from <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>.
9. Iefymenko, T., Gasanov, S., & Bartosh, S. (2020). Fiscal security and decentralization in the conditions of global challenges and threats. *Finance of Ukraine*, 9, 29–48. <https://doi.org/10.33763/finukr2020.09.029>.

Євген Романович Слюсаренко

аспірант,

ДННУ “Академія фінансового управління”

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-6822-4938>

СИСТЕМНІ ПІДХОДИ ЩОДО УПРАВЛІННЯ ПРОБЛЕМНИМИ АКТИВАМИ БАНКІВ

Анотація. Обґрунтовано застосування системного підходу при організації управління проблемними активами банків. Досліджено елементи, методологічні засади та особливості функціонування системи управління проблемними активами банків.

Ключові слова: проблемні активи, управління проблемними активами банків, методи управління проблемними активами банків, системні підходи до управління проблемними активами банків, nonperforming loans (NPL).

Ievgen Sliusarenko

SESE “The Academy of Financial Management”

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0001-6822-4938>

SYSTEMATIC APPROACHES TO THE MANAGEMENT OF PROBLEM ASSETS OF BANKS

Abstract. The author analyze of the system approach in organizing the management of problem assets of banks is substantiated. The constituent components, methodological bases and peculiarities of the functioning of the system of management of problem assets of banks have been studied.

Keywords: problem assets, management of problem assets of banks, methods of management of problem assets of banks, systematic approaches to management of problem assets of banks, nonperforming loans (NPL).

Однією з головних проблем сучасної банківської системи України є стрімке збільшення обсягів проблемних активів. Це призводить до значного погіршення якості кредитних портфелів банківських установ та спричиняє зростання витрат банків щодо формування резервів для можливих збитків. Окрім того, це призводить до зниження прибутковості банківської діяльності, обмеження рівня достатності капіталу та в багатьох випадках перешкоджає подальшій наданні кредитів. Управління проблемними активами є складним завданням, і вимагає співпраці між банками, регуляторами та іншими зацікавленими сторонами. В умовах нової економічної реальності важливо вміти адаптуватися до змін, що виникають на

ринку. Нова економічна реальність змушує банки та державу відмовлятися від старих неефективних рішень і шукати нові інструменти щодо ефективного управління проблемними активами банківських установ.

Слід зауважити, що за результатами спільної роботи НБУ, Міністерства фінансів України, НКЦПФР і ФГВФО затверджено нову Стратегію розвитку фінансового сектору України. Цей документ визначає сучасні пріоритети та цілі розвитку фінансового сектору, орієнтовані на спротив російській агресії та відновлення країни. Його розроблення передбачено Меморандумом про економічну та фінансову політику між Україною та Міжнародним валютним фондом [1]. Передбачені Стратегією заходи щодо підвищення ефективності управління проблемними активами банків висвітлено в розділі IV. Декомпозиція цілей стратегії розвитку фінансового сектору України 2.2. “Збалансоване регулювання та нагляд, спрямовані на розвиток фінансових установ 2.2.4. “Вирішення питання проблемних активів НБУ, ФГВФО (Фокус 1)” [2].

Тож дослідивши стратегічний документ, вважаємо, що управління проблемною заборгованістю банків вимагає ретельної стратегії та використання різноманітних методів та системних підходів, що відповідатимуть сучасній банківській практиці.

Система управління проблемними активами банків може бути описана як комплекс взаємопов'язаних суб'єктів, об'єктів, стратегій, методів та інструментів управління, які суб'єкти управління використовують для зменшення рівня проблемної заборгованості у банках. За таким означенням, система управління проблемними активами представляє собою цілісну структуру, де різні елементи взаємодіють між собою для впровадження відповідних стратегій управління проблемною заборгованістю в банківському менеджменті [3, с. 55].

Ця система допомагає банкам ефективно вирішувати питання, пов'язані із проблемними активами, і зменшувати можливі втрати. Вона включає взаємодію різних відділів банку, впровадження відповідних стратегій, використання різноманітних фінансових інструментів і технологій, а також контроль, моніторинг і комплаєнс результатів. Така система допомагає банкам ефективно управляти проблемними активами і забезпечувати фінансову стійкість.

Завданнями системи управління проблемними активами банку є:

- визначення причин виникнення проблемної заборгованості, що дає змогу виявити основні джерела цього явища;
- аналіз та регулювання рівня концентрації ймовірності виникнення проблемних активів в розрізі різних напрямів кредитування, спрямований на розподіл ризиків та мінімізацію можливих збитків;

- кількісна оцінка рівня проблемності кредитного портфеля та аналіз його впливу на фінансові результати банку;
- вибір джерел фінансування для покриття проблемних кредитів та оцінка їхньої адекватності та достатності для вирішення проблем;
- розроблення, впровадження та оцінювання ефективності методів для нейтралізації або зниження рівня проблемної заборгованості;
- постійний моніторинг та контроль за часткою проблемних кредитів у портфелі банку з метою оперативного реагування на зміни та ризику.

Системи управління проблемними кредитами банку базуються на дотриманні комплексу принципів, які відіграють важливу роль у процесі управління проблемними активами. Дотримання цих принципів допомагає банку ефективно управляти проблемною заборгованістю та зменшувати можливі ризики і втрати. Основними принципами є [3, с. 55]:

- принцип єдності дій і засобів досягнення мети: вказує на необхідність єдності і узгодженості усіх дій та інструментів, які застосовуються суб'єктами управління, для досягнення загальної мети системи управління проблемними кредитами;
- принцип єдності стратегії і тактики: підкреслює важливість того, щоб стратегії та тактика управління проблемною заборгованістю були взаємопов'язаними і спрямованими на досягнення спільних цілей, забезпечуючи при цьому безперервність цього процесу;
- принцип взаємозв'язку та взаємозумовленості елементів системи: вказує на те, що функціонування окремих елементів системи управління проблемними кредитами взаємозалежне, і дія одного елемента може впливати на інші елементи системи. Забезпечення взаємодії та цілеспрямованості всіх елементів сприяє результативності процесу управління;
- принцип гнучкості системи і процесу управління: вказує на необхідність адаптуватися до можливих змін на фінансовому ринку та мінливих обставин. Гнучкість дає змогу системі ефективно реагувати на непередбачувані події і зберігати свою ефективність в умовах зміни.

У більшості випадків банки мають три стратегії вирішення питань із проблемними активами [4, с. 18]:

- управління: передбачає утримання проблемних активів на балансі й постійну роботу над їхнім вирішенням, переважно через реструктуризацію або судове стягнення заборгованості. Банк може використовувати внутрішні відділи або надавати послуги зі стягнення боргів стороннім виконавцям;
- продажу: проблемні кредити продаються третій стороні. Банк може продовжувати обслуговувати цей портфель на основі договору про обслуговування, але основна відповідальність передається покупцю;

– списання: проблемні активи списуються з балансу банку, і подальші заходи зі стягнення боргів припиняються.

Кожна з цих стратегій має переваги і недоліки і може бути вибрана залежно від конкретної ситуації та цілей банку. Управління проблемними активами вимагає ретельного аналізу і прийняття відповідних рішень, щоб забезпечити стабільність та прибутковість фінансової установи.

Також система повинна бути спрямована на забезпечення стійкості та ефективності управління проблемними активами банку й мінімізацію можливих збитків. Наведемо окремі з імовірних заходів:

- аналіз та моніторинг кредитів: постійний моніторинг кредитних портфельів допомагає ідентифікувати ризики та виявляти проблемні активи на ранній стадії;
- управління ризиками (ризик-менеджмент): ретельне оцінювання ризиків при наданні кредитів та встановлення адекватної кредитної політики може запобігти виникненню проблемних активів;
- реструктуризація кредитів: в разі, якщо позичальник зіштовхнувся із тимчасовими фінансовими труднощами, банк може розглянути можливість реструктуризації кредиту, зміни графіку погашення або обсягу платежів тощо;
- взаємодія з позичальником: важливо підтримувати відкритий та конструктивний діалог з позичальниками, сприяючи розробленню планів погашення боргу;
- використання застави: якщо кредит має заставу, банк може реалізувати заставу, якщо позичальник не виконує свої зобов'язання;
- продаж проблемних активів: у деяких випадках банк може розглянути можливість продажу проблемних активів іншим учасникам ринку;
- судова діяльність: в деяких випадках банк може звернутися до суду для відшкодування збитків та виправдання своїх прав;
- ефективна комунікація: важливо публічно сповіщати про заходи, які банк приймає для управління проблемною заборгованістю, що сприяє відновленню довіри клієнтів та інвесторів.

Управління проблемною заборгованістю потребує поєднання кількох методів і стратегічного підходу. Такий комплексний підхід допомагає банкам знизити ризики та мінімізувати втрати. Основними методами управління проблемними активами є: реабілітація заборгованості, ліквідація заборгованості продаж проблемної заборгованості в управління третій особі (колекторській компанії), сек'юритизація активів, продаж проблемної заборгованості непов'язаним фінансовим компаніям у вигляді факторингових операцій, продаж проблемних активів фінансовій компанії на засадах оптимізації балансу тощо.

Обираючи оптимальний метод управління проблемними активами, банк повинен враховувати всі ці фактори в контексті своєї унікальної ситуації та стратегії. Важливо збалансувати цілі банку, ризики та можливості, щоб забезпечити оптимальний результат при управлінні проблемними активами та збереження стабільності та прибутковості банку. Залежно від методу управління проблемними активами, банк повинен брати до уваги різні фактори. Ці фактори можна узагальнити таким чином:

- Економічні: економічний спад або рецесія; зменшення виробництва та падіння доходів позичальників; зміни в ринкових цінах на активи, які використовуються як застава для кредитів; збільшення безробіття та погіршення економічних умов.
- Соціокультурні: зміни в споживчих звичках та поведінці позичальників; демографічні зміни, такі як зменшення населення або зміни в структурі населення.
- Фінансові: недостатнє фінансування банку для видачі кредитів; зміни відсоткових ставок та кредитних умов.
- Управлінські та організаційні: недоцільне кредитування та недостатність кредитної політики банку; недостатня ефективність кредитного моніторингу та керування ризиками; недостатня кваліфікація персоналу банку.
- Юридичні: зміни в законодавстві щодо банківської діяльності та кредитування; проблеми в стягненні боргів та недостатність правового захисту банку.
- Політичні: нестабільність урядової політики та регулювання фінансового сектору; геополітичні конфлікти та санкції.

Збалансоване поєднання цих факторів та вдосконалення управління ризиками може допомогти банкам уникнути або зменшити кількість проблемних активів банків.

Як бачимо, необхідність застосування системи управління проблемними кредитами банків впливає із завдання забезпечення практичного зменшення мінімальних рівнів проблемних активів банків, як на макроекономічному, так і на мікроекономічному рівні, з метою забезпечення їхньої стійкості та сталого розвитку. З іншого боку, ця система необхідна для створення базових передумов для того, щоб банки могли виконувати свої функції в економічному розвитку країни в сучасних умовах з урахуванням викликів та загроз.

Список використаних джерел

1. МВФ-Україна: Лист про наміри та Меморандум про економічну та фінансову політику. 2023. 24 берез. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/mvf-ukrayina-list-pro-namiri-24-bereznya-2022-roku>.

2. Регулятори фінансового ринку, Мінфін та Фонд гарантування вкладів фізичних осіб затвердили нову Стратегію розвитку фінансового сектору України. URL: https://www.mof.gov.ua/uk/news/regulatori_finansovogo_rinku_minfin_ta_fond_garantuvannia_vkladiv_fizosib_zatverdili_novu_strategiiu_rozvitku_finansovogo_sektoru_ukraini-4158.

3. Стукало Н.В., Білай О.С. Системний підхід до управління проблемними кредитами в банківській діяльності. *Економічний часопис – XXI*. 2012. №11-12. С. 55–57.

4. Макаренко Ю. П., Онищенко І. С. Теоретичні аспекти системи управління проблемною заборгованістю в банках. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 1. С. 18–23.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**ФІСКАЛЬНА ТА МОНЕТАРНА БЕЗПЕКА НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ І ЗАГРОЗ
МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
31 ЖОВТНЯ 2023 РОКУ**

Відповідальний за випуск
С. В. Бартош

Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 26,6.

Видавець: Державна навчально-наукова установа “Академія фінансового управління”
01034, м. Київ, вул. О. Гончара, 46/48, тел./факс: (044) 277-51-15.
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК № 4348 від 08.08.2012.